

ISSN 2073-333X

Международный научно-популярный журнал

Қазақстанның ғылымы мен өмірі  
Наука и жизнь Казахстана  
№4 (61) 2018



ауыл шаруашылығы ғылымының докторы,  
профессор, Қазақстан Ғылым Академиясының академигі,  
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері

**Рақымжан Елешев**

**Құрылтайшы:**  
«ҚҰҚЫҚТЫҚ МИССИЯ» ҚОҒАМДЫҚ ҚОРЫ  
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ

**Учредитель:**  
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ФОНД «ПРАВОВАЯ МИССИЯ»  
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ

**Founder:**  
PUBLIC FOUNDATION «LEGAL MISSION»  
INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ**  
**НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА**  
**SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN**  
**Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал**  
**Международный научно-популярный журнал**  
**International popular-science journal**

**№4(61) 2018**

**ПЕДАГОГИКА**

**Астана 2018**

## РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

*Абдукаримов О.А.*, ҚР қоғам қайраткері  
*Асанов Ж.К.*, з.ғ.к., ҚР Жоғарғы сот төрағасы  
*Абдрасилов Б.С.*, б.ғ.д., профессор  
*Абдурасулова К.Р.*, з.ғ.д., профессор (Ташкент)  
*Абзалов Э.М.*, з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мемлекеттік заң кеңесшісі (Ташкент)  
*Байделдинов Д.Л.*, з.ғ.д., профессор  
*Байдаулет И.О.*, мед.ғ.д., профессор  
*Баулин Ю.В.*, з.ғ.д., профессор (Киев)  
*Бисенов К.А.*, тех.ғ.д., профессор  
*Бородин С.В.*, з.ғ.к., адвокат (Воронеж)  
*Бурханов К.Н.*, с.ғ.д., профессор  
*Букалєрова Л.А.*, з.ғ.д., проф. (РУДН, Мәскеу)  
*Ведерникова О.Н.*, з.ғ.д., проф. (Мәскеу)  
*Гаипов З.С.*, с.ғ.д., профессор  
*Голик Ю.В.*, з.ғ.д., профессор (Мәскеу)  
*Гриб В.В.*, з.ғ.д., профессор, бас ред. (Мәскеу)  
*Грунтов О.И.*, з.ғ.д., профессор БГУ (Минск)  
*Дулатбеков Н.О.*, з.ғ.д., профессор  
*Елешов Р.*, -а-ш.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі  
*Есім Ғ.*, ф.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі  
*Елубаев Ж.С.*, з.ғ.д., профессор  
*Жұрынов М.Ж.*, академик, ҚР ҰҒА Президенті  
*Жұмағұлов Б.Т.*, - т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі  
*Зарипов З.С.*, з.ғ.д., профессор (Рязань)  
*Ыдырысов Д.А.*, т.ғ.д., профессор  
*Қасымбеков М.Б.*, с.ғ.д., профессор  
*Кемел М.*, э.ғ.д., профессор  
*Коробеев А.И.*, з.ғ.д., профессор (Владивосток)  
*Құл-Мұхаммед М.А.*, з.ғ.д., профессор  
*Козаченко И.Я.*, з.ғ.д., профессор (Екатеринбург)  
*Коняхин В.П.*, з.ғ.д., профессор (Краснодар)  
*Лебедев С.Я.*, з.ғ.д., профессор (Мәскеу)  
*Лиховая С.Я.*, з.ғ.д., профессор (Киев)  
*Мацкевич И.М.*, з.ғ.д., профессор (Мәскеу)  
*Мухамедиұлы А.*, ф.ғ.д., профессор  
*Мұсақожаева А.К.*, профессор, ҚазҰӨУ ректоры  
*Мұтанов Ғ.М.*, т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі  
*Рустамбаев М.Ю.*, з.ғ.д., профессор (Ташкент)  
*Оразалин Н.М.*, ҚР Жазушылар Одағының төрағасы, ақын-драматург  
*Орлов В.Н.*, з.ғ.д., «Российский криминологический взгляд» журналының бас редакторы  
*Сартаев С.С.*, з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі  
*Сагадиев К.А.*, э.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі  
*Сәрсембаев М.А.*, з.ғ.д., профессор  
*Саломов Б.*, з.ғ.д., профессор, адвокат (Ташкент)  
*Сұлтанов Қ.С.*, с.ғ.д., профессор  
*Сыдыкова Л.Ч.*, з.ғ.д., профессор (Бішкек)  
*Шамурзаев Т.Т.*, з.ғ.д., профессор (Бішкек)  
*Шестаков Д.А.*, з.ғ.д., профессор, Санкт-Петербург халықаралық криминологиялық клубының президенті  
*Харченко В.Б.*, з.ғ.д., профессор (Харьков)

## РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

*Абдиров Н.М.*, з.ғ.д., профессор  
*Абдуллаев К.К.*, -а.-ш.ғ.д., профессор  
*Ағыбаев А.Н.*, з.ғ.д., профессор  
*Айтжанов Б.Д.*, вет.ғ.д., профессор  
*Асангазы О.*, тіл жанашыры  
*Әбішев Т.Д.*, з.ғ.к., профессор  
*Әбішев Х.А.*, з.ғ.д., профессор  
*Байменов А.М.*, тех.ғ.к., профессор  
*Бишиманов Б.М.*, з.ғ.д., профессор  
*Бектұрғанов Е.Ө.*, ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты  
*Борбат А.В.*, з.ғ.к., бас редактор (Мәскеу)  
*Джансараева Р.Е.*, з.ғ.д., профессор  
*Данилов А.П.*, з.ғ.к., доцент (Санкт-Петербург)  
*Жұмағұлова В.И.* - ф.ғ.д., профессор  
*Жақып Б.Ө.*, филол.ғ.д., профессор  
*Жолдыбай К.*, жазушы-публицист  
*Иванчин А.В.*, з.ғ.д., адвокат (Ярославль)  
*Ивона Массакки*, профессор (Польша)  
*Кәрібаев Б.Б.*, т.ғ.д., профессор  
*Кленова Т.В.*, з.ғ.д., профессор (Самара)  
*Куфлева В.Н.*, з.ғ.к., доцент (Краснодар)  
*Корконосенко С.Г.*, с.ғ.д., профессор (Санкт-Петербург)  
*Қанжәгітов Е.Қ.*, вет.ғ.д., профессор  
*Құрманалиев К.А.*, ф.ғ.д., профессор  
*Қуаналиева Ғ.А.*, з.ғ.д., профессор  
*Лопашенко Н.А.*, з.ғ.д., профессор (Саратов)  
*Мажейка Кипрас И.*, МЕАТР акад.(Мәскеу)  
*Маткаримова Ғ.С.*, з.ғ.д., проф. (Ташкент)  
*Мельник Ғ.С.*, с.ғ.д., проф. (Санкт-Петербург)  
*Миндагулов Ә.Х.*, з.ғ.д., профессор (Мәскеу)  
*Омаров Б.Ж.*, фил.ғ.д., профессор  
*Саданов А.Қ.*, б.ғ.д., профессор  
*Сапиев О.С.*, ҚР қоғам қайраткері  
*Старостин С.А.*, з.ғ.д., профессор (Мәскеу)  
*Сұлтанмұрат Е.*, академик  
*Сматлаев Б.М.*, з.ғ.д., профессор  
*Сыдыков Е.Б.*, т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі  
*Сейтжанов Ә.Ә.*, з.ғ.к., доцент  
*Рустемов Б.Т.*, жазушы-публицист  
*Турецкий Н.Н.*, з.ғ.д., профессор  
*Тұрсынов С.Т.*, э.ғ.д., профессор  
*Усманов А.*, п.ғ.д., профессор  
*Тогжанов Е.Л.*, з.ғ.к.  
*Тойлыбаев Б.А.*, п.ғ.д., профессор  
*Тұрғараев Б.Т.*, з.ғ.д., профессор  
*Рүстемова Ғ.Р.*, з.ғ.д., профессор  
*Фадеев В.Н.*, з.ғ.д., проф. (Мәскеу)  
*Шаукенова З.К.*, э.ғ.д., профессор  
*Усманов С.У.*, т.ғ.д., профессор  
*Челадзе Г.*, құқық докторы, әкімшілік бизнес докторы, профессор (Грузия)  
*Нхи Thinkh*, Вьетнам Жазушылар Қауымдастығының Төрағасы (Вьетнам)

## РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

*Абдукаримов О.А.*, общественный деятель РК  
*Асанов Ж.К.*, к.ю.н., Председатель Верховного Суда РК  
*Абдрасилов Б.С.*, д.б.н., профессор  
*Абдурасулова К.Р.*, д.ю.н., профессор (Ташкент)  
*Абзалов Э.М.*, д.ю.н., профессор, государственный советник юстиции 3-класса (Ташкент)  
*Асангазы О.*, общественный деятель  
*Байдельдинов Д.Л.*, д.ю.н., профессор  
*Байдаулет И.О.*, д.мед.н., профессор  
*Бисенов К.А.*, д.т.н., профессор  
*Баулин Ю.В.*, д.ю.н., профессор (Киев)  
*Бородин С.В.*, к.ю.н., вице-президент, адвокат (Воронеж)  
*Бурханов К.Н.*, д.п.н., профессор  
*Букалерева Л.А.*, д.ю.н., проф. (РУДН, Москва)  
*Ведерникова О.Н.*, д.ю.н., проф. (Москва)  
*Гаипов З.С.*, д.п.н., профессор  
*Голик Ю.В.*, д.ю.н., профессор (Москва)  
*Гриб В.В.*, д.ю.н., профессор, гл. ред. (Москва)  
*Грунтов О.И.*, д.ю.н., профессор БГУ (Минск)  
*Дулатбеков Н.О.*, д.ю.н., профессор  
*Елешов Р.*, д. с-х.н., академик НАН РК  
*Есим Г.*, д.ф.н., академик НАН РК  
*Елюбаев Ж.С.*, д.ю.н., профессор  
*Журынов М.Ж.*, академик, Президент НАН РК  
*Жумагулов Б.Т.*, - д.т.н., академик НАН РК, депутат Сената Парламента РК  
*Зарипов З.С.*, д.ю.н., профессор (Рязань)  
*Идрисов Д.А.*, д.т.н., профессор  
*Касымбеков М.Б.*, д.полит.н., профессор  
*Кемел М.*, д.э.н. профессор  
*Кул-Мухаммед М.А.*, д.ю.н., профессор  
*Коробеев А.И.*, д.ю.н., профессор (Владивосток)  
*Козаченко И.Я.*, д.ю.н., профессор (Екатеринбург)  
*Коняхин В.П.*, д.ю.н., профессор (Краснодар)  
*Лебедев С.Я.*, д.ю.н., профессор (Москва)  
*Лиховая С.Я.*, д.ю.н., профессор (Киев)  
*Мацкевич И.М.*, д.ю.н., профессор (Москва)  
*Мухамедиулы А.*, д.ф.н., профессор  
*Мусаходжаева А.К.*, профессор, ректор КазНУИ  
*Мутанов Г.М.*, д.т.н., профессор, академик НАН РК  
*Рустамбаев М.Ю.*, д.ю.н. профессор (Ташкент)  
*Оразалин Н.М.*, Председатель Союза Писателей Казахстана, поэт-драматург  
*Орлов В.Н.*, д.ю.н., гл. ред. журнала «Российский криминологический взгляд»  
*Сартаев С.С.*, д.ю.н., академик НАН РК  
*Сагадиев К.А.*, д.э.н., академик НАН РК  
*Сарсембаев М.А.*, д.ю.н., профессор  
*Саломов Б.*, д.ю.н., профессор, адвокат (Ташкент)  
*Султанов К.С.*, д.пол.н., профессор  
*Сыдыков Е.Б.*, д.и.н., академик НАН РК  
*Сыдыкова Л.Ч.*, д.ю.н., профессор (Бишкек)  
*Шамурзаев Т.Т.*, д.ю.н., профессор (Бишкек)  
*Шестаков Д.А.*, д.ю.н., профессор, президент Санкт-Петербургского международного криминологического клуба

## РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

*Абдиров Н.М.*, д.ю.н., профессор  
*Агыбаев А.Н.*, д.ю.н., профессор  
*Айтжанов Б.Д.*, д. вет.н., профессор  
*Абдуллаев К.К.*, д. с.-х.н., профессор  
*Абишев Т.Д.*, к.ю.н., профессор  
*Абишев Х.А.*, к.ю.н., доцент  
*Байменов А.М.*, к.тех.н., профессор  
*Бишиманов Б.М.*, д.ю.н., профессор  
*Бектұрғанов Е.У.*, депутат Мажилиса Парламента РК  
*Борбат А.В.*, к.ю.н., гл. редактор (Москва)  
*Джансараева Р.Е.*, д.ю.н., профессор  
*Данилов А.П.*, к.ю.н., доцент (Санкт-Петербург)  
*Жумагулова В.И.* - д.ф.н., профессор  
*Жакып Б.О.*, д.фил.н., профессор  
*Жолдыбай К.*, писатель-публицист  
*Иванчин А.В.*, д.ю.н., адвокат (Ярославль)  
*Ивона Масаки*, профессор (Польша)  
*Карибаев Б.Б.*, д.и.н., профессор  
*Канжигитов Е.К.*, д.вет.н., профессор  
*Кленова Т.В.*, д.ю.н., профессор (Самара)  
*Куфлева В.Н.*, к.ю.н. доцент (Краснодар)  
*Корконосенко С.Г.*, д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)  
*Қурманалиев К.А.*, д.ф.н., профессор  
*Куаналиева Г.А.*, д.ю.н., профессор  
*Лопашенко Н.А.*, д.ю.н., профессор (Саратов)  
*Мажейка Кипрас И.*, академик МЕАТР (Москва)  
*Маткаримова Г.С.*, д.ю.н., профессор (Ташкент)  
*Мельник Г.С.*, д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)  
*Миндагулов А.Х.*, д.ю.н., профессор (Москва)  
*Омаров Б.Ж.*, д. фил.н., профессор  
*Саданов А.К.*, д.б.н., профессор  
*Сапиев О.С.*, общественный деятель РК  
*Старостин С.А.*, д.ю.н., профессор (Москва)  
*Султанмурат Е.*, академик  
*Сматлаев Б.М.*, д.ю.н., профессор  
*Сейтжанов А.А.*, к.ю.н., доцент  
*Рустемов Б.Т.*, писатель-публицист  
*Рустемова Г.Р.*, д.ю.н., профессор  
*Турецкий Н.Н.*, д.ю.н., профессор  
*Турсинов С.Т.*, д.э.н., профессор  
*Тогжанов Е.Л.*, к.ю.н., доцент  
*Тойлыбаев Б.А.*, д.п.н., профессор  
*Тургараев Б.Т.*, д.ю.н., профессор  
*Усманов А.*, д.п.н., профессор  
*Усманов С.У.*, д.т.н., профессор  
*Шаукенова З.К.*, д.соц.н., профессор  
*Фадеев В.Н.*, д.ю.н., профессор (Москва)  
*Челадзе Г.*, доктор права, доктор бизнес админ., профессор (Грузия)  
*Нхи Thinh*, Председатель Ассоциации писателей во Вьетнаме (Вьетнам)  
*Харченко В.Б.*, д.ю.н., профессор (Харьков)

## EDITORIAL BOARD:

*Abdulkarimov O.A.*, public figure of the Republic of Kazakhstan  
*Asanov Zh. K.*, Dr. of Law, the Chairman of the Supreme court of Kazakhstan  
*Abdrasylov B.S.*, Dr. of biology, professor  
*Abdurasulova K.R.*, Dr. of Law, prof.(Tashkent)  
*Abzalov E.M.*, Dr. of Law, Professor, State Counselor of Justice of the 3rd class (Tashkent)  
*Asangazy O.*, public figure  
*Baideldinov D.L.*, Dr. of Law, professor  
*Baidaulet I.O.*, Dr. of medical science, prof.  
*Bisenov K.A.*, Dr. of technology, professor  
*Baulin U.V.*, Dr. of Law, prof. (Kiev)  
*Borodin S.V.*, Dr. of Law, vice president, lawyer (Voronezh)  
*Burhanov K.N.*, Dr. of polit., professor  
*Bukalerova L.A.*, Dr. of Law, prof. (Moscow)  
*Vedernikova O.N.*, Dr. of Law, professor (Moscow)  
*Gayipov Z.S.*, Dr. of political sciences, prof.  
*Gollik Y.V.*, Dr. of Law., Professor (Moscow)  
*Grib V.V.*, Dr. of Law., Professor (Moscow)  
*Gruntov O.I.*, Dr. of Law., Professor (Minsk)  
*Dulatbekov N.O.*, Dr. of Law, professor  
*Eleshov R.*, Dr. of agricultural sciences, acad. NAS RK  
*Esim G.*, Dr. of Philology, acad. NAS RK  
*Elubaev G.S.*, Dr. of Law, professor  
*Zhumagulov B.T.*, - Dr of technical sciences, Academician of the NAS of the RK  
*Zhurinov M.Zh.*, academic, President of NAS RK  
*Zaripov Z.S.*, Dr. of Law, professor (Ryazan)  
*Ydyrysov D.A.*, Dr. of history, professor  
*Kasimbekov M.B.*, Dr. of political sciences, prof.  
*Kemel M.*, Dr. of economics, professor  
*Kul-Muhammed M.A.*, Dr. of Law, professor  
*Korobeev A.I.*, Dr. of Law, professor (Bladibostok)  
*Kozachenko I.Ya.*, Dr. of Law, professor (Ekaterinburg)  
*Koniyakhin B.P.*, of Law, prof. (Krasnodar)  
*Lebedov S.Y.*, Dr. of Law, professor (Moscow)  
*Lihovaya S.Y.*, Dr. of Law, professor (Kiev)  
*Matskevich I.M.*, Dr. of Law, professor (Moscow)  
*Mukhamediuly A.*, Dr. of philosophy., prof.  
*Musakhodzhayeva A.K.*, professor  
*Rustambaev M.Yu.*, Dr. of Law, prof. (Tashkent)  
*Orazalin N.M.*, Chairman of the Writers' Union, Poet, playwright  
*Orlov B.N.*, Dr. of Law, Editor-in-chief «Russian criminological view»  
*Sartayev S.S.*, Dr. of Law, acad. NAS. RK  
*Sagadiev K.A.*, Dr. of Economics, acad. NAS. RK  
*Sarsembaev M.A.*, Dr. of Law, professor  
*Salomov B.*, Dr. of Law, professor  
*Sultanov K.S.*, Dr. of political sciences, prof.  
*Sydykov E.B.*, Dr. of history, professor  
*Sydykova. L.Ch.*, Dr. of Law, professor (Bishkek)  
*Shamurzaev T.T.*, Dr. of Law, professor (Bishkek)  
*Shestakov D.A.*, Dr. of Law, professor, writer

## EDITORIAL COUNCIL:

*Abdirov B.D.*, Dr. of Law, professor  
*Agibaev A.N.*, Dr. of Law, professor  
*Aitganov B.D.*, a doctor of betener sciences is a professor  
*Abishev T.D.*, candidate of Law  
*Abishev H.A.*, Dr. of Law, professor  
*Abdullaev K.K.*, Doctor of agricultural sciences, professor  
*Baimenov A.M.*, candidate of tech, professor  
*Bishmanov B.M.*, Dr. of Law, professor  
*Bekturganov E.U.*, Member of the Parliament of Kazakhstan  
*Borbat A.V.*, Deserved Lawyer of the Russian Federation, candidate of Law (Moscow)  
*Jansaraeva R.E.*, Dr. of Law, professor  
*Zhumagulova V.I.* - Doctor of philological sciences, Professor, academician  
*Zhakyp B.U.*, Dr. of philology, professor  
*Zholdybay K.*, writer, journalist  
*Ivona Massaki*, professor (Poland)  
*Karibaev B.B.*, Dr. of hisroy, professor  
*Kangigitov E.K.*, a doctor of betener sciences  
*Klenova T.V.*, Dr. of Law, professor (Samara)  
*Kufleva V.N.*, cand.Sc. in Law, assistant professor (Krasnodar)  
*Korkonosenko S.G.*, Dr. of polit, professor (St.-Peterburg)  
*Kurmanaliev K.A.*, Dr. of philology, prof.  
*Kuanalyeva G.A.*, Dr. of Law, professor  
*Loopachenko N.A.*, Dr. of Law, prof. (Saratov)  
*Mazheika Kipras I.*, acad.PANS (Moscow)  
*Matkarimova G.S.*, Dr. of Law, professor (Tashkent)  
*Melnik G.S.*, Dr. of polit, professor  
*Mindagulov A.N.*, Dr. of Law, professor  
*Omarov B.Zh.*, Dr. of philology, professor  
*Sadanov A.K.*, Dr. of biology, professor  
*Sapiev O.S.*, The public figure of RK  
*Starostin S.A.*, Dr. of Law, prof. (Moscow)  
*Sultanmurat E.*, academic  
*Smatlaev B.M.*, Dr. of Law, professor  
*Seitzhanov A.A.*, Ph.D., associate Professor  
*Rustemov B.T.*, writer, publicist  
*Rustemova G.R.*, Dr. of Law, professor  
*Turetski N.N.*, Dr. of Law  
*Tursunov C.T.*, Doctor of Economics, professor  
*Toqshanov E.L.*, Dr. of Law, professor  
*Toilybaev B.A.*, Dr. of pedagog., professor  
*Turgaraev B.T.*, Dr. of Law, professor  
*Usmanov A.*, Dr. of political sciences, professor  
*Usmanov S.U.*, Dr. of history, professor  
*Shaukenova Z.K.*, Dr. of soc., professor  
*Fadeev V.N.*, Dr. of Law, prof. (Moscow)  
*Cheladze G.*, Dr. of Law, professor (Gruzia)  
*Huu Thinh*, Chairman Vietnam Writer's Association, poet (Vietnam)  
*Harchenko B.V.*, Dr. of Law, prof. (Harkov)

### ТМД елдеріндегі редакция өкілдігі:

Мәскеу ММУ:	проф. Матвеева А.А..	ұялы тел.: +7 (916) 526-44-29
Мәскеу:	проф. Лебедев С.Я.	ұялы тел.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	ұялы тел.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	ұялы тел.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. В.П. Коняхин	ұялы тел.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	ұялы тел.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	ұялы тел.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	ұялы тел.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	ұялы тел.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	ұялы тел.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	ұялы тел.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	ұялы тел.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	ұялы тел.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	ұялы тел.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	ұялы тел.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	ұялы тел.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	ұялы тел.: +7 (902) 260-15-54

### Представительство редакция в СНГ:

Москва МГУ:	проф. Матвеева А.А..	моб.: +7 (916) 526-44-29
Москва:	проф. Лебедев С.Я.	моб.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	моб.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	моб.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. Коняхин В.П.	моб.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	моб.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	моб.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	моб.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	моб.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	моб.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	моб.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	моб.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	моб.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	моб.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	моб.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	моб.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	моб.: +7 (902) 260-15-54

---

Веб-сайт: [www.nauka-zan.kz](http://www.nauka-zan.kz) e-mail: [nauka-zan@mail.ru](mailto:nauka-zan@mail.ru)

#### Журнал редакциясының мекен жайы:

Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау, Түлкібас көш., 49 үй

#### Адрес редакции журнала:

г. Астана, Алматинский район, Юго-Восток, правая сторона, ул. Тулкибас, д.49.

**Главный редактор:** д.ю.н., профессор Алауханов Е.О. +7 701 111 8828;

**Научный редактор:** к.ф.н., доцент Абдиева Роза Серикбаевна, 87013323407

# ПЕДАГОГИКА

ӘОЖ 37.015.3:001.895

**Алметов Негматжан Шадиметович**

п.ғ.д., доцент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

**Бекжанова Сания Жаркынбековна**

6D010300 – Педагогика және психология мамандығының 1 курс докторанты,  
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті  
Sani-161189@mail.ru

## **БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ МЕКТЕПТЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ-БІЛІМДІК ІС-ӘРЕКЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУ**

***Түйіндеме.** Мақалада болашақ педагог-психологтарды жалпы білім беретін мектепте инновациялық-білімдік іс-әрекетті ұйымдастыруға даярлау мәселесі қарастырылған. Мектептің жаңартылған білім беру мазмұнына көшуі жағдайларында мектеп тәжірибесіне педагогикалық инновациялардың ұдайы ендірілуі оған сәйкес қолайлы психологиялық орта және инновациялық-білімдік іс-әрекетті ұйымдастырумен байланысты. Мектеп психологиялық қызметі педагогикалық инновацияларды ендіруді психологиялық-педагогикалық тұрғыда сүйемелдеу бағытындағы жұмыстарды жүйелі және жоспарлы түрде іс-жүзіне асыруы қажет. Мектеп психологының инновациялық-білімдік іс-әрекетті психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бойынша ұйымдастырушылық-педагогикалық іс-әрекеті мазмұны ашып көрсетілген.*

***Түйін сөздер:** болашақ педагог-психолог, инновациялық-білімдік іс-әрекет, ұйымдастыру, жоғары оқу орны, даярлық, мектеп психологиялық қызметі, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу.*

***Резюме.** В статье рассматривается проблема подготовки будущих педагогов-психологов к организации инновационно-образовательной деятельности в общеобразовательной школе. Отмечается, что систематическое внедрение инноваций в практику общего среднего образования в условиях перехода школы в обновленное содержание образования сопряжена с проблемой адаптации учителей и учащихся к педагогическим новшествам, создания благоприятной психологической среды и организации инновационно-образовательной деятельности. Школьная психологическая служба должна систематически и планомерно осуществлять работу в направлении психолого-педагогического сопровождения внедрения педагогических инноваций.*

***Ключевые слова:** будущий педагог-психолог, инновационно-образовательная деятельность, организация, вуз, подготовка, психологическая служба школы, психолого-педагогическое сопровождение.*

***Summary.** In article the problem of training of future educational psychologists for the organization of innovative and educational activity at general education school is considered. It is noted that systematic introduction of innovations in practice of the general secondary education in the conditions of transition of school to the updated content of education it is accompanied by a problem of adaptation of teachers and pupils to pedagogical innovations, creations of the favorable psychological environment and the organization of innovative and educational activity. The school psychological service has to carry out systematically and systematically work in the direction of psychology-pedagogical maintenance of introduction of pedagogical innovations.*

***Keywords:** future educational psychologist, innovative and educational activity, organization, higher education institution, preparation, psychological service of school, psychology and pedagogical maintenance.*

Ұлттық білім беру жүйесінің қазіргі жағдайы педагогикалық процеске инновациялық технологияларды енгізумен сипатталады. Оқу орнының психологиялық қызметі осы өзгерістерге байланысты. Бірақ қазіргі жағдайда психолог жұмысының негізгі бағыты білім берудің инновациялық қызметіне ауысуы. Болашақ педагог-психологтарды мектепте инновациялық-білімдік іс-әрекетті ұйымдастыруға даярлау педагог-психологтың қызметінің үлгісі қажет. Оқу орнының инновациялық қызметі шеңберінде педагогикалық-психологиялық қызметтің міндеті педагогпен бірге жүру. Болашақ педагог-психологтарды мектепте инновациялық-білімдік іс-әрекетті ұйымдастыруға даярлау,

дайындықты дамыту, ол бүгінгі күні педагогикалық қызметті жүзеге асыру, оқу орындарының практикалық психологтың нақты міндеті болып табылады. білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әртүрлі оқыту технологияларын, оқу мазмұны әрбір білім алушының жас және жеке дара психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Мұндай жағдайда педагог тек қана орындаушыны ғана емес, сонымен қатар инновациялық процестерді тікелей жасаушы болып саналады.

Инновация әдетте, білім беру үдерісіне психологиялық өзгерістерге алып келеді, олардың қабілеттеріне, сенімділіктеріне тікелей әсер етеді. Болашақ педагог-психологтарды мектепте инновациялық-білімдік іс-әрекетті ұйымдастыруға даярлау, мұғалімнің психологиялық-педагогикалық қолдауының мақсаты инновациялық қызметке психологиялық қолдау көрсету және педагогтың инновациялық қызметке психологиялық дайындығын дамыту болып табылады, психологтың маңызды міндеті педагогтардың өз жұмысында бір нәрсені өзгерткісі келетін жағдай жасауына көмектесу болып табылады. Оқу орнының инновациялық қызметі педагогикалық оқыту мен тәрбиелеу үдерісіне енгізу және дамытуға дайындығымен байланысты.

Инновациялық білімдік іс-әрекет дегеніміз, мұғалімнің жаңашыл идеяларды, жаңашыл әдіс-тәсілдерді оқу-тәрбие үрдісіне өз кәсіби тәжірибесіне, мектеп жағдайына, балалардың білім дәрежесінде байланысты енгізуін айтамыз.

Инновациялық білімдік іс-әрекетті жүзеге асыру іс-әрекетінің реті-жаңа білім беру бағдарламаларынан, әдіс-тәсілдерімен танысып талдау, оларды өз жұмысында қолдану туралы шешім қабылдау, жаңашыл әдіс-тәсілдерді өз еңбегінде қолдану мақсаттарын белгілеу, эксперименталды жұмыстың кезеңдерін жоспарлау, болашақ қиыншылықтарды болжау, жаңашыл әдіс-тәсілдерді, идеяларды педагогикалық үрдіске енгізу, инновациялық іс-әрекеттің нәтижесін қорытындылап, бағалау, талдау.

Жаңашылдыққа дайын болу, педагогтың қасиеттерінің жиынтығы болып табылады, оның өзінің педагогикалық қызметін дамытуға және бүкіл мектеп ұжымының қызметін дамытуға, сондай-ақ оның оқушылардың білімінің өзекті мәселелерін анықтауға қабілеттілігін, оларды шешудің тиімді жолдарын табуға және жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Инновациялық білімдік іс-әрекеттің нәтижелері оңай аңғарылады және сапалы-сандық көрсеткіштерде көрсетілуі мүмкін.

*Қажеттілік* – аса қажеттіліктен және оны жүзеге асыру мен дамыту үшін қажет объекттер мен әрекеттерде туындайтын адамның күйі, сондай-ақ оның белсенділігінің көзі болып келетін, танымдық үрдістерді, қиял мен жүріс-тұрысты ұйымдастырады және бағыттайды.

*Мотив* – қажеттілікті қанағаттандыруға байланысты іс-әрекетке түрткі болу; әрекеттер мен қылықтардың таңдауы түсіндірілетін сезінімді себеп; әрекеттерді таңдауға түрткі болатын зат(материалды немесе идеалды).

*Мақсат* – күтілетін нәтиженің сезінімді бейнесі, адамның іс-әрекеті соған қол жеткізуге бағытталған.

*Есеп* – қандай да бір жағдайларда берілген және осы жағдайлардың түрлендірілуі кезінде орындалатын іс-әрекет мақсаты [1]

*Білім беруді дамытудың инновациялық механизмдері:*

- әртүрлі білім беру орындарында шығармашылық атмосфераны құру, педагогикалық қоғамдастыққа инновацияларға қызығушылықты арттыру;
- әртүрлі инновацияларды қабылдау мен қолдануға арналған әлеуметтік-мәдени және материалдық (экономикалық) жағдайларды құру;
- іздену, білім беру жүйелерін жинақталған инновацияларды тұрақты білім беру жобаларына ауыстыру;

Психологтар эмоционалдық күйлермен айналысатын мамандар, балалардың және ересектердің мінез-құлқына қатысты көзқарастары, мотивациялары бүкіл мектеп қоғамдастығына инновациялық даму жағдайында көмек қолын созуға қабілетті болады. Психолог қандай да бір жағдайдағы белгілі бір инновацияларды іске асыруда инновация дәрежесін анықтауы және белгілеуі керек және осы талдауды оқу орнының жетекшісіне ұсынуы керек.

«Инновация» ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әртүрлі анықтамалар берген. Мысалы, Э.Раджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация- нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея». Майлс «Инновация — арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз», — дейді. [1]



Өзінің жеке және кәсіптік құзыреттілігіне сенетін ұстаз өзін-өзі бағалауға және балалардың оған деген көзқарасына оң ықпалын тигізеді, оқу үдерісінде жетістікке жетуге талпындырады және олардың жеке басының дамуына әсер етеді. Білікті ұстаз - өз оқушыларына табыс көзі. Біліктілік - өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру болып табылады. Болашақ педагог-психологтың мектептегі инновациялық білімдік іс-әрекетті ұйымдастыру көптеген факторларға байланысты: педагогикалық жұмыс мотивациясының бағыты немесе сипаты, мұғалімнің шығармашылық қабілеті, кәсіби құзыреттілік деңгейі, эмоционалдық икемділігі, команданың әлеуметтік-психологиялық климаты және басқа объективті немесе субъективті жағдайлар.

Зерттеудің тақырыбы педагог-психологтың мектептің инновациялық білімдік, әдістемелік жұмыс жүйесінде инновацияға дайындығының педагогикалық шарттары болып табылады. Зерттеудің мақсаты мұғалімнің мектептің оқу-әдістемелік жүйесінде инновацияға дайындығының педагогикалық жағдайын теориялық тұрғыдан дәлелдеуге және эксперименталды түрде сынауға арналған. Зерттеудің эксперименталды және тәжірибелік бөлігінің мақсаты мұғалімнің мектептің әдістемелік жұмыс жүйесінде инновацияға дайын болуының педагогикалық шарттарының тиімділігін енгізу және тексеру болды.

Мектептің ғылыми-әдістемелік қызметі инновациялық қызметті жүзеге асыру кезінде педагогтың негізгі кәсіби міндеттерін түсінуге негізделген жүйелік, құзыреттілік және контекстік көзқарас негізінде ұйымдастырылған эксперименттік тәртіпте жұмыс істейтін мектептегі жұмыс жағдайында педагогтың инновациялық қызметке дайындығы маңызды рөл атқарады. Педагогикалық инновацияларды енгізу және қол жеткізу қажеттілігіне байланысты инновациялық қызмет үшін мұғалім дайындығы, құны іске асыру, оның ішінде интеграциялық сипаттамалары анықталады, инновация оқыту әдістемесі, теориясы мен тәжірибесін білу, оқытудың инновациялық қызметінің жақсы жолдары, олардың мүмкіндіктерін бағалау кәсіби қызметінің жоғары өнімділігі. Мониторингтік эксперимент барысында алынған деректер, олардың сенімділігі, педагогтардың арнайы ұйымдастырылған жұмыс барысында инновациялық қызметке дайындығын қалыптастырудың педагогикалық шарттары сақталған жағдайда тиімді болатындығын дәлелдейді.

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол «Инновация, инновациялық үрдіс деп отырғанымыз — білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» деген анықтаманы ұсынады. Н.Нұрахметов «Инновация» білімнің мазмұнында, әдістемеді, технологияда, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, мектеп жүйесін басқаруда көрініс табады деп қарастырып, өзінің жіктемесінде инновацияны, қайта жаңарту кеңістігін бірнеше түрге бөледі: жеке түрі (жеке — дара, бір-бірімен байланыспаған); модульдік түрі (жеке — дара кешені, бір-бірімен байланысқан); жүйелі түрі (мектепті толық қамтитын). [3]

Болашақ педагог-психологтарды мектепте инновациялық-білімдік іс-әрекетті ұйымдастыруға өзгерістер енгізуге: педагогикалық қызмет стилінде ұйымдастыру және басқару жүйесінің міндеттері, мазмұны, әдістерін, тәсілдерін, нысандарда, қаржыландыру жүйесінде білім деңгейіне мониторинг және бағалау, әдістемелік қолдау, білім беру жұмысына оқу бағдарламалары мен оқу жылы бағдарлама, мұғалімнің және студенттің қызметі жатады.

*Инновациялық білімдік іс-әрекетті ұйымдастыруда педагог-психологтың қызметі :*

- инновациялық бағдарламаларды іске асыруды қолдау;
- педагогикалық-психологиялық білімді игеру және тиісті қызмет әдістерін меңгеру;
- педагогикалық-психологиялық қарым-қатынастарын қалыптастыру ;
- кәсіби көрінісін дамыту;
- шығармашылық әлеуетін іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз ету;
- білімдік, дәрежелік өсуге педагогты қолдау;
- әрбір білім алушының білім алу, даму, басқа да іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу;
- білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеде тәрбиелеу;
- өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, дамыту;

И.П.Песталоцци: «Кез-келген ғылыми пәннің түпкі мақсаты негізінен адамның табиғатын жақсарту, оны барынша мүмкін дәрежеде дамыту болып табылады. Ғылымды дамыту емес, ғылым арқылы адам табиғатын дамыту - бұл қасиетті міндет. Сондықтан адам табиғаты ғылыми объектілерге сәйкес келуі керек.» [4]

Инновациялық білімдік іс-әрекеттік үдерістер білім беру қызметінің әртүрлі деңгейлерінде орын алады. Жаңа білім беру бағдарламалары педагогикалық үдерістің өзгермелілігін қамтамасыз етеді, баланың жеке сипаттамаларына, оның отбасының қажеттіліктеріне назар аударады. Бұл үшін

мұғалімдердің шығармашылық топтары құрылды, педагогикалық ұжыммен әдістемелік жұмыстың белсенді түрлері пайдаланылады: семинарлар, бизнес ойындары, педагогикалық лагерлер, проблемалық жағдайларды модельдеу және талдау.

Мектепте білім беру инновациялық ұйымдастыруда педагогикалық-психологиялық ,барлық түрлері пайдаланылады, білім беру саласында азаматтардың құқықтарын іске асырылуына кепілдік береді.Қазіргі заманғы жеке сәйкес білім беру жүйесін өзі әкеледі, қоғамдық және мемлекеттік қажеттіліктер, оның дамуына алғышарттар мен дәстүрлерін сақтауға, қоғам игілігі үшін өмірі мен жұмысын және студенттер дайындауды жақсарту.

З.Ф. Есарева: «Оқытушы - оқыту мен тәрбиелеудің ғылыми әдістерін игерген, оқытудың техникалық құралдарын шебер пайдаланатын, біліктілігін үнемі жетілдіретін, ғылыми зерттеулерге, қоғамдық өмірге белсенді қатысатын ғылыми қызметкер» деген пікірін білдіреді.[4]

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден бір шарты — оқу орындарындағы білім беру процесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу екендігі сөзсіз түсінікті. Сондықтан ғылыми техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады. Біздің ойымызша, оқу орындарында болашақ педагог-психологтарды мектепте инновациялық-білімдік іс-әрекетті ұйымдастыруға даярлау инновациялық білімдік ұйымдастыруда басқару жүйесін енгізіп, оны жүзеге асыру міндет.

### **Әдебиет**

1. (Леонтьев А. Н. *Избранные психологические произведения: в 2-х т. М., 1983. Т. 2. С. 156*).
2. Раджерс Э. *Инновация туралы түсінік. — //Қазақстан мектебі, №4, 2006. 7 бб.*
3. Қабдықайыров Қ. *Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А., 2004*
4. Песталоцци И.Г. *Избранные педагогические сочинения: В 2 т. Т. 1. — М.: Педагогика, 1981 жж. 316 бб.*
5. Есарева З.Ф. *Особенности деятельности преподавателя высшей школы. Л., 1993. 35 бб.*

**Нуриев Марат Алмасевич**

т.ғ.к., профессор, ҚР Жоғары мектебіне еңбегі сіңген қызметкер,  
Б.Алтынсарин атындағы Мемлекеттік сыйлығының иегері

**Советканова Дамира Маратовна**  
педагогика ғылымдары магистрі

**Айнакулова Айгерим Мажитовна**  
гуманитарлық ғылымдары магистрі

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, e-mail: nitso@mail.ru

## «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛДЫҚ

***Түйін.** Кез келген іс-әрекетке адам шығармашылық тұрғыдан қарауды қалыптастыруы қажет, себебі онсыз өсу, ілгері жылжу, прогресс болмайды. Ұстаздың сырт көзге көрінер бітім-болмысы, яғни киім кию үлгісінен бастап, жүріс-тұрысы, шығармашылдығы сияқты элементтер бала санасына тікелей әсер етеді. Осыған байланысты, мақалада «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын жүзеге асыруда қазіргі заман мұғалімінің педагогикалық шығармашылығының мән-маңызы жан-жақты қарастырылады. Оқу-тәрбие ісінде оқушылардың шығармашылығын шыңдайтын тек шығармашыл ұстаз ғана. Сондықтан, көп мәселелердің шешімінің тиімділігі мұғалім тұлғасының шығармашылығына байланысты.*

***Тірек сөздер:** педагог, педагогикалық шығармашылдық, шығармашыл тұлға, шығармашыл ұстаз, мұғалімнің инновацияға бейімділігі, педагогтың кәсіби мәдениеті.*

***Резюме.** Любая деятельность должна основываться на творческом подходе, без которого не будет роста и прогресса. От внешнего вида учителя, то есть от одежды, такие элементы, как поведение и творчество, непосредственно влияют на сознание ребенка. В этой связи в статье рассматривается сущность педагогического творчества современного педагога в реализации национальной идеи «Мәңгілік ел». Только творческий педагог может развивать творчество обучающихся в воспитательной работе. Поэтому решение многих задач зависит от творчества педагога.*

***Ключевые слова:** педагог, педагогическое творчество, творческая личность, творческий педагог, склонность педагога к инновациям, профессиональная культура педагога.*

***Summary.** Any activity should be based on a creative approach, without which there will be no growth and progress. From the appearance of the teacher, that is, from clothes, such elements as behavior and creativity, directly affect the child's consciousness. In this connection, the article examines the essence of pedagogical creativity of the modern teacher in the realization of the national idea «Mangilik El». Only a creative teacher can develop the creativity of students in educational work. Therefore, the solution of many tasks depends on the creativity of the teacher.*

***Keywords:** teacher, pedagogical creativity, creative personality, creative teacher, teacher's inclination to innovation, professional teacher's culture.*

Елбасының былтырғы жылғы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты үндеуінің негізгі мақсаты – еліміз мықты, әрі жауапкершілігі жоғары Біртұтас Ұлт болу. Бұл жолдағы шешуші кілт – болашаққа қалай қадам басу және бұқаралық сананы қалай өзгерту керек деген мәселеге тоқталған. Бұл ретте, бұқаралық сананы, яғни, ұлттық, халықтық сананы өзгертетін адам ол мұғалім. Мұғалім – біздің тәуелсіз мемлекетіміздің болашағын қалап жатқан маман. Өйткені, ел болашағының кілті бүгінгі жас ұрпақтың қолында. Ал жас ұрпақтың тағдыры олардың бойына білім мен ізгілік нұрын себуші ұстаздардың қолында.

Бүкіл әлем бұл күнде тәлім-тәрбие қызметіне ең білгір, ең талантты, өте жауапкершіл педагог-мамандардың қажеттігін мойындап отыр. Себебі, адам тағдырында мектептік кезең аса маңызды. Балалардың өмірлік бастауында жетесіз педагог тұрса, одан келер шығынды өлшеп болмайды. Сондықтан да, педагог білікті маман, өз ісінің шебері болуы керек. Педагог шебер болу үшін: өзінің мүмкіндіктерін жаңа формация мұғалімі ретінде объективті бағалай алуы, кәсіби мамандығына қажетті қабілеттерді, жалпы мәдениетті, интеллектуалды іс-әрекетті, мінез-құлық, қарым-қатынас мәдениетін меңгеруі тиіс; өтіп жатқан интеграциялық процестерге, әлемдік білім беру кеңістігі қарқынына бағыттала алуы керек.

Елбасы атап көрсеткеніндей, «Тек жоғары сауатты, дарынды, дана әрі отансүйгіш мұғалім ғана лайықты ұрпақ тәрбиелеп шығара алады. Бүгінде, мұғалім балаларға білімдер жиынтығын беріп қана қоймай, сонымен бірге, ең бастысы – оларды өмір бойы үйренуге үйретулері керек». Бүгінгі мұғалім білім беру үрдісінде оқушылардың өз бетімен білім алуының, жаңалауының қажеттілігіне, өзін-өзі

дамыту мен өзін-өзі жетілдіруде табандылықпен еңбек етуді жете түсінетіндей жағдай жасауға бағдарлануға міндетті.

Осыған сәйкес, қазіргі білім беру үрдісіне және ұстаз біліктілігіне қойылып отырған талаптарды негізге ала отырып, педагог меңгере білуге тиісті негізгі қасиеттердің негізі ретінде шығармашылықты алып отырмыз.

Философиялық тұрғыдан қарастырғанда шығармашылық – жаңа сапалы материалдық және рухани құндылықтарды жасаудағы адамның белсенді іс-әрекеті ретінде қарастырылады. Педагогикалық энциклопедияда шығармашылық – адамның өзіндік және белсенді іс-әрекетінің жоғарғы формасы ретінде түсіндіріліп, өзінің әлеуметтік маңыздылығымен және жаңашылдығымен бағаланады [1]. Мысалы, қазіргі кездегі ғылымның, техниканың жетістіктеріне (компьютер, интернет, ұялы телефон, медицинадағы ультрадыбыстық диагностикалық аппараттар, лазер сәулелері арқылы емдеу, т.б.) көптеген ізденуші ғалымдардың шығармашылық іс-әрекеттері арқылы ғана қол жеткізіп отырғанымыз анық.

Шығармашыл тұлға – әрқашанда еркін, өзін-өзі жан-жақты дамытуға дайын, бәсекелестікке қабілетті, күзиреттілігі мен белсенділігі жоғары адам. Шығармашылықпен айналысуда адамның тек ақыл-ойы ғана емес, сонымен қатар оның табандылығы, бастаған істі аяғына дейін жеткізе алуы, ойдың еркіндігі мен батылдығы, болжам жасай алуы, өз күшіне деген сенімділігі сияқты тұлғалық қасиеттері өте маңызды. Яғни, шығармашылық адамның тұлғалық қасиетіне жатады, сондықтан мұндай қабілетті әр адам жас кезінен өз бойында дамытқаны жөн.

«Мәңгілік ел» ұлттық идеясын жүзеге асыруда қазіргі заман мұғалімінің педагогикалық шығармашылығының құрылымы мен мазмұнына тоқталар болсақ:

1. Шығармашыл мұғалім – зиялы тұлға. Оның сыртқы келбеті ұқыптылық пен жарасымдылықпен сипатталады, педагогикалық әдебі жоғары, басқаны түсіне біледі. Прогрессивті алдыңғы қатарлы ойларды уағыздаушы, сыни ойлау деңгейі жоғары, өзгенің ойын, өзгенің пікірін, құрметтей біледі, ұстамды. Өз білімін тұрақты көтеріп отырумен жүйелі айналысады, өз жұмысына рефлексия жасауға қабілетті. Эрудициясы, жалпы мәдениеті жоғары, эстетикалық талғам және көркемдік мәдениеті жинақталған. Ол саясаттағы, ғылымдағы, өнердегі барлық жаңалық пен озық ойларға қызығушылық танытып отырады. Зиялы тұлға ретінде өз бойына адамзат мәдениетіндегі ең жақсы үлгілерді жинақтайды.

2. Шығармашыл мұғалім – рухани бай тұлға. Оның рухани байлығы алдымен балаға деген махабатында, жоғары адамгершілігінде және арлылығы мен ұяттылығында байқалады. Өмірдің мәнін және мақсатын түсінуге, өзінің кәсіби орнын анықтауға ұмтылыста оның руханилығы көрінеді. Ол әлемдегі және адами қарым-қатынастағы сұлулықты өте жоғары сезінгендіктен онда эмпатия және талдай алушылық жоғары дамыған. Өсіп келе жатқан баланың ішкі жан-дүниесінің байлығын түсінуге үнемі тырысатындығы оның өзінде планетарлық ойлауды дамытуына негіз болады.

3. Шығармашыл мұғалім – жаңашыл тұлға. Ол бірсарындылық пен біртүрлілікті қабылдамайды, сондықтан жаңалыққа жаны құмар. Шығармашылыққа деген мотивтері жоғары болғандықтан ойлап табу, тудыру, жасап көру – оның күнделікті кәсіби жағдайы.

4. Шығармашыл мұғалім – еркін тұлға. Оның еркіндігі өмірдегі, кәсіби әрекеттегі мәдени әлемдегі өз орнын анықтай алу қабілетінде жатыр. Оның ойлау, пайымдау және әрекеттену еркіндігі жеке кәсіби жауапкершілікті сезінумен сәтті байланысады. Рухани және материалдық құндылықтар әлемінде еркін бағдарлай алады, педагогикалық, пендешілік догмалардан еркін. Ол өз ісіне өте жауапты, кейде тіпті тәуекелді талап ететін шешімдерді өз мойнына алады. Өзінің өмірлік позициясы, ұстанымы бар.

5. Шығармашыл мұғалім – ізгілікті тұлға. Оның ізгіліктілігі қайрымдылығы, барлық тіршілік иелеріне, ең алдымен бабаларға деген сүйіспеншілігінен байқалады. Ол кез келген уақытта өз оқушыларына, жалпы балаларға көмекке келуге әзір. Өзгеше ойлайтын адамдарды құрметтейді, өз көзқарасына сәйкес келмесе де ол адамдардың қалыптан тыс ойларын түсінуге деген төзімділігі шексіз. Әртүрлі ұлт, дін, мәдениет өкілдеріне бірдей сыйластықпен қарайды. Оның тек оқушылармен ғана емес, ата-аналармен, әріптестерімен ынтымақтаса алу қабілеті зор.

6. Шығармашыл мұғалім – азаматтық белсенді тұлға. Ол айналасында (ауылында, қаласында, елінде) болып жатқан жағдайларға бей-жай қарамайды, ол жағдайларға үнемі өзінің қатысын білдіріп отырады. Қоғамдық өмірдегі өзінің азаматтық ролін дұрыс түсінетін, саяси сауаттылығы жоғары маман. Оқушыларын да өмірдегі өзгерістерге сын көзбен қарап, объективті бағасын беруге кемшіліктерге төзімсіз болып, түзету үшін үлестерін қосуға тәрбиелейді.

7. Шығармашыл мұғалім – бәсекеге төтеп беретін тұлға. Жаңа заманға сәйкес педагогикалық қызмет көрсету аясы кеңейген уақытта шығармашыл мұғалім өзінің шеберлігін үнемі арттырып отырады, өзінің жетістіктері мен кемшіліктері жайлы өзіндік бағасы бар. Әлсіз тұстарын жетілдіру үшін озық

тәжірибені шығармашылықпен қолдану, педагогикалық жаңалықтар кешенінен қалмауды басты назарда ұстайды. Жаңа технологияларды меңгеру, қолдану арқылы өз ісінің нәтижелі болуына талпынады.

8. Шығармашыл мұғалім – мәдениет адамы. Ол белгілі әлеуметтік мәдени ортада өмір сүріп, еңбек етіп жатқандықтан сол ортаның өнерін, тұрмыс салтын, мәдениетін бойына сіңірумен қатар оны құрметтеп басшылыққа алады. Өзінің жалпы мәдениетін көтеру оның айнымас өмірлік қағидаларының бірі [2].

Осыған орай шығармашылық әлеуеттің акмеологиялық сипаттамасы:

- Кәсіби қызығушылықтардың жаратушылық бағыттылығы;
- Жаңашылдық әрекетке деген қажеттілік;
- Инновацияға бейімділік;
- Жалпы және кейбір арнайы интеллектінің жоғарғы деңгейде болуы;
- Ассоциациялық байланыстарды қалыптастыруға деген бейімділік;
- Көз алдына елестете алушылық (фантазия);
- Мінез-құлық пен әрекетті реттеп отырудағы күшті жігерлілік;
- Дербестік;
- Өзінің ахуалын басқара алушылық, әсіресе шығармашылық белсенділігін ынталандыра білушілік.

Шығармашыл тұлғаның ерекше қасиеттерінің қатарына педагогикалық импровизацияны жатқызамыз. Педагогикалық импровизация (суырып салмалық деуге де болады деп ойлаймыз) төрт кезеңнен тұрады: 1) педагогикалық ойдың жарқ етуі; 2) педагогикалық мақсаттың мәнін бір сәтте ұғынып, оны жүзеге асырудың жодарын жылдам таңдай алу; 3) педагогикалық идеяны жұртшылық алдында нақтылы түрде көрсете алу; 4) ой қорытып көрсеткен педагогикалық идеяны тез арада талдай білу;

Педагогикалық шығармашылықтың орын алуына септігін тигізетін тағы бір мәселе – мұғалімнің әртістік қасиеті. Мектеп әрине, театр емес. Дегенмен, мұғалім үнемі халық алдында тұратын танымал адам. Олай болса, ол аудиторияны меңгере алуы, иландыра білуі, шабыттандыра алуы тиіс. Әртістік қасиет – педагогтың «образға ене алуы», сыртқы келбетінің тартымдылығы, тілінің түсініктілігі, көркемдігі, жатықтығы, мимикасы мен қимыл қозғалысының айтылып жатқанға сәйкестігі. Әртістік – образдармен ойлай алу, ашықтық, жағдайға терең эмоционалды берілу, ішкі және сыртқы мәдениет, өзіне тарта алушылық.

Ғылыми әдебиеттерде шығармашылықтың төмендегідей түрлері анықталған: 1) материалдық-техникалық; 2) рухани-теориялық; 3) әлеуметтік-ұйымдастырушылық; 4) педагогикалық; 5) көркем-шығармашылық және т.б [3].

Мұғалімнің шығармашылығы мына жағдайларда көрінеді:

1. мәселені шешудегі тапқырлықта;
2. жаңа формалар, әдістер, тәсілдер, технологиялар жасап, оларды тиімді қолдана алуда;
3. белгілі тәжірибені жаңа жағдайда тиімді пайдалана алуда;
4. жаңа міндеттерге сәйкес белгіліні жетілдіре, өзгерте алуда;
5. жоғары интуициямен нақты есеп негізіндегі сәтті импровизацияда;
6. бір мәселені шеше алудың бірнеше жолдарын көре алуда;
7. нақты педагогикалық іске әдістемелік нұсқаулар мен теориялық ережелерді трансформация жасай алуда.

Педагогикалық шығармашылық – мұғалімнің, өз ісін сүйіп, оған барлық ынта-ықыласымен кірісіп, әр шәкіртінің жан-жақты дамыған тұлға болып қалыптасуына неғұрлым тиімді, қолайлы жағымды жағдай жасай алуы. Ондай мұғалімдердің әрбір өткен сабағы балалар үшін өте құнды да бағалы, мұндай сабақтарға балалар қуана жүгіріп келеді, мұғалімнен бір қызықты жаңашылдық күтеді.

Шығармашыл мұғалімдердің өзінің ішкі жан-дүниесінде, көңіл-күйінде, балалармен қарым-қатынасында үйлесімділік байқалып тұрады. Олар әр сабақты бір шығармашылықты шыңдау лабораториясына айналдырып жібереді. Мұғалім бір сабақтың үстінде бірнеше рөлді бірақ атқарып тұрады. Ол балаларға білім беруімен қатар сценарист те, басты рөлді орындайтын актер де, режиссер де, суретші де, декоратор да, костюмер де, визажист те, дизайнер де, тәртіпті қадағалаушы да, психолог та бола алуы керек.

Б.Р.Айтмамбетова шығармашылық жолда еңбек ететін барлық мұғалімдерге ортақ педагогикалық идеяларды былайша жіктейді [4]:

- ынтымақтастық педагогикасын жүзеге асыру идеясы;
- әрбір жеке оқушының ішкі жан-дүниесін білу арқылы тығыз қарым-қатынаста болу идеясы;
- тұтас педагогикалық процесті гуманитарландыру, демократияландыру идеясы;

- қиын әрі күрделі мақсаттарды алдын-ала білу идеясы;
- тірек сигналдары арқылы оқушыларды шығармашылық ізденіске үйрету идеясы;
- оқушылардың білім алуында және оны бағдарлауда еріктілік принциптерін жүзеге асыру идеясы;
- оқу материалын өту барысында бағдарламадан озып отыру идеясы;
- ірі блоктар идеясы;
- оқушыларды өздерінің білімдеріне, жұмыстарына талдау жасауға және бағалай білуге үйрету идеясы;
- сынып оқушыларының интеллектуалдық дәрежесін жетілдіру идеясы;
- коллективтік шығармашылық іс-әрекетті ұйымдастыру идеясы;
- шығармашылық өнімді еңбекті ұйымдастыру идеясы;
- мұғалімдер ұжымымен, ата-аналар және жұртшылықпен ынтымақта болу;
- қазіргі уақыттың әлеуметтік парызын орындауда мектеп пеп қоғамның тығыз байланысын жүзеге асыру идеясы.

Шығармашыл педагог болу – қазіргі дамуы жылдам ақпараттық ғасыр талабы. Қазіргі таңда маман өзінің шығармашылық әлеуетін үнемі жетілдіріп отыру дағдысын қалыптастырмайынша оның кәсіпке жарамдылығы да төмендей береді. Ал жоғарғы оқу орнындағы теориялық білім нәрімен сусындап жатқан студенттер де өздерінің танымдық белсенділіктерін дамытып, шығармашылық қабілеттерін жетілдірулері қажет, себебі ол ертеңгі кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттерінің нәтижесіне тікелей әсерін тигізетін факторлардың бірі. Болашақ мұғалімдердің білім шаңырақтарындағы бүгінгі табысты оқу іс-әрекеттері – ертеңгі кәсіби құзіреттіліктерінің, бәсекеге қабілеттіліктерінің кепілі.

Өз шығармашылығы арқылы педагог әр сабақта оқушыларды да шығармашылыққа баулуы керек. Жаңа біліммен таныстырудың өзі шығармашылық тұрғыдан жүргізілуі тиіс. Егер мұғалім оқушыларға дайын білімді баяндап бере салса, балалардың шығармашылығы дамымайды. Керісінше проблемалық сұрақтар қою арқылы балалардың ойын жетектеу, өз беттерінше ізденулері арқылы білімді меңгерту, өздері бір мәселенің шешімін ойластырып табуға жағдай жасау жиі іске асырылса оқушылардың шығармашылығын дамытуға негіз қаланады.

Болашақ мұғалім өзінің кәсіптік жұмысының шығармашылық сипатын алдын ала сезінуі қажет. Өз ісіне шығармашылықпен қарамайынша оның еңбегінің нәтижесі де қуантарлықтай болмайды. Ол көп жылдар бойы жинақталған педагогикалық қазынамен танысып оны игерудің өзіндік жеке бағдарламасын анықтауы керек. Жалпы танысып қана қоймай өзіндік педагогикалық папка әзірлеп, қызықты жаңа материалдарды жинақтап, әдебиет тізімдерін, маңызды сайттарды өзіне жүйелеп жазып алғандары абзал. Бұл материалдардың барлығы педагогикалық практика кезінде, немесе алғашқы мұғалімдік қызметінде жақсы септігін тигізеді. Біртіндеп мұғалімнің ізденушілігі арқылы жаңа педагогикалық кітаптар, білім беру саласына катысты заңдар, тұжырымдамалар, бағдарламалар жинақталып өзінің жеке педагогикалық кітапханасы қалыптаса бастайды [5].

Қорыта айтқанда, болашақ ұстаздардың шығармашылық іскерліктерін қалыптастыруға олардың ғылыми әдебиет көздерін, мерзімді педагогикалық басылымдарды өз беттерінше зерттеп, жаңашылдықты іздестірулері, құнды деректерді жинақтаулары, өздерінің педагогикалық қорын байытулары жақсы ықпал етеді және олардың кәсіби табысты нәтижеге жетулеріне мүмкіндік туғызады. Жүйелі жоспар, нәтижелі сабақ, шығармашыл-ізденімпаз ұстаз ұйымдастырған жұмыстың нәтижесінде шығармашыл тұлға жаңалыққа бейім болып, қазіргі әлеуметтік сұранысқа сай, өздігінен ғылыми ізденістер мен зерттеулер жасайтын, өзін-өзі дамытатын, белсенді әрекетке түсе білетін, тез шешім қабылдайтын, жүйелі түрде өзіне-өзі баға беріп, мәдениетті, эрудициясы жоғары, эстетикалық талғамы бар, білімге, өнердегі жаңалықтарға қызығушылығы басым, шығармашылықпен өзін-өзі үздіксіз дамытып отыратын шәкірттер қалыптастыруға ықпал етері сөзсіз.

### ***Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:***

1. *Айтмамбетова Б., Бозжанова К., Ильясова А. Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. – Алматы: РБК, 1995. – 186 б.*
2. *Бекенов Ш. Шығармашыл мұғалім – зиялы тұлға // <http://bilimainasy.kz>*
3. *Дүйсенбаев Е. Педагогикалық шығармашылықтың құрылымы мен мазмұны // [ucoz.kz](http://ucoz.kz)*
4. *Б.Р.Айтмамбетова. Жаңашыл-педагогтар идеялары мен тәжірибелері. – Алматы. – 1991.*
5. *Берикханова, А.Е. Педагогикалық мамандыққа кіріспе: кәсіби құзіретті ұстаздарды даярлау негіздері. Оқу құралы – Абай атындағы ҚазҰПУ. – Алматы: Palitra Press, 2009. – 239 б.*

**Алметов Негматжан Шадиметович**

«Жалпы педагогика және музыкалық білім» кафедрасының профессоры, п.ғ.д.,  
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, n\_almetov@mail.ru

**Азизханова Дидар Каримжановна**

6Д010300 – Педагогика және психология мамандығының 1-курс докторанты,  
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

## **БОЛАШАҚ ХОРЕОГРАФТАРДЫҢ КӘСІБИ ҰТҚЫРЛЫҒЫ НЕГІЗДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

***Түйін.** Мақалада жоғары оқу орнында болашақ хореографтардың кәсіби ұтқырлығы негіздерін қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Кәсіби ұтқырлық ұғымының көпқырлығы сипатталып, оның негізгі құрамдас бөліктері айқындалған. Жоғары оқу орны педагогикалық үдерісінде болашақ хореографтардың кәсіби ұтқырлығы негіздерін қалыптастырудың маңыздылығы негізделіп, теориялық мәні, құрылымы мен негізгі бағыттары көрсетілген.*

***Кілт сөздер:** болашақ хореографтар, кәсіби ұтқырлық, кәсіби ұтқырлықты қалыптастыру, кәсіби бейімделу, кәсіби өзіндік даму, негізгі біліктіліктер, кәсіби ұтқырлыққа қабілеттілік.*

***Резюме.** В статье рассматривается проблема формирования основ профессиональной мобильности будущих хореографов в вузе. Характеризуется многогранность понятия «профессиональная мобильность», его структурные элементы. Обоснована необходимость формирования основ профессиональной мобильности будущих хореографов в педагогическом процессе вуза, его теоретическая сущность и основные направления.*

***Ключевые слова:** будущие хореографы, профессиональная мобильность, формирование профессиональной мобильности, профессиональная адаптация, профессиональное саморазвитие, ключевые компетенции, способность к профессиональной мобильности.*

***Summary.** In this article analyzed by the main problems of the formation basic's of professional mobility of the future choreography of the higher education. Characterized by multiplying concepts "professional mobility", its structural elements. The necessity of forming the foundations of professional mobility of future choreographers in the pedagogical process of the university, its theoretical essence and main directions is grounded.*

***Key words:** future choreographers, professional mobility, formation of professional mobility, professional adaptation, professional self-development, key competencies, ability to professional mobility.*

Қазіргі қоғамның қарқынды дамуы, адам қызметінің барлық салаларындағы үздіксіз өзгерістер, инновациялық үдерістер маманның кәсіби ұтқырлығы мәселесін әлде-қайда өзектендіреді. Кәсіби ұтқырлық бүгінгі таңдағы маман тұлғасының негізгі кәсіби сапаларының біріне айналды. Дегенмен, қоғамдағы және қызметтік саладағы өзгерістерге маман толық даяр ма? Неге көпшілік қызметкерлер жаңалықтарға бейімделуде, жаңа жұмыс тәсілдерін меңгеруде, өзгерістерге сай жұмыс бағыттарын өзгертуде қиындық кешеді? Не себептен қызметкерлер арасында психологиялық күйзеліс жағдайлар, кәсіби деформациялану (ыдырау) көріністері артып бара жатыр? Біздің байқағанымыз, мамандардың басым көпшілігі тек өз қызмет саласы шеңберіндегі білімдер, икемділіктер, дағдылар мен қабілеттер шеңберінде шектеліп, өз қызметі саласында күтілетін өзгерістерге жеткілікті дәрежеде дайындығын таныта алмайды.

Қызмет саласындағы жұмыс мазмұны мен әдіс-тәсілдерінің өзгеруіне сай педагог маман жағынан жауап беретін кәсіби ұтқырлық деңгейін толық көрсетпейді. Мысал үшін, жалпы білім беретін мектептердің жаңартылған білім мазмұнына көшуі кейбір пәндерді оқытуға бөлінетін сағаттар санын, мысалы бейнелеу өнері, технология пәні мұғалімдері оқу жүктемесінің азаюына алып келеді. Бұл жағдай мұғалімдердің басым бөлігі үшін әлде қайда ауыр мәселеге айналатыны бәрімізге белгілі. Ал, кәсіби ұтқырлық деңгейі мұғалімдер мәселенің шешімін жылдам анықтап, жаңа өзгерістерге сай табысты еңбек ете бастады.

Мұндай мәселелер хореография саласында да бар. Қазақстанның әлемдік мәдени кеңістігіне енуі, сонымен қатар Қазақстан халықтарының мәдени мұрасын жаңғырту жағдайында хореография өнері мамандарының қызметі мен мазмұнының да түбегейлі өзгерістерге ұшрағандығы, ұдайы жаңғырып тұруы сөзсіз. Кәсіби ұтқырлық тек өз мамандығын өзгертуді емес, сол мамандық шеңберінде жаңалықтарға бейімделу, жылжуды болжайды.

«Кәсіби ұтқырлық» ұғымының мәні мен құрылымын нақтылау біздің зерттеу жұмысымыз үшін өте маңызды. Сондықтан қазіргі психологиялық-педагогикалық зерттеулерде аталмыш ұғымға берілген анықтамалар мен сипаттамаларды қарастырамыз.

Ғалымдар «кәсіби ұтқырлық» ұғымы күрделі құрылымға ие болғандықтан, оның мағынасы кең ұғым екендігін атап өтеді. М.И.Дьяченко мен Л.А.Кандыбович кәсіби ұтқырлықтың негізінде, ең алдымен, жинақталған кәсіби білімдердің жоғары деңгейі, қорытылған кәсіби тәсілдердің жүйесін игеру және оларды өз кәсіби қызметі саласындағы қандай болса да тапсырмаларды орындауда тиміді пайдалану икемділігі жататындығын атап өтеді [1; 2].

Алыс шет елдік ғалымдар Д.Мартенс, А.Шелтон т.б. кәсіби ұтқырлық пен маманның бәсекеге қабілеттігі ұғымдарын қатар қояды. Авторлар кәсіби ұтқырлықтың негізіне «түйін біліктіліктерді» қояды. Олардың пайымдауынша, түйін біліктіліктердің әсер ету шеңбері айтарлықтай кең, маманның өз мамандығын өзгертуіне, жаңа мамандықтар мен кәсіптерді меңгеруіне ықпал етеді, кәсіби қызметтердегі жаңашыл инновацияларға кәсіби және психологиялық тұрғыдан даярлығын қамтамасыз етеді [3].

«Түйін біліктіліктер» тұжырымдамасын дамытуда Э.Ф.Зеер тұжырымдаған қорытындылары да маңызды [4]. Автор өз еңбектерінде маманның кәсіби шартталған іс-әрекет мен тұлғалық құрылымдарын негіздейді. Маман іс-әрекеті мен тұлғасының жалпы кәсіби мінездемесін, мәдениетаралық пен салааралық білімдер, икемділіктер мен қабілеттерді сипаттайтын, әртүрлі кәсіби қауымдастықтарға бейімделу мен олардағы табысты қызметке қажетті түйін біліктіліктердің құрылымын анықтаған.

Маманның кәсіби ұтқырлығы оның жеке икемділігі, өмірлік және кәсіби жағдаяттарға жаңашыл, қалыптан тыс көзқарасы, кейде әдеттегі ойлау және іс-әрекет тәсілдер шеңберінің тыс шығуымен сипатталады. Кәсіби ұтқырлық тек шығармашыл, дивергентті ойлау және кретативті қабілеттер иесі болған маманға ғана тән сапа. Осыған байланысты З.А.Решетова [5] мен А.М. Столяренко[6] қоғам дамуының қазіргі кезеңінде кәсіби ұтқырлықтың негізі болашақ мамандардың дамыған шығармашылық ойлауы екендігін ерекше атап өтеді.

Кәсіби ұтқырлық мәселелері бойынша теориялық зерттеулерді қорыға келе, «кәсіби ұтқырлық» ұғымына С.В.Нужнованың анықтамасына сай осы педагогикалық категорияның мәнін толығырақ ашады, деп есептейміз. Автордың пайымдауынша, кәсіби ұтқырлық тұлғаның интергративті сапасы, ол мынадай қасиеттерді біріктіреді: кәсіби ұтқырлыққа деген ішкі қажеттілік, кәсіби құзыреттіліктің қабілеттері мен білімдік негізі, сондай-ақ тұлғаның өзінің кәсіби ұтқырлығын рефлексия негізінде өзіндік пайымдауы»[7]. Яғни, кәсіби ұтқырлық өзара байланысты құрамдастардан (компоненттерден) тұратын күрделі құрылым. Алайда, болашақ маманның кәсіби ұтқырлығын қалыптастыру үшін жоғарыда аталған құрамдас бөліктердің жекелеген құрамдастырын дамыту қажет.

*Кәсіби ұтқырлыққа деген қажеттіліктің негізінде – өзіндік білім алу мотивациясын дамыту, жетістік мотивациясын дамыту, өзіндік белсендіруге бағдарлануды қалыптастыру, шындықты оптимистік қабылдауға және кәсібін ауыстыруға бағдар алу жатады.*

*Кәсіби ұтқырлыққа қабілеттілік кірістіреді: дамыған когнитивтік қабілеттер, креативтік, дивергенттік, сыни тұрғыда ойлау (СТО).*

*Кәсіби ұтқырлықтың білім беру негізіне кіретіндер - жалпы білім беретін пәндер бойынша және білім жүйесіндегі жалпы кәсіби білімдер, кәсіби білімдер, негізгі біліктіліктер мен құзыреттіліктер, білімдерді тез меңгеріп алуға, өз білімдерін дамытуға, жаңғыртуға қабілеттілік.*

Болашақ хореограф маманды даярлауда оқу-кәсіби және кәсіби қызмет икемділіктері қалыптасады. Дәл осы кезде болашақ маманның кәсіби ұтқырлығы іргетасы қаланады. *Жоғары оқу орны педагогикалық үдерісінде болашақ хореографтың кәсіби ұтқырлығын қалыптастырудың негізгі бағыттары ретінде мыналарды атап өтуге болады:*

- жоғары білім беру жүйесінде хореографиялық білім беру мазмұны мен оқу-тәрбие үдерісінің студенттердің кәсіби ұтқырлығын қалыптастыру мүмкіндіктерін анықтау;
- болашақ хореографтардың құндылық бағдарлары жүйесін қалыптастыру;
- болашақ мамандық бейнесін қалыптастыру.

Болашақ хореограф тұлғасын қалыптастыру кезеңінде студент-хореографтың шығармашылық әлеуетін дамыту мақсатында оның құндылық бағдарларын жалпы адамзаттық құндылықтармен салыстыру, болашақ маманның әлемді ұдайы әрекеттегі шындық ретінде қабылдауы, қарқынды өзгерістер жағдайына бейімделу, икемділіктерін қалыптастыруға ерекше назар аудару керек.

Е.А.Бережнаяның диссертациялық зерттеуінде кәсіби дайындау болашақ көркем бейімдік мамандарын, соның ішінде хореографтардың тек арнаулы емес, тұлғалық дайындауды да талап ететіндігін, студенттерде «Мен – болашақ профессионал» позитивті дифференциалды бейнесін қалыптастыруды, оның дамуында жоғары оқу орнында оқытылатын тек арнаулы ғана емес, психологиялық-педагогикалық пәндерде ерекше орын алатындығы көрсетілген.



Автордың дұрыс пайымдауынша мәдениет саласы мамандарын дайындайтын оқу орындарында арнайы шығармашылық пәндерін оқытуға көбірек мән беріліп, болашақ хореографтың кәсіби-тұлғалық дамуында маңызды рөл атқаратын психологиялық-педагогикалық пәндерге екінші орын берілетіндігі атап өтілген.

Е.А.Бережнаяның мына пікірлерін болашақ хореографтардың кәсіби ұтқырлығын қалыптастыру мәселесі тұрғысынан аса өзекті деп есептейміз: «Болашақ хореограф адамдармен жұмыс істеуге тек кәсіби емес, психологиялық-педагогикалық тұрғыдан да даяр болуы керек. Ол тұлғаны қалыптастырудың негізі ретінде шығармашылықты дамыту мәселелерінде бағдарланған болуы қажет, көркем іс-әрекеттің арнаулы түрлерінде шығармашылық қабілеттерін дамытудың тетіктерін түсінетін болуы керек. Хореограф белгілі бір ұжыммен жұмыс істейді, оның қызметі тек арнайы хореографиялық қабілеттерді дамытуға, би драматургиясын, бейне, қимыл әрекетінің суретін икемділіктерін т.б. жеткізуге, белгілі хореографиялық қоғамдастықтағы адамдардың тұлғалық шығармашылық әлеуметін дамытуға да бағдарланған болуы тиіс» [8,9-б.].

Зерттеу мәселесі бойынша әдебиеттерді теориялық талдау барысында көркем бейіндік оқытуды іске асыру – бұл білім алушылардың саналы түрде кәсіптік, азаматтық, тұлғалық өзін-өзі анықтауына мүмкіндік беретін сапасы.

*Жоғары оқу орындарының озық тәжірибелерін оқып-үйрену негізінде болашақ хореографтардың кәсіби ұтқырлығы негіздерін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттарын анықтадық:*

- болашақ хореографтардың кәсіби ұтқырлығы негіздерін қалыптастыру студенттердің негізгі құзыреттіліктерді меңгеруі арқылы жүзеге асырылады. Бұл құзыреттіліктер хореография мамандығының модульдік оқу бағдарламаларында және пәндік оқу-әдістемелік кешендерде көрініс табады;

- жоғары оқу орнында болашақ хореографты даярлау үдерісінің барлық кезеңдерінде студенттерде кәсіби ұтқырлыққа деген қажеттілікті, яғни өзіндік білім алуға және мотивацияларын жетік дамытуға арналған, өзіндік белсенділігіне бағдарланған икемділігін қалыптастыруға ерекше назар аудару қажет;

- болашақ хореографтарға білім беру мазмұны мен үдерістерін жоспарлауда кәсіби ұтқырлыққа қабілеттіліктерін дамытуға, соның ішінде когнитивтік қабілеттердің жоғары деңгейіне қол жеткізу, креативтілікті, дивергенттік пен сыни тұрғыда ойлауды (СТО) дамытуға өзгеше мән беру керек;

- жалпы білім беретін пәндерден білімдер, жалпы кәсіби білімдер, арнайы кәсіби білімдер, негізгі біліктіліктер мен құзыреттіліктер, білімдерді тез көшіруге (жаңғыртуға) қабілеттілікті дамыту болашақ хореографтың кәсіби ұтқырлығының білімдік негізін қалыптастырудың басты шарты екендігін ескеру қажет.

Кәсіби шығармашылық кәсіби ұтқырлықты қалыптастырудың негізгі шарттарының бірі. Хореограф мамандардың кәсіби ұтқырлығы - көркем-орындаушылық немесе педагогикалық шығармашылықтың жоғары кәсіби деңгейі. Кәсіби шығармашылық хореографтың кәсіби қыметінің ең жоғары құндылығы ретінде қарастырылады. Хореография мамандығы шығармашылық мамандық. Сондықтан «кәсіби шығармашылықты қалыптастыру кәсіби ұтқыр маманды дайындауға толық мүмкіндік береді», - деген түсініктер әрқашанда теориялық тұрғыдан дәлелді болып табылады [7,с.132]. Кәсіби ұтқырлық, жоғарыда айтылғандай көпқырлы, ауқымды ұғым. Хореографтың кәсіби шығармашылығы мен кәсіби ұтқырлығы бір-біріне өте тығыз байланысты екендігіне дау жоқ. Бірақ, бұл екі ұғымды синоним ретінде қарауға болмайды. Хореографтың кәсіби ұтқырлығы арнайы зерттеуді талап етеді. Дәл солай, жоғары оқу орындарында болашақ хореографтарды дайындау үдерісі де кәсіби ұтқырлыққа даярлықтың негіздерін қалыптастыруға бағытталуы, бұл үдеріс жүйелі де жоспарлы болуы керек деген тұжырым жасаймыз.

### **Әдебиеттер**

1. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А., Кандыбович С.Л. Психология высшей школы//Учебник. — Минск . Харвест, 2001.-383 с.
2. Д.Мартенс, А.Шелтон
3. Зеер Э.Ф.Психология профессионального развития.//Учебник. —Москва .Академия, 2006.-240 с.
4. Реиштова З.А. Психологические основы профессионального обучения. Москва.1985
5. Столяренко А.М. Психология и педагогика.3-е изд. —Москва.2010
6. Нужнова С.В. Формирование готовности к профессиональной мобильности.//Высшее образование в Рос-сии.- М.: № 6, 2009. С.152-156
7. Бережная Е.А. Развитие основ профессионального творчества будущих хореографов в процессе изучения предметов психолого-педагогического цикла// Дисс...канд.пед.наук.- Ростов на Дону, 2008.-166 с.

**Ахметова Г.Б.,**

педагогика ғылымдарының докторы, Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің профессоры, ahmetovag@mail.ru

**Ижапқұлова А.Т.,**

Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университетінің магистранты, izhapqulovaa@gmail.com

## **БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ-ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

***Аннотация.** В статье рассматривается проблема профессионально-ценностного ориентирования будущих учителей как важное условие развития системы казахстанского образования. Профессионально-ценностные ориентации выступают как интегрированное личностное образование, основанное на осмыслении и осознании студентами объекта будущей профессиональной деятельности. Впервые представлена графическая характеристика объекта профессиональной деятельности учителя, которая состоит из 4 основных видов деятельности (конструктивно-проектная, коммуникативно-оценочная, исследовательско-творческая, управленческо-организационная).*

***Summary.** The article deals with the problem of professional-value orientation of future teachers as an important condition for the development of the system of Kazakhstani education. Professional-value orientations act as an integrated personal education, based on understanding and understanding students of the object of future professional activity. For the first time the graphic characteristic of the object of professional activity of the teacher is given, which consists of 4 main types of activity (constructive-projective, communicative-evaluative, research-creative, managerial-organizational).*

***Түйін.** Мақалада қазақстандық білім жүйесінің маңызды шарты ретінде болашақ мұғалімнің кәсіби-құндылық бағдарлану мәселесі қарастырылды. Кәсіби-құндылық бағдар тұлғалық интегралды көрініс деп білеміз және ол студенттердің болашақ кәсіби қызмет объектісін ұғынып, терең түсінуіне негізделеді. Мақалада алғашқы рет мұғалімнің кәсіби қызмет объектісінің графикалық сипаттамасы ұсынылып, оның 4 қызмет құраушысы көрсетілді (конструктивті-жобалау, коммуникативті-бағалау, зерттеу-шығармашылық және басқару-ұйымдастыру).*

Болашақ мұғалімнің жалпы адамзаттың құндылықтарына жақындау мектеп аясынан басталып, жоғары оқу орындарында әрі қарай жалғасады. Нәтижесінде сондай байытылған бейнемен балалардың рухани байытатын, шынайы өмірге дайындайтын қайта мектепке ерекше кәсіби мұғалім ретінде оралады. Педагогикалық университеттердегі білім мен тәрбиенің негізгі міндеттерінің бірі болашақ мұғалімдердің құндылық бағдарын қалыптастыру. Қазақстан Республикасы білім жүйесіндегі өткізіліп жатқан реформалар мұғалімнің өзгеруін қажет етіп, мынадай ұран жариялауда «әлем өзгеруде сондықтан бізде өзгереміз», яғни әлемнің талаптарына сай мұғалімнің кәсіби қызметінің өзгеруін көрсетті. Білімнің аксиологиялық мәселелеріне ғалымдардың назар аударуы қоғамдағы позитивті өзгерістердің тікелей білімдегі өзгерістерге байланысты екенін айқындайды. Осы тұжырымдар әлемнің критерийлері ретінде болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындаудың негізі болады.

Педагогикалық аксиологиялауға өту қазіргі білім саласының алдыңғы қатарлы ағымдарының бірі болып табылады және мынадай ғалымдар осы мәселемен айналасады: Б.С.Гершунский, М.С.Каган, В.А.Сластенин, Е.И.Шиянов, Г.К.Нұрғалиева, Г.Б.Ахметова және т.б. Олар педагогикалық аксиология педагогиканың жаңа бағыты ретінде білімнің заманауи құндылықтарын зерттейді деп тұжырымдайды.

Философияда аксиология құндылықтар теориясы болып анықталады және ол көп мағыналы. Педагогикалық энциклопедияда аксиология немесе құндылықтар теориясы деп «құндылықтың табиғаты туралы философиялық ілім, оның құндылық әлемдегі орны мен құрылымы, яғни түрлі құндылықтар тұлғаның әлеуметтік және мәдени факторларымен өзара байланысты көрсетеді. «Педагогикалық аксиология» ұғымы білімдегі құндылықтарды зерттейтін педагогиканың ғылыми саласы. Оның аймағын отандық педагогиканың құндылық негіздерін анықтап, педагогикалық жүйеде адамның басты роль алатынын тұжырымдайды. Педагогикалық аксиологияның негізгі міндеті білімді сенімділікке, ұстанымдар мен құндылыққа жеткізу.

Әлемде болып жатқан әлеуметтік өзгерістер басымды қасиеттердің өзгеруіне алып келді, ал болашақ мұғалімдер сол қасиеттерді ескеруі және меңгеруі қажет. Бұл проблеманың негізгі маңыздылығы болашақ мұғалімдердің қоғамның құндылық басымдарын таратушы ретінде түсіндіріледі.

Отандық және шетелдік ғалымдар көптеген құндылықтың теориялық және эмпирикалық зерттеулерін жүргізді. Олар құндылықтарды нормативті ұстанымдары ретінде және қоғамдық дамуды біріктіретін категориялары ретінде көрсетті [Э.Дюркгейм]; әлеуметтік әрекеттің детерминанттары мен мінез-құлықтың мотивациялары [М.Вебер]; қоғамдық өмірдің объектілері мен нормативті ұстанымдары [У.Томас, Г.Мид]; әлеуметтік жүйенің және топтар интеграцияның құралы қызметін атқаратын мақсаттар [Т.Парсонс]; тұлғаның өзін-өзі белсендіруі үшін қажеттіліктер [А.Н.Маслоу]. «Құндылық» ұғымы туралы анықтамалардың ішінен біз тек педагогикалық ғылымның объектісіне

сәйкес келетіндеріне тоқталдық. Біздің позициямызға жақын М.С.Каганның ойы, ол құндылық субъектіге объектінің қаншалықты маңызды екенін көрсетеді дейді. «Құндылық бағдар» ұғымының бастапқы мағынасы тұлғаның құндылыққа бағытталуымен анықталады деген Б.Г.Ананьев. Біздің ойымызша, құндылық бейнені жасаушы, болашақтың эскизын, тұлғаның даму перспективасын анықтау қызметін атқарады.

Білім жүйесінде мұғалімнің маңызды фигура ретінде жалпыадамзаттық құндылықтарды таратушы, шығармашылық тұлғаны жасаушы рольді атқарады. Қазақстан Республикасының білім саласында болып жатқан реформалар мұғалімнің педагогикалық қызметте ізгілендіруді жүзеге асыруды, құндылық тұрақтылықты талап етеді. Осыдан, мұғалімнің құндылық бағдары, бір жағынан, шынайы тұлғаның бейнесін құраушысы болса, екінші жағынан, өзін-өзі дамытатын ішкі мәдениетті қалыптастырушысы болады.

Болашақ мұғалімге педагогикалық қызметті тиімді жүзеге асыру үшін университетте меңгерген тек білім, икем, дағдылардан басқа, қалыптасқан кәсіби құндылық жүйесі, соның қатарында өзінің кәсіби қызметінің мәнін түсіну, еңбек рыногына кәсіби, құзыретті кіріп, әрқашан өзін-өзі білімін жетілдіру айқындалады.

- Біріншіден, олар адам ретінде және маман ретінде мұғалім санасының категориалды аппаратын анықтайды.

- Екіншіден, әлеуметтік, адамгершілік, әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық құбылыстар мен процестерді бағалау критерийлерін айқындайды. Бұл құндылық бағдар критерийі мұғалімге сол құндылықты қабылдауға немесе қабылдамауға мүмкіндік береді.

- Үшіншіден, құндылық бағдар құндылықтарды өмірде болу механизмі ретінде және құндылық-бағдарлау, болжамдау, реттеу қызметтерін атқарады.

Мұғалімдердің құндылық бағдары өзгеріп тұратын әлемдегі әлеуметтік және педагогикалық жарамдылықты терең түсінуіне мүмкіндік жасайды. Педагогтің құндылық бағдары қызметтегі қарым-қатынасты бағалау өлшемі ретінде философиялы-этикалық, психологиялық, қызметтік бағдарды талдауға ықпал етеді.

Отандық зерттеулерде құндылықтар қажеттілікті қанағаттандыратын құрал ретінде [В.Тугаринов, Р.Бектұрғанова]; еңбек құндылық ретінде [Г.Нұрғалиева, С.Тілеуова], кәсіби қызметтің объектісі құндылық ретінде [Г.Ахметова, Е.Артықбаева] қарастырады. Құндылықтар, ұстанымдар, нормалар тұлғаның құрылымдық бірліктері болып табылады. Құндылық-нормативтік жүйе адамдардың мінез-құлықтарын реттеуге және әрекеттің тәсілдерін таңдауда реттеуші болады.

В.А.Сластенин мен Е.Н.Шиянов педагогикалық қызметтің құндылықтарын анықтай отырып, олар мұғалімнен тек педагогикалық технологияларды меңгеріп қана қоймай, нормативті қызметтен тыс шығу мүмкіндігінің бар екенін көрсетті. Кәсіби-педагогикалық қызметтің құндылықтар классификациясын аталған ғалымдар гуманистік идеалға негізделіп, жалпы адамзаттық, рухани, практикалық, тұлғалық құндылықтарға сүйенді. Осыларды педагогикалық дайындық барысында меңгерген жағдайда мұғалім өзінің кәсіби-педагогикалық мәдениетінің фундаментін жасайды. И.Ф.Исаевтың ойынша «мұғалімнің құндылық әлемі бай болған сайын, жаңа құндылықтарды таңдау және бойына сіңіру тиімді де мазмұнды болады».

Н.Д.Хмель біртұтас педагогикалық процесс теориясының авторы ретінде мұғалімді дайындаудың мазмұны мен әдістемесі оның қызметінің объектісімен, яғни педагогикалық процесспен анықталуды қажет деді. Егер мұғалім педагогикалық процесстегі түрлі қызметтерді білмейтін болса, педагогтің балалармен және оқушылар бір-бірімен тиімді қарым-қатынаста болмаған жағдайда, конфликттің болуы анық. Мұндай жағдай тәрбиелік әсерді төмендетеді.

Академик А.П.Сейтешев өзінің еңбегінде маңызды кәсіби білімнің мазмұнын жетелейтін субъектінің қасиеттеріне мыналар жатады: қоғамға қажетті мәселелерді шешуге көмектесетін білім, дағды, икемдер; қоғамдық және тұлғалық жоспарларды келістіретін құндылық бағдар; кәсіби қызметті жүзеге асыруға қажетті физикалық және рухани потенциал. Сондай-ақ, академик субъектінің кәсіби қалыптасуы оның қызметтің түрлі формалары мен түрлеріне қатысуымен тиімділігі артады.

Г.К.Нұрғалиева педагогикада аксиологиялық тәсілдемені зерттеумен, тұлғаның дамуын модельдеудің педагогикалық технологиясын жасаумен айналасады. Педагогикалық аксиологияның теориясын дамыту кәсіби білімдегі тұлғаның әлеуметтенуінің жаңа парадигмасын анықтады. Тұлғаның құндылық бағдарлаудың методологиялық теориясын жасауда тұлғаның дамуының заңдылықтарын және арнайы механизмдерін айқындауды қажет етеді.

Құндылық бағдарлау процесінің мәні, Г.К.Нұрғалиеваның айтуынша, объективті құндылықтың маңызды тұлғалыққа өтуі, трансформациялануы және интериоризациялануымен; тұлғаның қоғамдық құндылықтарына өсуімен; тұлғаның қажеттіліктерінің жоғары дәрежеге жетудің диалектикалық

процесімен; адамның өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жүзеге асыруымен айқындалады. Мұндай процесің ерекшелігі педагогикалық процеске құндылық бағдарлаудың механизмдерін енгізіп, тәрбие субъектілерінің әрекеттерін ізденіс – бағалау – таңдау - жобалау позицияларына жақындату.

Педагогикалық және философиялық зерттеулерді талдай отырып, біз мұғалімнің кәсіби-құндылық бағдарын қалыптастыруда маңызды рольді мұғалімнің кәсіби қызмет объектісі атқарады деп ойлаймыз. Сондықтан, жұмысымыздың негізін мұғалімнің кәсіби қызмет объектісін модельдедік. (1 сурет)



1 сурет – Мұғалімнің кәсіби қызмет объектісінің графикалық сипаттамасы

Біз негізгі педагогикалық білімдерге сүйене отырып, төрт компонентті белгіледік: мақсаттық-мотивациялық, мазмұндық, операциялы-қызметтік, бағалау-нәтижелілік. Болашақ мұғалім өзінің кәсіби қызмет кезеңіне аяқ басқан кезде осы компоненттерді негізге алуы қажет. Өйткені, педагогикалық үдерістің қойылған мақсатқа жету үшін тұлға дамуын ұйымдасқан түрде жүргізу керек. Басқаша айтқанда, белгілі бір нәтижеге жету үшін тәрбиеге мұғалімдер мен оқушылардың өзара әсерлесуі біріктірілген, басқарылатын үдеріс пішінін беру керек. Мұндай үдерісті оқу-тәрбие немесе педагогикалық үдеріс деп атайды. Бұл үдеріс алдын-ала анықталған мақсатқа қол жеткізуге және алдын ала белгіленген өзгерістерге, тәрбиеленуші қасиеттері мен белгілерін түрлендіруге алып келеді. Педагогикалық үдеріс - тәрбиешілердің әлеуметтік тәжірибесі тәрбиеленуші тұлғасының қасиеттеріне айналатын өзара әсерлесуі. Педагогикалық үдерістің ең басты ерекшелігі — оның тұтастығы.

Мақсаттық-мотивациялық компонентті қарастыратын болсақ мақсат санада жасалатын заттар ма құбылыс болсын идеалды бейне ретінде ойда қалыптасады. Ішкі жоспар анықталған мақсат ретінде субъектінің ішінде қалыптасып, өзгертілген интериоризациялық формаға өтеді. Форма негізінде әрқашан жүйелі түрде қалады, яғни ішкі жоспар нәтижеде арнайы жүйе болады. Мақсат, мақсатқа сай атты ұғымдар тұлғаның сипаттамасының негізгі категориялары болып табылады, өйткені мақсаттың нақтылығы және дұрыс қойылуынан кепілді нәтиженің алынуы байланысты.

Келесі деңгей – ол тұтас педагогикалық процесің *мазмұндық компоненті*. Мазмұн – заттың ішкі материалды негізін айқындайтын философиялық категория. Мазмұн әрқашан формамен бірлестікте, яғни заттың тұрақты құрылымы болады. Мазмұнды құрастырған кезде процессуалды және нәтижелілік белгілер байқалады. Процессуалды белгілер дегеніміз жүзеге асыру кезінде пайдаланылатын әрекеттерге бағдарланған ақпараттық белгілер. Нәтижелілік белгілер нәтиженің параметрлері туралы ақпарат беріп, қызметтің мақсатымен салыстырылады.

Тұтас педагогикалық процесің *операциялы-қызметтік компоненті* мұғалімнің білім беру үрдісінде тиімді нәтиже алу барысын көрсетеді. Бұл кезең ең маңызды кезеңдердің бірі, өйткені мұғалімнің басшылығымен жаңа материалды меңгергенімен, оқушы өзінше білімді меңгереді, бірқатар ойлау және практикалық әрекеттердің қалыптасуын қажет етеді. Үйрену үшін оқушы оқу-таным әрекеттерді көрсетіп, алғашқы және кейінгі ұғыну, есте сақтау, жаттығу және қайталау арқылы жаңа материалды меңгереді.

*Бағалау-нәтижелілік компонент* қорытынды кезең, барлық осыған дейінгі компоненттердің тиімділігі осында айқындалады. Бұл жерде негізгі проблема тиімді өлшемдер жүйесінің болуы және

бақылау мен қатар өзін-өзі бақылау орын алады. Педагогикалық бағаның орны ерекше, өйткені мұғалім оқушылардың оқу жетістіктерін объективті, жүйелі және ретімен бағалауы қажет. Сонымен, тұтас педагогикалық процессті болашақ мұғалімнің кәсіби қызмет моделінің орталық құбылысы болды. Ал, енді кәсіби педагогикалық қызметтің құраушысы ретінде конструктивті-жобалау, коммуникативті-бағалау, зерттеу-шығармашылық және басқару-ұйымдастыру қызметтерін анықтадық.

*Конструктивті-жобалау қызметі* мұғалімнің кәсіби жолында маңызды роль атқару барысында өзекті мәселелерге сәйкес тәрбие жұмысын жобалайды. Бұл қызметтің тиімді болуы мұғалімнің жоспарлаудың, шығармашылық өңдеудегі психология-педагогикалық дайындықты талап етеді. Әрине, барлық оқу процесіндегі жобалау шаралардың барлығы нәтижелі шешімге келуі, мұғалімнің өзінің кәсіби дамуын талдап, бағдарламасын жасау болып табылады. Бұл қызмет түрі мұғалім үшін мына бағыттарды ескеруі тиіс, олар: мерзімді оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың мақсат, мазмұны, әдістері мен формаларын жаңарту, түрлі білім альтернативті стратегиялары мен технологияларды таңдау және т.б.

*Коммуникативті-бағалау қызметі* болашақ мұғалімнен кәсіби қызмет жолында оның ішкі сұлулығын, қарым-қатынас жасау стилін, жеке адамгершілік сүйкімділігі сияқты адами қасиеттердің болуын қажет етеді. Оқушыларды қарым-қатынас жасауды үйрету, диалогқа, дебаттарға қатысу ережелерін түсіндіріп, әңгімелесу ерекшеліктерін ұғындыру. Өйткені, әрбір әлеуметтік ортада өмір сүретін индивид өз жолында қарым-қатынасқа түседі. Бұл жерде мұғалім бірнеше коммуникативті жұмыстар ұйымдастыруға бағдарланады: диалог, топтық, жеке, жұптық.

Л.С.Выготскийдің оқу моделі оқушы диалог құру нәтижесінде білім алады деп жорамалдайды. Сондықтан, оқушының білім деңгейін дамытуға әлеуметтік қолдау көрсетуде мұғалімнің рөлі ерекше. Оқушылардың көбірек білетін басқа адамдармен, әрине, бұл рөлдерде сыныптастары мен мұғалімдері болуы мүмкін, диалог жүргізу мүмкіндігі болған жағдайда, оқу жеңіл болмақ. Талданатын идеялар оқушы түсінігінің нақты бөлігі болмағанымен, ЖАДА (жақын арадағы даму аясы) аясында қарастырылғандықтан оқу табысты болмады.

Бағалау қызметі қазіргі білім саласында критериалды бағалау жүйесі арқылы жүзеге асуда. Бұл бағыттың маңызды тұжырымдамасы оқушының еңсесін баға арқылы түсіруге болмайтынын айтады және де нақты критерийлер арқылы бағалау процесін объективті, шынайы ету. Сондықтан, болашақ мұғалім осы білімдегі өзгерістерді өз кәсіби дайындық барысында ескеруі тиіс. Осыған қосымша мұғалім кері байланыс жасау механизмін меңгеруі тиіс, өйткені педагогикалық процесстің тиімділігі анықталады.

*Зерттеу-шығармашылық қызметтің* кәсіби объект тұрғысында өте маңызды, өйткені дәстүрлі дәуірде мектеп мұғалімі ғылыммен айналасуы немесе айналаспауы өз еркінде болған. Ал қазір болашақ мұғалім мектепте міндетті түрде зерттеу жүргізуі тиіс. Өзінің өткізген сабағын күнделікті талдау арқылы жетістіктері мен кемшіліктерін айқындауы тиіс, осыдан мұғалім талдау арқылы әріптестерімен бірге талдап, тұжырым шығарады. Бұл бағытта болашақ мұғалім іс-әрекеттегі зерттеу, ғылыми зерттеу, өзін-өзі зерттеу жасауға бағдарлануы тиіс. Зерттеу-шығармашылық қызметі мұғалім оқушыларды зерттеу арқылы олардың даму және тәрбие деңгейін айқындайды. Өйткені, тәрбие жұмысын ұйымдастыру үшін әр оқушының физикалық және психикалық дамуын, ойлау және адамгершілік тәрбиелілігін, жанұядағы тәрбие жағдайын анықтау қажет. Мұның барлығы болашақ мұғалімнің байқауға және диагностикалық әдістерді қолдануға бағдарлануын талап етеді.

*Басқару-ұйымдастыру қызметі* де педагогикалық қызмет тұрғысында соңғы роль атқармайды. Мұғалім оқушыларға ықпал ету қабілетінің болуы, тұлғаны бір бағытқа санасын бұру және оған әсер етуі қажет. Басқару-ұйымдастыру қызметі болашақ мұғалімнен оқытудағы көшбасшылықты жүзеге асыру механизмін, ұжымды құру заңдылықтары мен қағидаттарын, білім беру процесін ұйымдастыру және басқаруды қажет етеді. Ұйымдастыру қызметі тек басқарып ғана қоймай, тиімді бақылау және кері байланыс жасау болып анықталады.

Мұғалімнің кәсіби қызмет объектісін модельдеу нәтижесінде біз диссертацияда педагогикалық мамандықты меңгеріп жүрген студенттердің кәсіби-құндылық бағдарының критериалды моделінде 4 критерий, 12 көрсеткіш және 24 белгілер анықтадық.

Критерийлер - конструктивті-жобалау қызметіне бағдар, коммуникативті-бағалау қызметіне бағдар, зерттеу-шығармашылық қызметіне бағдар, басқару-ұйымдастыру қызметіне бағдар.

Көрсеткіштер тұлғаның психологиялық сипаттамасы тұрғысында когнитивтік, мотивациялық және әрекеттік салаларға сәйкес анықталды: конструктивті-жобалау қызметінің маңыздылығын түсіну және ұмтылу; конструктивті-жобалау қызметінің тәсілдерін меңгеру; коммуникативті-бағалау қызметінің маңыздылығын түсіну; коммуникативті-бағалау қызметіне ұмтылу; коммуникативті-бағалау қызметінің тәсілдерін меңгеру; зерттеу-шығармашылық қызметтің маңыздылығын түсіну;

зерттеу-шығармашылық қызметіне ұмтылу; зерттеу-шығармашылық қызметтің тәсілдерін меңгеру; басқару-ұйымдастыру қызметінің маңыздылығын түсіну; басқару-ұйымдастыру қызметіне ұмтылу; басқару-ұйымдастыру қызметінің тәсілдерін меңгеру.

Әрбір кәсіби әрекетті орындаған кезде қызметтің психологиялық компоненті болады, түрлі психикалық әрекеттер түрлі қарқында экстериоризация және интериоризациялық процесстері арқылы жүзеге асады. Экстериоризациялық ішкі құбылыстар кәсіби әрекеттерді орындау барысында ойлаудың зерделенуі деп білінеді. Ал зерделеу интериоризациялау механизмінің іске қосылуын қажет етеді, өйткені әрбір сыртқы әрекет субъектінің ішкі процесінде өңделген әрекетпен жанамаланады. Маманның эталонды моделі мамандық туралы көріністің эквиваленті болмайды, өйткені тұлға онда өзін бейнелейді, сондықтан модель оның бағытының жобалануы болып табылады.

Біздің модельдің негізгі белгісі – оның нақты тиянақталған элементтердің байланысы, педагогикалық қызметтің ішкі маңызды қатынастарды сипаттайтын құрылым. Болашақ мұғалімнің кәсіби-құндылық бағдарлануын біз педагогикалық қызметтің түрлі белгілер қамтитын интегралды сипаттамасы ретінде қарастырамыз, онда екі концептуалды блоктар біріктірілген (психологиялық және мазмұндық). Психологиялық сипаттамада жоғарыда айтылғандай үш тұлғалық жағына күш салынды – когнитивтік, мотивациялық, әрекеттік.

Болашақ мұғалімнің кәсіби-құндылық бағдарлануының когнитивтік саласы білімдер жиынтығын құрап, кәсіби қызмет объектісі туралы білімнің маңыздылығын ұғынуды сипаттайды. Білімді ұғыну өз тұрғысында кәсіби дайындық кезінде пайда болған білімдер тұлғаның ішкі жоспарына өтуін байқатады. Осыдан, болашақ мұғалім өзін кәсіби білімдерді алып жүруді, өзін-өзі талдауды және бағалауды үйренуі керек.

Мотивациялық салада болашақ мұғалім эмоциялық толғау арқылы жаңа білімдерді меңгеруге ұмтылыс, қызығушылық және қажеттілікке өтуге ынталануы керек. Мотивтер екі жақты қызмет атқарады: олар түрткі болып, қызметті бағыттайды және қызметке субъективті тұлғалық мағына береді. Болашақ мұғалімнің кәсіби-құндылық бағдарлануында болашақ кәсіби қызметке өзін жобалау (экстраполяциялау) орын алады.

Кәсіби-құндылық бағдарлану барысында әрекеттік салада болашақ мұғалім тұрақты әрекетті бойында қалыптастырады, арнайы педагогикалық әрекеттер оның маңыздылығын түсініп, бойында меңгеріледі. Кәсіби педагогикалық әрекеттерді қалыптастыру болашақ мұғалімдердің П.Гальпериннің теорияның кезеңдеріне сәйкес қалыптасса тиімді болады.

Мұғалімнің кәсіби-құндылық бағдарлануы дегеніміз болашақ кәсіби қызметіне қатысты ішкі потенциалды мүмкіндіктер мен қажеттіліктерді белсенді ететін тұлғалық даму процесі. Кәсіби-құндылық бағдарды біз құндылық бағдардың теориялық тұжырымдамасы және тұтас педагогикалық процестің теориясы методологиялық негізі етіп анықталған дербес процессті айтаймыз. Кәсіби-құндылық бағдарлаудың логикасы мақсат - мазмұн, тәсілдер мен нәтижемен анықталады. Сондай-ақ, бұл компоненттер әдістер арқылы жүзеге асады.

Қорытынды жасайтын болсақ, жоғары педагогикалық білімде түбегейлі өзгерістер енуі қажет болғандықтан біз болашақ мұғалімдердің кәсіби-құндылық бағдарын қалыптастыру деп білеміз. Мұғалімдердің кәсіби бағдарлауы болашақ қызметтің бейнесін жасаған кезде ғана тиімді болады, студенттер өздерін сол бейнеге проециялайды, яғни терең ұғыну және түсіну құбылыстары орын алады.

#### ***Қолданылған әдебиеттер:***

1. Ананьев Б.Г. *Избранные психологические труды, в 2-х томах/ под ред. А.А.Бодалева, Б.Ф.Ломова.* – М., Педагогика, 1980.
2. *Выготский Л.С. Развитие высших психических функций.* — М: АПН, 1960
3. *Каган М.С. Философская теория ценности.* СПб., 1997
4. *Нурғалиева Г.К. Ценностные ориентации личности: методология, теория и практика формирования* – Алматы, 1994.- 384с.
5. *Педагогическая энциклопедия.* - М.,1929, т.1. - с.474
6. *Сейтешев А.П. Профессиональная направленность личности: теория и практика воспитания / отв.ред. С.Я.Батышев - Алма-Ата: Наука, 1990.*
7. *Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений.* – М.: Школа-Пресс, 1997
8. *Хмель Н.Н. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя.* Алматы: Гылым, 1998 -320с.

**Бейсембаева А.А.,**

к.пед.наук, доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, altynai.beisembaeva@mail.ru

**Кошербаева Г.Н.**

к.пед.наук, доцент КазУМОиМЯ имени Абылай хана, г. Алматы

## **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА**

***Аннотация.** В настоящее время школа нуждается в такой организации своей деятельности, которая обеспечила бы развитие индивидуальных способностей и творческого отношения к жизни каждого учащегося, внедрение различных, инновационных учебных программ, реализацию принципа гуманного подхода к детям и т.д. Иными словами, школа заинтересована в знании об особенностях психического развития каждого конкретного ребенка. И, неслучайно, сегодня, как никогда, возрастает роль практических знаний в профессиональной подготовке педагогических кадров.*

***Ключевые слова:** игровые технологии, познавательный интерес, младшие школьники.*

*Annotation. Currently, the school needs such an organization of its activities, which would ensure the development of individual abilities and creative attitude to the life of each student, the introduction of various, innovative curricula, the implementation of the principle of a humane approach to children, etc. Other words, the school is interested in knowing about the features of the mental development of each child. It is no coincidence that today, more than ever, the role of practical knowledge in the professional training of teachers.*

***Key words:** game technology, the cognitive interest of Junior school children.*

*Аңдатпа. Қазіргі кезеңде мектептерде әр оқушының өміріне, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, әртүрлі, инновациялық оқу бағдарламаларын енгізуге, балаларға гуманистік қарым-қатынас қағидасын енгізуге және т.б. жеке қабілеттерін дамытудағы қамтамасыз ететін қызметерді ұйымдастыру қажеттілігі үлкен мәселе болып келеді. Басқаша айтқанда, мектеп әрбір нақты баланың психикалық дамуы ерекшеліктерін білуге мүдделі. Сондықтан бүгінгі күні педагог кадрларды дайындаудағы тәжірибелік білім берудің рөлі арта түседі.*

***Тірек сөздер:** ойын технологиясы, танымдық қызығушылық, бастауыш мектеп оқушылары.*

Уровень обучения и воспитания в школе в значительной степени определяется тем, насколько педагогический процесс ориентирован на психологию возрастного и индивидуального развития ребенка. Это предполагает психолого-педагогическое изучение школьников на протяжении всего периода обучения, с целью выявления индивидуальных вариантов развития, творческих способностей каждого ученика начальных классов, укрепления его собственной позитивной активности, раскрытия неповторимости его личности, своевременной помощи при отставании в учебе или неудовлетворительном поведении. Особенно важны эти моменты в младших классах, когда только начинается целенаправленное обучение и учеба становится ведущей деятельностью, в лоне которой формируются психические свойства и качества ребенка, прежде всего, познавательные процессы и отношение к себе как субъекту познания (познавательные мотивы, самооценка, способность к сотрудничеству и т.д.).

Современный этап развития общего образования в Республике Казахстан характеризуется появлением альтернативных педагогических проектов и систем, сменой образовательных парадигм, переходом от массово-репродуктивных к личностно-развивающим педагогическим технологиям. В общем характере и стиле педагогического процесса, всё большее распространение приобретают вариативные программы, разнообразные модели обучения. Здесь особую актуальность приобретает такой творческий метод обучения как игра. Возникает насущная потребность в расширении методического потенциала в целом, и в активных формах обучения в частности. К таким активным формам обучения относятся игровые технологии.

Игровые технологии являются одной из уникальных форм обучения, которая позволяет сделать интересной и увлекательной не только работу учащихся на творческо-поисковом уровне, но и будничные шаги по изучению учебных предметов. Занимательность условного мира игры делает учебный процесс эмоционально окрашенным, а эмоциональность игрового действия активизирует все психологические процессы и функции ребенка.

Понятие «Игровые технологии» включает достаточно обширную группу методов и приемов организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр.

Рассматривая игровые технологии в психологической плоскости, можно отметить З.Фрейда, который разрабатывал идею компенсаторности игры, связывал ее с бессознательными механизмами психики человека. По Фрейду, бессознательные влечения реализуются в детских играх символически. Игры, по исследовательским данным ученого, очищают и оздоравливают психику, снимают травматические ситуации, являющиеся причиной многих неврологических заболеваний.

Как считает Фрейд, в противоположность гипотезе антиципации игры, игры выступают не как выражение функции, а как ее изображение. Полезность игры, согласно его теории, заключается в том, чтобы вызвать с помощью удовлетворения, получаемого окольным путем, подлинный катарсис. Игры позволяют либидо развернуться и выразиться, высвободить чувственность, стремящуюся испытать и познать себя.

Игру, как средство поддержания бодрости и силы трактовали Шиллер и Спенсер. Понимая, что в игре человек не только тратит, но и восстанавливает энергию. Такие исследователи, как Шалер, Валлон, Патрик, Штейнталь считали игру не столько компенсаторной, сколько уравновешенной, значит отдыхом. Игра позволяет извлечь в работу ранее бездействовавшие органы и тем самым восстановить жизненное равновесие.

Многие ученые, в том числе Пиаже, Левин, Выготский, Эльконин, Ушинский, Макаренко, Сухомлинский полагали, что игра возникает в свете духовности и служит источником духовного развития ребенка.

Бесспорно, существуют и другие версии происхождения игры. Например, Ж. Шато считает, что игры детей возникли из их вечного стремления подражать взрослым. Р. Хартли, Л. Франк, Р. Гольденсон предполагают, что игра порождается «коллективным инстинктом» детей. Тот же Хейзинга или Гессе, Лем, Мазаев источником игры считают культуру, равно как и игру источником культуры. Многие из вышеназванных исследователей называют источником игры общественный разум.

В «Большой энциклопедии» игра рассматривается как «занятие, не имеющее практической цели и служащее для развлечения и забавы, а также применения на практике некоторых искусств (игра на сцене, игра на музыкальном инструменте)» [1].

Наиболее приемлемым для нас является определение, данное А.А. Деркачом, учебной называется игра, используемая в учебном процессе в качестве задания, содержащая учебную (проблему, проблемную ситуацию), решение которой обеспечит достижение определенной учебной цели [2].

А.Н. Леонтьев в работе «Совершенствование методики обучения иностранному языку в средней общеобразовательной школе» определил игровую деятельность следующим образом: в ходе деятельности ребенка возникает «противоречие между бурным развитием у него потребности в действии с предметами, с одной стороны, и развитием осуществляющих эти действия операций (то есть способов действия) - с другой. Это противоречие может разрешиться у ребенка только в одном единственном типе деятельности, а именно в игровой деятельности, в игре» [3].

В общественной практике последних лет в науке понятие игры осмысливается по-новому, игра распространяется на многие сферы жизни, игра понимается, как общенаучная, серьезная категория. Из раскрытия понятия игры педагогами, психологами различных школ можно выделить ряд общих положений:

- игра выступает самостоятельным видом развивающей деятельности детей разных возрастов;
- игра детей есть самая свободная форма их деятельности, которая осознается, изучается окружающий мир, открывается широкий простор для личного творчества, активности самопознания, самовыражения;
- игра - первая ступень деятельности ребенка, изначальная школа его поведения, нормативная и равноправная деятельность младших школьников, подростков, юношества, меняющих свои цели по мере взросления учащихся;
- игра есть практика развития. Дети играют, потому что развиваются, и развиваются, потому что играют;
- игра - свобода самораскрытия, саморазвития с опорой на подсознание, разум и творчество;
- игра – главная сфера общения детей; в ней решаются проблемы межличностных отношений, приобретает опыт взаимоотношений людей.

Исходя из вышесказанного, можно утверждать, что игра это также является мощным стимулом к овладению иностранным языком и эффективным приемом в арсенале преподавателя иностранного языка. Использование игры и умение создавать речевые ситуации вызывают у обучающихся готовность, желание играть и общаться, а также дает возможность не только выразить себя, действовать, но и возможность переживать и сопереживать.



Игра обеспечивает эмоциональное воздействие на обучаемых, активизирует резервные возможности личности. Она облегчает овладение знаниями, навыками и умениями, способствует их актуализации. Учебная игра-упражнение помогает активизировать, закрепить, проконтролировать и скорректировать знания, навыки и умения, создает учебную и педагогическую наглядность в изучении конкретного материала. Она создает условия для активной мыслительной деятельности ее участников. Игровая задача, содержащая учебную задачу, стимулирует интеллектуальную деятельность обучаемых, учит прогнозировать, исследовать и проверять правильность принятых решений или гипотез. Она является своего рода индикатором успеха учащихся в овладении учебной дисциплиной, представляя собой одну из форм и средств отчета, контроля и самоконтроля учащихся. Учебная игра воспитывает культуру общения и формирует умение работать в коллективе и с коллективом. Все это определяет функции учебной игры как средства психологического, социально-психологического и педагогического воздействия на личность.

Психологическое влияние игры проявляется в интеллектуальном росте обучаемых. Педагогически и психологически продуманное использование ее на занятии обеспечивает развитие потребности в мыслительной деятельности. А это ведет к интеллектуальной активности, умственной и познавательной самостоятельности и инициативности учащихся.

Благодаря игре возрастает потребность в творческой деятельности, в поиске возможных путей и средств актуализации накопленных знаний, навыков и умений. Игра рождает непримиримость к шаблонам и стереотипам. Она развивает память и воображение, оказывает влияние на развитие эмоционально-волевой стороны личности, учит управлять своими эмоциями, организовывать свою деятельность. Игра способна изменить отношение обучаемых к тому или иному явлению, факту, проблеме.

Психологическое воздействие игры на разных людей неодинаково, оно определяется индивидуальными особенностями личности.

Социально-психологическое воздействие игры обнаруживает себя в преодолении боязни говорения (общения) на иностранном (и родном) языке и в формировании культуры общения, в частности культуры ведения диалога. Игра порождает интерес к стране изучаемого языка, к чтению зарубежной прессы. Она формирует способность принимать самостоятельные решения, оценивать свои действия и действия других, побуждает актуализировать свои знания.

С психологической точки зрения мотивация, создаваемая игрой, то есть игровая мотивация, должна быть представлена в учебном процессе наряду с коммуникативной, познавательной и эстетической мотивациями.

Игра по своей природе очень близка к реальным жизненным ситуациям, а иногда и неотделима от них (теория Э. Берна). Игра благодаря дихотомии - вымышленной проблеме и реальным усилиям по ее разрешению - позволяет моделировать социокультурный контекст, проигрывать различные варианты поведения, корректировать и затем снова проигрывать. То, что в жизни трудно или совсем невозможно исправить (межкультурный конфликт или межкультурный шок), в игре можно проигрывать снова и снова, вырабатывая стратегии, необходимые для избегания данного конфликта.

Игра ориентирована на групповую активность, что вполне отвечает запросам современной методики. Она также легко трансформируется в различные формы индивидуальной активности, давая возможность каждому студенту попробовать себя в той или иной роли и проявить индивидуальные способности.

Благодаря знаковой природе игра предоставляет практически неограниченную возможность для создания вымышленных ситуаций, проблем, казусов, конфликтов - всего, что требует вербальной и невербальной активности и что совершенно необходимо для развития навыков межкультурной коммуникации.

Коммуникативная природа игры также предоставляет возможности для развития коммуникативных навыков. Необходимость комментировать свои и чужие действия, взаимодействовать в пределах группы, возражать, соглашаться, высказывать свое мнение служит базой для развития речевых умений и стратегий общения, что необходимо для инициации и поддержания межкультурного диалога.

Как следует из определения О.Ю. Болтневой, «условная природа игры, использование драматических приемов – музыки, пения, костюмов - все это способствует формированию иллюзии реальности, того, чего не хватает в языковой аудитории. Возможность активно действовать в иллюзорной реальности способствует развитию различных групп навыков, в том числе и навыков межкультурной коммуникации» [4].

Переводя задачу обучения иностранному языку в задачу иноязычного общения в процессе совместной деятельности, имеющую личностную значимость для каждого участника этой деятельности, мы создаем условия для мощного скачка уровня мотивации овладения языком, речью, общением.

На наш взгляд, методика использования игровых приемов в обучении иностранным языкам разработана, главным образом, в дидактике раннего обучения (для детей дошкольного, младшего школьного возраста). Применение игровых технологий при обучении иностранному языку эффективно не только в школьном возрасте, но и применительно к взрослой аудитории. Следует уделить внимание играм, предполагающим элементы соревнования между отдельными коллективами, интеллектуальным играм (кроссвордам, лото, головоломкам и т.д.) и, особенно, ролевой игре.

Недостаточная разработанность проблемы использования игровых технологий и недооценка их применения в вузовском обучении, о которой нами было сказано выше, требует, по нашему мнению, серьезного внимания. Речь здесь идет о возможности интеграции приемов и методов, используемых в дидактике раннего обучения иностранным языкам, вузовскую дидактику. Мы уверены, и это подтверждается на практике, использование игры как приема обучения иноязычной речевой деятельности эффективно как в детской, так и во взрослой аудитории.

Эффект игры основан на таком механизме памяти как непроизвольное запоминание. В игре обучаемые (взрослые и дети) запоминают неосознанно то, что не стремились запомнить. В этом смысле можно говорить о зависимости запоминания от деятельности, в ходе которой оно совершается. Игра является той самой деятельностью, которая создает эмоционально стимулирующую заинтересованность и способствует непроизвольному запоминанию.

Дидактическая игра, используемая в обучении, представляет собой ситуацию, моделирующую реальность в целях обучения.

Учебная игра воспитывает культуру общения и формирует умение работать в коллективе и с коллективом. Все это определяет функции учебной игры как средства психологического, социально-психологического и педагогического воздействия на личность. Психологическое влияние игры проявляется в интеллектуальном росте обучаемых. Педагогически и психологически продуманное использование ее на занятии обеспечивает развитие потребности в мыслительной деятельности.

Превосходство игры над другими средствами обучения обнаруживается в том, что она способна обеспечить не только индивидуальную, но и парную, групповую и коллективную форму работы на занятии, что позволяет каждому обучаемому максимально эффективно использовать учебное время.

Игра дает стойкий интерес к хорошей литературе, поскольку ролевая игра создается методом литературного моделирования. Чтобы создать свой мир нужно предварительно прочитать о других.

Игра дает умение ориентироваться в реальных жизненных ситуациях, проигрывая их неоднократно в своем вымышленном мире. Дает психологическую устойчивость. Снимает уровень тревожности, который так высок сейчас у родителей и передается детям. Вырабатывает активное отношение к жизни и целеустремленность в выполнении поставленной цели.

Исходя из этого, можно сказать, что технология игровых методов обучения нацелена на то, чтобы научить учащихся осознавать мотивы своего учения, своего поведения в мире и в жизни, т.е. формировать цели и программы собственной самостоятельной деятельности и предвидеть ее ближайшие результаты.

#### **Список использованной литературы:**

1. Большая советская энциклопедия / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., Сов.Энциклопедия, 1974. – 631с.
2. Деркач А.А., Щербак, С. Ф. Педагогическая эвристика. Искусство овладения иностранным языком. – М., Педагогика, 199. – 224 с.
3. Леонтьев А.Н., Совершенствование методики обучения иностранному языку в средней общеобразовательной школе. – М., 1989. – 320 с.
4. Болтнева О.Ю., Театральные проекты в преподавании английского языка // Иностранные языки в школе. – 2001. – №4. – С. 74-79.

**Дүйсенбаев Абай Қабақбайұлы**  
педагогика ғылымдарының кандидаты,  
Қазақ-Орыс халықаралық университетінің профессоры, adk7575@mail.ru

**Шаштығарин Мұса Мұстафаұлы**  
педагогика ғылымдарының кандидаты, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік  
мемлекеттік университетінің доценті, shashtygarin55@mail.ru

## ДАРЫНДЫЛЫҚТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

*Түйін.* Мақалада дарындылықтың педагогикалық негіздері бойынша зерттеу мәліметтері келтіріліп, оның педагогика және психология ғылымындағы проблемаларына сипаттама беріледі.

*Резюме.* В статье обобщен материал исследований о педагогических основах одаренности, а также дается описание проблемы одаренности в педагогике и психологии.

**Summary.**

*In the article the material of the research on pedagogical principles of giftedness is summarized, and also describes the problems of giftedness in pedagogy and psychology.*

**Кілт сөздер:** тұлға, дарындылық, қабілеттілік, креативтік, интеллект.

**Ключевые слова:** личность, одаренность, способность, креативность, интеллект.

**Keywords:** personality, giftedness, ability, creativity, intellect.

Қазіргі қоғамның даму қарқыны білім берудің міндеттерін қайта қарауды талап етеді. Тұлғаны қалыптастыру, оның шығармашылдық даралығын дамыту, баланың бар мүмкіншілігін ашып, оны жүзеге асыру білім беру жүйесінің басты бағыттары. Бұл туралы Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Сапалы орта білім беруде қол жеткізуді қамтамасыз ету, зияткер, дене бітімі және рухани жағынан дамыған, табысты азаматты қалыптастыру. Орта білім берудің мақсаты – жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алынған терең білімнің, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру», - деп нақты келтірілген [1].

Олай болса, Қазақстандық білім беру жүйесін дамытудың басты міндеттерінің бірі білім берудің жаңартылған мазмұнда жетілдіру болып табылады. Білім берудің жаңартылған мазмұнында оқушыларға тек белгілі бір білім, іскерлік, дағдылар жиынтығын меңгертіп қана қоймай, оқушы тұлғасын дамытуға, өмірлік проблемаларды өз бетімен және тиімді шешуге, тұлғаның өзін-өзі анықтауына, әлеуметтенуіне және өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретін әмбебап білім, тәжірибе және қабілеттердің жиынтығын меңгертуге бағытталған. Білімге бағытталған оқытудан құзыретті, жаңартылған білім беруге көшу білім берудің мазмұнында экономикалық, саяси, құқықтық, дене, коммуникативтік мәдениет компоненттерінің, сонымен бірге, еңбек, отбасылық қарым-қатынастар, салауатты өмір салтын ұстану, өмір қауіпсіздігін сақтау мәдениетінің көрініс табуын белгілейді.

Осы міндеттерге сәйкес мектептердің басты мақсаты – оқушының өз тұлғалық мүмкіндіктерін жүзеге асыру үшін барлық жағдайды тудыру, баланың даралығын ашу, оның айқындалуына, дамуына, тұрақтануына көмек беру. Мектепте әрбір бала қайталанбайтын, ешкімге ұқсамайтын даралық ретінде қалыптасуы тиіс. Оқыту үрдісі барысында әрбір баланың дарындылығын ашу мектепте тұлғалық-бағдарлы білім беруді ұйымдастыруды қажет етеді.

Дарындылық – бұл қабілеттілік, адамның жалпы қасиеті немесе арнайы іс-әрекеті ретінде көрінетін қабілеттілік. Көптеген ғалымдар жалпы дарындылық бар дегенге сүйенеді. Сол білім мен дағдыны алғандағы жеңілділік пен шапшандылықты көрсетсе де, адамда қалыптасқан білім, дағды, іскерлік қабілеттілікке сәйкес келмейді. Қабілет – тума қабілет негізінде құрылмайды. Қабілет – функционалды жүйе қасиеті, тума қабілет – сол жүйенің компоненттерінің қасиеті. Жалпы тума қабілет – супержүйе қасиеті немесе тума қабілет ми құрылысындағы біртұтас индивид ретінде функционалды жүйенің дамуын анықтайтын генетикалық бағдарлама.

«Дарындылық» түсінігі «қабілеттілік» түсінігіне өте жақын. «Қабілеттілік» сөзі орыс тілінде екі мағынаға ие. Олай болса, И.А.Каировтың сөздігі бойынша: «1. Табиғи құбылыс; 2. Бір нәрсені істей алу мүмкіндігі. «Қабілетті» сөзі бірінші сөздік мағынасында түсіндіріледі (мысалы, «қабілетті оқушы», «қабілетті жас ғалым»). Мұндай жағдайда бұл терминдер – «дарындылық» және «қабілеттілік» өте тығыз байланысты, оларды айыруға болмайды. Бірақ «қабілеттілік» сөзі басқа көрсетілген мағынаға ие, жинақталған тәжірибе нәтижесін түсіндіруі мүмкін [2, 217].

«Қабілеттілік» философияның энциклопедиялық сөздігінде: «бұл анықталған іс-әрекетті сәтті жүзеге асырудың субъективті шарты болып табылатын жеке адамның индивидуалды ерекшелігі», - деп келтіріледі [3, 296].

Қабілеттің сапасы жақсы жағдайда орындалатын іс-әрекет, құбылыспен анықталады. Адам жөнінде айтқанда оны тек қабілетті деп қоймай, оның не затқа қабілетті екенін, сонымен қатар қабілеттерінің сапасын көрсетеді. Сапасы жағынан қабілеттер математикалық, техникалық, көркем, әдеби, музыкалық, ұйымдастырушылық, спорттық және т.б. болып бөлінеді.

Арнайы қабілеттер нақты бір іс-әрекетті жақсы, табысты орындау үшін қажетті жағдай, құбылыс болып табылады. Бұған мысалға, музыканттың музыканы есту, музыканы есте сақтау, ырғақ сезімі, суретшінің «сәйкестікті бағалау», оқытушыдағы педагогикалық такт және т.б. жатқызуға болады. Жалпы қабілеттер әртүрлі іс-әрекеттерді орындау үшін қажет. Мысалы: байқағыштық қабілеті сурет салушыға да, жазушыға да, дәрігерге де, оқытушыға да қажет. Ұйымдастырушылық қабілеттегі зейінің бөлінуі, ақыл сыншылдығы және тереңдігі, көргенін есінде жақсы сақтау, шығармашылық қиял сиқты қасиеттері көптеген маман иелеріне тән. Бұл қабілеттерді жалпы қабілеттер деп атаймыз. Барлық қабілеттер ішіндегі ең жалпысы, сонымен қатар ең маңыздысы адамның аналитикалық-синтетикалық қабілеті болып табылады. Соның арқасында адам бөлек заттарды немесе күрделі кешендегі жағдайларды айырады. Маңыздысын бөледі, құбылыстың мәнін ашады, жаңа кешендегі бөлінген сәттерді біріктіреді және жаңа бір зат құрайды. Мысалы, жазушы әртүрлі жағдайдағы әртүрлі адамдарды байқай отырып олардың типтік қабілеттерін айырады, олардың мінез-құлық, іс-әрекеттерінен болашақ персонаждың бет-әлпетінің сызбасын көреді, сол сызбаларды жинақтай келіп типтік образ жасайды. Сабақ жүргізудің әртүрлі тәсілдері және әртүрлі жағдайларға байланысты болатын нәтижелерді бөліп, салыстыра отырып оқытушы ең тиімді оқыту әдістерін өңдейді және педагогикалық шеберлікке ие болады.

Іс-әрекеттің табысты орындалуына ешқандай бөлек қабілет жеткілікті бола алмайды. Адамда көптеген әртүрлі қабілеттер болуы қажет. Іс-әрекеттің табысты орындалуына қажетті сапалы қабілеттердің үйлесімділігі – **дарындылық** деп аталады.

**Дарындылық** – бұл адамның генетикалық және тәжірибелік мүмкіндіктерінің өмірге бейімделу шамасы.

**Дарындылықтың негізгі функциялары** – өмірге, қоршаған ортаға максималды бейімделу, шығармашылық тұрғысынан қарауды қажет ететін жаңа, күтпеген проблемалар болған жағдайда шешім табу.

Дарындылық проблемасын зерттей отыра ғалымдар жалпы және арнайы дарындылық деп бөледі. Жалпы дарындылық іс-әрекеттің формаларында немесе әртүрлі түрлерінде жалпы мәліметтерге ие. Жалпы ақыл-ойлы дарындылық іс-әрекеттің барлық түрін меңгеруде көрінеді.

Арнайы дарындылық іс-әрекеттің анықталған түрлерімен байланысты. Ол көбірек ашылады (математикалық, техникалық, музыкалық, бейнелеу, ақындық т.б. дарындылық).

**Арнайы дарындылық** субъектінің іс-әрекетінде көрінетін мүмкіндіктерінің бар болуы – проблемаларды шешу және жоспарлау стратегиясының жұмысы арқылы көрінетін өзінің пікірі, дағды, шапшаң және іске асыра алатын білімі. Г.Мелхорн: «Кәсіби қабілеттілік туралы өз зерттеулерімен белгілі, іс-әрекеттің әртүрлі түрлерін шешуде сәттілікті анықтайтын жалпы ақыл-ой энергия факторын көрсетеді», - дейді [4, 216].

Жалпы ақыл-ой дарындылығы барлық жерде айтылады (ерекше сұрақ-әртүрлі сабақ түрлерінде индивидтің ақыл-ой мүмкіндігі бірдей емес). Жалпы білім беру мектептерінде оқушылар арасындағы айырмашылық ақыл-ой қатынасында тек бірінші жоспарға түседі. Біздің қоғамымыздың қазіргі даму кезеңінде балаларға назар аудару және т.б. – мектептің өзекті тапсырмасы.

Жалпы ақыл-ой дарындылығына психологтар зерттеуі арналған. Ақыл-ой мүмкіндігінің бүгіндік сипаттамасы «интеллект» сөзімен түсіндіріледі. Осы термин айналасында психологтар сан қилы пікірлер айтуда: интеллект құрылымының күрделілігі анықталады, оның түрлерінің сапалық әртүрлілігі бөлінеді.

Дарынды балаларға өзінің күші жететін іспен айналысқан ұнайды. Дарынды балалар әділеттілікті ұнатады. Олар қоршаған ортадағы әділетсіздікті ұнатпайды және өзінен қоршаған ортадан үлкен талап етеді. Тірі түйсіну, тапсырманы орындауда ойын элементтерін қосу, шығармашылық, бейнелеушілік және бай қиял (түйсінуші достары, ағалары мен апалары) дарынды балалар үшін тән.

Балалар ерекше эзіл сезіміне ие, араласқан сәйкессіздікті, сөз ойындарды, қалжыңды жақсы көреді. Оларға эмоционалды тепе-теңдік беріле бермейді, ерте жаста дарынды балалар шыдамсыз. Оларға жоғарыланған қорқыныш тән. Олар қоршаған ортадағы вербалсыз сигналға өте сезімтал.

М.Карне пікірі бойынша дарындылықтың дамуына әсер ететін факторлар:

Жеке тұлғалық мінездемелер	Қоршаған орта мінездемесі
Жетістік мотивациясы	Отбасының бастамашылдығын, инициативасын стимулдау
Табысты болуды күту/ табыссыз қалудан қорқу	Ата-ананың білімділігі
Шиеленіске дайын болу	Сиблингтер және туылу реті
Бақылау локусы	Қала – пайда болу жері
Білімге құштарлық	Өмірдегі сыншыл жағдайлар
Стрестерді жеңу қабілеті	Жоғары дарындылыққа қатынасты рольдік күтулер
Мен – концепция (жалпы және академиялық)	Сәтті және сәтсіз тәжірибе
Отбасындағы микроклимат	Қоғамдағы микроклимат
	Сыныптағы және сабақ үстіндегі микроклимат

М.Карненің моделінде өте дарынды адамдарды былай бөледі: «жоғары парасатты қабілеттер, креативтік (ойдың түпнұсқалылығы, икемделгіштігі, өнімділігі), тез ұғып алу және өте жоғары ес, парасатты әуесқойлық және білімге деген құштарлық, бақылаудың интегралды локусы және жоғары жеке тұлғалық жауапкершілік, өзінің тиімді екеніне сенімді болу және ойларының дербестілігі, өзін-өзі бағалауға байланысты позитивті көңіл-күйі» [5, 165].

Дарынды балалар көп жағдайда олардың құрдастарына қарағанда өзара әрекет саласында жазымсыз негативті әсерге және әлеуметтік шындыққа деген жоғары сезімталдығына, өзара қатынасқа жақын. Адамдармен қатынаста әртүрлі бұзылыстар, сондықтан олардың өзі туралы және өзінің мүмкіндіктері туралы көріністер айтылуы мүмкін. Олардың потенциалын шынайылау шарты ретінде мұндай балаларда позитивті Мен-концепциясы бар болып табылады.

Ата-ана күтімі балаларда шындықты айқындауға, жеткізуге талпынуын дамытуы мүмкін. Бала дарынды болмаса да, оны оқыту керектігін ескеру керек, еңбек етуді үйрету, шешімді өзі қабылдауды үйрету керек.

Дарынды балалар өз талантын дамыту үшін, балалар уақыт пен кеңістікте еркін орналасуы керек, өз мұғалімі жағынан зейінді және индивидуалды күтімді сезінуі мүмкін және оқу жоспарын күшейту бойынша оқуы керек. Уақытша кең шекаралар проблемалық-ізденіс аспектісінің дамуын қабілеттендіреді. Егер дарынды балаға тапсырманы орындауды асықтырмау мүмкіндігін тастаса, онда ол жақсы бейне мен құбылыс арасындағы байланыс құпиясын қарайды және өз жаңалығын іс жүзінде қолдануды үйренеді. Шектелмеген мүмкіндіктер айтылған идеяны талдауға және аналитикалық және сыни ойлаудың дамуын қабілеттендіреді. Демек, дарынды балаларға тән қасиеттер:

- таным мотивациясының доминантты ролі;
- мәселелерді шешуде және жаңашылдықты танудағы ғылыми шығармашылық белсендік;
- түпнұсқалық шешімдерге жету мүмкіндігі;
- болжалдау мүмкіндігі;
- өте әдепті, адамгершілігі мол, парасатты бағамен қамтамасыз ететін идеалды эталондарды құру қабілеті.

Талантты балалармен қазіргі уақытта жұмыс істеудің бір түрі –балалардың шығармашылық үйін құру болып табылады.

### Әдебиеттер:

1. Назарбаев. Н.Ә. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2016. – 70 б.
2. Педагогическая энциклопедия. Т.3. «Н-СМ» /Гл. ред. И.А.Каиров, Ф.Н.Петров и др. – Москва: «Советская энциклопедия», 1986. – 880 с.
3. Философиялық сөздік /Ред. колл: Р.Н.Нұрғалиев, Ғ.Ғ.Ақмамбетов, Ж.М.Әбілдин, т.б. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1996. – 525 б.
4. Мелхорн Г. Генями не рождаются. – Москва: Издательская группа «Инфра», – 2000. – 253 с.
5. Карне М. Одаренные дети. – Москва: «Знание», – 2001. – 360 с.

**Кудебаева Гульмира Сайлаухановна**

к.п.н., доцент кафедры педагогики и психологии КазУМОиМЯ им.Абылай хана,  
e-mail: kgulmiras@mail.ru,

**Тленбаева Айша Акмурзаевна**

к.п.н., профессор кафедры профессионального обучения КазНАУ,  
e-mail: aisha.tlenbayeva@gmail.com,

**Бейсембаева Алтынай Абдихановна**

к.п.н., профессор кафедры педагогики и психологии КазУМОиМЯ им.Абылай хана,  
e-mail: altynai.beisembayeva@mail.ru

## ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ МОДУЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

**Аннотация:** Поиск путей и методов повышения результативности и эффективности учебного процесса в ВУЗе является одним из важных дидактических и педагогических задач. Обучение на основе модулей предлагает одну из возможностей решить эту задачу. В статье была предпринята попытка выявить сущность модульного обучения как обучения в определенной степени альтернативного традиционным подходам, его результативность и эффективность.

**Ключевые слова:** модульное обучение, педагогические технологии, технология реализации модульного обучения.

**Аңдатпа:** Дидактикалық және педагогикалық міндеттерді шешу және іздеу жолдары мен әдістерінің тиімділігі мен сапасын көтеру Жоғарғы оқу процессінің маңызды бір бөлігі болып табылады. Оқыту модульдерінің мүмкіндіктері көрсетіледі. Мақалада модульдік оқыту мәні, анықтау белгілі бір дәрежеде дәстүрлі тәсілдер, жүзеге асыру технологиясы, оның нәтижелілігі және тиімділігі қарастырылады.

**Түйін сөздер:** модульдік оқыту, педагогикалық технологиялар, модульдік оқытуды іске асыру технологиясы.

**Abstract:** The search for ways and methods to improve the effectiveness and effectiveness of the educational process at the university is one of the important didactic and pedagogical tasks. Training on the basis of modules offers, as experience shows, one of the possibilities to solve this problem. The article attempted to reveal the essence of modular training as learning to a certain extent an alternative to traditional approaches, to show the technology of implementation of modular training to experimentally test its effectiveness and effectiveness.

**Key words:** modular training, pedagogical technologies, modular training implementation technology.

Вхождение республики в мировое образовательное пространство потребовало разработки стратегического плана развития отечественного образования. Система образования Республики Казахстан должна быть ориентирована, прежде всего, на обеспечение высокого качества обучения и воспитания молодежи, подготовку их к труду в новых рыночных условиях. Решение этих задач, определяющих качественно новый этап в реформировании образования, должно опираться на богатый опыт как отечественного, так и мирового образовательного пространства, современных характеристик образовательных и информационных технологий.

Качественные изменения, возникающие при этом, свидетельствуют о том, что привычные процессы «научения» уже не укладываются в рамки традиционных методик и средств обучения, а также индивидуальных способностей преподавателя. Появляются новые технические, информационные, аудиовизуальные и другие средства с присущими им новыми методиками, которые становятся неотъемлемым компонентом образовательного процесса, внося в него определенную специфику. Такой подход позволяет говорить о своеобразии понятия «педагогическая технология».

По мнению Ф. Янушкевича, педагогическая технология - это система указаний, которые в ходе использования современных методов и средств обучения должны обеспечить подготовку специалиста нужного профиля за возможно сжатые сроки при оптимальных затратах сил и средств» [1].

Ф.А. Фрадкин писал: «Педагогическая технология - это системное, концептуальное, нормативное, объективированное, инвариантное описание деятельности учителя и ученика, направленное на достижение образовательной цели. Оно квинтэссенция воспитательной системы, базовое основание, в котором фиксируются ее своеобразие и специфические особенности теоретического состава и категориального аппарата» [2].

С точки зрения В.П. Беспалько «Педагогическая технология - проект определенной педагогической системы, реализуемой на практике» [3].

Анализируя сущность педагогической технологии, исходя из множества дефиниций, можно установить, что педагогическая технология определяется как область знания, область исследований и практики, способ (метод) системного планирования: применения: оценивания: система действий.

Педагогическая технология определяет направление работы, в рамках которой объединяются теоретические и практические поиски путей рационализации и оптимизации процесса обучения.

В свою очередь дидактика не смогла стать теоретической основой для таких исследований по двум причинам: недостаточное знакомство с ней преподавателей-практиков и недостаточная конструктивность дидактики для решения научных проблем образования. Так, недостаточно используются в дидактике данные информатики, теории управления, теории телекоммуникации, праксиологии и логики, физиологии, психолингвистики.

В последнее время понятие педагогической технологии вошло у нас в моду и употребляется зачастую столь же широко, сколь и неопределенно. Обычно оно означает, приемы работы учителя в сфере обучения и воспитания. Традиционно в мировой педагогике понятие педагогическая технология ограничено сферой обучения.

Анализ зарубежных авторов (В.П. Беспалько, Б.С. Блум, М.В. Кларип И. Мареев и другие по проблемам педагогической технологии позволил выделить наряду с общими признаками существенные признаки, присущие педагогической технологии как диагностическое целеобразование; гарантированная результативность; экономичность; алгоритмируемость; проектируемость; целостность; управляемость; корректируемость; визуализация и др.

Может возникнуть вполне уместный вопрос: указанные признаки в той или иной мере присущи и таким категориям, как педагогическая система, дидактическая и методическая системы.

В чем разница между этими категориями и педагогической технологией? Основное отличие, на наш взгляд, состоит именно в мере выраженности каждого признака. Если в педагогической технологии эти признаки выражены наиболее сильно, то в педагогической, дидактической и методической системах они могут быть выражены слабо или же отсутствовать вовсе. Второе отличие заключается в том, что в педагогической технологии слабо представлен содержательный компонент, который присутствует в педагогических, дидактических, методических системах [4].

В третьих, между этими категориями существует родовая иерархия, которую можно выразить следующей диаграммой (рис 1.)

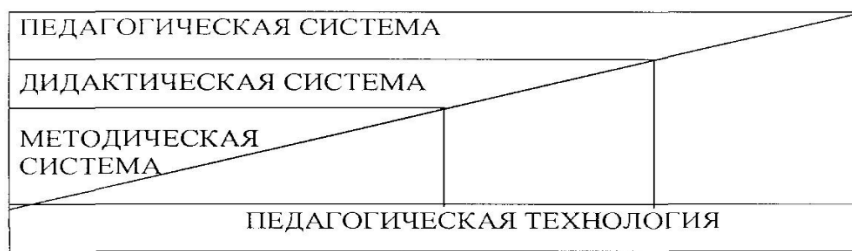


Рисунок 1

В таком понимании педагогическая технология, или более уже технология обучения, является составной (процессуальной) частью дидактической или методической системы. Так, например, если методическая система направлена на решение трех задач: 1) Чему учить? 2) Зачем учить? 3) Как учить?, то технология обучения, прежде всего, отвечает на третий вопрос с одним существенным дополнением: Как учить результативно?

Таким образом, под технологией обучения мы понимаем целостную прикладную дидактическую концепцию преобразования содержания и процесс обучения, которая гарантирует достижение учащимися четко определенного уровня компетентности.

Одним из видов педагогической технологии является модульное обучение. В связи с радикальными изменениями в организации труда необходима подготовка будущих специалистов к профессиональной деятельности в условиях новых производственно-экономических отношений. Соответственно необходима перестройка всей системы образования. Возрастают требования к общей культуре специалиста, его методологической подготовки, развитию способности к самообразованию и творческому использованию накопленного опыта.

В связи с этим наметились следующие тенденции: гуманизация и гуманитаризация образования; овладение методами познания, выработка нового мышления; опережающий характер содержания образования по отношению к практике; развитию у студентов творческих способностей; повышение

уровня целевой направленности на профессиональную подготовку; формирование у обучающихся различных способов самообразования; обучение студентов по индивидуализированным программам; установка на активные методы обучения; создание системы информационного обеспечения с помощью компьютерной и иной техники.

Эти тенденции обуславливают ориентацию педагогов на разработку и использование новых педагогических технологий, в частности модульного обучения. Для того, чтобы понять модульное обучение как технологию, необходимо, прежде всего, выяснить: на что же, прежде всего, нацелены педагогические технологии? Для чего их, прежде всего, применяют?

Анализ литературы показывает, что педагогические технологии применяются для: предоставления преподавателю системы знаний об учебном процессе, представленной на технологическом уровне, превращение их в инструмент решения педагогических задач; использование потенциала различных дисциплин, сотрудничающих с педагогической наукой; научного обоснования учебного процесса; введение принципов применения законов, которым подчиняется учебный процесс, указания о путях и средствах применения этих законов; повышение эффективности обучения; рационализации и совершенствования труда преподавателя и обучающихся, достижения учебно-воспитательных целей при возможно меньших усилиях с их стороны; экономии времени; отказа от произвольности в построении и реализации педагогического процесса; строгой обоснованности каждого элемента и этапа педагогического процесса; подведения всех обучающихся к единому, заранее запланированному уровню введения знаниями, умениями, навыками. Для того чтобы получить желаемый результат, необходимо видеть пути его достижения, знать основы педагогической технологии.

Основой педагогической технологии является процесс обучения, имеющий двойственный характер и предполагающий взаимодействие преподавателя и обучающихся. В технологии должна быть описана структура учебно-познавательной деятельности студентов, а также способ управления /или самоуправления/ этой деятельностью. В этой связи должны быть рассмотрены все составные компоненты процесса обучения: мотивационно-целевой, содержательный, операционно-деятельностный, оценочно-результативный.

Разработка технологии обучения начинается с мотивационно-целевого компонента. Одним из признаков педагогической технологии является ориентация на четко и детально определенные цели. Важность этапа постановки целей обучения определяется тем, что он является основой для построения для остальных компонентов учебного процесса.

Целеполагание должно быть диагностичным, в противном случае возникают трудности с проведением объективного контроля за качеством усвоения студентами учебного материала. Следует заметить, что цели обучения, так же, как и формы контроля должны быть доведены до сведения обучающихся, с тем, чтобы они в своей учебной деятельности могли на них ориентироваться. Определение целей изучения может осуществляться в виде системы конкретных знаний, умений и навыков, которыми должен овладеть специалист определенного профиля, в решение которых необходимо использовать полученные знания. Ориентация на профессиональную деятельность повышает уровень мотивации студентов.

Принятие целей, осознание их важности и значимости имеет большое влияние на мотивацию учебно-познавательной деятельности. В дальнейшем поддержание мотивационного настроения может осуществляться с помощью разнообразных приемов при изучении учебного материала.

Поставленными целями обучения определяются проектирование содержания учебного предмета. Отбор содержания обучения является сложной задачей даже для опытного преподавателя. Поэтому каждая педагогическая технология дает учителю четкое представление об отборе, структурировании содержания обучения и его изложений. Чем очевиднее взаимосвязь между целями обучения и содержанием изучаемого предмета, чем лучше оно структурировано, тем быстрее и прочнее усваивают студенты необходимые знания и умения.

После определения целей обучения и отбора содержания учебного материала, необходимого для их достижения, встает вопрос о путях реализации этих целей, о выборе наиболее оптимальных методов, форм, средств обучения. Педагогическая технология призвана помочь преподавателю в определении способа построения учебного процесса. Каждая технология обучения характеризуется своим сочетанием методов, дидактических средств, форм обучения.

В технологии обучения должны быть также предусмотрены формы и способы контроля за ходом решения поставленных задач со стороны преподавателя, а также возможности самоконтроля обучающихся для проверки степени усвоения изучаемого материала. Благодаря контролю и самоконтролю оказывается возможным получение информации о возникающих затруднениях, о качестве усвоения, об успехах и недостатках в изучении материала, а также оперативная коррекция учебного процесса.



Оптимальным является вариант, когда студенты знакомятся с периодичностью и способами контроля до изучения конкретной темы. Контрольные задания должны быть адекватны целям учения и предлагаться не только в конце изучения учебного материала, но и по ходу его усвоения. Во время контроля осуществляется оценка степени и качества достижения каждым студентом целей обучения. Для того, чтобы результаты такой оценки были объективны и достоверны, в технологии обучения должны быть представлены возможные методики и средства измерения.

Таким образом, рассмотрение всех компонентов процесса обучения в рамках педагогической технологии показывает, что технология обучения предполагает отказ от произвольности в построении учебного процесса и переход его к системному построению.

Модульное обучение отражает современные основные тенденции развития высшей школы. Одним из важных преимуществ обучения с помощью модульной программы является целенаправленное и последовательное формирование у студентов способов самообразования, а также высокой степени познавательной самостоятельности.

Познавательная самостоятельность формируется в процессе самостоятельного изучения учебного материала с помощью методического руководства, заложенного в программе. Модульное обучение имеет большие потенциальные возможности в области индивидуализации обучения. Студенты изучают учебный материал оптимальным для них темпом, в удобное для них время, используя метод учения, наиболее соответствующий их возможностям. Благодаря этому соблюдается один из важнейших принципов педагогической технологии - принцип завершенности обучения. Хорошее качество подготовки может быть получено лишь при условии завершенности процесса обучения.

Не менее важно при этом и формировании у студентов опыта творческой деятельности, связанное с использованием в учебном процессе активных методов обучения. Именно новая педагогическая технология раскрывает потенциальные возможности модульного обучения в области формирования творческого мышления и познавательной самостоятельности у студентов. Следующим важным признаком модульного обучения является целевая направленность программ. Содержание обучения должно быть адекватно содержанию профессиональной деятельности специалиста. Модульные программы, отдельно составляющие ее модули, имеют практическую направленность, т.е. обучающиеся получают знания, умения и навыки, необходимые для выполнения конкретной функции специалиста.

Модульное обучение является новой технологией обучения, отвечающей всем требованиям, предъявляемым к педагогической технологии. Это систематичное и последовательное воплощение на практике заранее спроектированного процесса обучения. Студент получает систему знаний о предстоящем учебном процессе, возможность проследить все шаги, ведущие к достижению цели.

Модульное обучение позволяет рационализировать и совершенствовать труд педагога и учащегося, даже в большей степени, чем другие педагогические технологии, так как наличие модульной программы снимает с преподавателя много обязанностей, оставляя в основном роль консультанта. Освобождается значительное количество времени для проведения самостоятельной работы студентами. Студенты получают возможность работать самостоятельно, в оптимальном для них темпе, имея все необходимое и для самоконтроля. Важным фактором является также достигаемая экономия времени. При наличии модульной программы преподаватель свободен от ежедневного планирования занятий, от рутинной работы, остается больше времени на работу творческую. Все обучающиеся подводятся к единому, заранее запланированному уровню овладения требующими знаниями, умениями, навыками. Как и другие педагогические технологии, модульное обучение предназначено для повышения эффективности обучения. Это становится возможным благодаря четкой комплексной проработки всех компонентов процесса обучения: мотивационно-целевого, содержательного, операционно-деятельностного и оценочно-результативного.

Содержание обучения представляется в модулях. Согласно теории модульного обучения содержание модулей познавательного типа формируется по логической структуре предмета или курса, который был взят за основу построения структуры модуля. Структура модулей операционного типа соответствует структуре функций деятельности специалиста, для выполнения которых необходимы знания по разным предметам. За основу берется тот предмет, знания и умения, по которому в большей степени необходимы для реализации конкретной функции. Затем строится логическая структура данного предмета с указанием как внутрипредметных, так и межпредметных связей. После построения логической структуры встает вопрос о системе изложения информации. Большое значение для успеха реализации модульного обучения имеет операционно-деятельностный компонент. Основным средством является модульная программа. Основная форма обучения - индивидуальная; основная организационная форма - самостоятельная работа, что, однако, не исключает возможности использования других форм обучения и форм организации обучения.

Модульное обучение предполагает организацию эффективного контроля и самоконтроля за результативностью процесса обучения. Это становится возможным благодаря: 1) адекватности контрольных заданий целям учения; 2) ознакомлению студентов с целями учения и способами заключительного контроля; 3) проведению предварительного, текущего и итогового контроля. Предварительный и текущий контроль проводятся обычно в виде самоконтроля и позволяют студенту самому корректировать процесс учения. Принятие решения о проведении итогового контроля зависит от обучающегося, от его готовности к отчету о результатах учения. Во время контроля происходит оценка качества достижения студентом намеченных целей обучения.

Таким образом, разработка новой технологии обучения, в частности модульного; требует комплексной перестройки всех компонентов учебного процесса.

На основе вышесказанного можно сделать следующие **выводы**: современные тенденции развития высшей школы обуславливают ориентацию на разработку и использование новых педагогических технологий; специфика конкретной педагогической технологии определяется основной теоретической идеей, положенной в ее основу.

Педагогическая технология - это система проектирования, реализации и оценки учебного процесса, использующая с целью его научного обоснования достижения педагогики и сотрудничающих с ней дисциплин. Технология обучения предоставляет преподавателю систему знаний об учебном процессе, представленную на технологическом уровне и являющуюся связующим звеном между теорией и практикой обучения. Педагогическая технология предполагает также подведение всех учащихся к единому, заранее запланированному уровню овладения требуемыми знаниями, умениями и навыками, повышение эффективности обучения. Это становится возможным благодаря строгой обоснованности и комплексного рассмотрения всех компонентов педагогической технологии.

Модульное обучение является новой педагогической технологией, отвечающей современным тенденциям развития высшей школы.

#### ***Список использованной литературы***

- 1. Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования, (перевод с польского) М. Высшая школа, 2005.с.20.*
- 2. Фрадкин Ф. А. Воспитательная система С. Т. Шацкого / Ф. А. Фрадкин, Г. А. Малинин. - М.: Прометей, 2001. - 176 с. - С. 23-50.*
- 3. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем - М., Педагогика, 2000. -304с.*
- 4. Кудебаева Г.С. Влияние модульного обучения на формирование педагогических знаний студентов: Монография / Г. Кудебаева. Алматы, 2017. – 190 с.*

**Берденова Сауле Жалгасовна**

кандидат пед.наук, доцент, декан гуманитарно-социального факультета  
Костанайского государственного университета им. А.Байтурсынова, г. Костанай  
e-mail: berdenova\_saule@mail.ru

## **К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДВУЯЗЫЧИЯ**

*Түйін. Мақалада әлеуметтік лингвистика саласының тілді үйрету аспектісіндегі қостілділіктің әлеуметтік қызметі негізіндегі тіл игерушілердің ішкі құрылымдық әрекеттеріндегі қызметтерінің мазмұны мен әлеуметтік ролі туралы зерттеу мәселесі қарастырылған.*

*Summary. The article deals with the problem of the sociolinguistic aspect of language learning, the main objective of this research is to characterize the role of social functions of bilingualism in the life of speakers without taking into account the structural processes associated with bilingualism functioning.*

*Резюме. В статье рассматривается проблема социолингвистического аспекта изучения языка, основной задачей исследования при котором является характеристика роли социальных функций двуязычия в жизни его носителей без учета внутривидовых процессов, связанных с функционированием двуязычия.*

Язык – многоаспектное явление; разные стороны языка как объекта исследования рассматриваются в различных аспектах его изучения (мы уже указывали на лингвистический, социолингвистический, психологический и педагогический).

Билингвизм во всем главном проявляется в языковых фактах. Психологи, философы, социологи, педагоги, интересующиеся проблемами билингвизма, в своих исследованиях прежде всего и главным образом опираются на данные языка.

Двуязычие как язык исследования представлено его социально и структурно определенным образом организованной материальной (звуковой) природой. Таким образом, следует отличать двуязычие как объект исследования от аспектов его исследования. В философской энциклопедии отмечается, что «в современной логике и методологии науки особо выделяется понятие предмета исследования, которое противопоставляется понятию объекта исследования. Под предметом исследования обычно понимается та сторона объекта, которая рассматривается в данном исследовании» [1, 409].

Язык неразрывно связан с обществом, и эта связь двусторонняя: язык не существует вне общества, но и общество не существует без языка. Развитие общества, усложнение форм общественной жизни, обогащение и развитие сознания вызывает развитие и усложнение форм и видов общения, а, следовательно, и языка. Наряду с устной формой языка развивается письменная, наряду с бытовым общением – деловое, официальное, научное, наряду с общением в рамках коллектива-племени, народа, нации – становится необходимым межплеменное, а впоследствии межнациональное и международное общение. Из этого следует, что необходимо изучать не только имманентные свойства языка, но и специфику его как явления, неразрывно связанного с обществом, с носителями языка. Так образуется социолингвистический аспект изучения языка, которому в теоретических курсах следует уделять более серьезное внимание, чем ему уделяется ныне.

Социологический аспект имеет два ракурса: внешний и внутренний. Внешний – это функционирование языка в окружении других, внутренний – социальное и демографическое (в зависимости от социальной или возрастной принадлежности) расслоение в пределах одного языка.

Данный аспект чаще всего называют социологическим. Основной задачей исследования при этом аспекте является характеристика роли социальных функций двуязычия в жизни его носителей без учета внутривидовых процессов, связанных с функционированием двуязычия.

Социолингвистика развивается на стыке наук: языкознания, социологии, социальной психологии и этнографии и изучает широкий круг проблем, связанных с социальной природой языка, его общественными функциями, воздействием общества на язык и языка на общество.

Термин социолингвистика впервые был употреблен в 1952 году американским исследователем Х. Карри. Этим термином было обозначено направление, которое фактически уже существовало в языкознании с начала XX века.

Один из основоположников современной социолингвистики американский исследователь Уильям Лабов определяет социолингвистику как науку, которая изучает «язык в его социальном контексте». Если расшифровать это лапидарное определение, то надо сказать, что внимание социолингвистов обращено не на собственно язык, не на его внутреннее устройство, а на то, как пользуются языком люди, составляющие то или иное общество. При этом учитываются все факторы, могущие влиять на использование языка, – от различных характеристик самих говорящих (их возраста, пола, уровня образования и культуры, вида профессии и т.п.) до особенностей конкретного речевого акта.

Социоллингвистика оперирует некоторым набором специфических для нее понятий: языковое сообщество, языковая ситуация, социально-коммуникативная система, коммуникативная компетенция, билингвизм (двуязычие), диглоссия, языковая политика и ряд других.

Рассмотрим некоторые из этих понятий, наиболее специфичные для социоллингвистики и важные для понимания существа этой научной дисциплины.

Одним из ключевых понятий социоллингвистики является понятие языковой ситуации. Языковая ситуация – совокупность форм существования языка, обслуживающих общение определенной этнической группы или общение людей по административно-территориальному признаку. Различаются две группы языковых ситуаций: экзогlossные и эндогlossные. Экзогlossные языковые ситуации предполагают языковые контакты между различными языками, совокупность различных языков. Эндогlossные ситуации предполагают взаимодействие близкородственных языков, а также их совокупность и сходство в подсистемах языка. С понятием языковая ситуация связана проблема билингвизма, двуязычия.

Проблемы социоллингвистики интенсивно развиваются как в зарубежном, так и в отечественном языкознании. Почву для современной социоллингвистики заложили во Франции – Французская социологическая школа, в Швейцарии – Женевская школа, в США – У.Д. Уитни, Э. Сепир и др. В России данное лингвистическое направление развивают Л.П. Якубинский, В.В. Виноградов, Б.А. Ларин, В.М. Жирмунский, В.Д. Бондалетов и др. Некоторые взгляды социологического направления разделяли учёные Великобритании (Лондонская школа), Чехословакии (Пражская лингвистическая школа), Норвегии (А. Соммерфельт).

Определённый интерес для социоллингвистики представляет исследование П. Лафарга «Французский язык до и после революции» (1890). Лафарг проследил развитие понятий справедливость, добро, душа, бог на разных этапах развития общества и показал зависимость понятий от общественных отношений, характерных для данного периода. Язык не может быть отделён от своей социальной среды. Он отражает изменения, происходящие в среде, где этот язык развивается.

По мнению В.Д. Бондалетова, «оживление социоллингвистических исследований приходится на такие периоды, когда развитие общества даёт своего рода заказ языковедам, социологам, работникам культуры, искусства, выполнение которого входит в программу социального развития страны, подъёма его экономики, культуры, общей и языковой грамотности её населения» [2, 409].

В Казахстане социоллингвистический аспект двуязычия в последние годы изучается довольно интенсивно. По мнению казахстанских учёных (Б.Хасанов, М.Копыленко, М.Кондубаева, А.Карлинский, З.Ахметжанова, М.Исаев, Э.Сулейменова, Ж.Смагулова, Г.Утебалиева и др.) двуязычие не должно развиваться стихийно; многогранные задачи нашего общества требуют перестройки билингвистического образования, особенно в сфере высших учебных заведений, такого обучения казахскому и русскому языкам, которое всемерно развивало бы гармоническое двуязычие.

Учёные, представляющие социоллингвистическое направление, определяют язык, прежде всего как средство общения, а затем как орудие формирования мышления и способ выражения эмоций. Из чего следует, что основной функцией языка является коммуникативная, а основной целью обучения языкам является формирование коммуникативной компетенции учащегося.

### *Литература*

- 1 *Философская энциклопедия, Москва, 1964, Т. III, С. 409.*
- 2 *Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика, Москва, 1987, С.409.*
- 3 *Чингисова А.А. Коммуникативно-интегративная технология обучения русскому языку как иностранному в вузе, С. 51*
- 4 *Аубакирова А.К. Методика обучения деловому немецкому языку студентов экономических специальностей, 2004, С. 21*
- 5 *Мусатаева М.Ш. двуязычная лексикография: тенденции и перспективы, - Алматы: РИО ВАК РК, 2000, С. 203*
- 6 *Функционирование русского языка в Казахстане: вчера, сегодня, завтра, Алматы, 2005, С.248*

## Булатова Мадина Булатовна

магистр социальных наук, докторант Евразийского национального университета,  
старший преподаватель кафедры журналистики и коммуникационного менеджмента  
Костанайского государственного университета им.А.Байтурсынова,  
г. Костанай, e-mail: bulatovamm@gmail.com

### КОНВЕРГЕНТНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

**Түйін.** Мақала конвергенция әсерімен қазақстандық БАҚ дамуының ерекшеліктерін талдауға арналған. Қазіргі уақытта, адамдар арасындағы коммуникация сипаты мен ерекшелігі, ақпаратты тарату мен қолдану мәдениеті, БАҚ-тың жанрлық ерекшеліктері, редакция жұмысы айтарлықтай өзгерістерге ұшырап отырады. Бұл көбінесе конвергенция процестерімен байланысты. Автор мақалада «конвергенция» түсінігінің мәнін анықтайды, Қазақстанның бұқаралық ақпарат құралдарына тән конвергенцияның алуан түрлерін сипаттайды, сонымен бірге аудитория жинау үшін БАҚ мәтінді, анимацияны, иконографияны, бейне және аудио материалдарды белсенді түрде пайдалануды талап ететін мультимедиялық және гипертекстуалдылық принциптерді, сонымен қатар аудиториямен тиімді өзара іс-қимылды ұйымдастыруға бағытталған интерактивтілік принципін жүзеге асыруға тырысады деген тұжырымға келеді.

**Кілт сөздері:** конвергенция, интернет-БАҚ, мультимедия, дигитализация, медиаконвергенция.

**Summary.** The article is devoted to the analysis of the features of the development of Kazakhstani media under the influence of convergence.

At present, the nature and specificity of communication between people, the culture of information dissemination and consumption, the genre features of the media, and the work of the editors are undergoing significant transformations. This is largely due to convergence processes. The author defines the essence of the concept of "convergence" in the article, describes the various types of convergence that are characteristic for Kazakhstani mass media, and also comes to the conclusion that in order to attract the audience, the media try to realize the principles of multimedia and hypertextuality, involving the active use of information in the form of text, animation, iconography, video and audio materials, as well as the principle of interactivity, aimed at organizing effective interaction with the audience.

**Key words:** convergence, Internet media, multimedia, digitalization, media convergence.

**Резюме.** Статья посвящена анализу особенностей развития казахстанских СМИ под влиянием конвергенции.

В настоящее время значительным трансформациям подвергаются характер и специфика коммуникации между людьми, культура распространения и потребления информации, жанровые особенности СМИ, работа редакций. Во многом это обусловлено процессами конвергенции. Автор определяет в статье сущность понятия «конвергенция», описывает различные типы конвергенций, характерные для СМИ Казахстана, а также приходит к выводу, что для привлечения аудитории СМИ стараются реализовать принципы мультимедийности и гипертекстуальности, предполагающие активное использование информации в виде текста, анимации, иконографии, видео- и аудиоматериалов, а также принцип интерактивности, нацеленный на организацию эффективного взаимодействия с аудиторией.

**Ключевые слова:** конвергенция, интернет-СМИ, мультимедийность, дигитализация, медиаконвергенция.

Стремительно развивающиеся информационно-коммуникационные технологии существенно повышают интенсивность и качественный уровень информированности населения, тем самым трансформируя всю медиасистему. Еще в 1980-ых гг. выдающийся американский философ и футуролог Э. Тоффлер представил свою концепцию развития социума в виде трех сменяющих друг друга стадий, характеризующихся, в том числе, и своими особенностями трансформации СМИ. Так, основными трансляторами информации для индивида первой волны выступали члены семьи, учитель, священник или должностные лица. В период второй волны число информационных каналов увеличилось за счет газет, журналов, радио и телевидения, которые превратились в гигантский громкоговоритель. К 2025 г. данный этап окончательно сменится третьей волной, что приведет к еще большему ускорению информационных потоков и перестройке глубинной структуры информации [1, p. 120]. Эпоху третьей волны без преувеличения можно назвать эпохой Интернета, являющегося универсальным средством создания, хранения и передачи данных. Широкое распространение Интернета привело к резкому сокращению тиражей печатной прессы и снижению аудитории эфирных СМИ. В 2017 г. ежедневная аудитория Интернет-сервисов превзошла аудиторию казахстанских телеканалов в 1,6 раза, а бюджеты казахстанских сетевых СМИ превысили бюджеты ТВ. По оценке TNS Central Asia в апреле 2018 г. активными пользователями Казнета являются 64,1 % населения страны. В возрастной группе 15-24 года этот показатель составил 97,4 %, среди респондентов 25-44 года – 92 % [2]. Согласно опросу общественного мнения, проведенному фондом АСТ Казахстан, 70 % жителей Казахстана пользуются социальными сетями, представляющими широкие возможности для общения, прослушивания музыки и просмотра фильмов, создания сообществ по интересам и др. Среди пользователей социальных сетей женщин больше, чем мужчин – 55 % и 45 % соответственно, городских жителей (76 %), чем сельских (61 %) [3]. В целом, приведенные данные коррелируют с зарубежными исследованиями, в частности, с исследованиями Pew Research Center [4], что свидетельствует об общемировой тенденции доминирования Интернета в информационно-коммуникационной системе. При этом, как отмечает Л.К. Лобо-

денко, глобализация, гипертекстуальность, мультимедийность и интерактивность современной информационно-коммуникационной системы привели к тому, что медийное пространство может охватить все многообразие ценностей, приоритетов и интересов общества и интегрировать их в различных медиаформах [5, с. 27].

Вместе с тем, по мнению В.В. Шеремет, возрастающая конкуренция, борьба за аудиторию, политизация и коммерциализация СМИ, их деятельность в условиях информационного противостояния и информационных войн требуют от СМИ трансформации своей формы существования для выживания в современной медиаиндустрии [6, с. 173]. В связи с этим исследователи в последнее время все больше акцентируют внимание на конвергенции – особенности функционирования СМИ в условиях интеграции различных видов массовой коммуникации. С. Квин и Д. Квин-Аллан говорят о необратимости этих процессов. Они пишут о том, что современное медиаполе уже не может существовать без Интернета, социальных сетей, блогосферы, рекламы и PR и взаимодействия с ними [7, р. 1-23]. Л. Элбер, анализируя опыт одной из крупнейших мировых медиакорпораций CNN в привлечении так называемых гражданских журналистов для освещения актуальных и горячих новостей, пришел к выводу, что СМИ нацелены на активное привлечение аудитории к созданию разнообразного по тематике и качеству информационного продукта [8].

Таким образом, мы можем констатировать, что происходящие сегодня в журналистике и СМИ процессы кардинально трансформировали структуру современной медиаиндустрии, изменили систему СМИ и по-другому формируют и национальное, и глобальное медиапространство.

Термин «конвергенция» (от лат. *convergere* – приближаться, сходиться) является реалией многих отраслей знания. Первоначально этот термин возник в биологии, где под конвергенцией понимались идентичные признаки у различных организмов, развивающихся в одной и той же среде. В языкознании данным понятием обозначается совпадение у двух или более языковых групп некоторых фрагментов языковой системы (фонетика, лексика и т.д.) в связи с достаточно длительными и интенсивными языковыми контактами. В культурологии конвергенция выступает в качестве одного из ключевых аспектов культурных изменений социума. В политических науках конвергенцией называется возникшая во второй половине XX в. концепция о единстве современного индустриального мира.

Родоначальником понятия конвергенция в журналистике считается профессор Массачусетского технологического университета Итьель де Сола Пул, который в своей работе «Технологии свободы» (1983) описал сближение традиционно несвязанных между собой средств коммуникации, назвав этот феномен «конвергенцией». Под последней ученый понимал нивелирование границ между медиа как средствами двусторонней коммуникации, такими как телефон, почта, телеграф и как средствами массовой коммуникации, такими как пресса, радио и телевидение [9, р. 24]. Дж. Колодзи пишет, что конвергенции в медиасфере обозначает существенно новый способ размышления над тем, что такое новости, как они создаются и как они сообщаются аудитории (*a new way of thinking about the news, producing the news, and delivering the news*). Автор подчеркивает, что журналисты должны использовать все средства связи, чтобы донести до аудитории свой посыл [10, р. 4].

В России и Казахстане исследователи и журналисты-практики начали активно употреблять данный термин сравнительно недавно. Следует назвать таких ученых, как А.А. Амзин, Е.Л. Вартанова, Е.А. Баранова, Л.К. Лободенко, С.Х. Барлыбаева, И.К. Мамбетова, А.Б. Есенкулов и др. В частности, С.Х. Барлыбаева отмечает, что конвергенция в журналистике обусловлена движением современной медиаиндустрии к тотальной интеграции с информационными и телекоммуникационными технологиями, результатом которой является формирование нового интегрированного медиамаркета, где прочными связями скреплены сетевое обслуживание, мультимедийные услуги, создание программных и медийных продуктов [11, с. 167]. По мысли Е.А. Барановой, конвергенция представляет собой доступность любого контента, например, текстовых материалов, графики, аудио - и видеоматериалов в любой точке мира, где есть Интернет и мобильная связь [12, с. 16]. Ученый обращает внимание, что в настоящее время он-лайн версии крупных изданий не соответствуют печатной копии данного СМИ, являясь самостоятельным мультимедийным ресурсом [13, с. 19].

Е.Л. Вартанова вкладывает в понятие «конвергенция» три смысла. Прежде всего, конвергенция – это слияние технологий, позволяющее различным техническим носителям снабжать аудиторию информацией, на основе процесса дигитализации, т.е. оцифровки словесного содержания материалов СМИ. Кроме того, конвергенция представляет собой слияние некогда различных и разобщенных медиа, например, радио и Интернета, что позволяет значительно расширить аудиторию интегрированного вида СМИ. Так, лишь 19 % казахстанцев слушают традиционное радио, тогда как по данным TNS Central Asia в апреле 2018 г. он-лайн эфиры PETPO FM прослушали 45,78 % респондентов, Авторадио – 43,18 %, Русское Радио – 42,85 %, Love Radio – 33,95 %, Dala FM – 29,71 %, Жулдыз FM – 27,25 %

[13]. Наконец, конвергенция – это слияние медиарынков [14, с. 158]. Медиахолдинг Time Warner владеет компанией CNN, которая в свою очередь состоит из 14 новостных каналов, 2 радиостанций, 6 интернет-сайтов и 37 зарубежных бюро. Казахстанский медиахолдинг «Хабар» включает телеканалы «Хабар», «24.kz», Kazakh-TV, киноканал «Ел Арна» и их он-лайн версии.

Медиаконвергенция, в последние годы ставшая определяющей тенденцией в развитии казахстанских СМИ, породила инновационные СМИ, в полной мере реализующие принципы интеграции и мультимедийности. Анализ данных СМИ показал, что для них характерны следующие конвергентные тенденции.

1. Конвергенция сетей, итогом которой стала возможность трансляции различных видов информации – визуальной, текстовой и аудиоинформации, иконографии и др. Например, на веб-сайте радиостанции «Qazaq Radiosy» (<http://qazradio.fm>) можно не только слушать радиоэфир, но также смотреть видео, фотогалереи, скачивать и голосовать за понравившийся трек, читать последние новости из мира шоу-бизнеса, спорта и кинематографа и развлекательные заметки.

Примечательно, что данная тенденция прослеживается не только на общереспубликанском, но и на региональном уровне. Так, на сайте областной общественно-политической газеты «Огни Алатау» (<http://ognialatau.kz/>) репрезентированы различные мультимедийные платформы, включая фотографии, аудио- и видеозаписи. Причем фото- и видеоматериалы выделены в отдельные структурные блоки. Отдельного внимания заслуживают рубрики сайта – Главная страница, Аграрный сектор, Правопорядок, Скажи жизни «Да», Общество, Люди и др., что значительно облегчает навигацию по сайту и поиск нужной информации. Э. Ванкуверинг пишет, что благодаря разнообразию рубрик и подрубрик электронные издания могут заинтересовать более широкий круг аудитории и привлечь разные возрастные группы [15, р. 4]. Кроме того, опубликованной заметкой можно поделиться в наиболее популярных социальных сетях Казахстана – Вконтакте, Одноклассники, Twitter и Facebook.

Конвергенцию сетей невозможно представить без взаимодействия СМИ с социальными сетями. К примеру, на ИА «Хабар» (<http://khabar.kz>) можно подписаться в ВКонтакте, Одноклассники, Facebook, Twitter, Instagram и Youtube. На сегодняшний день на новости ИА «Хабар» Вконтакте подписано 21 827 чел., в Одноклассниках – 15 789 чел., в Facebook – 21687 чел., в Instagram – 177 019 фолловера, в Twitter – 147 654 чел., на видеохостинге Youtube – 321 342 подписчика. Еще более впечатляюща аудитория информационного портала «Нур». Так, за новостями данного портала Вконтакте следят 500 725 чел., в Instagram – 470 000 чел., в Facebook – 261 878 подписчиков, в Одноклассниках – 28221 пользователь. Другие сетевые СМИ также активно взаимодействуют и с социальными сетями, и в социальных сетях.

В.В. Артюхин называет конвергенцию сетей «слиянием текста, звука и образа» [16, с. 35], однако Е.В. Олешко полагает, что данный термин намного шире. Он свидетельствует о слиянии деятельности редакции СМИ и целевой аудитории и их превращение их в сплоченное медийное комьюнити [17, с. 65].

2. Конвергенция сетей неразрывно связана с конвергенцией терминалов, подразумевающей совмещение различных опций и возможностей (прием, передачу, хранение и обработку информации). Ярким примером конвергентных терминалов являются смартфоны, планшеты, ноутбуки и иные электронные устройства с выходом в Интернет. Специально для них СМИ создаются мобильные приложения, позволяющие быть в курсе событий 24 / 7. Проанализировав 148 мобильных приложений (81 приложение для смартфонов и 67 – для планшетов), разработанных для СМИ из 10 различных стран, Т. Кантареро и соавторы выделили их несомненные преимущества: одно мобильное приложение заменяет целую стопку газет или журналов; полиграфичность и привлекательный дизайн; расширение аудитории и увеличение ее лояльности; дополнительный канал эффективных активных продаж контента; постоянный и тесный контакт с аудиторией [18].

Одним из наиболее скачиваемых мобильных приложений в Казахстане является приложение новостного Интернет-портала «Нур» для iOS и Android. По данным на апрель 2018 г. это приложение для устройств на платформе Android скачало более 1 млн. человек. Приложение отличается современным дизайном, легкой навигацией, возможностью делиться новостями через Facebook, Twitter, e-mail и другие интернет-сервисы, возможностью добавления интересных новостей в закладки, чтобы читать их в любое удобное время. Наряду с этим, разработчики предусмотрели возможность загрузки новостей на смартфон даже без доступа к интернету. Аналогичные приложения есть у zakon.kz, Tengrinews, Каравана, Newtimes.kz, Kaz.news, RSS Новости Казахстана и др.

3. Конвергенция услуг, возникающая благодаря конвергенции сетей и терминалов. В настоящее время СМИ предоставляют своей целевой аудитории ранее недоступные услуги. К ним относятся: авторизация на интернет-портале при помощи аккаунта в социальных сетях, возможность оценивать

(лайки, дизлайки, классы) и комментировать новостные заметки, возможность переслать их друзьям в Telegram и WhatsApp, возникновение площадок для обсуждения и голосований, создание тематических форумов на сайтах газет и радиостанций. Так, формы обратной связи есть на сайте «Комсомольской правды Казахстан» (<http://www.kp.kz/>), «Egemen Qazaqstan» (<https://www.egemen.kz/>), «Aiqyn» (<http://aiqyn.kz/>), «Экспресс-К» (<https://express-k.kz/>), а также на сайтах региональных СМИ – «Индустриальная Караганда» (<http://inkaraganda.kz/qa>), «Кызылординские вести» (<http://www.kzvesti.kz/>), «АктобеТаймс» (<http://aktobetimes.kz/>) и других.

Вследствие конвергенции услуг, современный Интернет-пользователь – это не безымянный и безликий потребитель информационного продукта, он – реальный участник глобального информационного процесса. Обсуждение проблем, обмен мнениями, дискуссии, проявление собственной инициативы в постановке интересующих его вопросов позволяет активным пользователям формировать информационную повестку дня наряду с профессиональными журналистами, политиками и лидерами мнений.

Таким образом, можно заключить следующее, конвергенция в медиасфере – это обеспечение концептуального взаимодействия СМИ разных типов с учетом их организационно-структурных и жанровых особенностей, нацеленного на создание оригинальных информационных продуктов с последующим размещением в различных медиасредах для захвата внимания потенциальной аудитории.

### Литература

1. A. Toffler, "The Third Wave: The Classic Study of Tomorrow", 3rd ed., New York: William Morrow Inc., 544 p., 2011.
2. WEB Index Казахстан. Интернет аудитория. Апрель 2018 г. // <http://www.tns-global.kz/ru/> (Дата обращения: 15.05.2018).
3. Жители, каких городов Казахстана больше всего «сидят» в соцсетях – исследование // <http://www.yk-news.kz/news/> (Дата обращения: 18.05.2018).
4. A. Perrin, A. Smith, D. Page, "Social Media Usage: 2005-2015", Pew Research Center, 12 p., 2015.
5. Л.К. Лободенко, "Конвергенция средств массовой информации и реклама", Научное мнение, № 1, С. 27–33, 2013.
6. В.В. Шеремет, "Типология конвергенции", Вестник Адыгейского государственного университета. Серия «Филология и искусствоведение», № 1, С. 173–176, 2012.
7. S. Quinn, D. Quinn-Allan, "The World-wide spread of journalism convergence", Proceedings of the 2015 Journalism Education Association Conference. Griffith University, pp. 1–23, 29 November – 2 December 2015.
8. L. Elber, "CNN doubles news gathering presence, introduces "all platform" journalists", The Huffington Post, 12 August 2008 // [www.huffingtonpost.com/2008/08/12/cnn-doublesnewsgathering\\_n\\_118488.html](http://www.huffingtonpost.com/2008/08/12/cnn-doublesnewsgathering_n_118488.html)
9. I.S. Pool, "Technologies of Freedom", Cambridge, MA: Harvard University Press, 299 p., 1983.
10. J. Kolodzy, "Convergence Journalism: Writing and Reporting Across the News Media", New York: Rowman and Littlefield Publishers, 267 p., 2006.
11. С.Х. Барлыбаева, "Конвергентная журналистика – веяние времени", Материалы XI научно-практической конференции «Информационное поле современной России-2014», Казанский (Приволжский) федеральный университет, С. 165–171, 16-18 октября 2014.
12. Е.А. Баранова, "Конвергентная журналистика: теория и практика", М.: Юрайт, 269 с., 2014.
13. Radio Index. Апрель 2018 г. // [http://www.tns-global.kz/ru/research/radio\\_index\\_13.php](http://www.tns-global.kz/ru/research/radio_index_13.php) (Дата обращения 17.05.2018).
14. Е.Л. Вартанова, "К чему ведет конвергенция СМИ?", Развитие информационного общества в России, Том 1, Теория и практика. СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, С. 157–164, 2001.
15. E. van Couvering, "Media Power on the Internet: Towards a Theoretical Framework", Seminar for Media Communication and Culture, London School of Economics and Political Science, pp. 1–20, 28 April 2016.
16. В.В. Артюхин, "Веб 2.0 как источник неконструктивной активности в Интернете", Прикладная информатика, № 4 (28), С. 32–47, 2010.
17. Е.В. Олешко, "Принципы современной конвергентной журналистики", Известия Уральского федерального университета. Серия 1 «Проблемы образования, науки и культуры», № 4 (107), С. 65–71, 2012.
18. T. Cantarero, A. Gonzalez-Neira, E. Valentini, "Newspaper Apps for Tablets and Smartphones in Different Media Systems: A Comparative Analysis", Journalism. 30 October 2017 // <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1464884917733589> (Дата обращения: 20.05.2018).



## Берденова Сауле Жалгасовна

Кандидат пед.наук, доцент, декан гуманитарно-социального факультета  
Костанайского государственного университета им. А.Байтурсынова,  
г. Костанай, e-mail: berdenova\_saule@mail.ru

### ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКОВЫМ ДИСЦИПЛИНАМ В 5 КЛАССЕ

*Түйін.* Мақалада Қазақстандағы жалпы білім беретін оқу орыс тілінде жүргізілетін мектептердегі 5-сынып оқушыларына арналған орыс, қазақ, неміс тілдеріндегі жаңа буын оқулықтарына талдау жасалынған.

*Summary.* The article analyzes the textbooks of the new generation in Russian, Kazakh, German languages for the 5th grade of secondary schools in Kazakhstan with the Russian language of education.

*Резюме.* В статье проведен анализ учебников нового поколения по русскому, казахскому, немецкому языкам для 5 класса общеобразовательных школ Казахстана с русским языком обучения.

Школьная программа выделяет два взаимосвязанных направления в обучении русскому, казахскому и немецкому языкам: 1) ознакомление учащихся с основами языковой теории (с опорой на неё и в тесной связи с ней); 2) формирование у школьников практических умений и навыков устной и письменной речи на трёх языках.

В 5 классе общеобразовательных школ Казахстана с русским языком обучения недостаточно используются резервы, которые кроются в специальном изучении языков и их структуры. Прав академик Л.В.Щерба, когда он пишет, что нужно «создать правила не только английские, французские, немецкие и т.п., но и русско-английские, русско-французские, русско-немецкие и т.п.» [1].

Анализ учебников нового поколения позволяет сделать вывод о том, что каждая языковая дисциплина в 5 классе русской школы изучается сама по себе, отсутствует координация содержания образования по русскому, казахскому и немецкому языкам, что служит препятствием в деле формирования и развития полиязычной, поликультурной личности.

Считается, что обучаемый владеет коммуникативной компетенцией, если он в условиях прямого или опосредованного контакта средствами второго (третьего) языка успешно решает актуальные для его жизнедеятельности коммуникативные задачи. Основными единицами коммуникативной компетенции, по мнению У.А.Жанпейсовой, являются: «темы и ситуации общения; речевые действия; социальные и коммуникативные роли коммуникантов; тактика коммуникации в разных ситуациях при выполнении программы поведения; типы текстов и правила их построения; языковые минимумы» [2].

Интересным представляется определение двуязычной личности на основе теории языковой личности В.В. Виноградова, Г.И. Богина, Ю.Н. Караулова, рассматривающей языковую личность по его интеллекту и способностям, которые представлены в рамках трёхуровневой модели: вербально-семантическом, тезаурусном и мотивационном. Лингводидактическую интерпретацию, принципы формирования двуязычной личности обучающегося впервые в теории и методике языкам представила М.Р. Кондубаева. Разработанная ею модель отличается от собственно психологических подходов вышеназванных авторов тем, что логика построения модели индуктивная, лексико-грамматический материал отобран в соответствии с этапами обучения. Учитывая плодотворность и эффективность исследования на базе моделей двуязычной личности в исследованиях этой научно-методической школы, мы разработали готовностную модель обучения с привлечением материала трех языков.

Основой формирования коммуникативной компетенции учащегося 5 класса явилась готовностная модель полиязычной личности.

Таблица 2 – Целевая модель полиязычной личности учащегося 5 класса

Уровни структуры полиязычной личности учащегося 5 класса	Элементы уровней
А) вербально-семантический	- готовность отыскивать, извлекать, понимать и перерабатывать необходимую устную и письменную информацию, обеспечивающую речевое общение в рамках предусмотренных учебной программой тематики и языкового материала;
Б) тезаурусный	- готовность к общению с учётом основных закономерностей и норм словоупотребления на примере коммуникации в различных ситуациях;
В) мотивационный	-готовность вступать в непосредственные или опосредственные речевые контакты на казахском и немецком языках, опираясь на опыт в родном и осуществляя перенос знаний, умений и навыков, что позволяет глубже осмысливать некоторые факты русского языка.

Для достижения уровней структуры полиязычной личности учащегося 5 класса необходимо перестроить обучение языкам в школе и тесно увязать усвоение грамматики казахского, русского и немецкого языков с задачами общения. При переиздании учебников авторским коллективам необходимо, на наш взгляд, скоординировать содержание обучения языковым дисциплинам таким образом, чтобы лексические и грамматические темы чаще пересекались, что расширило бы возможности сопоставительного изучения языковых дисциплин.

Перенос умений в психологии изучен на примере разных видов деятельности; перенос языковых умений – одна из проблем, изучаемых в данной диссертации.

Какова модель изучения переноса языковых умений?

Сопоставление родного и изучаемых языков, их сравнительная типология;

Перечни сходств (для положительного переноса- транспозиции ) и области различий (область отрицательного переноса- интерференции) ;

Разработка методики и упражнений для поддержки транспозиции и для борьбы с интерференционными явлениями при употреблении единиц всех уровней языков.

О развивающей функции сопоставлений двух или нескольких языков и в речи, и в анализах текстов, и в изучении языковой теории писали такие известные русские лингвисты, как Ф.И.Буслаев, А.Д.Алферов, Л.В.Щерба, В.Г.Костомаров, А.В.Текучёв. Многочисленные примеры подтверждают: человек, владеющий несколькими языками, обнаруживает высокий уровень познавательных интересов, живой творческий ум. Известна европейская традиция изучения латыни и древнегреческого языка в гимназиях и университетах с целью умственного развития.

Последовательное становление когнитивного мира учащегося, основ толерантной личности возможно только при координации учебного материала трёх-четырёх языков, которые усваиваются детьми одновременно и образуют речемыслительную основу любой человеческой деятельности в дальнейшем.

При анализе психологических механизмов генезиса речи мы опираемся на следующие принципы концепции Л.С.Выготского и его школы (П.Я. Гальперин, В.В.Давыдов, А.В.Запорожец, А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурия, Д.Б. Эльконин): подход к сознанию как к деятельности, обладающей особым строем (мотивы, цели, способы и средства) и проходящей в своём формировании путь от внешней деятельности к её внутренней форме.

Психологические основы межпредметных связей были заложены учением академика И.П.Павлова о динамическом стереотипе и второй сигнальной системе. Физиологическим механизмом усвоения знаний он считал образование в коре головного мозга сложных систем временных связей: «Всё обучение заключается в образовании временных связей, - пишет он,- а это есть мысль, мышление, знание». Успех обучения во многом будет зависеть от количества необходимых взаимосвязанных фактов, событий, явлений, помогающих развивать способности воспитанников быстро и точно воспроизводить в памяти ранее усвоенные знания. В формировании этой способности межпредметным связям принадлежит важная роль.

Проблема обучения детей нескольким языкам имеет давнюю историю: этот вопрос широко обсуждался на страницах русских журналов ещё в конце XIX века. В нашем веке крупные педагоги и психологи также не пришли к единому мнению. Л.С.Выготский, приводя суждения авторитетов о правомерности обучения детей нескольким языкам, называет эту задачу «одной из самых сложных и запутанных в современной психологии».

Несмотря на то, что за последние десятилетия опубликован ряд научных трудов по становлению дву- и многоязычия , ясности во многих вопросах пока ещё нет. Вот почему таким важным является решение психолого-педагогических и методических задач при обучении детей нескольким языковым дисциплинам одновременно при доминирующей роли русского языка как языка обучения.

Исследование психолого-педагогических основ формирования полиязычной личности позволяет сделать следующие выводы:

1.Сопоставление различных языковых явлений изучаемых языков оказывает мотивационное воздействие и способствует формированию интереса к изучению не только русского, но и других языков.

2.Усвоение языка будет происходить успешнее, если сообщить этому процессу дополнительную мотивацию – использование языковых средств в целях общения. Включение усвоения разных языков в деятельность речевого общения может изменить цели и мотивы изучения языка в школе: усвоение языковых сведений становится средством решения речевых задач. Мы считаем, что необходимо перестроить обучение языку в школе таким образом, чтобы тесно увязать усвоение грамматики казахского, русского и немецкого языков с задачами общения.

3. Опираясь на вывод Д.Б.Эльконина и его сотрудников, мы считаем, что период школьного детства является наиболее благоприятным (сенситивным) для усвоения общих принципов общения и его языковых средств. Поскольку общение является ведущей деятельностью пятиклассников, необходимо перестроить содержание обучения по языковым дисциплинам под углом зрения формирования коммуникативной компетенции полиязычной личности.

4. Для включения языка в деятельность общения необходимо сначала сделать особым предметом усвоения школьника задачи речевого общения (функции речи) и затем только – на этой основе – языковые средства, обеспечивающие реализацию соответствующих функций. Возникшая таким образом задача разработки понятийного содержания нового учебного предмета, в свою очередь, потребовала построения «дерева» функций: выявления всех аспектов коммуникативной функции и упорядочения языковых средств под углом зрения этих функций, сохраняя при этом системность и целостность (представлений о языке).

### *Литература*

1. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики, // Под ред. И. В. Рахманова, Москва, 1974, С. 91.
2. Жанпеисова У.А. Формирование лексической компетенции //Русский язык и литература в казахской школе, 2000, №4. С.4
3. Чингисова А.А. Коммуникативно-интегративная технология обучения русскому языку как иностранному в вузе, С. 51
4. Аубакирова А.К. Методика обучения деловому немецкому языку студентов экономических специальностей, 2004, С. 21
5. Мусатаева М.Ш. двуязычная лексикография: тенденции и перспективы, Алматы: РИО ВАК РК, 2000, С. 203
6. Функционирование русского языка в Казахстане: вчера, сегодня, завтра, Алматы, 2005, С.248

Сүлейменова Қ.Қ.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті  
suleimenova\_8282@mail.ru**ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚЫРМАНДЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ –  
ӘДЕБИЕТТІ ОҚИТУ ӘДІСТЕМЕСІНДЕГІ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕ**

***Аңдатпа.** Бұл мақалада жоғары сыныптар сабақтарында көркем әдебиетті талдау жолдары қарастырылған. Көркем әдебиетті оқытудың маңыздылығы қазіргі заманның мектептерінде ерекше міндеттердің біріне айналууда. Көркем әдебиет көп жағдайда мектеп оқушысының әдеби білімге деген талабын қанағаттандырады. Ол мектеп оқушысына сөйлеу типтерін, ойлау қабілетін сараптап, зерделеп таныстырады.*

***Аннотация.** В данной статье рассматривается анализ художественного литературы на уроках литературного чтения в старших классах. Значимость изучения художественной литературы возрастает, т.к. умение работать с информацией в современной школе рассматривается как особая задача. Она дает школьнику возможность познакомиться с рассуждением как типом речи, учит следить за логикой разворачивания мысли.*

***Abstract.** This article discusses the analysis of fiction in the classroom literary reading in high school. The importance of studying cognitive literature increases, because the ability to work with information in a modern school is considered as a special task. It gives the student the opportunity to get acquainted with reasoning as a type of speech, teaches to follow the logic of the unfolding of thought.*

Көркем әдебиетті оқуда жас оқырман өзінің шығармашылық ойлау қабілетін дамытып, сол оқыған туындысы негізінде ой-тұжырымдар, дұрыс пайымдаулар, тың қорытындылар жасауға ұмтылады. Сабақ барысында, әдеби шығармаларды ұтымды талдау жұмыстарын жүргізу оқушылардың пәнді оқуға ынтыласын арттырады. Мектеп қабырғасында оқытылатын барлық пәннің ішінде әдебиет қана адам көңіл-күйінің кестелі суретін танытады. Әдебиет сабағы жеке тұлғаның рухани әлемін, ойлау қабілетін, сана-сезімін, тілін, шығармашылық қабілетін қалыптастыруда мектептік оқу пәндерінің арасында ерекше орын алады деуге болады. Сондықтан, балаға мектеп кезінен көркем шығарманы оқыту, талдатудың маңызы зор. Оқушылардың оқырмандық қабілетін дамыту ол бүгінгі цифрлік әуесқойлыққа тәуелділік дендеп бара жатқан мына заманда, өте қажет мәселенің бірі деп есептейміз.

Жалпы білім беретін мектепте әдебиетті оқыту әдістемесіндегі оқырмандық қабілетті дамытудың маңызды мәселеге айналуы да осы қажеттіліктен десек қателеспейміз. Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі әдебиеттану, психология, педагогика ғылымдарымен сабақтаса, ұштаса отырып, олардың нәтижелерін арқау ету арқылы арнаулы ғылым саласы ретінде өз міндеттерін шешеді. Бұл қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің зерттеу нысанын, әдіс-тәсілдерін, қызметін, мән-маңызын, мақсат-міндеттерін айқындайды.

Ана тілі мен әдебиетімізді оқытудың әдістемесі жөніндегі ғылым тарихында Ахмет Байтұрсынұлының оқудың негізі білімді өз бетінше меңгеру екенін айтқан құнды пікірлері әлі күнге дейін педагогиканың өзекті мәселесі болып отыр. Бұл оқушының оқу әрекетіндегі субъектілік қызметін арттыру міндетімен үйлесімде болатынын көрсетеді. Оның «Тіл жұмсар» атты әдістемелік еңбегіндегі тұжырымды ойлары бүгінгі қазақ әдебиеті әдістемесінің де негізгі тірек бағалы пікірлеріне жатады. Өйткені, баланың білімді өздігінен алу жолдарын анықтау – әдістеме ғылымының басты қызметі мен міндеті. Бұл мәселелер А.Байтұрсынұлының «Баяншы», «Әлифба астары» сияқты әдістемелік еңбектерінде де мольнан айтылған. А.Байтұрсынұлының әдіскерлік пікірлері Мағжан Жұмабаев еңбектерінде жалғасын тапты. Ол баланы көркем әдебиетпен таныстыруға ерекше назар аударды. Ұлы ақын әрі ағартушы әдеби шығармамен жүргізілетін жұмыстардың жүзеге асырылуын бастауыш мектептен бастап мұқият дайындау керектігін айтып, өзінің «Бастауыш мектептегі ана тілі» атты әдістемелік еңбегін жазды. Онда ол төрт жылдық бастауыш мектептің әр жылына сәйкес ана тілі бойынша бала тілін дамыту үшін жаттығулар жүйесін жасап ұсынды. М.Жұмабаевтың сол кездегі жасаған жүйесі қазіргі әдебиеттік оқу курсына да негіз бола алатынын анық байқауға болады.

Ал, Жүсіпбек Аймауытұлы «Психология» атты еңбегінде қиялды дамытуға ауыз әдебиеті шығармаларының маңыздылығына ерекше тоқталған. Ол қиялдың құрастыру қызметі туралы: «Ойдағы нәрселерді құрастырмаймыз, сөйлеуші жануар, алтын балық, алтын алма, сүт, өзен, пері қызы, жалмауыз кемпіржасаймыз. Мұндай құрастырулар көбінесе, ертегілерде, діни кітаптарда кездеседі»[1. 152 б.] – деп пікір білдіреді.

Қазақ балаларының ұлттық болмысын барынша жан-жақты зерделеген ғалым бала қиялын дамытудағы ертегі кейіпкерлерінің рөліне назар аударады. Халық ауыз әдебиеті үлгілері балаға мейлінше жақын болғандықтан, сол арқылы бала қоршаған ортаны барлай алады, табиғаттың сиқырлы сырларын сезіне біледі, ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып туралы түсінік алады. Мұның өзі баланың жеке дара тұлға ретінде дамуына қажетті көркемдік, ізгілік қасиеттерді бойына жинауда халықтың рухани мұрасының құндылығын

қуаттайды. Қай жанрын алсақ та ауыз әдебиетінің тәрбиелік-білімдік мүмкіндігі сан алуан. Демек, ауыз әдебиеті үлгілерін жете талдап жеткізу – пән мұғалімінің парызы.

Шығарманы оқу шәкірттерге күні-бұрын тапсырылатыны белгілі. Өйткені, романды сынып оқушыларының түгелдей тұтас оқу мәселесі бүгінгі күн жағдайында, ақпараттық технологияның дамыған кезеңінде өте күрделі, өзіндік қиындығы бар нәрсе болып отырғаны баршаға мәлім. Әсіресе, «Абай жолы» секілді аса көлемді шығарманы оқуды тек 10-11 сыныпта ғана оқыту кештік етеді деп есептейміз.

Негізі, оқырмандық қызығушылықты арттыру жайы – әдебиетті оқыту үрдісіндегі ең өзекті мәселе болып есептеледі.

Шәкірттердің оқырмандық қабылдау қабілетін анықтау әдістері әртүрлі болуы мүмкін, олоқушылардың жас ерекшеліктері мен қандай көлемдегі, қандай мазмұндағы әдеби шығарма екеніне тікелей байланысты болмақ.

Оқушылардың шығармаға ынта-ықыласын, қызығушылығын арттыру мақсатында оның кей тарауларының мазмұнын оқытушының өзі айтуы керек деп ойлаймын. Әсіресе, қызықты эпизодтарын айтса, оқушы қызығып шығарманы міндетті түрде оқитын болады. Кейде мұғалімнің дұрыс ұйымдастырмауынан шығарманы оқымаған, не шала оқыған, не бас жағын оқыпкейінгі кітаптарын оқымаған оқушылар кездеседі. Осыны ескере отырып, кіріспе сабақта оқытушы барынша тұжырымды, мейлінше жинақы түрде шығармада қозғалатын дәуір тынысы, сонымен орайлас көтерілген мәселелердің ең бастылары, тұтас тарихы, этнографиясы туралы жан-жақты мәлімет беріп, әрбір кейіпкеріне оқушылардың қатысуы арқылы талдау жасағаны дұрыс.

Ал енді оқушылардың оқырмандық қабілетін дамытуды білім беру үрдісіндегі әдістемелік қырын саралап көрсек. Жалпы білім беретін қазақ орта мектептеріндегі негізгі пәндердің бірі болып есептелетін қазақ әдебиеті пәнін оқыту әдістемесінің қамтитын мәселелерінің ауқымы мектептегі әдебиет пәні сабақтары мен әдебиетке байланысты сыныптан тыс, мектептен тыс жұмыстар және базистік оқу жоспарының тұрақты (инвариантты) бөлігінен берілетін таңдау курстарынан, әдебиет сабақтарында мұғалім мен оқушының оқу-тәрбие ісіндегі өзара қарым-қатынасы арқылы орындалатын жұмыстардан тұрады.

Жалпы білім беретін қазақ орта мектептеріндегі «Филология» білім саласын құрайтын «Қазақ әдебиеті» пәнін оқытуда жеке тұлғаның өзіндік мүмкіндіктеріне орай олардың үйлесімді дамуын және креативті ойлай алу қабілетін дамытуға, сөз өнері негізінде сөйлеу шеберлігін арттыруға ерекше мән беріледі. 10-11 сыныптардағы «Қазақ әдебиеті» пәнін оқытуда тіл және көркем сөз өнері арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен прагматикалық қабілеттерін жетілдіру көзделеді. Әдебиетті оқып үйрену арқылы олар әлеуметтік өмірге бейімделіп, қоршаған орта, замана келбетін түсінуге қажетті білім-білік дағдыларды меңгереді. Көркем әдебиет қоғаммен бірге дамып, жетіліп отыратын ұлттық құндылық болғандықтан мектепте әдебиеттің діл қалыптастырушылық міндетіне баса назар аударылады.

Қай пәнді болмасын оқыту әдістемесі мен әдіснамалық ұстанымдар педагогика ғылымының оқу-тәрбие беру жөніндегі барлық теорияларына, оның дидактика бөліміне негізделеді. Дидактика мен әдістеме – өзара тығыз байланысты болғанмен, әр бөлек ғылым салалары. Әдістеме мен дидактиканың зерттеу нысаналары бір-біріне тығыз байланысты, бірақ бірдей емес. Дидактика оқу, білім, тәлім-тәрбие процестеріндегі теориялық мәселелер мен ережелерді, заңдылықтарды қарастырса, әдістеме осы ережелер мен заңдылықтарды тікелей жүзеге асыру үшін қолданылатын нақтылы әдістер мен тәсілдерді, оның тиімді де, сапалы жолдарын қарастырады. Ал әдіснама /методология/ болса, ол – осы әдіс-тәсілдердің жиынтығын ғылыми тұрғыдан қарастыратын ілім, яғни ол практика жүзінде іске асыратын арнайы әдістер мен тәсілдердің жиынтығын теориялық ережелер арқылы дәлелдейді және осы ережелерге қатысты басты ұстанымдардың түп қазығы, негізі болып табылады [2. 145 б.].

Оқыту үдерісі – пән мұғалімі мен оқушылардың бірлесіп жасайтын іс-әрекеттерін қамтитын екі жақты үдеріс. Оқыту үдерісі – білімді, біліктілік пен дағдыны меңгертеді, оқушылардың дүнетанымын, потенциалын, жеке қабілеттерін тәрбиелеп дамытатын іс-әрекет. Оқу барысында білім алушының сана-сезімі, адамгершілік қасиеттері, эстетикалық талғамы, тұлғалық қасиеттері қалыптасып дамиды. Бұл қасиеттер оқытудың психологиялық, педагогикалық ерекшеліктерімен сабақтаста болуы шарт.

Оқытудың басты мақсаты, әдіс-тәсілдер, мазмұн, міндеттер негізінде қоғам талабынан туындайтын мәселелерді шешуге үйрету. Оқыту – таным үдерісі, яғни білім алушының білімге деген қызығушылығын дамытады.

Оқытудың міндеті – білім алушыны қоршаған ортамен және адам дамуының негізгі заңдылықтарымен қаруландыру. Оқытуда ғылым негіздерін оқып үйренудің өзі, ғылым тарихымен, оның әдістерімен танысу, ұлы ғалымдардың өмірі мен қызметі жайлы ақпарат алады. Яғни, оқыту – дамудың негізі. Оқыту тұлғаға білім беру, тәрбиелеу және ақыл-ойы мен шығармашылық қабілетін, демек біліктілігі мен дағдысын дамыту негізінде жүзеге асырылады. Мұның мәнісі, жеке тұлғаға кешенді ықпал жасауды көздейді. Осы негізде, оқыту үдерісінің бірінші қызметі – оқушыларға білім беру. Білім беру, біріншіден, ғылым негіздеріне сай білім алушыларды нақты фактілермен, қағида және түсініктермен, заңдылықтармен қаруландыруды

қамтамасыз етсе, екіншіден солардың негізінде, айналасындағы әртүлі құбылыстарға олардың ғылыми көзқарасын қалыптастыру.

Екінші қызметі – тәрбиелеу. Оқыту барысында білім алушыларды теориялық білімдер жүйесімен қаруландырып, жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастырып дамыту. Сонымен бірге оқыту барысында тәрбиенің мақсат, міндеттері және мазмұны мен тәсілдері анықталады. Демек, тұлғаға білім бере отырып, оны тәрбиелейміз, тәрбиелей отыра білім береміз. Сөйтіп, тәрбие үдерісі дұрыс ұйымдастырылған жағдайда оқыту барысында қолайлы ықпал етеміз, соның негізінде тұлғаның танымдық қызметі мен оқуға деген қызығушылығы артады.

Үшінші қызметі – дамыту. Оқыту барысында оқушыларға білім беру оларды тәрбиелеу негізінде тұлғаның ақыл- ойы, сана - сезімі, шығармашылық қабілеті т.б. Көптеген тұлғалық қасиеттерінің дамуына біліктіліктері шындалып, қабілеттерінің артуына оң әсер етеді. Демек, тұлға жан-жақты қалыптасып дамиды (байқағыштығы, ойы, есі, қиялы, яғни психикалық үдерістері де қарастырылады) [3. 52 б.].

Қазақ әдебиеті сабақтарында эпикалық шығармаларды оқыту барысында мектеп оқушыларының оқырмандық қабілетін қалыптастыру олардың әдеби шығарманы көркемдікпен қабылдауын жан-жақты дамыту бағытында жүзеге асырылатын күрделі үдеріс. Оқушы-оқырмандардың оқырмандық қабілетін қалыптастыру, көркемдік қабылдауын дамыту ісі әдебиет сабақтарында орындалатын мұғалімнің негізгі міндеті болуы керек.

Кез келген өнер туындысын көркемдікпен қабылдау шығармашылық үдеріс. Оны әр қырынан қарастыруға болады. Бұл ретте аталған мәселені философиялық, эстетикалық, әдебиеттанушылық, өнертанушылық, психологиялық, әдістемелік, әлеуметтік, тағы басқа ғылымдар тұрғысынан қарастыруға болады.

Орта мектептің жоғарғы сыныптарында өтілетін әдебиет курсы тарихи-әдебиеттік ұстанымға құрылған. Мұнда қандай жанрдағы шығарма болмасын тарихтың белгілі бір кезеңіне тән қоғамдық дамудың нақтылы сыр-сипатынан, халықтың дәстүрлі мәдениетінің бай құнарынан бастау ала отырып, сол дәуірдің көркем картинасын көрсететіні белгілі. Осы ретте, жоғарғы сынып оқушылары әдеби білім арқылы халық тарихының шежірелі беттерін қоғамдық-әлеуметтік, көркем-философиялық, мәдени-эстетикалық болмыс-бітімімен көркем шығармалар арқылы танысуға мүмкіндік алады. Сондықтан осы мәселеге жету үшін әдебиет сабақтарында оқушы ойын бір жүйеге салу, оны жан-жақты оқыту мақсат етіледі.

Жоғарғы сыныптардағы әдебиет пәнінің негізгі міндеттерінің бірі ретінде академик С.Кирабаев: «Әдебиет сабағы арқылы бала әдеби шығарманы оқып қана қоймайды, ол жөнінде ойлануға, оны түсінудің ғылыми принципімен танысуға мүмкіндік алады. Әдебиет пәні бойынша жасалған соңғы өзгерістердің өзі жеке шығарманы оқыту мен әдеби процестің дамуы жайындағы оқушы түсінігін ғылыми жүйеге салу болып табылады», – деп оқушының ғылыми ойлау дағдыларын қалыптастырмай тұрып, әдеби туындыны ғылыми-танымдық, көркемдік-эстетикалық тұрғыда қабылдай алмайтынымызды ескертеді.[4.19 б.].

Мектеп оқушысының әдеби шығарманы қабылдауына, әдеби білімін тереңдетуіне құрылған сабақтардың да өзіндік жүйесі қалыптасқан. Олар әр сабақтың мақсат-міндеттеріне сай кіріспе сабақ, әдеби шығарманы талдау сабақтары, қорытынды сабақ болып жіктеледі.

Әдіскер ғалымдар көркем шығарманы қоғамдық-әлеуметтік, тарихилық, философиялық, көркемдік ерекшеліктері, дәстүрлі сабақтастық тұрғысында қарастырған жағдайда ғана шығарма турасында ғылыми ойлау дағдыларын қалыптастыруға, сонымен бірге, көркем туындыны бар қасиет құнарымен бойға сіңіруге, оқырмандық қабылдауды тереңдетуге болатындығын айтады. Бұл, әрине, –көркемдік таным-түсінігі мол, белгілі дәрежеде оқырмандық тәжірибесі қалыптасқан ересек оқырмандарға арналған жағдай. Соған байланысты көркем шығарманың ішкі, сыртқы табиғатын терең таныту, жан-жақты талдау, баға беру мақсатын көздейтін мұндай ауқымды үлгіні мектепте әдебиет пәнін оқыту ісіне еш өзгеріссіз, осы қалпында қабылдай салу мүмкін емес. Сабақта оқушылардың жас ерекшелігін, өмірлік, оқырмандық тәжірибесін, жекелік қасиеттерін бірінші кезекте игеруді міндеттейтін оқыту әдістемесі өтілетін шығарманың әдеби-әдістемелік жоспарын жасауда шәкірттерге берілетін білім көлемінің оқушының қабылдау мүмкіндігіне сәйкес болуына мән береді.

Мектепте әдебиет сабақтарындағы эпикалық көркем туындыны талдау сабағы ең алдымен образды-тұжырымдамалық немесе проблемалық талдауға құрылғаныжөн. Жазушы өз дәуірінің қырағы бақылаушысы әрі үні ретінде қоғам мен адамның арақатынасынан туындайтын тіршілік философиясына қаламгерлік көзқарас тұрғысынан баға беріп, ой қорытып, көркемдік өң беру арқылы ұрпақтар (оқырмандар) назарына ұсынады. Автордың әрбір шығармасында оның адамға деген жалпы көзқарасы, адамның өмірлік миссиясы, қоғамдық өмірдегі іс-әрекеті нәтижесінде байқалады. Олай болатыны жеке адам жөніндегі жазушы көзқарасы қоғамдық-әлеуметтік өмірдегі жағдайлар арқылы қалыптасады.

«Эпикалық шығармаларды проблемалық немесе образды-тұжырымдамалық талдау арқылы әр жазушының адам жөніндегі жалпы көзқарасын айқындай білуге үйрету оқушылардың шығарма кейіпкерлеріне жаңаша қарай білуіне, көркем туындының идеологиялық бағытын жедел аңғара алуына, жазушы стиліне тереңдей енуіне мүмкіндік береді»-, [5. 187б.]. деп, профессор Б.Сманов көркем талдаудың

стильдік, тақырыптық жағына назар аударады және бұлардың оқырманды қызықтыру үшін үшін маңызды екендігін дәйектейді. Эпикалық шығармаларда айтылатын негізгі мәселенің бағыт-бағдары, мазмұнының әдеби нормаға сай келуі оның тақырыбына байланысты болады. Тақырып – шығарма мазмұнының өзегі, негізгі құрылысы ретінде қоғамдық өмірдегі, қоршаған ортадағы құбылыстарды суреттейтін көркемдік шындық.

Мектепте жоғарғы сынып оқушысының көркем шығарманы қабылдау қабілетіне бастауыш және орта буындағы жас шәкірттерге қарағанда күрделірек міндет жүктеледі. Ғалым Т.Қ.Ақшолақов: «Жоғарғы сынып оқушыларының шығарманың формасын, тілін, стильдік ерекшеліктерін дұрыс оқып үйренуі олардың көркем туындының эстетикалық мәнін түсінуге, яғни әдебиеттің өнер ретіндегі қадір-қасиетін түсінуге де негіз болады», – деуі әрбір қалыптасқан оқырманның негізгі міндеті – көркем шығарманы эстетикалық тұрғыда қабылдау мәселесіне оқушылардың жоғарғы сыныптарда аяқ басатындығын айрықша атағаны болып табылады[6.125б.]. Жоғарғы сыныптарда эпикалық шығармаларды талдау сабақтарында көркем туындыны оқып-үйренудің әдеби-әдістемелік жоспарын жасау, осы жоспарды басшылыққа ала отырып, шығарманы оқушылармен бірлесе талдап шығуда мұғалім оқушының көркем дүниенің эстетикалық мән-маңызын түсіне білуіне ерекше назар аударады.

Сабақта эпикалық шығарманы талдау жұмысын бастарда талдауға қажетті көркемдік-құрылымдық материалдарды (тараулар, көріністер, әрқилы ситуациялық жағдайлар т.б.) іріктеп алу жұмыстары орындалады. Бұл жұмысқа оқушылардың өзі тікелей қарастырылады. Өйткені, бұлай ету оқушылардың өздері үшін пайдалы. Себебі, осындай дайындық жұмыстары арқылы оқушылардың бойында талдау түрін алдын ала білу, соған орай, көркемдік материалдарды іріктей білу қабілеті меңгеріледі. Ұстаз шәкіртін оқырмандыққа тәрбиелеу үшін оқушыға ең қысқа жолды іздейтіндіктен шығарма талдаудың ең ұтымды үлгісін таңдайды. Мұндайда көбінесе оқушы-оқырмандардың автор ойының даму логикасын, шығарма мазмұнының эволюциясын көре білулеріне ерекше назар аударылады. Көркем шығарманың өн бойына желідей тартылған авторлық ойды оқушының қаншалықты дәрежеде түсінгендігі сұрақ-жауап әдісі арқылы байқалады, бақыланады.

Жалпы білім беретін мектептегі оқу пәндерінің жетекші критерийлерінің бірі-оның білім мазмұнының тәрбиелік, өнегелік мәні болса, қазақ әдебиетінің білім мазмұнының негізгі құрамдас бөлігі болып саналатын эпикалық шығармалар оқушылардың дүниетанымын, өмірге деген көзқарасын қалыптастырудың, өзін-өзі жүзеге асыруының құралы ретінде көрініс табады. Оқушының әдеби білім негіздерін меңгеруі оның оқу әрекетіндегі субъектілік қызметімен байланысты екендігі қазақ тілі мен әдебиетін оқыту әдістемесінің көшбасшысы болған А. Байтұрсынұлының «оқудың негізі- баланың өзбетінше білім алуы» деген пікірімен сабақтастырып жатса,[7. 125 б.]. М.Жұмабаев «баланы сұлу әдебиетпен етене жақын таныстыруға» аса мән берген. Бұл айтылған пікірлерді қазақ әдебиетін оқытуда оқырмандық қабілеттерді қалыптастырудың бастамасы деп түйіндеуге болады. Өйткені, өзбетінше білім алу, әдебиетпен жақын танысу оқушының бойындағы барлық қабілеттіліктердің дамуына ықпал етеді. [8. 25 б.].

Қазіргі жаһандану жағдайындағы мәдениетарлық байланыстар, оқыту үдерісіндегі инновациялық әдістер және білім мазмұнының интеграциялануы мектептегі оқу пәндерінің адам дамытушылық, тұлға қалыптастырушылық әлеуетін айқындай отырып, сол пәндерді оқытатын мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен кәсіби құзіреттілігінің жоғары болуын талап етеді. Өйткені, кез келген пәннің білім беру жүйесіндегі орнын таныту, оқыту мақсат-міндеттерін жүзеге асыру, сол пәнді оқытатын мұғалімге байланысты екендігі анық. Сол себепті де әдебиетті оқыту арқылы оқырмандық қабілеттіліктерді дамытуда пән мұғаліміне үлкен жүк артылады. Білім берудің ұлттық моделіне көшіп отырған қазіргі мектепке прагматикалық ойшыл, жанашыл зерттеуші, интербелсенді оқытуды шебер меңгерген, педагогикалық үйлестіруші іскер мұғалім қажет.

Негізгі орта мектепте әдебиеттен берілетін білім көлемі оқушылардың жас ерекшелігіне қарай күрделене түседі. Бұл буында көркем туындыдағы кейіпкерлердің іс-әрекеттері мен сюжеттік оқиғалардың ара қатынасын айқын ажырата білу, әдеби бейненің мақсат-мұраты, адамгершілік әлемінің ерекшеліктеріне мән беру, шығарманың композициялық құрылымы мен ондағы көркемдегіш құралдарға, әдеби-теориялық ұғымдарға зер салып, олардың атқаратын қызметін байқауға үйренеді. Ал, жоғарғы буын берілетін әдеби білім беру жинақтаушы, қорытындылаушы саты, мұнда оқушылардың психологиялық дамуының жекелік сипаттары қалыптасады, сондай-ақ олардың шығармашылық ойлау дағдылары жүйеленеді. Сондықтан олардың көркем шығарманы қабылдауында да жас ерекшелігіне қарай танымдық-тәрбиелік, дамытушылық білік-дағдылар орын алады. Жоғарғы сынып оқушылары әдеби шығарманың болмыс-бітімінен, ондағы суреттелген құбылыстардың түпкі себептері мен нәтижелерін, тарихилық сипатын танып, қоғамдық-әлеуметтік астарларын қарастырады. Жазушының стилін байқауға, оның адамтанушылық бағытын аңғаруға, шығармашылық көзқарастар жүйесінің әдеби туындыда қаншалықты және қалайша көрініс тапқандығына назар аударады. Сондықтан оларда шығармаға толық ену, кейіпкермен етене жақындасу, өзің сол кейіпкер келбетінде қабылдау іс-әрекеттері орыналады, сөйтіп оқушыда қызығушылық, көркем шығармаға деген қызығу туындайды. Қызығудың оқушылардың оқығанын ұғып

алуына ықпалы зор. Егер қызығу болмаса, онда жалпы танымдық қабілеттері де дамымайды

Бүгінгі таңда жоғары сынып оқушыларының эпикалық шығармаларды оқу белсенділігі, оқырмандық қызығушылықтарының мен мәдениетінің төмендеп кетуі жеке адамның ғана мәселесі емес, бұл – қоғамдық-әлеуметтік құбылыс. Бұған мына себептерді жатқызуға болады: қоғамдық-әлеуметтік саладағы өзгерістердің қарқындылығы; жаһандану жағдайындағы мәдениетаралық байланыстардың ықпалы; интернеттің пайда болуы, дамуы; ақпараттық құралдар әсерінің күшеюі; кітап оқуға деген көзқарастың өзгеруі; отбасылық құндылықтардың субмәдениетке бейімделуі; меткептегі әдебиетті оқытуда көркем шығарманы оқуға қызықтыратын әдіс-тәсілдердің дұрыс қолданылмауы; оқырмандық қабілетті қалыптастыратын мақсатты жүйенің болмауы және т.б. Көркем шығарманы оқу дегеніміз - кітаптың мазмұнымен танысу, автордың ойын ұғыну, кейіпкерлермен етене жақындасу және өздігіңнен ойлану, жинақталған ой-пікірді өзіңнің қажетіне жарату, әдебиеттік оқу арқылы сабақ алу. Мұны ежелгі грек ойшылы Конфуций ойланбай оқуды – бекер еңбек; оқымай ойлаудың – қауіптілігімен түсіндірген. Қазіргі оқушылар көркем шығармаларды оқуға онша ықыласты емес, олардың ойынша барлық оқу материалдарын интернеттік желілерден табу оңайырақ және тиімді. ХХІ ғасырдың технология ғасыры екендігі дау тудырмады, бүгінгі қоғамда технологияларсыз өмір сүру де мүмкін емес, дегенмен, рухани құндылықтарды технологияның алмастыра алмайтыны да ақиқат. Қазіргі инновациялық қоғамда оқушылардың интеллектуалдық әлеуетін, коммуникативтік құзіреттіліктерін дамыту, функционалдық сауаттылығы мен прагматикалық қабілеттерін жетілдіру бағытында жасалатын әдістемелік жұмыстар мектептегі оқу пәндерінің аясында жүзеге асады. Осы ретте адамның ішкі сезіміне әсер етіп, өзін-өзі дамытуына, өзін-өзі бағалауына мүмкіндік беретін әдебиет сабақтарының рөлі зор.

Қазақ әдебиетін оқып үйренуде оқушылар көркем шығармаларды сауатты оқу және талдауды және өз шығармашылығында әдеби тілді сауатты қолдана білуді меңгереді. Аталған пәнді оқытуда мемлекеттік білім стандартында белгіленген білім мазмұны және оқушылардың білім, білік, дағдылары мен құзыреттілік түріндегі күтілетін нәтижелерге жету талаптары басшылыққа алынады. «Қазақ әдебиеті» пәнін оқытудың мақсаты - қазіргі өзгермелі қоғам жағдайында өзіндік белсенділік көрсете алатын, халқымыздың тарихын, дәстүрін, өнерін, әдебиеті мен мәдениетін ұлттық құндылық ретінде бағалап, құрметтей білетін, әдеби туындыда бейнеленген құбылысты көркем қабылдауға қажетті білім, білік, дағдылармен қаруланған, оқырмандық талғамы терең, жан-жақты дамыған, білімді, құзіретті дара тұлға қалыптастыру. «Қазақ әдебиеті» пәнін оқуда оқушылар көркем шығармалардың табиғатын таныту, оның мазмұндық-құрылымдық сипаттарын ажырата білу және әдебиеттің сөз өнері ретіндегі құдіретін дәйектей алу дағдыларын игереді, сөйтіп мектепте әдебиетті оқыту қазақ әдебиеті бойынша біртұтас жүйелі білім негіздерін меңгеруге құрылады.

Ал бүгінгі қоғамда болып жатқан өзгерістерді талдап-тану, оның мәдени-рухани, технократиялық дамуының дәрежесін айқындау, болашақ көкжиегін белгілеу өткеннің тәжірибесін зерттеп-білу арқылы жүзеге асатыны белгілі. Бұл біз өмір сүріп отырған қоғамның жасампаз азаматтарын жалпы адамзаттық игіліктер рухында тәрбиелеуге арналған педагогика ғылымы мен жекелеген салаларының тарихи-әлеуметтік, педагогикалық-психологиялық ерекшеліктеріне, оның дамуына да тікелей байланысты. Әрбір адамзат баласы халықтың дәстүрлі мәдени мұраларынан нәр алып, оның озық та өміршең қағидаларынан үйренеді. Соның нәтижесінде ол өзі өмір сүріп отырған қоғамның даму үдерісіне еркін араласады. Олай болса, әдеби мұраларға деген рухани қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін әрбір жеке адамның оған қызығушылығын туғызу керек, оның көркемдік қабылдау қабілетін тәрбиелеу қажет. Басқа да педагогикалық-психологиялық құбылыстар сияқты әдеби шығарманы, ондағы авторлық идеяны көркемдік қабылдау қабілеті мәселесінің де ондаған жылдар бойғы қалыптасып-даму, өзіндік өркендеу тарихы бар.

Жоғары сынып оқушыларының көркемдік қабылдау қабілетінің ішіндегі ең күрделілерінің бірі – оқырмандық қабілет. Қазақ руханиятында да бұл мәселеге ежелден назар аударылған. Айталық, қазақ халқының ұлы ойшыл-ақыны Абай «Он бесінші қара сөзінде»: «Әуелі – пенде адам болып жаратылған соң, дүниеде ешбір нәрсені қызық көрмей жүре алмайды. Сол қызықты нәрсесін іздеген кезі өмірінің ең қызықты уақыты болып ойында қалады. Сонда есті адаморынды іске қызығып, құмарланып іздейді екен-дағы, күнінде айтса құлақ, ойласа көңіл сүйсінгендей болады екен. Оған бұл өмірдің өкініші де жоқ болады екен...» – деп, «орынды іске қызығу», «құмарланып іздеу» адамның өмірдегі өзінің мақсатына жетуіне себепші болатындығына ерекше назар аударады.[9.170 б.].

Ал халқымыздың тұңғыш ағартушы педагог-ғалымы Ы.Алтынсарин Н.И.Ильминскийге жазған хатында өзі құрастырған оқулықтарының ең алдымен жас шәкірттердің оқырмандық қабілетін дамытатындай, қызығушылығына жауап бере алатындай, кітапқа, көркем туындыға құмартатындай деңгейде болуына айрықша мән беретіндігін атайды: «Қазақ балаларына менің де мағыналы анекдоттар, жұмбақтар, ойына ой қосатын әңгімелер, немесе оларды қызықтыратын мысалы, жібек құртының көбелектерінің өзгерулері сияқты, құндыздың өзіне үй салып алатыны сияқты әңгімелер тәуірірек болады. Өлең жағын мен, мүмкін болғанынша, қазақ өлеңдерінің арасынан іріктеп аламын. Екінші кітабымды мен



балаларға қызықты етіп, табиғат құбылыстары, табиғат күштері туралы, тарихи және теориялық ғылыми әңгімелер келтірмекпін», - дейді ол сол хатында [10. 12 б.].

Мектеп жасындағы жас жеткіншектердің оқу-білімге деген талабы олардың қызығушылығын оятып, оқырмандық қабілетін тиісті дәрежеде тәрбиелеген жағдайда ғана белгілі бір нәтиже беретіндігіне халқымыздың ағартушылары кезіндебаса көңіл бөліп, ағартушылық бағыт-бағдар берген еді. Кітап оқуға құмарлық, оқырмандық қабілет пен оған қызығушылықтың оқу-білімдіменгеруде маңызды рөл атқаратындығы әсіресе, А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев еңбектерінде арнайы қарастырылады.

Біздің ғылыми мақаламызда эпикалық шығармаларды оқыту арқылы жоғары сынып оқушыларының оқырмандық қабілетін қалыптастырудың әдістемесі қарастырылатындықтан мұғалім мен оқушының өзара субъектілік іс-әрекеттері басшылыққа алынады. Оқырмандық қабілетті шыңдай түсу және шәкірттердің кітап оқуға деген қызығушылығын арттыру мақсатында қазіргі қазақ әдебиеті бағдарламаларындағы туған әдебиетіміздің дәуір тынысын бейнелеген ең таңдаулы шығармаларды оқу бағдарламасында сұрыптап енгізген дұрыс деп есептеймін. Ол сұрыптауда оқып-үйренуге қажетті шығармалардың екі түрі ұсынылуы тиіс. Біріншісі – хрестоматиялық /эталондық/ мәнге ие болған шығармалар. Екінші түрі – сыныптан тыс оқу тізімі ретінде берілетін шығармалар.

Бірақ, оқушыларды онымен ғана шектеп қоймай, тәрбиелік, білімдік мәні зор жаңа туындыларды сұрыптап ұсынуына оқытушының еркі бар. Демек, пән мұғалімі – мектеп оқушыларының көркемдік талғамы мен оқырмандық қабілетін дамыту үшін күнделікті сабақ барысында да сыныптан тыс оқуға бағыт беруі, үздіксіз басшылық жасауы, оны жүзеге асырудың әдіс-тәсілдерін қарастыруы, оған кең өрісті жоспар жасауы тиіс. Мұнда оқушылардың кітап оқуын бірте-бірте ұлғайта беру, жүйелі дамыта оқу, қарапайымнан күрделіге қарай сатылап көшу ұстанымдарын басшылыққа ала отырып, оқушылардың бағдарлама бойынша алатын әдеби-мәдени білімдерін бір жүйеге түсіріп, әрі қарай тереңдетуді, оқырмандық қабілетті қалыптастыру негізге алынады. Сондықтан ғылыми мақаламызда әдебиет пәнінің мұғалімінің әдістемелік, зерттеушілік, кәсіптік адамгершілік сапаларына, диагностикалық болжау және қарым-қатынас мәдениетінің педагогикалық деңгейіне де назар аударуға тырыстық және қазақ әдебиеті сабақтарында эпикалық шығармаларды оқыту барысында шәкірттердің оқырмандық қабілетін қалыптастыру мәселесін зерделеуге тырыстық.

Қорыта айтқанда, жоғарғы сынып оқушыларының оқырмандық қабілетін тәрбиелей отырып, әдеби білім беру ісі, тұтастай алғанда, олардың адамгершілік сапалары мен эстетикалық таным-талғамын, қоршаған ортаға, өмірге шығармашылық көзқарасын, азаматтық ұстанымын қалыптастыруға ерекше әсер ететін аса қажетті де маңызды жұмыс болып табылады.

#### *Пайдаланылған әдебиеттер*

1. Ж. Аймауытов *Психология*. Алматы 1998ж. - 358 б.
2. Таубаева Ш.Т. *Педагогика әдіснамасы*. Алматы: Қарасай, 2013.-432б
3. Сейталиев Қ. *Педагогиканың жалпы негіздері*. Оқу құралы. - Алматы: « Өлке» 2009.-232 бет
4. Қирабаев С. *Мектеп және қазақ әдебиеті*. – Алматы: «Мектеп», 1979.
5. Сманов Б. *Көркем шығарманы талдау әдістемесі*. – Алматы: «Ұлағат», 2011. – 344 б.
6. Ақшолақов Т.Қ. *Көркем шығармаға талдау жасау*. – А., «Мектеп», 1993. – 192 б.
7. Байтұрсынов А. *Шығармалары*. – Алматы: «Жазушы», 1989. – 320 б.
8. Жұмабаев М. *Педагогика. /Баланы тәрбия қылу жолдары./ Дайындаған Ұ.Әбілдәұлы*. – Алматы: «Мектеп», 1993. – 112 б.
9. Абай шығармаларының екі томдық толық жинағы. 2-том. – Алматы: «Жазушы», 1995. – 170 б.
10. Алтынсарин Ы. *Қазақ хрестоматиясы* – А., 2003.

**Мұзартбек Ш. М.**

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің 1 курс магистранты

**Жақашбаев Б.Ж.**

ф.-м.ғ.к., доцент Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті

## **ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН МАТЕМАТИКА ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУ БАРЫСЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-ҚАТЫНАСТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ**

***Аңдатпа.** XXI ғасыр-жаңа технология мен ақпараттандыру ғасыры. Барлық сала компьютерлендіріле бастады. Сонымен бірге еліміздің ертеңі болар өсіп келе жатқан жас ұрпақ компьютерді яғни техниканың барлық тілін терең меңгеруі тиіс. Ақпараттық - коммуникациялық технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі.*

*Берілген мақалада оқушылардың шығармашылық- танымдық есептерін, математикалық есептерін шығару барысында ақпараттық- коммуникативтік технологияны қолдану жайында баяндалған.*

***Түйін сөздер:** математика, оқушы, мектеп, шығармашылық есептер, ақпараттық-коммуникация.*

***Реюме:** XXI век - это век новой технологии и информации. Вся индустрия начала компьютеризироваться. В связи с этим будущее нашей страны, подрастающее молодое поколение должны усваивать все навыки техники, точнее компьютера. Развитие информационно – коммуникационных технологии являются частью образования.*

*В данной статье описываются о применении учеников информационно – коммуникативных технологии в процессе решения математически познавательных - творческих задач.*

***Ключевые слова:** математика, ученик, школа, творческие задачи, информационные – коммуникации.*

***Summary:** XXI century is the age of new technology and information. The whole industry started to computerize. In this regard, the future of our country, the younger generation should learn all the skills of technology, or rather computer. The development of information and communication technologies is part of education.*

*This article describes the use of students of information and communication technology in the process of solving mathematical creative and cognitive problems.*

***Key words:** mathematics, student, school, creative tasks, information and communications.*

Заман ағымына сай күнделікті сабақтарда компьютер, ноутбук, электрондық оқулық, интерактивті алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, әлеуметтік желілер, on-line сабақтар арқылы іске асырылуда.

Оқытудың жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру - қазіргі заман талабы. XXI ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер - бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелетін міндеттер ауыр» деген болатын. Ұстаздар қауымының алдында сабақта ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып жаңа технологияларды қолдану арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру; Шығармашылықпен жұмыс істей отырып, заман талабына сай іскер, жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары дамыған шәкірт тәрбиелеу; Сабақтарда оқытудың жаңа технологияларын тиімді қолдана білу; Оқушының таным белсенділігін қалыптастыру барысында шығармашылық ізденістің тиімді жолдарын үйрету міндеттері тұр.

Бүгінгі күні инновациялық әдістер мен ақпараттық технологиялар қолдану арқылы білім алушылардың ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады.

Математика есептерін шығару барысында электрондық оқулықтарды пайдалану оқушылардың өз бетінше жұмысын және жоғары танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай жасайды. Сапалы электронды оқулық қашықтықтан оқытуға, тіл үйренушінің өздігінен оқып үйренуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар математиканың есептерін шығару барысында оқушылардың шығармашылық танымдық іс-әрекеттерін дамыту маңызды. Сол себепті ақпараттық технология-сабақты түрлендірудің, ерекшелендірудің, дараландырудың тәсілі ғана емес, сонымен қатар сабақты жаңаша ұйымдастырудың мүмкіндігі. Ақпараттық технологияның көмегімен жүргізілетін сабақтарда оқушы өзін белсенді және еркін, мұғаліммен тең дәрежеде ұстай алады.

Қазіргі заман мұғалімінен тек өз пәнінің терең білгірі болу емес, тарихи танымдық, педагогикалық-психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқу мен тәрбие ісіне еніп, оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда ғана біліктілігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады. Білім беруде ақпараттандыру процесі мұғалімнің дайындық деңгейі мен мамандық сапасына үлкен

талап қояды. Ол мұғалімнің өзін-өзі дамуына, өзіндік білім алуына және шығармашылық пен жұмыс жасауға мүмкіндік туғызады. Оқушының шектеусіз қабілетін дамыта алатындай білім берудің әлемдік кеңістігін құруға қабілетті бола білуі шарт.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 – бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған. [1]

Білім – болашақ бағдары, кез-келген маман даярлайтын оқу орынның басты міндеттерінің бірі – жеке тұлғаның құзіреттілігін дамыту. Құзірет – оқушының жеке және қоғам талаптарын қанағаттандыру мақсатындағы табысты іс-әрекетіне қажетті білім дайындығына әлеуметтік тапсырыс. Құзіреттілік – оқушының әрекет тәсілдерін жан-жақты игеруінен көрінетін білім нәтижесі. Ақпараттық құзіреттілік – бұл жеке тұлғаның әртүрлі ақпаратты қабылдау, табу, сақтау, оны жүзеге асыру және ақпараттық – коммуникациялық технологияның мүмкіндіктерін жан-жақты қолдану қабілеті. Құзіреттілікті оқушының пән бойынша игерген білім, білігінің жинағы деп қабылдауға келмейді. Ол – оқу нәтижесінде өзгермелі жағдайда меңгерген білім, білік, дағдыны тәжірибеде қолдана алу қабілеті болып табылатын жаңа сапа.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны меңгеру құзіреттілігін қалыптастырудың басты мақсаты – оқушыларды ақпаратты беру, түрлендіру және оны қолдану білімдерімен қаруландыру, олардың компьютерлік технологияны өз қызметтеріне еркін, тиімді пайдалана алу қабілеттерін қалыптастыру.

Ақпараттық технологияның негізгі мақсаты – қолданушыны керекті мәліметті өздігінен іздеп табуға талпындыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету. Сондықтан, бүгінгі компьютерлендірілген ғасырда есептеу техникасының өте жылдам дамып, оны ғылымның кез-келген салаларына қолданып, одан нақтылы нәтижелер алуымызға байланысты ғылым мен білімді одан әрі терең меңгертуде ақпараттық технологияларды қолданғанымыз аса маңызды.

Ақпараттық–коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді.

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға бейімдеу.

Ақпараттық-коммуникативтік технология жағдайындағы жалпы оқыту үрдісінің функциялары: оқыту, тәрбиелеу, дамыту, ақпараттық болжамдау және шығармашылық қабілеттерін дамытумен анықталады. Оқытудың ақпараттық-коммуникативтік және интерактивтік технологиялары бағыттары:

- а) электронды оқулықтар;
- ә) телекоммуникациялық технологиялар;
- б) мультимедиялық және гипермәтіндік технологиялар;
- в) қашықтықтан оқыту (басқару) Интернет.

Ақпараттық технологияларды пайдаланудың артықшылықтары мынадай: Олар оқытудағы тақырып шеңберіндегі немесе белгілі бір уақыт аралығында айтылуға тиіс мәліметтер көлемін ұлғайтады.

1. Білімге бір – бірінен үлкен ара қашықтықта орналасқан әр түрлі оқу орнында отырып қол жеткізуге болады. Жоғары сынып оқушыларын емтихандар мен ҰБТ даярлауға арналған жаттықтыру бағдарламаларын пайдалану;

2. Оқытудың жүйесінің көп деңгейлі жетілдіруі олардың таралымдалуы мен оқу сапасын арттырады.

3. Оқушы өз бетінше немесе өзге оқушылармен топтасып бірге жұмыс істеуге мүмкіндік алады.

4. Оқушының танымдық іс-әрекеттері күшейіп, өзіндік жұмыстарды тез орындау мүмкіндіктері артады.

АКТ-ны қолдану сабақтарында, басқа сабақтардағы сияқты, мұғалімге келесі мәселелерді шешуге тура келеді.

- дидактикалық (сабақтың оқу материалын дайындау, компьютерлік бағдарламаны талдау);
- әдістемелік (тақырыпты беруде АКТ-ны қолдану әдістерін анықтау, сабақтың нәтижесін талдау, келесі оқу мақсатын қою);
- ұйымдастырушылық (оқушының шамадан тыс жүктелуін және уақытты тиімсіз өткізуді болдырмайтындай етіп жұмысты ұйымдастыру);
- оқыту (қарастырылған тақырып бойынша оқушылардың білімдерін және ұсынылған бағдарлама бойынша біліктері мен дағдыларын нығайту және бекіту). Ақпараттық технологиялар мен инновациялық педагогикалық әдістерді біріктіру білім беру сапасы мен тиімділігін арттырады, білім саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаларының бірі болып саналатын білім беру жүйесінің білім алушылардың деңгейі мен даму ерекшеліктеріне сәйкестігін күшейтуге мүмкіндік береді.

Ақпараттық технологияны қолдану мұғалім үшін өте тиімді:

- Білім алушы білімін қысқа уақытта бағалай алады.
- Білім сапасын арттыра алады.

Сабақта ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігі:

- оқушының өз бетімен жұмысы;
  - аз уақытта көп білім алып, уақытты үнемдеу;
  - білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеру;
  - шығармашылық есептер шығару;
  - қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
  - қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
  - экономикалық тиімділігі;
  - іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйрену;
  - қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері болмайтын табиғаттың таңғажайып процестерімен әр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезіну мүмкіндігі;
  - оқушының ой-өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.

Ақпараттық технологияны қолдануда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, шығармашылықпен жұмыс істеуге жетелеуге де болады. Нәтижесінде оқушы:

- компьютерде еркін жұмыс жасайды;
- компьютерлік желілермен байланыс жасайды;
- ақпараттарды алады, сақтайды;
- интернет желісімен тұрақты байланыс туғыза алады;
- электрондық поштаны қолданып түрлі ақпараттар алмаса алады;
- өздігінен ізденімпаздық қабілеті артады;
- басқа пәндерді оқығанда компьютер мүмкіндігін тиімді қолдана алады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар жеке тұлғаның құзыреттілігін дамыту құралы:

Қазіргі білім беру ісінің басты шарттарының бірі болып оқушының өзіне керекті мәліметті өзі іздеп табуына үйретіп, олардың өз оқу траекторияларын өзінің таңдай білуі есептеледі. Менің ойымызша, ақпараттық-білім беру ортасын жобалаудағы басты мақсат оқушының өздігінен оқуға талаптандыру, яғни ізденімпаздыққа үйрету болып саналады.

Ұстаз үшін нәтижеге жету шәкіртінің білімді болуы ғана емес, білімді өздігінен алуы және алған білімдерін қажетіне қолдануы болып табылады. Бүгінгі бала - ертеңгі жаңа әлем. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Он-лайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болуы тиіс. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағат-бағдар беруші – біз. Оқушылардың жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс. Осы үрдіспен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымына зор міндеттер жүктелетінін ұмытпауымыз керек.

#### ***Пайдаланылған әдебиеттер:***

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы.
2. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы. 2010 ж.
3. Жолдасова Б.Б. Инновациялық технологияларды білім беруде қолдану. Білім, №5, 2007ж.
4. Ұстаз №1 2014ж.
5. Педагогика мәселелері № 4 2014ж.

**Абишова Перизат Бауыржановна**  
магистрант 1 курса по специальности 6М050300- Психология  
Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, г. Алматы  
E-mail: abishova.p@gmail.com

## ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИИ ВРАЧА

***Түйін:** Дәрігерлік қызметінің ерекшеліктерінің психологиялық зертеуі әр заманға маңызды. Бұл мәселе дәрігер мамандығының адамзат үшін өзектілігімен байланысты. Денсаулық оның шектеулі ресурстарының бірі, дегенмен бүгінгі күнде сол шектерді кеңейтуге арналған тәсілдер де аз емес. Осы жұмыста бірнеше авторлардың зертеулері мен теориялары келтірілген. Олар үшін дәрігер мамандығы - профессионалды маңызды қасиеттер жинағы және емдеу мен сауығу процессінің басқа қатысушылармен қарым-қатынас системасы.*

***Summary:** The question of psychological investigation of medical activity is interesting in every time. This is due to the fact of importance of medicine for the whole humankind. Our health is finite resource, at the same time there are a lot of methods of expansion those boundaries. In these study there are several theories and researches of authors. They see the doctor's profession as the complex of professionally important qualities and the system of interaction between the participants of treatment and recovery processes.*

***Резюме:** Вопрос психологического изучения особенностей врачебной деятельности является актуальным во все времена. Это связано со значимостью профессии врача для всех людей и их жизнедеятельности. Ведь здоровье это ресурс человечества, у которого есть границы, но наряду с этим, существует множество способов для их расширения. В работе рассмотрены исследования и теории многих авторов, которые изучали профессию врача как совокупность профессионально важных качеств и как систему взаимоотношений с другими участниками процесса лечения и оздоровления.*

По данным Комитета по статистике Республики Казахстан официальное число представителей медицинских работников на конец 2015 года в стране составляло 233 659 человек. Из них число врачей всех специальностей-

69 722 человек и только 12 720 из них работают в городе Алматы. Всего в Казахстане насчитывается более 900 больничных организаций [1]. Каждый год через эти организации проходят тысячи людей, которые излечиваются и получают квалифицированную помощь специалистов. Современная медицинская наука наряду с другими сферами жизнедеятельности человека изменяется под влиянием информационных и высокотехнологичных изменений происходящих в мире. В то же время, фундаментом медицины всегда будут являться труды древних авторов по анатомии, физиологии и работы Гиппократата, «отца медицины». Самым важным пунктом его работ является принцип «Не навреди!», который актуален для всех сфер деятельности, которые так или иначе связаны с человеком, тем более с его психологическим, моральным и физическим здоровьем, в том числе и для психологии.

Профессия врача относится к той, которая действует в рамках системы «человек-человек». В традиционном представлении, описанном еще Гиппократом, перечислены критерии, которым должен соответствовать человек для успешного взаимодействия в ролях «врач-больной». Так, выработался образ медицинского работника как человека с высокими гражданскими, моральными и интеллектуальными качествами. Будучи одной из древнейших профессий, еще на этапе своего зарождения, медицина предъявляла определенные требования к своим будущим представителям. При отборе обязательно учитывались возраст человека, состояние его здоровья, нравственные качества, такие как скромность, благочестие, целомудрие. Наряду с обучением всем тонкостям науки, внимание уделялось воспитательным аспектам, с акцентом на чувство любви к истине, смирения и справедливости. Особо важным постулатом была врачебная тайна: врач не только должен был хранить все в секрете, но у него не должно было быть даже высказанных сомнений относительно выздоровления пациента. Такая преданность позволяла врачам завоевывать доверие своих пациентов[2].

Один из крупнейших ученых эпохи Возрождения, целитель Парацельс, который внес большой вклад во внедрение химических препаратов в лечение больных, также писал о врачебной этике. Он ставит в центр анализа контакт врача и пациента, эмоциональный и духовный, благодаря которому строится процесс лечения. Вся сущность таких отношений заключается в благодеяниях врача, имеющих божественное происхождение. В целом, эта эпоха стала значительной для дальнейшего развития идей врачебной этики. Она формируется как система определенных моральных обязанностей врача, которые регулируют его деятельность. Английский философ и правовед И. Бентам впервые в своих трудах вводит термин «деонтология», который объединяет философский взгляд на нравственность в

целом. На сегодняшний день, этот термин означает учение о долге, науку о моральном, эстетическом и интеллектуальном облике человека, посвятившего свою жизнь благому делу- лечить людей [3].

Много отечественных авторов таких как: В.М. Бехтерев, А.Л. Гройсман, Н.В. Кантарович, Г.Г. Караванова, В.В. Коршунова, И.И. Косарева, Н.Д. Лакосин, Г.К. Ушаков, Н.А. Магазаник, И.Я. Макшанов, И.В. Мохин, А.Я. Немцова и многие другие анализировали эту проблему. Одним из первых, кто выделил психологические критерии для успешного овладения специальностью врача, являлся В.М. Бехтерев. Проблему психологической подготовки врача и в целом особенности взаимодействия между пациентом и врачом рассматривал В.А. Ташлыков в труде «Психология лечебного процесса» [4]. Там же он изучает повышение эффективности лечения больного с помощью различных психологических факторов.



Рис. 1 - Типология личности врача по К.К. Платонову

К.К. Платонов одним из первых выделял типологию личности врача, в зависимости от соответствия личностных особенностей человека его характера с функциональными обязанностями, как врача. Так, автор выделяет три типа врачей-специалистов, которые описаны на рисунке 1.

За основу данной типологии взят актуальный для того времени методологический принцип оценки и анализа личности, который является носителем определенных моральных и этических норм, где ключевым является социально-идеологическая направленность [5]. Многие исследователи занимались изучением отдельных врачебных специальностей и деятельности специалистов в ее рамках.

С момента появления явления врачевания человеческого организма врачи априори попадают в неблагоприятную среду заболеваний, инфекций, человеческой боли и потерь. Так, работа врача - особая деятельность, которая требует постоянной психологической готовности, эмоциональной компетентности по отношению к проблем здоровью своих пациентов. Конечно, решающими факторами в этом случае являются индивидуальные психологические характеристики человека. Однако, как описывалось ранее, есть направления системы обучения, которые обеспечивают успешное развитие тех или иных качеств необходимых врачу. Таким образом, набор профессионально-важных качеств для врачей состоит из комбинации личностных и профессиональных особенностей. Рассмотрим различные подходы к профессионально-важным качествам для врачей.

Е.П. Ильин в своем труде «Дифференциальная психология профессиональной деятельности» описывает несколько типов профессий, которые отличаются в зависимости от субъекта и объекта деятельности. Так для профессий типа «человек – человек», к которому относится и профессия врача, важно иметь следующие качества[6]:

- доброжелательность, такт;
- общительность;
- эмоциональная устойчивость;
- самообладание, выдержка;
- чуткость, отзывчивость, сопереживание (эмпатия);
- самостоятельность;
- доминантность;

- организаторские способности;
- социальный интеллект;
- чистота, четкость, выразительность речи;
- экспрессия лица и поведение;
- настойчивость.

Исследование, проведенное В. Дубровой и И.В. Малкиной показало, что студенты медицинских ВУЗов имеют определенные критерии «идеального» врача, к ним относят: умение контролировать эмоции, уравновешенность, оптимизм и жизнерадостность, дисциплинированность, спокойствие, способность к рефлексии, силу воли, уверенность в себе, острый и гибкий ум, психологическую компетентность. Многие также отметили, что идеальный врач- это мужчина с аккуратным и привлекательным внешним видом.

А.М. Васильков отмечает следующие закономерности развития профессионально- важных качеств, которые влияют на дальнейшую их выраженность:

- наблюдается увеличение значимости качества мышления;
- возрастает значение профессиональных умений;
- снижается значение качеств, определяющих работоспособность в экстремальных условиях.

С.Л. Соловьева, изучая психологические качества врача, выделяет следующие группы [7]:

1. Коммуникативная компетентность -субъект-субъектная система деятельности обеспечивает постоянное взаимодействие с пациентами, коллегами, персоналом. Тем самым умение устанавливать контакт с пациентом помогает эффективному взаимодействию для лечения;

2. Коммуникативная толерантность – подразумевает правильно устанавливать тот самый контакт, будучи искренним, при этом оставаясь в рамках профессиональной роли;

3. Профессиональная адаптация – как умение контролировать эмоциональную вовлеченность в процессе межличностного взаимодействия, своего рода умеренная эмпатия;

4. Профессиональный имидж – это совокупность вербальных и невербальных элементов, которые способствуют формированию образа врача у пациентов. Особо важна правильная, конструктивная речь специалиста.

Профессия врача обеспечивает постоянное пребывание в окружении других людей и принадлежность к определенной социальной группе, соответственно - эмоциональное взаимоотношение с окружающими. Совокупность этих особенностей объединяется в черту, называемую «аффилиация». Е.П. Ильин пишет, что именно эта черта в работе врача помогает сохранить желание помогать другим и заинтересованность в социальных контактах. Также защищает от профессиональной деформации и помогает сохранить взгляд на пациентов как на людей, нуждающихся в помощи, а не просто тел.

В США было проведено исследование с участием более 200 пациентов, которые прошли лечение в Mayo Clinic (название больниц) в штатах Аризона и Миннесота. Людей опрашивали по телефону о качестве работы специалистов больниц, в частности врачей разных специальностей [8]. В результате исследователи смогли выделить семь черт образа «идеального доктора» из рассказов бывших пациентов:

- Уверенность: «Уверенность доктора- придает мне уверенности»;
- Эмпатичность: «Доктор пытается понять, что я чувствую и через что прохожу, как физически, так и эмоционально»;
- Человечность: «Доктор- заботлив, сострадателен и добр»;
- Личность: «Доктор заинтересован во мне не только как в пациенте, но и запоминает меня как индивидуальность»;
- Прямолинейность: «Доктор откровенно говорит мне о том, что я должен знать о своем здоровье»;
- Уважительность: «Доктор всерьез воспринимает мою вовлеченность и работает со мной»;
- Основательность: «Доктор добросовестный и стойкий».

При этом, авторы не располагали пункты в определенном проранжированном порядке. Данные черты в равной степени важны для взаимодействия врача и пациента, для сохранности и улучшения психологического здоровья обеих сторон.

Каждая профессиональная деятельность предъявляет определенные требования к своим носителям. Возможно, сложно реализовать это стопроцентно в действительности, учитывая недостатки профорientационной работы с молодежью. Однако эти требования могут служить эффективной точкой обзора той или иной профессии. Так, при ознакомлении с профессионально важными качествами врача

можно понять неординарность обстановки, в которой придется работать специалисту и возможные преграды на пути к успешной деятельности.

### **Список использованной литературы:**

1. Министерство национальной экономики РК. Комитет по статистике [Электронный ресурс]. – Электрон. дан. – Режим доступа:

[http://stat.gov.kz/faces/wcnav\\_externalId/homeNumbersHealthCare;jsessionid=djcbYGGQmR-CZBrvmy4GHNpGZ2s5FwrTHY3G6bFVQdKx5SyNcdDT!-2052769833!-1933166700?lang=ru&\\_afz-Loop=18445128066436605#%40%3F\\_afzLoop%3D18445128066436605%26lang%3Dru%26\\_adf.ctrl-state%3D9zmznqjor\\_4](http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersHealthCare;jsessionid=djcbYGGQmR-CZBrvmy4GHNpGZ2s5FwrTHY3G6bFVQdKx5SyNcdDT!-2052769833!-1933166700?lang=ru&_afz-Loop=18445128066436605#%40%3F_afzLoop%3D18445128066436605%26lang%3Dru%26_adf.ctrl-state%3D9zmznqjor_4)

2. Ильин Е.П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности. – СПб, 2008. – 432 с.

3. Гройсман А.Л. Медицинская психология. –М.: Магистр, 1998. -360 с.

4. Ташлыкова В.А. Психология лечебного процесса. –Л.: Медицина, 1984. -192 с.

5. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология. –М.: МЕДпресс, 2001. -592 с.

6. Попов Л.М., Голубева О.Ю., Устина П.Н. Добро и зло в этической психологии личности. –М.: Инс-та РАН, 2008. -240 с.

7. Чистов В.В. Медицинская психология. Учебное пособие для студентов психологических отделений – А., 2005. -24 с.

8. Bendapudi, N. Mayo Clinic Proceedings, March 2006; vol 81: pp 338-344. Li, J. Mayo Clinic Proceedings, March 2006; vol 81: pp 294-296. News release, Mayo Clinic.



**Ташимова Фатима Сагимбековна**

доктор психологических наук, профессор кафедры общей и прикладной психологии  
ФФиП КазНУ, fatima\_tashimova@mail.ru

**Нуртаева Малика Мирсадыковна**

магистрант 1 курса, КазНУ имени аль-Фараби, nurtayeva.malika@gmail.com

## **ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НАРЦИССИЧЕСКИХ ЧЕРТ ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ АЛМАТЫ И ЕЕ ПОВЕДЕНИЯ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ**

***Summary.** The article briefly describes the main psychological aspects and characteristics of narcissism. Also there presented the results of the study on the presence of narcissistic personality traits of students in Kazakhstan (sample – 100 people).*

***Резюме.** В статье кратко описаны основные психологические аспекты и характеристики нарциссизма. Так же раскрыты результаты исследования на наличие нарциссических черт личности у студенческой молодежи Казахстана (выборка – 100 человек).*

***Түйін.** Берілген мақала нарциссизмнің психологиялық аспектері мен сипаттамаларын баяндайды. Одан басқа, Қазақстан жастары арасындағы нарциссистік мінез белгілерін зерттеу қортындысы көрсетіледі*

Все чаще и чаще нарциссизм или присутствие нарциссических черт личности называют болезнью 21 века. В массовом сознании нарциссизм понимается как убежденность человека в своей уникальности, исключительности, непохожести. Угрожающую степень проблемы распространения нарциссизма среди рядовых членов общества может подтвердить факт включения нарциссического расстройства в DSM-5 [1] (Руководство по диагностике и статистике психических расстройств 2013г, разрабатываемая Американской Психиатрической Ассоциацией) и МКБ-10 [2] (международная Классификация Болезней 2007г, ВОЗ). Кроме того, эту тенденцию могут подтвердить исследования: так, данные исследований Национального института здравоохранения США, проведенных в 2008 году для «Журнала клинической психиатрии» (Journal of Clinical Psychiatry), свидетельствуют о том, что значительно выросло число американцев, которые демонстрируют поведение, удовлетворяющее критериям клинического нарциссизма. Среди 20–29 летних их оказалось 10 %, а среди тех, кому 60–69 лет, - лишь 3 %. Целью нижеописанного исследования является зондирование психологических особенностей и состояний современной молодежи на наличие нарциссических черт личности.

Приведем список признаков нарциссизма, указывающих на его наличие у индивида. В DSM-IV предлагают рассмотреть симптомы, присутствие 5 из 9 которых служит сигналом о нарушении [1]:

1. Грандиозное самомнение.
2. Поглощённость фантазиями о неограниченном успехе, власти, великолепии, красоте или идеальной любви.
3. Вера в свою «исключительность», вера в то, что должен дружить и может быть понят лишь себе подобными «исключительными» или занимающими высокое положение людьми.
4. Нужда в чрезмерном восторжении.
5. Ощущение владения особыми правами.
6. Эксплуатация людей.
7. Не умение сочувствовать.
8. Зависть к другим и вера, что другие завидуют ему.
9. Демонстрация высокомерного, надменного поведения или отношения к другим.

В быту понятия «нарциссизм», «нарциссический» и «нарцисс» чаще всего носят негативный оттенок и используются, как указывающие на тщеславие, самомнение, эгоизм или просто самовлюблённость.

Развернутую характеристику нарциссических личностей создал О. Кернберг, который описал следующие их характерные черты [3]:

- Идеализация тех, от кого ожидается нарциссическое удовлетворение,
- Обесценивание и презрение к остальным,
- Зависть к окружающим, даже не добившимся сколько-нибудь значительных результатов.

Кернберг подчеркивал, что эмоциональность нарциссов поверхностна и наиграна, внутри они холодны и безжалостны, а отношения с другими носят эксплуататорско-паразитический характер [3].

Нарциссы не доверяют другим и обесценивают их, хотя могут демонстрировать черты зависимости, чтобы получить признание и поклонение.

Причины возникновения нарциссического расстройства, как правило коренятся в глубоком детстве. Основными ключами к пониманию механизмов развития нарциссизма являются понятия нарциссической травмы и кризиса нового сближения [4, с 121 – 126].

Нарциссы могут быть весьма деятельны и преуспевать в определенной области, но это лишь до тех пор, пока лицо или группа людей, на оценки которых он ориентируется признают значимость этой области. Случайный крах, неудача или неодобрение какого-то важного человека тут же смещают самооценку с положения «Я доволен собой» на отметку «Я – ничтожество». Внутренняя неудовлетворенная потребность в безусловном признании постоянно требует достигать большего и получать больше похвалы, как только теряется интерес публики к его деятельности, нарцисс также перестает видеть в ней что-либо привлекательное, а наработанные результаты обесцениваются.

Характерные нарциссические эмоции: стыд (за истинного себя, с дефектами), зависть (к другим, кто смог раскрыть свой селф и действуют в соответствии со своими желаниями) и разочарование (в себе, в объектах идеализации, которые со временем обесцениваются).

Нарциссическое страдание включает в себя целую систему личностных особенностей, среди которых [5]:

- сложности с формированием адекватной самооценки;
- трудность создания адекватной оценки себя и других;
- болезненное реагирование на реальные или мнимые неудачи;
- расщепленную на «черное» и «белое» эмоционально-личностную сферу;
- трудности установления глубоких отношений, формирования привязанности к Другому.

Однако можно признать наличие «здорового нарциссизма» (что созвучно с понятием эмоциональной компетентности, как фактора психологического благополучия [6, с 20]), если в его понятие вкладывать «наличие у человека способности чувствовать эмоции во всем их разнообразии, разделяя свою эмоциональную жизнь с другими людьми, о присутствии у него мудрости, позволяющей отделять истину от фантазии, и вместе с тем – о способности мечтать, наряду с умением уверенно идти к своей цели и радоваться собственным успехам, не заикливаясь на терзающих сомнениях» [7, с 34].

#### **Исследование:**

*Выборка:* Выборку исследования составили 100 человек в возрасте от 17 до 24, из них 40 юношей и 60 девушек. 32 человека в представленной выборке женаты\замужем, остальные 68 холосты\не замужем. Все опрашиваемые являются студентами бакалавриата и магистратуры.

*Методика:* Тест оценки нарциссизма F.-W.Deneke и B.Hilgenstock, адаптирована в 2003 году в НИПНИ им. Бехтерева Н.М.Залуцкой, А.Я.Вукс под руководством В.Д.Вида. Опросник состоит из 163 утверждений и 18 шкал, ответы по которым формируются по шкале Ликкерта [8, с 80]

По результатам исследования нарциссизма среди респондентов с помощью теста оценки нарциссизма минимальные, максимальные и средние значения по каждой измеряемой данной методикой шкале представлены в Таблице 1:

Таблица 1 - Показатели значений шкал теста оценки нарциссизма

	<b>N</b>	<b>Minimum</b>	<b>Maximum</b>	<b>Mean</b>	<b>Std. Deviation</b>
Бессильное self	99	16	63	34,44444	11,76056
Контроль эмоций	99	6	23	14,93939	4,254213
Дереализация	99	6	25	12,15152	4,632105
Потенциал надежды	99	20	50	38,41414	6,146195
Незначительное self	99	10	44	27,08081	7,877476
Телесное self	99	10	37	15,91919	6,340149
Социальная изоляция	99	11	41	26,94949	7,007829
Архаический уход	99	19	46	32,38384	6,155646
Грандиозное self	99	21	47	34,27273	5,658333
Идеал	99	14	50	37,63636	6,454637
Похвала	99	14	45	31,20202	6,508989
Ярость	99	15	48	30,06061	7,28966
Идеал самодостаточности	99	18	47	34,82828	4,753174
Обесценивание	99	19	49	31,93939	6,907284
Идеал ценностей	99	16	35	25,11111	4,135187
Симбиотическая защита	99	25	48	38,88889	5,066676

Как видно из Таблицы 2 наибольшие средние показатели у испытуемых выявлены по шкалам бессильное self, базисный потенциал надежды, архаический уход, грандиозное self, стремление к идеальному self-объекту, идеал самодостаточности, обесценивание объекта и симбиотическая защита self. Высокий уровень данных параметров свидетельствует о зависимости испытуемых от мнения авторитетов и идентификации себя с ними. Также испытуемым характерно сниженное ощущение своей психической целостности, отсутствие целеполагания, но при этом у них присутствуют оптимистичные установки на собственные природные данные и установка на достижение успеха. При столкновении с серьезными проблемами испытуемым характерны регрессивные тенденции с фантазиями об уходе от межличностных отношений и обесценивание окружающих.

Наивысший показатель отмечен по шкале симбиотической защиты self, что характеризует тенденцию у респондентов искать «хороший» Self-объект, который был бы, будучи психологической копией респондента, подкреплял реальность его существования полным соответствием установок. Данная шкала выявляет также инфантилизм, присущий незрелой личности. Высоки также показатели шкалы базисный потенциальной надежды, со средним значением 38,4, что характеризует оптимистичную установку на реализацию на реализацию личностных своих личностных ресурсов, даже не смотря на трудности. Высокий уровень по шкале стремление к идеальному self-объекту (среднее значение – 37,6) характеризует респондентов, как личностей, удовлетворенных собой, но одновременно ищущих внешний объект для идеализации. Такие стратегии в большой степени характерны нарциссическим личностям. Шкала идеал самодостаточности с завышенным показателем 34,8 выявляет устремленность к поставленной цели и способность получать удовольствие от продуктивной работы.

Высокие шкалы бессильное self и грандиозное self (34,4 и 34,2 соответственно) характеризуют оптимистичных, уверенных в себе личностей, верящих в свои силы и свою привлекательности для окружающих. Завышенные показатели шкалы грандиозного self отображают наличие некоторых фантазий о своих неограниченных возможностях и превосходства над другими.

Высокие показатели шкалы бессильное self характеризуют респондентов, как склонных к ощущению беспомощности, что коррелирует с высокими показателями по шкале симбиотическая защита.

Низкие показатели шкалы негативного телесного self (15,9 баллов в среднем) описывают респондентов как в целом воспринимающих свое тело и внешность нормальным и не пытающихся дистанцироваться от него. Это дает понять, что им не характерно болезненно воспринимать собственные возможные дефекты и недостатки, а самооценка формируется исходя не только из данного параметра.

Высоки также показатели шкал нарциссической ярости и жажды похвал и одобрения (средние значения 30 и 31,2). Показатели последней отражают ослабление личности с попытками компенсировать его непосредственной социальной гратификацией. Таким образом, респонденты, принимавшие участие в нашем исследовании, личности с нормальной или завышенной самооценкой, высокими притязаниями и уверенностью в себе, однако ищущих подтверждения своей самооценке во внешнем объекте, что отразилось в высоком уровне шкалы жажды похвал и одобрения. Также у респондентов выявлено стремление к поиску идеала. Уверенность в себе и высокая самооценка вызывают у респондентов положительную оценку своего телесного self, что свидетельствует об адекватном самоощущении и восприятии своего облика.

#### *Литературы:*

1. *DSM IV Axis II: Personality Disorders / NOS – <http://behavenet.com/narcissistic-personality-disorder>*
2. *Классы МКБ-10 / F00-F99 – <http://mkb-10.com/index.php?pid=4001>.*
3. *Кернберг О. Тяжелые личностные расстройства: Стратегии психотерапии. - М., 2000.*
4. *Джонсон С. М. Психотерапия характера. Метод.пособие «Психотерапия». – М., – 2001.*
5. *Гавердовская П. После нарциссизма –<http://gaverdovskaya.ru/public/old/story1732.htm>*
6. *Жакупов М.С., Толегенова А.М. О некоторых факторах, обеспечивающих психологическое благополучие личности – Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. No2 (53). 2015*
7. *Наумова Т. А., Леонов Н. И. Образ "Я" интернет-зависимых и интернет-независимых социальных агентов в виртуальном пространстве. // Педагогическое образование в России. - №4.2013 – 34 с.*
8. *Макушина О. П. методы психодиагностики зависимого поведения. Учебное пособие для вузов. – Воронеж, 2012. – 80 с.*

**Булшекбаева А.И.**

Доктор PhD, КазНПУ имени Абая, старший преподаватель института педагогики и психологии, email:bulshekbaeva@mail.ru

**Кашаганова Т.У.**

к.п.н., КазГосЖенПУ, старший преподаватель факультета искусства и культуры, email:karabalin.80@mail.ru

## ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И МИРОВОЗРЕНЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА

*Түйін:* Бұл мақалада педагогтың педагогикалық және дүниетанымдық мәдениеті қарастырылған. Қоғам мен тұлға үшін маңызды педагогтың педагогикалық және дүниетанымдық мәдениетінің өзекті ерекшеліктері анықталған.

*Кілт сөздер:* педагог, мәдениет, дүниетаным, тұлға, педагогикалық мәдениет, дүниетанымдық мәдениет, педагогтың педагогикалық мәдениеті, педагогтың дүниетанымдық мәдениеті.

*Резюме:* В данной статье рассматривается педагогическая и мировоззренческая культура педагога. Выявлено актуальные особенности педагогической и мировоззренческой культуры педагога для обществ и для конкретной личности.

*Ключевые слова:* педагог, культура, мировоззрение, личность, педагогическая культура, мировоззренческая культура, педагогическая культура педагога, мировоззренческая культура педагога.

*Summary:* In given article the pedagogical and world outlook culture of the teacher is considered. The actual features of the pedagogical and philosophical culture of the teacher for societies and for a specific person are revealed.

*Key words:* The teacher, culture, outlook, the person, pedagogical culture, world outlook culture, pedagogical culture of the teacher, world outlook culture of the teacher.

Культура есть мера развития человека, она характеризует не только и не столько объём усвоенных им ценностей общественной жизнедеятельности людей на протяжении всей их истории, сколько сам способ, каким человек приобщается к этим ценностям. Культура, в переводе с латинского языка, означает возделывание, обработка. В этом смысле культура – это то, что создает, формирует людей, и одновременно то, с помощью чего люди становятся социально активными, профессионально зрелыми и целеустремлёнными людьми. Именно поэтому культура воплощает стиль мышления и поведения человека, поскольку она охватывает все стороны общественной жизни, любой вид человеческой деятельности. Она характеризует не только образованность – широту и глубину знаний человека, но и его воспитанность, интеллигентность – умение четко выразить свою мысль, внимательно выслушать, сделать правильное встречное движение, с достоинством и в соответствии с обстановкой себя держать [1]. Важнейшее место среди них занимает педагогическая и мировоззренческая культура педагога.

**Педагогическая культура** - это интегральное качество личности педагога, проектирующее его общую культуру в сферу профессии. Педагогическая культура - это синтез высокого профессионализма и внутренних свойств педагога, владение методикой преподавания и наличие культуротворческих способностей. Это мера творческого присвоения и преобразования накопленного человечеством опыта. Педагог, обладающий высокой педагогической культурой, имеет хорошо развитое педагогическое мышление и сознание, обладает творческим потенциалом и является средоточьем всемирного культурно-исторического опыта [2].

В.Л.Бениным выявлена сущность педагогической культуры, представляющая собой интегративную характеристику педагогического процесса, включающую единство непосредственной характеристики педагогического процесса, включающую единство непосредственной деятельности опыта и результаты этой деятельности, закрепленные в виде знаний, умений, и навыков и специфических институтов такой передачи от одного поколения к другому [3].

На современном этапе педагогическая культура выступает как интегральное качества личности учителя, проектирующие его общую культуру в сферу профессии, синтез высокого профессионализма и внутренних свойств педагога, владение методикой преподавания и наличие культуроведческих способностей [4]. Синтезируя в себе различные элементы сознания и деятельности, педагогическая культура содержит в своей основе мировоззренческую стороны культуры. В структурном плане педагогическая культура представляет собой синтез психолого-педагогических убеждений и мастерства, общего развития и развития профессионально-педагогических качеств, педагогической этики и стремления к самосовершенствованию, системы многогранных отношений, стиля деятельности и поведения. Объединяя эти взаимообусловленные компоненты личности, педагогическая культура обогащает и развивает каждый из них до уровня высшего порядка.

Фундаментом педагогической культуры, ее внутренним стержнем является мировоззрение личности. Обусловлено это тем, что мировоззрение человека определяет его помыслы и чувства, нравственные качества и результаты своего труда. Оно пронизывает все компоненты педагогической культуры и придает им идейную направленность.

Качественная особенность педагогической культуры состоит в том, что она неразрывно связана с мировоззренческой культурой.

**Мировоззренческая культура** - это воплощаемое в образе жизни человека мировоззрение особого качества, мировоззрение, идеально санкционирующий именно культурный образ жизни.

Мировоззренческая культура личности неоднородна и представляет собой сложную иерархию его слоев, в которой отражается опыт самоопределения человека. Особенно важно подчеркнуть, что мировоззренческая культура насыщена чувственными отношениями. Это может быть ощущение гармонии с окружающим миром или дисгармонии с ним, удовлетворенность или неудовлетворенность реальностью, которые могут отражаться в сознании человека на фоне чувства гордости, радости, стыда, тревоги и других эмоциональных состояний [5].

**Мировоззренческая культура педагога**, непосредственность и свобода, внутренняя «настройка» на творчество, мотивационно-ценностное отношение к образованию [5].

Мировоззренческая культура педагога является на сегодняшний день особенно актуальной как для общества, так и для конкретной личности в связи с обострившимся в новых культурно-образовательных условиях рядом противоречий: между религиозным и светским образованием, религиозным и научным объяснением мира, национальными и общечеловеческими ценностями, между прагматическими и устремлениями массового сознания и высокими целями бытия, проповедуемыми философией и искусством, разнонаправленными влияниями семьи, школы, средств массовой информации и др.

Мировоззренческая культура педагога выступает показателем целостности личности. Показатели мировоззренческой культуры педагога, проявляющие её: 1) уровень самосознания, способность к обретению идеала, ориентация на будущее, в создании которого непосредственно участвует будущий педагог. Выстраивание ценностной иерархии в соответствии с концепцией профессиональной жизни, способность к самоанализу и самооценке; 2) интеллектуальная способность педагога к созданию объективной картины мира сформированность естественно-научного и социально-философского мировоззрения; 3) осознание педагогом ценностного наполнения своего "Я" с позиции альтруистических устремлений, сформированность педагогических потребностей с доминантой "на всех других"; 4) сформированность общей культуры, осознание своей причастности к миру культуры (народа, Отечества, профессиональной группы, учебного коллектива), понимание многомирности субъектов; 5) проявление нравственной чистоты в реализации ответственности за мир, готовность и способность к многостороннему со-творчеству; 6) сформированность потребностей и умений творческой деятельности, проявление на всех уровнях смысла совершенствования через сознательную включенность в общественную жизнь; 7) познавательная активность как ведущий вид творческой активности, готовность к дальнейшему самообразованию и самовоспитанию [6].

Подготовка будущего педагога, обусловленная тремя личностными аксиологическими компонентами развития мировоззренческой культуры и представляющая последовательность действий субъекта от мировоззренческого знания к мировоззренческой ценности и мировоззренческому совершенствованию. Психолого-педагогический механизм развития педагогической и мировоззренческой культуры педагога, характеризуется системой субординационных, взаимообусловленных характеристик (когнитивной эмоциональной, мотивационной и волевой).

Субъектно-интегративный подход самое важное к развитию педагогической мировоззренческой культуры педагога, характеризующегося: открытостью педагога будущему; интеграцией всех способов освоения мира; цельностью взаимосвязи общества, природы и человека; стилевой определенностью личностного участия в обучении и формировании целостной личности; установкой на концептуальность (смысловую основу); психологической установкой личности на "сверхзадачу", поиск новых ориентиров и целей.

Субъектность педагога является важным интегрирующим фактором, который приобретает силу по мере устремленности личности к идеалу и активной деятельности по самореализации в приобретении педагогических ценностей. Одним из наиболее существенных проявлений субъектности педагога, развивающего педагогическую и мировоззренческую культуру, является его произвольная осознанная активность, обеспечивающая достижение принимаемых педагогом целей. В субъектном аспекте профессиональной позиции видим способ самореализации, самоутверждения и саморазвития специалиста, имеющем следующие проявления: субъективное запечатление профессионально значимых способов и

нормативов профессиональной деятельности, выработка на этой основе собственной системы действий; выработка личностных критериев и норм профессиональной деятельности; выход за рамки нормативной деятельности; независимость мышления, способность авторского проектирования и лично значимого способа осуществления педагогического процесса [6].

Индивидуального стиля мировоззрения как способа осуществления профессиональной деятельности показателем выступает саморегуляция. Студент моделирует педагогическую деятельность в рамках теоретических гипотез и рефлексивно познает модели (восходящие потоки) сопоставляя их с гипотезами, принимая или опровергая их. При этом он входит в рефлексивную коммуникацию с другими субъектами, Развивается рефлексивный тип общения, направленный на сопоставление себя с другими, с самим собой. Правомерно считать, что достижение рефлексивного способа в рамках субъектно-интегративного подхода к развитию педагогической и мировоззренческой культуры педагога служит показателем развитой профессиональной позиции субъекта [6].

Педагогическую и мировоззренческую культуру педагога можно определить как интегральное качество личности, определяющее ее направленность на созидание собственного ценностно-смыслового поля, способ освоения базовых ценностных ориентации в жизни в целом и в профессиональной деятельности в частности, меру присвоения и актуализации мировоззренческих ценностей.

#### **Литературы:**

1. Белик А.А. *Культурология. Антропологические теории культур*. М., РГГУ, 2000. 241 стр.
2. Исаев И.Ф. *Профессионально-педагогическая культура преподавателя: Учебное пособие*. М.: Академия, 2004. 208 стр.
3. Бенин В.Л. *Педагогическая культура: философско-социологический анализ*. – Уфа, 1997. – 131 стр.
4. Таубаева Ш. *Исследовательская культура учителя: от теории к практике*. А., 2001. 350 стр.
5. Азархин А.В. *Мировоззрение и эстетическое развитие личности*. Киев, Наукова Думка, 1990. 191 стр.
6. Артамонова Е. И, Узиков И. *Духовная культура педагога // Педагогическое образование и наука*. - 2005.- №5.

**Жанұзақова Құралай Темірбекқызы**

ф.ғ.д., проф. м.а.

**Панзабек Бағыла Төребекқызы**

PhD докторант, ҚазМемҚызПУ, lazzat.m.adilbekova@gmail.com

## **ЖОО-ДА ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

**Түйін:** Бұл мақалада ЖОО-да қазақ әдебиеті сабағындағы инновациялық әдістер мен технологияларды пайдалану мен тиімділігі туралы сөз болады. Инновациялық технологиялардың ЖОО-на арналған нәтижелі түрлері сарапқа салынады.

**Тірек сөздер:** Технология, инновация, әдіс, сын тұрғысынан ойлау, құзыреттілік.

**Summary:** This article discusses the use and effectiveness of innovative methods and techniques in Kazakh literature. Effective types of innovation technologies will be analyzed.

**Keywords:** Technology, innovation, method, critical thinking, competence.

**Аннотация:** В этой статье обсуждается использование и эффективность инновационных методов и технологий в казахской литературе. Будут рассмотрены эффективные типы инновационных технологий для высших учебных заведений.

**Ключевые слова:** Технология, инновация, метод, критическое мышление, компетентность.

Заманауи өркениетте білім беру әлемінің шұғыл өзгеруі, білім беруге жаңа қолайлы жағдайлар жасалуы жоғары техникалық және көп мәдениетті қоғамда өмір сүріп жатқан адамның өз әрекеті үшін жауапкершіліктің артып отырғанын көрсетеді. Осы себептен де білім беру жүйесінде инновациялық технологиялар мен әдістер жетекші орынды иеленіп отыр.

Жоғары білімді дамыту жүйесі мамандар даярлау сапасын арттыру, қарқынды ғылыми-зерттеу қызметімен ықпалдастырылған инновациялық білімді дамыту білім беру және ақпараттық технологияларды жетілдіру мақсатында қызмет етеді. Қазіргі заман жағдайында жоғары білім беру жүйесінің бірінші кезектегі міндеті жоғары білікті мамандарды оздыра даярлау болып табылады.

Тәуелсіз Қазақстанның тірегі мықты болуы үшін ең алдымен ұрпақ тағдырын ойлау өте маңызды. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың: «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деген сөзі шәкірттерге терең де тиянақты білім беруде жаңа инновациялық технологияларды меңгеріп, құзіреттілігін дамытып, өз тәжірибесінде шеберлікпен қолдану – барша педагогтардың міндеті екенін сезіну жиі байқалады. Кез-келген инновациялық үрдістің нысаны – білім алушы десек, қазіргі ұрпақ тәрбиесіндегі басты мәселе – тұлғаны рухани дамыту. Рухани даму – тұлғаны қалыптастырудың өзегі және ол адамның тәндік, жандық, рухтық сипатының біртұтас үйлесімділікте дамуы. Даму күрделі, қозғалмалы үрдіс болғандықтан, тәрбие арқылы ұрпақтар тәжірибесі сабақтасады. Ал, нәтижелі тәрбие тұлғаны дамытады. Білім беру – қоғамда адамды дамыту жайын арнайы ұйымдастыратын жүйе. Оқыту, оқытушы мен білім алушы арасындағы қатынастар арқылы ұрпақтар тәрбиесін беретін «алтын» үдеріс. Оқыту принциптерін теориялық және практикалық бағытта алып қарайтын болсақ, оны жүзеге асыру дәріс мақсатымен, мазмұнымен, әдіс-тәсілімен, ұйымдастыруымен, өзара ынтымақтастық әрекеттермен тығыз байланысты. Сондықтан білім алушының білім алуға қабілетін арттыратын жағдай туғызу керек. Ол үшін оқу үрдісін жанаша ұйымдастырудың, жаңа технология әдісін қолдана отырып оқытудың маңызы зор.

Әдебиетті ұлағатты адамдар «адамтану» құралы десе, әдебиет пәнін «адам тәрбиелеу құралы» деуге болады. Әдебиет – барлық білім мен өнердің, барлық пәндердің атасы. Қоғамның әдебиетсіз өмір сүруге мүмкіншілігі жоқ.

Жаңа технологияның басты мәселесі – оқытушының мақсатына жетуі үшін тиімді тәсілдерді таңдай білуі. Белгілі әдебиет теоретигі А. Байтұрсыновтың: «Мұғалім әдісті көп білуге тырысуы керек, оларды өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек.» - деген сөзін басшылыққа ала отырып, жаңа технология әдістерін әр оқытушы өз сабағында пайдалану міндетті. «Сабақ беру жай ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер» - деген Ж. Аймауытовтың пікірі де үндес, алдыңғы ойды толықтыра түседі. «Технология» терминнің түп тамыры «techne» - өнер, шеберлік, «logos» - ғылым мағынаны білдіреді. В.М.Шепельдің тұжырымдауы бойынша: «Технология - бұл өнер, шеберлік, ептілік, іскерлік, әдістердің жиынтығы, жағдайдың өзгеруі». Яғни, оқыту үрдісін жобалау, ұйымдастыру, жүргізу, оны жүзеге асырудың мазмұндық техникасы. Сонымен бірге оқытушының

кәсіби қызметін жаңартушы, нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін іс-әрекет жиынтығы, білім алушының танымдық әрекетін жандандырып, алға қойған мақсатқа толық жету. Қазіргі кезде білім беру жүйесінде 50-ден астам педагогикалық технологиялардың қолданылып жүргені мәлім.

Жоғары оқу орындарының білім деңгейін көтеру үшін оқу процесінде технологияларға инновацияларды кеңінен енгізіп, барлық ұйымдастырушылық, білімділік, дамытушылық сапасын көтерудің тың жолдарын, әдіс-тәсілдерін қалыптастыру қажет. Инновациялық үрдістің негізі – жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай жасайды. Инновацияны «жаңалық», «жаңа әдіс», «өзгеріс», «әдістеме», «жаңашылдық», ал инновациялық үрдісті «жаңа әдістеме құралы» деп атауға болады. Инновацияны қолдану дегеніміз, инновацияны шаблон, көшірме ретінде пайдалану емес, өйткені әр оқытушының өз іс тәжірибесі бар. Бірақ, инновацияны қолдану арқылы білім беруші өз іс тәжірибесін байытып, еңбегін жеңілдетіп, белгілі бір нәтижеге жету негізгі мақсаты болып табылады. Нақтырақ айтқанда, жаңашылдық – бұл бұрыннан бар нәрсеге жақсартулар, өзгерістер енгізу. Инновациялық технологияларда жұмыс жасау – білім берудің ерекше түрі. Инновациялық құбылыстар білім беру саласында өткен ғасырдың сексенінші жылдарында кеңінен тарала бастады. Инновация бірнеше өзекті мәселелердің түйіскен жерінде пайда болады да, берік түрде жаңа мақсатты шешуге бағытталады, педагогикалық құбылысты үздіксіз жаңғыртуға жетелейді. Жаңару – белгілі бір адам үшін әділ түрде жаңа ма, әлде ескі ме оған байланысты емес, ашылған уақытынан бірінші қолданған уақытымен анықталатын жаңа идея. Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеребай Нұрахметов. Н.Нұрахметов "Инновация" білімнің мазмұнында, әдістемеді, технологияда, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, білім жүйесін басқаруда көрініс табады деп қарастырады. Жалпы инновацияны модификациялық, комбинаторлық, радикалдық деп үш түрге бөлу арқылы түсіндірілуде. Модификациялық инновация — бұл бұрын қолда барды дамытумен, түрін өзгертумен айналысу.

Комбинаторлық модификация — бұрын пайдаланылмаған, белгілі әдістеме элементтерін жаңаша құрастыру. Радикалдық инновация — білімге мемлекеттік стандарттарды енгізу. Мемлекеттік стандарт білім беруде, негізінен, мөлшерлерді, параметрлерді, деңгейлік және сапалы оқытудың көрсеткіштерін қалыптастырады.

Пән арқылы берілетін білім заман талабына сай өз деңгейінде игерту, қай кезде болмасын ең маңызды мәселе болып қала бермек. Технология мен әдістеменің мақсаты бір – «қалай оқыту мәселелерін қарастырады». Оқытушы инновациялық технологияларды жетік меңгерген педагог дәрежесіне көтерілу үшін инновациялық технологияларды өзі жоғары деңгейде меңгеру керек, содан кейін пән бойынша қандай тарауға, қай тақырыпқа пайдалану тиімді деген зерттеу жүргізеді. Әрбір инновациялық технологияларды меңгереді, содан кейін меңгерген технологияларды сынақтан дәріс барысында қолданып, тақырыпқа сай тиімді технологияны таңдайды. Бірнеше түрін пайдалана отырып, білім алушының мүмкіндігін, қабілетін ашу мақсатында әдіс, технология түрлерін тиімді пайдалана алу керек. Әдіснаманы зерттеуші ғалым Ш.Таубаева да: «Инновациялық қабілеттілік оқытушыға өз педагогикалық іс-әрекетін зерттеу, жетілдіру үшін және білім алушыға өзінің оқу іс-әрекетін беру үшін қажет. Оқытушы инновациялық іс-әрекеттердің қажеттілігін түсіну қажет, оған даярлығы болу керек, өз тәжірибесін инновациялық іс-әрекетке қолдануға міндетті» [1. Б.244] деген орнықты пікірін білдіреді.

Бүгінгі білім беру жүйесінде кез-келген жаңа әдіс-тәсілдер жиынтығы инновациялық технология деген статусты ала алмайды. Олар көптеген факторларға қатысты анықталады.

Қазіргі білім жүйесінде мынадай әр түрлі бағдарланған оқыту технологиялары қолданылып келеді. В.Ф.Шаталовтың тірек белгілер негізіндегі технологиясы, П.М.Эрдниевтің дидактикалық бірліктерді шоғырландыру технологиясы, В.В.Фирсовтың саралай оқыту технологиясы, Ш.А.Амонашвилидің ізгілікті-тұлғалық технологиясы, Л.В.Занков, Д.Б.Эльконин-В.В.Давыдовтың дамыта оқыту технологиясы, Ю.К.Бабанскийдің оқу процесін оптимизациялау технологиясы, М.Чошановтың, П.И.Третьяковтың, К.Я.Вазинаның, В.М.Монаховтың модульдік оқыту технологиялары, Г.К.Селевконың өзін-өзі дамыта оқыту технологиясы, Дж. Дьюидің жобалау әдістемесі, Джинни Стил, Чарльз Темпл, Куртис Мередиттің сын тұрғысынан ойлау технологиясы, А.Лысенкованың алдын-ала оқыту технологиясы. Отандық ғалымдардан Ж.У.Кобдикова, Ж.А.Қараевтың саралап деңгейлеп оқыту технологиясы, М.М.Жанпейісованың модульдік оқыту технологиясы, Т.Тұрғымбаев, Ж.А.Қараевтың дамыта оқыту технологиясы, Т.Т.Ғалиевтің жүйелілік тұрғысынан оқыту технологиясы, Қ.А.Әбдіғалиев, Н.Н.Нұрахметовтың шоғырландырып-қарқынды оқыту технологиясы, Ә.Жүнісбектің үндесе оқыту технологиясы, Ф.Ш.Оразбаеваның қатысымдық тұрғыдан оқыту технологиялары оқыту үдерісінде кеңінен танымал. [2]



Жоғарыдағы технологиялар негізінен орта мектепте қазіргі кезде жүйелі қолдануда және он нәтижелер де бар. Жоғары оқу орындарында инновациялық технологияларды пайдалануда бірізділік байқалмайды. Инновациялық педагогикалық технологияларды қажетті деңгейде қолдану және осы арқылы жеке тұлғаның білім деңгейін, шығармашылық қабілетін қоғамдық сұранысқа сай қалыптастыру барлық білім беретін жоғары оқу орындарының дағдылы ісіне айналғанымен, әлі де болса кейбір оқытушыларымыз оқыту үрдісін ұйымдастыру мен жүргізуде оқытудың дәстүрлі әдістері мен тәсілдерін пайдаланумен шектеліп келеді. Бұған мынадай себептер мен кедергілер болуы мүмкін:

1. Инновациялық технологияларды пайдалануды ұйымдастыра білетін оқытушылардың болмауы немесе әлеуеті жетіспеуі;

2. Білім мазмұнының ерекшелігіне қарай әдіс-тәсілдердің нәтиже беретін жүйесін дұрыс таңдай алмауы;

3. Мазмұнға байланысты нақты мақсаттар мен міндеттерді нақты қойылмауы.

Бүгінгі ғаламдану процесінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен өзінің бет-бейнесін, ізгі дәстүрлерін сақтау жолындағы күрес ұлттық сананы сақтау күресі екенін түсіну. Ұлттық тәрбие деп жеке тұлғаның ұлттық сана сезімі мен мінез-құлқының ана тілін, ата тарихын, төл мәдениетін және ұлттық салт-дәстүрлерді меңгеруі негізінде қалыптасуын айтамыз. Интеллектуалдық деңгейі жоғары тұлғаны қалыптастыру үшін, оны ұлттық құндылықтармен бірге оқытып қана қою жеткіліксіз. Оны тұлға ретінде көру үшін жан-жақты дамытуға қолайлы, оқытудың шығармашылық түрін жасау қажет, яғни, инновациялық технологиялармен біріктіре отырып, шығармашылық оқу әрекетін туғызу қажет. Сонымен бірге педагогикалық бағыттағы мамандар даярлауда мектеп қолданысындағы инновациялық технологияларды жүйелі түрде үйрету, пайдалану, жетілдіру, мамандандыру, мектеппен байланысын үзбеу, бірлікте тәжірибе алмасу күн тәртібіндегі мәселе. Әдіс, технологияны пайдалануда ЖОО деңгейіне арнап тиімді түрлерін алу абзалырақ. Соған сәйкес әдебиет сабағында мынадай технологияларды қолдану өміршеңдігін көрсетіп отыр. «Сыни ойлауды дамытудың» технологиясы, «Жобалау» технологиясы, «Блум» әдісі, «Құзыреттілік немесе құзырлы әдіс, оқытудың белгілі нәтижеге бағытталуы», «Интерактивті оқыту» т.б.

Қазіргі кезде ЖОО-да қазақ әдебиеті сабағында жиі қолданылып жүрген бірден-бір тиімді әдістердің бірі – «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясы. Бұл технология 18 елдің тәжірибесіне енгізілген. «Оқу мен жазуды сын тұрғысынан ойлау» стратегиясы сабақты жоспарлауда өте тиімді. Бұл технологияда бұрынғы білім мен жаңа ұғым ұштастырылады. Педагогикалық қызметтің басты мақсаты да студенттермен оқу-тәрбие ісінде жаңа педагогикалық технологияларды ұтымды пайдалану. Ол үшін жаңа технологияларды игеру және оны шығармашылықпен дамыту, инновациялық технологиялармен білім беру. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы бойынша сабақ құрылымы қызығушылықты ояту, мағынаны ажырату, ой толғаныс кезеңдерінен тұрып, әр кезеңдегі тәрбиелік және оқу мақсаттары әр түрлі стратегияларды қолдана отырып, алға мақсат қою, мәселені зерттеу, жауап іздеу, студенттердің өз ойларын ашық айта білуге тәрбиелейді.

Сыни ойлауды дамыту технологиясының дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы – білімнің дайын күйінде берілмеуі. Сыни тұрғыдан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты инновациялық технология. Бұл технология студенттердің де, педагогтердің де сыни тұрғыдан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы – әлемнің түкпір-түкпірінен жиылған білім берушілердің бірлескен еңбегі. Бұл әдіс адамдарға көптеген жолдар мен шешімдер ішінен маңызды әрі пайдалы екенін, тек қажетті ақпараттарды ғана жинақтап, жаңа білімді бұрынғыдан ажырата алуға көмектеседі.[5]

ЖОО-да әдебиетті көбінесе ең алдымен сөз өнері ретінде тану болғандықтан әдеби мәтінге ерекше көңіл қою түсінікті. Әдебиеттану тұрғысынан зерттеудің мәдени-психологиялық бағыты негізінде функциональдық, антропологиялық, герменевтикалық талдаулар өз жүйесін қалыптастыруда. Әдеби туындыны семиотикалық тұрғыдан зерделеу, металингвистикалық тұрғыдан зерттеу мәтіннің дидактикалық құндылығын арттырады. Сонымен бірге әдебиеттану саласында этнологиялық, кластерлік, генеративті, поэтикалық, антропологиялық талдаулар даму үстінде. Аталған зерттеулер мен талдауларды инновациялық әдістер мен технологиямен сәйкестендіре отырып, әдеби туындыны талдау өз нәтижесін дұрыс берері ақиқат.

Қазіргі заманғы студенттің басты мақсаты – көптеген пәндерден, олардағы ұшан-теңіз ақпараттардың ішінен ең негізгісін, мәндісін тани білу. Оқытушының міндеті – студенттерге олардың мотивтері мен қажеттіліктерін қалыптастыруға көмек беру. Осылайша, инновациялық білім беру өз құрамына жеке тұлғалық көзқарасты, білім алудың мықты негіздерін, мәндік және акмеологиялық көзқарастарды, кәсіби шеберлікті, жаңа ақпараттық технологияларды қолдануды біріктіреді. Білім

жүйесінде инновациялық технологияларды пайдаланудың студенттердің білімін көтерумен қатар, оның тәрбиелік маңызы зор. Жалпы, инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану оқу үдерісін сапалы түрлендіруге, жаңашыл жобаларды енгізуге, оны тиімді басқаруға негіз болады.

Түйіндегенде, жаңа инновациялық әдістер мен технологияларды меңгеру білім алушының интеллектуалды, кәсіптік адамгершілік, рухани азаматтық, адами келбетінің дамуына әсер етіп, өзін-өзі дамытып, жеке тұлға ретінде қалыптастырады.

#### ***Пайдаланған әдебиеттер:***

1. Таубаева Ш.Т. Педагогиканың философиясы және әдіснамасы. Алматы: Қазақ университеті, 2016.

2. Дәулетиярқызы А. Оқытудың әлемдік деңгейдегі инновациялық әдіс-тәсілдері //Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2013, № 12.

3. Мұхаметжанова А.О. Мұғалімді даярлаудағы педагогикалық инновациялар // Жаһандану және қазіргі замандағы университеттер: Халықарал. ғыл.-практ. конф. материалдары. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2008.

4. Төлеуова А. Жаңа технологиялар негізінде оқыту // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 2013, № 8.

5. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.

## Танкиева Нургүль Шингисовна

Магистр педагогических наук, сениор-лектор кафедры казахского и русского языков,  
Казахский национальный исследовательский технический университет имени К. И. Сатпаева.  
e-mail: tank\_nur@mail.ru.

### КВЕСТ КАК ОДНА ИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ

**Түйін.** Мақалада заманауи педагогикалық технологиясының бір түрі -квест жайлы сөз қозғалады. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру мақсатында өткізілген, орыс тілінің академиялық және жетілдірілген деңгейін оқитын техникалық жоғарғы оқу орыны қазақ бөлімінің 1-курс студенттерінің қатысуымен өткен «Polytech» атты квесториясы қарастырылған. Квест өткізу туралы ұсыныстар берілген.

**Резюме.** В статье речь идет о квесте как об одной из современных педагогических технологий. В работе описывается проведение квестории «Polytech», проведенной в рамках осуществления государственной программы «Духовное обновление: модернизация общественного сознания», с участием студентов 1 курса казахского отделения, изучающих академический и продвинутый уровни русского языка в техническом вузе. Даются рекомендации по его проведению.

**Summary.** In the article says about the quest as one of the modern pedagogical technologies. In the work describes the implementation of the "Polytech" quest, which carried out within the state program "Spiritual Renewal: Modernization of Public Consciousness", with the participation of 1st year students of the Kazakh department studying the academic and advanced levels of the Russian language in a technical university. Recommendations are given on how to conduct it.

**Ключевые слова:** квест, образовательная технология, педагогическая технология, русский язык, деловая игра, QR-код.

**Введение.** Квест (англ. quest или adventure game) изначально возник как один из основных жанров компьютерных игр, представляющий собой интерактивную историю с главным героем, управляемым игроком, и современным детям понравился сразу. Подростки и студенты увлеклись квестами в реальности, получившими в последнее время широкую популярность среди молодежи. Они представляют собой развлекательную игру с самыми разнообразными сюжетами длительностью 60-90 минут для команды из нескольких человек. Квест проводится в специально подготовленном помещении, оборудованном тематическими декорациями, спецэффектами для полного погружения в атмосферу игры.

Игроков в квесте привлекает прежде всего обследование мира, где ключевую роль играют головоломки и задачи, для решения которых от игрока требуются немалые умственные усилия. Актуальность квестов среди молодежи объясняется и необходимостью применять логику, ловкость и координацию в условиях дефицита времени, а также работой в команде.

В последнее время квест только начинает своё распространение и как средство обучения в школе и вузе стран СНГ.

Что же дает использование квеста в системе образования? Что это - всего лишь новомодное увлечение современных педагогов, не желающих отставать от веяния времени или же это новая образовательная методика и технология, оригинальная форма проведения урока?

Одной из первостепенных задач современного педагога является предоставление обучающимся возможности творчески переосмыслить и систематизировать приобретенные ими знания и навыки; создание условий для применения их на практике и реализации своих способностей. Каждый педагог обладает множеством методик и технологий для ее осуществления, и квест как инновационная технология и модель обучения вполне может служить реализации этой задачи [1].

Будучи новой образовательной технологией, квест еще не прошел стадию теоретического обоснования. В России работа по его изучению ведется Андреевой М.В. [2], Быховским Я. С. [3], Николаевой Н.В. [4] и другими. Пока в педагогике сущность квеста определяется как специальным образом организованный вид исследовательской деятельности, для выполнения которой обучающийся осуществляет поиск информации по указанным адресам (в реальности), включающий и поиск этих адресов или иных объектов, людей или заданий [5].

Для Казахстана же квест - абсолютно новая педагогическая технология. Понятно, что он не заменит собой полноценное учебное занятие, но может стать одним из эффективных технологий в арсенале ищущего педагога, предоставляя возможность разнообразить образовательный процесс, сделать его креативным, увлекательным для всех обучающихся.

Современный образовательный процесс требует использования технологий деятельностного типа, и здесь актуальность использования квестов бесспорна.

Но что дает использование квестов в образовании? Как можно использовать квест для обучения русскому языку в вузе? Какова специфика использования квеста при уровне обучении русскому языку в техническом вузе?

Любые знания усваиваются лучше в процессе самостоятельного поиска и систематизации новой информации. А образовательный квест можно рассматривать как проектную деятельность, основанную на синтезе проектного метода и игровых технологий, цель которой - продолжительный целенаправленный поиск, связанный с приключениями или игрой. Она может иметь различные формы реализации: образовательные веб-квесты; приключенческие, или игровые квесты; «живые» квесты [5].

**Эксперимент.** В нашем техническом вузе, где второй год проводится уровневое обучение языкам, мы решили провести «живой» квест. Эта новая педагогическая технология была апробирована на квестории «Polytech», проведенной в рамках осуществления государственной программы «Духовное обновление: модернизация общественного сознания», с участием студентов 1 курса казахского отделения, изучающих академический и продвинутый уровни русского языка. Для студентов базового уровня «живой» квест был бы сложен. «Живые» квесты направлены на выполнение определённого проблемного задания, реализующего воспитательно-образовательные цели, с элементами сюжета, ролевой игры, связанного с поиском мест, объектов, людей, информации» [5]. Мы связали тему квеста с историей нашего знаменитого «политеха» - первого технического университета Казахстана с более чем 80-летней историей. История «политеха» тесно переплетена с историей всей республики, здесь учились люди, внесшие большой вклад в развитие экономики нашей страны. Стены старого Горно-металлургического корпуса (ГМК) буквально дышат историей. И студенты должны знать это или узнать об этом в ходе прохождения квеста.

Для проведения квеста были задействована вся база университета: территория и три корпуса, в границах которых могли перемещаться участники, и все информационные ресурсы, имеющиеся у них (смартфоны, гаджеты). Квест проводится в групповой или индивидуальной форме. Мы разделили студентов-участников по жребию на три команды по 5-6 студентов, т.е. оказавшись в команде не с теми, кого знали, они вышли из зоны комфорта, но так и задумывалось. Будущие инженеры и работники производства должны научиться работать в состоянии цейтнота и устанавливать коммуникации с другими участниками команды. Профессиональная ориентированность современного образования заключается в том числе и в подготовке будущих специалистов, умеющих работать в стрессовой ситуации.

Для каждой команды разрабатывается собственный маршрут, не пересекающийся с маршрутом других команд. Чтобы легче было отслеживать нахождение команд, желательно, чтобы каждая команда была одета в одной цветовой гамме, карточки с заданиями были того же цвета. Это мелочи, которые создают атмосферу игры. Студенты учатся в будущем в своей профессиональной деятельности придавать значение даже таким нюансам, учатся быть перфекционистами в работе.

Каждую команду должен сопровождать координатор из числа студентов для чистоты прохождения игры, в случае необходимости он может дать подсказку. Желательно также, чтобы каждую команду сопровождал и видеооператор. Это важно для дальнейшего разбора работы каждой команды: студенты учатся оценивать свои действия и действия всей команды.

Специфика технического вуза в том, что наши студенты умело пользуются техническим инструментарием. Поэтому некоторые задания мы давали через QR-код. QR-код - это картинка с зашифрованной в ней информацией (текст, ссылка на сайт, изображение или другие данные). Ее можно прочесть только с помощью камеры мобильного телефона, смартфона или планшета через программу распознавания QR-кода, которая была отправлена студентам перед началом игры. Это выглядит следующим образом: команда находит ответ на вопрос, данный в задании, получает следующее задание с QR-кодом; подносит к нему свой гаджет, и на экране появляется задание. Или же дается карточка с зашифрованным заданием найти некий предмет, на карточке указан глазок камеры. Найдя ответ на вопрос, студенты находят зашифрованный предмет, на который заранее нанесен невидимый QR-код, подносят к нему свой гаджет и на экране появляется, во-первых, более полная информация о предмете, во-вторых, следующее задание.

Все задания были связаны с наукой, с историей университета, с историей страны, с учеными, связанными с нашим университетом и оставившими свой след в казахстанской науке. К примеру, одно из заданий:

«Я находился в недрах Земли миллионы лет. Я шедевр, созданный природой. Люди высчитали мою химическую формулу:  $Al_{12}V_4+2V_5+6O_{37}\cdot 30H_2O$ . Мою плотность определили, как  $2,4 \text{ г/см}^3$ . А назван я в честь того, кто сказал: «Мой народ выше, чем я». Что я? Ищи меня в том месте, где собраны такие, как я». Ответ: сатпаевит. Место, куда должны пойти участники - Минералогический музей университета.

Вопросы можно разбавить заданиями прочитать стихи, быстро организовать флешмоб на заданную тему, повторить движения людей из представленных видеороликов (например, танец «зеленого человечка») прямо среди других, ничего не подозревающих студентов в здании университета. Учитывая, что участники - студенты казахского отделения с традиционным казахским менталитетом, подобные задания помогают раскрепоститься, снять психологические комплексы.

Сопровождающие команды студенты-координаторы должны следить за тем, чтобы участники при обсуждении заданий говорили только на русском языке. В результате у студентов казахского отделения, изучающих язык, являющийся для них не родным, появляется возможность лишиться раз попрактиковаться в говорении на русском языке в стрессовой ситуации в неформальной обстановке.

Продолжительность квеста составила 1,5 часа. Выигрывает команда, которая раньше закончила игру.

**Заключение.** Подводя итоги, можно сказать, что квест «... в образовательном процессе может служить одновременно и педагогической информационной технологией и дидактической игрой, направленной на овладение учащимися определенных образовательных компетенций» [6; 4]. Он помогает участникам постигать реальные процессы, находить выход из конкретных ситуаций, пытаться моделировать свои действия и их последствия, конструировать новые процессы; помогает устанавливать межпредметные связи. Для того чтобы найти ответ его участнику требуются навыки поиска, анализа информации, умения сравнивать и на основе сравнения синтезировать новую информацию. Пройти всю игру до конца можно только в команде, поэтому студенты учатся работать в команде как единый механизм для достижения поставленного результата.

Квест показал свою эффективность как одна из современных педагогических технологий, требующего детального теоретического обоснования и всестороннего рассмотрения.

### **Список литературы**

1. Тен А. С. *Новые тренды в современном образовании // Республиканская научно-практическая конференция «Smart-технологии в системе повышения квалификации: международный опыт и отечественная практика». - Филиал АО «НЦПК «Өрлеу» Институт повышения квалификации педагогических работников по Западно-Казахстанской области, 16 мая 2016 года.*
2. Андреева М. В. *Технологии веб-квест в формировании коммуникативной и социокультурной компетенции // Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам. Тезисы докладов I Международной научно-практической конференции. - М., 2004..*
3. Быховский Я. С. *Образовательные веб-квесты // Материалы международной конференции "Информационные технологии в образовании. ИТО-99". - <http://ito.bitpro.ru/1999>*
4. Николаева Н. В. *Образовательные квест-проекты как метод и средство развития навыков информационной деятельности учащихся // Вопросы Интернет-образования. 2002. - № 7. - [http://vio.fio.ru/vio\\_07](http://vio.fio.ru/vio_07)*
5. Эльмуратова Н. А. *Квест как современная педагогическая технология // Доклады членов МО, 11 января 2017. - <http://www.fcdo.ru/index.php/doklady-chlenov-mo/item/771-kvest-kak-sovremennaya-pedagogicheskaya-tekhnologiya>*
6. Каравка А. А. *Урок-квест как педагогическая информационная технология и дидактическая игра, направленная на овладение определенными компетенциями // Мир науки. - 2015. - Выпуск 3.*

**Избулсинова М.Р.**

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, e-mail: yzbulsinova.madina@kaznu.kz

**Жанат А.М.**

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, e-mail: ainaz\_zhanat@mail.ru

**Умбетьярова Л.Б.**

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, e-mail: nurlanzha@rambler.ru

**Атанбаева Г.К.**

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, e-mail: Gulshat.Atanbaeva@kaznu.kz

**Кулбаева М.С.**

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, e-mail: Kulbayeva.Marzhan@kaznu.kz

**Белходжаев А.А.**

Казахский Национальный университет имени аль-Фараби, e-mail: abda\_test@mail.ru

## **ИССЛЕДОВАНИЕ КРАТКОВРЕМЕННОЙ И ДОЛГОВРЕМЕННОЙ ПАМЯТИ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

**Резюме:** в статье описываются обобщающиеся результаты исследований кратковременной и долговременной памяти у детей-школьников гимназии №51 г.Алматы

**Ключевые слова:** школьники, кратковременная память, долговременная память.

**Summary:** the article describes the summarizing results of studies of short-term and long-term memory in children schoolchildren of gymnasium N 51 in Almaty.

**Key words:** schoolchildren, short-term memory, long-term memory.

**Түйіндеме:** мақала Алматы қаласындағы № 51 гимназия оқушыларының қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді естеліктерін зерттеудің қорытынды нәтижелерін сипаттайды.

Впечатления, которые человек получает об окружающем мире, оставляют определенный след, сохраняются, закрепляются, а при необходимости и возможности – воспроизводятся. Эти процессы называются памятью [8]. Память лежит в основе способностей человека, является условием научения, приобретения знаний, формирования умений и навыков. Без памяти невозможно нормальное функционирование ни личности, ни общества. [7] Благодаря своей памяти, ее совершенствованию, человек выделился из животного царства и достиг тех высот, на которых он сейчас находится. Память можно определить как способность к получению, хранению и воспроизведению жизненного опыта. Разнообразные инстинкты, врожденные и приобретенные механизмы поведения есть ни что иное, как запечатленный, передаваемый по наследству или приобретаемый в процессе индивидуальной жизни опыт. Без постоянного обновления такого опыта, его воспроизводства в подходящих условиях живые организмы не смогли бы адаптироваться к текущим быстро меняющимся событиям жизни. Не помня о том, что с ним было, организм просто не смог бы совершенствоваться дальше, так как то, что он приобретает, не с чем было бы сравнивать, и оно бы безвозвратно утрачивалось[3]. Развитие основных познавательных процессов ребенка в детстве может идти активно и пассивно, организованно и хаотично, и уровень интеллекта ребенка существенно зависит от того, насколько продуманным было обучение ребенка в семье и в образовательных учреждениях.

Для человека крайне необходима *долговременная память*—это вид памяти, обеспечивающий длительную удержку знаний и характеризующейся большим количеством сохраненной информации. Не менее необходима *кратковременная память* – удерживает и преобразовывает данные, поступающие от органов чувств и непосредственно из долговременной памяти [4].

П. П. Блонский говорил о том, что проблема, которая касается памяти, является «ровесницей психологии как науки». Память человека определяется как психофизический и культурный процесс, который выполняет на протяжении жизни многие функции запоминания, сохранения и воспроизведения информации [1].

Огромный вклад в разработку проблемы памяти внес И. М. Сеченов. Он выдвинул рефлекторную теорию психики, тем самым подошел к изучению долговременной памяти. [9]

Н. П. Павлов говорил о том, что физиологическая основа памяти это образование временных нервных связей которые способны восстанавливаться, актуализироваться в дальнейшем под влиянием разных раздражителей [2]. Данная тема достаточно детально изучена и освещена такими авторами как: А. А. Смирновой, Л. С. Выгодским, П. И., Зинченко, А. Р. Лурия, А. Н. Леонтьевым, Л. И. Куприяновым, А. Р. Лядиус, А. Н. Шлычковой, и в настоящее время эта проблема является актуальной.

**Цель исследования** – анализ кратковременной и долговременной памяти у детей школьного возраста.

**Материалы и методы.** Настоящее исследование посвящено изучению кратковременной и долговременной памяти детей школьного возраста.

**Объект исследования:** исследование кратковременной и долговременной памяти детей школьного возраста выполняла на 50 учащихся школы-гимназии № 51, город Алматы, **возрастом** от 13 до 15 лет, из них 20 мальчиков и 30 девочек, разделенных на 2 группы (основная и контрольная).

**Ход эксперимента:** исследование проводилось с помощью двух методик, а именно «Память на числа» и «Запомни слова». Перед началом исследования подросткам была объяснена цель работы и инструкция по выполнению задания, после чего были розданы листки для выполнения задания.

Методика «*Память на числа*» направлена на определение кратковременной слуховой памяти на числа, ее объема и точности. Методика удобна как для индивидуального, так и группового тестирования, так как процедура не занимает много времени. Во время проведения данной методики детям предлагалось запомнить за 1 прочтение ряд чисел в течение 20 секунд, после чего дети должны запомнить и записать эти числа не меняя их последовательность. По результатам, т.е. по количеству названных чисел учащимся, выставляются баллы. Показатель от 8 до 10 единиц рассматривается как высокий, 7-5 - средний, 4-0 – низкий.

Методические указания: после команды о начале работы исследователь зачитывает ряд чисел и одновременно включает секундомер. Во время исследования необходимо следить, чтобы никто из испытуемых не записывал числа. При воспроизведении необходимо следить за учащимися, чтобы никто не списывал друг у друга. Через 1 минуту подаётся команда «положить ручки». [5]

Методика «*Запомни слова*» предназначена на определение долговременной памяти. Во время проведения данной методики детям предлагалось запомнить за 1 прочтение ряд знакомых и известных им слов (15 слов), после чего дети должны запомнить и написать на бланке эти слова через 30 минут, не меняя их форму. По результатам, т.е. по количеству названных слов учащимся, выставляются баллы. Показатель от 13 до 15 единиц рассматривается как высокий, 12-8 - средний, 7-0 – низкий [6].

Некоторые учащиеся, входящие в группу испытуемых, принимали участие в исследовании охотно, некоторые потребовали полного разъяснения целей и задач исследования.

Сначала учащимся первой основной группы (25 учащихся) была дана методика «Запомни слова» для определения долговременной памяти. Для этого они получили инструкцию: «Слушайте меня внимательно! Сейчас я назову ряд слов, которые вы постарайтесь запомнить и через 30 минут напишите их в том порядке, в котором вы их вспомните. Для того чтобы их лучше запомнить. Делайте на листе бумаги какие-либо зарисовки или пометки (но не слова), фиксируя таким образом те ассоциации, которые они у вас вызывают. При воспроизведении понятий вы будете пользоваться вашими пометками. Старайтесь точно воспроизводить понятие. Внимание! Начинаем!». Учащимся громко и отчетливо зачитывается ряд слов с интервалом, достаточным для того, чтобы испытуемый сделал нужные ему пометки. Испытуемым зачитывается следующий ряд слов: дневник, солнце, сердце, зонт, очки, конституция, цветы, портфель, грибы, телефон, тетрадь, вода, жизнь, праздник, память.

Затем, эта же группа приступает к следующей методике «Память на числа». Для нее они получают инструкцию: «Слушайте меня внимательно! Сейчас я прочитаю ряд чисел, которые вы постарайтесь запомнить и, когда я закончу, сразу напишите их в том порядке, в котором вы их запомните. Внимание! Начинаем!». Учащимся был прочтен следующий ряд чисел: 9,15,323,1570,95,15000,27,450,18,169.

Для точности исследования второй контрольной группе (25 учащихся) были даны те же методики для определения кратковременной и долговременной памяти детей школьного возраста.

### **Результаты исследования**

Таблица 1. Результаты в процентном соотношении изучения кратковременной памяти в двух группах.

Испытуемые	Уровни кратковременной памяти					
	Низкий		Средний		Высокий	
	%	количество	%	количество	%	количество
1 группа (основная)	40	10	52	13	8	2
2 группа (контрольная)	48	12	48	12	4	1

По приведенным данным в таблице 1, можно сказать, что в основной группе у 8 % детей (2 человека) уровень развития высокий, это говорит о том, что у этих детей развита способность к заучиванию цифр, следовательно, они обладают высоким уровнем слуховой памяти. У 52 % детей (13 человек) уровень развития – средний. А у остальных 40 % из испытуемых детей (10 человек) уровень развития низкий, можно предположить, что с этими детьми недостаточно занимаются, для развития памяти. В

контрольной группе у 4% испытуемых (2 человека) уровень развития высокий, что свидетельствует о способности заучивания чисел. А у 48 % испытуемых (уровень развития средний, и у 48% испытуемых низкий уровень развития. В основном на низкий показатель повлияла невнимательность испытуемых.

Таблица 2. Результаты в процентном соотношении изучения долговременной памяти в двух группах.

Испытуемые	Уровни долговременной памяти					
	Низкий		Средний		Высокий	
	%	количество	%	количество	%	количество
1 группа (основная)	8	2	44	11	48	12
2 группа (контрольная)	4	1	32	8	64	16
Среднее значение	6%		38%		56%	

По приведенным данным в таблице 2, в основной группе у 48 % испытуемых (12 человек) имеют высокий уровень долговременной памяти. У 44% испытуемых (11 человек) средний уровень долговременной памяти. А у 8 % испытуемых наблюдается низкий уровень долговременной памяти. Следует отметить, что 5 человек из данной группы смогли в точности написать все вышеуказанные слова после определенного времени. После получения и обработки данных видно, что в контрольной группе 64 % испытуемых (16 человек) имеют высокий уровень долговременной памяти. В данной группе 4 испытуемые смогли в точности написать все вышеназванные слова после истечения 30 минут. У 32% испытуемых (8 человек) средний уровень, и у 4 % испытуемых (1 человек) наблюдается низкий уровень долговременной памяти. Многие из испытуемых школьников из двух групп показали хороший результат, что подтверждается данными из таблицы 2.

#### Выводы

1. В результате исследования установлено, что у 8 % детей (2 человека) школьного возраста-13-15 лет, уровень развития кратковременной памяти высокий. Это свидетельствует о том, что у этих детей развита способность к заучиванию цифр, а, следовательно, они обладают высоким уровнем слуховой памяти. У 52 % детей (13 человек) уровень развития – средний. А у остальных 40 % из испытуемых детей (10 человек) уровень развития низкий, можно предположить, что с этими детьми недостаточно занимаются, для развития памяти.

2. По приведенным данным в основной группе у 48 % (12 человек) испытуемых школьников в возрасте от 13 до 15 лет имеют высокий уровень долговременной памяти. У 44% испытуемых (11 человек) средний уровень долговременной памяти. А у 8 % испытуемых наблюдается низкий уровень долговременной памяти. В контрольной группе 64 % испытуемых (16 человек) имеют высокий уровень долговременной памяти. В данной группе 4 испытуемые смогли в точности написать все вышеназванные слова после истечения 30 минут. У 32% испытуемых (8 человек) средний уровень, и у 4 % испытуемых (1 человек) наблюдается низкий уровень долговременной памяти.

3. В результате исследования объема кратковременной и долговременной памяти у школьников в возрасте от 13 до 15 лет установлено, что показатели долговременной памяти выше, чем кратковременной. Большая амплитуда компонентов, связанных с обращением к долговременной памяти, а также высокая стабильность выполнения задач на время наблюдается у испытуемых, индивидуальной особенностью которых являются лучшие показатели образной памяти.

#### Список литературы:

1. Блонский П.П. Избранные психологические произведения.–М.:Просвещение,1964.– С. 233-235.
2. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4 – изд.- М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС,2003. - кн.1; Общие основы психологии. – С. 347-352.
3. Б. Мецераков, В Зинченко. Большой психологический словарь/Сост. и общ. - СПб :прайм – ЕВРОЗНАК,2004.- С. 179-181.
4. Бородулин В.И., Горкин А.П., Гусев А.А., Ланда Н.М. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь/– М.: Большая Российская энциклопедия,2001 – 912 с
5. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. Пособие: В 2 кн. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС,2003-кн.1 система работы психолога с детьми разного возраста. – С. 59-61.
6. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. Пособие: В 2 кн. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС,2003 кн.2: Работа психолога со взрослыми. Коррекционные приемы и упражнения. – С. 254-259.
7. Лебедев А.Н. Нейрофизиологические параметры памяти человека.– Журнал,1993, т. 43, N2. С. 277 – 285.
8. Зинченко Т. П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии. - М.: МОДЭК, 2000.-434 с.
9. Психология высших когнитивных процессов/Под ред. Т.Н. Ушаковой, Н.И. Чуприковой, -М.:ИПРАН,2004.–304с.



**Хамзина Ботагоз Еркеновна**

доктор педагогических наук, доцент КАТУ имени С.Сейфуллина, be\_khamzina@mail.ru

## **ПИСЬМЕННЫЙ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРС В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИОЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ**

***Резюме:** В статье рассматриваются место и роль социолингвокультурной компетенции в структуре и в содержании иноязычной коммуникативной компетенции и межкультурной компетенции в обучении иностранному языку. Также, показана социолингвокультурная направленность процесса обучения иностранному языку, определяются задачи формирования социолингвокультурной компетенции, сформированы положения социолингвокультурного подхода при обучении иностранным языком.*

***Summary:** The article considers the place and role of sociolinguacultural competence in the structure and content of communicative and intercultural ones in the process of teaching foreign language. The paper is also devoted to sociolinguacultural orientation of training on an example of the English language, formation of sociolinguacultural competence is vital for foreign language teachers.*

***Түйін:** Бұл мақалада шет тілін оқыту кезінде әлеуметтік-мәдени коммуникативтік құзыреттіліктің құрылымы, мазмұны мен мәдениет аралық құзырының орны мен ролі қарастырылады. Сондай-ақ, шет тілін оқыту барысында социомәдени бағыт көрсетілді, мәдени-әлеуметтік құзіреттілікті қалыптастыру міндеттері анықталды, әлеуметтік-мәдени тәсілдің ережелері қалыптастырылды.*

Одной из основных целей обучения иностранному языку на различных этапах обучения, включая языковой вуз, является формирование иноязычной коммуникативной компетенции, состоящей из ряда компонентов. Несмотря на то, что в научной литературе описаны разные модели иноязычной коммуникативной компетенции, включающие составляющие компоненты, ученые так и не пришли к единому мнению относительно того, какие компоненты должны быть включены в модель иноязычной коммуникативной компетенции. Именно поэтому в настоящее время разные научные школы апеллируют к различным моделям, имеющим разный компонентный состав. Как описывает в своей книге П.В. Сысоев [1], появление понятия «коммуникативная компетенция» уходит корнями в 70-е гг. XX в., когда исследователи разных стран начали изучать проблему влияния социолингвокультурного контекста коммуникации на сам процесс и на результат общения. Сам термин «коммуникативная компетенция» своим появлением обязан известной книге Н. Хомского «Аспекты теории синтаксиса» [2]. В ней автор впервые использовал термин «лингвистическая компетенция» идеального носителя языка, которая представляла знания грамматики, лексики и фонетики. В теории Н. Хомского главным субъектом речевой деятельности выступает говорящий-слушающий, владеющий иностранным языком в совершенстве. При этом ученый разграничивает понятия «компетенция» (competence) и «речевое поведение» (performance). «Компетенция» – это «знания говорящим-слушающим своего языка» в идеальных условиях. «Речевое поведение» же – это «реальное использование языка в конкретных ситуациях» [2]. Речевое поведение выступает отражением языковой компетенции. Однако данное положение носит сугубо теоретический характер и отражает лишь идеальные условия коммуникации. Вместе с тем, следует заметить, что в условиях реального межличностного общения возникает ряд факторов экстралингвистического характера, которые не позволяют однозначно определить уровень языковой компетенции

Реакцией на теорию Н. Хомского об идеальном «говорящем слушающем» послужила работа известного американского антрополога и социолингвиста Делла Хаймса, который подверг резкой критике концепцию Н. Хомского. Д. Хаймс утверждал, что владение языком предполагает не только знание грамматического, лексического и фонетического материала, но и владение социокультурным контекстом общения, который во многом будет определять эффективность и результативность коммуникации [3]. В ответ на учение Н. Хомского, Д. Хаймс предложил понятие «коммуникативная компетенция», означающее способность использовать лингвистическую компетенцию в социокультурных контекстах. Появление работ Н. Хомского и Д. Хаймса способствовало началу новой эры разработки теоретических основ и практических методик коммуникативного обучения иностранному языку.

В настоящий момент существует несколько моделей иноязычной коммуникативной компетенции, которые используются в различных регионах Северной Америки, Европы и России. [4]. Одной из первых моделей иноязычной коммуникативной компетенции была модель М. Канале и М. Суэйн [5]. В ней авторы обозначили сначала три вида компетенций: грамматическую, социолингвистическую и компенсаторную (strategic competence), а впоследствии М. Канале был добавлен четвертый компонент

– дискурсивная компетенция [6]. Следует заметить, что данная модель нашла достаточно широкое применение в научных исследованиях, проводимых в США. Выделенные четыре вида компетенций как составляющие иноязычной коммуникативной компетенции легли в основу модели иноязычной коммуникативной компетенции, разработанной С.Дж. Савиньн [7]. Модель имеет форму перевернутой пирамиды на то, что иноязычная коммуникативная компетенция представляет собой многоуровневую категорию. Самым первым компонентом выступает социолингвистическая компетенция. Это значит, что изучение иностранного языка никогда не начинается с абсолютного нуля. К моменту формального обучения у учащихся или студентов уже сформированы определенные представления о стране и культуре изучаемого языкового сообщества. Позднее подобные идеи нашли отражение в работах К. Крамш и Г. Нойнера [8], посвященных овладению культурой страны изучаемого языка и формированию социокультурной компетенции в рамках иноязычной коммуникативной компетенции обучающихся.

Примерно в это же время в Европе в рамках проекта Совета Европы по образованию Ваном Эком [9] была разработана европейская модель иноязычной коммуникативной компетенции, которая включала следующие шесть составляющих компетенций: языковую, социолингвистическую, социальную, социокультурную, дискурсивную и компенсаторную (*strategic competence*) компетенции. Очевидно, что между моделями М. Каналя и М. Суэйн и Вана Эка есть много общего. Единственное различие заключается в содержании социолингвистического компонента моделей. Ван Эк разделил социальную, социокультурную и социолингвистическую компетенции, придав особый статус и особое значение каждой из них. При описании социолингвистической компетенции модели М. Каналя и М. Суэйн авторы утверждают, что знание культуры страны изучаемого языка и контекста коммуникации играет определяющую роль и является основой социолингвистической компетенции. Иначе невозможно будет говорящему варьировать речевое высказывание в зависимости от социокультурного контекста, если сам социокультурный контекст останется неизвестным.

В России большую известность и признание в научных кругах получили сразу несколько моделей иноязычной коммуникативной компетенции. Одной из них является модель В.В. Сафоновой, которая в ее состав включила языковую, речевую и социокультурную компетенции. Являясь автором и разработчиком теоретических основ социокультурного подхода к обучению языкам международного общения, в своей модели В.В. Сафонова акцентировала внимание на социокультурной составляющей (социокультурной компетенции), которая, в свою очередь, включала социолингвистическую и социальную компетенции. В рамках данного исследования особый интерес представляет включение компенсаторной компетенции в состав модели иноязычной коммуникативной компетенции. В модели В.В. Сафоновой данный компонент не был выделен отдельно. Следующей моделью, которая получила широкое распространение в российской научной литературе, является модель иноязычной коммуникативной компетенции И.Л. Бим [10]. Модель состоит из пяти видов компетенций: языковой, речевой, социокультурной, компенсаторной и учебно-познавательной.

Также, рассматривая отечественных авторов, выявлено, что Кунанбаева С.С. предлагает термин «межкультурное общение (МКО)», то оно определяется как процесс совместной выработки единого для всех участников нового значения всех производимых и воспринимаемых действий и мотивов [11].

Ю.М. Лотман, противопоставляя устное общение письменному, писал, что в отличие от письменного, в устном общении «адресат всегда присутствует налицо, обладает той же степенью реальности и конкретности, что и отправитель сообщения. Как правило, они расположены в некотором общем времени и пространстве» [12].

Ван Дейк, сравнивая устный и письменный дискурс, сосредоточивался на письменном и, выделяя его дифференцирующие черты, указывал, что писатель, текст, читатель не находятся «в пределах единой ситуации, локализованной в пространстве и времени», как это имеет место при устном дискурсе между говорящим и слушающим

Изучаемая нами чат-коммуникация оказалась гибридом письменной и устной коммуникации не только по характеру языкового кода, но и по характеру топологических признаков.

Как пишет О.С. Иссерс, человеческое общение определяется коммуникативным контекстом, который складывается из психологических параметров личности, отношений между коммуникантами и коммуникативной ситуацией. Специфика чат-общения в огромной степени зависит именно от коммуникативной ситуации, в которой оно происходит. Вслед за толкованием словаря социально-психологических понятий, под ситуацией понимаем «набор всех средовых и социальных условий, в которых происходит общение данной группы людей в пространственно-временной перспективе [13].

В научной литературе выделяют несколько жанров Интернет-дискурса: электронная почта, чат, веб-форум, блог, социальные сети. Рассмотрим подробнее каждый из данных видов жанров Интернет-дискурса.

Электронная почта (e-mail) представляет собой Интернет-технология, позволяющую пользователям в асинхронном режиме обмениваться между собой сообщениями. Переписка по e-mail, как и обмен письмами по обычной почте, – это чаще всего общение двух лиц, однако число адресатов может быть увеличено. Таким образом, создается возможность для своеобразного e-mail диалога. Но, говоря о диалоге посредством электронной почты, следует заметить, что общение происходит в асинхронном режиме, при котором инициативное и ответное письмо разделены во времени. В методической литературе существует несколько исследований, посвященных развитию межкультурных умений учащихся посредством электронно-почтовой группы, когда общение между участниками международного телекоммуникационного проекта осуществлялось через обмен электронными посланиями [13].

Чат (Chat) выступает следующим жанром письменного Интернет-дискурса. Отличительной его особенностью является синхронность письменной коммуникации и обмен небольшими по объему посланиями (по сравнению с электронной почтой). Письменные высказывания в чате напоминают разговорную речь со всевозможными письменными сокращениями.

Веб-форум является третьим жанром письменного Интернет дискурса. Его характеризует более формальная проблематика обсуждений, синхронный или асинхронный виды коммуникации. В методической литературе имеются исследования, посвященные формированию социокультурной компетенции студентов посредством участия в Интернет-дискуссиях, организованных на платформе веб форума. К дидактическим свойствам веб-форума можно отнести мультимедийность, гипертекстовую структуру, асинхронность коммуникации, хронологическое размещение сообщений, модерация форумом осуществляется одним пользователем. По сравнению с чатом, письменная речь на веб-форуме более грамматически оформлена.

Развитие сети Интернет и появление сервисов Веб 2.0 постепенно привели к более широкому использованию блогов. Блог – веб-сайт, основное содержимое которого – регулярно добавляемые записи, содержащие текст, изображения или мультимедиа. Для блогов характерны недлинные записи временной значимости, отсортированные в обратном хронологическом порядке. Отличия блога от традиционного дневника обуславливаются средой: блоги обычно публичны и предполагают сторонних читателей, которые могут вступить в публичную полемику с автором. Именно на возможности комментировать запись в блоге и строится коммуникация. Блог или блог-технология получила достаточно широкое освещение в методической литературе. Исследователями были разработаны методики развития умений письменной речи, дискурсивной компетенции и социокультурной компетенции на основе блог-технологии [1]. Ученые выделяют следующие дидактические свойства блог-технологии: мультимедийность, гипертекстовая структура, асинхронность коммуникации, хронологическое размещение сообщений, модерация осуществляется одним пользователем.

При неофициальном общении в рамках Интернет-дискурса присутствует стремление участника коммуникации сделать письменную речь похожей на устную. В результате использования разнообразных и специфических приемов речевой выразительности нередко проявляется феномен языковой игры. Главной функцией коммуникации в данном случае становится контактоподдерживающая функция. Средством же заполнения информационных лакун может стать лексическая игра. Очевидно, что использование подобной словесной игры в рамках Интернет-дискурса возможно при соблюдении некоторых условий: проявление игровой интенции, установки на игру; применение подобной игры в обстоятельствах, допускающих неформальное общение, в ряде разновидностей блогов, социальных сетях, чате; приятельские, дружеские отношения между коммуникантами. Сфера функционирования речи в рамках Интернет-дискурса предполагает использование письменной ее разновидности, что дает широкий простор для игр с орфографией, лексикой, пунктуацией. Тем не менее, это не исключает возможности экспериментировать с фонетическим строем языка, находя различные способы графического изображения особенностей произношения слов, интонации [14]. Существенные изменения в системе высшего профессионального образования на современном этапе становления информационного общества являются основными причинами пересмотра имеющихся методик обучения. В этой связи довольно актуальным становится вопрос подготовки и переподготовки педагогических кадров, активно и адекватно использующих информационные и коммуникационные технологии в процессе обучения иностранному языку. Причем особое значение имеет способность преподавателя адаптироваться к быстроизменяющимся социально-экономическим условиям и нетрадиционно подходить к решению педагогических задач, что, в свою очередь, требует тщательного планирования учебного процесса и разработки особой методической системы обучения, в рамках которой с помощью метода моделирования преподаватель сможет осуществлять мониторинг учебной деятельности студентов и корректировать ее направленность.

Существенные изменения в системе высшего профессионального образования на современном этапе становления информационного общества являются основными причинами пересмотра имеющихся методик обучения. В этой связи довольно актуальным становится вопрос подготовки и переподготовки педагогических кадров, активно и адекватно использующих информационные и коммуникационные технологии в процессе обучения иностранному языку. Причем особое значение имеет способность преподавателя адаптироваться к быстроизменяющимся социально-экономическим условиям и нетрадиционно подходить к решению педагогических задач, что, в свою очередь, требует тщательного планирования учебного процесса и разработки особой методической системы обучения, в рамках которой с помощью метода моделирования преподаватель сможет осуществлять мониторинг учебной деятельности студентов и корректировать ее направленность.

Трактуя методическую систему как единый целостный комплекс, необходимо отметить, что ее разработка направлена на всестороннее воспитание личности обучающегося: - формирование профессиональной компетентности обучающегося и общекультурных ценностей, предусматривающих не столько усвоение определенного количества знаний или конкретного уровня развития, сколько сформированность способности творчески подходить к решению поставленных задач, выходя за рамки профессиональной деятельности; развитие рефлексивных умений, позволяющих оценить свою активность и степень самостоятельности с конструктивной точки зрения, провести расширение границ для самореализации и повысить чувство ответственности за полученные результаты, что, безусловно, сказывается на профессионально-личностном росте обучающихся; приобретение индивидуального стиля осуществления профессиональной деятельности и накопление опыта за счет индивидуальных особенностей развития личности обучающегося, его потребностей и намерений, а также условий осуществления трудовой деятельности [15].

Социолингвокультурная компетенция – комплекс знаний о ценностях, верованиях, поведенческих образцах, обычаях, традициях, языке, достижениях культуры, свойственных определенному обществу и характеризующих его, происходит в процессах социолингвокультурного воспитания и обучения. Поэтому проблема формирования социолингвокультурной компетентности студентов в настоящее время достигает особенного значения. Сформированная социокультурная компетентность - гарант эффективной межкультурной коммуникации, т.е. соответствующее взаимодействие с представителями других культур.

Авторами исследований, посвященных проблеме формирования социолингвокультурной компетенции, а также оценки уровня ее сформированности, являются такие ученые, как Сафонова В.В., Сысоев П.В., Пассов Е.И., Соловова Е.Н., Тер-Минасова С.Г., Зимняя И.А., Сороковых Г.В., Тарасюк Н.А. и др.[3]. Все авторы сходятся во мнении, что для успешного развития социокультурной компетенции обучающихся на уроках иностранного языка необходимо создавать модель культуры того или иного народа, используя в качестве основных средств произведения иноязычной культуры, ее артефакты.

Цель обучения иностранному языку – формирование и развитие коммуникативной компетенции. Учебное пособие как средство обучения должно также реализовывать эту цель и, соответственно, формировать все компоненты иноязычной коммуникативной компетенции. В данной работе будет проведен анализ процесса развития социолингвокультурной компетенции посредством электронного пособия.

Пособие соответствует требованиям государственного образовательного стандарта. В данном УМК реализуется коммуникативно-когнитивный подход, содержатся задания на обучение дискуссии, формирование критического мышления, использование групповой и парной работы, работы в сотрудничестве, проектную деятельность. Пособие охватывает 8 тематических разделов: A Good Start in Life, Identity, A Time to Celebrate, The Root of All Evil, Family Issues, Sports, Animals, Computers. Каждый раздел пособия содержит задания на говорение, чтение, письмо и аудирование, а также на развитие языковых навыков и социолингвокультурной компетенции (educational and cross cultural dimension). Однако, предложенные в пособии материалы являются недостаточно содержательными с точки зрения раскрытия социолингвокультурных особенностей жизни англоязычных стран.

Анализ социокультурных компонентов уже существующих электронных пособий привел к выводу, что они содержат недостаточно аутентичных материалов, отражающих современные реалии англоязычного общества. В них предложены множество тематических текстов, но малое количество зрительных образов, и многие данные пособия значительно устарели и утратили свою актуальность. Поэтому, мы решили учесть все недочеты и создать усовершенствованный вид пособия. Созданное нами электронное учебное пособие рассчитано на использование студентами 1 курса, изучающих английский язык на базовом уровне. Материал данного ресурса соответствует требованиям государственного

образовательного стандарта образования и отвечает всем требованиям, предъявляемым к электронным учебным пособиям.

Структура пособия соответствует содержанию учебника и включает в себя 8 тематических разделов:

1. Проблемы образования;
2. Самоопределение личности;
3. Национальные традиции и праздники;
4. Отношение к материальным ценностям и проблема бедности;
5. Взаимоотношения в семье и семейные ценности;
6. Роль спорта в современном мире;
7. Жизнь животных и этическая сторона взаимоотношений людей и животных;
8. Влияние новых технологий на жизнь человека.

Данное электронное пособие предназначено для развития социолнгвокультурной компетенции учащихся, то есть:

- увеличения объема их знаний о социолнгвокультурной специфике стран изучаемого языка (культурном наследии, особенностях современной жизни, ценностях общества), формирование навыков применения этих знаний в различных ситуациях формального и неформального межличностного и межкультурного общения;

- совершенствования умений строить свое речевое и неречевое поведение адекватно правилам этикета в стандартных ситуациях общения в иноязычной среде;

- распознавание и употребление в устной и письменной речи основных норм речевого этикета (реплик-клише, наиболее распространенной оценочной лексики), принятых в странах изучаемого языка;

- знание употребительной фоновой лексики и реалий стран изучаемого языка;

- знакомство с образцами англоязычной массовой культуры;

- формирования умений сопоставлять культуру родной страны и стран изучаемого языка.

Эффективность использования данного пособия обусловливается возможностью работы обучающихся по индивидуальной образовательной траектории. Красочное оформление ресурса, материалы из сети Интернет и интерактивные задания стимулируют познавательный интерес обучающихся, повышают их мотивацию к изучению языка и культуры англоязычных стран, а также развивают кругозор и фоновые знания.

Планируются следующие результаты использования данного электронного пособия:

Личностные результаты, которые должны быть получены в результате использования данного УМК:

1. Использование информационного пространства сети Интернет для повышения мотивации и интереса к предмету;

2. Участие в творческом процессе, работа в сотрудничестве;

3. Признание для себя общепринятых морально-этических норм, развитие толерантного отношения к проявлениям иной культуры.

Метапредметные результаты:

1. Способность принимать и сохранять цели и задачи учебной деятельности, поиск средств ее осуществления.

2. Способность активно использовать речевые средства и средства информационных и коммуникационных технологий.

3. Готовность осуществлять регулятивные действия самонаблюдения, самоконтроля, самооценки в процессе автономной работы и коммуникативной деятельности на иностранном языке.

4. Готовность слушать собеседника и вести диалог; готовность признавать возможность существования различных точек зрения и права каждого иметь свою; излагать свое мнение и аргументировать свою точку зрения и оценку событий.

5. Способность осуществлять поиск информации (в справочных источниках и открытом учебном информационном пространстве сети Интернет) и готовность работать с ней: выделение, обобщение и фиксация нужной информации.

Предметные:

1. Уметь воспринимать на слух и понимать иноязычные тексты с разной глубиной проникновения в их содержание (с пониманием основного содержания, выборочным и полным пониманием текста) в зависимости от коммуникативной задачи.

2. Уметь читать и понимать аутентичные тексты с полным пониманием содержания, с пониманием основного содержания и выборочным пониманием интересующей информации.

3. Уметь делать выписки из текста, писать эссе, письмо в компанию, статью в журнал, создавать плакат.

4. Уметь кратко высказываться о фактах и событиях, передавать содержание, основные мысли прочитанного текста с опорой на него.

5. Адекватно произносить звуки английского языка, соблюдать правильное ударение в словах и фразах.

6. Использовать следующие лексические единицы: pop quiz, straightA's, to cram, to kill a test, to bomb an exam, gap year, education system, subculture, identity, candles, mistletoe, carols, Christmas cards, holly, angel hair, social problems, history maker, wedding ceremony, family issues, sporting nation, rare animals, astonish, application, social nets.

7. Знать и понимать основные факты о системе образования Великобритании и США, пример глобальной современной субкультуры; лексическую единицу Identity с точки зрения социума, проблему взаимоотношений личности и группы, традиции празднования Рождества в странах изучаемого языка, примеры социальных проблем западного общества; пример выдающегося предпринимателя, изменившего мир, особенности семейных церемоний (свадьба), популярные виды спорта в Великобритании и США, проблемы взаимоотношений человека и животного мира (в глобальном масштабе), роль домашних питомцев в жизни британцев, примеры использования новых технологий в обучении; влияние социальных сетей на современное общество.

8. Уметь сопоставлять школьную и студенческую жизнь Казахстана, Великобритании и США, сравнивать традиции празднования Рождества, популярные виды спорта, социальные проблемы в родной стране и стране изучаемого языка.

В результате применения электронного пособия в процессе обучения английскому языку учащиеся должны знать и понимать связанные с изученными темами культурно-исторические факты страны изучаемого языка (Великобритания, Соединенные Штаты Америки), правила речевого поведения в ситуациях общения, лексические единицы, отражающие социокультурные реалии англоязычного общества.

Итак, при работе с пособием обучающиеся углубляют предметные знания о социокультурных правилах вежливого поведения в стандартных ситуациях общения в иноязычной среде; межпредметные знания о культурном наследии страны изучаемого языка, об условиях жизни населения; возможностях получения качественного образования, ценностных ориентирах, об особенностях жизни в поликультурном обществе. Речь учащихся обогащается лингвострановедческими реалиями и фонемой лексикой, они учатся опознавать и понимать их в устных и письменных текстах, используя информационно-справочные материалы.

Таким образом, обучающиеся посредством нашего электронного пособия выделяют общее и специфичное для Великобритании, США и Казахстана, что способствует объединению, сближению, развитию понимания и доброго отношения к культуре страны изучаемого языка, ее людям и традициям. Формирование собственного мнения, собственной активной жизненной позиции по любому вопросу стимулирует и мотивирует стремление постоянно увеличивать и углублять объем знаний о собственной стране и других странах.

#### **Список используемой литературы:**

1. Сысоев П.В. Информационные и коммуникационные технологии в лингвистическом образовании. М.: Либроком, 2013. 264 с.

2. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. М., 1972., 121 с.

3. Hymes D.H. On Communicative Competence. In: J.B.Canale, M. and Swain, M. 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics 1 (1), 1-47.

4. Федорова Л.А. К понятию коммуникативной компетенции: Автореф. дис... канд. филол. наук. — М., 1980.

5. Canale M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy, 45.

6. Savignon S.J. (1997). Communicative competence: Theory and classroom practice (2nd edition). NewYork: McGraw-Hill.

7. Neuner G. (1994). Fremde Welt und eigene Erfahrung – ZumWandel der Konzepte von Landeskunde für den fremdsprachlichen Deutschunterricht. In: Neuner, G. with the assistance of M. Asche (eds.) (1994), FremdeWeltundeigeneWahrnehmung. Konzepte von Landeskunde.

8. *J.A. van Ek, Threshold Level English, Pergamon Press, Oxford 1980, p. 34, (originally published in 1975 by the Council of Europe, Strasbourg, as The Threshold Level).*
9. *Vim I.L. Personality-oriented approach - the basic strategy of renewal of school // Inostrannyeyazyki v shkole. 2002. №2. P.11-15.*
10. *Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. Алматы. 2010. - 350с.*
11. *Лотман Ю.М. Избранные статьи в трех томах. Т.1.Статьи по семиотике и топологии культуры. Таллин: Александра, 1992. С. 9-247.*
12. *Иссерс О.С. «Речевое воздействие», 2009, с.54-66.*
13. *Сысоев П.В., Апальков, В.Г. Формирование межкультурной компетенции учащихся средствами электронно-почтовой группы /П.В. Сысоев, В.Г. Апальков [Электронный ресурс]. - Режим доступа: [www.lib.tsu.ru/mninfo/000349304/.../05-102.pdf](http://www.lib.tsu.ru/mninfo/000349304/.../05-102.pdf). - Дата доступа: 07.08.2016.*
14. *Ющук Е.Л. Книга «Блог: создать и раскрутить», 2008г., 164 с.*
15. *Буржжинская Т. Г. Методическая система будущего учителя КА профессионально-педагогический феномен /Т.Г.Буржжинская// Фундаментальные исследования. – 2008. – № 6. – С. 108–110.*

**Қиясова Қалия Құралбаевна**  
п.ғ.к., «Шет тілдері» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ  
**Бахрамова Гульмира Абдурасуловна**  
п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ  
**Абуова Бейбет Джанабаевна**  
п.ғ.к., «Мектепке дейінгі тәрбие және дефектология» кафедрасының аға оқытушысы, ОҚМПУ  
**Сихынбаева Жамиля Сарсенбаевна**  
п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының аға оқытушысы, ШУ  
**Сихымбаев Қуаныш Сарсенбаевич**  
п.ғ.к., «Дене шынықтыру» кафедрасының меңгерушісі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ

## **ЖАҢАШЫЛ МЕКТЕПТЕГІ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҰМЫСТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Мектептегі әдістемелік жұмыс педагогикалық мәдениетті көтерудің шарты. Мұғалімнің кәсіптік дайындығы оның педагогикалық жоғары оқу орнын бітірумен аяқталмайды, ол мұғалімнің кәсіптік қызметінің бүкіл кезеңін қамтиды. Сонымен бірге мұғалімнің кәсіптік білімін үздіксіз көтеріп отыруы оның шығармашылық қабілетін дамытуды және дербес педагогикалық тәжірибесін үнемі дамытудың шарты болып табылады. Егер мұғалім қоғамдық ортада белсенді позиция ұстанып, оның дербес тәжірибесі әлеуметтік және педагогикалық тәжірибемен кірігіп, педагогикалық ұжым-ның қолдануға ие болып, кәсіптік шығармашылық ізденісі көтермеленіп отырса, мұғалімнің кәсіптік шеберлігі мен педагогикалық мәдениетінің артуы барынша жемісті болады.

Мұғалімдердің біліктілігін жетілдіру жоспарына сәйкес олар бес жылда бір рет мұғалімдер біліктілігін көтеру институттарында немесе педагогикалық жоғары оқу орындарының арнаулы факультативтерінде арнайы дайындықтан өтуі тиіс. Біліктілік көтеру немесе педагогикалық ЖОО базасында мұғалімдердің алған арнайы білімдерді практикалық тұрғыдан қорытылып, мектепте сыннан өткізуді қажет ететіндігі аңғарылады. Бұндай жағдайда мектепте арнайы ұйымдастырылған әдістемелік жұмыстардың жүйесі мұғалім үшін баға жеткіліксіз көмек бола алады.

Әдістемелік жұмыстар дербес және жеке ерекшеліктер ескерілген жағдайда мұғалімдердің ғылыми-әдістемелік дайындығын жетілдіруге деген сұранысына жауап бере алады. Ал, әдістемелік жұмысты жеке ерекшеліктерді ескеріп жүргізу, бірқатар субъективті, объективті алғы-шарттарға байланысты. Ең бастысы мұғалімнің ғылыми-әдістемелік дайындығын жетілдірудегі өмірлік және кәсіптік бағдары, кәсіптік деңгейі мен тәжірибесі ескерілуі тиіс.

Мектептің әдістемелік қызметінің озық тәжірибелері мен дәстүрлерін сақтау және дамытудың да маңызы зор. Осы жұмыстардың бәрі де мектеп директорының оқу-тәрбие ісі бойынша орынбасарының құзырында болады.

Мектептегі әдістемелік жұмысты басқару оның міндеттері, мазмұны және ұйымдық негіздің директоры, оның орынбасары ғана емес, мұғалімдер де анық та нақты ұғына алғанда барынша тиімді болады. Ал мектептегі әдістемелік жұмыстардың жалпы міндеттерін былайша тұжырымдауға болады: мектептік педұжымының педагогикалық тәжірибесін жүйелі түрде зерттеу, жинақтау және тарату, педагогика ғылымының жетістіктерін жұмысқа қолдану қызметінде инновациялық бағыттылықты қалыптастыру; мұғалімдердің теориялық (пәндік) және психологиялық-педагогикалық дайындық деңгейін көтеру; жаңа оқу бағдарламаларын, жоспарларын, мемлекеттік білім стандарттарын оқып, үйренуді ұйымдастыру; оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологиясы, түрлері мен әдістерін байыту; жаңа нормативтік құжаттар, нұсқау-әдістемелік материалдармен танысуды ұйымдастыру; ғылыми-әдістемелік көмекті дербес және жеке ерекшеліктерді ескеріп ұйымдастыру - жас мұғалімдерге, пән мұғалімдеріне, сынып жетекшілері мен тәрбиешілерге; педагогикалық жұмыста белгілі бір қиындыққа кезіккен мұғалімдерге; педагогикалық білімі жоқ мұғалімдерге және т.б; мұғалімдердің өздігінен педагогикалық білім көтеруіне кеңес беру; жалпы кәсіптік-педагогикалық мәдениет деңгейін көтеру.

Мұғалімнің әдістемелік жұмыстарының мазмұнын кәсіптік-педагогикалық мәдениетінің құрамды бөліктерін ескере отырып айқындаған дұрыс деп білеміз. Олар - мұғалімнің жалпы мәдени дайындығы; әдістемелік, тәрбиешілік, зерттеушілік, кәсіптік-адамгершілік, басқара білу мәдениеті. Әдістемелік жұмыстың мазмұны кәсіптік-педагогикалық мәдениеттің әрбір бағыты бойынша нақтыланып, бірнеше ұзақ мерзімдік зерттеудің нысанына айналуы мүмкін.

Мұғалімнің әдістемелік, инновациялық жұмысқа қатысуы соңғы нәтижеде оның жеке педагогикалық жүйесінің, дербес педагогикалық жұмыс стилінің қалыптасуына ұласады.

Әдістемелік жұмысты ұйымдастыру мектептің типі, оның орналасқан жері және т.б. жағдайларға байланысты түбірінен ерекшеленуі мүмкін. Бұндай жағдайда 50-ден 100-ге дейін оқушысы, 10-12 мұғалімі бар шағын комплектілі орта мектептерде едәуір қиындық кездеседі. Ауыл мектептерінің тәжірибесі



осындай бірнеше мектепті ірі ауыл мектебінің базасында құрылған әдістемелік бірлестікке топтастырудың тиімділігін көрсетіп отыр.

Мектепте әдістемелік жұмыстарды ұйымдастырудың түрлері өзгермелі болып келеді. Олар мынадай негізгі факторларға байланысты өзгеріп, жаңарып отырады.

Білім беру төңірегіндегі мемлекеттік саясат, заң актілері, құжаттар;

Мұғалімдердің педагогикалық мәдениетінің деңгейі, олардың жеке кәсіптік өлшемдері болжамдау процесінде анықталған әдістемелік сауаттылығы.

Мектеп ұжымының моральдық-психологиялық ауа-райы, әдістемелік жұмыстарды ұйымдастырудағы материалдық-техникалық мүмкіндігі.

Мектептегі педагогикалық тәжірибені оқып үйрену, мұғалімдердің инновациялық белсенділігі, мектеп басшыларының әдістемелік жұмысты кәсіптік деңгейде іске асыруға дайындығы; мұғалімдердің арасындағы, мұғалімдер мен оқушылар арасындағы нақты жағдай.

Көптеген мектептерде әдістемелік жұмыстарды үйлестіретін әдістемелік кеңестер жұмыс істейді. Мектептің педагогикалық кеңесіне қарағанда әдістемелік кеңестің бір ғана функциясы бар, ол - әрбір мұғалімнің педагогикалық қызметінің ғылыми-әдістемелік деңгейін көтеру. Оның жұмысының тиімділігі ең кемі екі жағдайға тәуелді: кеңеске кімнің жетекшілік жасауы және мүшелерінің құрамының қандай екендігі. Әдістемелік кеңеске білім берудің әртүрлі оқу пәндерінен сабақ беретін барынша тәжірибелі мұғалімдер енеді. Олар әртүрлі әдістемелік құрылымдардың жетекшілері болуы мүмкін. Көбіне әдістемелік кеңеске оқу ісінің меңгерушісі басшылық жасайды.

Мектеп әдістемелік кеңесі мұғалімдердің кәсіптік біліктілігін арттырудың тактикасын айқындайды. Кеңес бірлестікте, комиссияларда қаралатын мәселелерді жоспарландырады. Мектептің әдістемелік жұмыстарының жалпы бағдарламасын, семинар, практикалық материалдардың жоспарын жасайды. Осылайша, әдістемелік кеңес мектептегі әрбір мұғалімнің кәсіптік-педагогикалық мәдениетін көтеру жұмысын басқаруда сайланбалы және ақылы өкілдікті танытады.

Мектептің әдістемелік жұмыстарының өзін ақтаған мынадай түрлерін атауға болады: пәндік әдістемелік бірлестіктер, мектептегі бірыңғай әдістемелік күн, проблемалық семинарлар мен практикумдар, жас мұғалім мектебі, озат тәжірибе мектебі, мұғалімдермен дербес жұмыс жүргізу, ашық және үлгілі сабақтар өткізу, ғылыми-педагогикалық конференциялар, педагогикалық оқу, ролдік, іскерлік және ұйымдық-қайраткерлік ойындар, педагогикалық жағдайды талдау және модельдеу, мұғалімдердің шығармашылық есебі, педагогикалық консилиум және т.б.

Осылардың арасында мұғалімдердің пәндік әдістемелік бірлестіктері барынша кең тараған. Ол пәндес мұғалімдермен біріктіріледі де, ең кемі 4-5 пән мұғалімін топтастырады.

Пән бірлестіктерінің әдістемелік жұмысының мазмұны көп қырлы болып келеді. Онда оқу-тәрбие жұмыстарының және оқушылар білімінің деңгейін көтеру, тәжірибе алмасуды ұйымдастыру, озық педагогикалық тәжірибені және педагогика ғылымының жетістіктерін енгізу мәселелері қаралып, жаңа оқулықтар мен оқу бағдарламаларының күрделі тараулары талқыланады. Сонымен бірге тәжірибелік оқу бағдарламалары мен оқу құралдарының нұсқалары, олардың нәтижелері деп талқыланады. Бірлестік мүшелері білім беретін және қадағалайтын компьютерлік бағдарламаларды талдап жасайды және сынақтан өткізеді. Оның тиімділігі мен нәтижесіне баға береді. Бірлестік жұмысының мазмұны оқушылар білімін тексеретін тақырыптық, шығармашылық бақылау жұмыстарын қарастыруды да қамтиды.

Әдістемелік бірлестіктің жұмысы сол пәннің мұғалімдерінің педагогикалық қызметін, оқушылардың білім сапасын арнайы жоспармен іске асырылады. Жоспарда жаңа оқу жылының мақсаттары мен міндеттері айқындалып, негізгі ұйымдық-педагогикалық шаралар ( кабинеттерді безендіру, дидактикалық материалдарды сыннан өткізу, бақылау жұмыстарының мәтінін бекіту және т.б. ) қамтылады, ғылыми-әдістемелік баяндамалардың тақырыптары, пән бойынша ашық және үлгілі сабақтар белгіленіп, оқушылардың білім, іскерлік және дағдыларының сапасын тексерудің мерзімі мен түрі айқындалады.

Әдістемелік жұмыстардың тиімді түрлерінің бірі бірыңғай әдістемелік күн (мектептің барлық педагог қызметкерлері үшін оқу тоқсанына бір рет) екі тоқсан аралығында атқарылған әдістемелік жұмыстарды қорытындылауға арналады. Бірыңғай әдістемелік күннің тақырыбы мұғалімдерге алдын ала хабарланады. Бірыңғай әдістемелік күннің қарсаңында арнайы тақырыпқа педагогикалық бюллетень шығарылып, әдістемелік талдамалардың, мұғалімдермен оқушылар шығармашылығын, психологиялық-педагогикалық әдебиеттердің көрмесі ұйымдастырылады.

Бірыңғай әдістемелік күні атқарылар жұмыстың мазмұны мыналарды қамтиды: ашық сабақтар мен сыныптан тыс шаралар өткізу, оларға талдау жасап, кеңінен талқылау, жаңа әдістемелік әдебиеттерге шолу жасау, өткізілген шараға баға беріп, талдау жасайтындай бірыңғай әдістемелік күннің қорытындысы мен "дөңгелек үстел", мәжіліс немесе баспасөз конференциясын өткізу.

Мұғалімнің теориялық және практикалық дайындығының біртұтастығы проблемалық семинарлар мен практикумдар барысында көрінеді. Олар мұғалімнің өз білімін көтеру әрекетін ынталандырып, оны

педагогикалық инновацияға ұмтылдырады. Проблемалық семинар жұмыстарының мазмұны қазіргі заманғы педагогикалық теорияны қамтиды.

Соңғы жылдары әдістемелік жұмыстар жүйесінде практикалық сабақтардың белсенді түрлері кеңінен қолданылуда. Олар: іскерлік, рөлдік ойындар, ойын-практикумдар, ұйымдық-әрекеттік ойындар, түрлі тренингтер. Бұл жұмыс түрлерінің даусыз жетістігі — орындалған әрекеттің көп нұсқалылығы, нақты практикаға барынша жақындығы ұжым болып талқылауға қолайлылығы және т.б. Әйтседе практикумдарды ұйымдастырушылар мұғалімдердің бұндай шараларға қатысуға ықылассыздығы, оларды жүргізуге әдістемелік дайындықтың аздығы сияқты кедергілерге тап болуда. Бұның бәріде проблемалық семинарлар мен практикумдарды ұйымдастыруға білікті басшылықтың керектігін танытады.

Озат тәжірибе мектебі негізінен дербес және ұжымдық тәлімгерліктің мақсаты мен міндетін іске асыратын әдістемелік жұмыс түрі. Қазақстан мектептерінде тәлімгерлік дәстүрдің бай тарихы бар болғанымен бір мектеп қабырғасында ұйымдастырылған озат тәжірибе мақсатты, толыққанды сипат алады. Бұл мектептің негізгі міндеті - тәжірибелі мұғалімнің, басшының тәжірибесі өз әріптесіне әдістемелік көмек көрсету. Бұндай мектепті қалыптастыру көбіне ерікті негізде басталады.

Озат тәжірибе мектебі жұмысын бағалау екі жақты тиімділікті ескеру тиіс. Мектеп басшысы мұғалімдердің сабақтарына қатысып, оларға сабақ технологиясы мен әдістемесі, жоспарластыру мәселелерімен ақыл-кеңес беріп, білім берудің теориялық мәселелерін талқылаумен бірге мектептің педагогикалық жүйесін жетілдіреді, өзінің кәсіптік позициясының дұрыстығына көз жеткізеді. Озат тәжірибе мектебінің екінші тиімділігі — мұғалім әріптестердің жаңашыл, шебер мұғалімнің шығармашылық лабораториясымен тікелей танысуға мүмкіндігінің болуы деп білеміз.

Озат тәжірибе мектебінің құрылымында оның бір көрінісі немесе дербес буыны ретінде жас мұғалім мектебінің жұмысын ұйымдастыруға болады. Оның мәні - жұмысты жаңа бастаған жас мұғалімдер тәжірибелі мұғалімнің немесе мектеп басшысының жетекшілігімен бірлестікте бірігеді. Оның жұмысы сабақтың және сыныптан тыс шараның мақсатын белгілеудің техникасы мен әдістемесі, сынып жетекшісі жұмысын жоспарластырудың ерекшеліктері, сынып ұжымының тәрбиелік деңгейін анықтау сияқты арнайы жоспармен жүргізілді. Жас мұғалім мектебіндегі оқуларда сабақтың технологиялық картасын жасау, оқу процесінде компьютер құралдарын қолдану сияқты практикалық шаралар қарастырылады. Тәжірибелі педагогтің жетекшілігімен бір-бірімен араласқан жас мұғалімдер кәсіптік дамуын жолға қойып, өзінің шығармашылық қасиетін іске асыруға ұмтылады.

Көптеген мұғалімдердің тәжірибесі керсетіп отырғандай, педагогикалық шығармашылық пен белсенді әрекеттің күрт бөсеңдеуі болашақ мұғалімдердің жоғары оқу орнында алған теориялық білімдерден соң мектептегі алғашқы жылдары бірден таза практикалық қызметпен айналысуынан туындайды. Сондықтан бұл кезеңде арнайы теориялық дайындықты үзбей оны практикада қолдану арқылы тереңдетудің маңызы зор. Жас мұғалім мектебі міне осы маңызды міндетті шеше алады.

Мектептерге эксперименттік жұмыстар ұйымдастыруға кең мүмкіндік беріп отырған кезеңде проблемалық (инновациялық) топтың әрекеті қызу қолдау табуда. Мұғалімдердің мұндай тобы мектеп басшыларының, ғалым-педагогтардың, мұғалімдермен өзінің бастамасымен құрылуы мүмкін. Бұл топ озат тәжірибені өз мектебінде және одан тысқары жерлерге де жинақтап, таратуға күш салады.

Егер проблемалық топ өз концепциясын немесе әдістемелік жаңалығының талдамасын жасап, практикаға енгізумен айналысатын болса, онда ол топ ғылыми-зерттеу жұмыстарының негізгі белгілері бар эксперименттік-тәжірибелік әрекет жүргізеді. Ал ондай жұмыстар зерттеу тақырыбы мен мәселелерін негіздеу, күткен нәтижелерге болжам жасау, зерттеу әдістерін таңдау сияқты маңызды міндеттерді қамтиды. Бұл жұмыстар педагогикалық ЖОО, ҒЗИ және МБА педагог оқытушыларының ғылыми жетекшілігімен іске асады. Проблемалық топтың қызметіне басшылық тарапынан ықылас қойылып, мүдделік танытылса, ол мектептің педагогикалық ұжымында жақсы инновациялық атмосфера қалыптастыра алады.

### **Әдебиет**

1. Жолдасбеков А.А., Бахрамова Г.А. Кәсіби білім беру педагогикасы / Оқу құралы, ҚР БжҒМ М.Әуезов атындағы ОҚМУ жанындағы РОӘК баспаға ұсынылған № 1 хаттама 05.02.2016. -Алматы.: Нурай Принт Сервис. 2016. – 212 бет.
2. Бахрамова Г.А. Білім беруде әдістемелік жұмысын ұйымдастыру жолдары /«Үш тұғырлы тіл – бәсекеге қабілетті ұлт болудың негізгі сатысы» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Шымкент, ОҚМПИ.2 бөлім. 24-25.11.2016. 81-83 б.
3. Қарақұлов Қ.Ж. Педагогикалық менеджмент және мектепті басқару. –Шымкент, 2016. -140-150б.
4. Айтмамбетова Б. Жаңашыл педагогтар идеялары мен тәжірибелері. -Алматы, 1991.
5. Баймолдаев Т.М. Педагогикалық менеджмент және қазіргі мектепті басқару. –Алматы, 2016. – 136б.

**Raimova Zuhra Aldambergenovna**  
Master of the Kazakh University of International  
Relations and World Languages named after Abylai Khan, zuhra\_44@mail.ru

**Hamzina Botagoz Yerkenovna**  
doctor of pedagogical sciences, docent KATU named after S.Seifullin

## THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN ENGLISH LESSONS

**Түйін:** Осы мақаланың мақсаты шет тілдеріндегі сыни ойлауды қолдану бойынша теориялық және практикалық идеяларды дамыту болып табылады. Біріншіден, автор үш сұраққа жауап беруге тырысады: сыни ойлау дегеніміз не, ол үшін шет тіл сабақтарында сыни ойлауды біріктіру және дамыту және сыни ойлау элементімен сабақ жоспарлау керек. Сонымен қатар, мақалада сыни ойлауды дамытуға бағытталған, мысалы, когнитивтік ғылым саласындағы тұжырымдамаларды және ABCD үлгісін ағылшын тіліндегі ыңғайлы және қажетті компоненттер жиынтығы ретінде үйренетін сабақты дамытуда қолданылатын қосымша түсініктер келтірілген. тілдік сабақтар. Ағылшын тіліндегі сыни ойлау стратегияларын қолдануды көрсететін эксперименттің сипаттамасы мен нәтижелері келтірілген.

**Резюме:** Цель этой статьи заключается в развитии теоретических и практических идей по применению критического мышления на уроках иностранного языка. Во-первых, авторы стремятся ответить на три вопроса: что такое критическое мышление, для чего нужно интегрировать и развивать критическое мышление на уроках иностранного языка и как планировать уроки с элементами технологии критического мышления. Далее в статье представлены дополнительные понятия, используемые в разработке урока, целью которого является развитие критического мышления, например, понятия в области когнитивистики, а также модель ABCD как совокупность удобных и необходимых компонентов в планах уроков английского языка. Предоставляется описание и результат эксперимента, демонстрирующий применение стратегий критического мышления на уроках английского языка.

**Summary:** The purpose of this article is to develop theoretical and practical ideas on the use of critical thinking in foreign language lessons. First, the author seeks to answer three questions: what is critical thinking, for which it is necessary to integrate and develop critical thinking in the lessons of a foreign language and how to plan lessons with an element of critical thinking. Further on, the article presents additional concepts used in the development of the lesson, which aims to develop critical thinking, for example, concepts in the field of cognitive science, and the ABCD model as a set of convenient and necessary components in terms of English language lessons. A description and result of the experiment demonstrating the application of critical thinking strategies in the English language is provided.

**Key words:** critical thinking, teaching / learning English, ABCD model, cognitive and affective domains, critical thinking strategies

**INTRODUCTION.** Each teacher must have experienced at some point in his pedagogical career with the term "critical thinking". Moreover, this concept is daily present in scientific conferences, educational articles and educational plans, etc., there is much talk about its novelty and the need to apply critical thinking in education. For this reason, we want to start an article with the definition of the concept of critical thinking and how to include it in our English lesson.

According to Cluster D., critical thinking is something obviously good, a certain skill that will allow us to successfully cope with the requirements of the 21st century, help to better understand what we are studying and doing [1].

The study of the phenomenon of critical thinking for a number of reasons is relevant for the development of psychology, pedagogy, linguistics and sociology. First, thinking is inextricably linked with speech, which is the basic mechanism of thinking. Speech, in turn, is a form of communication of people through language. Secondly, critical thinking involves the development of certain skills that can overcome stereotypes, find the right solutions in a particular social or linguistic culture situation. And, finally, the study of critical thinking is necessary in connection with the fact that the English language, acting as a global lingua franca, is today a linguistic and sociocultural dominant. It is significant that the main works on the study and implementation of critical thinking belong to the native speakers of the English language, among which the most famous are Karl Popper, Richard Paul, Diana Halpern, Linda Elder, Gerald Nasic and others [2].

Critical thinking is also seen in the philosophical writings of Socrates, Plato, and I. Kant.[3] The ideas of critical thinking go back to the Socratic method of teaching through a series of questions that stimulate dialogue, which teaches us to logically verify our thoughts and evaluate their reliability, and develops the skills of independent thinking. In the twentieth century. Psychologists, educators and sociologists wrote about the need to develop thinking (M.M. Bakhtin, S. Brookfield, A.V. Butenko, L.S. Vygotsky, S.I. Veksler, J. Guilford, D. Dewey, A.N. Leontiev A.F. Losev, S.A. King, D. Russell, B.M. Teplov, and others), characterizing it as a

separate property of the individual, as a skill in thinking activity, as a personal and socially significant phenomenon, a priority in the field education [4, p.3].

Most authors consider critical thinking as "the use of cognitive techniques or strategies that increase the likelihood of obtaining the desired end result. ... At the same time, the thinker uses skills that are grounded and effective for a specific situation and the type of problem being solved" [5, p. 18].

Among the key skills necessary for the development of critical thinking, the ability to analyze and synthesize, interpret, derive conclusions, the ability to assess; it also relies on logic and values. N.Yu. Tulasynova emphasizes that critical thinking is "a complex integrative quality of the individual, a set of motivational, cognitive, activity, reflexive components that support the processes of his self-knowledge, self-education, self-realization." Reflecting the socially conditioned level of student development in teaching and research activities, critical thinking represents a professionally and personally significant value [6, p. 8].

As L. Elder notes, critical thinking is self-governing, self-disciplined thinking, which tries to argue at the highest level of quality in an unbiased manner. People who think critically, consistently try to live rationally, reasonably, empathically. It is extremely important to be aware of the fact that critical thinking is not a "thinking about survival"; it requires careful and deliberate development of specific skills like information processing, take into account beliefs, opinions, problem solving. Shaferman also believes that critical thinking means correct thinking in search of appropriate and reliable knowledge about the world. Another way to describe critical thinking is through intelligent, reflective, responsible and skillful thinking that focuses on decisions about what to believe or what to do. A person who is critical thinks, can ask relevant questions, collect relevant information, efficiently and creatively sort the information, and come to reliable and trustworthy conclusions about the world that allow us to live and act successfully in it.

It is very important to apply critical thinking in foreign language lessons, because critical thinking is associated with quality thinking and, if it is sufficiently developed, it provides students with a more skillful way of communicating with others, acquiring new knowledge, and engaging in new ideas.

It is not always easy to find ways to apply critical thinking in foreign language lessons, due to different levels of language proficiency among students. As stated above, critical thinking requires communication, interaction and communication between learners in the language. Also, the lesson of English is not only communication in the language, it is phonetics, and lexicology, and grammar, and reading, and writing, and listening. Therefore, to apply in the lessons of a foreign language critical thinking is necessary in accordance with a clear plan. In developing a lesson plan with elements of critical thinking, we use a standard lesson plan, with the addition of tasks adapted to integrate critical thinking elements into the plan. It is necessary to include additional materials, such as prerequisites, goals of the task on critical thinking, the task itself, and evaluation.

**METHOD.** For the experiment, we developed a lesson plan for a foreign language for third-year students of the pedagogical faculty of foreign languages. In the experiment, 13 students participated, the level of foreign language skills is above average. The lesson plan was developed for two hours to develop students' understanding of the reading and development of colloquial speech by applying critical strategies. For this purpose we have chosen a humorous story of the unsuccessful romantic relationship between a boy and a girl in a university context with the development of a plot around studying some elements of logic, namely logical errors. So, there are two areas of speculation, the data in order to practice the communication skills of reading, listening and communication, applied with some critical thinking strategies.

Based on the ABCD model, we made three tasks involving critical thinking.

*Objective #1: Given the introductory part of the story for reading (C), students divided into small groups (A) will evaluate the main hero's attitude to the girl and compose (B) one clear and error-free paragraph per group of 60 words assessing the hero's his plan to improve the girl's intellectual skills (D).*

*Objective #2: Given one of the two following parts of the story for skimming and scanning (C) students divided into two groups (A) will interpret and explain to each other the fallacies of logic they learned about in their parts (four fallacies per group) fostering understanding by asking questions for clarification; and elaborate a clear definition of a fallacy (B) in less than 30 words (D).*

*Objective #3: Having read the last part of the story (C), the students (A) will fill out the gaps with the correct names of appropriate logical fallacies (D) and justify their choice in the following discussion (B).*

To compile the problems, we used verbs according to the Bloom taxonomy (evaluate, compose, interpret and explain, elaborate, justify).

In our experiment, we used the following elements of the lesson with critical thinking: the ABCD model, the critical thinking strategy, the continued development of critical thinking.

The ABCD model is very useful for including all the necessary components in the development of the lesson plan. You can write the lesson objective in one clear structured sentence in accordance with the ABCD model, where "A" means "Audience", usually students, "B" means "Behavior", that is, classes, "C" means

"Condition", the initial requirements for the lessons, and "D" means "Level" (Degree), by degree we mean certain measurable criteria of the student's tasks. The goal made by the ABCD model is effective, because in this way it acquires characteristics such as specificity, discernibility, result orientation and measurability by either quantitative or qualitative criteria. In describing the lesson plan used in our experiment, three examples of ABCD-based tasks are presented.

Strategies related to critical thinking can be attributed to two categories: cognitive and affective strategies. For example, the development of CM is noted in the case when students were given the task, which includes such CM strategies as "Giving Reasons and Evaluating Evidence", or "Recognizing Contradictions", or "Distinguishing Relevant from Irrelevant Facts", etc. According to our lesson, the students discussed their opinion and attitude to the problem, then they were offered an affective side of the question, which included such affective strategies as Exercising Fair-mindedness' and 'Developing Intellectual Humility'. [7]

**RESULTS.** The use of critical thinking techniques affects not only the understanding of the text read, but also the effectiveness of the lesson, the development of student motivation, and the ability to use the knowledge gained in real life.

In order to determine the effectiveness of this experiment, a questionnaire was conducted by students, in which there were questions concerning all these aspects. The questioning was conducted immediately after reading the text and several traditional questions of the teacher, also after using the task developing critical thinking.

Table 1. After reading the text and several traditional questions of the teacher

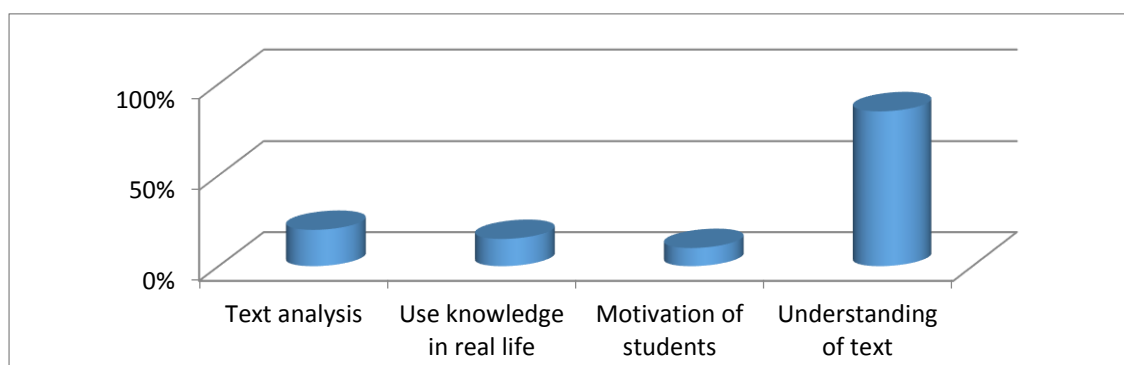
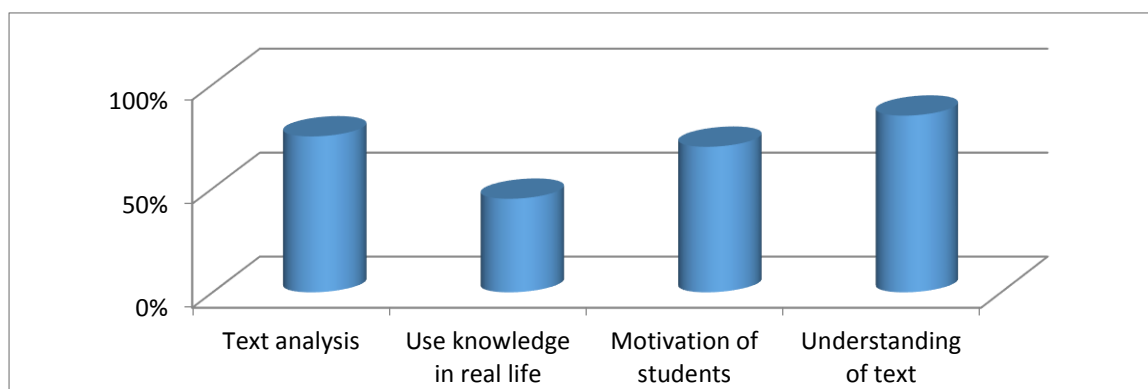


Table 2. After using the task developing critical thinking



According to these tables, we see coordinated changes. Especially the level of motivation among students has increased very much. We know that motivation is an important aspect in the effectiveness of training. The use of critical thinking techniques very well influenced the ability to properly analyze the material read, as well as to use the knowledge gained in practice.

**DISCUSSION.** The ability to think critically is not an easy task, the development of which requires a lot of time. If we talk about the consistent and continuing development of critical thinking, then we must understand it as a process. One lesson cannot be sufficient to achieve the integrated goal of developing critical thinking among students. Ideally, the curriculum should include the tasks of critical thinking systematically

on a continuous basis. The transition from traditional homework, like writing exercises, to creative assignments like writing a paragraph that focuses on a strategy of critical thinking, can ensure the continuity of teaching and learning critical thinking.

As a result of our experiment, we were able to apply elements of critical thinking in a foreign language lesson. However, the development of critical thinking cannot be developed overnight, it is a process and as such there are many steps that need to be taken. Inclusion of critical thinking in the lesson plans is the provision of quality learning to students.

**CONCLUSION.** Critical thinking requires active and interactive learning. It does not tolerate passive learning. In our experience, students tend to learn better by actively interacting with each other in specific academic content, especially when critical thinking is used in comparing their views and ideas, in evaluating arguments, in researching intellectual tasks. Students who practice both communication skills and critical thinking are involved in interactive assignments, and accordingly have a better chance of improving their self-awareness, understanding their capabilities and, consequently, improving themselves. Ultimately, each training and learning context provides the teacher with some ideas for reflection that he has to handle, applying his own critical thinking in developing the lesson plan.

### **References:**

1. Cluster D. What is critical thinking? [Electronic resource]/Access mode: <http://testolog.narod.ru/Other15.html>.
2. Halpern D. *Psychology of critical thinking*. - St. Petersburg: Peter, 2000
3. Brookfield Stephen (1987). *Developing critical thinkers: challenging adults to explore alternative ways of thinking and acting*. ISBN 9781555420550.
4. Voevoda E.V. *Critical thinking as a cultural phenomenon* / E.V. Voevoda // *Language and communication in the context of culture: Collected papers on the materials of the 7th International Scientific and Practical Conference, May 21-22, 2012* / otv. Ed. S.V. Lobanov, E.V. Governor. - Ryazan: RSU them. S.A. Yesenin, 2012. - P. 120-126.
5. Tulasynova N.Yu. *Development of critical thinking of students in the process of teaching a foreign language*. Abstract of diss. ... Ph.D. - Yakutsk: Publishing House of YSU, 2010.
6. *Strategies for critical thinking*. [Electronic resource]/Access mode: <http://www.criticalthinking.org/pages/strategy-list-35-dimensions-of-critical-thought/466/>.
7. Khamzina B.E., Kostangeldinova A.A., Konurova-Idrisova Z.K. *Development of critical thinking of students in the process of studying at a higher educational institution*, Vestnik EAGI, No. 3, September 2014.

**Нұрланова Улмира Нурланқызы**  
Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ түрік университеті,  
ҚР дизайнер одағының мүшесі аға-оқытушы

## ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДИЗАЙН САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

***Түйін.** Инновациялық технологияларды дизайн сабақтарында қолдану тұжырымдамасы жаңа заман қоғамының білікті мамандарды даярлауға байланысты қойып отырған талаптарына және педагогика ғылымының болашақ мамандарды кәсіптік даярлаудағы жетекші қағидаларына негізделеді. Бүгінгі таңда оқу орынның оқу үрдісін жетілдіру үшін инновациялық білім беру технологияларын пайдалану тиімді.*

***Кілт сөздер:** инновация, педагогикалық технология, инновациялық ағын, новация, педагогикалық технология*

***Резюме.** Инновационная концепция дизайна использования уроков современного общества, требованиям, установленным в связи с подготовкой квалифицированных специалистов и базируется на принципах профессиональной подготовки будущих специалистов педагогических наук. Сегодня в университете для того, чтобы улучшить процесс обучения и эффективному использованию инновационных образовательных технологий.*

***Ключевые слова:** инновации, образовательные технологии, инновационные струи, новация, образовательные технологии*

***Summary.** Innovacionnaya concept design Usage wrokov modern society, trebovaniyam Communication wstanovlennim podgotovkoj kvalificirovannix specialistov and is based on principax Professionally podgotovki bwdwşçix specialistov pedagogiçeskix Sciences. Today the university in Togo, to wlwçşit process obucheniya effektivnomw ispolzovaniyu Innovation obrazovatelnix technologies.*

***Keywords:** innovation, educational technology, innovative jet, strategies, educational technology*

**Кіріспе.** Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына жолдауында: «Білім беру реформасы-Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі», - деуі, оның жүзеге асырылуы оқытушылардың сапалы даярлығында және олардың өз ісіне үлкен жауапкершілікпен қарауын баса көрсетіп отыр. Осындай жаңа талаптар негізіндегі дайындық ұстаздардың жоғары шығармашылық шеберлігі мен адамдық ресурстарды тиімді пайдалануы нәтижесінде ғана жүзеге асады [1].

Жоғары оқу орындары да басқа басқа құрылымдар сияқты қоғамдық қатынастарда жұмыс істегендіктен, оның жағдайы көптеген сыртқы факторлармен, әлеуметтік ортамен қарым – қатынасының сипатымен анықталады. Қоғамымыздағы өзгерістер оқу орындары жүйесіне де елеулі жаңалықтар әкелді. Соңғы уақыттағы демократиялық жаңарулар тәрбиешілердің, педагогтардың және әдіскерлердің шығармашылық қызметіне заңды түрде еркіндік берді. Педагогтардың алдында мектепке дейінгі мекемелердегі жаңа заманның мақсаттары мен сұраныстарына жауап беретін, жоғары деңгейде баланың жан – жақты дамуына әсер ететін технологияны таңдау міндеті тұрды.

**Зерттеу мақсаты:** Инновациялық педагогикалық технологияларды дизайн сабақтарында қолдануды теориялық тұрғыдан негіздеу, оқыту бағдарламасы мен әдістемелік нұсқауларын жасау және оны тәжірибелік эксперименттен өткізу. Осындай тарихи кезеңде адам мен мемлекеттің қарым–қатынасының мәні өзгерді. Нарықтық жағдайда ол жеке тұлғаның мүддесі мен қажеттілігінің өсуіне қызмет етуге бағытталды. Жоғары оқу орындары адамзаттың сұраныстарынан қалмауға тырысады, оқыту мен тәрбиенің қиындығы мен қайшылықтарын алдын–ала білуге ұмтылады, сонымен бірге білім беру жүйесінің дамуына қоғамдық мүдделер негіз болады. Қоғамдық мүдделер мен қажеттіліктер әлеуметтік тапсырыс құрайды.

**Зерттеу нәтижелерін:** Инновациялық педагогикалық технологияларды дизайн сабақтарында қолданудың негізгі бағдар-оқышының өзін-өзі таныту мүмкіндігі мен жаңа инновациялық технологияларды игерудегі даралығын ашу, оқуға талабын және білігін қалыптастыру, яғни оқытудың келесі сатыларына қажетті танымдық қызығушылықтарын арттыру.

Инновациялық мектептердің пайда болуы студенттің жеке тұлғалық, танымдық, ойлау белсенділігі түрлі қызметтерде өздігінен проблемаларды шеше алатын сапасы жаңа талаптарды ұсынады. Бұл өз кезегінде білім беру үрдісінде жаңа технологиялармен жұмыс істеу бағытының өзгеруін қажетсінеді[2].

В. Щетинин мен Н. Хроменков білім алудың ең басты мақсаты мен құндылығы – адамдардың білімге, біліктілікке, дағдыға деген қажеттілігін қанағаттандыру оның рухани күштерінің жетілуі мен

кабілеттілігінен және жеке тұлғаның шығармашылық әлеуметтілігі мен қоғамдық дамудан тұрады деп атайды. Әлеуметтік тапсырыс беруші қоғамның барлық мүшелері: балалар, ата – аналар, әлеуметтік топтар мен сыныптар, мекемелер мен өнеркәсіптердің мүддесі білім мен тәрбиені жүзеге асырудың құралдарын, нысандары мен мақсаттарын анықтауда және осы саланы жетілдіруде негізге алынады, яғни елдегі білім берудің дамуы туралы мәселе әлеуметтік тапсырысқа сәйкес шешіледі.

Білім беру мәселесін қарастыра отырып, білім берудің әлеуметтік тапсырысын шартты түрде: қоғамдық, аймақтық, ұжымдық және даралық деп 4 түрге бөлді. Қоғамдық тапсырыс жеке тұлғаның жан – жақты дамуында білімге деген қажеттілігінің дамуының әр кезеңінде объективтілігімен анықталады. Ол білім беру ісінің барлық салаларының әлемдік дамуына бағытталған. Аймақтық тапсырыс бірқатар шарттардың ықпалының нәтижесінде әлеуметтік, мәдени, экономикалық, ұлттық, демографиялық және басқа да аймақтық ерекшелік негізінде қалыптасады.

Білім беруде жаңа тапсырыстар педагогикалық бірлестіктерде, ғылыми – зерттеу зертханаларында пікірталас, түрлі көзқарастарды салыстыру, мақсаттарды жетілдіру құралдарының негізінде туындайды және адам туралы ғылымның кешенді талдамаларының жетістіктеріне сүйенеді. Сонымен білім беруге әлеуметтік тапсырыс кең қоғамдық пікірдің негізінде қарастырылады. Қазақстан Республикасының «білім туралы» заңының 8 тарауында көрсетілгендей, білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, халықаралық ғалами коммуникациялық байланысқа шығу, білім беруді ақпараттандыру болып табылады. Ал қазір қоғамдық сұраныстарды жоғары деңгейде қанағаттандыруға бағытталған.

Білім беру жүйесіндегі жаңалықтарды түсінуде және ынталандыруда «жаңа», «жаңалық», «жаңа енгізулер» немесе «инновация», «инновациялық үрдіс» категорияларына ерекше көңіл бөлінген. Бұл мәселе К. Ангеловский, В. Ляудис, В. Загвязинский, Л. Подымова, М. Поташиник, В. Слостенин, Н. Юсуфбеков сияқты ғалымдардың еңбектерінде кеңінен баяндалған.

С. Ожегов сөздігі «жаңа» сөзіне төмендегідей анықтама береді: бірінші рет туындаған не жасалған; көненің орнына келген, жақында пайда болған немесе туындаған, қайтадан ашылған; жақында өткен, не осы кезге байланысты; аз белгілі. Берілген анықтама «жаңаның» анықтамасының сипаттамасын «бірнеше туындаған», әсіресе «қайтадан ашылған», бұрыннан белгілі «ескінің» элементі ретінде айтады.

В. Загвязинский көзқарасындағы педагогикадағы «жаңалық» - бұл тек ұсыныстар, тәсілдер, технологиялар емес, бұл элементтердің «кешені» немесе педагогикалық үрдістің бөлек элементтері, олар өздерінде үдемелі бастамаларды құрайды. Сонымен «жаңалық» бұрынғы белгіленген синтезін құраса да, үдемелі жүйеге әкелуі керек екендігін танытады.

Педагогикалық сөздікте Батыс елдерінде ХХ ғасырдың 50 – жылдарының аяғында, ал біздің елімізде соңғы онжылдықта қолданыла бастаған «инновация» түсінігі кейде «жаңаны енгізу», «жаңалық» түсініктерімен қосылып айтылады[4].

**Талқылау:** Шындығында, «инновация» (латынша *inb–novus*–жаңашылдық) көптеген ғалымдар мен педагогтардың пікірінше, «жаңалық енгізу» болып табылады. М. Поташкин барлық түсініктерді талқылай келе: «...жаңалық енгізу–бұл құрал (жаңа әдіс, әдістеме, технология, оқу бағдарламасы және т.б.), ал «инновация» - бұл осы құралдарды игеру үрдісі» деп анықтама береді.

«Инновация» термині өзгерістердің жағымды және белсенді сипаттамасын, олардың әлеуметтік қажеттілігін бейнелейді. Педагогикалық инновациялардың екі ерекшелігі бар. Олардың біреуінің қызметінің объектісі дамытушы, баланың жеке тұлғалық қайталанбас «менін» иеленген. Үрдістің басқа ерекшелігі: оның орталық фигурасы болып инноватор педагогтің тұлғасы болады, оның даралығы жаңалықтың тиімділігіне тәуелді.

«Жаңашыл» сөзі орыс тілінде–жақсартушы, «жаңаландырушы» аналогында мағынасы бар. Бұдан шығатын қорытынды: жаңашылдық–бұл бұрыннан бар нәрсеге жақсартулар, өзгерістер енгізу. Қазіргі уақытта «педагогикалық технология» психологиялық –педагогикалық әдебиетте ең көп таралған және қолданылатын ұғым. Енді біз дизайн пәнін оқытудағы инновациялық технологияларға шолу жасайық. «Инновация» дегеніміз- жаңа мазмұнда ұйымдастыру, ал жаңалық енгізу дегеніміз- тек қана жаңалық енгізу, ұйымдастыру, яғни инновациялық процесті мазмұнды дамыту, жаңаны ұйымдастыру, қалыптастыруды анықтайды, «ал жаңаша» деп жаңаның мазмұны, оны енгізудің әдіс-тәсілімен технологиясын қамтитын құбылысты түсінеміз. Зерттеу барысында біздің анықтағанымыз, инновация ұғымы ең алғаш ХІХ ғасырда мәдениеттанушылардың зерттеулерінен пайда болғанын, яғни бір ел мәдениет элементтерін екінші ел мәдениетіне енгізу дегенді білдіреді және бұл ұғым этнографияда әлі күнге дейін сақталған[2]. Инновация термині педагогика теориясы мен практикасында кеңінен қолданылуда. Бірақ бұл терминнің белгілі бір педагогикалық категория ретінде әлі де қалыптасу үстінде екені анық. Сондықтанда біз инновация ұғымын толық пайымдау үшін, оның тарихи даму



деректеріне шолу жасағанда жөн көрдік. Педагогикалық инновация мәселесін жан-жақты талқылап зерттеушілердің бірі- Югославияның педагог-ғалымы К.Ангеловски.

К.Ангеловски мұғалімнің жаңашылдығына қандай әлеуметтік факторлар әсер етеді, жаңашылдыққа мұғалімдердің көз-қарасы қандай, оның мұндай іс-әрекетке қатысуы немен белгіленеді деген сұрақтарға жауап іздейді («Учителя и инновации» деген еңбегін айтуға болады). Ғылыми-педагогикалық зерттеу барысында біз «инновация», «инновациялық іс-әрекет», «инновациялық әдіс-тәсілдер», «инновациялық процесс» деген түсініктерге зерттеушілердің берген анықтамаларын келтірдік. Егер Э.М.Роджерс, инновацияны жаңа болып табылатын идея ретінде қарастырса, неміс ғалымдары инновацияны жаңа құралдарды ендіру мен пайдалану мақсатындағы өзгерістер деп түсінеді де оны процесс ретінде қарастырады. Профессор Л.В.Левчук «Инновациялық білім беру жалпы қоғамдағы жеке адамның қызметінің жаңа түрін жобалайтын, оны жүзеге асыруға жағдай жасайтын білім беру қызметінің процесі мен нәтижесі», - деп түсіндіреді [2].

Л.Н.Шилова өз зерттеулерінде: «Инновация-белгілі әлеуметтік ортаға, ұйымға, қоғамға, топқа жаңа, тұрақты өзгерістер енгізу», - дейді [5]. Ол «Инновация» термині педагогикаға лингвистикадан келген, ол «жаңалық енгізу» дегенді білдіреді, -деп көрсетеді.

Студенттермен өтілетін дизайн сабақтарында, оқу үрдісінде инновациялық технологияларды қолдану мақсатында осы заманға сай Corel draw, Photo-paint, 3d max, т.б. бағдарламалар қолданылуда. Соның бірі Corel draw – бұл векторлы бейнелерді жасаудағы үлкен мүмкіндіктері бар қазіргі заманға ең танымды жаңа бағдарламаның бірі болып табылады. Corel draw бағдарламасында контурларды әртүрлі және қолайлы басқару шаралары бар, сондай-ақ мәтінмен жұмыс істеу құралдары жоғары дамыған.

Бағдарламаны меңгере отырып керек нәтижеге жеткізген жеңілдік өзіңізді тандандыруы мүмкін. Контурларды құрастыру және басқарудың ойлап табылған құрал-саймандар жүйесі, олардың трансформациясының қарапайымдылығы, топ ішінде объектімен жұмыс жасауға болатындығы, біріктірілген контурларды жасаудың жеңілдігі, «тірі» геометриялық пішіндердің болуы, сонымен қатар графиктермен сызбалар тұрғызу үшін арнайы саймандарды пайдалану мүмкіндігі міне осылардың барлығы керекті объектіні жасауға көп көмегін тигізеді. Сізге өз ойларыңызды іске асыру үшін әр қилы жолдарды іздей отырып, бағдарламаның шектеулері мен күресудің қажеті жоқ, оның орнына өз күштеріңізді шығармашылық тапсырмаларды шешуге жұмсайсыз. Бояу және мөлдірлілік Corel draw-та әртүрлі, ал оларды басқару жұмыстары түсінікті болып келеді. Біріңғай және градиентті бояулардан бөлек, аралас, фронтальді және бояулар бағдарламада көптеп кездеседі. Үлкен жобаларды жасау кезінде бояулармен түстердің кітапханасын қалай қолдануға болса, солай шаблонды да қолдануға болады. Салынған суреттің нәтижесі арнайы ерекше әсер береді, оларды атап айтқанда- жартылай мөлдір, жұмсақ нәзік көлеңке, болжаммен алынған қажаулар, объектінің сыртқы нобай сызығының орналасуы, дайын объектіні арнайы құрал-саймандармен бояу т.с.с. Corel draw бағдарламасы векторлы графиктерді тұрғызуға арналған бағдарлама болғандықтан, бағдарламаны кез-келген сурет салуда талап жағдайда қолданған жөн. Жоғарыда аталған мүмкіндіктерді пайдалана отырып, киімнің композициялы шешімін табуды, киімді көркемдеп сәндеу, қандай да бір бұйымның эскизін тұрғызу және адам тұлғасын салу сияқты мәселелерде шеше аламыз. Дегенімен уақыт өткен сайын Corel draw және де басқа да бағдарламалардың жаңа жетілген түрлері қолданысқа еніп жатыр.

Қаралып отырған ұғым әр түрлі болып түсіндіріледі: кейбіреулері бұл ұғымды оқу мен тәрбиенің жоғары жетістіктерін бағалау құралы десе, екіншісі бұл категорияға жаңа педагогикалық технологияға өту және құру – бұл болашақ ақпарат өркендеу алдындағы білім беруге қойылған міндеттер мен өзекті шешімдердің заңды құбылысы деп көрсетеді. «Педагогикалық технология» ұғымы алғаш рет АҚШ–та енгізіліп, әр түрлі түсініктер берілген.

С. Смирнов анықтамасы бойынша «методика» немесе «форма» оқу ұйымдарында синоним ұғымдар (бақылау жұмысын жазу технологиясы, топтық қызметті ұйымдастыру технологиясы, қарым-қатынастар технологиясы және т.б.) ретінде көрсетілген. Бұл түсіндірулер бастапқы «технология» ұғымын аша алмайды. Берілген ұғымдарды салыстыра талдау Л. Шкутина, М. Танасейчуктің жұмыстарында көрсетілген.

«Білім беру технологиясы» - кең ұғым. Бұған әр түрлі оқу технологиялары тарапынан педагогикалық технологиялар енеді. Педагогикалық технология өзіне әр түрлі ғылым мен тәжірибенің әр саласында таралған мамандандыру технологияларын біріктіре алады, оларға жаңа ақпараттық технологиялар, электрондық, т.б. жатады.

**Зерттеу әдістері:** Оқыту технологиясы – бұл жақын ұғым, бірақ «педагогикалық технологиямен» тепе – тең келмейді, өйткені, ол педагогикалық технология таңдаған мәселелер, тақырып, пәндерге

белгілі шеңберде нақты түсініктерді игерудің жолдарын көрсетеді. Оқыту технологиясы вариативті және жеке әдістерімен туыстас.

Б. Лихачев «педагогикалық технология» - оқыту әдістері мен тәсілдерін анықтайтын арнаулы құралдар жиынтығы деп жазса, Г. Селевконың түсініктерінде «педагогикалық технология» үш түрлі аспектілермен көрсетіледі:

- оқыту әдістері мен педагогикалық үрдістерді жобалау және мазмұндау мақсаттарын талдайтын әрі зерттейтін педагогика ғылымының бір бөлігі;
- оқытудың жоспарланған нәтижеге жету көздері мен әдістері;
- педагогикалық құралдар мен әдістемелік, аспаптық, технологиялық үрдістерді жүзеге асыру.

Г. Селевконың «Қазіргі заманғы білім беру технологиясы» кітабында білім беру технологияларын кең түрде қарастырған. Атап айтқанда, олар төмендегідей.

- Жеке басты педагогикалық үрдістерге бейімдеу;
- Материалдарды қайта жасау мен дидактикалық жетілдіру;
- Жеке пәндердің педагогикалық технологиясы;
- Табиғаттану технологиясы;
- Дамыта оқыту технологиясы;
- Баламалы технологиялар;
- Авторлық мектеп педагогикалық технологиясы;
- Оқушылардың белсенділіктері мен шығармашылықтарына негізделген педагогикалық технология;

- Оқу үрдістерін ұйымдастыру және басқару тиімділіктері негізіндегі педагогикалық технология.

Оқыту технологияларын сабақта тиімді қолдану оқушылардың білім сапасын арттырып қана қоймайды, оларды жеке тұлға ретінде қалыптастыруға өз әсерін тигізеді. Тек олардың ерекшеліктеріне, мән – мағынасына қарай таңдап, қолдана білсек, ұтарымыз көп.

Инновациялық білім беру технологиясы дизайн сабақтарында білім берумен байланысты. Қазіргі кезде әлемдегі жүргізіліп жатқан ізгілендіру үрдістері білім беру мекемелеріне қойылатын жаңа талаптарды да анықтауда. Техника мен ғылым көлемінің ұлғая түсуі мектептегі білім беру мазмұнынан қайта құру және оқу – тәрбие орындарының іс - әрекет қағидаларын қайта қарауға, әсіресе мұғалімнің кәсіби біліктілігі мен тұлғасына, бүкіл педагогикалық үрдістің тұлғалық бағдарлануына қойылатын талаптардың сөзсіз арта түсуіне алып келді. Бүгінгі таңда оқу орынның оқу үрдісін жетілдіру үшін инновациялық білім беру технологияларын пайдаланудың тиімділігін практиканың өзі дәлелдеп отыр. Мұның өзі аталған мәселенің теориялық негіздемесін жасау қажеттілігін туындатады. Сондықтан біз оқытудың теориясы мен практикасындағы зерттеліп отырған проблеманың жағдайына талдау жасауды «инновациялық білім беру технологиялары» ұғымына нақты түсінік беруден бастағанды жөн көрдік. Зерттеуде ең алдымен «инновация», «педагогикалық технология» ұғымдары жөнінде анықтамалар жүйеге келтіріліп, «инновациялық білім беру технологиялары» ұғымы мазмұндық жағынан қарастырылды.

Инновациялық динамика жаңа білімдердің техникалық немесе әлеуметтік шындыққа айналуының логикалық реттелген технологиясын танытып, жаңа білімнің тауар немесе қызмет көрсету үлгісіне айналу сатыларын білдіреді.

Педагогикалық инновациялардың феноменологиясы «инновациялық ағын» ұғымын енгізеді. Бұл ұғымға педагогикалық жаңалықтарға деген дұрыс қатынасын білдіретін мұғалімдердің түрлі сипаттағы қызметтері енеді. Жаңашыл педагог – жаңа педагогикалық жүйенің авторы, яғни өзара байланысты идеялар мен тиісті технологиялардың жиынтығының авторы.

Сонымен қатар зерттеушілер мұғалімдердің инновациялық–педагогикалық үрдісіне деген қатынасына әсер ететін басқада факторларды атап өтуде. Оларға мыналар жатады:

- Жаңалықтың мақсаты,
- Жаңалықты енгізу әдістемесі,
- Жаңалықтың мотивациясы,
- Қоғам талаптарын қанағаттандыру,
- Оның жұмыс нәтижесін арттыратынына көз жеткіздіру.

«Новация» ұғымы (латынша NOVUS – жаңа) біздің тарапымыздың жаңа енгізілім деп түсіндіріледі. Ғылыми әдебиетте «нововведение» деген орыс сөзі бір жүйеден екінші жағдайға ауыстыру, ендірілу ортасына жаңа тұрақты элементтер (жаңалықтар) әкелетін мақсатты бағытталған өзгеріс ретінде анықталады. Әрине бұл жаңа енгізілім жаңаруымен байланысты. Алайда барлық жаңа нәрсе әр кезде дұрыс нәтиже бере бермейді. Оның себептері мынадай:

Біріншіден, жаңа нәрсе барлық кезде өзекті мәселелерді шешу құралы болып табылмайды. Шындығында, мұғалімдер оқу орнында атқару тиіс мәселелерді зерделемей, кейде оны бір жақты қарастырады.

Екіншіден, әрбір жаңа құрал толық бір нақты жағдайларда туындап, белгілі бір педагогикалық міндеттерді шешуге бағытталады. Алайда көптеген ұстаздар құралдарды таңдау кезінде нақты жағдайда талдау жасауды басшылыққа алмастан, өздеріне ұнайтын нәрселерге ғана назар аударады.

Үшіншіден, ғылымдар жаңа бір нәрсені пайдаланушылардың санының ұлғаюы, оны меңгерудегі жаңа тәжірибенің пайда болуы жаңалықтың нәтижелі болатын жағдайларын қатайта түсетіндігін бұрыннан байқаған. Сондықтан біздер өзгермелі жағдайда жаңа құралдарды пайдалану дұрыс нәтиже беретіндігіне деген ішкі сенімділігі болған жағдайдың өзінде, ұстаздар, психологтар, әлеуметтанушылар тарапынан бақыланбайтын эксперименттік бақылау жүргізу қажет деп есептедік.

Инновациялық үрдіс деп жаңалықты жасау (тудыру, әзірлеу), меңгеру, пайдалану және тарату бойынша жүргізілетін кешенді іс - әрекет ұғынылады. Білім беру қызметінде орталық орынды иеленетін оқу – тәрбиелік үрдісін инновациялық тұрғыда қарастыруға болады. Өйткені оның мақсаты – жастарға тұлғаның жаңа қасиеттерін қалыптастыруда жаңа білімдер беру. Тұлғаны қалыптастырумен байланысты жағдайларды зерттеуге деген қызығушылық оның ішінде инновацияға деген қызығушылық мәселесі соңғы уақытта әлеуметтанушылардың да назарында тұр. Соңғы жылдары жинақталған педагогикалық білім, оның құрамындағы өрелі сипаттағы білім мен оны педагогикалық практикаға енгізу және пайдаланудың қиындығы арасындағы қайшылық ерекше күшейе түседі. Бүгінгі жағдайда жаңа ғылыми, тәжірибелік және практикалық білімді жасау үрдісі мен педагогикалық тәжірибені зерттеу нәтижелерін меңгеру үрдісі арасында маңызды алшақтық пайда болды. Мұндай алшақтықтың бір себебі педагогикалық білімді дамыту мен оны енгізудегі кереғарлықта, олардың өзара тұжырымдық негіздерінен тыс әзірленуінде.

Педагогикалық инноватика осындай байланысты дизайн сабақтарында іске асырып, педагогикада жаңалықтарды жасау, олардың меңгеру мен практика жүзінде қолдану үрдістерін біріктіретін инновациялық үрдістерге тән қызмет мөлшерлерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Аталған қайшылық инноватикалық білімнің ерекше саласы ретінде педагогикалық инноватиканы әзірлеу мәселесін айқындауға мәжбүр етті. Мұндай жаңаны құру мен оны практикада қолдану үрдістерін үйлесімді біріктіру жолдары көрсетілді. Бұл талдау педагогикада инновациялық үрдістер теориясын, инновациялық үрдістерді бейнелейтін жетекші категориялар мен қағидаларды және қоғамдағы инновациялық үрдістердің жалпы теориясының ерекше бөлімі ретіндегі педагогикалық инноватиканың құрамдас негіздерін терең түрде әзірлеу қажеттілігін көрсетіп берді.

Жалпы айтқанда, инноватика ғылымының негізінде мына мәселелер айқындалады:

1. Педагогикалық инноватика ғылымы – білімнің ерекше саласы.
2. Педагогикадағы инновациялық үрдістер - әдіснамалық зерттеулер пәні.
3. Қазіргі педагогикадағы инновациялық үрдістерді әзірлеудің жетекші бағыттары.
4. Білім беру жүйесіндегі инновациялық үрдістерді дамыту тенденциясы.
5. Педагогикалық инноватиканың құрамы, құрылымы мен функциялары.
6. Педагогикада инновациялық үрдістерді іске асыруға қажетті шарттар.
7. Педагогикада инновациялық үрдістерді ұйымдастыру мен іске асыру бойынша қызмет мөлшерлері.

Біздің тәжірибеміз көрсеткеніндей, инновациялық прогресс процедуралар мен құралдардың жиынтығын танытады. Олардың көмегі арқылы ғылыми жаңалық, идея әлеуметтік, оның ішінде білім берудегі жаңа енгізілімге айналады. Сөйтіп, идеялардың жаңа енгізілімге айналуын қамтамасыз ететін, сондай-ақ осы үрдісті басқару жүйесін қалыптастыратын іс - әрекет болып табылады.

Инновациялық іс - әрекет–дәстүрлі іс-әрекеттен түбірлі түрде ерекшеленіп тұратын индивид, іс - әрекетінің негізгі түрлерінің бірі. Ол барлық уақытта қарма – қайшылықтар болған жағдайда іске асырылады. Іс-әрекеттердің дәстүрлі модельдері тиімсіз болса, ары қарай оның жетілдірілуі қажетті нәтиже бере қоймайды. Инновациялар былай бөлінеді: білім беру мазмұнындағы инновациялар, оқыту технологиясындағы инновациялар, білім беру жүйесінің тәрбиелеу функциясы саласындағы инновациялар, педагогикалық құралдар жүйесіндегі инновациялар.

Инновациялар мен бастамашыл (орталықтандырылмаған) жаңа енгізілімдердің қалыптасуы тұрғысынан білім беру жүйесіне жасалған талдау көрсеткеніндей, олардың пайда болуы әлеуметтік - мәдени салт – дәстүрлердің неғұрлым жалпы заңдарына бағынады. Жаңа салт – дәстүрлік ауысым алдыңғы салт – дәстүрлерде жаңа салт – дәстүрлердің пайда болуына арналған барлық алғышарттардың қалыптасу жағдайында ғана мүмкін болмақ. Осыған орай инновациялық білім беру қызметін жобалаудың негізгі әдіснамалық қағидасын құруға болады. Оның мәні мынада: ең алдымен

білімді басқару жүйесіндегі инновациялық сала элементтерінің пайда болу жағдайы, мүмкіндіктері және жүйелік қайшылықтары зерттеледі. Келесі кезекте инновациялық қатынас элементтерін талдау кезінде инновациялық білім беру жүйелерінің дамыту жолдары негізделеді. Білім беру саласындағы инновацияларды жобалау логикасы аймақта объективті түрде пайда болған инновациялық элементтерден ғылыми білім беру кешені және эксперименттік алаңдардың бекітілген үлгісінде инновациялық саланы қалыптастыруды қарастырады. Тұжырымдай келе айтатын болсақ, оқыту технологиясы мұғалімдердің эмпирикалық инновацияларын ескере отырып, оқыту үрдісін дұрыс, ұтымды басқаруды қарастырады. Оған өзара бір – бірімен байланысты екі үрдіс енеді: білім алушының іс - әрекетін ұымдастыру және оқушы тұлғасын дамытудағы жоғары нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған іс - әрекетті бақылау. Бұл үрдістер өзара үздіксіз әрекетте болып, бақылау нәтижесі басқарушы әрекеттердің мазмұнына әсер етеді, яғни оқу іс - әрекетінің ары қарай ұйымдастырылуын өзгертеді.

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясымен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болды. Кез-келген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарлығы, дүниежүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы сол елдің технологиялық даму деңгейімен анықталады. Жалпы қоғам дамуы мен жаңа технологияны енгізу сапалығы, осы елдегі білім беру ісінің жолға қойылғандығы мен осы саланы ақпараттандыру деңгейіне келіп тіреледі. Атап айтқанда: білім мазмұны жаңа біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байи түсуде; ақпараттық дәстүрлі әдістер-ауызша және жазбаша, телефон немесе радиобайланыс қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде; баланың және жасөспірімнің жеке басын тәрбиелеуде, оның жан дүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде;

Қазіргі қазақстандық білім беру кеңістігіндегі түбегейлі өзгерістер- тарихи объективті процесс. Жоғары білім беру саласын реформалаудағы мақсат- білім беру жүйесін қайта қарап, студенттердің шығармашылық бейімделуіне қарай бағдарлы, сатылы білім алуларына жағдай жасау болып табылады. Бүгінгі таңда студенттің білім сапасын бұрынғыдай білім білігі және дағдысымен өлшеу жеткіліксіз. Қазіргі талап білім сапасы студенттің алған білімін, жеке басын әрі қарай дамытуына, тұлға ретінде қоғамның өркендеуіне пайдалы болуымен тұжырымдалады.

«ҚР білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының» тұжырымдамасында: «Білімді, білік-дағдыларды механикалық түрде беру емес, ақпараттық-зияткерлік ресурстарды өз бетінше тауып, талдап және пайдалана білетін, идеялардың қуат көзі болатын, жедел өзгеріп отыратын, әлем жағдайында дамитын және өзін-өзі ашып көрсете алатын жеке тұлғаны қалыптастыру басымдық болып табылады» делінген[9]. Демек, бұл тұжырымдама білім берудің басты философиясы болмақ. Ал білім беру саласындағы технологиялық идеялар бұдан 400 жыл бұрын пайда болған. Бұл күнде оқыту технологиясы үлкен өзгеріске ұшырап отыр. Мұғалімдер мен студенттерге әр түрлі дидактикалық материалдармен қоса оқытудың техникалық құралдары жәрдемге келді.

«Педагогикалық технология» термині педагогикалық әдістерге негізделген оқыту технологиясы өткен ғасырдың алпысыншы жылдарында шетел зерттеушілері тарапынан енгізілген. «Педагогикалық технология дегеніміз- тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы, ал педагогикалық жағдайларға сай әдіс-тәсілдер- оның бөлігі ғана» - деп көрсеткен В.Беспалько [10]. Жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту технологиясында оқу пәндері әдістемелері мен білім беру технологияларын жоспарлау жүйесі қолданылады. Қорыта айтқанда болашақта оқу үрдісінде осындай инновациялық технологияларды дизайн сабақтарында ұтымды пайдалану өз жемісін берері сөзсіз.

Инновациялық технологияларды қолдану проблемасына байланысты ұсынған көзқарасына жасаған талдау бойынша ой тұжырымдауға мүмкіндік береді: әдіснамалық мәдениет екі салада көрініс табады (оқуға үйретуде, жаңа білімді іздестіруге үйретуде); философиялық, жалпы-ғылыми және нақты-ғылыми деңгейге сәйкес қалыптасқан әдіснамалық білім болмай, біртұтас әдіснамалық мәдениет болмайды; инновациялық технологияларды дизайн сабақтарында қолдану технологиясы оны даярлауда ерекшеліктерді ескеруі қажет, өйткені бұл инновациялық технологияларды дизайн сабақтарында қолдану да проблемалық тапсырманың ерекше түрін болжайды, ал бұл болса осы технологияның материалдық негізін құрайды.

Инновациялық технологияларды дизайн сабақтарында қолдану тұжырымдамасы жаңа заман қоғамының білікті мамандарды даярлауға байланысты қойып отырған талаптарына және педагогика ғылымының болашақ мамандарды кәсіптік даярлаудағы жетекші қағидаларына негізделеді. Инновациялық технологияларды дизайн сабақтарында қолданудың мәні мен мазмұнына кәсіптік

даярлық жүйесінде талдау жасау, олардың мақсатын, міндеттерін, заңдылықтары мен принциптерін, атқаратын функцияларын, әдіс-тәсілдері мен өзіндік ерекшеліктерін дәлелдеп көрсетуге мүмкіндік береді.

Инновациялық педагогикалық технологияларды дизайн сабақтарында қолданудың әдістемесі дизайн пәнінің оқу бағдарламасына сай анықталады. Пәннің атауы: Заманауи дизайн. Мамандық: 5В042100- Дизайн Пәнді оқытудың мақсаттары мен міндеттері. Пәннің мақсаты: Дизайн негізгі курсының мақсаты студенттерге алдына қойған мақсатты көру арқылы зерттеп дамыту және қойылған құрылымды жан-жақты ізденіп зерттеу, дизайн композиция, сурет пен кескіндеме негіздерін болашақта игеру, сонымен қатар кәсіби деңгейін қалыптастырып кәсіби-педагогикалық жолмен болашақ суретші дизайнер педагогты даярлау.

Пәннің оқыту міндеті: «Заманауи дизайн» пәнінде студенттер киім композициясымен, графика, макет жасау, жобалау негіздерін игерту. Сонымен қатар студенттер қоршаған ортамен байланыстыра отыра заттың көрінісін жасауды үйренеді.

### ***Пайдаланылған әдебиеттер***

*1 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында: Қазақстандағы әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына кіру стратегиясы. Қазақстан халқына Жолдауы. Астана: «Елорда», 2006. – 44 б.*

*2 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2010.*

*2. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. М., 1986.*

*3. Джакупов С. М. Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения: учебное пособие.-Алматы: Казак университета, 2002.*

*4. Досқалиев Қ.С. Білімді есепке алу және бағалау// Қазақстан мектебі, 2005, №8.*

*5. Бұзаубақова.К.Ж. Жаңа педагогикалық технология. Тараз: ТарМУ, 2003.*

*6. Бұзаубақова К.Ж. Қазақстан республикасында білім берудің инновациялық бағыттары. // Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Көкишетау, 2006.*

*7. Давыдов В.В. О понятии развивающего обучения // Педагогика. 1995, №1.*

**8.** *Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения: опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. М., 1986.*

**Бахрамова Гульмира Абдурасуловна**

п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ, gulia1966@list.ru

**Есназар Асель Жаңабергенқызы**

«Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының магистр-оқытушысы, ОҚМПУ

**Исалиева Нурбагила Сейтханқызы**

«Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының магистр-оқытушысы, ОҚМПУ

**Караахмедова Диана Сулейманова**

«Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының ізденушісі, ОҚМПУ

**Аташева Эльмира Бахтияровна**

«Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының ізденушісі, ОҚМПУ

**ЖАҢАШЫЛ ПЕДАГОГТАР ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТТІ  
БЕЛСЕНДІРУ ЖОЛДАРЫ**

Білім берудің қазіргі заманға сай әдістемелерін талдайтын болсақ, олардың бәрін, қазіргі қоғамның аса маңызды қажеттіліктеріне жауап беретін, өсіп келе жатқан адамның дамуы мен тәрбиесі идеясы біріктіріп тұрғанын анықтау қиын емес. Олардың бәрі оқушыны танымдық іс - әрекеттің және өзіндік дамудың субъектісі ретінде қалыптастыра алады.

Жоғарыда аталып өткеннің бәрі ТМД-ның жаңашыл педагогтарының, шебер мұғалімдердің тәжірибесінде көрініс тапқан (Ш.А. Амоншвили, С.Н. Лысенкова, И.П. Волков, В.Ф. Шаталов, Қ. Битибаева, К. Нургалиев, Р.Б. Нуртазина, А.Искаков, т.б.).

Олардың жаңашыл ізденістері Кеңес Үкіметі кезінде – ақ басталған. Қазіргі уақытта мұғалімнің таңдау мүмкіндігі бар кезде педагогтар шығармашылығы кең өріс алуда. Бірақ, өткен жылдардың жаңашыл педагогтарының идеялары мен технологиялары әлі де сөз күшін жойған жоқ.

Әрбір жаңашыл педагогтің тәжірибесі бірегей болса да, олардың ортақ идеялары да бар, олар:

- балаларға деген адамгершілікті қатынас, әрбір оқушыны жеке тұлға деп санау;
- оқушының ішкі жан дүниесін, оның мақсат-мүддесін, ынтасын, қабілеттілігін, жанұя өмірінің жағдайларының тани білу;
- оқушылармен қарым-қатынасты дұрыс құра білу, оларды оқу- тәрбиелеу процесінің әріптесі қылу, баланың тілегі мен ынта-ықыласын есепке ала отырып танымдық іс - әрекетке араластыру;
- оқушыларға қиынырақ мақсаттар қоя білу және оқушылардың сол мақсаттарға жете алу сенімін нығайту;
- балалар ұжымына сүйену: сабақ- ұжымдық еңбек, мұғалім мен балалардың ұжымдық шығармашылығы;
- оқушыларға, мүмкін болған кезде, тапсырмаларды еркін таңдау құқығын бере алу;
- бағдарламалық материалды ірі блоктарға біріктіру және тірек- сүйеніштерді пайдалану (тірек-ишаралар, сызбалар, кестелер, т.б.);
- оқушыларға ұжымдық және даралық өзін өзі тани білу;
- оқушыларды ұжымдық, қоғамдық шығармашылыққа үйрету.

Жаңашыл педагогтардың осы идеяларын ынтымақтастық педагогикасында біріктіруге болады. Алайда, ынтымақтастық идеясы жай сөз ретінде қалмас үшін оған әдісті қосу керек.

Қазақстанда педагогикалық іс-әрекеттің шеберлері А.С.Макаренконың педагогикалық шеберлігін қайталаушы Семей облысы "Көкпенті" балалар үйінің директоры Жақия Шайжүнісов, Алматы қаласындағы қиын балалар үйінің директоры - Архимед Мыңбаевтың іс-әрекеттері нағыз шеберліктің үлгісі болады.

Қазір бір жаңашыл деп атап жүрген бір топ педагогтардың: И.Ф.Шаталов, И.Е.Ильина, Ш.А.Аманшвили, Т.И.Гончаров, С.Н.Лысенко т.б. педагогтардың іс-әрекеттерінен нақты педагогикалық шеберлікті байқаймыз.

Қазақстанда педагогикалық шеберлігімен белгілі болған педагогтар Алматыдағы №4 мектеп директоры Нуртазина Рафиғаның шеберлігі бізге көптен таныс. Орыс тілінің маманы ретінде өзі оқытқан балаларына саналы білім беруде көрнекті еңбек еткен. Атырау облысы, Махамбет ауданы Алға орта мектебінің директоры қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімі. Халық мұғалімі Айтқалиев Құснидың педагогикалық шеберлік іс-әрекеттерін бүкіл республика мұғалімдеріне таныс болып отыр.

Қ.Айтқалиев бастап ұйымдастырған республикада көптеген жаңашыл педагогтардың өз облыс-аудандарында ұйымдастырып отырған атаулы мектеп тәжірибелері оның Республикаға таратыла бастауы - республикамызда педагогикалық шеберлік іс-әрекеттерінің кең қанат жайып, барлық жерлер де кең өріс ала бастауының айғағы.

Бұлардың педагогикалық шеберліктерінің негізі балалардың өз еркімен дамуына жол ашу, жергілікті мұғалімдердің пікірімен, тәжірибелерімен санаса отырып, оқу құрал, бағдарламалардың балама түрлерін жасау, сөйтіп білім-тәрбие берудің жаңа талаптарына сай педагогикалық шеберліктерді дамытуға үлес қосу болып табылады: оқу-тәрбие процесінде оқушылармен педагогикалық ынтымақтастықта жұмыс атқарудың формаларын, әдістерін дамыту; әрбір оқу пәндерінің ерекшеліктеріне сай оқу-тәрбие әдістерін жетілдіру; балаларға деген қамқорлықты, сүйіспеншілікті арттыру; жаңа жұмыс әдіс-тәсілдерін жандандыра түсу - олардың педагогикалық шеберліктерінің сипаты болып табылады.

Оқушылардың өздік жұмысының, оқыту тәсілі ретінде, оқушылардың өздігінен білім алуға, жұмысты жоспарлаудың маңызды дағдыларын қалыптастыруға, оны ұйымдастыру мен өзін өзі бақылауға, ақпаратты талдау мен сараптауға, жалпы қорытынды жасауға, жұмысқа тиісті түзетулер енгізуге дайындығы үшін маңызы өте зор. Өздік жұмыстың дәстүрлі түрі- ай жұмысы, оны оқушы мұғалімнің көмегінен жасайды. Кейде тапсырма ерекше материал жинастырумен, сұрақ- жауап, бақылау жүргізумен байланысты болып келеді. Мұндай өздік жұмысты проект - жоба дейді.

Олардың кейбіреуін қарастырайық.

А) Оқудағы жетістікті қамтамасыз ету. Жетістік – адамның белсенді іс-әрекетінің ең маңызды қозғаушы күші. Бұл психологиялық феномен балалық және жасөспірім шақта- басқа себеп- сылтаулар мен ынталандырушылары әлі тұрақсыз немесе тиянақсыз болғанда ерекше көрініс табады. Үлгерімі нашар, өз қатарынан артта қалған баланың оқуға деген ынта-ықыласы тез жойылады, оның сабақтағы танымдық белсенділігі төмендеп кетеді.

Ә) Оқушылардың артта қалуының алдын алу, қиыншылықтарға тап болғандардың бәріне көрсетілетін әртүрлі көмек – оқу процесінің нәтижелілігін арттырудың айқын бағыты. Қазіргі мектеп үлгерімі нашар оқушыларға көмектесуде жеке- жеке шараларды қолданудан гөрі барлық оқушылардың оқудағы, танымдық белсенділігінің шарты ретіндегі жетістіктерін қамтамасыз ететін тұтастай бір жүйе қалыптастырады.

Б) “Қауіп-қатер балаларының” диагностикасы және олардың оқудағы қиыншылықтарын болдырмау. Ұзақ уақыт ойы оқу процесі балалардың екі категориясының есебінде құралып келген, бірінші категория – “қалыпты балалар” категориясы, яғни баланың дамуы өз жасына сәйкес; және аномалды балалар – дене және психологиялық дамуына айқын ауытқулары бар балалар. Соңғы он жылдардағы ғылыми зерттеулер балалардың осы екі категориясы арасында аралық буын бар екенін дәлелдеді, осы аралық буынға оқудағы қиыншылықтары және мінез- ұлығындағы ауытқулары бар балалар жатады, оларды көбінесе “қауіп- қатер балалары” деп атайды. Олардың бойында және психологиялық дамуында көзге көрінетін аномалиялары жоқ. Алайда жағымсыз жанұялық және әлеуметтік жағдайлар салдарынан бұл балалардың, мектеп жасына жеткен кезде, мектепте жақсы оқу үшін қажетті қасиеттері мен дағдылары жоқ. Денсаулығының әлсіздігі, жұмыс қабілетінің төмен болуы, өз құрдастарынан психикалық дамуы жағынан артта қалуы қауіп-қатер факторы, үлгермеушілік, мектепке үйрене алмаушылық, тәрбиесінің нашарлығының себептері болып табылады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша “қауіп- қатер балаларының” бастауыш мектеп оқушыларының 20%-ға жуығын құрайды.

“Қауіп-қатер балаларымен” жұмыс кезінде баланың даралық ерекшеліктерін ескеретін әртүрлі әдістер қолданылады. Осы әдіс негізінде бірнеше негізгі принциптер жатыр: баланың дамуындағы мықты деген жақтарына сүйену; мақсатты және оқушының оны орындай алуын нақты анықтау; үздіксіз кері байланыспен қамтамасыз ету; баланың жеткен нәтижелерін ғана емес, сондай-ақ оның оларға жетуге деген талпынысы мен ықыласына әрдайым оң баға беру. Осы принциптердің жиынтығы оқушыға жетістік атмосферасы мен жетістік атмосферасы мен жетістік сезімін кешуді қамтамасыз ету керек, ал себеп- сылтау өрісін жоқ қылатын жетіссіздікке бой ұру қауіпі бар баланың танымдық белсенділігінің басты шарты болып табылады.

В) “Жасырын үлгермеушілікті” жеңу. Танымдық белсенділік тек сабақта артта қалған оқушыларда ғана төмендемейді. Ол дарынды балаларда да төмендеуі мүмкін, егер мұғалімнің сабақ беру деңгейі олардың қабілеттілігі мен қажеттіліктерінен төмен болса. Мұндай жағдайда “жасырын үлгермеушілік” феномені пайда болады, яғни қабілеті баланың оқу нәтижелерінің оның мүмкіндіктерімен сәйкес келмеуі.

Көптеген зерттеулер дарындылық ұғымын кеңейтеді, оның “ақыл – ой күші”, “ой өрісінің жоғары көрсеткіші” сияқты бірбеткей түсіндірмесінен әлдеқайда алшақтатып жібереді. Дарындылық ынта-ықыластың тұрақтылығы, мақсаттылық, өз күшіне деген сенім сияқты даралықтың, жеке тұлғалықтың көптеген сипаттамаларын тұрады. Соңғы он жылда әртүрлі әдістердің көмегімен дарынды балаларды іздеу өрісі едәуір кеңейді. Жекеменшілік және арнайы мектептермен қоса жалпы мектептердегі

дарынды балаларды табу мен оқытудың жүйесі қарқынды қалыптасады келе жатыр. Оның қалыптасуына үкімет заңдары, жарлықтары, мемлекеттің қаржылай көмегі де жағдай жасайды. Мысалы, 1998 жылдан бастап Қазақстанда “Дарын” Республикалық ғылыми- тәжірибелік Орталығы қызмет жасап жатыр, бұл Орталық дарынды балалармен жұмыс жүйесін қарастырады.

Г) Кәсіптік оқыту, көбінесе, кәсіптік бөліну негізінде білім берудің жоғары сатысында жүргізіледі. Кәсіптік оқыту келесі формаларда жүзеге асырылуы мүмкін: кәсіптік білім беру мекемелері, сыныптары, топтары.

Кәсіптік оқыту (жаратылыс ғылымдары, гуманитарлық – филологиялық, әлеуметтік – экономикалық, физика- математикалық, көркемдік – эстетикалық, т.б.) оқушылардың ынта- ықыластары мен қабілеттілігін, сондай – ақ, білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымының мүмкіндіктерін, жергілікті білім беру жүйесінің құрылымын және әлеуметтік ортаның ерекшеліктерін есепке ала отырып жүргізіледі. Мектептің жоғары сатысының кәсіптік сипаты білім берудің мемлекеттік стандартының негізінде лайықты бағдарламалар, соның ішінде даралық бағдарламалармен жүзеге асырылады.

Соңғы жылдары мектептерге жаңа техникалық құралдар кеңінен енгізілуде. Микроэлектроникаға негізделген бір беткей жаңа ақпарат тасушылардың пайда болуымен байланысты ақпарат революциясы соңғы он жыл ішінде мектептің дәстүрін айтарлықтай өзгертті. Болашақ білім беру көбінесе теледидар, аудио және бейне аппаратура, микрокомпьютер сияқты техникалық құралдар сияқты қазіргі заманғы ақпарат құралдарын ары қарай пайдаланумен байланысты.

Қазіргі кезеңдегі психологиялық-педагогикалық әдебиеттер ғылыми-технологиялық процестің жетістіктері мен білім беру саласына “жаңа компьютерлік технологияларды” енгізуімен бірге келген “технология” деген ұғым жиі кездеседі. Ұғымда арнаулы технологиялық бағыт пайда болды. Бұл бағыт ХХ ғасырдың 60- шы жылдарында АҚШ Англияда пайда болды және қазіргі уақытта практика жүзінде барлық дүниежүзі елдеріне тарады.

Барлық жасалған және қазіргі күнде адамның қолданып жүрген технологияларды екі түрге бөлуге болады: өндірістік және әлеуметтік, өндірістік технологияларға болады. Бұл жағдайда технология деп бастапқы материалды өнім “шығуында” белгілі бір алдын ала берілген қажеттерді бөліп алу мақсатымен қайта өңдеу процесі деп атайды.

Әлеуметтік технология деп, онда бастапқыда соңғы нәтиже болатын адам болады, ал негізгі оның көрсеткіші өзгеріп тұратын бір немесе бірнеше оның қасиеттері болады. Әлеуметтік технология бұл өте жоғары деңгейдегі ұйымдастырылған технологиялар деуге болады, себебі адам әлеуметтік технологияның объектісі, ал ол өте тым көп жақтылы жүйе.

“Технология” деген термин гректің түп тамыры *techne* - өнер, шеберлік, кәсіп және *logos*- ғылым, білім деген сөздерінен шыққан.

Педагогикалық технологиялар білім беру аймағына қатынасы болады егер білім берудің мақсаты білім жүйелерін меңгеру ретінде анықталса, онда технологиялар да білім беру сияқты білімнің сапасы мен көлемін меңгерумен бағаланады. Қазіргі уақытта “педагогикалық технология” ұғымы әртүрлі түсіндіріледі. Көп тараған анықтама В.П. Беспалько ұсынған: ол педагогикалық технология оқу мен тәрбие процестерінің (теориялық негізделген) еске түсіру барысында қолданған құралдар мен әдістер жиынтығы, олар білім мақсатын тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Педагогикалық технологиялық берілген басқа да анықтама бар, ол:

Г.М. Құсайыновтың есебінше педагогикалық технология әдеттегі түсініктерден басқа – ол мұғалімнің жоспарланған оқыту мен тәрбиелеудегі мақсаттары мен нәтижелерге жету мен сабақ беру процесі емес, ол кәсіби ұстаздың басшылығымен оқушылардың өзінің және өзара оқыту процесі, ол білім берудің мазмұнымен оқу жоспарымен бағдарламаларында ескерілген іс - әрекеттердің сол түрлерін меңгеру жұмыстарының әрбір сатыларындағы болатын өзгерістер мен қайта құру болады. Демек, барлық педагогикалық технологиялардың негізгі мәні туралы пікірлердің қарама-қарсылықтарына қарамастан оны сабақ беру ұстаздың жоспарланған мақсаттары мен оқушылардың іс- әрекеттерінің жетістіктеріне жету процесі ретінде түсіндіруге болады.

### **Әдебиет**

1. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М.. Педагогика.- А., 2002.
2. Құсайынов А. Қазақстандағы білім реформалары. Білім сапасына жүйелі сараптама// Айқын, 2012, 26.01
3. Абилдаева Р.А., Тасыбаева Ш.Б. Инновациялық оқыту технологиясының оқыту процесінде қолдану ерекшеліктері /«Ғаламдық бәсекелестік ортадағы заманауи білім беру» жаңашыл педагогтардың 2-ші Республикалық форумы. – Шымкент.: М.Әуезов атындағы ОҚМУ. 2014, 3-6 б.
4. Айтмамбетова Б. Жаңашыл педагогтар идеялары мен тәжірибелері. -Алматы, 1991.



**Пузикова С.М.,**

докт.пед.наук, доцент кафедры педагогики и образовательного менеджмента,  
КазНУ им. аль-Фараби (г. Алматы), e-mail: puzikova.svetlana@inbox.ru

**Андреева Н.А.,**

кандидат биологических наук. пенсионер, e-mail: ninaalekseevna@yandex.ru

**Кудро Н.М.,**

докт. социолог. наук, профессор кафедры управления войсками и службы штабов Академии Пограничной службы РК, e-mail: natal479@rambler.ru

## **СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИДЕИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТРЕНАЖЁРОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СПОСОБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ**

***Summary.** The purpose of this article is to study the evolution of views on the ways of developing the abilities of the individual, the rationale for the use of a holistic program and pedagogical complex that develops the creative and professional competencies of students, practically combining fundamental knowledge with the practical needs of production.*

***Keywords.** Creative and cognitive abilities of the individual, intellectual abilities of students, methods of formation of intellectual abilities, professional competences, intellectual trainers, program-pedagogical complex.*

***Резюме.** Целью данной статьи является изучение эволюции взглядов относительно способов развития способностей личности, обоснование целесообразности использования целостного программно-педагогического комплекса, развивающего творческие и профессиональные компетенции учащихся, практически соединяя фундаментальные знания с практическими потребностями производства.*

*Методология и методы исследования: анализ зарубежных и отечественных публикаций по проблеме способов развития способностей личности, сравнительно-сопоставительный метод, опросные методики (в соответствии с качественной стратегией).*

***Ключевые слова.** Творческие и познавательные способности личности, интеллектуальные способности обучающихся, методы формирования интеллектуальных способностей, профессиональные компетенции, интеллектуальные тренажеры, программно-педагогический комплекс.*

Проблема способов развития творческих и познавательных способностей обучаемых занимала ученых не одно столетие и начала активно разрабатываться психологической наукой в начале XIX века. Известным английским исследователем Ф. Гальтоном (1822-1911) процесс развития творческих и познавательных способностей индивида тесно увязывался с наследственностью и должен был строиться в прямой зависимости от нее. Ф. Гальтон стал основоположником эмпирического подхода к решению проблемы выявления и последующего развития способностей и одарённости, предложил основные методики, которыми исследователи пользуются и по сей день [1]. Впервые им были предложены для исследования интеллектуальных способностей такие методы, как анкетирование, «свисток Гальтона», «линейка Гальтона», метод «свободных ассоциаций», близнецовый метод. Ему же принадлежит идея о статистических измерениях интеллекта, которую практически воплотил в жизнь Ф. Пирсон (1857-1936), создавший аппарат математической теории корреляции и регрессионного анализа для изучения способностей человека.

С начала XX века стало интенсивно развиваться изучение способностей и одарённости личности посредством тестовых методик. Первоначально, возникнув для конкретной задачи (решения проблем школьной практики, обследования детей, не справлявшихся с обучением), тесты быстро перешагнули эти рамки и стали восприниматься как универсальное средство оценки и отбора обучающихся по интеллектуальным способностям для определенной сферы деятельности и будущей профессии. Психометрический подход был продуктивным, но для создания более совершенных тестов необходимо было расширять представления о самом интеллекте, что, в свою очередь, продуцировало усилия ученых для анализа и дальнейшего теоретического поиска. Обсуждение велось вокруг двух ключевых положений: что из себя представляет интеллект и что можно узнать о нём из результатов тестирования [2], а затем - как использовать эти данные на практике.

Отметим, что понятие интеллекта имеет различное толкование, но сошлемся на определение американского социолога Л.С. Готтфредсона, определившего его как общую умственную способность, которая включает возможность делать заключения, планировать, решать проблемы, абстрактно мыслить, понимать сложные идеи, быстро обучаться и учиться на основании опыта. Интеллект отражает глубокую способность познавать окружающий мир, понимать суть вещей и быстро принимать решения в конкретной ситуации [3].

Существенный вклад в изучение интеллектуальных способностей личности внесли английские учёные Э. Спирмен (1863-1945) и Л.Л. Тёрстоун (1887-1955). Ч.Э. Спирмен предпринял первую попытку проанализировать структуру свойств интеллекта, основанную на статистическом анализе показателей тестов и разработал 2-х факторную теорию интеллекта, в основе которой лежала идея, что

существует общая основа всех интеллектуальных действий, - это общий фактор (general factor). Согласно его представлениям, люди различаются, главным образом, по тому, в какой степени они обладают фактором «g», который определяет их уровень «умственной энергии», необходимой для решения разнообразных интеллектуальных задач. Во-вторых, фактор «g», связан с тремя особенностями сознания - со способностью усваивать информацию (приобретать новый опыт), способностью понимать взаимоотношение между объектами и способностью переносить имеющийся опыт на новые ситуации. Недостатком этой концепции было то обстоятельство, что она не принимала во внимание личностную избирательность интересов индивида [4].

Развивая идеи Спирмена, Л.Л. Тёрстоун предложил мультифакторную модель определения интеллектуальных способностей, согласно которой существует несколько факторов, продуцирующих интеллект: пространственный, скорость восприятия, вычислительный, вербальное понимание, беглость речи, память, логическое рассуждение. Достоинством данной модели явилось утверждение, что нельзя использовать один IQ в качестве показателя развития индивидуального интеллекта, а необходимо использовать множество независимых друг от друга интеллектуальных способностей. До сих пор каждая из предложенных моделей устройства интеллекта имеет своих сторонников и оппонентов и этот теоретический вопрос нельзя считать до конца решенным [1].

Следующий этап в изучении проблемы развития интеллекта связан с работами американского психолога Д. Векслера (1896-1981), создавшего шкалу интеллекта для взрослых и детей. Его тесты были основаны на убеждении, что интеллект - это «способность действовать целенаправленно, мыслить рационально, эффективно справляться с жизненными обстоятельствами». Д. Векслер решил присваивать значение 100 для среднего значения интеллекта и установить стандартное отклонение равное 15 пунктам. Не опровергая понятие общего интеллекта, выдвинутого в концепции его учителя Ч.Э. Спирмена, Д. Векслер разделил понятия интеллекта на два направления : вербальное и невербальное. Эти направления у него оцениваются с помощью различных субтестов [5]. Тест интеллекта Д. Векслера на сегодняшний день - наиболее часто используемый на практике диагностический инструмент [6].

Американский психолог Дж.М. Кеттелл (1860-1944) высказал в свое время ценную мысль о том, что научная и практическая ценность тестов возрастёт, если условия их проведения будут однообразными. Им впервые была провозглашена необходимость стандартизации тестов для того, чтобы стало возможным сравнение их результатов, полученных разными исследователями, на различных категориях испытуемых [7].

Новый шаг в развитии тестовых методик измерения интеллекта был предпринят во Франции известными психологами А. Бине (1857-1911) и Т. Симоном (1873-1961). Они создали метод по выявлению детей, нуждающихся в специальном школьном обучении, называвшийся «шкала умственного развития Бине-Симона» [8]. Это был первый в мире тест интеллекта (аналог современного IQ теста). Учёные продолжали развивать свою оценочную систему, и далее тесты были преобразованы под нужды возрастных групп от 3 до 13 лет.

Одним из важнейших шагов по совершенствованию методов развития интеллектуальных способностей личности стало предложенное Дж.П. Гилфордом разделение мышления на конвергентное и дивергентное. Согласно этой модели, конвергентное, логическое, сознательно контролируемое и ориентированное на реальность, мышление характеризуется целенаправленным поиском единственно правильного решения проблемы. Противоположный полюс представлен дивергентным мышлением, которое характеризуется порождением множества разнообразных, нетривиальных решений проблем [9]. Модель Дж.П. Гилфорда, его тесты и упражнения на тренировку отдельных видов конвергентных, дивергентных и оценочных способностей, их сочетание получили широкое распространение в американском образовании и постоянно используются в обучении, поиске, решении проблем [10].

В современный период развития науки широкое распространение получила теория порога интеллекта, выдвинутая Д.Н. Перкинсом, который на основании большой массы корреляционных исследований пришел к выводу, что для овладения любой деятельностью, в том числе профессиональной, нужен необходимый(минимальный) и достаточный уровень интеллекта. Если интеллект у индивида ниже этого уровня, индивид не может работать в определенной и желаемой сфере, превышение же интеллекта над необходимым уровнем не даёт прироста продуктивности [1, 11].

В последующем, основываясь на результатах эмпирических исследований, ученые предлагали свой набор инвариантных личностных свойств, присущих успешным, продуктивным личностям. В частности, S.C. Dweck (1999) в качестве определяющих факторов для эффективности личности и успешности деятельности рассматривает представления человека о том, насколько он способен. Автор выявила, что уровень трудности выбираемых человеком учебных задач и успешность их решения во многом зависит от того, насколько он считает свой интеллект и свою личность развитыми [12].

Поэтому Р.Б. Кеттелл (1967) предложил свою концепцию о двух видах интеллекта: «текущем», который зависит от наследственности и «кристаллизованном», состоящий из различных навыков и знаний, приобретаемых по мере накопления жизненного опыта [13].

Широкое распространение также получила неонтологическая теория интеллекта Г.Ю. Айзенка (1980). Характеризуя IQ, Г.Ю. Айзенк выделяет три основных фактора: скорость умственных действий, настойчивость (время, которое испытуемый затрачивает на попытки решить трудную задачу) и ошибочность (тенденция испытуемого предлагать неверные решения) [14, с. 116]. По его мнению, наиболее важным показателем интеллекта является скорость умственных действий. Это положение он подкрепляет работами Е. Рота (1964), Т. Хеммельгарна и Т. Келе (1984), А. Йенсена (1985) о связи IQ со временем реакции [15].

Еще в 40-х годах XX века Г.Ю. Айзенк создал психодиагностические методики EPI («Manual of the Eysenck Personality Inventory») совместно с С.В. Айзенк [26], которые были предназначены для оценки интеллектуальных способностей, определения, в какой мере испытуемый обладает нестандартным мышлением. Задачей тестов на интеллект было выявление того, какой тип мышления наиболее развит у человека - образный, логический, либо вербальный. Тесты помогают оценить его память, уровень развития внимания. Тем не менее, академик В.А. Васильев, исследовав логические и геометрические задачи из оригинальных тестов Айзенка, обнаружил в них ряд грубых ошибок и некорректных формулировок, очевидных для человека с хорошей логической и математической культурой (2008). В частности, из шестнадцати исследованных логических задач для восьми были приведены неправильные ответы и для трёх правильные ответы имели неправильное обоснование. То, что эти ошибки на протяжении многих лет не были обнаружены, свидетельствует, по мнению учёного, о некорректности теста Айзенка [27].

В последние десятилетия при изучении интеллектуальных способностей личности наблюдается определённая «иррационализация» в объяснении успешности деятельности, в том числе, профессиональной. Успех в меньшей степени связывается с высоким интеллектом и с когнитивными характеристиками человека в целом. На первый план выходят особенности эмоционально-волевой сферы и, прежде всего, особенности самоотношения, Я-концепции, саморегуляции поведения.

На сегодня ученые полагают, что высокий интеллект является заделом, потенциалом для развития и получения высоких результатов в труде, но отнюдь не главным условием успешности в деле и профессии. Например, американский психолог К.М. Кокс проводила исследования, изучая биографии 300 знаменитых учёных, и пришла к важному выводу, что даже средний уровень развития интеллектуальных способностей, соединённый с исключительным упорством и стремлением к цели даёт невероятно успешные результаты [2].

Следовательно, создавая условия для профессионального развития личности, важно формировать не только интеллект, но развивать высокую личностную мотивацию к саморазвитию, поддерживать которую могут, преимущественно, педагогические технологии.

Педагогов всегда волновала проблема соотношения общих и специальных способностей, возможности их измерения и развития в образовательном процессе. Серьезный вклад в ее решение внесли представители отечественной психологической и педагогической школ. Глубокое освещение проблемы развития способностей обучающихся нашло отражение в трудах ученых отечественной педагогики: Л.С. Выготского, С.Л. Рубинштейна, Б.М. Теплова, А.Н. Леонтьева [18]. и других исследователей. В российской науке была сделана попытка дать классификацию понятий способности и одарённости по единому основанию – успешности деятельности. Психофизиологическое направление в исследованиях способностей, их развития стало преобладающим в российской науке второй половины XX века. Были получены важные результаты, касающиеся связи основных свойств нервной системы и общих психических способностей человека, использование их для индивидуального развития (Л.В. Занков, 1949; В.Н. Мясищев В.Н., 1962; Н.С. Лейтес, 1971; Я.А. Пономарёв, 1976; А.А. Мелик-Пашаев, 1981; Ф. Кликс, 1984; М.К. Кабардов, Матова М.А., 1988; Э.А. Голубева, 1989; Г.А. Берулава, 1993; И.С. Якиманская, 1993; С.А. Изюмова, 1995; В.Н. Дружинин, 2006 и др.) [19].

Отметим, что собственно методологическим вопросам развития творческих и познавательных способностей обучающихся серьезное внимание уделяет именно отечественная педагогика. В работах исследователей делается акцент на индивидуализацию и дифференцированный подход в обучении [20], на эвристический подход в образовательной практике [21], методологию и инновационные технологии обучения [22]. В казахстанской педагогической науке делается акцент на развитие креативных качеств личности обучающегося. [23].

В рамках деятельностного подхода в отечественных исследованиях рассматривается проблема развития профессиональной компетентности участников образовательного процесса как ведущего

фактора обеспечения качества образования и его конкурентоспособности [24]. В работах ученых, представителей деятельностного подхода, достаточно подробно описаны условия и факторы формирования способности к развитию мышления личности в процессе обучения, разработаны методы развития логического и творческого мышления в рамках специальных курсов и развивающих занятий.

Именно деятельностный подход, по мнению отечественных исследователей, помогает сформировать эффективный механизм развития творческой деятельности.

В настоящее время создаются уникальные предпосылки совмещения достижений фундаментальной отечественной психолого-педагогической науки и передовых зарубежных разработок для решения проблемы роста профессиональной компетентности выпускников образовательных учреждений. Информатизация общества, развитие компьютерных технологий позволяет расширить арсенал методов и способов развития интеллектуальных и профессиональных способностей личности. В 70-е годы XX века появились автоматизированные обучающие системы, обладающие широким спектром функций.

Первоначально, интеллектуальные тренажеры предлагали различного рода интеллектуальные игры. Н. Манусаджян в своей книге «Методика тренировок по интеллектуальным играм» небезосновательно пишет: «Игра формирует стремление к совершенству. Доставляет удовольствие сам процесс игры, а не только достижение конечного результата. Отслеживание логических цепочек в интеллектуальных играх даёт не меньшую увлечённость, чем завоевание того или иного места. Интеллектуальные игры интенсивно вовлекают всего человека в процесс игры, активизируют его мыслительные и творческие способности» [25, С. 7]. Дж. Хокинс, С. Блейсли (2007) отмечают, что при работе с интеллектуальными тренажёрами обучаемый, применяя накопленные знания, получает определённый опыт, весьма близкий к работе в реальных условиях, и одновременно, идёт процесс уточнения и закрепления его теоретических познаний. При этом, обязательно появляется необходимость рассуждать и творчески подходить к решению поставленной задачи. В итоге не просто развиваются навыки творческого подхода или формируется навык действий по требуемому алгоритму, но и развивается логическое и образное мышление, способность решать нетривиальные задачи на основе усвоенного и закреплённого объёма теоретической информации. Поэтому в работе на интеллектуальных тренажёрах максимально сближаются процессы получения и закрепления знаний. Тренажёрные технологии активизируют познавательные процессы обучаемого, не ограничивая его свободу действий в процессе поиска верного решения [26].

Идея авторов статьи заключается в том, чтобы игровой процесс, создаваемый в обучении при помощи интеллект-тренажера, должен быть нацелен на формирование навыков будущей профессиональной деятельности, к которой склонен человек, на развитие его профессионально значимых способностей. Не секрет, что в условиях кредитной технологии, 50-минутных семинаров, ролевые и деловые игры, продолжительные по времени проведения, уходят из практики учебного процесса. Игровые методики (деловые игры) с использованием интеллект-тренажеров сыграли бы в этом плане незаменимую роль.

На современном рынке программных продуктов имеется, в соответствии с широким спросом на развивающие информационные технологии, большой спектр специальных тренажеров, содержащих программы развития отдельных способностей личности, либо комплекса качеств: памяти, внимания, логики, мышления, крайне важных для индивидуально-личностного развития. Потребителям предлагается целый пакет программ, игр и упражнений, которые легко заполучить в режиме он-лайн через Интернет. Сегодня такая система помогает практически каждому человеку освоить систему скорочтения, развить интуицию, внимание и т.д.

Публикации ученых-педагогов, посвященные использованию специальных тренажеров в образовательных учреждениях, показывают возможности использования их в качестве педагогических инструментов, но только для конкретных предметных областей. Например, использование интеллект-тренажеров в преподавании математических дисциплин (Забара И.М., 1992), на уроках иностранного языка (Шарапова Н.В., 2017), физической химии (Жукова Н.В., 2013) и т.д. В программе такого тренажера обычно заложен комплекс упражнений, предназначенный для выработки у учащихся устойчивых навыков действий, создающих возможности принятия быстрых решений конкретных задач. Исследователи обращают внимание на преимущества и недостатках интерактивных тренажеров, используемых в современном учебном процессе (Векслер В.А., Рейдель Л.Б., 2016).

Исследования отечественных и зарубежных специалистов в области использования технических средств обучения (А.П.Ершов, В.М.Монахов, С.Пейперт, Н.Ф.Талызина, Т.А.Сергеева, Г.Кушниренко, В.Г.Житомирский, М.И.Жалдак, Ю.А.Билый, А.Кузнецов, Э.И.Кузнецов, Д.Нокс, А.И.Павловский, С.А.Раков, А.Борк, К.Пармантье, И.А.Румянцев, Н.В.Морзе, М.З.Грузман, Е.И.Машбиц,

А.Г.Матюшкин-Герке и другие) показали, что, в целом, включение их в структуру учебной деятельности учащихся оказывает позитивное влияние на их мотивацию к учебе, повышает их заинтересованность в результатах своей деятельности

Тем не менее, те интеллектуальные тренажеры, которые имеются на современном рынке, обладают рядом существенных недостатков, к примеру, - закрытость, т.е. пользователь не может внести изменение в алгоритм работы, предложенный разработчиком; не учитывается гуманитарный или технический «склад ума» пользователя - всё рассчитано на среднего пользователя [27]. Но главное, - нет единой системы подготовки, целенаправленно формирующей профессионально значимые качества личности, навыки, помогающие в дальнейшем, на начальном этапе профессиональной деятельности, безболезненно осваивать профессию на практике.

Работа с компьютером формирует позитивные умения планировать работу, рационально ее выполнять. Но такие специфические информационные средства тренируют оперативную память, оптимизируют скорость мышления и реакцию на обстоятельства, *не развивая аналитическую память*, составляющую основу креативности, в первую очередь, востребованную современным производством. Поэтому следующим этапом по развитию способностей современной личности и формированию практикоориентированности современного образования является создание целостного программно – педагогического комплекса, индивидуально развивающего профессиональные наклонности учащегося, уже определившегося с профессиональным выбором или совершающего этот ответственный шаг.

Обзор научных исследований по поиску способов развития интеллектуальных способностей личности выявил тенденцию движения от одномерности изучения (интеллект, креативность) к пониманию многомерности проблемы, необходимости системного подхода к выработке адекватного инструментария совершенствования структурных компонентов личности при помощи целостного комплекса.

Насколько необходимость использования интеллект-тренажеров для становления профессиональной компетентности молодых специалистов осознается в настоящее время самим потребителем образовательных услуг? Мы проводили соответствующее исследование респондентов, бакалавров и магистрантов КазНУ им. аль-Фараби, разделив его на два этапа. На первом – был проведен опрос в ноябре 2017г. среди бакалавров и магистрантов 1-2 курса факультета философии и политологии, международных отношений и факультета востоковедения. В нем приняли участие 92 респондента. Затем, в феврале 2018г., область исследования была расширена. Анкетированием были охвачены бакалавры 1-4 курсов и магистранты 1 курса естественно-научного профиля подготовки (механико-математического, физико-технического и химического факультетов) – всего 103 респондента. Также в экспертном опросе приняли участие 18 учителей Школы дополнительного образования «Пифагор» с 3 по 8 классы, со стажем работы от 1 года до 4 лет. Общее число участников исследования составило 195 респондентов.

Отвечая на вопрос: «Что Вы считаете приоритетным в развитии собственных способностей?», - у всех респондентов доминирует точка зрения, что, в первую очередь, требует своего развития логическое мышление - 29,17% и коммуникативные способности – 25,08%; 22,08% респондентов посчитали, что не менее важно для них развитие памяти, креативности (18,7%). Для 13,76% опрошенных актуально развитие скорости принятия решений; 11,42% респондентов посчитали, что им крайне необходимо развитие внимания, способность победить рассеянность.

На вопрос о том, какой инструментарий в большей степени способен помочь обучаемым добиться ощутимых результатов в саморазвитии, - мнения респондентов разделились: «чтение специальной литературы поможет» («поскольку помогало раньше») указали 37,88%; 27,99% опрошенных выбрали «информацию в сетях»; «общение с друзьями выбрали 22,45%; «общение с опытными преподавателями – действенная помощь», - указали 21,15% студентов. Пока лишь 10,33% от общего числа участвующих в опросе посчитали, что в этом деле «поможет работа на специальных интеллект-тренажерах». «Не считаю необходимым что-то использовать, полагаюсь на интуицию» - посчитали 3,3 процента от

Мы заинтересовались, что думают респонденты об использовании программных продуктов в виде интеллект-тренажеров на текущих учебных занятиях.

Высказалась за использование интеллект-тренажеров в школах подавляющая часть опрошенных - 79,62%, при этом затруднились с ответом - 16,99%, «нет» - ответили чуть более 3 % (3,39%). Аргументацию респондентов можно свести к основному высказыванию: «Это обязательно для саморазвития личности; такая технология помогает ученику еще в школе объективнее оценить свой потенциал, развить креативность, нестандартный взгляд на привычные явления», «важно, что используются информационные средства не для развлечения, а для дела», «обучение соединяется с самопознанием, развивает самомотивацию».

Несколько пессимистичнее выглядели взгляды относительно использования интеллект-тренажеров в вузах: положительно высказались 67,86%. Затруднились с ответом - 11,53%. Негативное отношение к внедрению в учебный процесс выразили 20,61% респондентов (посчитали, что «этим можно заняться в домашней обстановке, самостоятельно», «нет никакой необходимости взрослым людям их использовать»). Сторонники позитивной оценки применения интеллект-тренажеров посчитали, что «работа на них помогает лучше адаптироваться в будущей сфере деятельности», позволяет «быстро принимать точные решения, а это сейчас очень важно».

Респондентам также был адресован вопрос о выборе этапа обучения, когда можно лучше развить творческие и профессиональные способности. Отвечая на вопрос, «в какой период обучения, на каком этапе, когда их лучше использовать», большинство высказалось о необходимости использовать на всех курсах для студентов всех специальностей – 58,98%; на 1 курсе, на дополнительных занятиях - 25,38%; 8,8% - только в магистратуре; 6,84% - на 2 курсе при прохождении практики. Пояснения доминирующего мнения выглядело следующим образом: «Такое обучение всегда полезно, поскольку на любом этапе обучения нужно развивать интеллектуальные способности», «думаю всегда актуально развиваемое таким образом критическое мышление; оно необходимо для студентов всех специальностей».

Чтобы данный процесс не стал простым развлечением, а способом развития профессиональных способностей и склонностей к выбору определенной профессии, респонденты предложили все задания «стыковать с профессиональными знаниями, получаемыми по своей специальности», «для этого нужен определенный программный комплекс», «в программу тренажера должны быть включены прикладные задачи», «подготовка на тренажерах должна быть системной, по расписанию», «определенное количество занятий в неделю», «такие занятия на тренажерах должны дополнять теорию, подстраиваться под индивидуальные потребности студента», «проходить в виде ролевых игр, тренингов».

Участники опроса выделили также необходимость использования большого количества видеоматериалов, специальных учебных пособий, помогающих связать с практикой получаемые результаты, поощрять студентов за достигнутые результаты в саморазвитии. Кроме того, посчитали необходимым выделить для этого специальные уютные помещения и нанять для работы в них хороших IT-специалистов, склонных к педагогической деятельности, которые станут консультантами для студентов.

Респонденты главным фактором успешного использования тренажеров выделяют профессиональную направленность развивающего обучения и высокую мотивацию участников: «должно быть интересно на пути освоения поставленных учебно-профессиональных задач».

Участники опроса должны были определиться с выбором, что для них является более ценным результатом работы на интеллект-тренажерах: большинство высказалось, что использование интеллект-тренажеров нужно для достижения профессионального успеха (карьеры) – мнение 44,5%; «для поддержания чувства удовлетворения в процессе самосовершенствования» – 33,13%; «для выработки полезных навыков в целях лучшей самопрезентации в любом социуме» – 26,97%. Как видим, у обучаемых присутствует понимание важности и возможности развития профессиональных навыков, приближения к практике процесса обучения при таком специфическом посредничестве современных информационных средств.

Очевидно, что в условиях высокой динамики развития, технологичности и наукоемкости современной экономики возрастает актуальность интеллектуальных компетенций в структуре профессиональных компетенций выпускников учебных заведений. А развитие способностей казахстанских студентов к освоению сложных дисциплин, рассчитанных на хорошую память, внимательность, гибкость мышления, способность к быстрому переключению в решении профессиональных задач, могло бы иметь большое значение для дальнейшего развития современных производств, не только на республиканском, но и на международном уровне.

В виду существенных преимуществ использования интеллектуальных тренажеров, сфера их применения постепенно расширяется. Сегодня они распространены в основном там, где проведение обучения специалистов на реальной системе или объекте сопровождается серьезными трудностями в техническом плане или серьезными материальными затратами [27].

Таким образом, создание программно-педагогического комплекса, развивающего, посредством интеллект-тренажеров творческие, профессиональные способности обучаемых, позволяет решить противоречия в современном образовательном процессе между потребностью в фундаментальности подготовки специалиста и его практикоориентированностью. Сегодня насущной необходимостью является совмещение достижений педагогической, психологической науки и передовых информационных технологий в решении поставленной цели – приблизить процесс обучения к практике.

Эволюция подходов учёных к изучению интеллектуальных способностей, лежащих в основе создания интеллектуальных тренажёров показывает четкую направленность движения исследователей к поиску вариантов соединения преимуществ современной фундаментальной науки и инновационных средств решения проблемы практикоориентированности обучения.

#### **Литература:**

1. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. - СПб.: Питер Ком, 1999. - 368 с.
2. Щербакова Е.В. Общие способности в структуре интегральной индивидуальности: дис. ... канд. психологических наук. - Пермь: ГОУВПО Пермский ГПУ, 2005. - 173 с.
3. Gottfredson L.S. Mainstream Science on Intelligence. //Wall Street Journal. December 13, 1994. - p. A18.
4. Лаврик О.В. Познавательные способности или интеллект? История исследований в зарубежной науке. - Электронный ресурс: <http://www.rusnauka.com/>
5. Caplan, R. M. & Saccuzzo, O. P. (2009). *Psychological testing: Principles, applications, and issues* (7 ed.), (pp. 250). Belmont, CA: Wadsworth.
6. Холодная М.А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования. - СПб.: Питер, 2002. - 272 с.
7. Корсини Р., Ауэрбах А. Психологическая энциклопедия. - СПб.: Питер, 2006. - 1096 с.
8. Паундстоун У. Как сдвинуть гору Фудзи? Подходы ведущих мировых компаний к поиску талантов. - М: Альпина Бизнес Букс, Харвест, 2004. - 159 с.
9. Гилфорд Дж.П. Три стороны интеллекта задач. Сборник Психология мышления. - М.: Прогресс, 1965. - С. 434-437.
10. Боявленская Д.Б. Психология творческих способностей. - М.: Академия, 2002. - 320 с.; Стернберг Р.Дж., Кауфман Д., Григоренко Е.Л. Отточите свой интеллект. - Минск: Попурри, 2014. - 624 с.
11. Перкинс Д.Н. Творческая одарённость как психологическое понятие. //Общественные науки за рубежом. Р.Ж. Серия Науковедение. - 1988. - № 4. С. 88-92.
12. Dweck S.C. Self-theories: The role in motivation and personality development. /S.C. Dweck, Philadelphia: Psychology Press, Taylor & Francis Group, 1999. - 195 p.
13. Логанова И.А. Когнитивное и личностное развитие старших подростков музыкальных школ: дис. ... канд. психологических наук. - М.: МГОПУ, 2001. - 224 с.
14. Айзенк Г. Интеллект: новый взгляд. //Вопросы психологии. - 1995. - № 1. - С. 111-131.
15. Айзенк Г., Кэмин Л. Природа интеллекта - битва за разум. - М.: Эксмо-Пресс, 2002. - 352с.
16. Essay by Eysenck. //Pearson, Roger. Race, Intelligence and Bias in Academe. - 2-nd ed., revised. - Washington: Scott-Townsend, 1997. - p. 52. - 359 p.
17. Васильев В.А. Самый лучший IQ тест: логические ошибки в популярнейших тестах на интеллект. - компьютерра. - 21 (737) 2008. - С. 16-20.
18. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. /Глава XVI. Способности. - СПб: Питер, 2000. - 712 с.; Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. - М.: Наука, 2003. - 379 с.; Лейтес Н.С. Проблемы способностей в трудах Б.М. Теплова. // Вопросы психологии. - 1996. - № 5. - С. 39-51; - М.: Смысл, 2001. - 391 с.
19. Занков Л.В. Память. - М.: Учпедгиз, 1949. - 176 с.; Ясицнев В.Н. О связи склонностей и способностей. /В.Н. Ясицнев. Психология отношений. - Л.: ЛГУ, 1962. - С. 134-145; Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст. - М.: Педагогика, 1971. - 280 с.; Пономарёв Я.А. Психология творчества. - М.: Наука, 1976. - 304 с.; Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности. - М.: Знание, 1981. - 86 с.; Кликс Ф. Изучение способностей: на пути к когнитивной диагностике интеллекта. //Психологический журнал. - 1984. - Том 5 - № 4 - июль-август. - С. 14-29; Кабардов М.К., Матова М.А. Межполушарная асимметрия и вербальные и невербальные компоненты познавательных способностей. //Вопросы психологии. 1988. - № 6. - С. 106-115; Голубева Э.А. Способности и склонности. - М.: Знание, 1989. - 200 с.; Борулава Г.А. Диагностика и развитие мышления подростков. - Бийск: Научно-издательский центр Бийского пединститута, 1993. - 238 с.; Якиманская И.С. Диагностика развития одарённых детей. /И.С. Якиманская. Теория и практика разработки и внедрения перспективных технологий в педагогический процесс: Материалы научно-практической конференции. - Бирск: БГУ, 1993. - С. 24; Изюмова С.А. Природа мнемических способностей и дифференциация обучения. - М.: Наука, 1995. - 381 с., др.
20. Унт И.Э. Индивидуализация и дифференциация обучения - М.: Педагогика, 1990. - 192 с.
21. Шубинский В.С. Педагогика творчества учащихся. - М.: Знание, 1988. - 79 с.; Хуторский А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. - М.: МГУ, 2003. - 416 с.; Соколов В.Н. Педагогическая эвристика. - М.: Аспект-пресс, 1995. - 224 с.; Кон И.С. В поисках себя. Личность и её самосознание - М.: Политиздат, 1984. - 217с.; др.
22. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений. - Алматы: Ғылым, 2001. - 296с.; Мынбаева А.К. Развитие креативности студентов в образовательной среде вуза // Вестник КазНУ. Серия Педагогические науки. - 2015. - 46том.- №3. - С.38 - 49; Садвокасова З.М. Секреты успешной дидактической электронной презентации: учебно-методическое пособие. - Алматы: Қазақ университеті, 2015.-60с. и др.

23. *Креативность и творческие способности личности: теории, принципы и карты развития: Монография / Мынбаева А.К., Вишневецкая А.В., Галимова Н.Р. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 165 с.; Мынбаева А.К., Вишневецкая А.В., Акишолова Б.Н. Creativity Particularities of Students Specializing in Humanities, Science, Technology in Kazakhstani Universities // The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences (EpSBS). - 2016. - №8. - P. 143 – 153; Мынбаева А.К. Развитие креативности студентов в образовательной среде вуза // Вестник КазНУ. Серия Педагогические науки. - 2015. №3. - С.38 – 49.*
24. *Шамова Т.И. Развитие профессиональной компетентности участников образовательного процесса как ведущее условие обеспечения качества образования. // Развитие профессиональной компетентности участников образовательного процесса как ведущее условие обеспечения качества образования: сборник материалов IX Международной научно-практической конференции - Москва-Тамбов: ТОИПКРО, 2005. - С. 12-19.*
25. *Манусаджян Н. Методика тренировок по интеллектуальным играм. - Ереван: Лусабац; 2009. - 230 с.*
26. *Хокинс Дж., Блейкли С. Об интеллекте=On Intelligence. - М.: Вильямс, 2007. - 240 с.*
27. *Норенков И.П., Зимин А.М. Информационные технологии в образовании. - М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2004. -352 с.*



**Қиясова Қалия Құралбаевна**  
п.ғ.к., «Шет тілдері» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ

**Бахрамова Гульмира Абдурасуловна**  
п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ

**Абуова Бейбет Джанабаевна**  
п.ғ.к., «Мектепке дейінгі тәрбие және дефектология» кафедрасының аға оқытушысы, ОҚМПУ

**Сихынбаева Жамиля Сарсенбаевна**  
п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының аға оқытушысы, ШУ

**Сихымбаев Қуаныш Сарсенбаевич**  
п.ғ.к., «Дене шынықтыру» кафедрасының меңгерушісі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ

## **12 ЖЫЛДЫҚ МЕКТЕП МҰҒАЛІМІ - ЖАҢА ТҰРПАТТЫ МҰҒАЛІМ**

Қазіргі уақытта еліміздің алдында тұрған ең басты мәселенің бірі – бәсекеге қабілетті елу мемлекеттің қатарына кіру стратегиясы болып табылады. ХХІ ғасыр – бәсеке ғасыры, ол енжарлықты көтермейтін ғасыр. Сондықтан әлемдік бәсекелестіктің жылдам дамуына ілесе алатындай білімді де тапқыр дара тұлғаның тағдыры мұғалімдердің қолында. Білімді ұрпақ тәрбиешісі – ұстаздар.

Қазақстан Республикасының білім беру тұжырымдамасында «Жоғары Жаңа тұрпатты мұғалім – өз мамандығына қажетті кәсіптік дағдыны, педагогикалық қабілетті жетік меңгерген, үнемі жаңаға ұмтылатын, рухани дамыған шығармашыл тұлға» делінген.

Ендеше, өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, ұлттық қасиеттеріміздің асылдарын асқақтата отырып, шәкіртінің жанына нұр құятын ұстазды бүгінгі күн талабына лайықты жаңа тұрпатты тұлға деуге болады. Қазақстан Республикасындағы жаңа тұрпатты мұғалім даярлаудың үздіксіз педагогикалық білім беру тұжырымдамасында жаңа тұрпатты мұғалімге – рухани жетілген, шығармашылық қабілеті жоғары, өзіне сыни көзбен қарай алатын, кәсіби дағдылары, педагогикалық дарыны бар, жаңашылдыққа ұмтылатын тұлға ретінде анықтама берілген.

Мұғалім идеалы - білімнің құндылығын айқын түсінетін, «мәдениеті жоғары адам», өз пәнінің жетік шебері, педагогика мен психологияны терең меңгерген, жеке тұлғаға бағытталған педагогикалық әдістерді қолдана алатын, өзін жеке тұлға ретінде дамытып, рухани өсуге деген қажеттілігі мол болуы тиіс»- делінеді.

Мектеп әкімшілігі мен білім беру жүйесі басқару органдарының мұғалімдерді тиісті ресурстармен қамтамасыз ету қызметінен гөрі, оқушыларды тәрбиелеу, дамытуға бағытталған мұғалімнің сыныптағы күнделікті жұмысы оқыту үдерісі мен оқушылардың оқу нәтижелеріне оң ықпал етеді (Barber and Mourshad, 2007). Мектеп жұмысы мен оқушы жетістіктерін өрістетудегі негізгі тұлға – мұғалім.

Мұғалім қызметіндегі маңызды дүние – жекелеген оқушылардың тақырыпты қабылдау ерекшеліктерін, оқушылардың түсінігін жетілдіру немесе жақсарту мақсатында олармен жұмыс жүргізу қажеттігін ұғынуы, сондай-ақ кейбір оқушылардың тақырыпты өзіне оңтайлы бірегей тәсілдермен меңгеретіндігін жете түсінуі.

Оқытудағы басты мақсат - мұғалім алдындағы оқушыларға таза білімнің өзін бере білу емес, бүгінгі алған білімін өмірлік қажеттіліктеріне сай пайдаға асыра білуге үйрету.

Педагогикалық Білім тұжырымдамасында «мұғалім өз пәнін міндетті түрде терең білуге тиісті, сонымен қатар оқу үдерісіне қатысатын мүмкіндіктердің өз орнын біліп, оны уақытында бағыттап, нәтижеге жетелеп, дер кезінде түзетулер енгізе алатын құзыретті тұлға болуы керек» делінген. Олай болса 12 жылдық мектептің педагогы өзін жоғары деңгейде қалыптастырудың бірнеше құзыреттілігін игеруге міндетті.

1. Арнайы құзыреттілік – өзінің кәсіби қызметтен жоғары деңгейде айналысатын және өзінің кәсіби дамуын одан әрі жобалай білетін қабілет.

2. Әлеуметтік құзыреттілік бірлескен кәсіптік қызметпен айналысу қабілеті (ұжыммен, топпен), қызмет ету, басқару кәсібінде қабылданған кәсіби қарым-қатынас тәсілдерін қолдана білу.

3. Білім беру құзыреттілігі – білім беру қызметінде кәсіби ілімді, білік пен дағдыны, мақсат қоюшылықты игеруге деген қызығушылық және білім беру қызметінде субъектілік пен

креативтіліктің дамуына ынталылық, педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу қабілеті.

Қазіргі таңда құзырлы мұғалімнің алдына оқушылардың жан дүниесін жақсы түсіне білу жөніндегі нақты міндеттеме қойылып отыр.

Кәсіпқой мұғалім өз пәнін жетік біліп қана қоймай, әрбір қатынасшының педагогикалық үдерістегі орнын білуі керек. Оқушылардың оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруға қабілетті болып, оның нәтижелерін алдын-ала болжамдап көре білуі тиіс, болуы мүмкін ауытқушылықтарды дер кезінде түзете алуы, яғни құзыретті тұлға болуы керектігіне назар аударылады.

Шульман өз ілімінде мұғалімнің үш көмекшісі: бас, қол, жүрек деп, ал құзырлы мұғалімге тән белгі: кәсіби түсінік, оқытудың тәжірибелік дағдылары, кәсіби - өнегелілік тұтастық сияқты қасиеттер болғанда ғана оқыту жақсы болады деген болатын. Шульманның атап отырған қасиеттерін таратып айтар болсақ:

1. Кәсіби түсінік дегенде мұғалімде өз пәні және оқыту мен оқушылар жайлы психологиялық-педагогикалық білімі жеткілікті болуы тиіс.

2. Оқытудың тәжірибелік дағдылары дегенде мұғалімнің кәсіби дағдыларының болуы, атап айтқанда оқытудың әдістерін меңгеріп, оқушылардың идеяларды дұрыс түсінуін қамтамасыз ету, ол үшін түзету, бағалау тәсілдері арқылы, идеяны түсіндірудің техникалық, тәжірибелік дағдылары мен әдіс-тәсілдерін білуі, сондай-ақ ынталандыру, көтермелеу сияқты әдістемелерді меңгеріп, сыныпта ынтымақтастық атмосфера орнату шеберлігі болуы керек..

3. Кәсіби - өнегелілік тұтастық қасиет ол педагогтың этикалық, моральдық құндылықтарды үнемі сақтап отыруы деп түсінемін.

Оқушыны оқыту және оқу үдерісінде сыни тұрғыдан ойлауға, АКТ-ны меңгеруге дағдыландыру және оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы арасындағы шынайы қарым-қатынасқа негізделген жағымды атмосфераны орнату мұғалімге байланысты. Үнемі өз білімін шыңдап, ақпарат құралдарын, жаңа материалдарды қалт жібермей танысып, мұғалім жан-жақты ізденісте болуы керек. Кез келген кәсіби қызмет шыңдау керектігін талап етеді, сондықтан мұғалімнің өзін - өзі жетілдіруіне ерекше көңіл бөлінеді.

Еліміздің 12 жылдық білім беру жүйесіне көшуі – ұлттық білім беру жүйесін жаңаша сипатта, дүниежүзілік білім беру орталықтарының озық тәжірибелерін пайдалана отырып, білім сапасын арттыру және білікті, саналы, шығармашылық ұрпақ тәрбиелеуді көздеген заман талабы.

Ендеше, 12 жылдық мектептің мұғалімі қандай болуы керек ?

• Қазіргі заманғы педагогикалық ғылымның өзгерістерін, жеке тұлғаға бағытталған технологияны толық меңгерген;

- өз мамандығының әлеуметтік ортадағы ролін түсінген;
- оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдап, жеке даму ерекшелігін білетін;
- ұйымдастырушылық қабілеті жоғары;
- танымдық қызығушылығы мен жұмысқа деген ынтасы жоғары;
- сөйлеу мәдениеті жоғары және өз ойын ауызша да жазбаша да толық, мәдениетті жеткізе алатын;
- оқу-тәрбие үрдісінде педагогика ғылымының жаңа тенденцияларын пайдалана алатын;
- оқыту барысында оқушылардың өздік жұмыс жасауына жағдай жасай алатын;
- оқу үрдісінің нәтижелі болуына әртүрлі әдіс-тәсілдерді дұрыс пайдалана алатын;
- оқушылардың алған білімдерінің диагностикасы мен мониторингін жүргізе алатын;
- жоғары деңгейде компьютерлік және ақпараттық сауатты;
- оқушылардың өздігінен дамуына, білім алуына, өзін-өзі бағалауына жағдай жасай алатын болуы керек.

Олай болса, 12 жылдық мектеп мұғалімі жаңа тұрпатты болуы керек. Жаңа тұрпатты мұғалім дегеніміз – кәсіби білім мазмұнын үздіксіз жетілдіріп отыратын, оқу үдерісін басқару қабілеті, сондай-ақ тұлғалық және кәсіби сапасы жоғары, озық технологияларды меңгерген, оны қалауынша пайдаланатын құзыретті тұлға.

Мұғалімнің кәсібилігі алдымен мұғалімнің адамды сан қилы етіп қалыптастыратын кәсіби іс-әрекетінің жан-жақтылығымен байланысты. Мұғалімнің кәсібилігін анықтайтын өлшемдердің арасында ең басты орынды, ұстаздық қызметтің қорытындысы - оқушылардың тәрбиелілігі мен дүниеге көзқарас деңгейі алуы керек... Мұғалімнің кәсіби деңгейін оның оқушыларға тиісті дәрежеде білім беру, біліктілік пен дағдыларды қалыптастыру тұрғысынан бағалау қажет.

Педагог тәртібі оның педагогикалық әрекеттерін адамгершілік тұрғыдан реттейді. Барынша толыққанды кәсіби- этикалық сипаты мен мақсатқа сәйкестігі педагогикалық тәртіптің келесі сипаттарында ( мінез- құлықта) ұсынылған:

- талапшылдық, жеке бастың қасиетін қорламау, түртпектей бермеуінде;
- қарым-қатынас барысында табиғилық, қарапайымдылық танытып, мәймөңкелік пен өрескелдікке жол бермеуінде;
- бірбеткейліксіз ұстанымшылдығы және табандылығында;
- аса дабыраламайтын зеректік пен сезімталдығында;
- тұлғаның жеке басын қорламайтын әзіл-сықақ қолдана білуінде;
- иландыру, нандыру, ескерту, ұсыныс жасау және қысымшылық пен қорлықсық жазалай білуінде;
- өз білімі мен кәсіби даярлық деңгейінің артықшылығы мен білім алушыларды оқыту және тәрбиелей білу қабілетінде;
- білім алушыларды тыңдай білуі, оның және өзгелердің сұрақтарға берген жауаптарына тыңғылықты қарай білуінде;

Жоғарыда аталған педагогикалық тәртіп түрлері педагогтың түрлі оқу –тәрбиелік міндеттерін шешу барысында көрініп, олардың кәсіби қызметінің тиімділігі мен сапасын арттыруға ықпал етеді.

Педагогикалық әдеп – мұғалімнің кәсіптік сапасы. Педагогикалық әдеп, кең мағынада алғанда – мұғалімнің әрбір нақты іс үстінде тәрбие мәселесінің ең ұтымды әдіс, тәсілдерін қолданып, оқушыларды еліктіріп әкететін кәсіптік сапасы. Оқушылармен қарым-қатынас тұрғысынан педагогикалық әдеп мұғалімнің жан –жақтылығының, оның идеялық сенімінің, жүріс-тұрыс мәдениетінің, жалпы және арнаулы білімінің, мамандығына байланысты ізденіс жемістері қорының жиынтығы іспетті.

Мұғалімнің кәсіби әдеп сипаты келесі жағдайда көрінеді:

- педагогтың сыртқы келбетінен;
- кез келген орын алған жағдайды жылдам және дұрыс бағалай білуі, сондай –ақ өз тәрбиеленушілерінің тәртібі мен қабілеті туралы қорытынды жасауға асықпауынан;
- өз –өзін ұстай білу, қиын жағдайда сезімге жол бермей, салқынқандылық танытуынан;
- оқушыларына қоятын талаптарының ойға сыйымдылығы мен оларға деген сезімталдығынан;
- оқушылардың жас және жеке –дара ерекшеліктерін жақсы білуінен;
- өз еңбегіне сыни көзқараспен бағалай білуінен;

Педагог әр баланың жүрегіне жол тауып, оның жан дүнесінің «құлпын» аша білуі тиіс. Ол өзінің бір ауыз сөзі бала өмірінде үлкен рөл атқаратынын және оны өмір бойы есіне сақтап қалатынын білуі керек.

Педагог пен оқушы қарым-қатынасының мынадай талаптарын қалыптастыру қажет :

- сенімділік;
- баланы тыңдай білу;
- өз ара түсінушілікті негізге алу;
- іскерлік қарым-қатынас;
- ықпал етуден өз ара әрекет жасауға көшу қабілеті.

Бұл үрдерістің барысындағы ең маңыздысы мұғалімнің қарым-қатынас шығармашылығы болып табылады. Бірдей тапсырманы, бірдей әңгімені мұғалім әр түрлі ырғақпен, әр түрлі көңіл-күймен беріп, өткізе алады. Сонымен қатар ынталандыру, жазалау және мадақтау тәсілдерін пайдалана отырып, мұғалім әр балаға қатысты ерекше әдепті болуы тиіс. Жаза қолдану кезінде тәрбиеленушіге құрмет пен талапты біркелкі қоя білу өте маңызды. Оқушы қылығына ренжуге, әсіресе бар ашуды баладан алуға, жеке басын қорлауға жол берілмеуі керек.

Кәсіби этика әріптестерімен және басқа адамдармен түрлі жағдайларда, ресми және бейресми қарым–қатынастар барысында көрінетін маманның жалпы мәдениет деңгейінің жоғары болуын көздейді. Демек, педагогтың өмірінде қарым-қатынас мәдениеті ерекше рөл атқарады. Адамдармен жақсы қарым-қатынас құру мұғалімнің кәсіби қасиеті - оқушыны тыңдай, ести білуіне тәуелді

Әдепті және қарым-қатынас мәдениетінің негізгі талаптарын білу педагогтың өзіне де, өзі оқытып, тәрбиелеп жатқан балаларға да қажетті.

Мұғалім сенімділік, сыйластық және сүйіспеншілік тәрізді сезімдерді тудыра білуі керек, оларсыз ұстаздың шынайы беделі болмайды. Әрбір баланың бойындағы басқаға ұқсамайтын қабілеттерін байқап, оны аша білу мұғалімнің педагогикалық шеберлігіне де байланысты.

Біріншіден, шебер педагог болмай тұрып, әдепті педагог болмақ жоқ. Шебер мұғалім, халқымызға тән жастарымыздың бойында бар адамгершілік сипаттағы дүниетанымына, өз мәдениетіне, әдет-ғұрып, салт-саналарына, қол өнері мен педагогикасына арқа сүйейтіндігіне және ашық-жарқындығы

мен бауырмалдылығына, яғни қазақ ұлтының басқа халықтардың құндылықтарын сіңіре алушылық қабілетіне ерекше назар аударған жөн.

Екіншіден, өзі оқытатын пәнді терең меңгеруге міндетті.

Үшіншіден, өздігінен білім алуға ынталы болуы керек. Мұғалімнің жеке басының үлгісі - кәсібилікпен біте қайнасқан қасиет болуы керек. Себебі, кез келген ұжымдағы қарым-қатынас мұғалімнің жеке басының үлгісімен тығыз байланысты. Кәсіби шебер мұғалімнің бойында мынадай қасиеттері болуы тиіс: сергектік, сезімталдық, сенім, әділдік, байсалдылық, ұстамдылық, төзім, сабыр сақтау, ілтипаттылық.

Адамгершілік мақсаттағы мұғалімдер өздерінің әріптестері мен айналасындағыларға әсер ету үшін, көшбасшылық қасиеттерін көрсетеді. Олардың көңілінде үнемі талапқа сай оқыту тұрады (Frost, 2011). Жоғары лауазымсыз да жақсы мұғалімдердің кәсіби шеберліктері мен адамгершілік сенімдерін қолданып, адамдарға әсер етуге болады.

Педагогтың ең маңызды кәсіби қасиетінің бірі – көшбасшылық қабілетінде.

Интеграция мен ғаламдастыру қатар жүріп келе жатқан бүгінгі таңда мектептегі жеткіншектерге білім берудің сапасы мен деңгейін жан-жақты көтеру жаңаша ойлайтын, оқыту мен тәрбиенің жаңа технологиясын күнделікті жұмысында қолдана білетін ұстаздардың ғана жұмысы жемісті болмақ.

Жаңа ғасыр мұғалімдері талапқа сай болып, сапалы әрі сан алуан салиқалы тәрбиелік-білімділік қызметтерді ойдағыдай атқара білгенде ғана мақсатына жетпек.

Қазіргі білім беру саласындағы басты міндет - білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді жаңа әдістерін іздестіру мен оларды жүзеге асыра алатын жаңашыл мұғалімдерді даярлау.

Жаңашыл мұғалімдер педагогикалық қызметтің барлық түрлерін зерттеп, кез-келген педагогикалық жағдайда өзінің білімділігі, парасаттылығы, ақылдылығы, мәдениеттілігі, іскерлігі, шеберлігі арқылы шеше алатын, педагогикалық үрдістің нәтижесін жақсартуға ұмтылатын жаңашыл, әрі шығармашылықпен жұмыс істей алатын жеке тұлға болуы керек. Ол оқытудың жаңа технологияларын өмірге ендіруге дайын, оқу-тәрбие ісіне шынайы жанашырлық танытатын қоғамның ең озық бөлігінің бірі.

Өмір озған сайын, қоғамдағы саяси - әлеуметтік қарым – қатынас дамыған сайын, бүкіл дүние жүзінде мемлекетаралық интеграция күшейген сайын ұстаздың қызметі қиындай береді.

Бүгінгі ұстаз шәкіртіне ғылым негіздерінен мәлімет беріп қана қоймай, оны дүниежүзілік білім ақпарат, экономика кеңістігіне шығуға, яғни қатаң бәсеке жағдайында өмір сүруге тәрбиелеу керек. Ол тек нағыз ұстаздың ғана қолынан келеді. Әрине ол өз кәсібінің майталманы, осы мақсатқа рухани күш –жігерін, парасат – қуатын, жоғары адами қасиеттерін салу керектігі айтпаса да түсінікті.

Мемлекетіміздің жарқын болашағы мен гүлденуі үшін қазіргі мектеп жағдайында мұғалім қандай болуы керек? - деген заңды сұрақ өзінен - өзі туары сөзсіз. Білім берудің ұлттық моделіне көшкен қазіргі 12 жылдық мектепке ойшыл, зерттеуші, өз ісіне қатып қалған қасаңдық пен жаттандылықтан аулақ, практикалық қызметте педагогикалық үйлестіруді шебер меңгерген, психопедагогтық диагностика қоя білетін мұғалім қажет.

12 жылдық білім беру жағдайында мұғалімнің өз өмірлік және педагогикалық тәжірибесін пайдалана отырып, балаларды бірлескен әрекеттерге тартудың алуан түрлі әдістерін, өз бойында бар мүмкіндіктерін жүзеге асыруды ұйымдастыру мүмкін болады дей аламыз.

### **Әдебиеттер**

1. Жолдасбеков А.А., Бахрамова Г.А. Кәсіби білім беру педагогикасы / Оқу құралы, ҚР БЖҒМ М.Әуезов атындағы ОҚМУ жанындағы РОӘК баспаға ұсынылған № 1 хаттама 05.02.2016. -Алматы.: Нурай Принт Сервис. 2016. – 212 бет.
2. Баймолдаев Т.М. Педагогикалық менеджмент және қазіргі мектепті басқару. –Алматы, 2016. – 136б.
3. Қарақұлов Қ.Ж. Педагогикалық менеджмент және мектепті басқару. –Шымкент, 2016. -140-150бб.
4. Бахрамова Г.А., Сихынбаева Ж.С. Кәсіби мектеп мұғалімінің теориялық және практикалық дайындығының біртұтастығы / Қазақстанның ғылымы мен өмірі № 5 (40). - Астана, 15.09. 2016. – С.214-216

**Пузикова С.М.,**

докт.пед.наук, доцент кафедры педагогики и образовательного менеджмента, КазНУ им. аль-Фараби (г. Алматы), e-mail: puzikova.svetlana@inbox.ru

**Кудро Н.М.,**

докт. социолог. наук, профессор кафедры управления войсками и службы штабов Академии Пограничной службы РК (г. Алматы), e-mail: natal479@rambler.ru

**Диканбаева А.М.,**

магистрант 1 курса факультета философии и политологии КазНУ им. аль-Фараби (г. Алматы), e-mail: a.dykanbaeva@mail.ru

## **ФАКТОРЫ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ КАЗАХСТАНСКОГО ВУЗА ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ**

***Резюме.** Мақалада қазіргі кезде шетелдік жоғары оқу орындарының студенттері қазақстандық жоғары білім беретін білім беру қызметтерінің сапасына қанағаттанушылық әсер ететін білім беру ортасының факторларын анықтайды.*

***Түйінді сөздер:** тартымдылықтың білім беру факторлары, білім беру ортасы, білім берудің бәсекеге қабілеттілігі, шетелдік студенттер.*

***Резюме.** Статья посвящена определению факторов образовательной среды, которые в настоящее время влияют на удовлетворенность иностранных студентов качеством образовательных услуг, предоставляемых казахстанским высшим образованием.*

***Ключевые слова:** факторы привлекательности образования, образовательная среда, конкурентоспособность образования, иностранные студенты.*

***Summary.** The article is devoted to the definition of the factors of the educational environment, which currently affect the satisfaction of foreign students with the quality of educational services provided by higher education of Kazakhstan.*

***Key words:** educational attractiveness factors, educational environment, competitiveness of education, foreign students.*

Глава государства Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» отметил, что в современных условиях шанс на успех имеет только та нация, которая, развивая свою конкурентоспособность, может предложить на региональных и глобальных рынках «не только материальный продукт, но и знания, услуги, интеллектуальные продукты, накопец, качество трудового ресурса» [1]. В этом плане создать привлекательную систему высшего образования для иностранных потребителей важная цель Министерства образования и науки Республики Казахстан, которую реализуют университеты страны

Известно, что лидерами международного образовательного рынка по-прежнему являются англоязычные страны – США, Великобритания, Австралия, Канада и Новая Зеландия, а также Германия и Франция, где обучаются более 60% мобильных студентов. В Казахстане в настоящее время 2,5 процента иностранных студентов от общего их количества. Это почти 14 тысяч человек из стран Африки, Азии, Европы и США В перспективе планируется увеличение доли иностранных студентов до 10 процентов и более [2].

Достижение поставленной цели станет реальностью в результате обеспечения этого процесса региональными исследованиями их потребительских ожиданий. Что требуют и в чем будут заинтересованы будущие потребители образовательных услуг из других стран? Какая образовательная среда для них будет наиболее комфортной? Что является резервом для рекрутирования иностранных студентов?

Предварительно остановимся на понятии и составных частях образовательной среды как факторах, привлекающих обучающихся в казахстанские вузы. Российский педагог **Авдеенко Г.Ю. предложил следующее определение** образовательной среды, которое, на наш взгляд, является наиболее точным: это есть «социальное и пространственно-предметное окружение конкретного учреждения образования с установленными нормами межличностных, воспитательных и обучающих систем, в котором посредством актуализации внутреннего мира и преломления внешних условий через опыт учащегося, как результата его деятельности, происходит развитие личности».

Такая формулировка представляет собой обобщенное видение тех факторов, которые воздействуют на обучающегося, приехавшего в нашу страну. Существует еще ряд позиций ученых,

конкретизирующих это весьма неоднозначное понятие, делающих актуальным выделение отдельных факторов, чрезвычайно важных, как для иностранных студентов, так и для страны, предоставляющей образовательные услуги.

Так, П. А. Сорокин рассматривает среду с точки зрения особенностей влияния социального пространства, способности индивидов устанавливать различного рода взаимоотношения [3]. С этой точки зрения, образовательная среда казахстанского вуза – это, прежде всего, проводник традиций и языка казахстанского общества в другие страны. С другой стороны, - это есть возможность для наших граждан приобрести огромный опыт межкультурного общения, сформировать каналы кросскультурной коммуникации, гуманитарного влияния на мировую культуру.

В большинстве зарубежных исследований образовательная среда оценивается в показателях «эффективности школы» как социальной системы: эмоционального климата, поддержания материального благополучия, особенностей микрокультуры, качества образовательного процесса [4].

При этом привлекательная образовательная среда, по сути, определяет эффективность обучения, его результативность, конкурентоспособность вуза в целом.

Опираясь на подход В.И. Панова, выделим следующие компоненты (или факторы) структуры образовательной среды, которые заслуживают, по нашему мнению, особого внимания: 1) *пространственно-предметный компонент*, под которым понимается помещение, оснащенное оборудованием и материалами; материально-техническое и эстетическое обеспечение занятий; 2) *социальный компонент*, как пространство межличностного взаимодействия между учащимися, педагогами, администрацией, типы этого взаимодействия; 3) *технологический компонент*, то есть рефлексивная оценка психологических и дидактических оснований определения целей, содержания и методов обучения, в том числе, на материале авторских образовательных программ. [5].

А.Н. Артюхина же определяет образовательную среду как совокупность внешних раздражителей, воздействующих на образовательный процесс. [6]. Критерии оценки образовательной среды сводятся к адаптированности студентов к условиям образования. При этом факторы удовлетворенности обучением иностранных студентов определяются степенью реализации их различного рода образовательных потребностей.

Исследователи выделяют как позитивные, так и негативные факторы, влияющие на мотивацию обучения иностранных студентов. К факторам позитивного влияния (психологического порядка) чаще всего относят: межличностное общение, дружный студенческий коллектив, благоприятный морально-психологический климат в общении, самоактуализация, расширение арсенала знаний, привлекательность будущей профессии, уровень профессионализма обучения, субъект-субъектные взаимоотношения с преподавателями, хорошие бытовые условия; к факторам позитивного влияния на физическое пространство (отсутствие утомленности от самого процесса взаимодействия) - особенности организации образовательного процесса: удобное расписание, четкая организация учебного процесса, поддержание высокого интереса к процессу обучения через содержательные и мотивирующие лекции, активные методы преподавания, разнообразные формы занятий; наличие хорошей учебно-материальной базы занятий (комфортные аудитории, наличие необходимой литературы и методических пособий). Сюда же относят и факторы территориального порядка: удобное расположение факультетов и общежитий, хорошее транспортное обеспечение.

Отрицательные факторы, которые чаще всего называются по результатам исследований, - нерациональная организация учебного процесса, большая загруженность, неудовлетворительная методика преподавания, негативное отношение к личности преподавателя («строгий», «нудный», «несправедливый», «безразличный»), отсутствие нацеленности образовательного коллектива на получение обучающимися практических навыков. К физиологическим факторам, негативно сказывающимся на интересе к обучению, относят: недосыпание, усталость, плохое самочувствие.

Результаты проведенного нами в мае 2018г. исследования магистрантов, обучающихся в КазНУ им. аль-Фараби на факультетах международных отношений, философии и политологии из разных стран (Китая, Турции, Афганистана, Индии, Южной Кореи, Саудовской Аравии, Японии) не могут быть абсолютизированы (иностранцев обучающихся пока немного). Но, тем не менее, их мнения должны быть учтены в дальнейшем, чтобы расширить поток клиентов в казахстанские вузы.

Отвечая на вопрос: «Почему Вы выбрали для обучения данный вуз?» - большинство ответили, что «была возможность поступить на грант» и «КазНУ - авторитетный вуз» (по 31,82%

соответственно); остальная часть респондентов указали: «низкая плата за обучение и проживание», «нравится страна», «родители посоветовали», «затрудняюсь с ответом» - в равной степени по 9,09%.

Что обучающиеся находят привлекательным в данном учебном заведении? Для 27,3% опрошенных – «много внимания уделяется проведению семинарских занятий», а также «строгие проводимые итоговые проверки (контрольные работы и экзамены)» - 22,72%; 13,64% респондентов привлекает специализация; столько же процентов от общего числа опрошенных выделяют хорошее планирование обучения (силлабус) и наличие квалифицированных преподавателей. В равной степени, по 4,55%, студенты отмечают «привлекательность окружающей среды, системы образования, возможность общения со студентами другой страны»; «ничего не привлекает» и «затрудняюсь с ответом» – также по 4,55%.

Свое свободное от занятий время обучающиеся распределяют между «прогулками по городу» - 68,18% и «общением в сетях и в Интернете» - 27,27%. Занимаются спортом немногие (4,55%).

Самая большая проблема, с которой столкнулись студенты, приехавшие из различных стран, - плохое знание языка, в равной степени, и английского, и казахского, и русского (81,21% выборов респондентов). Сложность состояла в том, что они учились в разных образовательных системах. В ответах респондентов часто встречались следующие высказывания: «непривычно было заниматься без учебников на родном языке», у нас разные образовательные системы, трудно привыкнуть к другому образу жизни», «здесь запрещают курить»; «не было проблем» - только у 4,55% магистрантов. Что касается социально-бытовых проблем, обучающиеся выделяют *не отлаженный механизм питания* (в общежитии, в перерывах между занятиями), «маленькие перерывы между парами», которые не позволяли должным образом отдохнуть, «не устраивает режим учебы и отдыха», «нет рядом близких как моральной поддержки».

Респондентам был предложен и такой вопрос: «Что помогает лучше адаптироваться, лучше узнать язык и традиции Казахстана?». Половине респондентов помогает лучше осваивать особенности культуры и традиции народа «общение со сверстниками», «местным населением» - 50%; 31,82% - ответили, что «это участие в университетских мероприятиях»; 13,64% отметили, что таковым фактором является «сам процесс обучения в вузе»; магистранты называли и таких «помощников», как «Google», «процесс чтения специальной литературы, журналов», «просмотр телепрограмм, кинофильмов».

Какие факторы для иностранных студентов формируют благоприятный морально- и социально-психологический климат и мотивируют к учению, а какие действуют негативно? Прежде всего, респонденты обращают внимание на процесс общения с людьми.

Отличительной чертой казахстанцев они считают «большую открытость», «доброту и отзывчивость» (31,82%), «общительность» (13,64%), «здесь люди чтят традиции», «имеют легкий взгляд на жизнь», «они больше отдыхают», «казахстанцы - веселые», «более знающие», «уделяют больше времени учебе» - 27,27%. В то же время, некоторые из опрошенных отмечают и проникновение культуры индивидуализма в казахстанскую среду: «при возникновении трудностей, они не помогают», «не всегда относятся с пониманием», «менее активные, чем мы».

Наиболее привлекательными чертами индивида для магистрантов являются «внешняя привлекательность человека», «умение говорить», оцененные в равной степени достаточно высоко: по 50% выборов соответственно. Затем следуют: «заботливость», «ответственность» - по 22,72%, «трудолюбие» - 18,18%; «чувство юмора» и «честность» - по 13,64% выборов.

Больше всего для них нетерпимы такие черты личности, как «болтливость», «неумение держать слово» - 68,18%; «равнодушные» - 45,45%; «заносчивость» и «двуличие» по 22,72%.

Для того, чтобы успешнее организовать процесс обучения респонденты считают, что преподаватели должны больше общаться с иностранными студентами, лучше знать их потребности; «педагоги должны объяснять материал простым языком» - 45,45%, способствовать лучшему их встраиванию в местную студенческую среду (9,09%), «создать специальный клуб иностранных студентов для постоянных встреч и обмена идеями», а также «создать общество из местных волонтеров, которые будут помогать иностранным студентам» - 13,64%, «организовать дополнительные курсы грамматики русского языка» - 9,09%; «проводить воспитательные мероприятия», «активизировать издание специальной литературы по изучаемым дисциплинам для иностранных студентов», «полностью удовлетворен» - по 4,55%. Затруднились с ответом 9,09% опрошенных.

Большинство обучаемых указали также, что для успешного обучения иностранцев целесообразно принимать в вуз только тех абитуриентов, которые обладают приличными базовыми знаниями – 31,82%, обязательно с хорошим знанием, как английского, так и русского языка (по 13,64% соответственно); «иностранным студентам необходимо ввести в учебные программы

больше семинарских и практических занятий» – 18,2%, «обеспечить высококвалифицированными специалистами» (13,64%), которые в состоянии интересно организовать занятие (36,4%) и доходчиво объяснить материал.

Отвечая на вопрос: «Какие формы и методы обучения с иностранными студентами нужно чаще практиковать?», - большинство выделяет «семинары-диспуты» - 45,45%, затем – «самостоятельную работу с учебной литературой», «ролевые игры» - по 27,27%, «проблемные лекции» – 18,18%, «рассмотрение кейсов», «нужно использовать методы, способствующие лучшему визуальному восприятию» - 4,55% опрошенных.

При оценке учебного труда, по мнению магистрантов, преподаватели, в первую очередь, должны учитывать «умение логически верно рассуждать» - 50%; «усердие студента, его старательность» - 45,45%, «активность на занятиях» - 13,64%, а также «умение доказывать свою точку зрения» и «умение ясно выразить свою мысль» - по 4,55% выборов соответственно.

Таким образом, факторы образовательной среды казахстанского вуза, влияющие на удовлетворенность иностранных студентов, можно четко подразделить на положительные и отрицательные, прямые и косвенные, внутренние и внешние. Доминирует требование обучаемых повысить фактор удовлетворенности социально-психологической обстановкой на учебных занятиях, материально-техническими и бытовыми условиями пребывания.

Это дает возможность руководству казахстанских вузов по-иному концептуализировать развитие образовательной среды для иностранных студентов, отводить больше внимания формированию качества межличностных взаимоотношений в учебном процессе и материально-бытовому аспекту обеспечения их жизнедеятельности; следует проявлять большую щепетильность при выборе методов и средств проведения занятий, их воспитательному аспекту, а также формированию благоприятного климата в учебных группах. В противном случае, казахстанские вузы не смогут успешно конкурировать на рынке образовательных услуг и не станут столь привлекательными для иностранных потребителей.

### *Литература.*

1. Назарбаев Н.А. *Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания* // *Казахстанская правда.* - 2017. - 12 января.
2. *Электронный ресурс.* Режим доступа: [https://tengrinews.kz/kazakhstan\\_news/bolshe-inostrannyih-studentov-hotyat-privlech-v-kazahstan-331277/](https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/bolshe-inostrannyih-studentov-hotyat-privlech-v-kazahstan-331277/).
3. Сорокин П. А. *Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет.* М., 1994. - 560 с.
4. Арендачук И.В. *Образовательная среда вуза как фактор психолого - педагогических рисков.* // *Электронный ресурс.* Режим доступа: <https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2013/07/15/arendachuk.pdf>
5. Панов В.И. *Психодидактика образовательных систем.* СПб., Изд-во Питер, 2006. 352 с.
6. Губин В.А., Авдиенко Г.Ю. *Факторы образовательной среды вуза, влияющие на развитие личности обучающегося.* // *Психопедагогика в правоохранительных органах.* - 2015. - № 2(61). - С.26-31.
7. *В выборочном опросе, который проводился в мае 2018г., участвовали 22 магистранта (12 юношей и 10 девушек) 1-2 курса Казахского Национального университета им. аль-Фараби следующих специальностей: «международные отношения», «мировая экономика», «международное право», «педагогика и психология» факультета международных отношений, философии и политологии из Китая, Турции, Афганистана, Индии, Южной Кореи, Саудовской Аравии, Японии.*



**Бахрамова Гульмира Абдурасуловна**

п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ

**Есназар Асель Жаңабергенқызы**

«Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының магистр-оқытушысы, ОҚМПУ

**Қаратаев Нурлан Сагынбекович**

«Информатика» кафедрасының магистр-оқытушысы, ОҚМПУ

**Райымжанова Дурдона Исмаилжановна**

«Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының ізденушісі, ОҚМПУ

**Елмуратова Аяулы Сериковна**

«Бастауышта оқыту әдістемесі» кафедрасының ізденушісі, ОҚМПУ

## **МҰҒАЛІММЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗАРА ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Жаңа ғасырда бәсекеге қабілетті интеллектуалдық күші жетік маман кадрлар болмай, әлемдік бәсекеге төтеп бере алатындай экономика дамымайды. Қай заманда да өркениеттің өрлеуі интеллектуалдық шығармашылық қабілеттің негізінде іске асатыны белгілі. Осындай қабілеттердің дамып, қалыптасуына жалпы білім беретін мектептегі педагогикалық үдерісі шешуші рөл атқарады.

Қазіргі жалпы білім беретін мектептің оқу ортасы білім беру үдерісіне қатысушылардың іс-әрекеттерінің өнімділігін қамтамасыз ете отырып, оқушыларға қарым-қатынаста білім алу дағдыларын дамытуға жағдай жасап, психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуі тиіс.

Оқушылармен оқу-тәрбие жұмыстарын жақсарту мақсатындағы қарым-қатынастар – толассыз шығармашылық. Әсіресе, соңғы жылдары Ұлттық бірінғай тестілеу, мемлекеттік аралық бағалау, мемлекеттік білім беру стандарттары, білім беру сапасын қадағалау жас жеткіншектермен қарым-қатынастар жасауда жеделдіруді талап етеді, оқушылардың психологиялық күйін, педагогикалық талаптарды қоя білуді, меңгеруді өткір тілде алдымызға қояды.

Жалпы білім беретін мектептердегі мұғаліммен оқушылардың өзара қатынастарының сапасына байланысты тәрбие, білім алу, дамытылуы анықталады. Еркін, белсенді, өін-өзі танитын, бағалай білетін, жауапкершілікті түсінетін тұлғаларды тәрбиелеу қажет екендігі өткір сезілуде. Мұғалім мен оқушылардың өзара қатынастарына сапасына қатысты тәрбие беріледі, оның тиімділі артады, оларды бағалап, түсініп, психологиялық-педагогикалық мәселелерін негізге алатын болсақ – сабақты оқыту, білім беру тиянақты терең болуына үмітімізді арттырады.

Қазақстан Республикасының президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына 2012 жылғы Жолдауы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» деп аталуының мәні білім беру жүйесін жаңғырту барысында біріншіден, оқыту үдерісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу, екіншіден, педагогтар құрамының сапасын арттырудың маңызы зор және арқаулық педагогтік білім берудің үлгі-қалыптарын, мектептер мен жобалар оқытушыларының қарым-қатынастағы біліктілігін арттыруға талаптарды күшейту қажет екендігін айқындады.

Жолдаудың алтыншы басымдағы осы заманғы білім беруді дамыту, оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажет делінген. Осы басымдыққа қатысты үлкен міндеттердің бірі мектеп мұғалімі мен оқушылардың өзара қатынастарын психология мен педагогика ғылымдарына негіздеу мақсатты болады, бәсекеге нақтылы қабілеттігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі болып табылады.

Оқушыларды психологиялық тұрғыдан түсіне білетін, педагогикалық мәселелерді ұғынатын, ел болашақтары бағалай білетін, ізгілік пен білім нұрын дамыту үшін оларға ыстық ықылас жасайтын ұстаз бен оқушылардың қарым-қатынастары, бірлігі, ынтымақты шанайы болуы тиісті. Жалпы білім беретін мектептердегі мұғалім мен оқушылардың өзара қатынастарының сапасына байланысты жақсылық пен қайырымдылық, халық пен мемлекет алдындағы рухани сенімділік борышы ойдағыдай дәрежеде болуы үшін психология мен педагогикалық талаптарға сай оқу-тәрбие жұмыстары жүргізілуі мәнді.

Адамның жеке басы, оның мінез-құлқы, сенімі, адамдармен тіл табыса алуы шешуші маңызға ие болады, егерде психологиялық тұрғыдан ойластырылып, педагогикалық міндеттер есепке алынып өзара ынтымақтастық үстемдігі іске асырылатын болса, психология мен педагогиканың жетістіктеріне

негізделген оқу-тәрбие жұмыстары арқылы тәрбиені ұрпақ мәпелеп өсіре алады, себебі ұстаз бен шәкірттердің қарым-қатынастары талап пен міндет, жауапкершілік пен абыройды ойда ұстайды, жүзеге асырады деп тұжырымдауға болады.

Жалпы білім беретін мектептердегі мұғалім мен оқушылардың өзара қатынастарының психологиялық күйі және педагогикалық негіздерін анықтау мұғалімнің шеберлігін жетілдіруіне байланысты екен, үздіксіз ізденіп, шығармашылықпен еңбек етуге, сонымен бірге: мейірімділікпен тәрбиелеуде; балаларды түсініп ұғуда; оқушылардың өздерін тануына негіз қалауда; оқушылардың оң табыстарына, ізгілікті істеріне қолдау жасауға; ең бастысы орынды талаптарын, қызығушылықтарын қанағаттандыру арқылы бірлесе, еңбекшіл шәкірттерді тәрбиелеу.

Оқу-тәрбие үрдісін жоспарлау күрделі, бағдарламаға сай тақырыптық-күнтізбе жоспары жасалады, күнтізбелік-тақырыптық жоспарға сай күнделікті сабақ жоспары түзіліп, жобаланып, ойландырылады. Ал тәрбие жұмысында көп дайындықты жүзеге асыру үшін психологиялық-педагогикалық қарым-қатынас жүргізу керек.

**Бірінші кезең қарым-қатынасты модельдеу.** Өткізу технологиясын жобалау, нақтылау ұйымдастыру, басқару, уақытты есептеу, ең негізгісі – тәрбие жұмыстары, оқу сабақтарының тиімділігін, мәнін, ықпалын, үлестерін, формуласын табу керек. Оқу-тәрбие жұмыстарының психологиялық қиындығы, педагогикалық күрделілігі оқушылармен тікелей қарым-қатынас жасау арқылы оқуға, тәрбие жұмыстарына тікелей даярлау, қатыстыру, белсенділіктерін арттыру.

**Екінші кезең – тікелей қарым-қатынасты ұйымдастыру.** Қарым-қатынас бастамасында табысқа жетуге сабепкер болар деген ұсыныстарды айтамыз:

1. Сынып оқушыларымен байланысты жедел ұйымдастыру.
2. Алдағы міндеттерге сай ұйымдық шаралардан нақты іске көшіп, ақылдасулар, қарым-қатынастар жасау.
3. Қарым-қатынасты жетілдіру арқылы жекелей тапсырмалар беру.
4. Сыныптағы әлеуметтік-психологиялық бірлікті арттырып, тірлікті жедел «біз» деген ортақ сезіммен шешу.
5. Оқушылардың ынтымақтастығы арқылы ұсыныстары бойынша толықтырулар жасау.
6. Оқу-тәрбие жұмыстарында жаңа бағыттар ұсыну, жалығу, қайталауларды болдырмау мақсатында кезекпен демократиялы түрлендірулер жасау.
7. Психологиялық-педагогикалық талаптарды ұлғайтып, жауапкершіліктерді арттыру, талғам мен белсенділіктерін қолдау.
8. Әрбір жұмыстарда бастамашыларды қолдап, басқалардың пікірлерін тыңдау, оң ойларын қолдау.
9. Оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымды қорытындылау үшін қарым-қатынастар, сенімділік, әділеттілік, демократияны сақтау.

**Үшінші кезең – қарым-қатынасты меңгеру жолдары.** Психолог-педагог түрлі бағыттардағы психологиялық-педагогикалық байланыстары бар міндеттерді шешеді, мысалы қарым-қатынас нәтижесінде зейінділікті меңгереді. Оқушыларды оқу-тәрбие жұмыстарына қалай қызықтыруға, әсерлендіруге болады?

Оқу-тәрбие жұмыстарында мұғалімнің үлгерімі, тәртібі «төмен» оқушылармен қарым-қатынас бойынша көрнекті психолог А.А.Леонтьевтің түсінігін баяндайық:

1. Үлгерімі, тәртібі, «жақсы» шәкіртке қарағанда тәртібі, үлгерімі «нашар» оқушыға жауап беруіне аз уақыт береді, оның ойлануына мүмкіндік бермейді.
2. Егер жауап дұрыс болмаса, ол сұрақты қайталамайды, көмектемпейді, басқасын сұрайды, дұрыс жауабын өзiайтады.
3. Ол «ымырашылдыққа» салынады, теріс берілген жауапты оң бағалайды.
4. Сонымен бірге үлгерімі «төмен» шәкіртке қате жауабы үшін ұрысып-сөгеді.
5. Тиісінше дұрыс жауабы үшін сирек мақтайды.
6. Үлгерімі, тәрбиесі «нашар» оқушының оқушының жауабына құлақ аспауға тырысып, оны байқамаған болып, басқасын шақырады.
7. Үлгерімі, тәрбиесі «жақсы» оқушымен пікірлеседі, «нашар» үлгерімдегі, тәрбиедегі оқушыға сирек қарайды.
8. Сирек шақырады, кейде сабақта онымен мүлде жұмыс жүргізбейді.

**Төртінші кезең – психологиялық-педагогикалық қарым-қатынасты жүзеге асырылған қарым-қатынасты талдау.** Мұғалім оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізілуіне қатысты қарым-қатынастарына талдау жасап, артық-кем тұстарын еске алып, оның нәтижесіндегі салдарын байқау арқылы қарым-қатынас жүйесін жобалау, жоспарлауы тиіс.

Қарым-қатынастар үрдісі тиімді болуы, оқушылардың психологиясында болып тұратын өзгерістер ескерілуі үшін келесі ұсыныстар жасалады:

1. Оқушыларға қарым-қатынас жасауда ілтипат сақтаңыз.
2. Оқушылармен жеке пікірлескенде ойын тыңдаңыз, мән беріңіз.
3. Оқушылармен қарым-қатынас жасағанда олардың сөзіне, әрекетіне бақылау жасаңыз.
4. Әңгімелесушіңіз жауабын алдын-ала білуге әрекет жасап, есіңізде сақтап, қарым-қатынасты достық бағытта, жылы шыраймен жүргізіңіз.
5. Оқушылардың сырт көрінісін, жүріс-тұрысын, сөйлеу мәдениетін, әдеп сақтауын талдай, бағалай біліңіз.
6. Қарым-қатынас жасау кезінде өзіңіз әдеп сақтап, мәдениетті сөйлеп үлгі көрсете біліңіз.
7. Оқушылармен оқу-тәрбие жұмыстарына қатысты кез-келген мәселелерді алдымен тыңдап, ойланып, дұрыс жауап беріңіз.

Қарым-қатынастарды жүргізгенде мынадай ұтымды үлгілерді ұсынамыз:

1. Мүмкін болғанша өзіңіз өзекті мәселелерді, мұқтаждық туралы ойланбай, әңгімелеуші тұлға мұқтажын, өзекті мәселесін ойланғаныңыз жөн.
2. Мүмкін болса, басқалар жайлы ойланып, олардың дұрыс, жағымды қасиеттерін, іс-әрекеттерін қарым-қатынас жасауда негізге алыңыз.
3. Әрбір сөзіңіз, іс-әрекетіңіз ұнамды, тартымды болсын, көп тыңдап, бақылау жасап, ойланып қарым-қатынас жасаңыз.
4. Психологиялық-педагогикалық қарым-қатынас жасауда топ, сынып оқушыларымен толық түсінісу ерекше, ал олардың жандүниесіне жан-жақты түсіну, ұтымды, мақсатты мәнді.

Психологиялық-педагогикалық қарым-қатынастың келесі кезекті баспалдағы – ауызша қарым-қатынас.

- мұғалімнің оқу материалын баяндау, тәрбие тақырыбына түсініктеме беруі, тәрбие сағатын өткізу туралы ойын жеткізуі. Бұл үрдіс күрделі, келесі маңызды міндеттер орындалуы керек;
- мұғалімнің түсініктемесін, ойын, сөзін шәкірттер тыңдауы;
- түсіндіру ғана емес, олардың түсіне білуін қамтамасыз ету;
- олардың психологиясы арқылы тыңдаулары, зейінділігі, қабылдауы, сөзге мән беруі, есте сақтауы т.б.;
- тыңдауы, жазып алуы, саналы және сапалы ұғуы, бейнелі қабылдауы, қолданылуы, болашақты, даму жайлы ойлануы.

**Бесінші кезең – кері байланыс.** Кері байланыс – қарым-қатынастың кез келген процестің қажетті құрамдасы, ол психологиялық-педагогикалық қызметте ұстанымдық, кәсіптік сипаты бар. Қарым-қатынаста тұрақты әсер ететін кері байланыс оқу материалдарын меңгерулерін, оқу тапсырмасын зерделеуді, қосымша оқып игеру деңгейлерін айқындауға, сабақтағы тәрбие сағаттарына дайындықтарын, ондағы психологиялық ахуалды, оқушылардың көңіл-күйін, олардың өзара қарым-қатынастарын, өзара көмектерінің бағытын, нәтижелерін т.б. білуге жәрдемдеседі. Қарым-қатынаста тұрақты әрекет ететін кері байланыс оқушылармен тиімді өзара әрекетті дұрыстап ұйымдастыруға жәрдемдеседі.

Кері байланыстардың нәтижелерін білу мақсатында қарым-қатынасты жетілдіру үшін мынадай бақылаулар жүргізуге болады:

- өзінің оқушылармен қарым-қатынастарында кері байланыс қалай орындалады, ықпалын, нәтижесін бақылаңыз, тиісті қорытындылау жасау;
- шәкірттермен қарым-қатынас барысында олардың көңіл-күйлерін,
- ықыластарын, оқуға, тәрбие тұрмыстарына әзірлігін т.б. сезіп, жақсарту мақсатымен қалай, қандай қарым-қатынастар жасауға болатынын білу;
- сынып бөлмесіне енген кезде оқушылардың психологиялық күйлеріне шолу арқылы, көріністері, сабаққа әзірліктері, құрал жабдықтарын даярлаулары, оның үнемі жайғастырушыларына зейін аударып, байқаулар бойынша қандай іс-әрекеттер жүргізуге болатынын анықтау;
- жас жеткіншіктерге сабақ, тәрбие жұмыстары ақпараттар мен басқа мәнді, мазмұнды әңгімелер айтқанда сөзге зейін қою дәрежесі аңғарыла ма, қарым-қатынас жалғастырыла ма, өзгертілме, аяқтала ма, пікірлері тыңдала ма, қандай амалдар қолдануға болатынын тиянақтау.

Психологиялық-педагогикалық қарым-қатынастарда кері байланыс мәнді, мазмұнды болғанда қажеттігі, тиімділігі артатындығын естен шығармау, оған тақырыпқа, қарастырылатын мәселелер бойынша дайындық қажет. Сонымен бірге баяндауда мәселелерді жүйелеп, ретімен жалғастыру қажет.

Қарым-қатынастарда шәкірттерді тыңдау, пікірлерін білу мақсатында ретімен сөз беру, ұсыныстарын тыңдау мәнді, маңызды болады. Психолог-педагогтың, тәрбиешінің, сынып жетекшісінің кері байланыстары оқу, тәрбие материалдарын қабылдаулары және сабақтың, тәрбие сағаттарының танымды-өнегелік деңгейін арттыра түседі.

Қарым-қатынастарды кері байланысты сақтау, оны жүзеге асыру жүйелі, орынды, психологиялық-педагогикалық такты сақталу арқылы жүзеге асырылғанда тиімділігі артады. Қарым-қатынаста кері байланыстар психолог-педагогтар мен шәкірттердің түсінулерін дамытса, бірлесе белсенділіктер көрсетсе, сұрақ-жауап, дәлелдер, түсініктемелер, орындаулар сапаланса, шығармашылық ынтымақтастыққа жетеді, оған лайықты қажетті түзетулер, толықтырулар жасалса, технология тиімділігі, тереңдетілуі тиынақтылығы артады.

Ерекше атап өтетін мәселе, біз талдау жасаған психологиялық-педагогикалық процестердегі қарым-қатынас сатылары сабақтарда, тәрбие сағаттарында, сыныптан, мектептен тыс жұмыстарда ұдайы қайталанып отыруы мүмкін. Дәлірек айтқанда, олар психологиялық-педагогикалық қарым-қатынастың кез келген әрекеттердің құрылымын құрайды. Сондықтан, психологиялық-

педагогикалық қарым-қатынастар:

- оқытудың оқу функциясын;
- оқытудың тәрбиелік функциясын;
- оқытудың дамытушылық функциясын;

үнемі зерделеу, жетілдіру, толықтыру арқылы оның сапасын арттыратын алсақ, тиімділігін, табыстарын көре алуға мүмкіндік бар екендігі анықталған.

### **Әдебиет**

1. Назарбаев Н.Ә. «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты». *Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. -Астана, 2012. 27 қаңтар.*

2. Омаров Ж.Ә., Сарыбеков М.Н. Педагогикалық қарым-қатынастарды демократияландырудың психологиялық-педагогикалық және философиялық мәселелері //«Үздік кәсіби білім беру жүйесі: даму проблемалары мен болашағы» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. - Қызылорда, 2008. -Б.284-288.

3. Елеусізова С. Қарым-қатынас психологиясы. - Алматы: Рауан, 2015.- 62 б.

4. Жақыбаева Н.Б., Мұғалім мен оқушы арасындағы психологиялық қарым-қатынас нәтижесі // «Білім шапағаты» газеті. 04.03.2010.

5. Бахрамова Г.А. Педагогикалық-психологиялық қарым-қатынас мәселесі – тарихи мұра /«Ұлы дала елі – Тәуелсіздік мұраты» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары. – Шымкент, ОҚМПИ.11.11.2016 ж. 210-214 б.

## Булатова Мадина Булатовна

магистр социальных наук, докторант Евразийского национального университета,  
старший преподаватель кафедры журналистики и коммуникационного менеджмента  
Костанайского государственного университета им. А.Байтурсынова, г. Костанай,  
e-mail: bulatovammm@gmail.com

### ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ИНТЕРНЕТ - ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА

*Түйін.* Интернеттің БАҚ-қа және тұтастай алғанда бүкіл әлемге ықпалын мойындамау мүмкін емес. Интернет адамзаттың негізгі жетістіктерінің бірі болды. Барлық ықтимал шекараларды жойатын мүлдем жаңа кеңістік пайда болды. БАҚ үлкен өзгерістерге ұшырады. Осыған байланысты, мақалада заманауи қазақстандық БАҚ дамуының тарихи алғышарттары қарастырылады. Автор қазіргі кезде Қазнеттің екі медиа сегмент – орыс және қазақ тілдері сегменттеріне бөлінуі желідегі отандық БАҚ-тың даму ерекшеліктерімен байланысты деген тұжырымға келеді.

**Кілт сөздері:** Қазнет, тарихы, интернет-БАҚ, конвергенция, галамтор.

**Summary.** *The influence of the Internet on the media and on the world can not be denied. The Internet has become one of the main achievements of mankind. There was a completely new place, which has no borders. The media has undergone great changes. In this connection, the article examines the historical prerequisites for the development of modern Kazakhstani media. The author comes to the conclusion that the current division of Kaznet into two media segments - Russian-language and Kazakh-language - is due to the peculiarities of the development of domestic media in the network.*

**Key words:** KazNet, history, Internet media, convergence, Internet.

**Резюме.** Влияние Интернета на СМИ и на мир в целом невозможно отрицать. Интернет стал, возможно, одним из главных достижений человечества. Возникло совершенно новое пространство, разрушающее все возможные границы. СМИ претерпели большие изменения. В этой связи в статье изучены исторические предпосылки развития современных казахстанских СМИ. Автор приходит к выводу, что нынешнее деление Казнета на два медиа сегмента - русскоязычный и казахскоязычный – обусловлено особенностями развития отечественных СМИ в сети.

**Ключевые слова:** Казнет, история, интернет-СМИ, конвергенция, интернет.

В информационный век наряду с конвергенцией и демассификацией также

С приобретением независимости Казахстана одной из актуальных проблем была и остается состояние казахского языка. Одним из основных показателей развития языка являются СМИ. В этом плане в казахских СМИ есть позитивные сдвиги. Как сказал Мыржакып Дулатов: «Если у страны хорошая пресса, у нее великое будущее». Казахскоязычные СМИ за последние годы выросли как в количественном, так и в качественном отношении, и наряду с русскоязычными СМИ они уже формируют общественную повестку и влияют на социально-политическую ситуацию в стране. Эти изменения коснулись, прежде всего, казахскоязычных интернет-СМИ, которые за последние годы значительно увеличились.

Историю Интернета в Казахстане следует начинать с советского периода истории республики. На территории Союза Советских Социалистических Республик сеть как связь между несколькими удаленными друг от друга компьютерами появилась в 1988 году. Первый сервер находился в Институте атомной энергии им. И.В. Курчатова в Москве, и сеть предназначалась для использования учеными. К августу 1990 года компьютерная сеть объединяла университеты Москвы, Ленинграда и Новосибирска. В августе 1990 года данная сеть впервые получила выход в мировое информационное пространство, в сети USENET. Домен SU был закреплен за СССР 19 сентября 1990 года.

Сети Интернет в мире еще не было, и пользователи общались через USENET-конференции. Самыми популярными в СССР были: talk.politics.soviet и soc.culture.soviet, - о политике и культуре соответственно. С 1990 к сети были подключены 3 крупных города Казахской Советской Социалистической Республики: Алма-Ата, Караганда и Джезказган. Кроме официальных конференций, в стране появились еще и неофициальные сервисы для общения – так называемые BBS, что можно перевести как «электронная доска объявлений». Услуги доступа к этой сети на территории КазССР предоставлял алма-атинский научно-производственный кооператив «Парасат». Через казахстанские BBS данного периода часто проходила информация ненаучного характера, но, общественно-политической она не была. Пользователи сообщали друг другу о новых компьютерных играх или обменивались фотографиями [1, с.18].

16 декабря 1991 года Республика Казахстан стала независимым государством, но свою собственную доменную зону страна в тот период не получила. Сайты, расположенные в Казахстане, формально все еще находились в доменной зоне Советского Союза – .su. Три года спустя, 19 сентября 1994 года в

Международном сетевом информационном центре (InterNIC) был официально зарегистрирован домен верхнего уровня .KZ.

Прообраз Интернет-СМИ появился в Казахстане в 1995 году, в системе BBS. Данная «электронная доска объявлений» содержала исключительно материалы Государственного Информационного Агентства США. В течение 1995 года данную BBS можно было с оговоркой назвать казахстанской, так как она находилась на технической базе казахстанской стороны. Получателями информации данной службы были не только жители Алматы. К середине 90-ых годов компьютерная сеть, связала почти все города Казахстана. Это стало возможным благодаря развитию предшественника Интернета – сети FIDONet. Интернет появился в Казахстане в 1997 году, сначала в крупных городах: Алматы, Караганде, Усть-Каменогорске [2, с.14].

СМИ в казахстанском сегменте Интернета появилась в 1998 году, в порядке эксперимента. Это были первые радио и видеотрансляции через сервер ГЦТ Алматытелеком (itte.kz) с использованием технологии RealAudio. СМИ в Казнете активизировались на рубеже 1999-2000 гг, в связи с выборными кампаниями. Именно тогда Интернет перестал служить средством общения научных кругов и стал представлять для Казахстана общественный интерес. Большую роль сыграло и снижение цен на пользование услугами Интернета в республике. До 1999 года казахстанцам приходилось платить до 10 долларов США за час работы в Интернете. С первого сентября 1999 года ОАО «Казахтелеком» и созданный при нем Филиал «Дирекция Сетей Передачи Данных» с торговой маркой «Казахстан Онлайн» создали проект «Зона Интернет», предоставивший пользователям возможность доступа во Всемирную сеть по приемлемым ценам [1, с.18].

Первое интернет-СМИ появилось в Казахстане в октябре 1999 года. В Караганде стала выходить «Газета.inet.kz» (gazeta.inet.kz), представляющая собой еженедельный дайджест карагандинских изданий. Вскоре появились веб-сайты и крупных республиканских средств массовой информации. В 1999 году был открыт сайт агентства «Хабар» (khabar.kz), который сейчас представляет собой один из самых посещаемых и динамично развивающихся ресурсов Казнета. В 2000 году количество казахстанских интернет-СМИ продолжало расти. Свои веб-сайты создают многие газеты, например «Караван» (caravan.kz). Появляются в Казнете информационные агентства: «Hotline» (hotline.kz) «KODA» (news.site.kz). В данный период было отмечено два уникальных случая создания неофициальных сайтов СМИ. Поклонники радиостанций «НС» и «Европа Плюс Казахстан» создали сайты shortway.to/nsradio/ и hadaboom.com/radio-reef/ соответственно. Учитывая, что сайты создавались любителями, они были выполнены на низком профессиональном уровне. 17 января 2000 года в Алматы на базе газеты «451 градус по Фаренгейту» возникла первая официально зарегистрированная в Министерстве культуры, информации и общественного согласия интернет-газета - «Навигатор» (navigator.kz) [3, с.4].

Новый толчок к появлению крупных, профессиональных интернет-СМИ, в 2001 году снова дала общественно-политическая ситуация в Казахстане. Противостояние между различными группами в высших эшелонах власти создало благоприятный информационный климат. В Казнете появилось сразу несколько интернет-СМИ на политическую тематику. В мае 2001 были созданы «Азиопа» - Общественный Фонд Азиатско-Европейских исследований (asiopa.org.ru) и «Айна - Analysis Information News Abstracts» (aina.kz). Список веб-изданий острой политической направленности 21 сентября 2001 года пополнился сайтом «Куб - Клуб универсальной безопасности» (kub.kz). Большую популярность приобрел зарубежный информационно-аналитический центр «Евразия» (eurasia.org.ru), который публиковал критические материалы о ситуации в Казахстане. Более взвешенную информацию стал давать появившийся тогда же информационно-аналитический сайт «Турани» (turan.ru), Тогда же открылся сайт «Агентства политических исследований (АПИ)» (saapr.kz). В то время он стал самым ответственным аналитическим продуктом на казахстанском интернет-пространстве. Интернет-бум 2001 года привел к тому, что активными участниками в Казнете стали даже государственные органы. Аналитическим Интернет-СМИ, в частности, стал сайт Казахстанского Института Стратегических Исследований при Президенте Казахстана (kisi.kz).

Параллельно со СМИ стала развиваться интернет-реклама. 20 декабря 1998 года была создана система обмена баннерами banner.kz. Самый первый проект, который стал приносить прибыль – это ex-pat.kz компании «Nursat» - ресурс для иностранных граждан. Вместе с тем, абсолютное большинство казахстанских сайтов не были рентабельными [4, с.12].

Возможно, неудачная бизнес-модель стала причиной того, что после 2001 года в Казнете наступило сравнительное затишье. Новые СМИ почти перестали открываться долгое время, а многие из открывшихся 1999-2001 годах Интернет-СМИ закрылись. Вероятно и то, что после стабилизации политической обстановки некоторые сайты уже не понадобились своим владельцам.

Существенной проблемой в 90-ые годы было создание сайтов на казахском языке. Компьютерные системы того времени просто не распознавали казахский шрифт. Казахстанские программисты начали первые разработки еще в 1993 году, однако результаты были неудовлетворительными. Проблему могла решить только корпорация «Microsoft» путем включения в основной набор шрифтов операционной системы «Windows» казахского алфавита.

При разработке первых Интернет-сайтов на казахском языке, веб-дизайнеры просто копировали текст на казахском языке как рисунок и затем вставляли его в страницу. Таким способом был спроектирован первый сайт телекомпании «Хабар». В 1997 году с помощью транслитерации латиницей в Казнете впервые выставили страничку на казахском языке sci.kz [1, с.19].

К 1995 году ситуация изменилась. Кооперация «Microsoft» сама запросила сведения о казахском шрифте, и внедрила его в формат Unicode. С помощью нового унифицированного кода Unicode был создан сайт государственного информационного агентства КазААГ – kazaag.kz. Однако, казахский шрифт появился у рядовых пользователей только в 2000 году, с выходом новых операционных систем Windows Millennium Edition, Windows 2000.

До 2000 года программистам приходилось идти на различные технические изобретения. Компания «Nursat», например, использовала ручную кодировку символов. Так были созданы в 1999 году сайт для женщин kazwoman.nursat.kz и сайт по изучению казахского языка tilashar.kz. Пионером дипломной работы, не зависящей от установленных на компьютере шрифтов, стал в 1999 году сайт телекомпании «Хабар» (khabar.kz). В июне 1999 в Интернете появился казахский сайт зарубежного СМИ – Казахской службы BBC (British Broadcasting Corporation). Однако, во избежание технических проблем, сайт bbc.co.uk/kazakh/ первоначально был оформлен при помощи латинского алфавита.

В октябре 2000 в Казнете появился сайт казахстанской республиканской газеты «Жас Алаш» (zhasalash.kz). Как было заявлено самой редакцией, это была первая казахстанская газета, выходящая в сети Интернет на казахском языке. Вместе с тем, создатели сайта решили использовать самый примитивный метод, чтобы избежать проблемы с шрифтами. Все статьи выкладывались в формате PDF (Portable Document Format). Это примерно то же самое, что размещать фотографии страниц [3, с.6].

В 2001 году корпорация «Microsoft» выпустила операционную систему «Windows XP», которая и сейчас является самой популярной в Казахстане. Проблема казахского шрифта а ней была полностью решена, Это сняло практически все ограничения на создание сайтов на казахском языке. Тем не менее, количество сайтов на казахском языке продолжало оставаться небольшим. Так, к 2006 году только 5.6% сайтов имели контент на казахскому языке. Для сравнения, англоязычный контент имелся у 12% сайтов [4, с.13].

В 2004 году появился сайт «Арқа ақпарат» (<http://www.arka.medialow.kz/>), в котором публиковались не только политические и экономические новости, но и малоизвестные факты из истории казахской журналистики, публицистики, так же публиковалось творчество просветителей, которое ранее было не исследовано.

В самом начале было сложно собрать аудиторию, в то время выход в Интернет был не всем по карману, и скорость была очень низкой. Несмотря на это, «Арқа ақпарат» стал популярным ресурсом, и в 2004 году был назван победителем национальной интернет-премии «Award.KZ». Сайт спонсировала неправительственная организация, и после прекращения финансирования «Арқа ақпарат» был закрыт.

Так же в 2004 году появился портал «Керек.инфо» (<http://www.kerekinfo.kz>). Его авторами были программисты из города Актобе. Администратор проекта Аршат Оразов, с помощью друзей, создал площадку для свободного общения молодежи, которая могла обмениваться мнениями и обсуждать социальные проблемы. Сайт просуществовал год, и из-за отсутствия финансовой поддержки был закрыт в 2005 году. В 2009 году «Керек инфо» сообщило о своем «втором рождении». Сейчас это онлайн-версия еженедельной газеты «Kerek.info» Издание охватывает территорию Актюбинской области.

С приходом web 2.0, появились новые и большие возможности для развития языка в сети. Первый национальный портал «Мэссаған» <http://www.massagan.com/> зарегистрирован в мае 2005 года. Национальный портал стал популярной социальной сетью, где публиковались новости, имелся музыкальный архив, форумы и персональные странички. Авторы портала, молодые программисты Бакытнур Байтели и Жанарбек Матай, казахи из Монголии на тот момент учились в Корее. В самом начале они встретились с разными проблемами, но основными из них были: создание контента, базы информации, привлечение пользователей и самореклама. С помощью друзей, знакомых и журналистов им удалось собрать аудиторию, которая активно начала пользоваться форумами и обмениваться информацией. Из года в год авторы проекта добавляли новые функции, приложения и наращивали навигацию для сайта.

На сегодня, национальный портал «Мәссаған.кз» ведется на русском языке, позиционируя себя как новостной портал страны. [5, с.114].

Проект – «Qazaq.kz» был создан так же в 2005 году в декабре, один из авторов этой интернет-газеты Серікқазы Кәкібалаң изначально поставил цель перед газетой – распространять информацию напрямую связанную с Казахстаном. Интернет-газета затрагивала национальные проблемы и оказывала техническую поддержку другим казахстанским сайтам. Проект Qazaq.kz рассматривался как социально важный сайт и на первых стадиях развития финансировался акиматом города Алматы. Ежедневно сайт посещали около 2000 пользователей, в основном это были студенты и школьники старших классов.

Осенью 2006 года журналист нескольких республиканских печатных изданий Асхат Еркімбай получил стипендию от ООН на трехдневные курсы по новым медиа в Нью-йоркском Колумбийском Университете. 12 октября 2006 года в Нью-Йорке он опубликовал первый пост на казахском языке в личном блоге. По приезду на Родину Асхат нашел единомышленников, которые тоже начали вести свои блоги, а позже занялись и переводом блог-платформы Wordpress, что позволило авторам вебстраниц использовать интерфейс на казахском языке.

В 2007 году появился портал «Солай.де». Этот проект можно считать «продуктом» сайта «Керек.инфо», так как его основатели активно участвовали в жизни своего предшественника, однако он отличался дизайном и юзабилити. Его польза была не только в многочисленных форумах, как у «КерекИнфо», но и в мультимедийных данных. Проект приобрел большую популярность у постоянных пользователей казахскоговорящего сегмента сети и постоянно регистрировал новых. Основной контингент состоял из студентов и людей до 30 лет. Будущие блогеры (которые сейчас ведут активно свои блоги) и читатели блогов узнали о блогосфере именно из таких порталов как «Солай.де». По словам одного из авторов проекта Алмаса Нургалиева, в самом начале проблема заключалась в том, что нужно было собрать аудиторию и начальный контент. Менее чем через 2 года портал закрылся, так как домен был зарегистрирован на гражданина Германии (домен «de»). Законный хозяин домена продал его третьему лицу и на данный момент сайт представляет из себя страницу с рекламными ссылками и спортивными обзорами.

Так же стоит сказать и об электронных зеркалах республиканских изданий, таких как: «Егемен Қазақстан», «Жас Алаш», «Азаттық Радиосы», «Айқын» и «Ана тілі». Это одни из первых традиционных СМИ на казахском языке, которые пришли в Интернет. Так как газеты выходят регулярно и публикуют большой объем информации, они и сегодня играют большую роль в информировании казахскоязычных пользователей.

В апреле 2010 политическая «Партия Зеленых «Руханият» направила резолюцию в адрес Министра связи и информации РК с призывом оказать содействие в развитии сайтов на казахском языке. В резолюции говорится, что несмотря на увеличение числа казахскоязычной интернет-аудитории, ограниченность количества сайтов на казахском языке и материалов, представленных на данных сайтах, не позволяют пользователям найти всю необходимую информацию. Также отмечено, что информацию на казахском языке в основном размещают сайты государственных органов и средств массовой информации. Однако, только сайты СМИ обновляются регулярно. Для исправления ситуации «Партия Зеленых «Руханият» призвала государство принимать более активное участие в развитии Казнета [3, с. 8].

В настоящее время сфера информационно-коммуникационных технологий в Казахстане развивается быстрыми темпами - количество интернет-пользователей в стране выросло до 12 млн. человек. Во всех городах и многих районных центрах казахстанцы пользуются интернетом на скоростях 3G, а в областных центрах запущены услуги 4G, параллельно внедряется проводная технология FTTH. В 2017 году начинается проект «С оптикой в село», благодаря которому все сельские населенные пункты Казахстана будут обеспечены высокими скоростями интернета. Помимо развития инфраструктуры большое внимание сегодня уделяется услугам и сервисам электронного правительства, которые можно получить через интернет. Сегодня их более 570. Однако, ситуация с электронными СМИ складывается не однозначная. В стране действуют 2695 единиц СМИ. Подавляющее большинство в общей структуре - 90 % - составляют газеты (1619) и журналы (808), 9,5 % – электронные СМИ (63 телекомпании, 42 радиокomпании, 146 операторов кабельного телевидения и 6 – спутникового вещания) и 0,5 % – информационные агентства (11). Из 2 695 действующих СМИ государственных – 436 (16%), негосударственных – 2 259 (84%) [6]. Как мы видим, подавляющее большинство в общей структуре составляют печатные СМИ, малую часть составляют электронные СМИ, информационные агентства и сетевые издания.

Однако стоит отметить, что государство ведет активную работу по популяризации казахскоязычных СМИ. Так, Министерство связи информации РК презентовало портал Ваq.kz, на котором собраны



все СМИ на государственном языке [7]. По словам экс-министра связи и информации Аскара Жумагалиева «такой централизованный каталог будет содействовать быстрому распространению в сети информации на казахском языке». Также министерство связи и информации РК намерено проработать вопрос со всеми государственными органами по соблюдению требований на приобретаемые или создаваемые программные продукты и информационные системы в части перевода интерфейса на казахский язык.

### *Литература*

1. Колосов А.В. Как начинался интернет в казахстанских регионах//Журнал «Computer Club». — 2003.
2. Колосов А.В. К вопросу о казахском языке в интернете. //Журнал «Computer Club». - 2004. - № 14 (81).
3. Партия Зеленых «Руханият» — за Казнет на казахском. [Электронный ресурс] // ИА «PROFIT Online». - URL: <http://www.profit.kz/news/005759> (дата обращения: 16.04.2010)
4. Коре Ильбо [Электронный ресурс] // Студия дизайна Александра Перцева. URL: <http://pertsev.com/22-kore-ilbo-on-lajjn-versija-gazety.html> (дата обращения: 10.05.2010)
5. Исследование «Интернет в Казахстане. Казахстанский контент, Казахстанская интернет-экономика. Казахстанское интернет-право. Казахскоязычный сегмент» / Алматы. – 2010. – стр.114
6. Официальный Интернет-ресурс Министерство информации и коммуникаций Республики Казахстан. [Электронный ресурс] // URL: <http://mic.gov.kz/ru> (дата обращения: 10.05.2018).
7. В Казнете создан портал [www.baq.kz](http://www.baq.kz), предназначенный объединить все казахскоязычные СМИ. [Электронный ресурс] // BNEWS.KZ. URL: [http://bnews.kz/ru/news/industrializaciya/spetsproekti/industrializaciya/513363-2010\\_11\\_24-513363](http://bnews.kz/ru/news/industrializaciya/spetsproekti/industrializaciya/513363-2010_11_24-513363) (дата обращения: 10.05.2018).

**Жаткамбаева Ж.**

ст. преподаватель, университет Алматы, zhatkambaevaj@mail.ru

**Андрюшин В.И.**

к.п.н. Университет Алматы

## **МЕТОДИКА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЕ «КОМПЬЮТЕРНОЕ КОНСТРУИРОВАНИЕ ОДЕЖДЫ»**

Интерактивное обучение — это специальная форма организации познавательной деятельности, когда учебный процесс протекает таким образом, что практически все обучающиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и думают. Совместная деятельность обучающихся, воспитанников в процессе познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет обучающимся, воспитанникам не только получать новые знания, но и развивать свои коммуникативные умения: умение выслушивать мнение другого, участвовать в дискуссии, вырабатывать совместное решение. Интерактивное обучение требует использования специальных форм организации познавательной деятельности и ставит вполне конкретные и прогнозируемые цели, например, создание комфортных условий обучения и включенность обучающихся в учебное взаимодействие, что делает продуктивным сам процесс обучения [Григальчик Е. К., Губаревич Д. И. Обучаем иначе. Стратегия активного обучения. – Минск: Современное слово, [2003].

Интерактивное обучение позволяет решить сразу несколько задач: развивает коммуникативные умения и навыки, помогает установлению эмоциональных контактов между участниками процесса, обеспечивает реализацию воспитательных задач, поскольку заставляет работать в команде, прислушиваться к мнению каждого. Организация интерактивных методов обучения предполагает моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, общее решение проблемы на основе анализа обстоятельств и соответствующей ситуации. Интерактивные методы ориентированы на:

1) развитие мышления учащихся, определенной самостоятельности мысли: побуждают их к высказыванию своих соображений, стимулируют выработку творческого отношения к любым выводам, правил и т.п.. Некоторые из них – «работа в парах», «работа в группах», «карусель» и др.. Направленные на самостоятельное осмысление материала, помогают задуматься, исследовать факты, проанализировать алгоритм решений, понимать их суть, проверить и себя и своего товарища, найти ошибку;

2) развитие сопротивления внушению мыслей, образцов поведения, требований других: побуждают учеников к отстаиванию своего мнения, создают ситуацию дискуссии, столкновение мнений. Применение методов «анализ ситуации», «решение проблем», учит противостоять давлению большинства, отстаивать свое мнение. Из-за столкновения взглядов учащиеся постигают суть, причины действий, поступков;

3) выработка критического отношения к себе, умение видеть свои ошибки и адекватно относиться к ним способствуют развитию таких умений, как видеть положительное и отрицательное не только в действиях товарищей, но и в собственных; сравнивать себя с другими и тщательно себя оценивать;

4) развитие стремления к нахождению лучших вариантов решения учебных задач предусматривают методы, которые ставят обучающихся в реальную ситуацию поиска.

Анализ практики интерактивного педагогического взаимодействия позволил выделить её ведущие признаки и инструменты, среди которых: полилог, диалог, мыслительная деятельность, творческий смысл, межсубъективные отношения, свобода выбора, создание ситуации успеха, позитивность и оптимистичность оценивания, рефлексия. Полилог - это возможность каждого участника иметь свою индивидуальную точку зрения по любой проблеме и готовность выразить эти взгляды, причём любая мысль, какой бы она не была, имеет право на существование. Диалог - предполагает восприятие участниками педагогического процесса, самих себя как равных партнёров, субъектов взаимодействия. Диалогическое общение преподавателя и учащихся предполагает их умение с уважением относиться к друг другу; взаимную помощь при формировании своей мысли; своего видения проблемы, своего пути решения задачи. Мыслительное творчество предполагает восприятие участниками педагогического процесса окружающей действительности через призму своей индивидуальности. Выражения своего индивидуального отношения к явлениям жизни, понимание и умение объяснять другим значение яв-

ления, что изучается или процесса, события, ситуации, что рассматривается. Результатом мыслительного творчества педагога и учеников есть новый смысл педагогического процесса. Свобода выбора состоит в регулировании самосознания и активизации своего поведения, педагогического взаимодействия, которые способствуют оптимальному развитию, саморазвитию.

Создание ситуации успеха состоит в целенаправленном педагогом комплексе внешних условий, которые способствуют получению учащимися удовольствия, радости, проявлению спектра позитивных эмоций и чувств. для создания ситуации успеха используется в первую очередь позитивность и оптимистичность оценивания учащихся. Позитивность и оптимистичность оценивания учащимися педагогического взаимодействия выявляется в их желании к росту достижений себя и другого к росту саморазвития.

Рефлексия- это самоанализ, самооценка участниками педагогического процесса своей деятельности. Все названные признаки интерактивного педагогического взаимодействия обуславливают друг друга, интегрируются в единый комплекс атрибутов, что составляет содержательную и технологическую основу использования в педагогическом процессе интерактивных методов. Изложенные принципы мы попытались воплотить при обучении студентов дисциплине «Компьютерное конструирование одежды» Из большого количества известных методик интерактивного обучения мы выбрали: творческие задания; работа в малых группах(парами); дискуссия. Необходимо сразу отметить, что при изучении этого предмета никаких дополнительных приемов повышения мотивации не требуется: студенты отлично понимают, что это основа их будущей профессии.

На изучение дисциплины « Компьютерное конструирование одежды » учебным планом отводится 78 часов. Распределение учебной нагрузки удобнее выполнить следующим образом:

№	Вид учебной работы	Количество часов	
		Лекции	Практика
1	Знакомство с программой компьютерного проектирования Джуливи	10	10
2	Конструирование юбки	-	10
3	Конструирование брюк	-	18
4	Конструирование плечевого изделия	-	30

Изучение программы компьютерного проектирования проводилось традиционным методом. В самом начале изучения предмета мы познакомили студентов с той методикой учебной работы, которую планировалось совместно осуществить. Надо сказать, что предложенная им форма учебы вызвала у них большой интерес и определенный энтузиазм.

#### *Конструирование юбок*

Юбки являются неотъемлемой частью гардероба любой женщины. Сшить ее не так уж сложно, но возможностей для творчества и фантазии здесь очень много.

#### План занятия

1. Учебная группа разбивается на пары.
2. Ставится задача: построить чертеж основы юбки выбранного типа и с помощью макета проверить правильность конструкции.
3. Все юбки подразделяются на четыре типа: прямые, конические, клинья, в складку. Рабочие пары самостоятельно выбирают тип юбки, которую они будут создавать.
4. Все студенты выполняют работу по созданию изделия одинакового размера, например, для типовой фигуры 164-92-100:  
 $S_Г=36$ ,  $S_Б=50$ ,  $D_{тс}=40,2$ ,  $D_{изд}=50$ ,  $D_{сп}=193,9$ ,  $D_{сб}=105,9$ ,  $В_{лт}=103$ .
5. Выбор материала изделия (шерсть, вельвет, джинсовка) также на усмотрение студентов.
6. Прибавки на облегание студенты выбирают из таблицы:

Наименование прибавки	Степень облегания			
	Очень плотная	Плотная	Средняя	Свободная
П <sub>Г</sub>	0	0,5-0,7	0,7-1,5	От 1,5
П <sub>Б</sub>	0,5-0,7	0,7-1,5	1,5-2,5	От 3

7. Далее преподаватель напоминает студентам основные особенности проектирования того или иного выбранного типа изделия.
8. Студенты приступают к самостоятельной работе.

9. Преподаватель обращает внимание только на технические ошибки при проектировании, но отвечает на все возникающие вопросы, стараясь при этом не ограничивать творческие поиски студентов, избегая критических замечаний.

10. После выполнения чертежа конструкции основы юбки изготавливаются лекала, с учетом припусков на подгонку, и изготавливается из макетной ткани макет юбки.

11. Примерка макетов юбки и коллективное обсуждение результатов. Особое внимание обращается на:

- внешний вид;
- степень облегания в области талии и бедер;
- направления вытачек, швов, подрезов, рельефов;
- горизонтальность верхнего среза;
- линию низа.

В ходе примерки, как правило, возникают некоторые дефекты, которые объясняются либо ошибками, допущенными при построении, либо неточным сметыванием деталей, либо нечетким переносом контуров выкройки на ткань. Обсуждение результатов примерки создает ситуацию дискуссии, столкновение мнений и проходит весьма плодотворно.

12. В качестве домашнего задания каждой паре предлагалось построить чертеж основы юбки другого типа на свои размеры.

#### *Конструирование и моделирование брюк*

1. Всем студентам предлагается построить чертеж основы женских брюк по следующим измерениям:

$S_T=36$ ;  $S_B=50$ ;  $D_{TK}=60,4$ ;  $D_C=28$ ;  $D_{БР}$ (длина брюк)=100;

$D_{ШН}$ (ширина половинки брюк внизу)=20. Расчет и построение женских брюк выполняется для фигуры с размерами 164-92-100.

2. Прибавки на свободное облегание выбираются из таблицы:

Наименование измерений, к которым даны прибавки	Обозначение прибавки	Величина прибавки (см) для силуэтов		
		Плотно облегающий	Прилегающий	Свободный
Полуобхват талии	$P_T$	0,5-1,0	1,0-1,5	1,5-2,0
Полуобхват бедер	$P_B$	1,0-2,0	2,0-3,0	5,0-8,0

3. Выбор материала изделия на усмотрение студентов.

4. Далее преподаватель напоминает студентам порядок и основные особенности проектирования женских брюк

5. Студенты приступают к самостоятельной работе в прежних парах.

6. На выполнение чертежа, изготовление лекал, изготовление макета в присутствии преподавателя отводится 10 часов

7. Наконец, примерка макетов брюк и коллективное обсуждение результатов. В первую очередь выявляются дефекты и коллективно предлагаются способы их устранения. Оценивается внешний вид,

степень облегания в области талии, бедер, коленей, направления вытачек, швов, подрезов, рельефов.

8. Преподаватель должен обратить внимание, чтобы обсуждение проходило в обстановке доброжелательности, без резких критических замечаний.

9. Особое внимание обращается на модельные особенности брюк: женские брюки очень разнообразны по длине, форме, покрою, объему. Обсуждение особенностей конструктивного решения заданной модели заключается в изучении положения и конфигурации новых линий членения, размещения модельных элементов, формы и силуэта на разных конструктивных уровнях и другие. В зависимости от модного направления, от длины различаются:

- обычные длинные;
- Гольф – брюки длиной до икры;
- Бермуды – брюки длиной до коленей;
- Шорты - брюки длиной до середины бедра или короче;

10. После выполнения чертежа модельной конструкции брюки изготавливаются лекала, с учетом припусков на шов, и изготавливается из макетной ткани макет брюк.

11. Примерка макетов и коллективное обсуждение результатов. Особое внимание обращается на:

- внешний вид;
- степень облегания в области талии и бедер;
- направления вытачек, швов, подрезов, рельефов;

- горизонтальность верхнего среза;
- линию низа.

В ходе примерки, как правило, возникают некоторые дефекты, которые объясняются либо ошибками, допущенными при построении, либо неточным сметыванием деталей, либо нечетким переносом контуров выкройки на ткань. Обсуждение результатов примерки создает ситуацию дискуссии, столкновение мнений и проходит весьма плодотворно.

12. В качестве домашнего задания группа студентов из двух человек получает от преподавателя комплект эскизов, журнальных зарисовок или фотографий современных моделей брюк и в соответствии с заданием выполняет построение БК и МК в САПР. В отчете по работе каждый студент представляет копии рисунков, заполненные таблицы и полный комплект чертежей конструкций и лекал.

*Построение базовой конструкции женского плечевого изделия.*

Работа может выполняться группой студентов от двух до двенадцати человек. На каждую группу выдается техническое задание (тз), включающее одинаковые исходные данные: ассортимент, назначение, половозрастной признак, сезонность, климатическая зона, вид основного материала. Анализ моделей-аналогов проводится с учетом стадийности работ ЕСКД .

1. Учебная группа разбивается на пары.

2. Выбор методики, размерных признаков, прибавок и подбора анализа МА, определений внешней формы.

3. Ставится задача: построить чертеж базовой конструкции спинки и полочки женского плечевого изделия .

4. Рабочие пары самостоятельно выбирают тип изделий, которую они будут создавать.

5. Все студенты выполняют работу по созданию изделия одинакового размера, например, для типовой фигуры 164-92-100:

Таблица 1 – Измерения, необходимые для построения чертежа женской плечевой одежды.

№	Усл. Обозн.	Наименование измерения
1	Р	Рост
2	Сш	Полуобхват шеи
3	Сг1	Полуобхват груди 1
4	Сг2	Полуобхват груди 2
5	Сг3	Полуобхват груди 3
6	Ст	Полуобхват талии
7	Сб	Полуобхват бедер
8	Шг	Ширина груди
9	Цг	Расстояние между сосковыми точками
10	Дтс2	Расстояние от линии талии сзади до высшей точки проектируемого плечевого шва у основания шеи
11	Дтп2	Расстояние от высшей точки проектируемого плечевого шва у основания шеи до талии спереди
12	Вг2	Высота груди от высшей точки проектируемого плечевого шва у основания шеи до наиболее выступающей точки груди
13	Впрз2	Расстояние от высшей точки проектируемого плечевого шва у основания шеи до уровня задних углов подмышечных впадин
14	Впк2	Высота плеча косая от точки пересечения линии талии с позвоночником до конечной точки проектируемого плечевого шва
15	Шс	Ширина спины
16	Оп	Обхват плеча
17	Шп	Ширина плечевого ската
18	др	длина рукава
19	ди	Длина изделия

От выбора припусков на свободное облегание зависит точность создания конструкции проектируемой формы. Они бывают общего назначения - к ширине всего изделия или частного - к участкам (деталям) изделия.

Прибавки к ширине всего изделия:

Пг - на уровне груди;

Пт - на уровне талии;

Пб—на уровне бедер.

Прибавки к участкам (деталям) изделия:

Пш.с - к ширине спинки;

Пш.п - к ширине полочки (переда);

Пд.т.с - к длине талии спинки;

Пс.пр - к глубине (на свободу) проймы;

Пш.горл – к ширине горловины;

Пг.горл - к глубине горловины полочки (переда);

Пв.горл.с - к высоте (глубине) горловины спинки; Пбед - к обхвату бедра.

По.п - к обхвату плеча;

6. Выбор материала изделия на усмотрение студентов.

7. Далее преподаватель напоминает студентам порядок и основные особенности проектирования женской одежды: 6. Построению сетки предшествуют расчет ширины сетки, определение положения вертикальных линий, ограничивающих ширину спинки и полочки, а также расчет ширины проймы.

Общая ширина сетки ограничивается отрезком  $Aoa1$  (рисунок 2.2.1), который соответствует ширине изделия по линии груди. Эта величина составляется из мерки  $Cг3$ ,  $Пг$ , а также отрезка, образующегося при отведении средней линии спинки от вертикальной линии, которая зависит от форм и силуэта изделия..

$$Aoa1 = Cг3 + Пг + 0,3 \dots 1,5 \text{ см}$$

Членение ширины всего изделия на ширину спинки, ширину полочки и ширину проймы проводят в соответствии с измерениями  $Шс$ ,  $Шг$  и припусками на свободное облегание к этим участкам. Ширина спинки соответствует участку  $Aoa$ :

$$Aoa = Шс + Пшс$$

Ширина полочки рассчитывается:  $a1a2 = Шг + (Cг2 - Cг1) + Пшп$ .

Отрезок  $aa2$  соответствует ширине проймы:  $aa2 = Aoa1 - (Aoa + a1a2)$ .

Отрезок  $aa2$  должен быть не меньше величин, указанных в таблице:

Если ширина проймы - отрезок  $aa2$  — окажется меньше величины, указанной в таблице, то ширину проймы увеличивают путем уменьшения прибавок  $Пшг$  и  $Пшс$  или увеличения прибавки  $Пг$ .

Таблица 1.3. - Минимальные значения ширины проймы для изделий с втачным рукавом для типовых фигур.

Вид изделия	Минимальная ширина пройм (см), для типовых фигур с обхватом груди (см)						
	88	92	96	100	104	108	112
Платье	11,5	12,1	12,7	13,3	13,9	14,2	14,7
Жакет	12,2	12,8	13,4	14,0	14,6	14,9	15,4
Пальто д/с	12,9	13,5	14,1	14,7	15,3	15,6	16,1

8. Студентам для лучшего освоения приемов конструирования в САПР необходимых в дальнейшем навыков точной и аккуратной работы рекомендуется перевод и оформление верхней вытачки, рельефов и других элементов, перенос вытачек, коническое и параллельное расширение деталей.

- построение базовых основ различных видов моделей,

- модификация базовых основ,

- изготовление лекал, и т.д.

9. Автоматизированное проектирование изделий заканчивается изготовлением конструкторской документации на машинных носителях. На завершающих этапах проектирования вносятся технологические дополнения и коррекции.

10. Далее изготавливается пробный образец. После его анализа осуществляется уточнение лекал и, при необходимости, внесение изменений в базовую основу, обсуждение проходило в обстановке доброжелательности, без резких критических замечаний. Описанная методика апробировалась в 2015-2016 учебном году в группах МК 11-14 и МК 9-13 колледжа. Занятия проходили живо, интересно практически все студенты участвовали. Средний бал экзамена составил 4,3 против 3,7 предыдущие годы.

### Литература

1. Программа Правительства Республики Казахстан на 2050 гг.
2. Коменский Я.А. Материнская школа // Избр.пед. соч.: В 2х т. Пер. с нем. – М., 1982. – Т.1. – 237 с.
3. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания // Собр.соч. – Т.9. – М.: Изд-во АПН РСФСР: Институт теории и истории педагогики, 1950. – 628 с.
4. Беспалько П.В. Компьютерная компетентность в контексте личностно ориентированного обучения // Педагогика. – 2003. – № 4. – С.41-45.
5. Баширова Ж.Р. Педагогическая компетентность преподавателя высшей школы // Вестник КазНУ им. Аль-Фараби. Серия Педагогические науки. – 2003. – № 3. – С.21-27.
6. Н.М. Канапальцева, П.И. Рогов, Н.А. Крюков. Конструирование и технология изготовления одежды из различных материалов. Часть I. Конструирование одежды. Учебное пособие. М., «Академия», 2007

### Сүгірәлиев Дәуіт Тоғайұлы

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің  
психология және педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, sdt.60@mail.ru

### Сүгірәлиева Гүлзайра

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің  
психология және педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Gulzaira.65@mail.ru

### Кенжеғалиев Құлыш Көшенұлы

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің  
психология, педагогика және әлеуметтік жұмыс кафедрасының доценті, п.ғ.к., kulushk@mail.ru

## ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨРКЕМ БЕЙНЕСІН ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

*Түйін.* Мақалада рухани жаңғыру аясында тарихымызды түгендеп, соның бір аспектісі тарихи тұлғалардың портреттерін салу арқылы халыққа солардың жарқын бейнесін жеткізу болып табылады. Портреттерді салғанда әдебиеттерді зерттеп, ғалымдармен кездесіп, жазушылардың шығармаларына сүйеніп, әр тарихи тұлғаның психологиясына үңіліп, сараптап, мамандармен кеңесіп салуға тырыстық. Олар: Сұлтан Ораз – Мұхаммед, Жәпек батыр, Дүйсен би, Науырызбай батыр Қасым ұлы, діни тұлға Науан Хазрет. Осы тарихи тұлғалардың өмір баяны, тарихи істері жас ұрпақты тәрбиелейтін маңызды педагогикалық құрал. Тарихсыз болашақ жоқ.

**Кілтті сөздер:** рухани жаңғыру, бейне, портрет, психология, педагогика, ұрпақ

**Резюме:** В статье в русле духовного возрождения, собирая историю, в качестве аспекта рассматриваем создание портретов исторических личностей. При создании портретов изучали литературу, встречались с учеными, вникали в произведения писателей. Внимательно скрупулезно изучили психология исторических личностей и старались перенести на полотно художника. К ним относятся: Султан Ораз-Мухаммед, Жәпек батыр, Дюсен би; Науырызбай батыр, религиозная личность Науан Хазрет.

**Ключевые слова:** духовное возрождение, образ, портрет, психология, педагогика, поколение

**Summary:** In the article in the line of spiritual revival, collecting history, as an aspect we consider the creation of portraits of historical personalities. When creating portraits, we studied literature, met with scientists, and delved into the writings of writers. Carefully meticulously studied the psychology of historical personalities and tried to transfer to the artist's canvas. They include: Sultan Oraz-Muhammad, Zhapek batyr, Dyusen bi; Nauryzbay batyr, religious person Nauan Khazret.

**Key words:** spiritual revival, image, portrait, psychology, pedagogy, generation

Зерттеу проблемасы. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері өзіміздің тарихымызға үңіліп ұлы тұлғалардың бейнесін көргіміз келгені ақиқат. Бірақ ұлы адамдардың жырлары, нақыл сөздері, әуездері, аңыздар халықтың жадында сақталған. Кейбір көне көз ақасақалдарымыз ел ішінде маслихаттарда естігенін, білгенін жастарға айтып отыратын. Бізді жылнамашылар болмаған, жазу болмаған осыларды тізбектеп жазып отыратын. Сөзге қазақ халқы өте бай, шешен болған этностың бірі. Және жазу болмағандықтан қазақтың еске сақтау қабылеті осы күнге дейін психология ғылымы зерттемеген. Бұл бөлек ғылыми проблема. Осы феноменің арқасында халық композиторларының күйлері сақталып келген, нотаға кеңес одағының басында түскен (Затаевич).

Ал белгілі, елге танымал ақындардың, батырлардың бейнесі сақталмаған, болмаған деуге толық негіз бар. Ол кезде бізде фотоаппарат деген құралдар болмаған. Көрші Ресейде патшаларының, батырларының, ақын жазушыларының бейнелері қылқалам шеберлерінің туындысы ретінде іс жүзіне асып отырған. Оны портрет салу өнері деп атайды, арнайы мамандар суретшілер пайда болған, ондай өнердің патриоттық тәрбиенің ең маңызды құралы ретінде пайдаланған. Мысалы, генералиссимус Суворов эте бойы кішкентай болған, бірақ соғыс өнері жер шарына мәлім болған. Ал Суворов портретінде зор денелі алып тұлға ретінде бейнеленген. Портреттің күші осында.

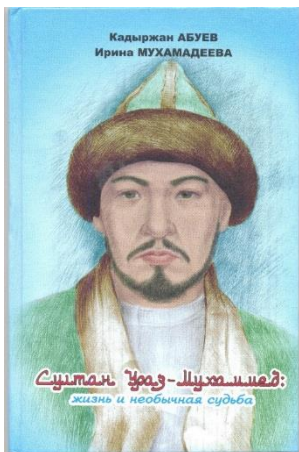
Осындай проблема тәуелсіздік алған Қазақстанға да келді. Осы жұмыспен айналықаны біраз жыл болды, сонда да маған белгілі ғалымдар, қоғам қайраткерлері қолқа салатын болды. Шағын тәжірибемді мақала ретінде жариялап отырған жағдайымыз бар.

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің профессоры, тарих ғылымының докторы осындай мәселелермен тығыз айналысып жүрген тұлғалардың бірі. Оның ғылыми еңбектері белгілі этнограф, ғалым, географ, Ресей географиялық Академиясының толық мүшесі болған Шоқанға арналған. Сонымен қатар тарихта болған атақты тарихи тұлғаларды зерттеп бейнелерін ел

аузынан жинап портреттерін салдыруға түрткі болған ғалым.

Осы процестерге қылқаламымды жұмсап біраз тәжірибе жинаған сүретшілер қатарынан көрініп жүрген жайымыз бар.

Әдістеме. Методология.



Сұлтан Ораз-Мұхаммед. Профессор Қ.Қ. Әбуевтің сипаттауымен Ораз-Мұхаммедтің портреттік бейнесі салынды. Ол 2007 жылы «Сұлтан Ураз-Мухаммед: жизнь и необычная судьба»- деп жазылған монографиясының мұқабасында басылып шықты. «Согласно расчету, произведенному В.В.Валихановым-Зерновым на основании известий Кадир-Али-бия, Ондан погиб в 1585. Ондан имел много жен и наложниц, наиболее известны из них Алтын-ханум и Чуйум-ханум. От первой из них у Ондана было двое детей-сын Ураз-Мухаммед и дочь Татлы-ханум; от второй-Кучлук-султан. Кучлук-султан постоянно находился при своем дяде Таваккул-хане (1583-1598), участвовал во всех его делах. По-иному сложилась судьба его брата, Ураз Мухаммеда служившего в Московском государстве при Борисе Годунове (конец 16 в.), жизнь которого была насыщена удивительными событиями». (Ч.Валиханов., Энциклопедия, 329 с., Кокшетау, 2010.)

Біз 16 ғасырдың тарихын біраз ақтарып, сол кездегі киімнің моделдерін сын көзден өткізіп, салыстырып профессор Қ. Қ. Абуовтың нұсқауымен, ақылымен Сұлтан Ораз-Мухаммедтің портретін дүниеге әкелдік. Салынған портретті профессор Абуов Қ. Қ кеңінен насихаттап, тарихымыздың белгісіз кезеңдерін зерттеп халық игілігіне жаратып жатыр. Бұл жұмыстардың педагогикалық тәрбиенің біраз мәселелерін шешуге қолданып жатыр мектептерде, жоғары оқу орындарында. Ал портретші - сүретші адам бейнесін салғанда, оның жан дүниесін зерттеп, үңіліп психологиялық бейнесін кескіндеуде өткен ғасырларды көз алдымызға әкеледі.

Тарихи тұлғалардың портретін бейнелегенде сол заманың тарихын жақсы білген жөн: киімдерін, бас киімдерін, аяқ киімдерін, сақал мұрттардың ерекшеліктері, қару жарақ, саймандар – бәрі адам психологиясын анықтауға көмектеседі. Осылардың тану барысында адам өзін-өзі таниды, ұлт екенін, қазақ екенін, тарихта орны болғанын, тарихи-мәдени тәсілдемелерін танып біледі.



Жәпек батыр туралы құнды мәліметті біз Ш. Уәлихановтың жазбаларынан таптық. Соны келтірейік: «Плен Аблая у Галдан - Черена. В одном из наших джунгаров на киргиз Аблай убил на единоборстве сына Галданова Чарча. Галдан, узнав о смерти любимого сына своего, приказал виновника его, кто бы он ни был, где бы он ни находился, схватить».

Калмыки, посланные для сего, настигли его врасплох на охоте, схватили с несколькими биями, с знаменитым батыром Худайберды атыгаеского рода Джапеком и привели к Галдану. ... и Галдан, боясь чтобы она (мать) в самом деле не убила бы Аблая, отпустил его и Джапека-батыра, взяв в аманаты (заложник) сына последнего, который по ловкости своей на охоте и храбрости пролыл под именем Рыжего киргиза (Сары-казака). [1,217-218]

Ш. Уәлиханов ғалым ретінде Жәпек батырдың шыққан тегін дәл дұрыс жазған. Тортай Садуақасовтың «Ел мен жер» еңбегінде белгілі жазушы-драматург Шахмет Құсайыновтың шешіресі келтірілген. Шахмет Қ. Жәпек батырдың тікелей кіндігінен тарайтын жетінші ұрпағы. Алматыдан елге келіп жүргенде көне көз ақсақалдармен көп отырып сөйлесетін Жәпек батыр туралы. Шахметтің айтуынша Жәпек сөзге шешен болған, ұзын бойлы, сақал мұртты, балуан болған. Жәпектің шешендігі оның ұрпақтарынан көруге болады Жәпектің туған немересі Аю батыр болған, ал Аюдан Құлболды би бесінші баласы шешен болған, ол туралы атақты аузынан жалын атқан ел ағасы Жанғал ел арасын ығыр қып бұра тартқан Қайыпты ол былай деп қайырып тастаған дейді:

«Жылғарадай ерлердің  
Жұлығынан келмейсің.  
Құлболдыдай билердің  
Құлдығы бол-өлмейсің». («Ел мен жер», 48 бет.) [2,48]

Осы құнды мәліметті Шахаңнан бізге жеткізген, Шахметтің көзін көрген, туысы, інісі аталары бір Жантайдан тарайтын Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университетінің доценті Кенжеғлиев Құлыш берді. Соның негізінде Жәпек батырдың бейнесін салып мақалаларға қосып оқырмандарды таныстырып жатқан жайымыз бар. Бұл портреттер Көкшетау қаласының тарихи музейінде сақтаулы. Жалпы айтқанда, жасыратыны жоқ Жәпек батырдың бейнесін салғанда біраз ұрпақтарының фотографияларын зерттеп шықтық.



Жәпектің бір ерекшелігі оның турашылдығында, әйтпесе одан Аю, Құлболды, Көшен, Шахмет сияқты билер, сөзге шешен ұрпақтар шығар ма еді? Жәпек кәзіргі сөзбен айтқанда Аблай ханға өте берік, сенімді әскер басы болған. Оның бір ғана дәлелі, Жәпек өзінің кенже ұлын Сары қазақты қалмақтың ханы Галдан Церенге аманатқа беріп кетеді. Әрине белгілі себептермен тарихта Сары қазақтың тағдыры белгісіз. Осы оқиғаның кәзіргі заманда тәрбиелік маңызы өте зор. Өз баласынан ханың мүддесін, елдің мүддесін жоғары қоя білген Жәпек батыр кәзіргі заманның өнегесі болатындай жағдай. Біздің мәліметтерімізше шенеуніктер балаларын әскерге жібермейді дейді, осы рас болса, қандай ол мемлекеттік қызметші? Қандай патриот? Ұлы Абай айтқандай «менде билік болса» оларды Қазақстанның азаматығынан қуар едім. Осы мәселені бақылауға алу – заман талабы.



Дүйсен би. Экономика ғылымының докторы, профессор Құсайынов Қ.Қ ағамыздың айтуымен Дүйсенбидің портреті Зеренді ауданының Айдарлы ауылында тұратын Дүйсен бидің ұрпақтарына қарап салынған.

Дүйсен би Есенберліұлы (т.ж.мен к.ж.б.), Орта жүз арғын бірлестігінің жаулыбай - қарауыл руынан шыққан би. (шам. XVII 2 жарт. XVIII ғ. I жарт.) Қазыбек бидің Жанбике деген қызына үйленген. Жас кезінде шежіре дерек бойынша жалайырдан шыққан атақты. ағайынды Ескелді, Шорабатырлармен достық қатынаста болған. Шора батыр Д. өзінің «Алабас» атты қыран бүркітін сыйлаған. «Ақтабан шұбырындыда» жаулыбай-қарауылдар Ерейментау тауының маңын жайлайды. XVIII ғ. ортасында әскери-саяси жағдайға байланысты көптеген ру-тайпалар қоныс аударып орын ауыстырды. 1750 жж. шам. Жаулыбай-қарауылдар Зеренді көлі маңындағы жерлерге келіп қоныстанды. Оған дейін бұл жерлерде Абылайдың атақты қолбасшыларының бірі Қошқарбай батырдың ауылдары қоныстанған болатын олар Ертіс бойына Абылай ханның тапсырмасымен жаңа жайылым жерлер шолуға аттанғанда бұл жерлерге жаулыбай-қарауылдар көшіп келіп орналасады. Көп жылдардан бері бұл қоныстарды иеленген құлан-қыпшық, жерге байланысты дау көтергенде. Дүйсен би өзінің тапқырлығымен іскерлігінің арқасында, әрі Қанай би сияқты ағайынының қолдауымен бұл жердің жаулыбайлардың атамекені екенін Абылай ханның арнайы жіберген адамдарына дәлелдеп, елін осы қонысқа орнықтырған. Дүйсен би жоңғар-қалмақ шапқыншылығына қарсы қазақ халқының азат күресіне белсене қатынасқан саят өнері мен шешендікті қатар игерген заманының белгілі тұлғасы. Шежіре дерегі бойынша, денесі Қожа Ахмет Иасауи кесенесі іргесінде жерленген. Зеренділік халық ақыны Айдарлы ауылының тумасы, шежіре әңгіме «ескі сөздің» білгірі, әрі жинаушысы Е. Итжанов 1977 ж. «Алабас бүркіт» этнографикалық очеркін және осы аттас поэма жазған. [3,432]



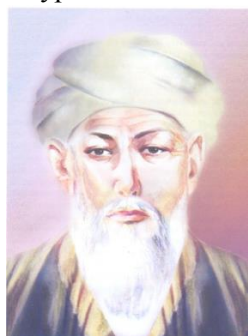
Наурызбай батыр. Наурызбай Қасымұлы (1822, ур.Бурабай, Кокчетав-1847, ур. Майтобе, Киргизия), мл. брат и ближайший соратник Кенесары Касымова, руководителя нац.-освободит. Движения казахского народа 1837-47. Чингизид, внук знаменитого казахского хана Аблая, Наурызбай батыр был самым младшим семье Касыма-торе. [5,12]

Әдеби шығармаларда Наурызбай келбеті бірнеше жерде келісті суреттелген. Жазушы Илияс Есенберлин өзінің «Қаһар» романында осы бір халқының асыл ұлын былайша суреттейді: «Наурызбай ұзын бойлы, екі жауырыны қақпақтай, сопақша келген бетінен, қызыл шырайлы жүзінен өн бойындағы күш-қуаты сезілген, жарқыраған жанарынан нұр шашып тұратын. Мұрыны, көзі, қабағы мен қасы барлығы да басқа қазақтарға қарағанда кесектеу. Әсіресе, бар дүниеге сеніммен қарайтын сәл қысықтау көзі ерекше нұрлы еді...». Бұл портреттік суреттеу халық жырларындағы Наурызбай бейнесіне нақпа-нақ келеді. Олардың бірінде оның ұзын бойлы, сырықтай денелі, қызыл шырайлы, жүзінен нұр төгілген жарқын жанарлы, түзу мұрын, мықты да қақпақ жауырынды, қыпша бел, нағыз ер тұлғалы екені сөз болса, енді бір халық дастаны «Наурызбай – Ханшайымда» оның ер тұлғасы ғана суреттеліп қоймай, дала аруы Ханшайымға деген нәзік сезімі мен шынайы махаббаты да нанымды, адам жанын тебірентердей берілген. Халық жырларында Наурызбай нағыз эпостық батырлардай тұла бойы ерлікке толы, жеңілуді білмейтін хас батырша суреттеледі. Наурызбай батырдың көркемдік бейнесі осы деректер арқылы суреттелген.

Бұл портреттік суреттеу халық жырларындағы Наурызбай бейнесіне нақпа-нақ келеді. Олардың бірінде оның ұзын бойлы, сырықтай денелі, қызыл шырайлы, жүзінен нұр төгілген жарқын жанарлы, түзу мұрын, мықты да қақпақ жауырынды, қыпша бел, нағыз ер тұлғалы екені сөз болса, енді бір халық дастаны «Наурызбай – Ханшайымда» [2] оның ер тұлғасы ғана суреттеліп қоймай, дала аруы Ханшайымға деген нәзік сезімі мен шынайы махаббаты да нанымды, адам жанын тебірентердей

берілген. Халық жырларында Наурызбай нағыз эпостық батырлардай тұла бойы ерлікке толы, жеңілуді білмейтін хас батырша суреттеледі. Бұлайша тұлғалау, әсіресе, Мағжан Жұмабаевтың «Оқжетпестің қиясында» поэмасындағы «Наурызбай батыр» жырында және Мұхтар Әуезовтің «Хан Кене» драмасында айшықталған.[7,45]

(1822-1847 ж.), сұлтан, 19 ғасырдың 1-жартысында азаттық күресте атағы кең далаға жайылған батыр. Қасым төренің ең сүйікті ұлдарының бірі. Әсіресе 1837-1847 ж. көтеріліске белсене қатысқан Наурызбайдың батырлығы замандастарын таңқалдырған. Осы қасиетін ескеріп, Кенесары оған ең ауыр тапсырмаларды жүктеген. Көпшілігінде ағасы Саржанның ұлдары Ержан, Құдаймендіге, Исаға т. б. әрқашанда қамқорлық көрсеткен. Сұсты, алып денелі болған. Кенесары оның туының астына арнайы дайындықтан өткен, 1000 жауынгерден тұратын топты тапсырған. Кіші жүзде Кенесарының билігін мойындаудан бас тартқан Жаппас руынан зекет жинаттыруға Кене хан 200 сарбазымен Наурызбайды аттандырып, бас идірген. 1844 ж. шілде айындағы Ахмет және Арыстан Жантөриндердің жасағын талқандауда ерекше көзге түседі. Наурызбай 1847 жылғы Тянь-Шань қырғыздарымен қырғынға белсене қатысушы. 500 жауынгермен Тоқмақ түбінде қырғыздар қоршауын бұзып шығуға әрекет етеді. Атқосшысы орыс Николай Губин оны өз атына мінгізіп, өмірін сақтамақ болады. Алайда, Наурызбай ағасы Кенесарыны тастап кетуге қимай, қолға түседі. Наурызбайды қырғыздар мерт қылады. Наурызбай хақында, оның ерлігін баяндаған жырлар халық арасында жиі ұшырасады.[5]



Науан Хазірет. Науан Хазіреттің бейнесі, Профессор Қ.Қ. Әбуевтің айтуымен Науан Хазіреттің ұлы-Қазеттайдың (1950) портретіне қарап салынды.

Осындай портреттің тамаша үлгісі суретші Шоқанға ұқсатып салынған Аблайханның бейнесі.

XIX-XX ғасырларда өмір сүрген Наурызбай Таласов. Наурызбай Таласовтың есімі ел ішінде және тарихта Науан Хазірет деп танылған. Кеңес уақытында ол туралы көп айтылмаған. Негізінде Науан Хазірет - біз білуіміз керек болған нағыз тарихи тұлғалардың бірі. Наурызбай Таласовтың туған жылы мен тұған жері туралы мәліметтер әртүрлі. Көбінесе, Науан Хазірет Көкшетаудағы Жылкелді ауылында 1843 жылы дүниеге келген деп айтылады. Оның дүниеден өткен жылы туралы деректер де түрліше. Қ.Абуевтің мәліметіне сүйенсек, Науан Хазірет Көкшетау қаласында 1916 жылы қайтыс болған. Науан Хазірет туралы деректер соншалықты көп болмаса да, пайдалануға болатындай құнды дүниелер бар. Науан Хазірет туралы мәліметтер Көкшенің ұлы тұлғаларының бірі Ақан серінің өлең шумақтарында, Әлихан Бөкейхановтың «Киргизы» кітабында, М.Жұмабаевтің очерктерінде, Сәбит Мұқановтың «Аққан Жұлдыз» романында т.б мақала-газеттерде айтылған. Қазіргі уақытта Науан Хазіреттің өмірбаяны мен атқарған қызметтері жөнінде соңғы зерттеулерді жүргізгендердің қатарында Қ.Әбуев пен С.Ақтаевтің еңбектерін ерекше айтып кетуге тиіспіз. Ал енді бұл мақаламыздың жазылуына, жаңадан табылған С.Ғылманидің еңбектерінде Науан Хазірет туралы деректердің бар болғаны себеп болып отыр.



Науан Хазірет жас шағында  
Науан Хазірет в молодые годы



Науан Хазіреттің баласы - Қазеттай (1950 ж.)

### Қолданылған әдебиеттер

1. Валиханов Ч. Ч. Собрание сочинений в пяти томах. Том 17-Алма-Ата: 1984,432 с.
2. Садуақасов Т. Ел мен жер. (тарихи-танымдық жинақ)- Алматы: Дайк Пресс, 2003. 566 бет+48 бет жапсырма.
3. Әбуев Қ.Қ. Аблай-хан. Энциклопедия. Көкшетау, «Әрекет» ЖБК, 2013.
4. Әбуев Қ. Қ. Ч. Валиханов. Энциклопедия- Көкшетау, «Әрекет» ЖБК, 2013.
5. Уәлиханов Ш. Хандар, султандар Ғәм төрелер шежіресі. - Алматы, 1993, 1226.
6. Тарихи жырлар. 3-т., 106-б.
7. Есенберлин І. Хан Кене. (Көшпенділер) Алматы 1998 519-б.
8. Тарихи жырлар. 3-т, 22-б.
9. Жұмабаев М. Батыр Баян. А., 2000, 1916.; 97-104-б.6
10. Әуезов М. О. Хан Кене. А., «Жалын» 1993 149-6105-107-б.6.

**Майгельдиева Ш.М.**

доктор педагогических наук, профессор  
Кызылординский государственный университет им.Коркыт Ата  
г.Кызылорда, sharban56@mail.ru

## **ПРОБЛЕМА ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА К ОБУЧЕНИЮ ЯЗЫКАМ В СОВРЕМЕННОЙ ДИДАКТИКЕ И ЛИНГВОДИДАКТИКЕ**

*Түйін.* Бұл мақалада тілдерді үйренуге арналған интегративтік тұзғыр заманауи дидактика және лингводидактикадағы проблема ретінде қарастырылған.

*Резюме.* В данной статье интегративный подход к обучению языкам рассматривается как одна из актуальных проблем современной дидактики и лингводидактики.

*Summary.* The problem of the integrate approach to language training in modern didactics and linguadidactics.

Проблема осуществления интеграции знаний по различным дисциплинам на филологическом факультете представляется особенно актуальной вследствие комплексного характера профессиональной деятельности учителя русского языка для школ с нерусским языком обучения, которая предъявляет и определенные требования к подготовке студентов данного факультета. Это формирование у студентов общеучебных умений комплексного, интегрального применения полученных предметных знаний, способствующих в дальнейшем развитию у нерусских школьников основ целостного мировоззрения. Исследование явления интеграции, несмотря на относительную новизну проблемы, имеет достаточный опыт по количеству исследований и диапазону их направлений. Теория педагогической интеграции представлена в работах Н.С.Антонова, В.А.Байдака, Г.И.Батуриной, В.С.Безруковой, М.Н.Берулавы, В.А.Далингера, В.И.Загвязинского, К.Н.Курындиной, В.Н.Федоровой, В.Т.Фоменко, Н.К.Чапаева и др. Методологической основой интегративного подхода к обучению языкам является диалектический метод познания, который в педагогике и психологии рассматривается в плане оптимального сочетания абстрактного и конкретного знания. Исследователи В.В.Давыдов, И.Я.Гальперин, Д.Б.Эльконин и др. признают приоритет «исходных абстракций» обобщенных идей в обучении. Диалектическое единство абстрактного и конкретного находит свое проявление в интегративном обучении, которое позволяет в наибольшей степени (полноте) охватить все стороны изучаемого предмета. Интегративный подход в обучении выявляет общее, особенное и единичное в изучаемом объекте. Это усиливает взаимодействие анализа и синтеза, обобщения и конкретизации и способствует развитию умственных способностей обучающихся, т.к. показывает путь единичного к общему и от общего к частному.

Интегративный подход к обучению - это направление, предполагающее процесс освоения обучающимися общих универсальных правил, признаков, черт, присущих нескольким дисциплинам. В основе такого обучения при изучении каждой смежной учебной дисциплины новые компоненты знаний должны складываться в более сложные, иерархически построенные системы.

В условиях модернизации, на этапе развития образовательных систем идея интеграции становится не идеей или методическим приемом, а методологическим принципом, «краеугольным камнем» образования XXI века. Другими словами, интеграция в образовании – это развивающаяся система, обусловленная логикой развития самой науки, непосредственно связанная с тенденцией интеграции научных знаний вообще. Выводы о том, что интегрированное обучение способствует формированию системности мышления, мы находим в работах Н.М. Скаткина, В.В. Давыдова, Ю.К. Бабанского, М.А. Данилова, Б.П. Есипова, И.Д. Зверева, В.В. Ильина, И.Я. Лернера, Е.Н. Медынского, А.В. Усовой, В.Н. Федоровой, В.К.Павленко, К.Л.Кабдоловой, А.Чингисовой и др. Они базируются на психологических работах Б.Г. Ананьева, Д.Н. Богоявленского, Л.С. Выготского, П.Я. Гальперина, Н.А. Менчинской, Б.Ф. Ломова, Ю.А. Самарина, А.А. Смирнова, Е.Н. Кабаковой-Меллер, Л.В. Занкова и др. Требование системности означает, что на переднем плане должно находиться не познание отдельных предметов, а отношения зависимости. По их мнению, конкретное понятие существует не само по себе, а во взаимоотношениях с другими понятиями.

Разработка теории межпредметных связей решает такие дидактические задачи, как актуализация знаний учащихся, их обобщение и систематизация, что способствует осуществлению интеграции в обучении. Феномен «межпредметные связи» в современной педагогике и дидактике определяется, как:

- дидактическое условие повышения эффективности усвоения знаний, умений и навыков;
- условие развития познавательной активности и самостоятельности школьников в учебной

деятельности, формирования их познавательных интересов;

- средство реализации принципов систематичности и научности обучения;
- условие повышения роли обучения в формировании научного мировоззрения;
- самостоятельный принцип обучения;
- одно из условий повышения научного уровня знаний.

Как видим, в настоящее время нет однозначного определения понятию «межпредметные связи». Обзор различных точек зрения на феномен межпредметных связей показывает его многозначность и многофункциональность.

В своем исследовании мы обращаем особое внимание на связи взаимодействия в процессе обучения, на использовании специфической связи, близкородственных в социальном и дидактическом отношении учебных предметов [1;5]. На наш взгляд, в целостном процессе обучения решающую роль имеет характер связи взаимодействия, ибо только в активном взаимодействии обучающего и обучаемых и возникает собственно процесс развивающего обучения. Интегративность определяется исследователями как явление, основной чертой которого является гармоничное соединение в целое ранее самостоятельно функционировавших частей. При этом каждая интегрированная часть не теряет своей внутренней самостоятельности, а ее содержание углубляется и обогащается за счет установления связей между характеристиками всех составляющих частей целого.

Учитывая и основываясь на данные толкования, можно предположить, что интеграция содержания трактуется, с одной стороны, как система, имеющая определенные функции и структуру, и с другой стороны, - как объективный педагогический процесс, предполагающий различные ступени своего развития.

Как показал анализ дидактической литературы, на сегодняшний день существует большое количество определений интеграции:

- интеграция - «система органически связанных учебных дисциплин, построенная по аналогии с окружающим миром» [2;.53-55];
- интеграция - «процесс сближения и связи наук, происходящий наряду с процессом дифференциации, представляет собой высокую форму воплощения межпредметных связей на качественно новой ступени обучения [3;45-49];
- интеграция - «ведущая форма организации содержания образования на основе всеобщности и единства законов природы, целостности восприятия субъектом окружающего мира» [4; 52-55].

Более полные понятия интеграции в педагогике, на наш взгляд, дает В.С.Безрукова. По ее мнению, возможно следующее построение определений интеграции, в частности педагогической, в зависимости от выбранных оснований:

-Педагогическая интеграция - высшая форма взаимосвязи (разделов образования, этапов образования), которой присущи нерасторжимость компонентов, новая объективность - монообъект, новая структура, новые функции вступающих в связь объектов. (Основание для определения - специфические характеристики интеграции как высшей формы взаимосвязи).

- Педагогическая интеграция - это высшая форма выражения единства целей, принципов содержания, форм организации процесса обучения и воспитания, осуществляемых в нескольких разделах образования, направленная на интенсификацию системы подготовки учащихся. (Основание для определения - содержание образования),

- Педагогическая интеграция - это создание укрупненных педагогических единиц на основе взаимосвязи различных компонентов учебно-воспитательного процесса нескольких разделов подготовки учащихся. (Основание для определения - понятие укрупненных педагогических единиц) [5].

На наш взгляд, в рамках исследования данной проблемы можно опираться на понятие педагогической интеграции, данное В.С.Безруковой по основанию содержания образования.

Интеграция не отделяется от предметности и не противопоставляется ей. Предметность становится наиболее общей формой реализации интегративного подхода в педагогическом процессе. Это позволяет проводить научные исследования и на уровне системных внутриспредметных отношений, анализировать и синтезировать отдельные процессуальные и функциональные составляющие обучения. Любая дисциплина может рассматриваться как сложноорганизованная система, что создает предпосылки для моделирования процессов, происходящих в пределах учебного предмета как автономной дидактической системы.

В настоящее время в педагогической литературе происходит процесс формирования понятийно-терминологического обеспечения интегративной проблемы. Видимо поэтому большинство исследователей в своих работах делают акцент на раскрытие сущности интегративного подхода в

обучении, описывая механизм его реализации не давая при этом конкретного определения самому понятию. Так, российский ученый Н.К. Чапаев выделяет следующий ряд инвариантных понятий категориального поля интеграции: интегральный потенциал, интегральная информация и интегральная часть, которые применимы в интегративном обучении [6; 75]. Им выделяется три уровня интегративных возможностей или интегрального потенциала в конструировании содержания учебного предмета:

- взаимосвязь - при изложении содержания учебного предмета даются случайные, отрывочные сведения из различных дисциплин;
- межпредметные связи - инопредметный материал отбирается заранее и присоединяется к основному с учетом требований гармонии, необходимости и достаточности;
- интеграция - предполагает создание курса, дисциплины, предмета, раздела, программы и т.д., в которых происходит слияние фактов, идей, понятий, принципов, законов, теорий различных наук и видов человеческой деятельности.

Интегральная информация «выражает свойства кооперирующихся частей вступать в интеграционные связи» [6; 76]. Органическим эквивалентом этого понятия является «интегративная готовность». Интегральная часть определяется как существенная составляющая целого, без которого оно немислимо как таковое.

Опираясь на указанные инвариантные понятия, мы считаем, что интегративный подход к обучению можно определить как реализацию интегрального потенциала учебного предмета, которая подразумевает выделение интегральной части как связеобразующего стержня и интегральной информации, определяющей направление интеграции. Интегральные возможности содержания учебных дисциплин по курсам русского языка и казахского языка заложены в самих целях обучения, предусмотренных Госстандартом и Программами этих дисциплин. Интегральный потенциал - общие цели обучения русскому и родному языкам - требует выделения интегральной части в содержании учебных дисциплин как связеобразующего стержня. В связи с этим необходимо выделить интегральное ядро понятий по сходному теоретическому материалу, создать единую «сквозную» систему (родной-русский) изучения этого материала и формирования учебно-познавательных умений и навыков, которая характеризуется:

- а) организацией переноса знаний, умений и навыков в процессе изучения сходного теоретического материала;
- б) разумным подходом к выбору методов и приемов работы при изучении сходного и несходного языкового материала;
- в) созданием типологии учебно-языковых заданий, предусматривающей, с одной стороны, организацию транспозиции на уровне лингвистической и коммуникативной компетенции, и с другой, работу по предупреждению и преодолению речевой интерференции.

Усвоение интегральной части, т.е. содержания обучения русскому и родному языкам, будет способствовать формированию и совершенствованию полученных в процессе обучения интегративных информаций. В конечном итоге студенты овладевают компетенциями - коммуникативной, лингвистической, языковой, культуроведческой, и в целом завершается процесс формирования у языковой личности билингвальной компетенции.

Таким образом, интегративный подход к обучению студентов филологического факультета выражается в конструировании содержания учебных предметов с учетом рассмотренных интегративных парадигм и освоения межпредметных, общенаучных филологических знаний и видов деятельности, способствующих формированию целостного мировоззрения. Качество подготовки студентов в значительной мере зависит от степени обеспечения учебными планами дисциплин, методами, средствами и формами обучения диалектической взаимосвязи и преемственности изучаемых предметов, а также от способности преподавателя поддерживать положительную мотивацию студентов к самостоятельному выявлению таких взаимосвязей. Интегративный подход согласно своей методологической основе — философской идее целостности человека - предполагает обеспечить непрерывность и целостность профессионально-личностного становления будущего специалиста-учителя. Данный подход дает возможность создать условия для выбора студентам жизненной (педагогической) позиции, для включения его личности в процесс самосовершенствования во всех сферах деятельности. «Интегративный подход - это специфический способ достижения целостности, внутреннего единства, целесообразности взаимодействия всех подсистем и предметных областей образовательного процесса».[7; С.52].

Таким образом, в самом общем виде, интегративный подход можно определить как стратегическое направление на координацию и интеграцию обучения студентов языкам, родному и неродному, как

средству развития, формирования и совершенствования коммуникативной, лингвистической компетенций в области языкового образования. Интегративный подход как стратегическое направление в обучении предполагает взаимосвязь изучаемых предметов, очень близких по своим целям и задачам для целостной подачи учебного материала и формирования у обучающихся более полного освоения. Формами осуществления интегративного подхода в обучении близкородственных предметов должны выступить межпредметная связь, координация и интеграция.

Предлагаемая нами концепция интегративного подхода к обучению языкам основывается в первую очередь на такой взаимосвязи, составными элементами которой являются координация и интеграция. На наш взгляд, процесс интеграции не только объединяет при изучении предметов сходные явления, но и устраняет дублирующие моменты, способствуя приобретению навыков обучения в более сжатые сроки. Координация при такой взаимосвязи служит предпосылкой для интеграции. В вузовском обучении дисциплины русского и казахского языков считаются родственными дисциплинами, т.к. у них наблюдается совпадение тем, общих проблем и вопросов в области преподавания предметов. Однако они рассматриваются и решаются изолированно, хотя все они, в той или иной степени, обладают интеграционным потенциалом.

Нужно отметить, что на практике остается нерешенным вопрос о том, каким образом их интегрировать, ведь необходимость и возможность интеграции зависит от многих условий. Американский педагог Р.Фогарти выделяет десять вариантов интеграции содержания образования. Среди них: интеграция материала внутри предмета; межпредметные связи, включающие два или более предметов; объединение материала по теме, понятиям или навыкам; интегрированные учебные программы и курсы. Высшей стадией интеграции считается использование информации различных дисциплин при проведении учебного проекта, исследования в старших классах школы, вузах или аспирантуре. Изучая возможности интеграции в преподавании практических курсов русского и казахского языков, мы пришли к выводу о возможности нахождения «общей платформы сближения предметных связей» и необходимости определения степени интеграции в процессе обучения языкам. Данная мысль подтверждается и теорией языковых универсалий, которая предполагает, что и родственные, и непосредственные языки имеют а) единый принцип построения; б) абсолютно одинаковые разделы на уровне лексики, фонетики, словообразования, морфологии и синтаксиса. Значит, интегративный подход в обучении русскому и родному языкам направлен на осуществление их взаимосвязи с помощью интеграции, предполагающей проведение сопоставительного анализа для выявления общего и дифференциального в изучаемых языках и координации на уровне содержания изучаемых предметов, по времени изучения материала в деятельности преподавателей русского и родного языков. Однако внедрение концепции интегративного подхода в обучении языкам еще не получило развития и требует дальнейшего теоретического обоснования технологии такого обучения применительно к условиям конкретной национальной образовательной системы.

Интегративный подход на современном этапе должен осуществляться в специально организованном и управляемом учебном процессе на основе общего отбора учебных материалов, системы мотивирующих коммуникативную компетенцию учебно-языковых заданий речемыслительного характера и путем стимулирования последовательно усложняющихся речевых действий учебного характера.

#### *Литература:*

1. *Что значит язык и владеть им.* / Под ред. Н.М. Шанского – Л.: Просвещение, 1989. - С.5.
2. *Гилязова О.Г. Интеграция содержания учебных дисциплин как фактор повышения качества подготовки учителей в вузе // Интегративные процессы в подготовке специалиста на основе государственного стандарта.* - Рязань: Изд. Ряз. гос. пед. ун-та, 1997. – С. 53-55.
3. *Сердюкова Н.С. Интеграция учебных занятий в начальной школе // Начальная школа, - 1994. - № 11. - С.45-49.*
4. *Монахова Г.А. Образование как рабочее поле интеграции // Педагогика. - №3. – 1997. - С. 52-55.*
5. *Безрукова В.С. В поисках перспективы // Советская педагогика. - 1986. - № 9. - С.68-72.*
6. *Чапаев Н.К. Категориальное поле органической парадигмы интеграции: персоналистически - педагогический аспект // Понятийный аппарат педагогики образования: Сб. научн. тр. / Отв. ред. Е.В. Ткаченко. Выпуск 1. - Екатеринбург, 1995. - С.61-77.*
7. *Галицких Е.О. Интегративный подход к профессионально – личностному становлению будущего педагога. – Стандарты и мониторинг. - №4. - 2001. - С.50- 54.*
8. *Майгельдиева Ш.М. Интегративный подход к обучению разносистемным языкам / Монография. – Германия, Саарбрукен: Palmarium Academic Publishing, 2014. – 204с.*

**Жұманова Г.Ж.**

магистр, шет тілдері кафедрасының оқытушысы

**Абдрахманова Қ.М.**

шет тілдері кафедрасының аға оқытушысы

Ш.Уәлиханов атындағы КМУ, Көкшетау, talgar88@mail.ru

## **АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНІҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ РӨЛІ**

***Түйін.** Бұл мақалада ағылшын тілі пәнін оқытуда қолданылатын жаңа әдістер мен озық технология үлгілері жайында баяндалған. Шетел тілін оқытудың басты мақсаты – студенттерің шетел тілінде ауызша және жазбаша (сөйлеу, тыңдап түсіну, оқу, жазу) қабілеттіліктерін соңғы озық әдістерді қолдана отырып дамыту.*

***Резюме.** В этой статье рассматриваются новейшие методы и передовые технологии, используемые в преподавании английского языка. Основной целью обучения иностранному языку является развитие способности студентов в устном и письменном (речь, слушание, чтение, письмо) на иностранных языках с использованием новейших передовых методов.*

***Summary.** This article examines the methods and advanced technologies used in teaching English. The main purpose of teaching the foreign language is to develop students' oral and written (speaking, listening, reading, writing) abilities in foreign languages using the latest advanced methods.*

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауын қолдау мақсатын көздеп, «Нұр Отан» Халықтық Демократиялық партиясы Алматы облыстық филиалы шет тілін үйрену бастамасын көтеруде. 2050 жылға дейінгі кезеңге арналған еліміздің даму стратегиясында қазақ тілін өркендету мен оны мемлекеттік деңгейде орнықтыру мәселесіне айрықша мән берілген. Бұл болашақта қолданылатын латын әліпбиімен тікелей байланысты. [1].

Қазақстан Республикасының мемлекетаралық тілі – ағылшын тілін жаңа технологиялар арқылы оқыту ісі күннен-күнге өзекті болып келеді. Тілді ақпараттық-коммуникативтік технология арқылы оқыту – тіл үйренушінің өз бетімен тіл үйрену қабілеттерін жетілдіруіне игі ықпал ететін тиімді жүйе болып табылады. Еліміз жылдар бойы аңсаған тәуелсіздікке қол жеткізісімен, шет тілі де мемлекетаралық тіл мәртебесіне ие болды. Ендігі кезекте шет тілінің қолданылу аясын кеңейту кезек күттірмес мәселенің бірі болды. Осы орайда, ағылшын тілі пәніне көңіл де, ықылас та жылдан жылға артып, оны оқытудың тиімді әдіс- тәсілдері, технологиялары бойынша зерттеу жұмыстары, оларды тәжірибеге енгізу шаралары қолға алынды. Ағылшын тілін саналы меңгерту, оны өз деңгейінде қажеттілікке айналдыру, бір жылғы мәселе емес, сондықтан ағылшын тілін оқыту ісімен шұғылданатын мамандар арасында туындайтын бір сұрақ: ағылшын тілінде өз ойын ауызша және жазбаша еркін жеткізе алуға қалай үйрету керек? Оқушыны ынталандыру үшін қандай әдіс-тәсілдерді, технологияларды қолданған жөн? Сонымен қатар оқушылар интеллектуалдық, шығармашылық және коммуникативтік істерін дамыта алады, оқушының оқу белсенділігі артады, сабақтың негізгі кезеңдерінің бәрінде оқушыларға шығармашылық жұмысты ұсынуға болады. Қазіргі заманда ғылымсыз жан-жақты дамыған өркениетті елдердің қатарына қосылу мүмкін емес. Ал мектеп мұғалімдерінің бүгінгі заманға сай берілген сабақтары осы мәселелерді шешуші күш болып отыр. Әрине, барлығын байланыстыру, жүйелеу оңай жұмыс емес, бірақ белгілі бір жетістікке жету үшін, «тілдердің үш тұғырлылығының» болуы үшін, нәтижесін көруге болатын сияқты. Үш тілді болу - қазіргі заман талабы. Өркениет көшінен қалмай, соған сәйкес қадам жасауға, толыққанды білім алуға қол жеткізуге үлесімізді қосуымыз керек. Экономикадағы табыстар мамандардың біліміне, біліктілігіне байланысты екендігін білеміз. Ұлы ағартушы Б.Алтынсарин: «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, өйткені жақсы мұғалім - мектептің жүрегі» деген екен. Онда «мектептің жүрегі» болумен қатар, жаңа егемен еліміздің ұрпағын жаңа білім нәрін сусындатып, саналы тәрбие, сапалы білім беретін білімді, білікті ұстаз болуымыз қажет [2]. Білім беру саласында түрлі технологиялар енгізілуде, бірақ олардың ішінен қажеттісін тандап, сабақтың әр кезеңінде тиімді қолдану басты талап. Мәселе технологияларды кеңінен пайдалану емес, мәселе - тұлғаны нәтижеге бағыттай білім беруде. Қазіргі таңда айтар болсақ, көрнекілік әдісі мен техникалық құралдарды қолдану әдісін ақпараттық-коммуникативтік технологияның бір өзі атқара алады. Ақпараттық технология – ақпараттарды жинау, сақтау және өңдеу үшін бір технологиялық тізбекте біріктірілген әдістер мен өндірістік және бағдарламалық-технологиялық құралдардың жиынтығы. Қазіргі кезде сабақта ақпараттық технологияларды бәріміз кеңінен қолданамыз. Қазақ әдебиетінің классигі, ұлы атамыз Абай Құнанбайұлы: «Шәкірттерің жақсы оқу үшін, оның оқуға деген ынтасы және қызығушылығы зор болу керек», - деген. Расында да, тек ғана жігерлі, әр нәрсені үнемі білгісі келген, табандылығын, шыдамдылығын көрсеткен адам ғана мақсатына жетеді. Ағылшын тілді

оқытуда жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан-жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындаған қызметтерін жеңілдетіп, осы іскерліктің ұстанымды жаңа тәсілдерінің пайда болуына мүмкіндік туғызады. Осындай жаңа жолдардың біріне ақпараттық оқыту жүйесіндегі компьютерлік бағдарламалардың түрлері арқылы тіл үйретуді жатқызуға болады. [3].

Оқушылардың сөйлеу тілін дамытуда диалогтың да берері мол. Диалог – сөйлесудің ең негізгі түрі болып саналады. Адамдар арасындағы қарым-қатынас амандасудан басталады. Мұғалім сабаққа кіргеннен оқушылармен диалогта болады. Оқушыларға белгілі бір тақырыпта тапсырмалар беру арқылы сұхбаттар құрылады. Диалогтік сөйлесуді естіп-тыңдаумен біртұтас та, жекелей де пайдалануға болады. Мақсатты ұйымдастырылған жағдаяттар арқылы ауызекі сөйлесуге үйрету - оқушыларды қызықтырады. Диалогтік сөйлеу коммуникативтік оқытудың негізгі ұстанымына сәйкес келеді. Коммуникативтіліктің жауап алынған жағдайда ғана жүзеге асуы оның ұстанымы болып есептеледі. Ауызекі сөйлесу – жауаптасу арқылы жүзеге асады, ал жауаптасуға дейінгі дайындық кезеңдерін былайша сараланады:

I кезең: диалогпен танысу;

II кезең: диалогті жаттау;

III кезең: диалогті қойылымға айналдыру, яғни сөйлесім іс-әрекетін қойылым іс-әрекетімен ұштастыру;

Жазуды оқыту.

Жұмыстың бұл түрі сауатты жазу дағдыларымен, есте сақтау қабілеттерін дамытады, әрі пернетақтаны меңгеруге септігін тигізеді. Тыңдау, сауатты жазу, әріптерді теру секілді үш іс-әрекетті бір уақытта біріктіреді. [4]. Коммуникативтік сөйлеу әрекетінің қай түрі болса да лексикалық-грамматикалық дайындық деңгейіне сүйенеді. Белсенді сөйлеу әрекетін ұйымдастыруда ауызекі жауаптасу мен мәтін бойынша жұмыс негізгі құрал болып табылады. Сонымен қатар, ақпараттық оқу құралдары (компьютер, аудио-визуалды құралдар) бойынша да оқушылар белсенді коммуникацияға түсе алады. Ауызекі сөйлеу тілін қалыптастыруда сөздер мен сөз тіркестерінің қолданылуын, сөйлем құрастыруды, тұрақты сөз тіркестерін қолдануды, сұрақ қоюдың барлық түрлерін үйрену тиімді. Оқушылардың сөйлеу дағдылары ауызекі сөйлеу жүйесінен, сұраққа қысқа да толық жауап қарастыра алуынан, оқығандарын ауызша да, жазбаша да мазмұндап беретіндей дағды-машықтарынан, шығарма, хат жазу дағдыларынан құралады. Ағылшын тілін оқытуда ең алдымен тәжірибелік мақсат қойылады, оған оқушылардың сөздік қорларын байыту, сауатты жазуға үйрету, сөйлесуге, көргендерін, естігендерін әңгімелеп беруге үйрету қажет. Ал бұл іс-әрекеттерді сауатты да дұрыс жүзеге асыру үшін грамматикалық жұмыс жүргізілуі керек.

Ағылшын тілі - бүгінгі заманымыздың кілті, компьютер технологиясының кілті екені белгілі. Ағылшын тілі - ұлы әдебиет тілі. Бұл тілде әлемге әйгілі Вильям Шекспир, Джонаттан Свифт, Вальтер Скотт сөйлеген. Қазіргі заман мұғалімі тек өз пәнінің терең білгірі болу емес, тарихи-танымдық, педагогикалық-психологиялық сауатты, саяси-экономикалық білімді және ақпараттық-коммуникациялық білімді және ақпараттық-коммуникациялық технологияны жан-жақты меңгерген ақпараттық құзырлы маман болу керек. Біздің мемлекетімізде жаңа телекоммуникациялық құралдың дамып келе жатқаны сөзсіз. Қазіргі заман педагогтарына компьютер және мультимедиялық құралдарды қолданудың сабақ өту барсында өте тиімді тәсіл екені белгілі. Бұл құралдың қуаттылығы соншалықты онымен бірге білім жүйесіне жаңа әдістермен бірге әлемдік ойлаудың жаңа идеологиясы (шығармашылығы) енгізілді. [5].

Компьютерлік және ақпараттық технологиялар заман талабы. Бұл жұмыстың басты мақсаты компьютер желісін және мультимедиялық - электрондық құралдарды шет тілі сабағында тиімді қолдану, нақтылап айтқанда ағылшын тілі сабағында презентацияларды және мультимедиялық - электрондық құралдарды мектеп қабырғасында және білім беру процесінде терең қолдану. Ең тиімді программалардың бірі - Microsoft Power Point. Ол мұғалімге қысқа мерзімде өзінің үлкен дидактикалық материалдармен қамтамасыз етіп, компьютерлік білімін даярлауға көмектеседі. Және ол оқушылардың түрлі қабілеттерін ашады. Олар: есте сақтау, көру, есту, ойлау, эмоционалды, автоматты және т.б.

Интерактивті тақтамен презентацияны бірге қолдану оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын ерекше арттырады. Ағылшын тілі сабағында компьютерді, мультимедиялық және электрондық оқулықтарды және интерактивті тақтаны пайдаланғанда:

- лексиканы оқып үйретеді;
- сөйлеу ырғағын;
- диалог, монолог және рөлдік ойындарды;
- хат жазуға үйретеді;
- грамматикалық құрылымдарды түсіндіріп, оқушылардың есінде сақтауға көмектеседі.



Шетел тілін оқытудың басты мақсаты - оқытушыларға шетел тілінде қарым-қатынас жасауды базалық деңгейде игерту. Осыған сәйкес оқыту мазмұнына қарапайым коммуникативтік біліктілікті, қажетті жағдайда ауызша және жазбаша (сөз, тыңдап түсіну, оқу, жазу) өзара мәдени қарым-қатынас процессінде қолдана алу қабілеттілігі мен дайындығын қалыптастыруды қамтамсыз ететін тілдік, сөздік, әлеуметтік-мәдени білім, білік дағдылар енеді. Осы мақсатқа сай оқыту міндеттері екі үлкен бағыт бойынша белгіленеді. Танымдық бағыт бойынша:

- Оқушының лингвистикалық дүниетанымын қалыптастыру;
- Тілдің қоғамдық-әлеуметтік мәнін түсіндіру: (Қазіргі уақыт талабына сай шетел тілінің пән ретінде қажеттілігі күннен-күнге артып отыр. Ол қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және жалпы мәдени алға басуында қозғаушы фактор болуда.)

- Оқушының тілін дамыту, тілдік шығармашылық қабілеттерін жетілдіру;

- Сөз мәдениетін таныту;

- Пікірталас мәдениетін жетілдіру;

- Сөйлеу түрін, сөйлеу тәсілін меңгерту;

- Оқушылардың логикалық ойлауының бір ізді болуын қалыптастыру;

Коммуникативтік, практикалық бағыт бойынша:

- Оқушыларға тіл нормаларын меңгерту;

- Тілдік сауаттылығын арттыру;

- Оқушылардың тілдік - эстетикалық талғамдарын қалыптастыру;

- Этикет нормаларына сай тіл мәдениетін жетілдіру;

- Сөйлеу әрекетіне қажетті заңдылықтар мен талаптарды меңгерту;

- Шығармашылық қабілеттерін дамыту;

- Қарым-қатынас талаптарына сай іскерліктерде қолдана білу;

- Пікірталас түрлеріне сай сөз қолдану біліктілігін қалыптастыру; [6].

Бұл міндеттердің жүзеге асырылуы тілдік білімнің (мұның қай - қайсысы да тіл арқылы баланың логикалық ойлауын дамытуға, қарым-қатынастық дағдыларын жетілдіруге, сөз әрекетінің түрлеріне) қатынасты машықтануына әсерін тигізеді.

Қазіргі кезде ағылшын тілімен компьютер, телекоммуникациялық құралдарды меңгеруді уақыттың өзі талап етеді, тіпті кейінгі жылдары олардың рөлі арта түсуде. Компьютерлік оқыту бағдарламаларының қай қайсы болмасын өз мазмұнынан грамматикалық жұмыс жүргізуді тыс қалдырмайды, белгілі бір грамматикалық құрылымның жұмыстарын қамтиды.

Компьютердің білім беру құралы ретінде кең таралуының негізгі алғы шарттарын ғалымдар төмендегідей саралайды:

1. Компьютер шексіз ақпарат әлемінде енуге және ақпаратты жүйелі түрде талдап, сараптауға мүмкіндік береді. Ақпаратты алудағы жоғары жылдамдық адамның ақпараттық мәдениетінің үнемі өсуіне жағдай жасайды.

2. Компьютер адамның зерттеу-танымдық әрекетінің әмбебап құралы ретінде ерекшелінеді.

3. Өзге құралдардан компьютердің ерекшелігі – оның қатысымдық құрал бола білуі. Яғни, білімгер, ол арқылы қатысымның барлық түрлерін жүзеге асыра алады. Бұл – мәтіндерді оқу, сұхбат жасау, жазу, тыңдау әрекеттері. Тіл үйренуде бұл мүмкіншіліктер ең маңызды болмақ.

4. Құрал білімгерлерге өз әрекеттерінің нәтижесін айқын көрсете алады. Білім алуда дұрыс шешім жасай білуге деген оқушылардың өзіндік тәсілін, стратегиясын қалыптастырады.

5. Компьютердің көмегімен жаттығулардың кешенді түрлерін аз уақытта орындау мүмкіншілігі туындайды.

Ағылшын тілі сабағында компьютерді қолдану мәтіндер мен ақпаратты білуге жол ашады. Тіпті нашар оқитын оқушылардың өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, өйткені кейбір жағдайларда компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді. [7].

#### **Пайдаланылған әдебиеттер**

1. Білім заңы. Алматы, 2007 ж.

2. А. Иманбаева, Оқу-тәрбие үрдісін ақпараттандыру ділгірлігі. Қазақстан мектебі, №2, 2000

3. Дмитриева Е.И. Основная методическая проблема дистанционного обучения иностранным языкам через компьютерные телекоммуникационные сети Интернет //М., ИЯШ, 1998, №1, с. 27-32.

4. Андреев В.И. Проблемы педагогического мониторинга качеств. образования //М., Известия Российской академии образования, 2001, №1, 86-90.

5. Маткин В.А. Обоснование ценностно-синергетического подхода к подготовкам специалиста-профессионала //М., Вестник высшей школы, 1999, №6, с. 63-67.

6. Полат Е.С. Интернет на уроках иностранного языка//М., ИЯШ, 2001, №2, с. 24-28.

7. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка //М., ИЯШ 2000, №3, с. 34-37.

**Есетова Айнур Такеевна,**  
к.п.н. старший преподаватель, Казахская национальная консерватория  
имени Курмангазы, г. Алматы, esimail5577@gmail.com

**Атембаева Гульнара Айдашевна,**  
м.п.н. преподаватель, Казахская национальная консерватория  
имени Курмангазы, г. Алматы, gulnaranuar@mail.ru

## УЧЁТ СПЕЦИАЛЬНОСТИ В ВУЗОВСКОМ КУРСЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РУССКОГО ЯЗЫКА

***Түйін.** Мақала жоғарғы шағармашылық оқу орнының студенттеріне орыс тілін оқытудың кәсіптік бағдарлау мәселесіне арналған.*

*Кәсіби- коммуникативті құзреттік қалыптастыратын кәсіптік коммуникативтік білім беруді қалыптастыру, студенттерге болашақ музыкант үшін кәсіби дайындықтың құрамдас бөлігі ретінде сөлеу мәдениетін кәсіби орыс тілін жетілдіру курсы менгеруге оң мотивациялық негіз қалыптастыруға бағытталған.*

*Мамандық бойынша сөлеу белсенділігін оқытудың басым бағыты «Кәсіптік орыс тілі» курсы жалпы білім беру гуманитарлық және арнайы университеттік пәндермен үйлестіру. Мақалада пәннің мазмұнын коммуникативтік және профилдік (бейіндік) бағдарланған оқу материалын енгізу, инновациялық әдістерді енгізу жолдары көрсетілген.*

*Автордың болашақ мамандық бойынша білім алушыларға қалыптасқан биінді мәтіндер және олардың бейіндік-коммуникативтік құзреттілігін дамытуға ықпал ететін жаттығулар кешені іріктеп алынған.*

***Түйінді сөздер:** профилді- коммуникативті құзреттілік, мамандық, мәтін, мәтіндік- бағдарлы әдіс, ән өнері, термин, жаттығу жүйесі.*

*Түйін. Статья посвящена проблеме профессиональной направленности обучения русскому языку студентов творческого вуза. Формирование профильно-коммуникативной компетенции ориентировано на создание положительной мотивационной основы для освоения студентами курса профессионального русского языка, повышение их речевой культуры как составляющей профессиональной подготовки будущего музыканта.*

*Приоритетным направлением обучения речевой деятельности с учетом специальности является межпредметная координация курса «Профессиональный русский язык» с общеобразовательными гуманитарными и специальными вузовскими дисциплинами. В статье показаны пути включения в содержание дисциплины коммуникативно и профильно ориентированного учебного материала, внедрения инновационных приемов.*

*Автором отобраны профильные тексты, формирующие у студентов знания о будущей специальности и разработан комплекс упражнений, способствующих развитию их профильно-коммуникативной компетенции.*

***Ключевые слова:** Профильно-коммуникативная компетенция, специальность, текст, текстоцентрический подход, музыкаведение, термин, система упражнений.*

***Summary.** The article is devoted to the problem of the professional orientation of teaching the Russian language to students of a creative higher educational institution. Formation of profile-communicative competence is focused on creating a positive motivational basis for mastering the students' professional Russian language course, enhancing their speech culture as a component of professional training for a future musician.*

*Priority direction of training of speech activity taking into account the specialty is interdisciplinary coordination of the course "Professional Russian language" with general educational humanities and special university subjects. The article shows the ways of including in the content of the discipline communicatively and profile oriented educational material, the introduction of innovative techniques.*

*The author selected profile texts that form students' knowledge of the future specialty and developed a set of exercises that promote the development of their profile-communicative competence.*

***Keywords:** Profile-communicative competence, specialty, text, text-centric approach, musicology, term, system of exercises.*

Основой национальной образовательной системы Казахстана и ее конкурентоспособности является качество образования. Выпускник творческого вуза должен обладать не только высоким уровнем профессиональной подготовки, но и быть коммуникабельным, оперировать полученной информацией на русском языке в соответствии с его нормативными требованиями в специальной системе речевой коммуникации. В условиях модернизации высшей школы и усиления ее практической направленности востребованной представляется профильно-коммуникативная компетенция (ПКК), т.е. способность решать средствами изучаемого языка коммуникативные задачи не только в социально-бытовой, социально-культурной, но и в учебно-профессиональной сфере, готовности использовать научную литературу по специальности для получения информации, способствующей становлению профессиональной компетентности, которая является важным компонентом системы учебного целеполагания [1,7]. Формирование ПКК во взаимосвязи с языковой, речевой, коммуникативной, социокультурной компетенциями ориентировано на создание положительной мотивационной основы для освоения студентами курса профессионального русского языка, повышение их речевой культуры как составляющей профессиональной подготовки будущего музыканта.

Приоритетным направлением обучения речевой деятельности с учетом специальности является межпредметная координация курса «Профессиональный русский язык» с общеобразовательными гуманитарными и специальными вузовскими дисциплинами. Качество языковой и речевой подготовки должно обеспечиваться и реализовываться в учебном процессе путем включения в содержание дисциплины коммуникативно и профильно ориентированного учебного - языкового, речевого, текстового - материала, внедрения инновационных приемов, мониторинга учебной деятельности студентов.

Наиболее оптимальный путь осуществления профессиональной направленности обучения – реализация текстоцентрического подхода при освоении этого курса, что позволит отобрать профессионально-ориентированный языковой материал, прежде всего профильные тексты, формирующие у студентов знания о будущей специальности, и разработать комплекс упражнений, способствующих развитию ПКК.

Текст (от лат. *textum* – связь, соединение) – основная единица коммуникации, которой человек пользуется в процессе речевого общения. Под текстом вслед за И.Р.Гальпериным подразумевается «произведение речетворческого процесса, обладающее завершенностью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанное в соответствии с типом этого документа, произведение, состоящее из названия (заголовка) и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединенных разными типами логической, лексической, грамматической, стилистической связи, имеющее определенную целенаправленность и прагматическую установку» [2]. К существенным признакам текста относят целостность, связность, завершенность. Текст всегда характеризуется отнесенностью к определенному стилю – разговорному, публицистическому, научному и др.

Нами была создана текстотека под общим названием «Моя будущая профессия». Тексты научно-популярного, учебно-научного и собственно научного подстилей распределены по 10 тематическим блокам, отражающим наиболее значимые проблемы, связанные с будущей специальностью. Так, это такие блоки, как: «Музыковедение – наука о музыке. Теория и история музыки», «Изучение мелодии, гармонии, полифонии, сольфеджио, музыкального ритма и метра, инструментовки», «Анализ музыкального произведения и музыкальных форм», «Музыкальная журналистика», «Известные музыковеды Казахстана: Жубанов А.К., Мынбаев Т.К., Аравин П.В.», «Особенности музыкально-исторического исследования. Музыкальная культура народов мира», «Фортепианное творчество. Концерты, циклы», «Жанр, стиль, род и направление в музыке», «Камерно-инструментальное творчество. Концерты для скрипки, сонаты», «Продвижение музыкальных проектов» [3, 25].

Таким образом, отобранный текстовый материал направлен на создание определенной системы речевого общения с учетом специальности обучающихся, привитие аналитических навыков (выделение основной, необходимой или несущественной информации, дифференциация значимой и незначимой информации, сопоставление извлеченной из текста информации со своим опытом, имеющейся информацией и знаниями), практических навыков (использование сформированной языковой компетенции для совершенствования слухопроизносительных и ритмико-интонационных навыков, адекватного восприятия и понимания письменного текста, извлечения и передачи полученной информации в устной или письменной форме, пользование языковой и контекстуальной догадкой при чтении текста, прогнозирование его содержания по заголовку, началу текста, выделение ключевых слов и др.); творческих навыков (пользование справочной литературой, в том числе словарями, систематизация и обобщение информации, фиксирование ее в форме тезисов и др.); коммуникативных навыков (интерпретация полученной информации, использование музыкальных терминов в процессе речевых высказываний в форме устных и письменных текстов, ведение дискуссии, обоснование своей точки зрения и др.); социальных навыков (соблюдение этики межкультурного и профессионального общения).

В рассматриваемом аспекте важным фактором повышения качества обучения профессиональному русскому языку является рациональная система учебных заданий на текстовой основе, через которую реализуются образовательные, коммуникативные, воспитательные цели занятий, а также познавательная деятельность обучающихся. Ниже предлагается профильно-ориентированный комплекс текстовых упражнений, предназначенный для студентов, обучающихся по специальности «Музыковедение».

#### ***Влияние музыки на человеческий организм***

*Использование звука и музыки для исцеления возникло в самом начале истории человечества. Документально подтверждено, что шаманы и целители аборигенных народов, использующие такие инструменты, как человеческий голос, флейты, барабаны и другие ударные инструменты, способны изменять состояние мозга. Опыты показали, например, что некоторые ритмы барабанов усиливают активность состояния сознания связанного с вдохновением, повышенным уровнем творческой активности.*

*Архитектура музыки — ритм и тембр — создают изменения в работе мозга, стимулируя его через слух. Вибрационная природа звуков и музыки создаёт язык, который понимают наше тело и сознание. При этом «язык» значит не «слова», а «информация», что с латинского «informat» значит «форма». Иначе говоря, музыка — это процесс смены акустических форм. Если бы мы увидели формы, создаваемые музыкой, то увидели бы структуры, сходные с горами, долинами, деревьями, микроорганизмами и галактиками.*

*Доктор Оно из штата Калифорния смог подобрать музыкальную ноту к каждой из аминокислот, составляющих код ДНК. Он смог записать музыку, которую «играют» спирали ДНК различных живых существ. Это не разрозненные звуки, а настоящие мелодии. В одном из своих экспериментов он записал мелодию определённого типа раковых клеток. Она оказалась поразительно похожей на «Траурный марш» Шопена. Возможно, Шопен интуитивно воспринял эту мелодию у самой природы?*

(По Н.В. Темниковой)

I. Предтекстовые упражнения – вид упражнений по отношению к процессу чтения текста. Задача предтекстовых заданий – «целенаправленное формирование психологических механизмов чтения, объяснение значений новых слов и грамматических явлений и тренировка в их употреблении, снятие возможных социокультурных и содержательных трудностей текста» [4, 210].

I.1. Ознакомьтесь с названием текста. Догадитесь по его заголовку, о чем данный текст?

I.2. Прочитайте текст. Найдите в тексте слова, которые соответствуют следующим толкованиям: «тот, кто исцеляет от чего-нибудь» [5, 776], «колдун-знахарь, служитель культа у некоторых народов, сохраняющих религию, основанную на вере в духов» [5, 791].

I.3. Найдите в тексте музыкальные термины и запишите их в начальной форме. Объясните значение терминов.

I.4. Какое смысловое значение придает элемент *микро-* в слове *микроорганизмы*?

I.5. В какой области науки используются термины *код ДНК, спирали, аминокислоты, микроорганизмы, раковые клетки*? Обоснуйте свой ответ.

I.6. Переведите на родной язык слова *исцеление, документально, стимулируя, разрозненные, поразительно, похожий*. Укажите их частеречную принадлежность. Найдите особые формы глагола.

I.7. В каком значении употреблено существительное *архитектура* в словосочетании *архитектура музыки*? Приведите примеры, иллюстрирующие прямое, основное значение этого слова.

I.8. Объясните значение глагола *играют*. Почему он взят в кавычки?

I.9. Подберите синонимы к существительным *использование, опыт, архитектура*.

I.10. Подберите антонимы к следующим словам: *начало, активность, усиливают, повышенный, живой*.

II. Притекстовые упражнения ориентированы на формирование коммуникативной установки на чтение, нацеливают обучающихся на «извлечение информации из текста и проверку того, как эта информация понимается и усваивается» [5, 220].

II.1. Определите тему и основную мысль текста «Влияние музыки на человеческий организм».

II.2. Сформулируйте 3-5 «тонких» вопросов (требующие простого, односложного ответа) к прочитанному тексту и задайте их друг другу.

II.3. Сформулируйте 3-5 «толстых» вопросов (требующие подробного, развернутого ответа) к прочитанному тексту и задайте их друг другу.

II.4. Разделите текст на смысловые части (абзацы) и сформулируйте микротему каждого абзаца.

II.5. Составьте простой назывной план для подготовки к устному пересказу. II.6. Выделите в прочитанном тексте основную (главную) и несущественную (второстепенную) информацию.

II.7. Передайте основную информацию текста одним предложением.

II.8. Как бы вы озаглавили текст? Запишите свой заголовок текста.

II.9. Определите, к какому подстилю научного стиля относится текст «Влияние музыки на человеческий организм».

II.10. Укажите, какой тип речи преобладает в данном тексте. Обоснуйте свой ответ.

III. Послетекстовые упражнения направлены на «обеспечение контроля понимания прочитанного, успешность выполнения смысловой обработки информации в соответствии с вопросами и заданиями, сформулированными в притекстовых упражнениях» [5, 205]. Данный тип текстовых упражнений представлен заданиями с использованием инновационных приемов.

III.1. Заполните «Двухчастный дневник». В левой части дневника запишите 2-3 небольшие цитаты из текста «Влияние музыки на человеческий организм», которые произвели на вас наибольшее впечатление. В правой колонке вы должны объяснить, почему записали именно эти цитаты.

Цитата	Комментарий
--------	-------------

--	--

III.2. Заполните «Таблицу-синтез». Выделите из текста ключевые понятия и запишите их в 1-й графе. Затем во 2-й графе дайте толкование их значения или перевод на родной язык. В 3-й графе приведите примеры употребления ключевых слов в тексте произведения.

Ключевые слова	Толкование	Выписки из текста

III.3. Заполните «Дискуссионную карту».

Да	?	Нет
	Как вы считаете, действительно ли музыка влияет на человеческий организм?	

III.4. Попробуйте доказать, используя современный прием ПОПС-формула, что «музыка — это процесс смены акустических форм».

<p>Позиция – <i>Я считаю, что ...</i>          Обоснование – <i>Потому что ...</i>          Подтверждение, примеры – <i>Свою мысль я хочу подтвердить примерами из ...</i>          Следствие – <i>Я делаю вывод, что ...</i></p>
---

III.5. Дополните синквейн к слову *музыка*.

1. Музыка.
2. Классическая, эстрадная, народная.
3. . . .
4. . . .
5. Звук.

III.6. Напишите эссе на тему: «Музыка – язык, который понимают наше тело и сознание».

Студентам при подготовке эссе целесообразно объяснить, что *эссе* (франц. *essai* - очерк, набросок, попытка, проба, опыт) – это небольшое прозаическое сочинение на свободную тему, которое выражает личное мнение и впечатление по конкретному вопросу. Эссе имеет следующую структуру: вступление; тезис, аргументы; заключение. Количество тезисов и аргументов зависит от темы. Мысли автора излагаются в форме кратких тезисов. Они должны быть подкреплены доказательствами, поэтому за тезисом следуют аргументы (аргументы - факты, явления общественной жизни, события, жизненные ситуации и опыт и др.).

Внедрение профильно-ориентированной системы упражнений подчиняется одной целевой задаче: обучение профессиональному русскому языку как целенаправленное и заранее спроектированное общение, в ходе которого осваиваются отдельные стороны опыта человечества, опыта деятельности и познания, должно быть направлено на формирование функциональной грамотности студентов.

#### **Список использованной литературы**

1. Жанпейс У.А. *Русский язык*. – М.: Литера, 2015. – 272 с.
2. Гальперин И.Р. *Текст как объект лингвистического исследования*. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
3. Типовая учебная программа. РК (РҮа) 2201 *Профессиональный русский язык. Специальность: 5В040100 – Музыковедение*. – Алматы, 2016. – 34 с.
4. Азимов Э.Г., Шукин А.Н. *Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*. – М.: ИКАР, 2009. – 448 с.
5. Ожегов С.И. *Словарь русского языка*. – М.: Русский язык, 1981. – 816 с.

**Қажғалиева А.М.**

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің  
«6D010300-Педагогика және психология» мамандығы докторанты  
e-mail: Azhar-36@mail.ru

**Нұржанова Ә.С.**

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің доценті  
e-mail: nursar\_66@mail.ru

## **БИЛИНГВИЗМ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК КӨРІНІСТЕРІНІҢ СИПАТЫ**

***Түйін.** Мақалада қостілділік мәселесіне, билингвизм түсінігіне теориялық тұрғыдан талдау жасалады. Авторлар билингвизм түрлерін қарастыра отырып, қостілділіктің адамның үйлесімді дамуындағы ролі орасан және көпұлтты қоғамда жан-жақты дамудың және де өзін танытудың аса маңызды құралы екеніне тоқталады. Сонымен қатар, авторлар ғалымдардың еңбектеріне талдау жасап, ана тілінен басқа тілді білетін адам басқа халықтың мәдениетін, тарихын терең танып-білуге, көп адамдармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік алатынын келтіреді.*

***Кілтті сөздер:** билингвизм, екітілдік, билингвизм түрлері, репродуктивті, продуктивті билингвизм.*

***Аннотация.** В статье дается теоретический анализ понятий билингвизм, двуязычие. Авторы рассматривая виды билингвизма, подчеркивают, что в многонациональном обществе двуязычие имеет важное значение и является важным инструментом в развитии личности. Анализируя труды ученых, авторы отмечают, что «человек, владеющий, кроме родного языка, языком другого народа, получает возможность общаться с большим количеством людей, а также ближе и глубже знакомиться с его историей, культурой». Также авторы отмечают, что полноценное решение задач современного общества требует совершенствования подготовки будущих специалистов, обучения их билингвальному общению.*

***Ключевые слова:** билингвизм, двуязычие, виды билингвизма, репродуктивный билингвизм, продуктивный билингвизм.*

***Summary.** The article gives a theoretical analysis of the concepts of bilingualism, bilingualism. By examining the types of bilingualism, the authors point out that the role of creativity in the harmonious development of human beings is the most important tool for multifaceted development and self-realization in a vast and multicultural society. Analyzing the works of scientists, the authors note that "a person who, apart from his native language, has the language of another people, has the opportunity to communicate with a large number of people, and also get closer and deeper acquainted with his history, culture.*

***Key words:** bilingualism, twinning, vindus bilinguism, reproductive bilingualism, productive bilingualism.*

Елбасының «Кез-келген қазақстандық, тұтас ұлт, ХХІ ғасырға лайық қабілеттер жиынтығына ие болуы тиіс. Олардың, сөзсіз, алғы шарттары қатарына компьютерлік сауаттылық, шет тілін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар жатады. Сондықтан да, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы да, «Үш тұғырлы тіл» бағдарламасы да, «Мәдени және конфессиялық келісім» бағдарламасы да ХХІ ғасырда өмір сүруге ұлтты даярлау бөлігі» сөздерін ой елегінен өткізер болсақ, біздің еліміздің болашағы ұлттың мәдени сауаттылығына, жан-жақты болуына тікелей байланысты. Әсіресе, жастарымыздың жаңа технологияларды, бірнеше тілді білуі қоғамымыздың өркеніетті елдер қатарына қосылуына зор септігін тигізбек.

Бүгінгі күні қостілділік өзара қарым-қатынас жасаудың негізгі факторына айналып отыр. Бірнеше тілді меңгерген адам өзге мәдениетті танып-біліп, пайдалысын керегіне жаратады. Сондықтан қостілділік мәселесіне, билингвизм түсінігіне теориялық тұрғыдан талдау жасау - тілдерді оқытудың тиімділігі мен табыстылығын анықтаудың бірден-бір жолы.

Осы тұрғыда академик Л.В.Щерба «Екінші тілді үйренуші адам, әртүрлі тілдік құралдар арқылы бірдей мазмұндағы (ұғымдар, шешімдер және т.б.) түсініктерді салыстыру үдерісін жүзеге асырады. Ана тілі мен үйрену тілінің, көбіне шет тілдердің тілдік жүйесін салыстыру – жеке тұлғаның жаңа саналы түрде бақыланатын, басқарылатын билингвалдылығын анықтайды және билингваның мұндай жағдайы ойлаудың диалектикалығының дамуымен байланысты болады. Себебі, тілдерді оқыту жалпы білім беру мазмұнына, ой талқысына жасалым құралдары арқылы дағдыланған кезде ғана ие бола алады, ал ол үшін тілдерді меңгере отырып, сәйкес элементтерді қатарлас және әрқашан іздеу арқылы ғана қол жеткізеді. Сонда тілдік дайындық ақыл-ойды дамытудың күшті факторына айналады» - деп өз зерттеуінде атап өткен [2].

Қазіргі қоғамдағы интеграциялау мен модернизациялау үдерістер, этносаралық және мәдениетаралық байланыстардың дамуы болашақ мамандар даярлауды жетілдіру және оларды билингвалды қарым - қатынас жасауға үйретуді талап етеді.

Ғылыми әдебиеттер мен ғалымдардың тұжырымдарына сүйенсек, «билингвизм - жеке адамның екі тілде ұдайы қарым-қатынас жасауы, сөйлеу, жазу тәжірибесі» дегенді білдіреді екен [3].

Егер «**билингвизм**» ұғымын талдайтын болсақ, «bi» ( латын сөзі) – екі, «lingua» - тіл деген сөздер. Басқаша айтқанда, билингвизм – екітілділік, яғни бір елде тең дәрежеде екі тілдің болуы немесе бір адамның екі тілге жетік болуы, қажет жағдайларда екі тілді бірдей дәрежеде қолдануы [4].

Билингвизм күрделі әрі көп аспектілі құбылыс ретінде қарастырылып, екі тілділік түсінігінен көптеген анықтамалар пайда болды. Байланыс лингвистикасының негізін салушы У. Вайнрайх - билингвизм «екі тілді кезек қолдану тәжірибесі, ал тұлғалар екі тілділікті жүзеге асырушы» деп анықтама береді [5, 22].

Сондай-ақ, екітілділік түрлері жіктемесін Е. М. Верещагин жасады, оған билингвизмнің жалпы мойындалған үш түрі: психологиялық, әлеуметтік лингвистикалық және лингвистикалық кіреді деп көрсетті.

Ал, Е. М. Верещагиннің пікірінше: билингвизм - бұл «адамға екі тілдік жүйеге тән сөйлеуді туғызатын және іске қосатынын психикалық механизм (білім, қабілет, дағды) [6, 134].

Психологиялық типология бойынша екітілділік қабылдаушы, репродуктивті және продуктивті болып бөлінеді. *Қабылдаушы билингвизм* – бұл екінші тілде сөзді түсіну (мәтінді) немесе белсенді емес екі тілділік. *Репродуктивті билингвизм* – бұл тек қана түсіну емес, мәтінді басқа тілде (ауызша не жазбаша) түсіндіріп беру. *Продуктивті билингвизм* – бұл шығармашылықтың болуы, екінші тілде мәтінді ауызша немесе жазбаша мағыналы түрде жеткізу. Кейбір зерттеушілер игерілген сөйлеу әрекеттерінің санына қарай қабылдаушы және өнімді билингвизм айырмашылықтарын көрсетеді [4].

Екі тілде сөйлеу қатынасы механизмі негізінде билингвизм таза және аралас болып бөлінеді. Таза билингвизм деген жеке тұлға өзі сөйлейтін екі тілдің әрқайсысын түрлі жағдаяттарда, жеке жүйе деп қабылдайды, егер ол екі тілді де бір жағдаятта бір жүйеге біріктіре қолданатын болса, мұндай билингвизм аралас болып табылады. Билингвизм түрлерін қарастыра отырып, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде табиғи және жасанды билингвизм болып бөлінетінін ескеру қажет. Табиғи екітілділік барысында адам туа бітті екі тілді игереді, билингвалды ортада өседі, ал жасанды билингвизм – бұл адам екінші тілді бірінші тілді меңгергеннен кейін үйренуі. Бұдан өзге билингвизм басқа өлшем бірліктері бойынша жіктеледі. Мысалы, тілді меңгеру деңгейі бойынша: субординативті - бұл бір тілді екіншісіне қарағанда жақсырақ білу, координативті немесе «таза», яғни бұл екі тілді бірдей дәрежеде білу. Қабылдау билингвизмінде субъект өзге тілді түсінеді және оның мазмұнын өз ана тілінде жеткізеді. Репродуктивті билингвизмде субъект өзге тілде естігенін түсінеді және оның мазмұнын сол тілде жеткізеді. Продуктивті билингвизмде субъект бірнеше тілде өз ойын жетік білдіру қабілетіне ие [4].

«Адамның жас ерекшелігіне қарай, екінші тілді игеру ерте және кеш болып бөлінеді. Ерте билингвизмнің шарты - балалық шақтан бастап екі тілді мәдениетке негізделген өмір (мәселен, ата анасының екі тілде сөйлеуі немесе басқа елге көшу) болып табылса; кеш билингвизм бойынша екінші тілді ересек жасқа келгенде, бірінші тілден кейін үйренеді. Тілдердің қолданылуына байланысты билингвизм белсенді (екі тіл бірдей үнемі қолданылады), белсенді емес (көбіне бір тіл қолданылады, екінші тілді біле тұра) [4].

Байланыс тілінің әрекет бағытына қарай біржақты және екіжақты екітілділікке ажыратылады: біржақты екітілділік кезінде біреуі байланыс тілдерінен бір тілді ғана біледі, ал екіжақты болса, екеуі де екі тілді біледі. Билингвизмнің бұл түрлері тіларалық байланыс нәтижесінде туындайды.

Тіл білушілер алатын ауқымына орай жеке (екі тілде сөйлейтін белгілі бір этнос мүшелерінің болуы), топтық (белгілі этникалық және әлеуметтік топтық), бұқаралық (тұрғындардың басым бөлігінің екітілді болуы) және жалпыға ортақ екітілділік (барлық тұрғындардың екітілді болуы) болып та бөлінеді.

Қазіргі уақытта көп тілді білу - өмір талабы. Осы қажеттілік негізінде қостілділік пайда болып қалыптасады және осы қоғамда ұлт саны қаншама көп болса, ол үшін қостілділік пен көптілділік соншама қажет [7].

Б. Хасановтың пайымдауынша «Екінші шет тілін үйрену өмір қажеттілігінен туындап, еркіндік, теңдік, ізгілік ниеттерімен жүрсе ғана ол – пайдалы. Қостілділік екі жақты (қазақша-орысша, орысша-қазақша) болғанда ғана пайдалы. Негізінен, солай болуы тиіс. Өкінішке орай, бізде бір жақты жүріп жатыр. Қостілділіктің адамның үйлесімді дамуындағы рөлі орасан, өйткені ол көпұлтты қоғамда жан-жақты дамудың және де өзін танытудың аса маңызды құралы. Қостілділік адамдардың рухани жағынан өсуіне жағдайлар жасайды. Адам үшін қостілділік – ойын жеткізу, шындықты тану құралы болумен бірге көпұлтты қоғамда қарым-қатынас жасау құралы да; бұл жерде оның негізгі компоненті (ана тілі)

ұлттық компонентін сипаттаса, басқа компоненті (екінші тіл) әртүрлі ұлт өкілдерін тану, басқа халықтардың мәдениеттерін игеру құралы болады. [8].

Осыған орай жоғарғы оқу орындарында студенттерге қостілдік жүйені қатар енгізу мақсатында билингвизм әдістемесін игерту - бүгінгі күннің негізгі көкейтесті мәселелерінің бірі.

Зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында билингвалық оқыту саласында ғалымдардың теориялық зерттеулер нәтижелері (В.И. Байденко, Е.М. Верещагина, Г.М. Вишневской, М.В. Дьячкова, В.Г. Костомарова, А.А. Леонтьева, W. Maskey (У. Макки), Е.С. Павловой, М.Н. Певзнер, Дж. Равен, В.Ю. Розенцвейг, М. Сигуан, А.Г. Ширина, СВ. Шубина, Д. Алдабергена, Б. Хасанов) және педагогика саласындағы методологиялық, жалпы теориялық зерттеу нәтижелерінің әдістері (Ю.К. Бабанский, В.И. Загвязинский, В.В. Краевский, М.И. Махмутов, А.М. Новиков, И.П. Подласый және т.б. қолданылды.

Қазіргі уақытта билингвизм – көп таралған құбылыс болып қарастырылады. Зерттеушілердің мәліметтері бойынша жер шарының 70% қандай да бір дәрежеде екі не одан да көп тілде сөйлейді. Сондай-ақ, оның белең алу үдерісі байқалуда [4].

Қазақстанның қазіргі білім беру жүйесінің стратегиялық міндеті, бір жағынан қазақстандық үздік білім беру дәстүрлерін сақтау, ал екінші жағынан түлектерді халықаралық біліктілік қабілеттерімен қамтамасыз ету, олардың тілдік санасын мемлекеттік тіл, ана тілі және шет тілін игерту негізінде дамыту болып табылады [9].

Студенттерді даярлау сапасы жаңа білім игеру, дағдыларды дамыту, қабілеттілікті арттыру және сол алған білімдерін нақты оқу мәселелерін шешуге және оқыған пәннің мазмұнын игеруге қолдану даярлығын қалыптастыруға бағдарлануы қажет.

Билингвалды оқыту барысында қазақ тілі немесе орыс тілі қатынас құралы ғана емес, ана тілімен қатар, таным және кәсіби қызмет, мәдениетаралық байланыс пен көпмәдениеттілікке тәрбиелеу құралы ретінде қолданылады. «Ана тілінен басқа тілді білетін адам басқа халықтың мәдениетін, тарихын терең танып-білуге, көп адамдармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік алады» [10, 33]. Жалпы айтқанда, қазіргі қоғам міндетін толыққанды шешу үшін болашақ мамандарды даярлауда билингвалды қарым-қатынасты жетілдіру талап етіледі.

Қазіргі уақытта қазақстандық студенттерге көптілділік маңызды болып отыр, себебі түрлі дерек көздерінен ғылыми әдебиеттер, ақпараттар алу мүмкіндігі бар.

Осы туындап отырған мәселелер бойынша С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің аграрлық саладағы студенттеріне тілдерді оқыту барысында билингвалды қарым-қатынастарын дамыту мақсатында әртүрлі оқыту технологиялар кеңінен қолданылады. Атап айтсақ, топтастыра оқыту технологиясы. Мәселен, студенттерге екі тілді меңгеру барысында түрлі деңгейдегі карточкалар, ойын ауызша жеткізу, сөйлеуге дағдыландыру, кәсіби бағыттағы мәтіндер (сипаттама, хабарлама, пікір) жазу, БАҚ жарияланымдарынан сөйлеу қателіктерін табу, оларды түсіндіру мен түзету, ғылыми стильдің жалпықолданыстағы және кәсіби лексикасындағы сөздердің жасалуына талдау жасау және т.б. тапсырмаларды қолдану арқылы жүзеге асырылды. Бұл жаттығулар студенттердің шығармашылық қабілеттерін, тілдерін дамытуға мүмкіндік берді.

Сонымен бірге, тәжірибемізде студенттерге сюжетті-рөлдік және дидактикалық ойындар пайдаланылады. Рөлдік ойындардың басты ерекшелігі студенттер белгілі бір рөлді сомдайды. Рөлдік ойындар қиялды дамытып, креативті ойлау мен сөйлеуді шыңдайды және адамгершілікке тәрбиелейді. Мысалы, публицистикалық жанр стильдерін оқытқанда, келесі ойын түрлері ұйымдыстырылады: «Пресс-конференция», «Аналитикалық бағдарлама», «Интервью», «Ақпараттық хабарлама» және т.б..

Сабақ барысында студенттерге материалды игерумен қатар, демалуға мүмкіндік беретін дидактикалық ойындар да қолданылады. Мәселен, «Сөйлеудің функционалды стильдері» тақырыбын бекіту барысында сөйлеудің функционалды стильдерінің жалпы сипаттамасы бойынша сабақ-викторина өткізілді, лингвистикалық кроссвордтар берілді. Оны құрастыруға да студенттер жоғары деңгейде өз үлестерін қосты.

Шығарма – студенттердің шығармашылық жұмысы, олардың өмірлік ұстанымын, ішкі жандүниесін білдіру құралы болып табылады. Себебі, шығарма студенттердің сөйлеу деңгейлерінің көрсеткіші ғана емес, оны қалай жазғаны арқылы өмірге көзқарастарын анықтауға болады. Мәселен, «Сөйлеудің функционалды-мағыналық түрлері» тақырыбын өткенде, студенттерге ұжымдық шағын шығарма жазу ұсынылады. Ал «Сөйлеудің функционалды стильдері» тақырыбына байланысты біртекті жұмыстардың болуының алдын алу мақсатында шығарманың дәстүрлі емес түрлерін жазу тапсырылады. Олар: пікір, эссе, репортаж, интервью, саяхат жазбалары, сатиралық әңгімелер, лингвистикалық ертегілер, күнделік жазбалар.



Тәжірибемізде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану - сабақ барысында уақытты үнемдеуге және оны қызықты етуге мүмкіндік береді. Тақырыпқа орайлас презентациялар көрсету, бейнефильмдер көрсету студенттердің қызығушылығын оятады. Актерлік мәнерлеп оқу мен прозалық тыңдалымдар студенттердің дұрыс оқу мүмкіндігін көтереді. Сонымен қатар, студенттерге қажетті биографиялық материалдар жинақтауға тапсырма беру, иллюстрацияларды, суреттерді белгілі бір бағдарламада өңдету, анимация ойластыру жұмыстарын орындату игерген білімдерін бекітуге, жағдаят барысында оқып жатқан тілдерді қатар қолдану қабілеттерін қалыптастыруға оң ықпал етіп, студенттердің екі тілді еркін игеріп кетуіне мүмкіндік берді.

Жалпы қорыта келе студенттердің билингвалды қатынастарын дамытуға бағытталған жаттығулар мен тапсырмалар түрлі салалар бойынша ақпараттар алуға мүмкіндік жасайды, пән бойынша екі тілді сөздік қор қалыптастырады, студенттердің коммуникативті құзыреттілігі мен ұлтаралық қатынас мәдениетінің деңгейін жоғарылатады. Сонымен қатар, екітілділік есте сақтау қабілетіне, автоматты түрде жадыда жаттап алу дағысының пайда болуына қандай да бір дәрежеде ықпал жасайды. Дұрыс дамып келе жатқан билингвалар жақсы оқиды, абстрактілі ғылымға басқаларға қарағанда, зерек келеді, әдебиет және шет тілін басқа да логикалық материалдарды тез игеру қабілетіне ие тұлға ретінде дараланады.

### ***Пайдаланған деректер тізімі:***

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» 10 қаңтар 2018 жыл. <https://sptnkne.ws/gvVz>
2. Щерба Л.В. О понятии смешения языков //Избранные работы по языкознанию и фонетике. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1958. 47-48 б.
3. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0127453:article>
5. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие // Новое в лингвистике. Вып. VI. Языковые контакты. – М., 1972. –22с.
6. Верещагин, Е. М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия / Е. Изд-во МГУ, 1969. - 134 б.
7. Хасанов Б. Х. Казахско-русское двуязычие. Алматы, 1987, 23 б.
8. Алдабек Н.Ә., Нұрланұызы Н. Қостілділік –заман талабы. Менеджмент в образовании, 2016. - № 3. 84б.
9. Исина Г.И. Актуализация полиязычного образования в условиях современного казахстанского общества. Международный журнал экспериментального образования. – 2015. –№ 11 (часть 1) – С. 48-49
10. Чан Динь Лам. Полиязычное образование – Важнейшая стратегия развития Казахстана. // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 7. –130-132 с.

**Есентаева Асель Казбековна**

докторант 2 курса по специальности 6D012300-Социальная педагогика и самопознание,  
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,  
г. Астана, e-mail: aselesen@gmail.com

## **ГЕНЕЗИС РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ**

***Резюме.** В статье раскрывается сущностная характеристика поли научного понятия «интеграция». Рассматриваются основные аспекты развития интеграционных процессов в современном обществе. Приведены примеры выгодного участия различных стран в процессах международной интеграции.*

***Summary.** The article reveals the essential characteristic of the poly scientific concept of "integration". The main aspects of development of integration processes in modern society are considered. Examples of the beneficial participation of various countries in the processes of international integration are given.*

***Түйін.** Мақалада «интеграция» поли ғылыми тұжырымдамасының маңызды сипаттамасы көрсетіледі. Қазіргі қоғамдағы интеграциялық үдерістерді дамытудың негізгі аспектілері қарастырылады. Әртүрлі елдердің халықаралық интеграция процестеріне қатысуына мысалдар келтірілген.*

Развитие интеграционных процессов является важнейшей чертой современности. В современном обществе внедрение интеграционных процессов во всех сферах человеческой жизнедеятельности, приводят к стремительным изменениям. Усиливаются интеграционные процессы, обусловленные взаимозависимостью различных регионов и государств. Происходят активизация международных и культурных связей, которые открывают новые возможности в самых различных областях.

Поэтому современный мир трудно представить без такого явления, как интеграция. До недавнего времени первые интеграционные проекты выглядели как рискованный шаг или даже как авантюрный политический шаг, то сегодня, по мнению большинство аналитиков-международников интеграция это важнейшая составная часть эволюции мирового сообщества.

По историческим меркам интеграция в очень короткий срок превратилось в мощный фактор, оказывающий огромное воздействие не только в сферу международных отношений, но и на общую динамику мирового развития, духовную жизнь человеческой цивилизации. Поэтому во многих источниках вторую половину XX - начало XXI века называют эпохой интеграции.

В Европе в 1960 году, на основе подписанной в Стокгольме конвенции, возникла организация Европейская ассоциация свободной торговли (ЕАСТ) [1].

Комиссия ЕС разработала около 300 программ по устранению барьеров в торгово-экономическом обмене между странами и для реализации идеи “общего рынка”, что к 90-ым годам преграды были устранены и вплотную подошли к окончательному оформлению экономического, валютного и политического союзов.

В середине двадцатого века интеграционные процессы носили характер скромного проекта. Рассматривался как объединение части экономических потенциалов шести стран Западной Европы и передачи управления ими наднациональным структурам (ЕОУС). В полувековой срок интеграция изменился в качественном плане. Данный процесс охватил не только экономическую сферу, но и социальные, правовые, военно-политические сферы и расширился в пространственном отношении.

Интеграционные процессы в условиях глобализации имеют много общего. Все они направлены на создание широкого социального, политического экономического и образовательного пространства, поддержание мира и стабильности в регионе, укрепление его позиций в мире, повышение качества жизни граждан. Вместе с тем они отличаются по времени существования, числу участников, степени развития интеграции. Характер интеграционных процессов во многом определяется действующей в странах региона определённой моделью и уровнем их развития.

Интеграционное взаимодействие во всех сферах позволяет его участникам совместно решать наиболее острые социальные проблемы. Они позволяют выравнивать условия развития отсталых районов, поправку положение на рынке труда, предоставляют социальных гарантий населению, дальнейшее развитие системы здравоохранения и социального обеспечения.

Общественная экономическая интеграции рассматривает ряд взаимообусловленных и объективных факторов:

- возросшая интернационализация условий жизни;
- углубление международного разделения труда;
- общемировая научно-техническая революция;
- рост степени открытости национальных экономик.

По мнению ученых-экономистов подлинно интеграционные процессы начинаются благодаря высокой ступени технико-экономического развития стран участниц и приобретают необратимый характер только на базе рыночной экономики [2].

Интенсивный переход развитых и развивающихся стран к экономике, нацеленной на внешний рынок, обусловлен закономерностями развития мирового хозяйства на современном этапе. Как пишет Ю.В. Шишков мировой опыт убедительно показывает, что экономическая интеграция между странами в обязательном порядке будет происходить, если данные страны вышли на высокий уровень индустриализации и производят обширный перечень готовой продукции, что является предпосылкой к разделению труда и активизации соответствующего обмена товарами между различными странами [3].

Сегодня общими предпосылками межгосударственной интеграции принято считать географическую близость стран - участниц интеграционных объединений, схожий уровень экономического развития стран, политическую волю руководства интегрирующихся стран, нахождение экономик стран в фазе подъема, наличие иницилирующего центра из одного-двух государств.

Таким образом, в условиях возрастающей интернационализации экономики национально-государственная форма организации производства идут поиски новых, более масштабных форм эффективной организации хозяйственной жизни общества. Это происходит путем постепенной интеграции национальных экономических и социокультурных организмов, взаимопроникновения и сращивания в целостный региональный хозяйственный, социальный и культурный организм. Образование не является исключением.

Поэтому есть основания для того, чтобы сказать, что интеграционные процессы в образовании, предопределили формирование мирового образовательного пространства, которое развивается параллельно с общим ходом интернационализации мирового хозяйства [4].

С социокультурной, образовательной позиции это открывает новые горизонты межгосударственного сотрудничества за счет схожести этнического состава населения, близости культурных и исторических традиций соседствующих районов, что превращаются в своеобразные "зоны сцепления" различных образовательных и национальных структур, повышает эффективность взаимодействия.

Отсюда можно сделать вывод о том, что интеграция в жизни общества - это не просто умножения межгосударственных связей или увеличение числа стран, вовлеченных в этот процесс, а путь ведущий к территориальной концентрации межгосударственных связей. В этой связи мы солидарны с мнением, ученого Л.В. Смирнягина, который отметил "... страны взаимодействуют не своими периметрами, а через небольшой набор фокальных точек и локализованных зон" [5].

Следуя логике исследования нам необходимо раскрытие сущностной характеристики понятий «интеграция».

Понятие «интеграция» является исходным от глагола «интегрировать». Интеграция в переводе (integratio) с латинского языка предполагает соединение отдельных частей в общее, целое, единое [6].

Если рассмотреть эволюцию понятия «интеграция», то оно возникло в XVII веке в сфере естественно-математических наук, когда начали разрабатывать основы интегрального и дифференциального исчисления. Математический смысл данного понятия имеет значение – сложение, суммирование, объединение элементов некоторого множества. «Интеграция» как производное от математического понятия «интеграл» появляется позже [7].

Уже к середине XIX века «интеграция» использовалось для объяснения механизма эволюции живых организмов.

С конца XX века понятие «интеграция» обретает полинаучный характер, используется представителями других гуманитарных наук. Данное понятие стало проявляется в культуре, общественных отношениях, науке и производстве, в различных формах взаимодействия знаний, междисциплинарных исследованиях, межличностных отношениях.

Результаты эволюции понятия «интеграция» сегодня определены в различных словарях. Нами взяты часто цитируемые формулировки:

1) «интеграция от латинского языка - «восстановление», «восполнение» - сторон процесса развития, связанная с объединением в целое частей и элементов. А процессы интеграции могут протекать в рамках сложившейся системы. Они ведут к уровню целостности и организованности ранее несвязанных элементов, где интегрированные отдельные могут обладать степенью автономии. Но процесс интеграции, создавая определенную систему, увеличивает объем и интенсивность взаимосвязей и взаимодействий между элементами, тем самым надстраивает новые уровни управления;

2) «интеграция» - понятие, определяющие состояние связанности отдельных дифференцированных частей и функций системы в целом, а также процесс, ведущий к такому состоянию;

3) «интеграция» - процесс сближения и связи наук, происходящий наряду с процессами их дифференциации;

Во-первых, при различении данных определений можно выявить два основных смысла понятия:

а) интеграция как процесс;

б) интеграция как результат.

Во-вторых, сущность интеграции заключается во взаимосвязи элементов системы, приводит к уровню целостности и организованности. Что касается уровней интеграции, то они бывают разными. В одном случае может привести к сохранению автономности. В другом случае – утратить ее. В любом случае они имеют целевую и функциональную направленность [8].

Итак, интеграция — это процесс упорядочивания разнородных элементов в некую целостность, имеющая целевую и функциональную направленность развития.

Понятие «интеграция» было введено Г. Спенсером - английским учёным, который развитие общества приравнивает к развитию живых организмов.

В связи с тем, что проблема интеграции имеет комплексный, междисциплинарный характер, она является предметным полем различных наук, таких как: философия, педагогика, культурология, социология.

В философии «интеграция» рассматривается как качественная характеристика макросистем: общество, культура, цивилизация. Культуры и цивилизация рассматриваются как замкнутые, тотально интегрированные органические единицы, которые характеризуются внутренней согласованностью элементов, естественным равновесием, воплощающие в себе общие принципы, единые «культурные конфигурации», специфические «национальные идеи» или «коллективный дух» [9].

Таким образом, в зависимости от рассматриваемой науки используются термины «культурная интеграция», «социальная интеграция», «социокультурная интеграция». Поэтому данное понятие имеет полинаучный и интегрированный характер.

И. Валлерстайн рассматривает «интеграцию» применительно к проблемам миграции, в рамках понятия гражданин. По его мнению, «мигранты - это «люди, не принадлежащие к каким-либо группам, но стремящиеся войти в них или же вовлекаемые в них тем или иным способом» [10].

В последние десятилетия оно стало широко применяться и в сфере образования. Я.А. Коменским, И.Ф. Гербарт, К.Д. Ушинский.

Я.А. Коменский одним из первых попытался привести в систему объективные закономерности воспитания и обучения. По его утверждению в природе нет скачков, а следовательно и в воспитании и обучении их тоже не должны быть. Он писал: «Все, что находится во взаимной связи, должно преподаваться в такой же связи». Ученику должна предоставляться целостная картина мира [11].

Необходимость интеграции в педагогическом процессе обосновал И.Ф. Гербарт. Он выделял следующие ступени в обучении: ясность, ассоциация, система и метод. Где первые две ступени направлены на приобретение знания, а две последние призваны привести в связь то, что было усвоено ранее и «составить своеобразный мостик для овладения новыми знаниями». Его мнение сводится к тому, что «область умственной среды» проявляется в способности воспроизвести ранее усвоенные знания в связи с теми, которые усваиваются в данный момент.

К.Д. Ушинский интеграционные процессы использовал при психолого-педагогическом обосновании дидактической значимости связей между изучаемыми предметами и явлениями. В труде «Человек как предмет воспитания» он рассматривает ассоциативные связи, отражающих объективные взаимосвязи предметов и явлений реального мира. По К.Д. Ушинскому межпредметная связь выступает как часть более общей проблемы системности обучения. Он подчеркивал, что необходимо приводить знания в систему по мере их накопления, так как связь между понятиями и их развитие в общей системе предметов ведет к расширению и углублению знаний ученика, и к концу обучения они превращаются в целостную мировоззренческую систему [12].

Ученые-педагоги XVII–XIX вв. видели интеграцию в образовании как необходимость, проявившуюся в желании отразить взаимосвязи реального мира в учебном процессе. Изучаемые предметы и явления соединить в единую неразрывную цепь, которые будут обеспечивать развитие личности.

Таким образом процесс интеграции имеет свою историю становления и развития, а также является предметом исследования многих наук, что показывает тенденцию динамики развития данного феномена.

### **Литература:**

1. Киреев А. *Международная экономика*. — М.: *Международные отношения*, 2000.
2. *Мировая экономика. Экономика зарубежных стран: Учебник*. // Под ред. Колесова В.П. — М.: *Флинта*, 2000.
3. Кунхожаева Г.Н. *Государственное управление в сфере образования РК: перспектива и развитие* // *Саясат*. 2005. № 11.
4. Шишков Ю.В. *Интеграция и дезинтеграция: корректировка концепции* // *Мировая экономика и международные отношения*. -1993.- С. 50-68
5. Смирнягин Л.В. *Капиталистические и развивающиеся страны на пороге 90-х годов*. -М., 1990. -259 с.
6. Глухова А.В. *Проблемы интеграции образовательных систем в контексте диалога культур*. // *Проблемы и перспективы интеграции высшей школы России в мировую систему образования и науки: Материалы международной научной конференции 20-21 февраля 2001 года*. - Воронеж, 2001, Часть 1. - С.55-59.
7. Ашилова М. С. *Становление современной образовательной системы Казахстана и национальная идея*. – Астана: Изд-во ТОО «KazServicePrint LTD», 2015. – 250 с.
8. *Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 гг.* // [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://control.edu.gov.kz/ru/gosudarstvennaya-programmarazvitiya-obrazovaniya-na-2011-2020-gody>
9. Сиволапов А.А. *К новой модели обучения: социокультурный подход* // *Социологические исследования*. - 1994. -№ 3. -С 88-91.
10. Валлерстайн И. *Россия и капиталистический мир - экономика, 1500 -2010* // *Свободная мысль*. -1996. -№ 5. -С. 30-42.
11. Коменский Я.Л. *Избранные педагогические сочинения*. В 2 т.-М.; Педагогика, 1982.-Т. I. - 656 с.; Т. 2 - 576 с.
12. Ушинский К.Д. *Человек как предмет воспитания* // *Собр. Соч.: В11т. -Т.8.- М., 1950 г.*

### **Наренова Сауле Маратовна**

кандидат технических наук, ассоциированный профессор Кызылординского государственного университета имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, snarenova@mail.ru

### **Еспенбетова Шолпан Омаровна**

кандидат технических наук, старший преподаватель Кызылординского государственного университета имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, sholpan-sultan@mail.ru

### **Балыкбаева Гульжан Топебергенкызы**

кандидат химических наук, ассоциированный профессор Кызылординского государственного университета имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, bal\_gulzhan@mail.ru

## **ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЛЕКЦИОННЫХ ЗАНЯТИЯХ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ**

**Резюме:** В настоящее время, в период обновления системы среднего образования, качество профессионального педагогического образования имеет особую актуальность. Авторами в данной статье представлен результат педагогического опыта применения новых подходов в преподавании специальных дисциплин. Апробированы методы диалогического обучения на лекционных занятиях для студентов, обучающихся по специальности 5B011200-Химия. Приводится обоснование эффективности новых подходов обучения для подготовки будущих педагогических кадров. Диалогическое обучение, работа в группах, дифференцированные задания направлены на формирование личностных и профессиональных компетенций: лидерские качества, креативность, коммуникабельность, ответственность и др.

**Summary:** Currently, in the period of updating the system of secondary education, the quality of professional teacher education is of particular relevance. The authors in this article present the result of the pedagogical experience of applying new approaches in the teaching of special disciplines. Approved methods of dialogical instruction in the lecture for students studying in specialty 5B011200-Chemistry. The rationale for the effectiveness of new approaches to training for the training of future teaching staff is given. Dialogue training, work in groups, differentiated tasks are aimed at the formation of personal and professional competencies: leadership qualities, creativity, communication skills, responsibility, etc.

**Түйін:** Қазіргі уақытта орта білім жүйесіндегі жаңарту кезеңінің маңызды өзектілігі кәсіби педагогикалық білім беру. Мақала авторлары педагогикалық тәжірибе нәтижелері арқылы арнайы пәндерді оқытуда жаңа тәсілдер ұсынады. 5B011200-Химия мамандығы студенттері үшін дәріс сабағында диалогтық оқыту әдісі апробациядан өткен. Соның негізінде болашақ педагог мамандарды дайындау үшін оқытудың жаңа тиімді әдістеріне негіздеу қажет. Диалогтық оқыту топта жұмыс жасауға, тұлғаны және кәсіби құзыреттілік, лидерлік сапа, креативтілік, коммуникабельді, жауапкершілік және т.б. қалыптастыруға бағытталады.

Диалогическое обучение является одним из наиболее эффективных методов обучения, позволяющее развить и формировать коммуникативные навыки обучающихся.

Особенно актуально внедрение диалогического обучения в учебный процесс профессионального педагогического образования, так как будущие педагоги должны сами освоить стратегии и методы данного подхода, чтобы в дальнейшем эффективно его использовать в своей педагогической деятельности. Стратегии диалогического обучения были применены на лекционном занятии по теме «Предпосылки периодического закона химических элементов Д.И.Менделеева» в элективном курсе «Основы химии». Образовательной целью занятия было: изучение теорий, послуживших основой для создания периодического закона химических элементов Д.И.Менделеева; понимание закономерностей в изменении химических свойств элементов и их соединений.

В качестве стратегии диалогического обучения была выбрана – кумулятивная беседа и исследовательское обсуждение. Для создания тесной кумулятивной беседы, «преподаватель – обучаемый», «обучаемый - обучаемый», на занятии использовали групповую работу, на которой использовались методы: постановки вопросов, обсуждение, дополнение, выражение мыслей и объяснение.

Для изучения теоретического материала студенты академической группы были объединены в три группы, далее работа проводилась по стратегии ДЖИКСО. Каждая группа должна была изучить и обсудить ведущую идею одной из известных теории, предшествовавших Периодическому закону химических элементов Д.И.Менделеева. В ходе изучения и обсуждения теоретического материала, студентам группы необходимо было подготовить «волонтера» и построить для него стратегию объяснения «своей» теории в других группах. На первом этапе «обсуждение теоретического материала» студенты

активно обсуждали ведущую идею теории, признаки по которым автор теории классифицировал химические элементы. На стадии разработки стратегии для волонтера выдвигались различные идеи и ключевые слова, по которым бы волонтер построил свое объяснение, звучали поправки и дополнения, менялась структура предложений, выстраивалась логическая цепочка. Особенно успешной была работа «волонтеров», они пытались объяснить, используя при этом когнитивный и эмоциональный аспект, причем волонтерам приходилось отвечать на вопросы студентов, по непонятным для них моментам. На заключительном этапе рефлексии каждая группа должна была приготовить по два «тонких» и два «толстых» вопроса по своей теории, с помощью которых можно было бы определить степень усвоения теоретического материала.

В процессе учебного занятия и применения диалогового обучения наблюдались и менее успешные моменты. Студенты затруднялись с постановкой «толстых» вопросов по теме. Некоторые студенты испытывали стеснение при высказывании своего мнения. Также затруднительно для студентов было использование элементов академического языка и научной терминологии, поскольку это были студенты первого курса.

В результате лекционного занятия, с использованием диалогового обучения обучающиеся определили ведущие идеи теорий, ставших основанием для периодического закона химических элементов и определили закономерности в изменении свойств химических элементов.

При освоении нового материала студенты высказывали свое мнение, дополняли друг друга, поправляли друг друга, задавали вопросы друг другу и преподавателю, волонтеры объясняли определенный теоретический материал.

Обоснование эффективности выбранных стратегий, кумулятивная беседа и исследовательское обсуждение, заключается в том, что специальность 5В011200-Химия имеет некоторые особенности, связанные с предметом исследования науки «Химия» и предстоящим родом профессиональной деятельности.

Студентам специальности 5В011200-Химия, как будущим учителям нового формата, необходимо уметь принимать и соглашаться с тем, что говорят другие, ведь как высказывался Мерсер «кумулятивная беседа используется для обмена знаниями, но при этом участники беседы терпимы по отношению к идеям других, идеи повторяются и разрабатываются, но не всегда тщательно могут быть оценены».[1]

Кумулятивная беседа способствует формированию таких навыков как умение аргументировать, когнитивному и интеллектуальному развитию, а также результативности в обучении.

Обучаясь по этой методике, студенты в процессе своей профессиональной деятельности смогут применять основные принципы кумулятивной беседы.

Поскольку преподаваемым предметом студентов данной специальности является такая наука как химия, особенностью которой является широкое применение исследовательских методов, то для формирования профессиональных компетенций обязательным является, умение участвовать в исследовательских обсуждениях. Исследовательские обсуждения отличаются активным участием всех студентов, применением вопросов следующих моделей: «Что ты думаешь...?», «Почему ты так думаешь...?». В процессе обсуждения применяются такие фразы: «Вы помните...», «Я так думаю, потому что...». Студенты учатся аргументировать, конструктивно критиковать и пытаются достичь соглашения с использованием следующих доводов: «Да, но если...», «Согласны ли мы, что...», «Возможно будет лучше, если...».[2] Эффективность применения исследовательского обсуждения обоснована тем, что в будущей профессиональной деятельности специалисту Химику необходимо свободно владеть научным академическим языком, предполагающим умение обосновать, аргументировать, задавать правильные вопросы, конструктивно критиковать.

Результаты наблюдений в процессе применения стратегий диалогического обучения с целью вовлечения в активное обучение и осмысление теоретического материала лекционного занятия показало, что студенты достигли поставленных образовательных целей. Обучающиеся знают содержание теорий: Й.Я. Берцелиуса, Иоганна Вольфганга Деберейнера, Де Шанкуртуа, Джона Александра Ньюлендса, Оudinга и Мейера. Понимают логическую взаимосвязь между современным содержанием периодического закона и основными идеями первоначальных теорий и работ, оценивают всю значимость периодического закона химических элементов Д.И. Менделеева.

В результате применения диалогового метода обучения студенты не только изучили теоретический материал, но и смогли посредством исследовательского обсуждения и кумулятивной беседы обсудить возможности возникновения именно данных теорий и научных работ, предположить причины и следствия исследований того времени, высказывали мнения почему на тот период появились данные модели системы химических элементов. Изучая и сравнивая графическое изображение «Три-

ады» И.Деберейнера, «Спирали» Де Шанкуртуа, «Октавы» Ньюлендса и таблицы Д.Мейера с первоначальным вариантом периодической таблицы химических элементов, совместно пытались сформулировать прогрессивность работ Д.И.Менделеева в тот период развития химической науки.

Вместе с тем, доля участия студентов в обсуждении и беседе была неодинаковой, так как более сильные студенты, где то подавляли своим авторитетом. [3] Однако характер лидерства проявлялся по разному, например один из лидеров группы строил обсуждение в своей группе привлекая всех членов группы, а лидер другой группы пытался навязать своё представление всем остальным. В некоторых моментах прослеживались нотки нетерпения при обсуждении темы.

В результате анализа проведенного лекционного занятия, с применением диалогового обучения, были сделаны важные выводы для дальнейшего использования данного подхода. Во первых, учитывая важность владения навыками исследовательского обсуждения необходимо чаще использовать эту стратегию, но постепенно и небольшими порциями, чтобы студенты преодолели стеснение и боязнь быть непонятым. Во вторых систематически вводить элементы академического языка, чаще создавать определенные ситуации, когда необходимо обсуждать и комментировать определенные химические процессы. В традиционных методах лекционных занятий в основном наблюдается описательный характер изложения теоретического материала и от студентов требуется в основном описание неких явлений, процессов и теорий.[4]

Занятия с использованием новых эффективных подходов имеют огромное практическое значение, как для преподавателя, так и для обучающегося. Поскольку, преподаватель как бы видит студентов с «другой стороны» и более глубже видит личностные качества и некоторые проблемы, над которыми предстоит поработать. Да и обучающиеся наряду с теоретическим материалом раскрывают свои грани и учатся оценивать не только свои знания, но и знания других студентов.

#### *Литература:*

- 1. Merser, N. Littleton, K. (2007) [Диалог и развитие мышления. Социокультурный подход NY Routledge.*
- 2. Синягина Н.Ю. Личностно-ориентированное развитие одаренных детей-М АНО ЦНПРО, 2011.*
- 3. Загашев И.О., Заур-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития. – СПб: Альянс Дельта, 2013.*
- 4. Наренова С.М., 3. Компетентностный подход в системе высшего педагогического образования., Сборник трудов Международной научно-практической конференции «ВОПРОСЫ ПЕДАГОГИКИ», РФ, 2014г.*



Аульбекова Жупаркуль Садбековна, Курманбаева Жанна Шерғалиевна,  
 Мырзабекова Меруерт Жумановна, Калдықозова Сандугаш Еркінбековна,  
 Бүркіт Әуесхан Қантөреұлы, Исакова Гүлнұр Оралқызы  
 Шымкент қ., М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,  
 А.С.Пушкин атындағы №1 мектеп-гимназиясы, Burkit71@mail.ru

## АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ

**Кілттік сөздер:** педагогика, мектеп, ақпараттық технология, әдіс, әдістеме, оқыту

**Ключевые слова:** педагогика, школа, информационная технология, метод, методика, обучение

**Keywords:** pedagogica, school, Information technologies, method, method's, education

**Резюме.** В современной методике должны разработать методику использования информационно-коммуникационной технологии обучения на уроках как комплекс средств обучения.

Под комплексом средств обучения понимают их совокупность, необходимую и достаточную для изучения какой-либо темы учебной программы. Комплекс характеризуется определенной структурой, т.е. последовательностью включения средств обучения в учебный процесс во взаимосвязи и сочетаниях друг с другом. При подборе средств обучения учитывают их дидактические возможности, задачи урока и конкретные условия, в которых будут проводиться занятия. В каждом комплексе можно выделить главный, доминирующий компонент, с которым связаны в той или иной последовательности другие средства обучения, причем все они должны быть согласованными, дополняющими друг друга.

**Summary.** In modern methods must develop the methods of using computer technology education at the mathematics lesson as the complex of education facilities.

Under complex of the facilities of the education is understood their collection, necessary and sufficient for study of some subject of the scholastic program. The Complex is characterized by definite structure i.e. the sequence of the enabling the facilities of the education in scholastic process in interrelationship and combination with each other. When selecting the facilities of the education take into account their didactic possibilities, tasks of the lesson and concrete conditions, in which lessons will be conducted. In each complex it is possible to select the main, dominant component, which is connected in one or another sequences of the other facility of the education moreover all of these must be coordinated, complementing each other.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамыту - оқу үдерісінде оқу құрал-жабдықтарды тиімді қолдану болып табылады.

Осыған орай К.Өстеміров қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдарын былайша жіктейді: заттарды және объективтік шындықтың құбылыстарын шартты құралдармен (сөз, белгі, графика) көрсететін оқу құралдары текстік кестелерді, схемаларды, графикаларды, диаграммаларды, жоспарларды, карталарды, оқу кітаптарын: оқулықтар мен оқу құралдарын, есептер жинақтарын, өзіндік жұмысқа арналған нұсқауларды, дидактикалық материалдарды және т.б. қамтиды [1,83].

Өз кезегінде білім берудің техникалық құралдары ерекше топты құрайды. Бұл оқу құралдары оқу үдерісі барысындағы хабарларды тарату құралы болып табылады және ол үшін арнайы техникалық жабдықтар қажет болады. Оларға жататындар: транспаранттар, диафильмдер және кинофильмдер, видеофильмдер, дыбыстық таспа жазбалары, компьютерлік бағдарламалар және т.б.

Техникалық құралдар тобына сонымен қатар түрлі проекциялық және дыбыстық аппаратуралар (графопроекторлар, бейнемагнитофондар); тренажёрлар, әмбебап техникалық құралдар, лингафондық құралдар, электрондық - есептеу техникасы жатады.

Компьютерді сабақта оқыту құралы ретінде қолдануда оның тиімділігі және дидактикалық мүмкіндігі ескеріледі. Оқыту әдістемесі оқытудың мақсатын, мазмұнын, әдісін, құралдарын, формаларын, тапсырмалар жиынтығын біртұтас жүйе ретінде қарастырады.

«Не үшін оқытамыз?» сұрағына «нені оқытамыз?» деген маңызды мәселе туындайды. Осы мәселе байланысты теориялық материалдардың мазмұны, оқушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптар анықталады.

«Қалай оқытамыз?» - деген сұраққа жауап беруде мұғалімнің іс-әрекетіне ерекше мән беріледі. Себебі, мұғалім оқу үдерісіндегі жетекші тұлға. Ол оқу бағдарламасын таңдайды, осы бағдарламаға сәйкес күнтізбектік – тақырыптық жоспар және оған сәйкес сабақ жоспарын жасайды.

«Қалай оқытамыз?» сұрағы мұғалімнің әрбір сабаққа дайындық барысында сабақ түрін, оқыту әдістерін, бекіту және бақылау кезеңдеріндегі тапсырмаларды анықтауы қажеттілігінен туындайды. Демек, болашақ мұғалім:

- білімділік, дамытушылық, практикалық, тәрбиелік мақсаттарын түсінуі және өзіндік білім ретінде бойға сіңіруі;

- игерілген білімдегі компьютерлік технология құралдарының орны мен маңызын көре білуі;

- пән мазмұнын меңгеру мақсатына сәйкес оқулықтар мен программаларды салыстыра оқып үйренуі;

- мазмұн таңдау принципін түсіну және оны қолдана білуі;

- пәнді оқыту құралдарын меңгеруі;

- оқытудың дәстүрлі және жаңа ақпараттық технологияға (компьютерлік технология) негізделген әдістерін білуі;

- оқушылардың ақыл –ой қызметін басқаруды меңгеруі;

- оқытуды ұйымдастыру формаларын меңгеруі;

- басқа пәндермен математиканың байланысын зерттеуі;

- оқыту үдерісін талдай білуі;

- оқытуда бағдарламалық және техникалық құралдарды қолдана білуі;

оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруы қажет.

Енді, компьютер мен оқыту құралдарын кешендік пайдалану әдістемесіне тоқталайық. Оқыту құралдарының кешені деп оқу бағдарламасының қандай да бір тақырыбын оқуға арналған қажетті және жеткілікті құралдар жинағын түсінеміз. Кешендік оқыту құралдарын арнайы бір құрылыммен, яғни оқу үдерісінде қажетіне қарай, дидактикалық мүмкіндігіне орай, оларды бір-бірімен сабақтастыра отырып, өзара байланысты біртіндеп тізбектей қолдану өте қажет. Оқыту құралдарын қолдану үшін оларды таңдаған кезде ең алдымен ескеретін жәйт олардың дидактикалық мүмкіндігі, сабақ тапсырмалары мен нақты шарттарын ескеру керек.

Оқытудың техникалық құралдарын кешенді қолдануда мына төмендегі мәселеге басты назар аударылады:

1. Өтілетін тақырыпқа қатысты оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін анықтап алу;

2. Оқушылардың оқулықтағы игеретін материал көлемін анықтап алу;

3. Оқушылардың танымдық тәжірибелерін есепке алу;

4. Білім мазмұнына элементарлық талдау жасау (оқулық қолданылады);

5. Білімнің тізбектей берілуін анықтаумен қатар, дағдылары мен ебдейліктерін де біртіндеп қалыптастыру;

6. Білуге қарай біртіндеп қадам жасау;

7. Әрбір қадамның әдістемелік жүйесін жасау:

а) Оқушылардың танымдық қызметін модельдеу;

ә) Оқыту әдістерін жобалау;

б) Кері байланыс жасау тәсілдерін жобалау;

в) Оқыту құралдарының құрамы мен қолданылу мүмкіндігін анықтап алу;

Оқу құралдары жүйесінің қалыптасуы – білім беру құралдарының түріне өзіндік белгілері бойынша классификациялау ғана емес, сонымен қатар дидактикалық қасиеттері мен қызметтерін білуді де қажет етеді.

Дидактикалық қасиеттер дегеніміз – оқу құралдарының басқалардан айырмашылықтары көрсетілетін белгілері мен дидактикалық функцияларда (қызметінде) көрініс табатын өзіндік ерекшеліктері. Дидактикалық қасиеттер тек қана оқу құралдарына тән болып келетін мүмкіншіліктерді ғана қамтиды. Оқу-тәрбие жұмысында түрлі әдістерді қолданудың объективтік бағыттары ретінде қарастырылатын дидактикалық функциялар мен дидактикалық қасиеттердің өзара байланыстары болып отырады. «Дидактикалық қасиет» пен «дидактикалық мүмкіндік» ұғымдарының өзара жақындығынан да болар, педагогикалық әдебиетте оларды бірге қарастыру дәстүрге айналған.

Оқыту құралдарының әрқайсысының дидактикалық қызметтерінің әртүрлі болып келетіндігіне қарамастан, олардың барлығына тән ортақ қызметтері бар. Атап айтқанда:

– оқушылар қабылдаған хабарларды ұғынып түсінуді, түсініктер мен ұғымдарды қалыптастыруды қамтамасыз ете алатын көрнекілік қызмет;

– хабарлау қызметі, өйткені оқу құралдары білімнің нақты көздерінің бірі болып саналады, яғни белгілі бір хабарларды жеткізушінің рөлін де атқара береді;

– орнын толтырушылық қызмет оқу үдерісін жеңілдетеді, көздеген мақсатқа көп күш, денсаулық, уақыт жұмсамай жетуге бағытталған;

– бейімдеушілік қызмет оқу үдерісіндегі қолайлы жағдайлар туғызуға, демонстрацияларды, өзіндік жұмыстарды ұйымдастыруға, оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты ұғымдар мазмұнының бірдей болуына, білімнің бір қалыпты сабақтастығына бағдар алған;

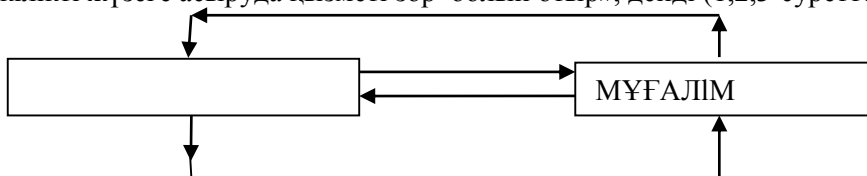
– интегративтік қызмет, белгілі бір объектіні немесе құбылысты тұтастай да және оның бір бөлшегі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл қызмет оқу құралдарын кешенді түрде қолдану мен жаңа ақпараттық технологияның құралдарын қолдану арқылы жүзеге асырылады. Оқытудың негізіне бақыланушы объектілерді қабылдау жатады. Не нәрсені қандай тәсілмен білгіміз келсе де, біз барлығынан бұрын сезім мүшелерімізге жүгінеміз. Адам тыңдаса, оқыса, бақыласа - барлығынан бұрын жұмысқа оның сезімі мен қабылдауы қосылады, содан соң - есте сақтау, біріктіру, пайымдау, ақпаратты шығармашылық өңдеу жүзеге асады. Егер мұғалім оқушының танымдық іс-әрекетіне әсер еткісі келсе, онда ол алдымен оның сезім мүшелеріне әсер етеді, осы талдағыштар арқылы адам ақпарат алады.

Оқытуда компьютерді көрнекі құрал ретінде пайдаланғанда мынаны ескерген жөн: көру ағзасы есту ағзасына қарағанда миға 5 есе көп ақпарат жібереді. Көру ағзасы арқылы миға түскен ақпарат айтарлықтай кодтауды қажет етпейді, ол адам миына жеңіл, әрі тез, берік қабылданады.

Сонымен, әр уақытта да оқыту негізі болып, бақыланған объектілерден қабылданғандар жатады. Неге оқытсақ та, қандай әдістермен оқытсақ та, біз ең алдымен оқушылардың ақпаратты қабылдаудағы сезім мүшелеріне сүйенеміз.

Оқушы тыңдайды, оқиды, бақылайды – бұл іс-әрекеттердің бәрінде де оның сезім мүшелері арқылы қабылдау іске қосылады, ал содан кейін ғана есте сақтау, ойлану, ой қорыту, ақпаратты шығармашылық өңдеу және т.б. жүзеге асырылады.

Р.Б.Бекмолдаева: «Оқыту бағдарламасының түрлі операцияларды орындауға, оқыту қызметін талдауға, түрлі құбылыстар мен үдерістердің математикалық үлгілерін құруға мүмкіндігі, әсіресе көрнекілікті жүзеге асыруда қызметі зор болып отыр», дейді (1,2,3-суреттерде) [2,74].

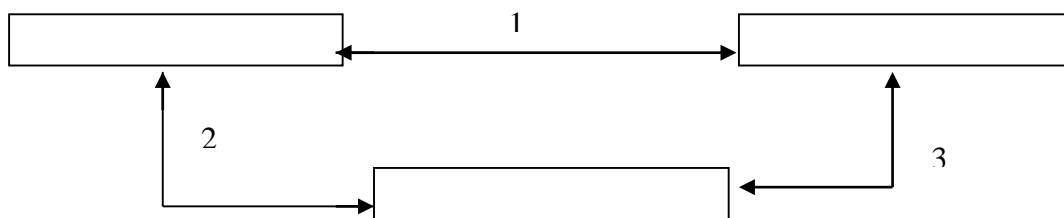


**1-сурет. Компьютерсіз оқыту жағдайындағы ақпарат ағыны жүйесі**



**2-сурет. Интербелсенді тақта құралдарын қолданып оқыту жағдайындағы ақпарат ағыны жүйесі**

Мұндағы, 1-Мұғалім мен оқушылардың арасындағы ақпарат ағынының жүзеге асуы; 2-педагогикалық жабдықтау; 3-“компьютер – оқушылар” жүйесіндегі ақпарат ағыны.



**3-сурет. Компьютерлік технология негізінде оқыту жағдайындағы ақпарат ағындарының жүйелері**

Мұндағы, 1-Мұғалім мен оқушының арасында ақпарат ағынының жүзеге асуы; 2-педагогикалық жабдықтау және талдау; 3- “компьютер – оқушы” ара қатынастары.

Компьютерлік технологияны оқыту үдерісінде қолдану үшін компьютер, интербелсенді тақта құралдары қажет. 3-суреттегі сызба мұғалімнің жаңа материалды не тақырыпты түсіндірудегі ақпарат алмасуын бейнелейді.

3-суреттегі ішкі жүйе оқушы мен компьютер арасында тікелей әріптестік арқылы сипатталады. Бұл жерде компьютер оқушының орындайтын дербес тапсырмасын анықтап, оны экранға шығарады, тапсырманың орындалу дұрыстығын тексереді, қажет жағдайда тапсырманың шығарылу үлгісін экранда көрсетіп, көмектеседі.

Оқып-үйрену, негізінен, оқытушысыз жүргізіледі. Оқушы компьютерден алған оқу тапсырмасын қабылдап, оны өзбетінше орындайды да, оқып-үйрену барысында қажет болған іс-әрекет жолдарының игерілу сапасы мен өз ақыл-ой қызметінің қол жеткен даму деңгейі жайлы ақпаратты, тапсырмадағы сұрақтардың жауаптарын, есептердің шығарылуын компьютерге енгізіп, жұмыс жасайды. Яғни, ішкі “оқушы-компьютер” жүйесінде оқушының оқып-үйрену үдерісі жүзеге асады.

Карпова Т.Н. [3,15]: «Компьютерлік жүйеде мұғалім оқушының оқып-үйрену жұмысының нәтижелерін, яғни жіберілген қателер саны, тапсырманы орындауға жұмсалған уақыт, оқып-үйренудің қандай деңгейіне жеткені, бақылау жұмысының бағасы жөніндегі ақпаратты компьютерден алады». Сафронова Н.В. [4,77]: «Оқу бағдарламасынан, ғылыми еңбектерден, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдардан алынған ақпараттармен салыстыра отырып, оқушының ақыл-ой қызметі мүмкіндіктері мен деңгейлері сипаттамаларын талдайды».

Бүркіт Ә.К. [5,28]: «Мұғалім келешекте бұл ақпараттарды тиімді пайдалану үшін тапсырманың орындалу нәтижесін компьютерде сақтайды», - дейді. Оқыту мақсаты мен оқытудың нәтижелері арасында сәйкессіздік анықталған жағдайда, оқушы оқулық, оқу-әдістемелік, анықтамалық және т.б. құралдардан қажетті ақпараттарды жинақтап, шығармашылық ізденістер жасайды да, компьютердің көмегімен өзінің жұмысты орындау деңгейіне сай тапсырмаларын қайтадан таңдап алып, оны орындауға мүмкіндік береді. Осылайша, сыртқы “компьютер-мұғалім” жүйесінде оқушының оқу-танымдық қызметін басқару үдерісі жүріп жатады.

#### **Әдебиеттер**

1. К.Өстеміров. Оқыту құралдары. Алматы, 1990. 83-бет.
2. Р.Б.Бекмолдаева. Оқытуда компьютерлік технологияны пайдалану. Шымкент, 2008. 74-бет.
3. Карпова Т.Н. Наглядное обучение как эффективный процесс формирования знаний. дисс... Ярославль, 1993 г., -С.13-14.
4. Сафронова Н.В. Теория и методика обучения. Москва «Высшая школа» 2008 г., -С. 100-102.
5. Беркут А.К. Эффективное использование ИКТ в учебном процессе. Шымкент, 2010. - С. 19-20.

Аульбекова Жупаркуль Садбековна, Курманбаева Жанна Шерғалиевна,  
 Мырзабекова Меруерт Жумановна, Калдықозова Сандугаш Еркінбековна,  
 Бүркіт Әуесхан Қантөреұлы, Исакова Гүлнұр Оралқызы  
 Шымкент қ., М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,  
 А.С.Пушкин атындағы №1 мектеп-гимназиясы, Burkit71@mail.ru

## ОҚЫТУДА КӨРНЕКІЛІК ПРИНЦИПТІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

**Аннотация.** *Основоположителем принципа наглядности, давшим его обоснование, мы считаем чешского педагога Яна Амоса Коменского. Я.А. Коменский (1592-1670) дал определение наглядности, которое называют «Золотым правилом дидактики». Именно оно послужило началом одного из важнейших путей развития школы, явилось первой ступенью для многих педагогических исследований. Он отмечал: «... все, что только можно, представлять для восприятия чувствами». В настоящее время в психолого-педагогической и методической литературе наблюдается разнообразие подходов и трактовок наглядного обучения, наглядности, видов наглядности, классификации средств наглядности.*

**Annotation.** *Education – a complex pedagogical process, joint activity of learners and trained, teacher and pupil. Education must be not reduced to conveying and acquiring formulated the rules, formula, theorems. This is active creative searching from the direction of teacher and from the direction of pupil. The task of the teacher consists in that in the process of conveying of the knowledge to teach the pupil to active forms of the teaching, leading to independent gaining the knowledge. The task of the pupil - master knowledge system, to solve independently creative tasks. The scientific problem and accessibility, consciousnesses and activities puts before teacher question about finding active methods of the shaping and organizations to scholastic cognitive activity in practice. One of the ways of the decision of this problem – do demonstrative teaching.*

**Кілттік сөздер:** педагогика, мектеп, ақпараттық технология, әдіс, әдістеме, оқыту

**Ключевые слова:** педагогика, школа, информационная технология, метод, методика, обучение

**Keywords:** pedagogica, school, Information technologies, method, method's, education

Көрнекілік адамның заттар немесе құбылыс жайлы ақпараттың берілуі мен оны қабылдауды оңайлату қажеттілігінің туындауымен бір мезгілде пайда болды. Оның куәсі бізге ертеден жеткен жартастағы суреттер болып табылады. Көрнекілік – оқыту, жазу өнері пайда болғанға дейін туындаса керек. Ежелгі Египет, Рим, Грек елінде ол кеңінен қолданысқа ие болған.

Ақпаратты ауызша және жазбаша сөйлеу тілі арқылы жеткізудің жетілуі, сонымен бірге абстрактілік ойлаудың дамуы, көрнекі оқыту әдісінің кең тарауына ықпал етті. Оқытудағы көрнекілік принципінің мәні туралы Ж.Б.Қоянбаев, Р.М.Қоянбаев былай дейді: «Оқыту үдерісінде сөз бен іс, теория мен практика өзара байланысты болады. Әртүрлі көрнекілікті қолданудың нәтижесінде сабақ әрі түсінікті, әрі қызықты болып өтеді. Мысалы, жоғары сыныптарда сабақты демонстрациялап өткізу өте тиімді және нәтижелі болады. Көрнекілік абстракты ұғымды игеруге әсер етеді. Сонымен, көрнекілік принципінің оқыту материалдарын, әсіресе, теориялық ережелерді терең оқуда, берік есте сақтауда алатын орыны ерекше» [1, 55].

Ә.Бидосов [2, 48] көрнекілік принципін жүзеге асыру нақтылық пен абстрактылықтың бірлігі ретінде атап көрсеткен. Мұның мәні оқытудың әрбір сатысында, білім игеру логикасының желісін басшылыққа ала отырып, сол білімдердің айрықша фактілері мен оқушылардың байқауларының немесе аксиомалардың ғылыми ұғымдар мен теориялардың алғашқы бастамаларын тауып, жеке затты қабылдаудан жалпылыққа, нақтылықтан абстрактілікке және керісінше жалпылықтан жекелікке, абстрактіліктен нақтылыққа көшу заңдылықтарын анықтау болып табылады. Сонымен қатар оқу үдерісіне көрнекілікті пайдаланғанда бірқатар әдістемелік талаптарды орындаған жөн екені ескеріледі: көрнекі құралдар сабақтың мақсатына сәйкес іріктелуі тиіс, көрнекі құралдарды пайдаланғанда оқушылардың оларды дұрыс қабылдауын қамтамасыз ету үшін, құралдың неғұрлым маңызды жақтарына назар аударған жөн; сабақта көрнекі құралдар шамадан тыс көп болмағаны яғни мақсатқа жетуге қажеттілерін ғана пайдаланған маңызды. Егер сабақ кезінде бірнеше көрнекі құрал көрсетілуі керек болса, олардың бәрін бір уақытта емес, әрқайсысын қажетінше кезегімен пайдаланған орынды.

Сабақ кезінде мұғалімнің өзінің баяндауы мен көрнекілікті үйлестіруі елеулі роль атқарады. Дидактикада үйлестірудің екі тәсілі белгілі. Біріншісінде көрнекі құрал мұғалімнің түсіндіруінен бұрын көрсетіледі. Бұл жағдайда мұғалім оқушылардың іс-әрекетін, байқағыштығын бақылай отырып, керегінше мағлұмат алуына жетекшілік етеді. Екіншісінде көрнекі құралды көрсетуден бұрын мұғалім оқу материалын түсіндіреді.

Бұл екі тәсілдің біріншісі тиімдірек, себебі ол қажетті білімді меңгеруді қамтамасыз етумен бірге, оқушылардың байқағыштық қабілеттерінің өрістеуіне көмектеседі. Бірақ, көрнекі құралдарды шамадан тыс қолдану оқушылардың ойлау қабілетіне кері әсер ететінін ескерген жөн.

А.Е.Әбілқасымова, А.К.Көбесов, Д. Рахымбек, Ә.С.Кенеш [3, 45] былай дейді: Оқушылардың оқу материалын қабылдау - талдау және жалпылау үдерісінің мәнінен туындады. Оқу барысының әр түрлі кезеңдерінде көрнекілік түрліше функциялар орындайды. Математиканы оқыту практикасы бұл принципті жүзеге асыруға бағытталған арнайы құрал- жабдықтар жасауды қажет етеді (геометриялық фигуралардың модельдері, кестелер және т.б.).

Ескеретін бір нәрсе, көрнекілікті қалай болса солай қолдана бермей, тек қажеттілігіне, тиімділігіне қарай пайдалана білудің маңызы зор. Мысалы, стереометрияның алғашқы сабақтарында фигуралардың әр түрлі моделін көрсету оқушылар үшін пайдалы болады да, кейінірек олардың кеңістік қиялын дамытуға кері әсер етуі мүмкін, яғни стереометрияны үйретуде нақты көрнекілік біртіндеп «абстрактылық көрнекілікке» (жазық сызбаларды қарастыру) орын беруге тиіс.

Я.А.Коменскийді (1592-1670) «Дидактиканың алтын ережесі» деп аталатын көрнекі оқыту принципінің негізін қалады. Ол көрнекілікті адамның әртүрлі сезім мүшелері көмегімен қабылдайтын объекті немесе құбылыс жайлы сенімді ақпаратты алуға мүмкін болатын компонент ретінде түсінеді, «...барлығын тек сезімдік қабылдаулармен, атап айтар болсақ: көруді - көру сезімдерімен, естуді - есту мүшелерімен, иісті - иіс сезу мүшелерімен, дәмді - дәм сезу мүшелерімен, жанасуды – сипау арқылы сезінуге болады. Егер қандай да затты бірнеше сезім мүшелерімен қабылдауға болатын болса, онда ол бірден бірнеше сезімдік қабылдауларды қамтиды».

Чех педагогы табиғаттағы заттарды тікелей қабылдау арқылы үйренуден бастауды, ал егер мұндай зат (құбылыс) болмаса, онда оны оның кескінімен немесе көшірмесімен алмастыруды ұсынды. Я.А.Коменский адам білімді өзіндік бақылау жасау жолымен алуы тиіс деп үйретеді.

Я.А.Коменский көрнекілік мәселесіндегі негізгі орынға көру қабілетін қойды. Оның «Суреттердегі сезімтал заттар әлемі» оқулығы көрнекілік принципі негізінде жазылған алғашқы кітап болды (оны тілді оқытуда ұзақ пайдаланды).

Осылайша, Я.А.Коменский көрнекілікті сезімдік таныммен байланыстырса, ал бақылауды кез-келген білімді алудың негізі деп есептеді.

В.Г.Болтянский өзінің көрнекілік формуласын ұсынады: «Көрнекілік формуласы – изоморфизм+қарапайымдылық». Ондағы көрнекілік түсінігі модель түсінігімен байланысты: «...көрнекілік жайлы мәселені талқылау үшін құбылыстың екі моделін білу қажет: олардың біріншісі - абстрактілік модель, яғни, біз оқушы санасында қалыптастыруға тиісті құбылыс теориясы, екіншісі - көмекші, оқу моделі («модель-көмекші құрал»). Көрнекілік жайлы тек егер ол бірінші моделге изоморфты болып, қабылдаудың қарапайымдылығына ие болса ғана екінші моделді қолданудың мәні бар. Ол изоморфизмді құрылымдардың бірдейлігі ретінде түсінеді».

Қарапайымдылық түсінігі өзгеріссіз, тұрақты бола алмайды, ол адамның жеке және жас ерекшеліктеріне, оның білімі мен дағды деңгейіне, оның өмірлік тәжірибесіне тәуелді болып, тұрақты түрде өзгеріп отырады. Қарапайымдылық ұғымы өзгеруімен көрнекілік ұғымы да өзгеріп отырады, көрнекілік ұғымы қатып қалған – тұрақты болып табылмайды. Бір адам үшін бұл модель көрнекі болса, ал екіншісі үшін олай болмауы мүмкін, бұл оның қарапайымдылығына тәуелді. Біз модель көрнекілігі, модельдің осы сатыда, осы курста орындайтын мақсатымен тығыз байланысты деп есептейміз. Мысалы,...

В.Г.Болтянский көрнекілік ұғымын модель ұғымымен тығыз байланысты математикалық формуламен өрнектеуге әрекеттенді. Бірақ оның жұмыстарында көрнекіліктің, шығармашылықтың, мақсаттың, сезімдік компоненттің, нақты байланыстары ашылмай, математикадағы қандай оқытудың көрнекті болып табылатындығына жауап берілмейді [4,96].

Қ.Жарықбаев: «Байқау дегеніміз – белгілі мақсат пен объектіні әдейілеп қабылдау. Байқау үшін белсенді ой жүгірту, арнайы зейін қою, байқау нәтижесін сөзбен айтып отыру ерекше маңыз алады» деді [5, 82].

И.Г.Песталоцци (1746-1827) бақылауды абстрактілік ойлауды дамыту үшін алғашқы қадам деп есептеді. Ол көрнекілікке едәуір терең негіздеу берді. Ол кез келген танымның абсолюттік негізі ретіндегі көрнекілік принципін енгізді.

И.Г.Песталоцци сезім мүшелерінің қоршаған әлемді тікелей қабылдауы жайлы айта отырып: «...сезімдік қабылдау адамдық танымның жалғыз негізі болып табылады. Бұдан кейінгі келетіндердің барлығы да осы сезімдік қабылдаудың қарапайым нәтижесі немесе абстракциясы» деп жазады. Ол көрнекілік балалардың ақыл-ой қабілетін арттырып, сөйлеу қабілетін дамытудың құралы деп ұйғарды.

Оның пікірі бойынша, бақылау үш сатыны қамтиды: бала алдында қанша зат бар; олардың формалары қандай; бұл заттар қалай аталады.

Неміс педагогтары И.Ф.Герbart (1776-1841), А.Дистервег (1790- 1886) Я.А.Коменский білімін дамыта отырып, көрнекі оқыту әдістемесін мұғалімнің сабақта пайдалануының талаптарын жасады:

- затты өте ұзақ демонстрациялауға болмайды, бір затты демонстрациялай беру оқушыны жалықтырады;

- сабақта көрнекіліктің сан алуан түрлері қолданылуы тиіс;

- мұғалім көрнекі құралды пайдалана отырып, қабылдау механизмі, көрнекі құралдарды пайдаланудың тұтастығы, бірізділігі мен әдістемесі жайлы мәселелерді есте ұстауы шарт;

- жақыннан алысқа, жеңілден салмақтылығына, қарапайымнан күрделіге біртіндеп сатылай шығармашылықпен оқуға өту керек.

К.Д.Ушинский үшін көрнекілік - оқытудың әдістері мен тәсілдерінде міндетті түрде қатысып отыратын оқытудағы маңызды дидактикалық принцип.

Педагогикада көрнекіліктің табиғи, кескіндік (фотосуреттер, оқу картиналары) және кескіндік (графиктер, сызбалар, диаграммалар) деп аталатын үш түрін қарастырады. Көрнекіліктің әр түрінің өзіне тән атқаратын функциялары бар. Көрнекілік түрлері: табиғи көрнекілікке коллекциядағы кептірілген өсімдіктер, жануарлар мен құстардың тұлыбы, минералдар және т.б. жатады. Кескіндік көрнекілікке карталар, картограммалар, схемалар, диаграммалар, кестелер жатады. Мысалы кестенің бірнеше түрлері бар. Олар: хронологиялық, синхрондық, тақырыптық, графикалық кестелер. Экранды-динамикалық көрнекілік қоршаған дүниені бейнелейді. Көрнекі құралдар оқу материалдарын, әсіресе, теориялық ережелерді есте жақсы сақтау және жеңіл түсіну үшін қолданылады.

К.Д.Ушинский баланы тек көрнекі оқытуды логикамен ұштастырғанда оқушының көрнекі ойлауын тәрбиелеу құралы болып табылады деп ұйғарды. Көрнекі оқыту «ақылдың дамуына» жол ашады.

М.Жұмабаев: «Бір затпен танысқанда сыртқы сезімдердің көбі қатынасса, ол зат ұмытылмайды. Балаға бір нәрсені білдіру керек болғанда осы жолды ұстау керек. Яғни мүмкін болғанша баланың сыртқы сезімдерінің көбін қатынастыру керек. Мысалы, бір заттың түрін де көрсет, дыбысын да естірт, ұстатып та көр, иіскет, дәмін татқыз, сыйпат, суретін салғыз Баланың жаратылысының өзі осыны тілейді. Бала өзінің көрген нәрсесін ұстағысы келеді, естіген нәрсені көргісі келеді. Ұстаған нәрсесінің дәмін татқысы келеді. Осы жолды ұстағанда баланың білімі берік болады. Мысалы, дұрыс жазуы үшін құр ережелерді білуі жетпейді. Қолдың, көздің, құлақтың әдеттенуі шарт» [6, 22].

Ғалым-педагогтар көрнекі оқытуды сезім мүшелеріне әсер ететін, нақты қабылданатын объекті немесе құбылыстармен байланыстырды; олар көрнекі оқыту мәселесін көтерді; көрнекі оқыту мәнін негіздеді; оның мектепте қолданылу әдістемесін жасап, әрекеттің көрнекі оқытумен байланысы жайлы мәселе қойды.

Дегенмен, олар көрнекілік қасиеті тек нақтыға ғана тән деп, ал абстрактілік ұғымын көрнекілікпен байланыстыруға болмайды деп есептеді. Көрнекілік принципін қолдану әдістемесі негізінен бастауыш мектепке, ана тілі сабақтарына қатысы болып, көрнекі оқытудың компоненттік құрамы анықталған жоқ.

Қазіргі уақытта психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерде көрнекілік, көрнекі оқыту, көрнекілік түрлері, көрнекілік құралдары жіктелесінің сан-алуан жолдары келтіріледі. Ғылыми әдебиеттер мен мектеп практикасында «көрнекілік» сөзі үш мағынада қолданылады. Біріншіден, ол кейбір объектілер (көрнекі құралдарды), екіншіден, кейбір қасиеттерін, үшіншіден, адамның белгілі бір іс-әрекетін (көрнекілік құралдарын қабылдау, оларды пайдалануды) білдіреді. Терминнің көпмәнділігіне байланысты оның әр түрлі анықтамалары бар.

Психологиялық зерттеулер (Н.А.Менчинская, П.А.Гальперин, Т.В.Кудрявцев, Л.В.Занков және басқалар) көрнекілікті «абстрактілік деңгейде және практикалық іс-әрекет үдерісінде қарастырады.

З.И.Калмыкованың пікірінше, көрнекілік практикалық іс-әрекеттерімен ғана байланысты емес, сонымен бірге оқушылардың заттармен, оларды алмастыратындармен (сызбалармен, кескін, график және суреттермен) іс-әрекет орындауына тәуелді.

З.И.Калмыкова көрнекіліктің практикалық формасына бақылауға мүмкін болатын құралдармен бірге, сондай-ақ ойлау экспериментін де жатқызады.

Сонымен, көрнекі оқыту ұғымы объектімен немесе оны алмастырушы затпен тікелей практикалық іс-әрекет, сондай-ақ ойлау іс-әрекетімен тікелей байланысты.

Ғалымдардың екінші тобы көрнекілік ұғымын бейне ұғымымен байланыстырады. Оқытудағы көрнекілік объективті шындықтың тікелей қабылдау кезінде пайда болатын сезімдік-көрнекілік бейнелерді пайдалану, және жеткен жетістік нәтижесі таным-білім ретінде түсіндіреді.

Қазақ ұлттық энциклопедиясын редакциясын басқарған Б.Аяған: «Көрнекілік ақпараттың, дәрістің, үгіт-насихаттың, жарнаманың танымдылығы мен пәрменділігін арттыру жолы, оқытуда заттар мен құбылыстардың әрқайсысының өзіне тән жаратылыс бітімін, сыр-сипаттарын сезім мүшелері арқылы байқау, қабылдауға баулиды. Сонымен бірге, қабылданған ақпараттар оның міндеттеріне байланысты талданып, қорытылады. Көрнекілік құралдары оқушыларға бейнелі түсінік беру үшін ғана емес, оқушылардың ұғымын қалыптастырумен бірге, абстрактілі байланыстар мен тәуелділікті түсіндіру үшін қолданылады [7, 104]. Көрнекілік принципінің жаңаны тануда, бейнені елестетуде, материалды ұзақ есте сақтауда тиімділігі жоғары. Компьютерде оқушылар графикалық бейнелерді түрлендіріп, ондағы объектілерді өзгерте алады, ал оқу киносы мен теледидарда мұндай мүмкіндік жоқ.

Қорыта айтқанда, математиканың жоғары абстракциясында оқушылардың материалды жақсы меңгеруі үшін мұғалім сезімдік және әрекет элементтерін пайдалана отырып, математиканың өмірмен, практикамен, физика, химия, география, биология, басқа да пәндерімен байланысын көрсетіп, сабақтың көрнекілігі жүзеге асады.

### **Әдебиеттер**

- 1 Ж.Б.Қоянбаев, Р.М.Қоянбаев. Педагогика. Алматы, 2005. 55-бет.
- 2 Ә.Бидосов. Математиканы оқыту методикасы. Алматы. 2000. 48-бет.
- 3 А.Әбілқасымова, А.К.Көбесов, Д.Рахымбек, Ә.С.Кенеш. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі. Алматы, 1998. 45-бет.
- 4 В.Г.Болтянский. Комплексы учебного оборудования по математике. Москва. 1971. 96-стр.
- 5 Қ.Жарықбаев. Психология. Алматы, 1988. 82-бет.
- 6 М.Жұмабаев. Психология. Алматы, 1950. 22-бет.
- 7 Қазақ ұлттық энциклопедиясы. Бас редакциясын басқарған Б.Аяған. Алматы. 104-бет.



Ишкалова Г.И., Искакова Г.М.,

I.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,  
Талдықорған қаласы, banu\_tk\_78@mail.rugm.iskakova@gmail.com**ТАРИХ ПӘНІ БОЙЫНША ҒЫЛЫМИ ЖОБАНЫ ҚҰРАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ**

**Түйін.** Мақалада авторлар 1916 жылғы Жетісудағы ұлт-азаттық қозғалыстың себептері, барысы және басылуы мәселелерін I.Жансүгіровтің еңбегінің негізінде айқындауға тырысып, ғылыми жоба құрастыру жолын көрсетеді. Зерттеушілер аталған еңбектің тарихи дерек ретіндегі маңызын аша отырып, 1916 жылғы Жетісудағы ұлт-азаттық көтеріліс мәселелерінің еңбекте жан-жақты баяндалуын талдап, тарихшы ғалымдардың тұжырымдарымен салыстыра зерттеген. Илияс Жансүгіровтің «Жетісу» (1730-1916) атты еңбегін тарихи тұрғыдан қарастыру мақаланың ғылыми жаңалығы болып табылады.

**Резюме.** В статье показано методика разработки научного проекта на примере «Проблемы национально-освободительного движения 1916г. в исторической книге И. Жансугурова «Жетісу» (1730-1916)». На основе ассоциативной диаграммы авторы раскрывают причины, цели, ход восстания, карательные акции царского правительства в подавлении восстания 1916 года в Семиреченской области, а также взгляды и отношение казахской интеллигенции к восстанию 1916 года.

**Summary.** In the article is shown the developing methodology of a scientific project on the example of "Problems of the national liberation movement of 1916. in the historical book of I. Zhansugurov "Zhetysu" (1730-1916)". On the basis of the association, the authors disclose the reasons, goals, the course of the uprising, the punitive actions of the tsarist government in suppressing the uprising of 1916 in the Semirechens region, as well as the views and attitude of the Kazakh authorities towards the 1916 uprising.

Қазақстан Республикасының Президенті, Елбасы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында: «Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің халқына суықта пана, ыстықта сая болған, есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс... Бұл – қалыпты және шынайы патриоттық сезім, ол әркімде болуы мүмкін. Оған тыйым салмай, керісінше, ынталандыру керек», - деп атап көрсеткен болатын. Осы тұрғыдан алғанда, Алаш қайраткерлерін білсек те, олардың тарихи мұраларын көпшілікке насихаттау маңызды. ХХ ғасыр басында әрбір Алаш қайраткері қазақ тарихын зерттеуге, тарихи мұраларын сақтауға және оны болашақ ұрпаққа жеткізуге ат салысты. 20-30 жылдары ұлттық тарихымызды жазуда методологиялық ізденістер басталған еді. Осы тұста қазақ зиялылары түрлі қызметтер атқарып жүргендеріне қарамастан тарих жазуға ат салысты және олар ұлттық тарихымызды сол замандағы тарих жазу дәстүрі арнасында қарастырды. Олар Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М.Тынышпаев сияқты басқа зиялылар қолына қалам алып тарихи тақырыпта еңбектер жазды. Белгілі жетісулық ақын, жазушы Илияс Жансүгіров те аталған бағытта тарих жазуға араласқан еді. Бұл дәстүр көршілес қырғыз елінде де байқалды. Оның «Жетісу (1730-1916)» атты еңбегі осы арнада өмірге келді.

Қазақ халқының азаттық қозғалыстар тарихында ерекше орын алатын 1916 жылғы көтеріліске 100 жылдан аса уақыт өтсе де әлі күнге дейін өзектілігін жоймай зерттеушілердің назарын аударып келеді.

I.Жансүгіровтің «Жетісу (1730-1916)» атты еңбегі тарихи еңбек деп атауға болады. Өйткені, бұл еңбекте автор көтеріліс болған жерлерде болып, қатысушылармен тығыз байланыста болған. Жинаған материалдарын құрастыра келе, 1916 жылғы қозғалыс туралы деректерді топтастырған.

Біз осы мақалада аталған еңбек бойынша ғылыми жоба құрастыру жолдарын көрсетуге тырысамыз. Жобада 1916 жылғы Жетісудағы ұлт-азаттық қозғалыстың себептері, барысы және басылуы мәселелері I.Жансүгіровтің еңбегінің негізінде айқындалады.

Ғылыми жоба тақырыбы: «I.Жансүгіровтың «Жетісу (1730-1916)» атты тарихи еңбегіндегі 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс мәселелері».

Мақсаты – I.Жансүгіровтің тарихи мұраларын көпшілікке насихаттау және 1916 жылғы Жетісудағы ұлт-азаттық көтерілісіне қатысты мағлұматтарды зерттеу.

Міндеттері –

1. I.Жансүгіровтің «Жетісу» атты еңбегін тарихи дерек ретінде талдау;
2. 1916 жылғы көтерілістің себептері мен басталу мәселелерінің айшықталуы;
3. Жетісудағы көтерілісті патша әскерінің жазалау шаралары мен іс-қимылдарын айқындау.

Ғылыми-практикалық қолданысы – ғылыми жоба материалдарын білімгерлер семинар сабақтарына дайындық, реферат және т.б. іздену жұмыстарын жазу барысында, мектепте факультатив сабақтарды ұйымдастыру аясында қолдануға ұсынылады.

Ғылыми жаңалығы– Лияс Жансүгіровтің «Жетісу (1730-1916)» атты еңбегін тарихи тұрғыдан қарастыру.

Өзектілігі - Қазақ «Туған жерге туындытік» деп бекер айтпаған. Патриотизм кіндік қаның тамған жеріңе, өскен ауылыңа, қалаң мен өңіріңе, яғни туған жеріңе деген сүйіспеншіліктен басталады...Адам баласы – шексіз зерденің ғана емес, ғажайып сезімнің иесі. Туған жер – әркімнің шыр етіп жерге түскен, бауырында еңбектеп, қаз басқан қасиетті мекені, талай жанның өмір-бақи тұратын өлкесі. Оны қайда жүрсе де жүрегінің түбінде әлдилеп өтпейтін жан баласы болмайды...Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша іңкәрлікпен атсалысу – шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі. Мысалы, жершілдікті алайық. Әрине, туған жердің тарихын білген және оны мақтан еткен дұрыс. Бірақ, одан да маңыздырақ мәселені – өзіңнің біртұтас ұлы ұлттың перзенті екенінді ұмытуға әсте болмайды (Ұлттық бірегейлікті сақтау).

Мазмұны:

Кіріспе

Негізгі бөлім

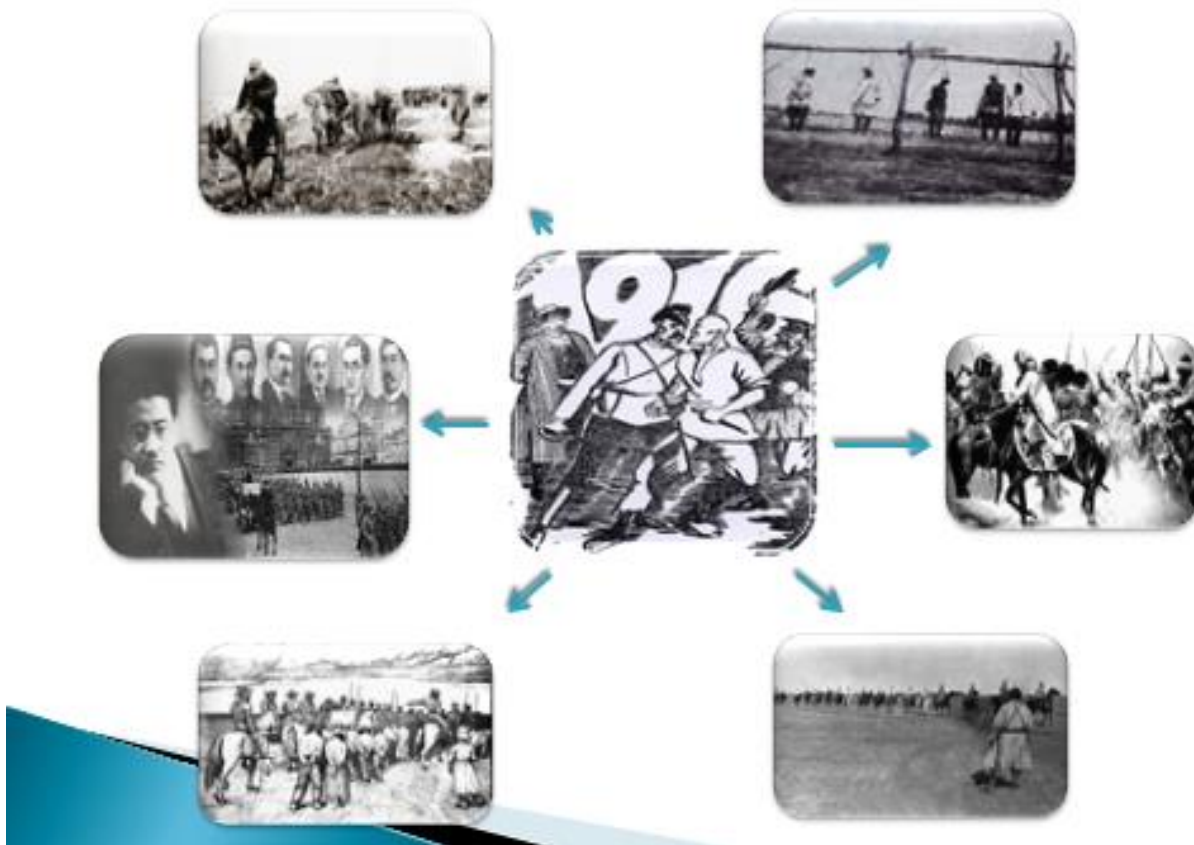
1. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің себептері, басталуы.
2. Жетісудағы көтерілістің барысы.
3. Патша әскерінің Жетісудағы ұлт-азаттық көтерілісті жазалау шаралары.

Қорытынды

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1916 жылғы көтеріліс жоғарыда атап көрсеткеніміздей, зерттеушілердің назарында болып келді. Кеңестік тарихнамада да, тәуелсіздік кезеңінде де өзектілігін жоймай әр қырынан қаралды. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің себептерін, барысын және күшпен басылу мәселелерін тарихи еңбектерде тұжырымдалуын І.Жансүгіровтың мәлімдеуімен салыстырмалы түрде төмендегі ассоциограмма әдісімен көрсетіп, талдау жасаймыз (көк түспен тарихи зерттеулердегі тұжырымдар, ал қызыл түспен І.Жансүгіровтың еңбегіндегі пікірлер келтірілген).





Ал, мына суреттер арқылы қозғалыстың басталуы, ұлт зиялылары, қазақ халқының жағдайы, көтерілісті жазалаушы отрядтың күшпен басуы, қазақтардың шетел асуы секілді мағлұматтарды бірізділікпен байқауға болады.

Күрделі және әртекті болған көтеріліс кең-байтақ өлке аудандарының көпшілігінде ұлт-азаттық сипатқа ие болды. Көтеріліске қазақтармен қатар ұйғырлар, өзбектер, қырғыздар, дүнгендер және басқа да кейбір халық өкілдері қатысты. Қазақ даласындағы көтеріліске халықтың дайындығы туралы автор былай деп келтіреді: «Қашуға ма, шабуға ма, әркім ат-тұрманын түзеп, жабдықтана бастады. Елдегі ұсталарға сапы, найзаның темірін соқтырып, шалғы саптатып, ескі білтелі қараға шүрім қойдыра бастады. Осының бірін жұрт өзі біреу бастамай, біреу дайындамай өзінен-өзі істеді. Неге істейтіні өзіне де түсініксіз еді» [2; 107].

Қазақ халқының 1916 жылғы ұлт – азаттық көтерілісі Қазақстанның барлық аймақтарында қатаң басып жанышталды. Алайда жазалаушылар Қазақстанның бірқатар аудандарында көтерілісті Ақпан революциясына дейін баса алмады. Көтерілісті басып – жаныштау үшін патша өкімет орындары Жетісуға 8750 найзалы мылтығы бар 95 рота, 3900 қылышкері бар 24 жүздік, 16 зеңбірек және 47 пулемет жіберді. Облыста ондаған қазақ және қырғыз ауылдары жойып жіберілді, бейбіт тұрғындар аяусыз қырғынға ұшырады. Автор: «Патша өкіметі қудалаған 300 мың қазақ пен қырғыздар немесе Жетісудың байырғы тұрғындарының төрттен бір бөлігі Қытайға қашып кетуге мәжбүр болды», -деп мәлімдейді [3; 348].

І.Жансүгіров осы мәселеге қатысты еңбегінде «Жетісудағы қазақ – қырғыздың көтерілісін басуға өкімет тарапынан қылынған қадамдар» атты бөлім арнап, «Қалай да орыс өкіметі Жетісуға орыс келтіріп, оны "сенімсіз көшпеліге" күзетші қылды. Оларға жабдық үлестірілді. Казак – орыстардың еркек кіндігіне мылтық, жабдық үлестіріп және туысымен жер кесіліп берілетін», - деп патшалық Ресейдің Қазақстанда жүргізген саясаты, орыс шаруаларын қоныстандыру және оларға жағдай жасауы туралы мол мағлұмат береді [2; 122]. Сонымен қатар патшалық өкіметтің көтеріліс барысындағы әрекеттерін және өздерін қорғау мақсатындағы іс – шараларын былай сипаттайды: «Біріншіден, Жаркентте қытай мен қазақ астасып кетпес үшін шекарада күзет қылу; екіншіден, штаттың пәтерін күзету (әсіресе, Алматыда); үшіншіден, ат алуға бөлінген учаскелерге конвойлық қызмет көрсету; төртіншіден, орыс қалаларын сақтау; бесіншіден, жаза отрядын жасау» [2; 123].

Ал, шекара асқан қазақтардың жайы туралы: «Ел үркіп, қалмақтың ай-шайына қарамай, шекарадан өтіп кетті. Елдің малы, үйі, мүлкі шашылып, далада қалды. Жаяу – жалпы шекарадан ары өтті. Қытай шерігі иіріп қойып білгенін істеді. Сөйтіп қазақ – қырғыз бет-бетімен шекарадан өтіп, Қытай жеріне сіңісіп кетті. Нарынқол, Сүмбе шекарасынан өткен ел өте күйзелді. Не Қытайға, не орысқа сыя алмай, таудың бір қыспағында қалды. Мал жұтықты, ел ашықты. Қалмақтың басты кісілерінің қолтығына ел дораб кіре бастады. Әркім өз ауылын сыйдырмақ болып адамы да, малын да қалмақ жуандарына тартуға тартты» [2; 130]. Көтерілісті күшпен басқан патшалық тізім жасап, қазақтарды тыл жұмыстарына алуды жалғастырды. Ақсу бекетіне арнайы комиссия келіп матай руының жігіттерін тізімге алып, Семейге алып кетеді. Олардың көбісі майданға жетпей тұрып-ақ қаза табады. Бұл туралы автор: «Жігіттерден қыстай хабар алып жаттық. "Құдайдың айдауымен кәпір торына түстік, мұсылманға қуат бер деседі." Ендігі жалғыз қуаты құдай болады» [2; 156]. Сол жігіттердің кейінгі тағдыры жайлы: «Осы ретпен Матай жігіттері қытай жатып, көбі жұқпалы аурағы ұшырап, өлгені онда өліп, өлмегені денсаулығын бұзып, елге келіп өлісті. Кейбір жаны қалғаны барықтан "өмірлік" науқасты болып қалғандары бар. Бұл жігіттер 17-жылдың жазында келді. Өмірде мұндайлықты көрмеген ақ көңіл, бошалаң, қорқақ елдің ойынан қалмайтын бір үлі оқиға болды да қалды», - деп ойын аяқтайды.

І.Жансүгіровтің «Жетісу (1730-1916)» атты тарихи еңбегін қарастыра келе, бұл зерттеудің тарихи дерек ретіндегі маңызы зор екендігі анықталды. Өйткені автор ел тағдыры, жер тағдырымен тікелей байланысты құбылыстарды куәлар аузынан, мұрағат құжаттарынан жинаған.

Қортыта келсек, Жетісудағы ұлт-азаттық қозғалыстың себептері ретінде негізгі үш мәселені көрсетеді:

1. Жер-су мәселесі (шаруа шатағы)
2. Ұлт мәселесінің нашарлығы (қазақ өгей болды, «әкім», «құл»)
3. Капиталдың салқыны (жемқорлық, кедейшілік)

Жетісудағы ұлт-азаттық қозғалысты патшалық жазалау шараларымен қатаң басып тастады. Дегенмен автордың көрсетуінше: «Орасан саяси қамауда ұстаған өкіметке қарсы елдің бетін ашып кетті. Қара бақан болса да қарсы қайрат болатындығын жүрегіне орнатты»[2; 169].

Сонымен, ұлт мақтанышы Ілияс Жансүгіровтың 1916 жылғы көтеріліске қатысты жазбаларын тарихи дерек ретінде пайдалану маңызды.

### ***Пайдаланылған әдебиеттер:***

1. Айқап. -Алматы, 1995.
2. Жансүгіров І. Жетісу. 1730-1916.- Алматы, 2001. 178б.
3. Қазақстан тарихы. –Алматы, 3-т.348-б.
- 4.[http://www.azattyq.org/a/kazakhstan\\_95\\_anniversary\\_of\\_1916\\_uprising\\_against\\_tsarist\\_regime/24244327.html](http://www.azattyq.org/a/kazakhstan_95_anniversary_of_1916_uprising_against_tsarist_regime/24244327.html)
- 5.<http://bigox.kz/torgajdagy-amangeldi-imanov-bastagan-ult-azattyk-koterilis/>

## Кудайбергенова Кульзада Саековна

Пед.ғ.д., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің доценті

### КВАЛИТОЛОГИЯНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ

*Түйіндеме:* мақалада «сапа» философиялық категория тұрғысынан зерделеніп, мән-мағынасы ашылады. Сапаны зерттеу ғылымы квалитологияның даму стабыларына қысқаша экскурс жасалып, квалитологияның негізгі ұстанымдарына сипаттама беріледі. «Өмір сапасы», «адам сапасы», «білім сапасы» ұғымдарының бірлігі білім беру жүйесінен күтілетін нәтиже «құзырлылық» арқылы жинақталады.

*Кілт сөздер:* сапа, сан, өлшем, мән, квалитология, өмір сапасы, адам сапасы, білім сапасы, тұтастық, жүйелілік, қасиет, құзырлылық.

Бүгін білім саласының тиімділігін арттырудағы маңызды фактор білім мазмұнының сапасы, білім алушылардың сапасы. Сапа қазіргі таңда ішкі және сыртқы нарықтағы бәсекелестікті анықтаудың негізгі кілті.

Үшінші мыңжылдықта болмыс және адамзат қызметінің логикасы табиғи және әлеуметтік, тұрмыстық және іс-әрекеттік, материалдық және рухани, экономикалық және адамгершілік факторлардың сапалы синтезін қажет етеді. Осыған байланысты жаңа өркениеттегі адамның сапалы өмір сүруі үшін жаңа философиялық деңгейдегі парадигманың қажеттілігі туындап отыр. Кезінде сапа қоғамның, адамның жан-жақтылығымен өлшенген болса, ендігі бағыт «жан-жақтылықты» «бір тұтастыққа» жинай отырып, сапаны анықтау немесе «сапалы саннан» «сапалы тұтастыққа» көшу. «Тұтастық» пен «жүйелілік» жаңа өркениеттегі сапаны айқындаушы басты тұғыр. Зерттеушілердің мәліметтеріне сүйенетін болсақ, процесс барысында айқындалатын барлық жарамсыздықтың 80 пайызы өнім тұжырымдамасы сапасының төмендігінен. Өнімнің кепілдігі мерзіміндегі 60 пайыз кемшілік – жасау, құрастыру кезінде жіберілген қателіктер мен асығыстықтан екендігі байқалады.

Дженерал Моторс фирмасы зерттеушілерінің мәліметтері бойынша өнімді жасау, өндіру барысында 10 есе шығын ережесіне сүйенеді, егер, осы сапа айналымының бірінші сатысында қателік кетіп, ол уақытында байқалмай, келесі сатыда айқындалатын болса, оны жөндеуге 10 есе көп қаржы талап етіледі.

Кез келген деңгейдегі басшы алдындағы проблема басқару нысанының сапасын алдын ала белгіленген, нақтыланған жағдайға жеткізу. Алдын ала белгіленген, нақтыланған жағдай – бұл алдын ала мемлекеттік, халықаралық стандартта белгіленген талап.

Сапа дегеннің өзі не? Біріншіден, «сапа» философиялық категория ретінде заттың, нәрсенің, құбылыстың, үдерістің нақтылығы арқылы, басқа заттардың, нәрселердің, құбылыстардың, үдерістердің көптігінен ажыратылатын ерекше феномен болып қарастырылады. Аристотельдің пайымдауларында «сапа» «мәннен» кейінгі екінші категория ретінде үш қырынан қарастырылады.

1. Сапа – мән-мағынаның түрі бойынша айырманы ажыратады;
2. Сапа – мән-мағынаның жағдайын сипаттайды;
3. Сапа – заттың қасиеті.

Бірінші анықтама астарында түрге «мән» беріледі. Екінші анықтамада «сапа орны» басымдық танытатын болса, үшіншісіндегі маңызды мәселе «қасиет».

Гегельдің философиялық жүйесінде болмыстың логикалық сәттері болып «сапа», «сан» және «өлшем» берілген. Гегель «сапа» мен «сан» диалектикасын және олардың бірін-бірі, яғни санның сапаны, сапаның санды анықтайтындығын зерделеген. Гегельдің «сапа», «сан», «өлшемге» берген анықтамаларының мазмұны:

1. «Сапа» – болмысқа тән нақтылық, қашан ол өзінің сапасын жоғалтқан уақытта, бастапқы болған күйін де жоғалтады;
2. «Сан» – керісінше, болмысқа қатыссыз нақтылық;
3. Болмыстың үшінші сатысы «өлшем» – сапа мен санның бірлігі деген мағынаны білдіреді.

Орыс философтары (Ю.В.Крянев, М.А.Кузнецов, В.С.Соловьев) сапа мәселесінің құндылық жақтарына ерекше көңіл бөледі. Адам өзінің қасиеттерін «болу керек» арқылы көрсете алғанда сапаға қолы жетеді. Сапа әрқашан да адамдардың жоғары, жеке жарамдылығына сүйенеді. Жарамдылық – бұл бағыттылық, әрекеттілік, тиімділік, өнімділік деген ұғымдардың мағынасын жинақтайды. Сапа өз тұрғысында осы заттың немесе объектінің ерекшелігін анықтайтын бірнеше қасиеттердің тұтас сипаты мен тұрақтылығын да білдіреді.

«Сан» категориясы заттардың, қасиеттердің, үрдістердің ауыспалылығын білдіреді. Объектінің сандық нақтылығын бөліп қарастырудың объективті негізі сапалық бірегейлігі, салыстырылатын заттардың өлшемділігі, олардың қасиеттері, байланыстары, т.б. «Сан» философиялық категория ретінде заттардың, объектілердің, үрдістердің даму дәрежесін немесе бар қасиеттердің интенсивтілігін бейнелейтін мөлшер болып табылады.

Диалектика заңдылықтарына сай, «сапа» мен «сан» категорияларының мазмұны бір заттың әр түрлі қырлары мен сырларын ашуға мүмкіндік береді. Яғни, кез-келген сапа оған тән сандық сипаттармен белгіленеді, «сапа» және «сан» абстрактілі жағдайында жеке-жеке қызмет атқарғанымен, бір затқа қатысты.

Сапа философиялық категория ретінде ғылымның барлық саласының зерттеу пәніне айналып отыр. Сапаны зерттеумен айналысатын ғылым квалитология деген терминмен XX ғасырдың ортасында пайда болды. Квалитологияның дамуын бірнеше сатыға жіктеп көруге болады.

I- сатысы: адамзаттың ежелгі дәуір тарихынан XIX ғасырдың ортасына дейін. Бұл сатыға тән сипаттама: Өндірістің материалдық сапасын қамтамасыз етудегі өндірістік-экономикалық міндеттер. Сапа мәселесінің философиялық және экономикалық аспектілерінің теориялық пайымдаулары.

II- саты: XIX ғасырдың ортасы мен XX ғасыр ортасы. Сапа категориясы – өндірісті саралаудың тереңдеуі, сапа – сұраныс құны, еңбек сапасының теориясы, сапаны басқару әдістерінің статистикалық теориясы, өндіріс өнімін дайындаудағы нақтылық теориясы бағыттарында дамиды.

III - саты: XX ғасырдың ортасынан қазіргі уақытқа дейін. Халықаралық стандарттар сериясының және сапаны басқару жүйесі теориясының, сапа теориясы тұжырымдамаларының пайда болуы.

IV - саты: сапа жөніндегі ғылыми рефлексияның, адамзат дамуының тетіктерімен шартталған квалитативтік революцияның философиялық-жүйесінің пайда болуы. Адам мен оның өмірінің сапасы мәселелерін жүйелі шешу сұранысы сапа туралы ғылым – квалитологияның дамуын анықтайды.

Сапаның өзі объект ретінде бірқатар ғылым негізінде зерттеледі, ал оның пәні ретінде жеке қасиеттер немесе қасиеттер жиынтығы қарастырылады. Сапа туралы ғылымның (квалитология) пәні – қоғамдық өндіріс мүмкіндіктері мен сұранысының еңбек өнімінің қасиеттерімен қатынасы. Яғни квалитология пәнін тек жеке қасиеттер немесе қасиеттер жиынтығы емес, өнім сапасы, еңбек сапасы, адам сапасы, өндіріс сапасы құрайды. А.В. Зотов квалитологияның пәні мен объектісін ғылым әдіснамасының негізгісі деп қарастырады. Квалитология ғылымында сапа категориясы кез келген еңбек өнімі мен қоғамдық сұраныс, әлеуметтік және өндірістік мүмкіндіктер, тұлғалық және өндірістік тұтынушы қатынасын көрсететін процесстерде құндылықты көрсетеді.

Сапа тұлғаның өзінен, оның рухани дамуынан, шығармашылық мүмкіндіктерінен басталады. Сапаға бағытталу адамзатты саналылыққа, шығармашылыққа жетелейді. Сапаның негізгі мақсаты дүниетанымдық, гносеологиялық, әдіснамалық, психологиялық, этикалық, эстетикалық әлеуметтік технологиялық факторлармен шартталу болып табылады. Ю.В.Крянев, М.А.Кузнецов «Философия качества» деген еңбектерінде ғаламшарлық деңгейдегі сапа мақсаттарын төмендегідей анықтайды:

- дүниетанымдық бағыттар (ерекше кеңістіктік, уақыттық сипаттары бар сапалы құбылыстар);
- логикалық, гносеологиялық және әдіснамалық шарттар (танып білуге тұратын сапалы үрдістер);
- психологиялық факторлар (сапалы ұйымдастырылған қызмет);
- этикалық және эстетикалық нормалар мен ұстанымдар (адамгершілік тазалық, адами сапа);
- әлеуметтік негіз (ортаның тұтастық, рухани, ізгілік сапалары);
- технологиялық шарттар (сапалы материалдар, технологиялар).

Сапа философиясының негізінде «өмірсапасы» табиғатының жүйелілігін, тұтастығының негізгі компоненттері, табиғат ортасының сапасы, денсаулық популяциясының сапасы, руханият сапасы, білім сапасы мен олардың арасындағы күрделі құрылымдық байланыстары арқылы ашады. Автордың пайымдауында өмір сапасының жүйелілігі оның құрамдас бөліктерінің өзара байланысымен және тұтастығымен анықталады. Өмір сапасын, автор, оның қажеттілік деңгейі немесе өмір сүру деңгейі емес, анықталушы (өмірсапасы) мен анықтаушы (мәдениет, білім, табиғат, денсаулық сапалары) арасындағы қатынастың иерархиялық тұтастығы арқылы қарастыру керектігін ұсынады. Мұндай тұтастықтың негізі ары қарай бөлшектеуге жатпайтын руханият болып табылады, дейді автор.

С.Л.Франк, К.Ясперс «өмір сапасы» популяцияның тек тәнінің немесе психикасының саулығы мен емес, оның қоғам қауымдастығының рухани байлығы мен өлшенетіндігіне ерекше көңіл аударады. Рухани байлықтың физикалық өлшем бірлігі жоқ. Оның абстрактілік өлшем бірлігі – құндылық жүйесі мен адамдардың әрекеті деп көрсетіледі.

Білімге қатысты сапа категориясын зерттеген ғалымдардың бірі А.И.Субетто адам сапасы мен білім сапасының изоморфтық ұстанымдарына сай білім сапасының адам сапасына айналатындығын, онд ол өзіндік із қалдыратындығын, адамға ақойылатын талап «білім сапасы» ұғымын қалыптастырушы

бастапқы материал екендігіне ерекше көңіл аударады. А.И.Субетто еңбектеріндегі «сапа» категориясы «қасиет», «жүйе», «басқару», даму категориялары мен тығыз байланыста екендігін төмендегі негізгі белгілерінен аңғаруға болады. Сапаға:

- объектілер мен үрдістер қасиеті жиынтығының жүйесі ретінде – жүйелілік пен тұтастық;
- жүйе қасиеттерінің иерархиялық құрылымының болуына байланысты – құрылымдық пен иерархиялық;
- үдеріс сапасының нәтиже сапасында байқалуына байланысты қозғалыстық;
- әлеуеттік ішкі және нақты сыртқы сапалардың бірлігі ретінде сапаның сырттай және іштей қамтылуы;
- талаптарға, қажеттілік пен нормаға сәйкестік қасиеттерін құзырлылықтың негізгі белгілері деп қарастыру мүмкіндіктері ашылады.

Автор, әрекет барысында білім мен дағды арқылы сырттай байқалатын, сапаға айналатын адамның ішкі сапасына (әлеуетін) мән береді. А.И.Субеттоның сапа теориясы – сапаның мән-мағынасына қарағанда, адамның әлеуметтік практикасында қалыптасатын және пайдаланылатын кез-келген объекті мен үдеріс сапасын бағалау, өлшеу аспектілерін кеңінен ашады.

### **Қорытынды**

Білім сапасы адам сапасына айналады деген тұжырымды және «өмір сапасының» философиясына жасалған талдауларды негізге ала отырып, «өмір сапасы», «білім сапасы» қозғалысты, дамуды, өсуді, өнуді білдіретін үдеріс деген тұжырымдарға сүйене отырып, үдерістегі сапалық белгі тұлға болмысының рухани жағдайы «құзырлылық» категориясы арқылы бағаланады деп өз ойымызды түйіндейміз. «Құзырлылық» қасиеттердің тұтас бірлігі ретінде сапалық мәнге, ал қасиеттердің интенсивтілігінің мөлшері ретінде сандық мәнге ие. Сан мен сапаның бірлік ұстанымы негізінде сандық сапа, сапалық сан ұстанымдары құзырлылықты сапа кеңістігі, сапа тасымалдаушысы, сапа өлшемі, сапа мөлшері сатылары арқылы басқаруға мүмкіндік береді.

### **Әдебиеттер тізімі:**

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. – М., 1985. – Т.1. – 232 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. –Наука логики. – М.: Мысль, 1975. – Т.1. – 452 с
3. Крянев Ю.В., Кузнецов М.А. Философия качества /под ред Б.В.Бойцова. – М.: Вузовская книга, 2004. – 304 с.
4. Соловьёв В.С. Философия искусства и литературная критика. – М., 2001. – 80 с.
5. Франк С. Л. Сочинения. Москва, 1990 <http://www.km.ru/referats/6F570E667EBF49DFAE6D1B747378AF03>
6. Ясперс К. Духовная ситуация времени //К.Ясперс Смысл и назначение истории. – М.: Полит издат, 1991. – 520 с.
7. Субетто А.И. Сочинения. Ноосферизм: В 13 томах. Том восьмой : Квалитативизм: философия и теория качества, квалитология, качество жизни, качество человека и качество образования. Книга 1 / Под ред. Л.А. Зеленова- С.-Петербург — Кострома:КГУ им. Н.А.Некрасова, 2009.-392с., -726 с. [http://www.cprfspb.ru/books/Том08\\_1.pdf](http://www.cprfspb.ru/books/Том08_1.pdf)
8. Кудайбергенова К.С. Құзырлылық білім сапасының критерийі: әдіснамалық және ғылыми-теориялық негіздері.- Алматы, 2008.-328 б.
9. Кудайбергенова К.С. Құзырлылықтың педагогикалық категория ретінде дамуының теориялық-әдіснамалық негіздері.- Монография- Алматы, 2012.-340 б

**Onalbekov E.S.,**

associate Professor, PHD in Education from Al-Farabi Kazakh National University

**Suleimen M.M.,**

student of the 2th course, master degree, Al-Farabi Kazakh National University

## **ART TECHNOLOGY OF PREVENTION OF SOCIAL PHOBIAS OF YOUTH**

**Summary.** Some topical issues of prevention of social phobias of youth are considered. Also, there is written about the importance of prevention in the formation and preservation of the health of the younger generation.

**Keywords:** art-technologies, social phobias, youth, prevention, social fears.

*Жастарға тән әлеуметтік фобиялардың алдын-алу мәселесі қарастырылады. Жастардың әлеуметтік және психологиялық денсаулығын сақтауда алдын-алудың мәні және құралдары көрсетілген.*

**Кілттік сөздер:** арт-технология, әлеуметтік фобия, жастар, алдын-алу, әлеуметтік қорқыныштар.

**Резюме.** Рассматриваются некоторые актуальные вопросы превентологии, профилактики социальных фобий, который присуще молодежи. Значение профилактики в формировании и сохранении здоровья молодого поколения.

**Ключевые слова:** арт-технологии, социальная фобия, молодежь, превентология, социальные страхи.

Health is an invaluable asset not only for every person, but for the whole society. This is the first and most important human need, determining its ability to work and ensuring the harmonious development of the individual. It is the most important prerequisite for knowledge of the surrounding world, for self-affirmation.

Mental health is an integral part and an essential component of health. According to the conclusion of the World Health Organization, "Health is a state of complete physical, mental and social well-being, and not only the absence of disease and physical defects." An important consequence of this definition is that mental health is not only the absence of mental disorders and forms of disability, it is a state of well-being in which a person realizes his abilities, can resist ordinary life stresses, work productively and contribute to his community [1].

Mental health is essential for our collective and individual ability as intelligent beings to think, express emotions, communicate with each other, earn their living and enjoy life. Given this fact, strengthening, protecting and restoring mental health can be perceived by individuals, communities and communities around the world as actions of vital importance.

Social phobia is the third largest problem of mental health in the world after alcoholism and depression. According to the Association of Social Concern and the latest government epidemiological data, about 7% of the population suffers from many forms of social anxiety disorder.

Social phobia is written by American Psychiatric Association as it can present itself in a number of different ways including fear of public speaking, using public restrooms, eating or drinking in public, dressing in the presence of others, as well as writing in front of others, saying or doing something foolish whenever in social situations and etc. [2]. Since, social phobia is a group of different forms of excessive and irrational social fears, it is more correct to say "social phobias" rather than "social phobia".

Social phobias has been cited as the most common anxiety disorder within adult populations. The literature suggests that most adult anxiety disorders have their onset sometime during childhood.

Social phobia may be further delineated as specific or generalized. The two differ in the number of social situations in which anxiety occurs.

**Specific SF.** Symptoms of a specific SF are a destructive fear of one or more social situations in which it is possible to act on a general review. For example, fear of eating, drinking, writing, or speaking. People with such fear either avoid these situations, or "suffer them, experiencing great distress".

**Generalized SF.** This is the fear of most social situations and their avoidance. They have fears such as conversing with others, participating in group activities, and attending parties. The authors note that individuals with generalized SF most often grew up with parents who were socially isolated and devalued sociability, forming the basis for substitution learning for social fears [3].

Common types of fears associated with social phobia are mentioned below (See Table 1).

Table 1. Common fears in social phobia

<i>Performance situations</i>	<i>Interaction situations</i>
Public speaking	Interacting with others
Eating in front of others	Conversing on the telephone



<i>Performance situations</i>	<i>Interaction situations</i>
Writing in front of others	Speaking with strangers
Speaking in a group	Dating
Drinking in front of others	Interacting with the opposite sex
Entering a room where others are seated	Attending social gatherings
Using public toilets	Dealing with authority figures

Fear of public speaking is often considered to be the greatest stress that only people attach. The need to speak in front of the audience in many causes great discomfort. Public speaking is the most prevalent fear and between 15 and 30 percent of the normal population experience significant fears in this performance situation.

J.A. Costa da Silva notes that “the difficulties experienced by the suffering people (SF) in adapting to social situations have a strong influence on their personal and professional lives ... SF leads to a number of secondary comorbid conditions, the most serious of which are alcoholism and abuse of medicines” [4].

According to the WAP (World Association of Psychiatrists), social phobia is the “primary pathology in 70.9% of people with comorbid depression, 76.7% with comorbid addiction and 85% with comorbid alcoholism”. The early detection and treatment of SF should be aimed at preventing the development of the most common pathologies: “Among them, simple phobias predominate - 59%, agoraphobia (fear of open spaces) - 44.9%, alcoholism 17%, drug abuse 17% [5].

Prevention effort should target both risk and protective factors associated with the etiology and maintenance of the disorders. Some risk and protective factors may be less modifiable than others (e.g., gender, familial factors), and thus the interventions need to target mediating variables. The issue of timing is also important to consider because certain risk and protective factors may be more likely to exert their influence during certain developmental periods relative to other periods. Consequently, the development of effective prevention of anxiety disorders will require:

- 1) comprehensive knowledge of the risk and protective factors as well as their complex interrelationships during different periods in development;
- 2) advances in methods to detect the presence and/or absence of these factors;
- 3) interventions that increase protective factors and/or reduce risk factors, or both. The goal of such programs is to reduce the enormous individual and societal burdens imposed by anxiety disorders.

Prevention is a system of economic, social, hygienic and medical measures. It is carried out by the state, public organizations, individual citizens in order to ensure a high level of public health and prevent diseases.

In reviewing the studies on prevention of anxiety disorder conducted to date, exists the system advocated by the Institute of Medicine's Committee on Prevention of Mental Disorders and adopted by several prevention experts. According to this system, prevention programs are classified as:

- indicated prevention programs, which target at-risk individuals who already have symptoms and/or a biological marker but do not fully meet diagnostic criteria for the disorder;
- selective prevention programs, which target individuals presumed to be at high risk for the development of a disorder (e.g., witnesses of violence);
- universal prevention programs, in which entire populations are targeted regardless of risk factors (e.g., third graders). [6].

In the prevention of social phobias as one of the causes of all deviating personality phenomena, a special place is taken to timely identify and neutralize the adverse social and socio-psychological factors from the surrounding environment, as well as close interaction of various social institutions, correction of the emotional background and development of communicative competence.

Art therapy, which is regarded as "a system of psychological and psychophysical treatment-corrective and preventive effects, based on the client's occupation of visual activity, the construction and development of psychotherapeutic relationships, is the most effective means of overcoming and preventing social fears. It can be used to treat and prevent various types of social phobias and anxiety, and to correct disrupted behavior and psychosocial maladaptation, to rehabilitate people with mental and physical illnesses and psychosocial limitations, to achieve a higher quality of life and develop human potential".

Any kind of art therapy already gives power over fear, which ceases to be uncontrollable (eternal and all-encompassing), becomes only a variant of emotional-cognitive response. With the image (visual, mental, painted, expressed with facial expressions - pantomimics, etc.), one can make symbolic transformations.

You can use methods of art-therapy like as drawing, mandala therapy, rottet therapy, fairy tale therapy, photo therapy and etc. For example, draw the situation where do you feel fear, write what do you feel, what

do you want to do, where did you feel that kind of fear first? Or using talk therapy with group: say about something that make you shy.

To work with fears, you can use such techniques: for example, requiring imagination of technique, to compose a fairy tale about your fear (about the hero or heroine who was afraid of something): what obstacles are encountered in the way of the hero, how he overcomes them, etc. This contributes to reflection and solves psychological problems at a symbolic level, which is then assimilated into real life. There is also a useful reflection on fears (in particular, on fear of speaking to the audience, fear of rejection, negative evaluation) in the context of the drawings "Draw your own fear" (with the help of visual materials, there is the option "Blind your fear" with the help of plasticine, for example).

Summarizing the above-mentioned examples of strategies for coping with social fears (gaining power over them), in particular with fear of speaking to the audience, we draw the readers' attention to the fact that any variant of reflection and objectification of fear (metaphorical, literal, symbolic, pictorial art) helps to feel its control, subjective authorship of the response to the situation, and this is already a big part of solving the problem on the way of overcoming social fears.

Art-techniques of prevention are universal in using, it can be used with everybody, but psychologists, educators should notice age differences.

Nowadays, youth should be competitive, creative, don't be afraid to talk and protect own opinion about changing in the world, sociable, communicative, friendly and ready to help to others. So, prevention of social phobia of youth is one of the main actual theme of our days.

### **References:**

1. *Prevention of mental disorders : effective interventions and policy options : summary report / a report of the World Health Organization Dept. of Mental Health and Substance Abuse ; in collaboration with the Prevention Research Centre of the Universities of Nijmegen and Maastricht. – 2004. – 68p.*

2. Сагалакова О.А., Труевцев Д.В. *Социальные страхи и социофобии. - Томск: Изд-во Том. ун-та, 2007. - 210 с.*

3. Карсон Р., Батчер Дж., Минке С. *Аномальная психология. - СПб.: Питер, 2004. - 1167 с.*

4. Бек А., Раш А., Шо Б., Эмери Г. *Когнитивная терапия депрессии. - СПб.: Питер, 2003. - 304 с*

5. *Социальная фобия // Проблемная группа по социальной фобии Всемирной ассоциации психиатрии / Под ред. С.А. Монтгомери. [http://mentalhealth.ru/lib/soc\\_phob/index.cgi70](http://mentalhealth.ru/lib/soc_phob/index.cgi70)*

6. Hudson JL, Flannery-Schroeder E, Kendall PC. *Primary prevention of anxiety disorders. In Dozois DJA, Dobson KS, editors, The Prevention of anxiety and depression: theory, research, and practice. 1st ed. Washington, DC: American Psychological Association. 2004. p. 101-130.*

**Ibrayeva K.Zh.**

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,  
Member of APS of the Republic of Kazakhstan, ibraeva\_kz@mail

**Kozhakhmetova Zh.K.**

Teacher, E-mail: janka1981@mail.ru

## PERSONAL FORMATION PROFESSIONALISM

**Аннотация.** Республика Казахстан представляет собой полиэтническое государство, гражданами которого являются представители более ста народов и народностей, и исследование педагогической мысли тюркоязычных народов будет способствовать творческому взаимообогащению, подлинному развитию науки педагогики. Обращение к средневековому тюркскому тексту позволит почерпнуть преемственность идей Ю.Баласагуни с античной и арабо-мусульманской особенностью воспитания, культурой, религией и проблемой воспитания личности – ее сущности, отношения к миру и обществу.

**Ключевые слова:** педагогическая направленность воспитания, культурная компетентность молодежи, антропологического направления, историко-педагогические исследования.

**Abstract.** The article describes the influence of the sociocultural situation in the Republic of Kazakhstan on the choice of pedagogical education methods and tools within different historical periods. The features of the development of students and national self-consciousness are taken into consideration. The ethno pedagogical education is in the process of evolution. Accordingly, the research could be considered as a theoretical base for the study of historical and pedagogical aspects of national and patriotic education; and, for the development of the instrumental and techno-logical process aimed at the education of philanthropy and friendliness of the rising generation.

**Keywords:** pedagogical education, pedagogical competition, education of philanthropy, historic-pedagogical research.

The educational system of the country feels intrinsic necessity for reorientation of the content of training and approaches to its organization exactly because the society understands: deep theoretical training and thorough practical skills are capable to benefit only in such a case where they have a stable tendency to structuration of ethnocultural relations. The condition of ethnocultural identity is reached through the created by the people sociocultural sphere. Family, preschool institutions, educational institutions, national-cultural centers, magazines and newspapers, art and scientific literature, research and administrative organizations, etc. are all included in it.

The state integration is the fundamental and strategic target of ethnocultural education. If the specific people can reach ethnic identity in a rather short time period, achievement of the state integration is a long process demanding efforts of all ethnoses in the state. At the end of the day, the statehood is the basic condition allowing ethnic identification of the Kazakhstan's people [1, 2]. Topicality of the present research is based on the importance of ethnic problems in Kazakhstan and the world community. Historically our country is the polyethnic state in which numerous people and nationalities live, aspiring to keep cultural originality, traditions. However modern conditions of development of mass culture, unification, leveling of ethnocultural originality, orientation of economy to market relations have significantly raised tension of social problems, negative phenomena in spiritual life of the society, have generated alarming tendency to national intolerance and dissociation. Introduction of the ethnocultural content, giving ethnopedagogical orientation to education is a process of long historical development of theory and practice of education when each subsequent stage assumes not only critical judgment of experience of the past, but also constructive use of its progressive ideas. With the reference to the pedagogical heritage of the Middle Ages traditional approaches to historic-pedagogical materials appear insufficient or nearly unsuitable [2, 3].

First, historic-pedagogical process yet is not allocated in an independent branch of historical and cultural process. It goes in this wide stream, following its laws and simultaneously distinctly painting it in an educational tone. Education acts as one of leading factors of development of culture. And on the other hand, the culture has in all its displays, wide educational and pedagogical character.

Secondly, there are difficulties in exarticulation of a subject of the historic-pedagogical research aimed at the Middle Ages.

Thirdly, in selection of sources for this research, study of translations from Old Turkic language was made. One of the most indicative consequences of such approach is studying reading and writing, craft etc. instead of studying actually pedagogics and pedagogical thought of the Middle Ages. The objective reason of a critical state of historiography of school and pedagogical thought of the Middle Ages is absence of the collected, systematized and scientifically published file of historic-pedagogical sources. Urgency of the given problem is caused by various circumstances, firstly, by the necessity to restore pages of spiritual culture of the Middle Ages; to examine evolution of pedagogical views of turkic-speaking sophists. Knowledge of Turkic spiritual experience evolution can play an important role in formation of consciousness of the modern Turkic people, becoming one of the main components of their modern self-identification. Secondly, this research will allow to reveal the pedagogical basics of turkic-speaking sophists' texts into uniform historical and cultural process. The Republic of Kazakhstan is a polyethnic state where people of more than hundred nationalities live, and research of pedagogical thought of turkic-speaking people will promote mutual artistic enrichment, true development of pedagogical science. References to medieval Turkic text, will allow to gather continuity of ideas of Y. Balasaguni with antique and arabo-Muslim features of education, culture, religion and a problem of character education – its essence, the relation to the world and society.

The pedagogical heritage, containing the approved through centuries means of harmonious existence of the person in society, the nature, under condition of methodologically competent and methodically verified inclusion in universal cultural space, nowadays becomes the way of not only integration of the person in world, but also a wider revelation of ethnic culture. Necessity for apprehension of the formation ways of pedagogical heritage for the widest cultural context is dictated by urgency of character formation of the teacher-humanist capable of independent thinking, free action, with the developed feeling of national and human dignity, tolerant and humane, considering creativity as the highest step of self-expression.

The main idea of the texts of these great ancestors of medieval pedagogical thought is ingeniously simple: for achievement of perfection a person should master science and achieve development of high moral qualities in himself. Among especially esteemed qualities there were friendship, fidelity, humanity, magnanimity, love for the neighbour, sincerity, love for freedom, bravery, boldness, diligence and decency. Along with it negative qualities were condemned: hypocrisy, hatred, greed, treachery, jealousy, voluptuousness, etc.

The analysis of the pedagogical theory and practice development shows that at all stages of multinational society formation the questions of familiarizing children with national and universal values, education of international relations culture had an important place in works of well-known domestic pedagogues. Outstanding masterminds of the past – K. D. Ushinsky, L. N. Tolstoy, P. F. Kapterev, P. P. Blonsky, S. T. Shatsky and others – invariably specified the necessity of national school development, training of children in a native language, education of the highly moral character. Topicality of the present research is caused by the growth of public interest to spiritual culture of the Kazakh people [3, 5]. This tendency develops in the tideway of the general process of revival of a cultural-historical heritage of Kazakhs connected with formation of Kazakhstan as an independent state, increase of education status. In the course of social, economic and political changes in society, the problem of familiarising new generations with centuries-old experience is getting more and more important in education of modern youth. The pedagogical heritage, containing the approved through centuries means of harmonious existence of a person in society, the nature, under condition of methodologically competent and methodically verified inclusion in universal cultural space nowadays becomes the way of not only integration of the person in world, but also a wider revelation of ethnic culture. Necessity for apprehension of the formation ways of pedagogical heritage for the widest cultural context is dictated by urgency of character formation of the teacher-humanist capable of independent thinking, free action, with the developed feeling of national and human dignity, tolerant and humane, considering creativity as the highest step of self-expression. Condition for the solution of the stated problem is the careful analysis and its all-round estimation in historic-pedagogical aspect with orientation on determination of future prospects for modern youth, proceeding from a historicism principle in close interrelation with all methods of historic-pedagogical research. In this situation because the functional principles of life-long education, as defined in «The National program of professional training» include priority of education, discovery of gifted youth, creation of conditions for consecutive reception of fundamental and special knowledge at the highest education level, formation of cultural values in rising generations gets a special role. The gold pedagogical fund of our people which have anticipated many modern theories of education, are the ways of education of the perfect person, proposed centuries ago by scientists-Encyclopaedists, sophists of the East, such as Y. Balasaguni, M. Kashkari, K. A. Yassawi, R. Horezmi, S. Sarai, A. Yugnaki [4, 8]. The pedagogics as area of humanitarian, anthropological, philosophical knowledge about training and education of the person to the great-est degree integrates in himself achievements of world and national culture. Curricula of pedagogical specialities obliging-ly include elective courses of ethnopedagogical, ethnopyschological, ethnocultural orientation. And at the same time supervision

testifies the absence of purposeful constructive system in ethnoculture use as means of character formation. Connections of pedagogical experience of medieval sophists with problems of patriotic, physical, aesthetic, labour education are insufficiently developed. Possibilities of ethnocultural character formation for task fulfillment of polyethnic and inter-national education are not considered. Absence of pedagogical model which would completely include the potential of ethnocultural science and features of ethnic, national-religious and ideological consciousness of the Kazakh people; in which the technique of ethnocultural training and education is described and results are defined, testifies that in modern conditions all possibilities for formation of a conscientious attitude in youth to own ethnicity and understanding of its importance in matters of character open for dialogue with other cultures formation are not realised. It is urged today to investigate education as interrelation of universal, national and individually personal values. Its integral component is pedagogics which studies and introduces national traditions of education, moral ideals and values of the people, and makes one of methodological sciences about education and training. And consequently ethnic apprehension of processes of rising generation modern education, giving it complete character, is the main requirement of youth. Necessity of special studying of ethnopedagogical knowledge, their statement for students of secondary and higher pedagogical educational institutions has escalated a long time ago: the traditional culture of education began to lag behind the requirements of the society.

Now revival of a cultural-historical heritage of the past which major component is the ethnic pedagogics with its progressive richest traditions and experience of education of rising generation becomes one of actual problems of the present. Reunion of traditions and experience of ethnopedagogics with methodological and theoretical positions of a pedagogical science in the decision of educational problems put by a society is becoming topical [5, 12].

In this connection the most important thing in the pedagogical science not only at the present stage, but also in the future we consider the studying and development of creative heritage of sophist's ideas in educational institutions. The ethnopedagogical orientation of education is proved by G. N. Volkov's works who has opened humanistic bases of national pedagogics, has allocated major factors and means of national education. The *ethnopedagogical orientation of preschool education* is examined by us as a valuable vector of development of the preschool education, caused, on the one hand, in the ideal image of socially-personal qualities of the pupil in which have found reflection universal and ethnocultural values, and on the other hand, process on achievement of this purpose. The ethnopedagogical orientation assumes construction of educational process with the account of humanistic bases of national pedagogics, the statement of the basic moral rules of human life; provides consecutive inclusion of the preschool child in system of ethnic and universal values with use of national factors of education for the purpose of development in him of understanding and acceptance of ethnocultural variety, formation of ethnocultural competence. Giving to educational process of an ethnopedagogical orientation allows to keep and develop on the one hand ethnocultural originality, to form ethnic consciousness; with another, – to bring up the valid relation to surrounding people, to understand and accept strangeness, to strengthen the Russian society. G. N. Volkova, I. S. Kon, G. D. Grachev, A. E. Izmaylov, D. N. Latyshina's and others researches have shown that in depths of popular wisdom ideas of peaceful co-existence of the different people, their cooperation and interaction are put, therefore the national pedagogics can be examined as a basis of a humanization of formation in modern social and cultural conditions. In research of a problem of an ethnopedagogical orientation of education the important place is occupied by J. V. Bromleya, L. N. Gumilev, V. A. Tishkov's ethnological concepts allowing deeper comprehension of the maintenance of concepts «ethnos», «ethnic culture», «culture of interethnic dialogue». Ethnopedagogical aspects of ethnic socialization, a problem of ethnic identification have found reflection in G. N. Volkov, Y. V. Ivanova, I. S. Kon, I. L. Pozdeev, A. A. Stepanyan, T. G. Stefanenko, V. K. Trofimov, Y. V. Filippov, V. Y. Hotinets's philosophical, sociological, psychological and pedagogical researches, etc. Signs, functions of culture of interethnic dialogue; problems and sequence of polycultural, multicultural education are examined in A. A. Absaljamova, M. I. Bogomolova, T. G. Gasanov, A. N. Dzhurinsky, G. D. Dmitriev, M. S. Dzhunusov, I. T. Suleimanov, E. K. Suslova's works, etc. As methodological reference point for us are the works about combination principles of ethnic-culturological and universal bases in formation (N. A. Berdiaev, I. A. Ilyin, M. S. Kagan, S. V. Lurie) have acted; the researches connected with search of essence of national idea, E. P. Belozertsev, N. A. Korovnikova, B. T. Lihachyov, D. S. Lihachyov, M. V. Ilina, A. A. Kazantseva. Determination of interdependence of the individual and culture of childhood is presented in works of L. S. Vygotsky, V. T. Kudryavtsev, I. S. Kon, M. Mid, L. A. Paramonova, etc. The problem of interrelation of culture and education, the account in educational process of values of different level (personal, national, regional, universal) has found the reflexion in E. V. Bondarevsky, A. M. Bulynina, B. S. Gershunsky, O. V. Dybina, M. B. Kozhanova, S. A. Kozlova, L. V. Kolomiychenko, I. F. Kulikovsky, N. N. Nikitina, A. B. Pankin, T. N. Pe-

trova, R. M. Chumicheva and others's researches. The analysis of works by definition of a humanistic orientation of wisdom of national education (M. I. Bogomolova, Z. P. Vasil'tsova, G. N. Volkov, G. D. Gachev, A. E. Izmaylov, D. N. Latyshina, G. V. Lunin, A. A. Corinsky, Z. G. Nigmatov, H. H. Hadikov, etc.) allows to systematize and allocate humanistic bases of national pedagogics, among which naturalness, optimism, continuity of ideas, interrelation ethnic and universal, purposefulness of education, differentiation of methods and education forms, the relation to the child as to object and the subject of education, collectivity of the creative beginnings, syncretism of popular wisdom and at the same time differentiation of methods, forms and education means according to age features [6, 14]. The allocated humanistic bases of popular wisdom are made out in modern practice of education in principles and laws; they are conformable to modern approaches in formation. Syncretism of national pedagogics it is possible to examine as a basis of integrative approach in formation; naturalness of national pedagogics is reflected in didactic principles: availability, adequacy of efforts, the account of age and individual abilities. Popular wisdom, refracting in education practice, focused rising generation on acceptance and observance of valuable norms and life rules. National values carried out orientational function, defined a target component of human activity. The education humanization is connected with development of the valuable relation to the surrounding validity. The humanistic bases of national education opened by academician G. N. Volkov are the methodological bases of modern humanistic educational concepts. Result of realization of an ethnopedagogical orientation of educational process of preschool center will be *ethnocultural competence of the preschool child*. The given characteristic is defined by us as the *formed personal quality in which development is carried out consistently: from knowledge of the national culture, understanding and acceptance of ethnocultural distinctions - to representation that the ethnocultural variety is a positive, progressive phenomenon - and then to forming of positive interaction with other people. To the basic indicators of ethnocultural competence of preschool children by us are carried: presence of representations about the polyethnic validity, developing interest to knowledge of the world of ethnocultures and other people, development of social abilities and skills of behavior*. The ethnopedagogical orientation of education is defined by the realized activity of the teacher on complex use of pedagogical wisdom of the people, and at each historical stage it can be analyzed from positions of introduction of the ethnocultural maintenance in educational process; uses of national pedagogics (its methods, factors, agents, etc.); creation of ethnocultural groups or preschool centers; the organization of process of ethnocultural preparation of experts. At each stage the ethnopedagogical orientation of education had the specificity, certain terminology for essence expression, in educational process characteristic methods for the given period, means and the work form were used. The ethnopedagogical orientation of education is defined by the realized activity of the teacher on complex use of pedagogical wisdom of the people, and at each historical stage it can be analyzed from positions of introduction of the ethnocultural maintenance in educational process; uses of national pedagogics (its methods, factors, agents, etc.); creation of ethnocultural groups or preschool centers; organization of process of ethnocultural preparation of experts. At each stage the ethnopedagogical orientation of education had the specificity, certain terminology for essence expression, in educational process characteristic methods for the given period, means and the work form were used. Defining the person as the complex structural-systematic phenomenon, domestic philosophers developed the valuable bases of its formation, developments of its spirituality and morals starting with socio-cultural and ethnonational environment. Representatives of an *anthropological direction* (K. D. Ushinsky, P. F. Kapterev, etc.) in the midway of the problem examined by us among the major values allocated values of human existence, education of the person-patriot; idea of a nationality in education. As a major priority direction of personal development spiritually-moral was defined which characterized character and interaction level (knowledge, dialogue) of the person with surrounding people and the world. As a morals source native speech was defined, national traditions and love to the people and father-land. An important methodological principle on which ideas of *Russian religious sophists* (I. A. Ilyin, N. A. Berdiaev, V. V. Rozanov, L. N. Tolstoy) were based was the culturological approach understood by them «as a ratio of national and universal values of culture» [6, 47]. They considered as priority problems of education development of spirituality and morals in the course of familiarizing of children with national values, the heroic past of Russian people. It is possible to be the moral person only by «standing on the native ground, on national soil». L. N. Tolstoy considered as a basis of morals which should be formed in a childhood, religion. Formation of school system in national republics the same as and in the end of the nineteenth century, went in counteraction and an antagonism with old way, with clergy, with idealization of national culture, with ignorance of the Soviet officials. The period of 20th years was intensive enough in respect of pedagogical innovation, introduction of foreign experience in education: a method of projects, use and development of ideas of M. Montessori, including the sphere of preschool education. All it became impossible after crisis of 30th years when «the Iron Curtain» which for a long time separated «correct» Marxist-Leninist science of education and training from

«erroneous and reactionary bourgeois pedagogics» had fallen. The Soviet pedagogics based on the class approach became monistic in the basis. Instead of set of concepts the Soviet pedagogical theory proclaiming values and norms which define behavior of the Soviet person, its personal characteristics as the builder of the bright future affirmed. The outlined tendency of politicization of educational process has led to revision of its content. In 20–30th years the term «national education» was not used, as it was considered as display of chauvinism, nationalism. The concept «moral education» too has been forced out from the use, it was replaced with political education. According to L. M. Kazarian's research, this concept included also education of the ideology, certain moral qualities and skills of behavior, the beginnings of a collectivism, internationalism, atheism and public activity. At the level of goal-setting problems of education of original internationalists, the present fighters for the bright future were put forward. The substantial aspect of an ethnopedagogical orientation of education in 20–30th years was transformed into ideological and political, internationalist orientation of the content. Knowledge which was given to children, had been in a greater degree politicized, the cultural aspect was presented slightly, selectively, basically with reference to the most as was considered at that time, oppressed people. During this period it is more correct to talk about international education of schoolboys and development of «political culture». The knowledge of the nationality was examined as a vestige of nationalist tendencies. Throughout 20–30th *principles* of selection of education content were affirmed in which the ethnopedagogical orientation of educational process is seen: Native language use in preschool centers, creation of kindergartens in national areas, communication of educational work with the surrounding reality, studying of a social environment of the child, expansion of children's representations in the course of acquaintance with creativity of the people, with cultural achievements of all mankind. The ethnocultural aspect of international education was realized at the expense of musical, dancing, oral national creativity which was used not only on holidays, but also in everyday life, a kindergarten life, the tendency of investment of the ethnocultural content in organizational frameworks of pedagogical process was observed. Representatives of pedagogics in development of approaches to definition of the maintenance of education and methods of work with children were based on theoretical positions of domestic pedagogics classics of the XIX-th century in the field of national education of children. It is the period of «active methods» use in training, use of projects in educational work, including with preschool children. The analysis of educational activity of modern preschool centers from positions of an ethnopedagogical orientation of preschool education allows to ascertain positive tendencies in practical realization of cultural conformity principles and ethnicism of education; in creation of national kindergartens; in active introduction in educational process of elements of national culture; in the organization of work in the field of dialogue of cultures. In the majority of schools the organization of pedagogical process is carried out on some partial program with use of a complex of means, methods and forms of national pedagogics. At the same time we have pointed out one-sidedness in nationality choice (use of culture elements of only one people); in choice of a kind of activity (only graphic activity, speech development); in use of only one kind of games (primary use of outdoor games), absence of methodical provision; unpreparedness of pedagogical staff. It is very important to observe the main principles of work of national kindergartens, avoiding advances in «nationalism» by ignoring Russian language and culture and at the same time leveling of ethnocultural distinctions. The given lacks have been considered by us in development of the concept of ethnopedagogical orientation of education. The concept of ethnopedagogical orientation of preschool education reveals through integrity of general scientific approaches: axiological, pragmatist, existential; main principles (cultural conformity, natural conformity, competence) and leading ideas (continuity; representativeness in educational process of universal, ethnic values; integrated approach in construction and realisation of ethnopedagogical orientation of school education). As a substantiation of the methodological bases of ethnopedagogical orientation of the school education content axiologic approach was chosen *by us*. The reference is caused by several factors: requirement for the new scientifically-proved educational technologies of ethnocultural orientation; transition to a new educational paradigm. Axiological approach in education consists in the statement of a priority of universal values and the humanistic beginnings in the cultural environment. For definition of methodological bases of ethnopedagogical orientation of preschool education axiological approach is *basic*, it has allowed to consider some positions:

- with such approach as a supreme value values of human existence without dependence from its social, ethnic and racial accessory are defined;
- axiological approach is connected with a recognition of system of humanistic values, among which family, cultural values, values of peaceful existence of the people. It states equality of philosophical views in frames of humanistic system of values, equivalence of traditions and creativity (V. A. Slastyonin);
- the present stage of development of pedagogical science is characterized by a demand of historical experience of last generations. The reference to history on a basis of axiological approach has allowed to

reveal socially-pedagogical conditions of origin of ethnopedagogical orientation of education problem, a tendency, logic and laws of its development. The given approach defines validity of considerations of the philosophical bases of educational concepts in the history of domestic pedagogics. Pragmatist approach is connected with development of subjectness of the child that will allow him to become in the future the strategist of his own activity, to put and correct the purposes, to realize motives, independently to build actions and to estimate them. The given problem dares through process of accumulation of means and ways of interaction with the world, the ethnocultural validity, thanks to what possibilities of the child to actively and creatively to participate in this interaction extend. The existential approach defines responsibility of the person for the existence, for existence of mankind and its development; in the conditions of instability of a society in a choice of peace ways of realization of such choice.

Use of elements of synergetic approach in designing ethnopedagogical orientation of school education allows to examine education from dual positions: as purposeful operated process and as spontaneously proceeding.

The principle of cultural conformity is connected with a view on education as on the cultural process carried out in cultural conforming educational environment and promoting cultural self-development and self-determination. The principle of natural conformity focuses school teachers on the account of specificity of schoolchild outlook which is characterized by mythological nature; features of development of informative sphere; skills of social interaction. The nationality principle is connected with use in pedagogical process of popular wisdom of education, its primary factors, methods and means and is a basis for development of patriotism basics at school age.

Ethnocultural competence of a preschool child as developing quality is characterized by presence of representations about the polyethnic validity, interest to knowledge of the world of ethnocultures of own and other people, the emotionally-positive relation to people of different ethnic groups, development of social abilities and skills of behavior.

Leading *ideas* of the concept are the ideas of continuity; establishment in educational process of universal, ethnic values; integrated approach in construction and realization of ethnopedagogical orientation of school education. The *continuity* of traditions and progressive experience of the past is traced in the maintenance, used means, approaches, principles and forms of education of children. It is presented in preservation of a priority of moral education; a recognition of self-value of the childhood; establishment of humane relations between participants of educational process; harmonization of national and universal values. In modern conditions ideas of spiritual and moral education revive and become stronger, significant there is a reference to religious values, national traditions; the design method, elements of museum pedagogics are used. Prognostic vision of ethnopedagogical orientation of modern school education assumes accumulation of progressive experience of the past and its use in new social and cultural conditions according to modern problems of education: development of ethnocultural competence, education of the active person, development of skills of interaction in a polycultural society, education of interest to national culture. The *idea of establishment* in educational process of universal, national, ethnic, regional values assumes consecutive inclusion of preschool child in system of ethnic and universal values with use of national factors of education for the purpose of development in it of understanding and acceptance of ethnocultural variety, formation of ethnocultural competence.

*The idea of integrated approach* in realization of ethnopedagogical orientation of preschool education allows to examine all circle of the interconnected processes: complex use of traditional (national) and modern means of education; the complex approach in creation of the developing ethnocultural environment which components are educational spaces of preschool center, historical and ethnographic museums, libraries; the complex solution of problems of children education and educational problems of the future teachers of preschool centers.

The given concept has formed the theoretical basis for designing the *model* of ethnopedagogical orientation of school education at regional level and at preschool center level. The *conceptual component* of the model reflects the basic ideas of the concept; defines basic approaches to education of a person on the basis of traditional moral standards and moral ideals. The *target component of the model* at level of regional system of school education is focused on designing conditions for development of ethnocultural competence of the child, for vocational training of the future teachers. The target component at school level assumes formation in children of representations about the ethnocultural validity, development of skills of interaction in a polyethnic society. The *organizational-substantial component of model* is realized through continuity principles, regionality, integrated approach. At level of regional system of school education it is presented by programs of ethnocultural content, different forms of school establishments, cooperation with national cultural autonomies, interaction with controls. The organizational-substantial component of the model of ethnopedagogical orientation in school realisation is examined through the developed and introduced programs, the organization of



circles on studying of native ethnoculture, work of scientific-methodical council. Distinctive feature of the programs of ethnocultural orientation developed by us is synthesis of progressive ideas and past experience: a priority of moral education, establishment in educational process of universal and national values, participation of the senior generation in educational process, the account of modern problems of education. The component of *pedagogical support* of the model is presented by direct factors (creation of the developing environment, use of means, forms and the methods adequate to age possibilities, diagnostic toolkit) and mediated (preparation of the future teachers in sphere of school education). Ethnocultural environment of a preschool center is a basis for display and development of all kinds of activity of a child (game, labour), assumes variability, multifunctionality. Cultural-educational space of a school can be variative, be created by combining educational space of preschool centers, national autonomies and educational fields of culture institutions (museums, theatres etc.). Actualization of the problem of ethnocultural education in new socio-cultural conditions of development of the Kazakhstan society assumes the demand in pedagogical process of schools and preschool centres of those means and methods of work with children of preschool age which were used by teachers of the past. Didactic games of the ethnocultural content are demanded and significant in education of children, which were actively used in work with children in XIX–XX centuries. In article the description of *the system of didactic games of ethnocultural orientation* developed by us in *educational practice of preschool centers* is presented. It is constructed with the account of features of development of children and developments of national consciousness. Society reforming assumes use of such methods and means of educational influence which in a greater degree promote development active and creative person. Such methods include design, actively introduced in work of kindergartens of 20–30th years of the twentieth century. In the midway of the culturological approach by us are proved and introduced in educational practice of knowledge of historical character, elements of museum pedagogics, learning of foreign language, national dances, holidays. The *productive component of the model* is characterised by a level of development of ethnocultural competence of children of preschool age. In the further research the results of experimental activity characterising positive tendencies in development in children of components of ethnocultural competence will be presented. In the research the *work system* on preparation of the future experts in the field of school education with the account competence-based, culturological and integrative and variative approaches and results of their introduction are described. The first stage of preparation is connected with process of ethnic socialization of the future teachers, ethnocultural values, the positive relation to traditions, values of other people are formed with them, there is a process of ethnocultural identification of the person in the course of knowledge of ethnocultural specificity of society. There is a process of formation of the general competencies, students develop the competence of axiological-semantic orientation of the world (I. A. Zimnyaya), personal competencies, the competency of knowledge and observance of traditions. *It is in many respects promoted by developed by us and introduced in educational process «Ethnopedagogics» course.* The purpose of the second stage of preparation of the future teachers to professional work in the conditions of ethnopedagogical orientation of school education is connected with judgment of the given problem in the history of pedagogical thought of Russia, with studying of experience of the past for the purpose of harmonious inclusion of its constructive moments in functioning of modern educational process. The decision of tasks in view is promoted by *the special course developed by us «Education the schoolchildren's culture of international dialogue».* The final stage of preparation of the future teachers to education of schoolchildren in the conditions of the polyethnic reality is research activity during performance of final qualifying works.

Thus, ethnopedagogical orientation of education is examined by us as developing concept of pedagogics because its content as forms of organization of scientific knowledge is supplemented and extends. Its introduction in the conceptual framework of pedagogics by G. N. Volkov, K. B. Zharikbaev, S. K. Kaliev assumed studying of culture of the native people, first of all a native language; construction of pedagogical process with the account of national traditions. The modern treatment of concept of ethnopedagogical orientation extends for the account of application of innovative forms of ethnocultural education, use of traditional didactic means with ethnocultural filling.

In the **conclusion** general results of the research are brought and conclusions are made.

- the basic result of the research is development of the concept and model of ethnopedagogical orientation of school education in which structure conceptual, target, organizational-substantial, productive components are allocated; a component of pedagogical support;
- preconditions (sociopolitical, legal, socio-cultural, and pedagogical) of its formation and development in the Kazakh pedagogics are characterised;
- influence of socio-cultural situation is shown in the country during the different historical periods on character and specificity of ethnopedagogical orientation of school education at level of selection of content, the organization of national groups and kindergartens, a choice of methods and education means;

- tendencies of development of ethnopedagogical orientation of preschool education at various historical stages of development of the Kazakhstan society are revealed and defined: the ambivalence defined by external factors (influence of the western culture, its acceptance or counteraction to it) and internal (unification and isolation counteraction); development in the midway of progressive pedagogical concepts, in a context of the basic problems of school pedagogics; constructive use of progressive previous experience; conditionality, the direct and mediated factors;

- possibility of use is proved of experience of the past in modern educational practice not by simple adoption of ideas and practical experience, and through their further development in a context of modern lines of education: humanization, activity of training process, spiritual, moral and personal development, development of patriotic feelings, developing culture of international dialogue;

□ the concept and model of ethnopedagogical orientation of school education at the present stage are developed and scientifically proved;

□ pedagogical support of a child in the conditions of ethnopedagogical orientation of school education is proved which is provided with development and approbation of system of actions with preschool children, the organization of the ethnocultural developing environment, use of pedagogical diagnostic toolkit, and preparation of the future teachers for ethnocultural education of children of preschool age. Research has confirmed the thought that retrospective analysis of the problem connected with giving to educational process of ethnopedagogical orientation at different historical stages of development of the Kazakhstan society, is of great importance for the modern theory and educational practice of children of preschool age. It allows improving the pedagogical activity in sphere of ethnocultural, patriotic education and teaching the culture of international dialogue. Thus, ethnopedagogical orientation of education is examined by us as developing concept of pedagogics because its content as forms of organization of scientific knowledge is supplemented and extends. Its introduction in the conceptual framework of pedagogics by G. N. Volkov, K. B. Zharikbaev, S. K. Kaliev assumed studying of culture of the native people, first of all a native language; construction of pedagogical process with the account of national traditions. The modern treatment of concept of ethnopedagogical orientation extends for the account of application of innovative forms of ethnocultural education, use of traditional didactic means with ethnocultural filling. Thus, the present research can be used as a theoretical base for studying of historical-pedagogical aspects of national, patriotic education, for developing tool and technological provision of the process directed on education of philanthropy, friendliness in rising generation.

### **References**

1. Nasarbayev, N. *Twenti Steps to the Universal Society of Labour* / N. Nasarbayev.
2. Barber, M. *Cosistentli high performance: Lessons from the world's top performing school systems* / M. Barber, M. Mourshed // McKinsey&Compane, 2007.
3. Ibrayeva, K. *Development of pedagogical views in Kazakhstan in the X-XIV centuries* / K. Ibrayeva. – Astana : Typography of the name S. Seifullins, 2005. – 266 p.
4. Ibrayeva, K. *Pedagogy of the medieval Kazakhstan* / K. Ibrayeva. – Ust-Kamenogorsk : Publishing VKGU, 2004. – 99 p.
5. Ibrayeva, K. *Development of pedagogical views in Kazakhstan in the X-XIV centuries. Tutorial.* / K. Ibrayeva. – Ust-Kamenogorsk : Publishing VKGU. 2003. – 143 p.
6. Ibrayeva, K. *Ethnopedagogy in vocational education* / K. Ibrayeva. – Astana : Typography. KazGATU name of S. Seifullina, 2007. – 137 p.

**Толеубекова Р.К.,**

п.ғ.д., профессор Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

**Нұрпейісов Н.Т.**

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

6D012300 - «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының

2-курс PhD докторанты, n.ali\_nur@mail.ru

## **ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ – СТУДЕНТТЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҰСТАНЫМЫН ДАМУДЫҢ КЕПІЛІ**

***Түйін.** Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың жыл сайынғы Қазақстан халқына Жолдауларында, «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: галамдық бәсекелестік» атты 2017 жылғы кезекті Жолдауында және Елбасының 2017 жылдың 12 сәуіріндегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты стратегиялық маңызы зор мақаласында көрсетілген нақты тапсырмаларын жүзеге асыру мақсатында қазіргі таңда Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарындағы патриоттық тәрбие жұмыстарын жүргізу арқылы студент жастардың бойында азаматтық ұстанымды дамытудың жолдарын қарастырады.*

***Тірек сөздер:** Қазақстан Республикасы, Президент, казахстанский патриотизм, ұлттық тәрбие, педагогика, психология, өзін-өзі тану, үшінші жаңғыру, рухани жаңғыру, азаматтық ұстаным, қоғам, мемлекет, жоғары оқу орындары, мәдениет, тәуелсіздік.*

***Резюме.** В данной статье автор рассматривает пути иразвития гражданской позиции у студентов в результате проведенных работ по патриотическому воспитанию в высших учебных заведениях Республики Казахстан, с целью выполнения тех конкретных задач, указанных в ежегодных Посланиях народу Казахстана, очередном Послании народу Казахстана в 2017 году под названием «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентноспособность» и стратегически важной статье "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания" 12 апреля 2017 года.*

***Ключевые слова:** Республика Казахстан, Президент, казахстанский патриотизм, национальное воспитание, педагогика, психология, самопознание, третья модернизация, модернизация общественного сознания, гражданская позиция, общество, государство, высшие учебные заведения, культура, независимость.*

***Summary.** In this article author examines the ways and development of civil position in students as a result of carried out works on patriotic education in higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan, with the purpose of fulfilling those specific goals, which are shown in the annual Message to the people of Kazakhstan, in the next Message to the people of Kazakhstan in 2017 named "The third modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness» and in strategically important article «Looking to the Future: Modernizing Public Consciousness» from 12th of April 2017.*

***Keywords:** Republic of Kazakhstan, President, Kazakhstani patriotism, national education, pedagogy, psychology, self-knowledge, third modernization, modernization of public consciousness, civil position, society, state, higher educational institutions, culture, independence.*

Қазіргі кезеңде патриотизм тақырыбы, оның ішінде қазақстандық патриотизм мәселесі барлық қоғамдық, мемлекеттік, саяси, мәдени-рухани тақырыптардың өзегіне айналуда. ҚР Президенті Қазақстан халқына Жолдауында «оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажеттілігін» ерекше ескерткен және олардың ең бастыларының қатарында «патриотизм, мораль мен парасаттылық нормалары, ұлтаралық келісім мен толеранттылық, тәннің де, жанның да дамуы, заңға мойынұсынушылық» аталып өткен, сонымен қатар, «бұл құндылықтар меншіктің қандай түріне жататынына қарамастан барлық оқу орындарында да сіңірілуге тиіс». (1) Ендеше, патриотизм идеясы жастарға білім мен тәрбие берудің барлық бағдарламаларынан көрініс табуы керек, жалпы көпшіліктің де одан хабардар болғаны жөн.

Адамзат қоғамының даму тарихы патриотизмнің мемлекет тарапынан қажетті және пісіп жетілген өзгерістерді жүзеге асырудың басты ресурсы екендігін көрсетті. Мемлекет, мемлекеттегі әртүрлі саяси партиялар, қоғамның белсенді бөлігі аса маңызды реформаларды жүзеге асыру кезінде сәйкесінше символиканы, құндылықтарды, идеалдарды, мақсаттар мен принциптерді, бір сөзбен айтқанда, идеологияны қалыптастырады және оларды қорғай отырып дамытады.

Мұндай мәселелер қазіргі таңда тәуелсіз даму жолына енді ғана түскен мемлекеттердің көпшілігінің алдына қойылуда. Ендеше бүгінгі патриоттық идея да, патриоттық тәрбие де қазіргі заман адамдарына, олардың талғамдары мен мүдделеріне сай анық та түсінікті түрде болғаны жөн. Қазіргі заманғы патриоттық идеология мемлекеттің құрылу процесіндегі барлық жетістіктерді, сондай-ақ ұзақ мерзімді басымдықтар мен талаптарды да назарға алынуы міндеттелінуде.

«Патриотизм – Отанға (мемлекетке) деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман саулығы қоғамдық-мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей байланыстылығын сезіну, өзінің мемлекетке тәуелді екенінді, мемлекетті нығайту дегеніміз жеке адамды күшейту екенін мойындау, қысқасын айтқанда, патриотизм дегеніміз мемлекет деген ұғымды, оны жеке адаммен барлық жағынан өткенімен, бүгінгі күнімен және болашағымен қарым-қатынасын білдіреді» - деген Бауыржан Момышұлы.(2) Осы орайда өз халқының тарихының өнегелі жақтарын білу, өз елінің кешегі және бүгінгі қаһармандарын мақтаныш ету, олардың ерлігіне тағзым ету, оларға сай болу патриотизмнің басты құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл тұрғыда алғанда, республикамыздың оқу-тәрбие мекемелерінде белгілі деңгейде әр түрлі шаралар жүргізілуде. Қазақстан тарихы мектептерде, орта арнаулы және жоғары білім беру мекемелерінде оқытылуда, тарихтың жарқын беттері бұқаралық ақпарат құралдары арқылы насихатталуда, қаһармандарымыздың есімдері ұлықталып, олардың аттары елді мекендерге, көшелерге, мектептерге, түрлі мекемелерге берілуде. Алайда тарихтың ақтандақтарын жеткіліксіз оқып-үйрену, түрлі тарихи және ғылыми теориялардың арасындағы келіспеушіліктер мен айырмашылықтар, жастардың төл тарихына деген қызығушылығының айтарлықтай аз болуы, өзге, әсіресе батыстық идеология мен теориялардың басымдық ықпалы бұған көп кедергі жасауда. Көп ретте жастардың бұқаралық, тіпті кейде арзан мәдениетке елтіп, этномәдени, дәстүрлі, ұлттық бастаулардан алыстап кетуі, өкінішке қарай, қалыпты және кеңінен тараған үрдіске айналды. Біздің ойымызша, одан шығудың басты жолы — қазіргі білім беру мекемелерінде этномәдени білім мен тәрбие беруге ерекше көңіл бөлу.

Патриоттық сана отбасынан басталады. Өкінішке қарай, нарықтық қатынастардың кеңінен орын алуы, ересектердің тәрбиеге жеткіліксіз көңіл бөлуі, ата-аналардың уақытының жетіспеушілігі мен қолдарының тимеуі отбасындағы жастар тәрбиесінің ролін түсірді. Әрине, мұндай жағдайларда өзінің ескі арнасын жоғалтқан патриоттық, отансүйгіштік сезімдерді қалыптастыру мен оған тәрбиелеудің жаңа жолға оңайлықпен түсіп кете алмасы анық.

Патриоттық сананы қоғамдық өмірде бекітетін бірден-бір институт — жоғары оқу орындары мен басқа да білім мен тәрбие беру мекемелері. Олардың көмегімен патриоттық сана қоғамдық өмірге бекітіліп, мемлекет тарапынан қолдауға және бағдарлауға ие болады. Елбасы «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» атты мақаласында рухани жаңғырудың алдыңғы шебінде сана тұру керек деп қадап айтты. (3) Патриоттық сана қоғамның адамдық келбетін анықтайды, ұлттық ұлағатын жеткізеді. Адамдық келбетке қажетті мінез-құлықты қоғамдық сұранысқа көтермелеу халықтық салт-дәстүрдің әлеуметтік бағытын жетілдіру патриоттықтың қайнар көзі болып есептеледі. Өйткені патриоттық сана кісілік қасиеттерді тұлғалық құндылыққа айналдыруға бағытталған. Сондықтан студент жастар қоғамның әлеуметтік құрылымында ерекше орын алады, олардың азаматтық ұстанымы дами түседі. Ендеше, қазіргі студент жастар өздерінің тұлғалық-кәсіби нығаюға бет алуының жоғары деңгейімен, шығармашылық потенциалымен, Қазақстанның әлеуметтік жаңғыру процесіне шынайы іс жүзінде қатысуға деген белсенді қызығушылығымен, қоғамдық өмірдің түрліше жақтарына, өзінің әлеуметтік бағдарларына деген даралық көзқарастарымен ерекшеленуі тиіс. Олар еліміздің әлеуметтік-саяси, экономикалық және мәдени дамуының анықтаушы күші де болып табылады. Олай болса, студент жастардың тұрмысы мен болмысына, тәлімі мен тағылымына үстірт қарауға болмайды. Бұл туралы Президент Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуына қатысты жақында жазылған Бағдарламалық тапсырмалық мақаласында ерекше ескерте келіп: «Мен жас ұрпақтың ел болашағы үшін маңызын атап көрсетіп келдім және атап көрсете беремін. Мемлекет әрбір жас адамның өз еліне міндетті түрде қажет болуы үшін бәрін де жасайды» — деген болатын. Осы ұстанымды басшылыққа алатын болсақ, жоғары оқу орындары ұстаздарына, магистранттары мен докторанттарына тек оқу және оқыту процестерін төңіректемей, жастар болмысына әсер ететін құбылыстарды тұтастыра қарағандары жөн деп санаймыз.

Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қарқынды дамуы тәрбие процесін жөнге келтіру мен оның бағыттарын айқындаудың қажеттілігін нақты түрде ұғынуға әкелді. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында білім беру мен денсаулық сақтау ісінің дамытылуының «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы басым бағыттар қатарына азаматтылықты, еңбексүйгіштікті, адамгершілікті, адам құқықтары мен бостандықтарына құрметпен қарауды, Отанға, отбасына, қоршаған ортаға деген сүйіспеншілікті қалыптастыруға бағытталған білім берудің тәрбиелік қызметін қосады. Мемлекетіміздің жоғары мектептері де осы бағыттарды басшылыққа ала отырып, оқу-тәрбие ісімен белсенді айналысуда. Студент жастарды азаматтылық, патриотизм, еліміздің қарқынды сатылап дамуы идеяларының рухында тәрбиелеуге бет бұрған оқу орындарының ішінде үлкен оқу тәрбиелік потенциалы бар, Қазақстанның жетекші оқу орындарының авангарды болып табылатын Л.Н.Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық университетінде тәрбие жұмыстарының негізгі мақсаты: рухани дүниесі бай, денсаулығы мықты, жоғары азаматтылығы гуманизммен ұштасқан, әлеуметтік тұрғыда белсенді,

бастамашыл, толерантты, шығармашылықты, инновациялық, әлеуметтік-мәдени өзгерістерге қабілетті ХХІ ғасырға лайықты, елін сүйген патриот тұлға қалыптастыру мен дамытуға жағдайлар жасау. Тәрбие қызметінің басты міндеті: студенттердің корпоративтік рухын көтеруге бағытталған, жеке тұлғаның рухани және шығармашылықты үздіксіз дамуына, өзін-өзі дамытуына, кәсібилік, бәсекеге қабілеттілік, сыни көзқарас пен ойлаудың стандартты емес үлгілерінің болуына, мәдени-толеранттылық, белсенді жасампаздық бастау, тағы да басқа адами ұстанымдарды қалыптастыратын тәрбие беру жүйесі мен тәрбиелік ортаны құру мен қолдау. (4) Аталған міндеттер мен мақсаттар болашақ студент жастар бойында корпоративтік рухты қалыптастыруға; университеттік қауымдастықпен бірлесу сезіміне тәрбиелеуге; университеттің дәстүрлерін құрметтеуге, сақтау мен молайтуға; білім алуға деген жауапкершілікті күшейтуге; азаматтық және патриоттық құндылықтарды, көзқарастар мен сенімдерді қалыптастыруға; мемлекеттің Рәміздері — Қазақстан Республикасының Елтаңбасын, Туын, Гимннің мақтаныш етіп, оларға құрметпен және қастерлеп қарауға; қоғамдық-саяси сауаттылық негіздерін қалыптастыруға; студенттерді заңдылықтарды, қоғамдық және ұжым өмірінің нормаларын құрметтеу рухында тәрбиелеуге; ұлтымыздың өткені мен мәдени мұрасына құрмет көрсетуге; Қазақстанда тұратын барлық ұлт өкілдерінің мәдениетіне толерантты түрде қарауға; әр түрлі әлеуметтік мәселелерді шешуге және үн қосуға даяр болу сияқты иммунитет қалыптастырады деген ойдамыз.

Осылардың ішінде біз патриоттық тәрбие мен қоғамдық-саяси сауаттылықты қалыптастыруға басымдылық береміз. Өйткені патриотизм жастармен қоғамдық сана негізінде ұғынылуы керек. Студенттер бойында қоғамдық-саяси сауаттылықтың негіздерін қалыптастыру, олардың заңдылықты, қоғамдық өмір нормаларын қастерлеуге, біздің халқымыздың тарихи өткені мен мәдени мұрасына құрмет көрсету рухында тәрбиелеу егемен, тәуелсіз ел үшін — қажеттілік.

Жалпы, кез келген істі белгілі бір жүйемен, қағидамен жүзеге асырмай болмайды. Бұл жоғары оқу орындарындағы оқу-тәрбие ісіне де тікелей қатысты. Қазақстанның барлық жоғары оқу орындарында тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру барысында осындай қисынды басшылыққа алады. Ол қағиданың негізгілері: тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудың жүйелілігі; студент жастардың мүдделері мен қажеттіліктерінің басымдықтарын мойындау; патриоттық тәрбие берудің басымдылығы; дүниетаным тұтастығы, белсенділік, табандылық және креативтілік; оқу орындарының қауымдастық өкілдерінің ұрпақтар сабақтастығы; ЖОО өмірін, оның ішінде жалпы жұмысы мен тәрбие жұмысын демократияландыру; өзін-өзі басқару элементтерінің болуы мен осы шараларға тікелей қатынасу; білім алудан тыс тәрбие қызметінің әр түрлеріне ерікті қатынасу; Қазақстан Республикасының, ТМД елдері мен алыс шет елдердің жоғары оқу орындарымен студент жастарды тәрбиелеу мәселелері бойынша әріптестік т.б.

Жоғары оқу орындарында тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру біртұтастықта, өзара байланыстылық пен өзара шартталуда жүзеге асырылады. Тәрбие мәселесіне осындай біртұтас, кешенді тұрғыдан келу өзінің кәсіби даярлығы мен тұлға ретінде қалыптасуы мен өсуінің қажеттілігі мен әлеуметтік маңыздылығын ұғынатын, бәсеке мен елдің инновациялық дамуы жағдайында болашақ кәсіби қызметін жүзеге асыру мен карьерасын құруға деген мүмкіндіктерін қамтамасыз ете алатын студент тұлғасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан жоғары оқу орындары патриоттық тәрбие беру шеңберінде азаматтық-патриоттық тәрбие, қоғамдық-саяси және құқықтық тәрбие, рухани-адамгершілік тәрбие беру секілді бағыттарды дамытуды көздейді. Аталмыш бағыттар бойынша жұмыстар студенттер бойында нық азаматтық ұстаным мен патриоттық сананы қалыптастыруға септігін тигізеді.

Патриотизмге тәрбиелеудің ұзақ мерзімді мақсаты — азаматтарды біріктіру, азаматтарға Тәуелсіздіктің құндылықтары мен жетістіктерін ұғындыру, оларды мемлекеттік рәміздер мен идеология төңірегіне топтастыру. Бұл — ұзақ мерзімді мақсат. Оған қол жеткізудің басты жолы — толеранттылық, бірлік, өзара көмек, қайырымдылық т.б. Бұлар біздің мемлекетіміздің басты жоспарлары мен мақсаттарында толықтай көрініс тапқан, алайда олар жалпы ұлттық құндылықты бағыттарды нығайту бойынша жастар саясатын жоспарлы жүргізбейінше жүзеге аса алмайды. Жастар үшін осындай тәрбиелік мәнді істердің бірі — әр түрлі деңгейлер мен мазмұндағы тәрбиелік шаралар, мемлекеттік мерекелерді атап өту, түрлі патриоттық акцияларды ұйымдастыру мен жүргізу. Олардың ішінде жыл сайын өткізіліп отыратын ҚР мемлекеттік рәміздерінің күнін тойлау ерекше орын алады.

Кешенділік, салмақтылық, орнықтылық, ерлік, толеранттылық, қарапайымдылық, еңбекке қабілеттілік, шын берілгендік пен жауапкершілік — патриоттық тәрбие саясат ағынындағы қазіргі заманғы шаралардың басты сипаттары. Сондықтан қазақстандық патриотизм мен елдің экономикалық әлеуеті тығыз байланысты. Қазіргі патриотизм ХХІ ғасырдағы Қазақстанға қажетті еңбек өнімділігі мен мәдениеттің ұйымдастырылуына бара-бар деуге болады: бүгінгі күні ол халықтың ішкі «жинақтылығын», халықтың қоғам мен мемлекет мүдделеріне белсенді түрде қызмет етуін білдіреді.

Патриотизм іс-әрекет ретінде барынша керек нәрсе және қоғамды консолидациялау ісінде жүйені қалыптастырушы күш ретінде көрінеді.

Қазіргі жағдайдағы қазақстандық патриотизмнің басты және қажетті мәні неде? Біріншіден, бұл бастамалардың белсендірілуі, шығармашылық және жасампаздық жұмыс, барлық ішкі, жасырын потенциалдың көрінуі, эгоизмді шектеу, азаматтық иденттілікті кеңейту. Бұл бағыт бойынша бізге алынған білімдерді іс жүзінде қолданып қана қоймай, шығармашылық тұрғыдан келе алатын, ғылыми іздене білетін және ұжымшылдық рухта тәрбиеленген жоғарғы білікті мамандар дайындауымыз қажет. Біздің оқу орндарымызда жеке тұлғаның әлеуетін ашатын және білім алушыларды біліктер мен дағдыларға ғана емес, корпоративтік этикаға, ұжымшылдыққа, өзінің қоғамға керектігін сезінуге де үйрететін көптеген үйірмелер, секциялар жұмыс жасайды. Кезінде жай ғана үйірмешілер болып ізденістерін бастаған бұл ғылыми үйірмелер бүгін тек ғылым мен білім саласының ғана емес, өзге де салалардың көрнекті қайраткерлеріне айналған көптеген мамандарды, ғалымдарды тәрбиелеп шығарды.

Екіншіден, бұл кеше мен бүгіннің байланысы, ұлттар мен ұлыстардың дәстүрлерінің, мәндерінің, құндылықтарының тоғысы. Патриотизм құрдан-құр, жалаң орында тұмайды. Оның қайнар көздері — ел тарихын терең білуде, оның тәуелсіздігі мен гүлденуін қамтамасыз еткен, оған күш салған аға ұрпақтардың іс-әрекетін ұғыну мен құрметтеуде жатыр. Президент өзінің бағдарламалық мақаласында: «Қазақстандықтардың өмір сүру ұзақтығын арттыру, демек зейнет жасындағы, бірақ еңбекке қабілетті жастағы адамдар санын арттыру денсаулық сақтауды дамытудың нақты нәтижесі болып табылады» — дей келіп, алдыңғы аға ұрпақтың мол тәжірибелерін пайдалану қажеттігін ескертеді. Білім мен ғылым саласында еңбек еткен аға ұрпақтың Тәуелсіз Қазақстанның егеменді дамуындағы орны ерекше. Алайда кешегі өтпелі кезеңде білім мен ғылым саласында айта қаларлықтай өзгерістер болды, қойылар талап өз деңгейінде болмады. Бұрынғы аға ұрпақтардың көбі әр түрлі себептермен білім-тәрбие, ғылым саласынан кетсе, жастар жағы заман ыңғайына қарай прагматистік жолға түсті. Нәтижесінде ғылымның, білім мен тәрбиенің әлеуеті біраз төмендеді, ұрпақ байланысы мен жалғастығы үзілді. Осыны дер кезеңде түсінген жоғары оқу орнының басшылары мен білім саласының ұйымдастырушылары тәжірибелі мамандардың білігін мүмкіндігінше кеңінен пайдаланып, көптеген түйінді мәселелерді олармен кеңесе отырып шешуде. Ал ондай үлгінің жас маман кадрлар үшін де, студент жастарға да берер тәлім-тағылымдары зор. Осыған сәйкес қазақстандық жоғары оқу орындарында аға буын өкілдерінің, ғалым-профессорлардың жас студенттермен және қызметін жаңа бастаған мамандармен кездесулері ұйымдастырылып отырады. Олар үнемі өз тәжірибесімен бөлісіп, өскелең ұрпақтың тәлімгерлері де бола білуде.

Қазақстанда басқа да аймақтардан, алыс және жақын шет елдерден келген студенттер, көптеген ұлттың өкілдері де білім алады. Олардың қазақстандық студенттермен арасында тығыз, достық қарым қатынастар мен өзара түсіністік орнаған. Барлық мемлекеттік, облыстық, қалалық және әр жоғары оқу орындарында өткізілетін іс-шараларда олар бір жанұяның баласындай қатынасып, бір-бірінің дәстүрлері мен құндылықтарына құрметпен қарайды. Ұлтаралық келісім — жалпыға бірдей қауіпсіздіктің, тұрақтылықтың, Қазақстанның қарқынды экономикалық, саяси, әлеуметтік-мәдени және рухани дамуының ең өзекті кепілі. Келісім мен бейбітшілікте өмір сүре отырып, біз өз ұлтымыздың тілінде білім алуға, кітаптар шығаруға, теле және радиохабарлар тыңдауға деген мүмкіндіктер секілді маңызды оқиғаларға ерекше көңіл бөле бермейміз. Бұл Қазақстанның — барлығына бірдей тең мүмкіндіктер берілген елдің шынайы құндылығы. Толеранттылық, мәдениеттер диалогы, поликультурализм, жаһандану қазіргі таңда тарихта бұрын-соңды болып көрмеген дәрежеде, олар жай ғана философиялық түсініктер емес, этносаралық және конфессиялар аралық қатынастардың формаларының дамуының практикалық шарттары.

Үшіншіден, бұл — Отанның мәнін және оған қатысты міндеттемелерді ұғынуға бағытталған патриоттық білім мен тәрбие беру идеяларын бастапқы деңгейден ең жоғары деңгейге дейін жүзеге асыру. Патриотизм санмен өлшеуге көнбейді және адамдарды біріктіретін сезімдерден көрініс табады. Олардың ішіндегі ең бастысы — әр адамның өзінің туған жері мен тұрақты еңбек етіп жатқан жерін өз Отаны ретінде қадір тұтуы, территориялық бірлікке деген махаббат пен қамқорлық, жергілікті дәстүрлерді құрметтеу, сол аймаққа деген өмірінің ақырына дейінгі адалдығы. Өзінің туған жерін қабылдаудың кеңдігіне байланысты, аталмыш индивидтің санасының тереңдігіне қатысты оның отанының шекаралары өз үйінің, ауласының, көшесінің, елді мекенінің, қаланың көлемінен аудандық, облыстық, аймақтық және республикалық шеңберге дейін жетуі мүмкін. Патриотизмнің жоғары деңгейін иеленген жандар үшін олардың сүйіспеншілік ауқымы Отан деп аталатын сол бір мемлекеттік құрылымның шекараларымен сай келуі тиіс. Сондай-ақ мемлекеттік Рәміздерді білуге арналған конкурстар мен олимпиадалар, «Бұл — біздің Ту!», «Бұл — біздің Елтаңба!», «Бұл — біздің Гимн!»

патриоттық акциялары, Қазақстан тарихын білуге арналған конкурстар мен олимпиадалар, өзге ұлт өкілдері болып табылатын студенттер арасында (факультетаралық, ЖОО аралық) мемлекеттік тілді білуге арналған конкурстар, әдеби конкурстар, патриоттық әндер конкурстары, мемлекеттік мерекелер — Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күніне, Наурыз мейрамына, Қазақстан халқының бірлігі күніне және т.б. арналған мерекелік бағдарламалар өткізіледі.

Тәуелсіз елдің биік те қасиетті ұғымдарының бірі — отансүйгіштік біздің халықты біріктіретін Қазақстанның бірлігі мен жалпыұлттық идеясының негізі болып табылады. Ол аса маңызды стратегиялық, ұлттық, мәдени және т.б. проблемаларды шешуге бағытталған қоғамның маңызды мобилизациялық ресурстарының формасы. Мемлекеттің саяси құжаттарында нақты белгіленген патриотизмнің ықтималды нәтижесі ел азаматтарының нақты іс-әрекеттерінен көрінуі тиіс. Себебі, азамат, патриот болу үшін батыр немесе асқан ерекше адам болудың қажеті жоқ. Тек өз Отанынды жеткілікті дәрежеде сүюің, ол үшін қам жеуің, оның барлық қиындығы мен қуанышын бірге бөлісуің қажет. Жақындағы Бағдарламалық мақаласында Мемлекет басшысы сынға алған, «мен қоғам ішіндемін» деген масылдық психологиядан, «қоғам, немесе, көпшілік солай болса мен қайтем» деген әрекетсіздікке, бойкүйездікке бастайтын ойдан «Отан менде жатыр» деген ойға көшу абзал.

#### ***Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:***

- 1. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: галамдық бәсекелестік» 2017 жыл, 31 қаңтар.*
- 2. Бауыржан Момышұлы. Шығармалар. Екі томдық. А., «Жазушы», 1968*
- 3. Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылдың 12 сәуіріндегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» //Егемен Қазақстан 2012 жыл, 12 сәуір.*
- 4. Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2020 жылға дейінгі даму стратегиясы. Астана, 2012.*

**Krutko I.S.**  
PhD in psychology

**Suleimen M.M.**  
master in education

Ural Federal University named after the first President of Russia B. N. Yeltsin, Yekatinburg c.

## **SOCIAL PHOBIAS OF YOUTH**

**Summary.** *The significance and essence of social phobias of youth is considered. The factors influencing the emergence of social anxiety of youth and the role of fear in personality development are specified.*

**Keywords:** *social phobias, youth, prevention, social fears, social anxiety.*

*Түйін. Жастарға тән әлеуметтік фобиялар, олардың мәні мен мазмұны қарастырылады. Әлеуметтік фобияның қалыптасуына әсер ететін факторлар және тұлға дамуындағы қорқыныштың рөлі көрсетілген.*

**Кілттік сөздер:** *әлеуметтік фобия, жастар, алдын-алу, әлеуметтік қорқыныштар, әлеуметтік үрей.*

**Резюме.** *Рассматривается значение и сущность социальных фобий молодежи. Определены факторы, влияющие на возникновение социальной фобии молодежи и роль страха в развитии личности.*

**Ключевые слова:** *социальная фобия, молодежь, превентология, социальные страхи, социальная тревожность.*

Social phobia is the fear of participation in social situations. The basis is the fear of negative evaluation by others. The softer options (subclinical forms) of social fears are shyness, lack of self-confidence, stiffness, shyness in society.

Social phobia is a “persistent fear of one or more situations in which the person is exposed to possible scrutiny by others and fears that he or she may do something or act in a way that will be humiliating or embarrassing”.

The term “social phobia” was first introduced by Janet in 1903 to describe patients who feared being observed, for example while speaking or writing. However, both in domestic and in foreign clinical psychology and psychiatry, this disease has long been considered either as a symptom of other, more severe psychiatric disorders, or as a separate syndromic manifestation. The interest in phobias increased with the advent of behavioral therapy in the 1950s and 1960s and the British psychiatrist Isaac Marks observed in the 1960s that particular phobias, including social phobia, could be distinguished from each other by age of onset. As recently as 1985, a research group of Liebowitz, Gorman, Fyer, and Klein described social phobia as “a neglected disorder”[1]. However, the past decade has witnessed a growing body of research on the syndrome, and social phobia is now considered the most common anxiety disorder. Though, it was not until 1980 in the third edition of the DSM that social phobia got its own specific diagnosis. In our country only since the late 80's of XX century SP begins to act as a separate nosological unit [2].

Social phobia is a “persistent fear of one or more situations in which the person is exposed to possible scrutiny by others and fears that he or she may do something or act in a way that will be humiliating or embarrassing”. The suffering SP “seems” that the people around him are attuned to him either hostile or arrogant.

The disorder usually begins in adolescence and has a chronic, unremitting course, according to statistics: “about 40% of cases of SP begin before 10 years of age, and 95% - up to 20 years. Researchers note that at different periods of life SP affects every tenth person. In the world, its total prevalence ranges from 9.6 to 16 percentage. This disorder affects men and women relatively equally, with the average gender ratio (female : male) ranging between 1 : 1 and 3 : 2 in community studies. During childhood, SP is often associated with shyness and behavioral inhibition. If the problem is left untreated, it typically follows a chronic, unremitting course and can lead to substantial impairments in vocational and social functioning [3].

Beyond experiencing fear in social situations, persons diagnosed with social phobia feel that the fear is excessive or unreasonable, avoid or endure with dread such situations, and experience related impairment in functioning (daily, occupational, academic, or social) and/or marked distress.

Social phobias written by American Psychiatric Association as it can present itself in a number of different ways including fear of public speaking, using public restrooms, eating or drinking in public, dressing in the presence of others, as well as writing in front of others, saying or doing something foolish whenever in social



situations and etc. Since, social phobia is a group of different forms of excessive and irrational social fears, it is more correct to say “social phobias” rather than “social phobia”.

Students as social creature need to be liked, valued, and approved of by others. As a result, they have generated sophisticated social structures and hierarchies that greatly determine an individual’s value. Ostracism from these social groups negatively impacts a variety of health-related variables, and social exclusion is experienced as a punishment. Social situations, ability of the adapt to them and solve communicative, social difficulties are means (conditions) of meeting the significant human needs in society. The contradiction of the high importance of the need and the intense motive, on the one hand, the subjective insuperability of social conditions as means of satisfying the needs, on the other, lead to a tense permanent emotional-cognitive conflict and social isolation.

The most frequent provoke fears are situations where individuals have to get acquainted (to be introduced to other people), communicate with their superiors, talk on the phone, take visitors, do something under the supervision (in the presence of someone), feeling that others joke above them, have dinner with guests or family members at home, public speaking.

Social phobias can include the fear of many young guys to get acquainted with the girl they liked, also, the fear of “losing” a loved one. At the heart of this fear, as a rule, lies deep self-doubt and low self-esteem, as well as negative experience in this area.

Fear of public speaking is often considered to be the greatest stress that only people attach. The need to speak in front of the audience in many causes great discomfort. Public speaking is the most prevalent fear and between 15 and 30 percent of the normal population experience significant fears in this performance situation

The discussion subject of evolutionary psychologists is the fear of unfamiliar people, which originates in primitive attitudes of dividing all people into “own” and “strangers”. Members of the group adhere to beliefs and rules that perceive one as “own”, and others as potential enemies – “strangers”.

The most important signs of social phobia are fear of evaluation (criticism or conviction) by other people in social situations, a pronounced fear of representation situations in front of people where feelings of embarrassment or humiliation may arise, avoidance of such situations. Persons with SP have a rigid “categorical installations” that they will be judged negatively in a number of social situations. Such a state can be generalized (fear extends to almost all social contacts) or non-generalized (fears refer to certain types of social activity or situations of representation in people).

There are many cognitive-behavioral explanatory models of the emergence and development of social phobia and social anxiety. From the perspective of goals and treatment options, only two models that widely used in foreign psychotherapeutic practice play a significant role: the model of self-presentation (J. Schlenker & A. Leary) and the model of cognitive vulnerability (J. Beck, A. Emery).

According to the first model, the reason of SP is that an individual wants (has an aim) to make a special impression on others, but he is completely unsure of his abilities to achieve this [4].

The concept of J. Beck and A. Emery is based on the model of “cognitive schemes”, which are understood as fundamental cognitive structures that control the processing of information obtained in the process of perceiving objects and situations. Similar schemes are combined into modes of processing. According to this theory, persons with anxiety disorders act in the mode of vulnerability; they assume that they are exposed to uncontrolled external and internal danger. This leads to a state of permanent doubt in its capabilities. The attention of the individual is centered on one’s own weaknesses and the experience of previous failures [5].

For students with a high level of social fears are more characterized by intense fear of social prestige, social evaluation rather than about the frustration of basic survival needs.

Social phobias is recognized as a multifactorial phenomenon. Analysis of psychological and sociological literatures has made it possible to discover the existence of various approaches to explaining the factors influencing the development of social phobias. There is an integrated diathesis-stress model developed by the research group of R.G. Heimberg for presenting the general picture of social phobias:

1. Genetic and environmental factors (genetic influences, parents' anxiety, parents' attitudes towards the upbringing of children, negative experience with the reference group and/or representatives of the opposite sex);
2. Beliefs about social situations (social situations are potentially dangerous, in order to avoid danger in social situations, behavior must be perfect, I do not have the abilities necessary to behave properly);
3. Forecasts about social situations (social situations inevitably lead to trouble, denial, humiliation, loss of status);
4. Symptoms of anxiety (anxious expectation of social situations, concentration of attention and focus on socially threatening irritants, negative thoughts about oneself, about one's behavior and evaluation of oneself by others, increased physiological arousal, strong concern about the obviousness of anxiety symptoms);

5. Consequences of anxiety (real or imagined behavioral disorders, perception of one's own behavior and its evaluation according to the criteria of perfectionism, evaluation of one's own behavior as inadequate, focusing on imaginary negative consequences of inadequate behavior) [6].

The emerging social and expansive ideal of modern man postulates the need to overcome negative assessments, refusals and other social and negative impulses. And an increasing number of SP diseases reveals the lack of meaningful and formal ways of psychoprophylaxis, psychotherapy and rehabilitation of individuals whose have social phobia. The early onset of therapy can prevent severe maladaptation, the development of resistant inadequate protective mechanisms (semantic defects) the emergence of comorbid conditions such as severe depression and alcoholism. However severe the violations related to SF may be, they can be prevented or weakened. Early prevention is the key to success. Indisputable indications for treatment and prevention are pronounced psychosocial disorders: the inability to continue to study, work, form stable social ties because of fears, and so on. At the same time, the youth should know as much as possible about the nature of their fear, about mental health, ways of treating it, overcoming it, seeing the perspective of early prevention and understanding the need for active cooperation with psychologists and social educators.

### **References:**

1. Liebowitz, M. R., Gorman, J. M., Fyer, A. J., & Klein, D. F. (1985). *Social phobia: Review of a neglected anxiety disorder*. *Archives of General Psychiatry*, 42, 729–736.
2. American Psychiatric Association. (1980). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (3rd ed.) (DSM-III)*. Washington, DC: Author
3. Turner, S. M., Beidel, D. C., & Townsley, R. M. (1992). *Social phobia: A comparison of specific and generalized subtypes and avoidant personality disorder*. *Journal of Abnormal Psychology*, 102, 326–331.
4. Schlenker, B. R., & Leary, M. R. (1982). *Social anxiety and self-presentation: A conceptualization and model*. *Psychological Bulletin*, 92, 641–669.
5. Beck, A. T., & Emery, G. (1985). *Anxiety disorders and phobias: A cognitive perspective*. New York: Basic Books.
6. Rapee, R. M., & Heimberg, R. G. (1997). *A cognitive-behavioral model of anxiety in Social Anxiety Disorder*. *Behaviour Research and Therapy*, 35, 741–756.

**Баймахова А.Ш.**

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің  
магистр-оқытушысы, aknur.bajmaxova@mail.ru

**Ортаева А.**

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің аға оқытушысы

## **МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ БҰЗЫЛУ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ЖАҒЫМСЫЗ ӘДЕТТЕРДІҢ ПАЙДА БОЛУЫ**

***Түйіндеме:** Мақалада қиын балалардың мінез-құлықындағы бұзылу себептері мен жағымсыз әдеттердің пайда болуы мәселесі қарастырылған. Қиын балалардың мінез-құлқындағы қақтығыстардың туындауының негізгі себептері көрсетілген. Қиын балалар арасында туындайтын тұлғалық қақтығыстар мен тұлғалық қасиеттері арасындағы байланыс ерекшеліктеріне талдау жасалған. Сонымен қатар қиын балалар арасындағы қақтығыстарды болдырмаудың негізгі жолдары қарастырылған.*

***Кілтті сөздер:** жасөспірімдік кезең, қақтығыс, тұлғалық қақтығыс, тұлғааралық қақтығыс.*

***Резюме:** В статье рассматриваются проблемы отклонений в поведении и формирование отрицательных привычек у детей. Раскрыты основные причины конфликтов в поведении «трудных» детей; Дан анализ особенностей связи между конфликтами личности и свойствами личности. В месте с тем рассматриваются основные пути предотвращения конфликтов.*

***Ключевые слова:** подростковый возраст, конфликт, личностный конфликт, межличностный конфликт.*

***Summary:** The article discusses the problems of deviations in behavior and the formation of negative habits in children. The main causes of conflicts in the behavior of "difficult" children are revealed; An analysis is given of the features of the relationship between personality conflicts and personality traits. In a place so considered, the main ways betray the rotation of conflicts.*

***Key words:** adolescence, conflict, personality conflict, interpersonal conflict*

Жер бетіндегі тіршілік иесінің ең саналысы да ақылдысы да адам баласы екені әмбеге аян. Айталық, айналамыздағы таңғажайып дүниелер, зәулім ғимараттар, техника, оның қарыштап дамуы – адам ойының жемісі. Осындай қасиеттерге ие адамның дұрыс қалыптасып, сана сезімінің өсіп-өркендеуіне ерекше ықпал ететін білім ошақтарының негізгілері отбасы мен мектеп десек, олардың жас буынды тәрбиелеудегі мәні мен маңызы зор екені айтпаса да түсінікті болса керек. Бүгін біз қазіргі кезде көпшіліктің назарын аударып отырған мектеп оқушыларының тәлім-тәрбиесіне кеңірек тоқталып, саралай өткенді жөн санадық. Бұл мәселе осы күнге дейін, «құлақ жауыр болардай» сан рет қайталанса да, бұл күндері ушығып тұрған мәселелердің бірі десек, артық айтқандық болмас. Олай дейтініміз мектептегі қиын балалардың жылдан жылға көбеюі, олардың жағымсыз іс-әрекеттері сіз бен бізді еріксіз ойландырып жүргені жасырын емес. Жалпы, қиын бала ұғымы - бүгінгі таңда ата-ана мен ұстаздар қауымы ғана емес, бүкіл қоғамды алаңдатып отырған әлеуметтік мәселе болып отыр. Осыған орай біз қиын балалардың қалыптасуы мен оның психологиялық себептері жайында сөз қозғап, көпшілікке ой салмақ ниеттеміз.

Бізге белгілі деректерге қарағанда, мектептегі қиын балалардың салдарынан қылмыс жасау фактілері, темекі шегу, алкагольдік ішімдіктерді пайдалану, сонымен қатар, нашақорлық бұрынғыға қарағанда біршама көбейген. Ал бала мұндай әрекеттерге мұғалім мен ата-ана бақылауынан шет қалған кезде бала баратыны белгілі. Алдымен бала тәрбиесіндегі ата-ананың рөліне келсек, көз алдымызға көптеген міндеттер мен жауапкершіліктер келетіні анық. Өйткені, бала тәрбиесімен бірге ата-ана балаларының дұрыс тамақтану мен киінуді, өз замандастарынан кейін қалдырмауға т.б. осы сияқты мәселелерге тікелей жауапты. Баланың тәрбиелі, білімді болып өсуіне де ата-ана қосар үлесі орасан. Ата-ана тарапынан мектеп қабырғасында жылылық сезінбеген жасөспірім, өмірде «мен ешкімге қажетсізбін» деп санап, уайымға жиі салынады. Осындай іс-әрекеттің салдарынан мінез-құлқы күрт өзгере бастайды. Бұл құбылыс қазіргі таңда қала балаларында көптеп кездесіп жүр. Ата-аналар жасөспірімдердің мінезіндегі ауытқуларға назар аудармай, олардың психологиялық әр түрлі ауыр жағдайларға шалдығуларына себепші болып отыр. Біздің елімізде бүгіндері «қиын бала» тіркесі көптеп кездеседі де, тәрбиесінде, психологиясында ауытқулары назар аудармай олардың психологиялық әртүрлі ауыр жағдайларға шалдығуларына себепші болып отыр.

Сондықтан да бастауыш сынып оқушыларының арасында мінез-құлқында қиындықтары бар оқушылар бүгіндері көптеп кездесіп жүр. Мектепте мұндай оқушыларды «Мінез-құлқында ауытқулары бар оқушылары», «қиын тәрбиеленуші», «қиын балалар» деп әр түрлі атпен атайды. Біздің елімізде бүгіндері «қиын бала» тіркесі көптеп кездеседі де, тәрбиесінде, психологиясында ауытқулары бар балаларды осылайша атау дағдыға айналған десек, артық айтқандық болмас еді. Осы жерде «Мұндай балаларға қандай оқушыларды жатқызуға болады» деген сұрақ туындауы ғажап емес. Мектеп тәжірибесінде анықталғандай, мұндай оқушыларға мынадай жеке қасиеті бар балалар жатады: білім деңгейі төмен, тәртібі нашар, сабақтан көп қалатын, мұғалім талабын орындамайтын, адамгершілік деңгейі төмен, құрбыларымен тіл табыса алмайтын, сынып мәселелері қызықтырмайтын, кей жағдайларда психикалық дамуы, сөйлеу қабілеті кейін қалған ашуланшақ балалар. Осы аталғандардың ішінде жүйке ауруына шалдыққан балалардың тәрбиесі өте күрделі деуге болады.

Бүгінгі ғалымдардың пікірінше жүйке аурулары отбасындағы және басқа да жағдайлардың салдарынан болуы мүмкін. Айталық отбасындағы әке мен шешенің жанжалдасуының өзі баланың жүйкесін жұқартып, тез ашуланғыш болуына үлкен септігін тигізеді. Осы сияқты көптеген мысалдар келтіруге болады. Мұнан шығатын қортынды, мектеп жасындағы баланың дұрыс қалыптасуына ата-ананың ықпалы орасан зор болмақ. Олай деуімізге себеп те бар. Халқымыздың дана ұлдары Абай мен Ыбырай қазақтың білім алуына, сол арқылы өркениетті елдермен мәдени, әдеби байланыс жасауға көп еңбек сіңіргенін тарих жоққа шығармайды. Айтайын дегеніміз, өткен 19-ғасырда өмір сүрген ұлтымыздың ұлы педагогтары білім алумен қатар, бала тәрбиесінің де маңызы зор екенін «тайға таңба басқандай» дәйекті деректермен жеткізе біледі. Яғни білім мен тәрбие қатар жүретінін, оны жүзеге асыруда ата-ананың үлесі мол екенін тілге тиек етеді.

Бұл сөзімізді олардың білім мен тәрбие жайлы еңбектері толық дәлелдейді. Шындығында да қайзамаңда болмасын бала тәрбиесі, оның жеке тұлға ретінде дұрыс қалыптасуы ата – анаға байланысты екенін өмірдің өзі көрсетіп келеді. Осыған байланысты дана халқымыздың «Балапан ұяда нені көрсе, ұшқанда соны іледі» деген қанатты сөзі бекер айтылмаса керек. Демек әр отбасы бірінші кезекте осы мәселелерге көп көңіл бөліп, қортынды шығара білсе, қазіргі кезде қоғамдық проблемаға айналған қиын балалардың саны азаятынына сенім мол. Әдетте біз бүгін мінез – құлқында қиыншылығы бар оқушыларды екі топқа бөліп қарастырып жүрміз: біріншісі – тән кемтарлығы және жан жарақаты бар оқушылар, екіншісі – отбасында, мектепте тәрбиеленуден тыс қалған, жеке басын қалыптастыруда сыртқы кері фактордың, әлеуметтік жағдайдың әсері болған және өтпелі кезеңнің күрделілігінен мінезі дұрыс қалыптаспаған оқушылар. Жоғарыдағы тән кемтарлықтарынан пайда болатын қиын балалар өзін көпшіліктен аулақ ұстайды да, жалғыздыққа бой алдырады.

Оқу-тәрбие ісінде қиын балаларға педагогтар мен психологтар ерекше назар аударуда. Кімді болса да қиын бала деген кім, ол қалай пайда болады деген сұрақ толғандырады. Міне, сол үшін пайдасыз әдістердің зиянды салдарын түзеу үшін жан-жақты ойластырылған, ғылыми негізделген психологиялық-педагогикалық жүйе болуы керек. Қалыпты отбасынан «қиын» бала шыға қоймайтыны белгілі. Алайда, Л.Толстой жазған: «барлық бақытты отбасылар бір-біріне қандай ұқсас болса, әрбір бақытсыз отбасы бір-біріне ұқсамайтын әркілі бақытсыз», десе ал ұлы Абайдың сөзі қайта тәрбиелеу ісін жігермен бастауға дем береді: «баланы ең алдымен қоршаған ортасы, көшесі тәрбиелейді», -деп тұжырымдайды. Психолог-педагог ғалымдар А.Выготский, П.Блонский «қиын» балалар мәселелерін жан-жақты зерттей отыра зерттеу жұмыстарының нәтижесі бойынша «қиын» балалардың шығуына үш фактор себепші болады деп көрсетеді:

Отбасы тәрбиесінің дұрыс ұйымдастырылмауы, тұрмыстағы ұрыс-керіс, маскүнемдік, ата-ананың біреуінің болмауы.

1. Мектептегі оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда жіберілген кемшіліктер, яғни жеке оқушылардың мінез-құлық ерекшеліктерін, ынта-ықыласын, қызығуын, талап-тілегін ескермеу.

2. Жұртшылықтың, қоғамдық ортаның тәрбие үрдістеріне дұрыс көңіл бөлмеуі.

«Қиын» балалар кім және оның нақты анықтамасын қалай тұжырымдауға болады деген сұраққа ғалым психологтардың зерттеу нәтижесінде көздері жеткен мәселелеріне сүйенуге болады. Мәселен: В.Трифанов зерттеулеріндегі «қиын» бала анықтамасы – күнделікті педагогикалық әсерге көне бермейтін, өзіне үнемі қосымша уақыт бөліп қарауды, мұғалімнің ерік-жігерін, күшін, қажырлы педагогикалық еңбегін қажетсінетін оқушы. А.Фортунов «қиын» бала ұғымына үлгіреушілер мен тәрбие ықпалына көнбейтін балаларды жатқызады. В.А.Сухомлинский қиын балаларға тән мінез ызалылық, ашуланшақтық, дөрекелік, бірбеткейлік, ұрыс-жанжалға жақын, айқай-шу шығарып айналасындағыларға маза бермейтіндер, теріс ықпалға тез түсетіндер тобын жатқызады. Қиын бала дегеніміз П.П.Блонскийдің пікіріне жүгінсек, қиын оқушы мұғалім еңбегінің өнімсіздігінен туындайды. Л.С.Выготскийдің ойынша оқушы қиындығының негізінде баланың өсу жолындағы өтпелі шақтың аномаль құбылыстары жатады деп тұжырымдайды. «Қиын» баланың шығу себептеріне ХХ ғасырдың басында өмір сүрген қазақ зиялылары мен ағартушылары да назардан тыс қалдырмаған. Мәселен, Ж.Аймауытов, Ә.Жұмабаев, мектептің «қиын» оқушыларымен жұмыс жүргізу жүйесін жасады. Сондай-ақ ғалым-педагог Л.К.Керімов «қиын» балаларды жеке және топтап қайта тәрбиелеу бағдарламасын ұсынды. Ғалымдардың анықтамасына сүйенсек, «қиын» балалар қатарына психикалық дамуы уақытша баяулаған, тез ашуланшақ, уайымшыл, өзін төмен санайтын, мінез-құлқында психопатиялық формалар кездесетін, қозу күйін дәрі-дәрмек беру арқылы тежейтін, кәмелетке жасы толмаған құқықтық тәрбие бұзушы жасөспірімдер жатады. Жеткіншектер аса еліктегіш келеді. Әке, шеше және отбасының басқа да мүшелері жеткіншектерге тек сөз арқылы ғана емес, жеке бастарының өнегесімен, іс-әрекетінің үлгісімен ықпал етеді. Осы ретте тәрбиені нәтижелі ұйымдастыру үшін отбасылық жағдайды мектеп өмірімен ұштастыру қажет. Кейде отбасының көп жыл бойы балаға жасаған ықпалы, оны қоршаған ортаның қоғамдық әсерінен басым түсуі әбден ықтимал. Сондықтан, отбасы тәрбиесіне теріс ықпал ететін жағдай жеткіншектің бойында ұнамсыз қасиеттердің болуына, қоғамға жат ой-пиғылдардың қалыптасуына әсер ететін басты себептердің бірі болып табылады. Елдегі этаномикалық-әлеуметтік жағдайдың нашарлауы отбасындағы күнкөріс, тіршілік ету жағдайына өз ықпалын тигізеді. Отбасындағы мұндай келеңсіздіктер балалардың оқуға бармай, дала кезіп, ұрлық, кісі тонау секілді қоғамға жат қылықтармен айналысуына әкеп соғады, нәтижесінде мектеп өмірінде мінез-құлқы күдік келтіретін «қиын» деген балалар қалыптасады. «Қиын» балалардың тағдырына қазіргі күнде қоғам, мемлекет ұйымдары ерекше көңіл аударып келеді.

ҚР-ның 2004 жылғы шілде айында қабылданған «Кәмелетке жасы толмағандар арасында заң бұзушылықтың алдын алу және балалар арасында қаңғыбастықты болдырмау» заңындағы мемлекеттік саясаттың мақсаты:

- кәмелетке жасы толмағандардың құқықтық санасын және мәдениетін қалыптастыру жөніндегі мақсатты жұмысты қамтамасыз ету;
- кәмелетке жасы толмағандармен жеке профилактикалық жұмыс жүргізу үшін құқықтық негіздерді қалыптастыру;
- кәмелетке жасы толмағандар ата-аналарымен және басқа да заңды өкілдерімен өзара қарым-қатынас жасау;
- балаларды оқыту, тәрбиелеу, емдеу, спорт және өзге де мекемелермен тиісті дәрежеде жұмыс істеуін қамтамасыз ету;
- кәмелетке жасы толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзғаны үшін жауапкершілікті белгілеу;
- балалардың дене бітімі, зияткерлік, рухани және имандылық дамуына, оларды патриоттыққа, азаматтыққа және бейбітшілік сүйгіштікке тәрбиелеуге ықпал етуден тұрады.

Ғылыми деректерге қарағанда, тәрбиесі қиын балаларда байқалатын белгілер: біріншіден, анамалды қажеттілік, екіншіден, тұрақты жаман қасиеттердің жиынтығы, үшіншіден, ата-аналарымен немесе мұғалімдермен тұрақты егесу жағдайлары, төртіншіден, басқа адамның көмегінсіз өзін-өзі түзетуге қабілетсіздігі. Белгілі психолог ғалым К.К.Платонов жеке адамның психологиялық болмысын төрт салаға бөледі:

1. Баланың темпераменті және жыныстық ерекшеліктері мен жас ерекшелігі (физиологиялық ерекшеліктер);
2. Жеке адамның дамып қалыптасуына негіз болатын психологиялық құбылыстар (түйсік, елес, ой, сезім, тілек, қабілет, қызығушылық, мінез, әдет- биологиялық ерекшеліктер);
3. Баланың күнделікті өмір тіршілігі, білімі, әдет-дағдысы, икемділігі;
4. Ұстанған бағыттары мен адамгершілігі.

Негізінен, барлық мәселе ата-аналар тарапынан баланың бос уақытының орнықты пайдаланбаудан, тұрмыстың нашарлығы мен отбасындағы қақтығыстардан бастау алады. Ата-ананың жылуынан, сүйіспеншілігінен, ыстық ықыласынан айырылған балалар көшесінің қағидасымен өмір сүруге бейімделеді. Қылмыстық жолға түседі. Жасөспірімдердің осындай келеңсіз оқиғалардан аулақ болуын жан-жақты тұрғыда қарастырып, бірлесіп іс-әрекет жасағанда ғана іске асыруға болады. Осы орайда қиын жеткіншектерді қайта қалпына келтіру орталығында және жалпы білім беретін орта мектептерде психологиялық қызметті ұйымдастыруды жүйелі жолға қойса, мектеп психологы ата-аналармен және мектеп инспекторларымен етене жұмыс жүргізсе, қиын бала мәселесі біршама орнымен шешілуі мүмкін болар еді деп ойлаймын.

### **Әдебиеттер**

1. Болашақ. С.Дүйсенбиева, «Қиын» баланы қайта тәрбиелеу жолдары. №12 (435) наурыз, 2007ж.
2. Болашақ. Ш.Парманқұлова, «Қиын бала» және отбасы тәрбиесі, №20 мамыр, 2006.3 бет.
3. Болашақ. С.Дүйсенбиев «Қиын балалармен жұмыс түрлері» №20 (305) мамыр 2006 ж.
4. Болашақ Оңалбай Е. «Психолог – тәрбие жұмысындағы жетекші тұлға» №14 (209) сәуір 2006 ж.
5. Хабаршы «Психология және социология» сериясы №2 (13)
6. С.М.Жақыпов, Т.К.Күнсләмова «Жетекшідегі «мен» бейнесі және агрессивті мінез – құлық пен өзіндік бағалаудың байланысы.
7. Выготский Л.С. «Педагогика подростка» Собр. Соч. М.1984 93-101 бет
8. Парманқұлова Ш. Қиын бала және отбасы тәрбиесі/Парманқұлова Ш, //Болашақ. -2006-№2.-С,№2-қаңтар
9. Юсупов И. Қиын оқушы қайдан шығады?Юсупов//Қазақстан мұғалімі .- 2006.Қараша. -Б5
10. Қайырова Ж. Ауытқушы мінез-құлықтың шығу себептері мен факторлары /Қайырова Ж.// Қазақстан мектебі – 2006,№1 62-67 бет
11. Әбеуова И. Мінез-құлқында қиындық бар оқушыларды анықтау жолдары/Әбеуова И// Ұлағат – 2004-№5-26-30 бет –С.№5 26-30б
12. Өтеген Қ. Девиантты мінез-құлықты балаларға сипаттама және оны анықтау жолдары /Қ.Өтеген//Баптауыш мектеп. – 2007-№1 –Б.5

**Баймахова А.Ш.**

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің  
магистр-оқытушысы, aknur.bajmaxova@mail.ru

**Мынбаева А.П.**

PhD доктор. Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық  
университетінің аға оқытушысы, mutlu\_8484@mail.ru

**Ортаева А**

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінің аға оқытушысы

## **ӘНГІМЕ ЖАНРЫНДАҒЫ УАҚЫТ ПЕН КЕҢІСТІКТЕ СУРЕТТЕЛЕТІН ОҚИҒАЛАРҒА МІНЕЗДЕМЕ**

***Түйіндеме.** Біз ғылыми мақаламызда қазіргі қазақ әңгіме жанрын, оның бүгінгі хал-ахуалын, өзіндік ерекшеліктері мен әңгіме жанрында кездесетін оқиғалардың өту кезеңдерін, уақыт пен кеңістікті қарастырдық. Бүгінгі қазақ шағын прозасында жаңалықтар жетерлік, ол өмір жаңалықтарына тез бірге ілесуімен, оның бір қырын көрсетсе де, бірегей көрсетуімен, басқаша айтсақ, көркемдік-идеялық деңгейінің өсуімен көзге түседі. Түйіндей айтқанда, қазақ прозасы - өсу, толысу, даму үстіндегі жанр.*

*Сонымен, қазіргі қазақ әңгімелерінен шындық болмыстағы оқиғаларды көркемдік тәсілмен сол қалпында түсіргісі келетіндігін, жазушылардың жазу мәдениеттілігін, қазіргі қазақ әдебиетіне деген өз үлесін өосу үстінде екенін байқаймыз.*

***Кілт сөздер:** әңгіме жанры, кеңістік, уақыт, әдебиет, көркемдік ерекшелік, мінез.*

***Аннотация.** В научном статье рассматривается жанр казахского рассказа, и его сегодняшнего состояние, свои различные характеры, происходящие сюжеты, время и пространство современного рассказа. Данные время в рассказах есть свои очередных новостей.*

*Таким образом, мы видим, что современные казахские рассказы пытаются таким образом захватить реальность, писательскую культуру писателя и его вклад в современную казахскую литературу.*

***Summary:** The scientific article examines the genre of the Kazakh narrative, and its current state, its various characters, current subjects, time and space of modern narrative. The given time in the stories has its regular news. Modern Kazakh stories develop and vsvetshaetsya. Thus, we see that modern Kazakh stories try in this way to capture the reality, writer's culture of the writer and his contribution to modern Kazakh literature.*

Әңгіме жанрын жазу оңай емес. Себебі, әңгіме шағын жанрлы проза болғандықтан, бір жылдық болмаса бір өмірді суреттейтін оқиғаны екі-үш бетке сыйдыру керек. Әңгіме жазудың екі түрлі ерекшелігі бар. Біріншіден, қысқа жазылу керек, екіншіден, шебер жазылуы қажет. Бұл екеуі бір-бірімен тығыз байланысты. қазіргі әңгімелерде кейіпкер саны аз болғанмен, әрқайсысының өз орны бар. Оқиға желісі жарты сағаттық, бір күндік, я бір ғасырлық болса да нанымды суреттелген.

“Ол—бес жүз беттік роман емес: көлемі бес-ақ бет болуы мүмкін. Оны оқып шығу үшін бір жеті керек емес, бір-ақ сағат жетуі мүмкін. Жұмыстан бос, демалыс сағаттарыңызда қолыңызға алып, қызыға оқып, қызғана қадалып, көз ала алмай, толғына тебіреніп отыру қандай рахат!” [1, 72].

Ал осыншалық қысқа кара сөзде суреттелетін оқиғалар арқылы оқырманға рухани ләззат сыйлау, жалықтырмай қызықтыру тек шебер жазушының ғана қаламынан тамады. Екі-үш беттік шығарма көлемінде өмір айдынының бір бөлігін жарқ еткізіп жайып тастап, оқырман алдына қилы-қилы мінездің адамын жетелеп әкеп, кейіпкерлерге мінездеме беріп үлгерту, жақсы – жаманын айыру білдірту — асқан шеберлік.

Әңгімеге қатысатын кейіпкерлер де көп болмайды. Сюжет желісі бір арналы, ширақ келіп, тақырыбы мен идеясы айқын болады. Мұнда бір айтылған жайларға қайта оралуға, тәптіштеп баяндауға, ұзақ суреттеме беріп жатпайды. Бір оқиға тартыс-қақтығысты бейнелеумен кейіпкерлердің мінез-тұлғасы толық, айқын көрініс тауып, маңызды ой-түйіндер жасалуы қажет. “Әңгіме жанры сурет арқылы көп жайды аңғарта білетін айрықша көркемдік шеберлікті талап етеді” [2, 73].

Әңгіме — қысқа новелладан гөрі сюжет арқауы қиындау құрылатын, өмір құбылыстарын ықшамдап түйгенімен, оған терең мағыналы идея сыйғызып, болмысты сәл өрнектеп, сатылатып дамытатын, өте елгезек, икемді форма. Әңгіме де очерк пен новелла тәрізді өмірдің шұңғыл-шұңғылына үнемі барлау жасайды. Көбінесе адамның басынан кешкен суреттеуге әбден тұратын жеке жағдайын сөз етеді. Негізгі мақсаты бір ғана мәселенің бірер ғана кейіпкердің төңірегіне бағыныңқы

болады. Әңгіме жанрының өзіне тән басты қиыншылығы сол, ол қашан да қиыннан қиыстырылып, қысқа жазылады.

Повеске қарағанда әңгіме өмір құбылысын өте тар шеңберде, өз бойына шақ мөлшерде, икемдеп алады. Яғни, күрделі бір ғана сәтке негізделеді.

Адам характеріне сайып келгенде, екі жақты процесс ықпал етеді: біріншісі – кейіпкер әлемінде, ой – сезім дүниесінде сол кейіпкер өмір сүріп отырған заманның әлеуметтік проблемалары, екіншісі – ар – инабаттылық, құлықтық проблемалары [3, 8]. Тұлғаның рухани адамгершілік әлемі, оның әлеуметтік жағдайы, философиялық – мінездік, әлеуметтік мәселелеріне жауап беру қазіргі қазақ әңгімесінің тақырыптық-идеялық ерекшеліктерімен қатар, өту кеңістігі мен уақытын әңгімелеуі құрайды.

Көркем шығармадағы кеңістік пен уақыт сол шығармадағы оқиға, іс-әрекеттерге қатысты өзгереді. Ал олардың алмасуына, бір-біріне қатысты жүйеге түсуіне әлеуметтік жағдай себепші, іс-әрекеттің мән-мағынасына бағындырылған. Шығармада қаһарманның дүниеге келген сәтінен кемеліне келген шағына дейінгі кезеңді тездетіп баяндау, уақытты сығымдау немесе оны созу, оқиғаны тек соның айналасына жинақтап, дамыту т.б. уақыт пен кеңістік категорияларына да әсер етеді. Реалды уақыт үздіксіз өтіп жатады және үнемі алға біркелкі жылжиды. Бізді қабылдауымызда уақыт кейде ақырын, кейде жылдам ауысқандай болады. Ал көркем шығармадағы уақыт оқиғаның суреттелуіне байланысты бірде жедел, бірде баяу жүріп, кейде үзіліп те отыруы мүмкін. қайсыбір шығармаларда оқиға аяғынан басталып, суреткер уақытты кейін қарай жылжытып көрсетуі мүмкін. Мәселен, О.Бөкеевтің «Үркер», «Бәрі де майдан» шығармаларында уақыт кейін жылжытылып, негізгі оқиғалар, тартыс лирикалық шегініс арқылы беріліп отырады.

Аягүл Мантайдың «Балалықтың көктемі» әңгімесінде нағашы атасының үйіндегі жағдайлар кеңістікте орын алса, асқабақтың бірден бой жетуі, уақыт кейін жылжытылып, негізгі оқиғаға ауысып, соңында қайтадан уақыттың озғанынан келеді. Қанат Әбілқайырдың «Тезектің қабындағы» кеңістік қазіргі қоғамымыз, тәуелсіздіктен кейінгі кезеңіміз болып табылады. Оқиғадағы уақыт ара-кідік жылжымаса, негізі сол қалпында. Жазушының «Сүндетбай» әңгімесінде оқиға баяншының ой елегінен өтеді. Қазіргі кеңістікте сүндеттеліп туылу ұлтқа ғана тән жағдай. Алланың әміріне, құдыретіне қарсы келу адамның кемтарлығына алып келеді. Сүндетбай да өзге адамдар секілді он екі мүшесі сау, бірақ сүндеттеліп өмірге келіп еді. Оның бес жасында қайта сүндеттелуі оның өміріне деген өзгеріс алып келді. Тек ырым жасау керек еді. Оның көзқарасынан күнәсіздікті аңғару оңай емес. Уақыт өте келе кемтар болса да еш зияны жоқ адам кейіпін суреттелді. Қазіргі таңда мүгедек жандардың қатары күннен-күнге артып келу табиғаттың тылсым күшінен де болуы мүмкін. Осыны сездірмекші автор.

Қазіргі қазақ әңгімелерінде кеңістікте уақыт өзгерісін көркемдік әдіспен шынайы суреттеледі. Уақыт пен кеңістіктің түйісуі – заман. Осы заманғы оқиғаларды әр жазушы өз шеберлігімен бере алады. Осы заманғы кертартпа құбылыстардың бірі түнгі көбелек, некесіз сәбилердің көбеюі. Некесіз сәбидің болашағы алаңдатпайды ма ананы, өз ортасынан оқшау өмір сүретінін білмей ме аналар? А.Мантайдың «Депрессиясындағы» сұлу Айкөркемнің қоғамдағы тағы бір тағдырдың қисынсыз жолдары күтіп тұрғаны. Айкөркемнің апа-сіңлілері әр әкеден өмірге келді. Атына заты сай емес Жұпар келіншек күйеуімен қоса қызын да депрессияға ұшыратты. Тағы бір өмірге балта шабылды. Үлкендердің әңгімесін естіген оқушылар Айкөркемнен өзін аулақ ұстады. Табиғат шіркейлеріне ұқсатқан Айкөркем тағдырын суреттеуде психологиялық параллелизм бар. Заман шындығын жазушы өз шығармасында батырлықпен, қайсарлықпен, өжеттілікпен бейнелейді. Сонымен қатар мейірімділік, сезім шуағы да еседі. Мұндағы параллелизм көбелек пен жезөкше, жақсы көру мен жеккөрушілік, жақындау пен алыстау, сезім мен сағыныш қатар суреттеледі.

Сонымен қатар А.Мантайдың «Иллюзия» әңгімесінде кейіпкер екі кеңістікте қатар өмір сүреді. Олай дейтініміз 1-жақтан баяндаушы өз өмірімен және елеспен өмір сүреді. Өмірінде бір рет те көрмеген әйелі бар еркекке ғашық ретінде екінші өмірі бар. Оның елесін миының үйшігіне тығып тастаған. Оны шын өмірде көрсе бәрінен құр қалатындай болады. Сол үшін де елесі - бүгінгі үміті. Тағы бір байқағанымыз саясат кеңістігі, қара қарға мен иттің жайылып тұрған етті аңдып тұрып шұқылап, алып кетуі – бүгінгі қоғам.

Бейбіт Сарыбайдың әңгімелерінде суреттеліп отырған бірінші кеңістік – ауыл, екіншісі – табиғат кеңістігі. Ауыл тіршілігі табиғатпен астасып жатыр. Қаламгердің кеңістік пен уақытты айқындауда, шығарма сюжеті мен характерінің берілу сипатын қарастырамыз. «Қара ағаш» әңгімесінде ауылдағы басынан өткен оқиға осы қара ағашпен байланысты. «Біздің ауылда тарлау бір көшеде жалғыз өсіп тұратын қара ағаш болатын. Мүмкін ол бәйтерек шығар, әлде тарихқа бай терек шығар, әйтеуір мен үшін қара ағаш еді. Кәрілігінен болар, жаз айларында аз ғана уақытқа жайқалатын да қайтадан қалпына келетін. Жұқалтаң жапырақтарының ғұмыры қысқа-тын. Селдір бұтақтары қап-қара еді. Бірақ осы қара

ағашқа біраз қыз-жігіттер басқа көзқараспен қарайтын. Қасынан өткен әрбір адам әлденені есіне алатын. Бір жерінде құпия сыр жатқандай қарайтын. Қысқасы, жанарларға жылы ұшырап тұратын. Осы қара ағашқа қатысы барлар оның өздеріне деген ыстықтығын сезінуші еді. Көбіне-көп жастар.» Осы ауылдан түлеп ұшқан біраз жастың балаң кезі осы қара ағашпен байланысты еді. Жұқалтаң жапырақтарының ғұмыры қысқа дегені – қыз-жігіттің сырлас, достас болуы да қысқа-тын. Екі кеңістік орын алады. Уақыт өте келе ауыл өзгергенмен, табиғат кеңістігі өзгермейді. Уақыт зырғып өтті. «Арада тағы да жылдар өткен». Осы табиғат кеңістігінде сюжеттік желі дамып, кейіпкерлердің мінезі де даралана түседі. Табиғат оқиға желісіне араласып отырады. Табиғат кеңістігіне зақым келтірген ауыл адамдары жастардың осы қара ағашты сағынатынын білмейді. «Ауылды сағынып-ақ қалыппын. Алматыда жүргенде анда-санда қара ағашты есіме алып қоюшы ем. Енді, міне, жанында тұрмын. Екі жыл бұрын Нәйлә екеуміз осы қара ағаштың түбінде тұрып едік. Сол кезде әлденеден секемденгендей ме едім? Оған қара ағаштың не қатысы бар? деп еді ол. Мен олардың жолын бермесін деген едім». Кейіпкерлер қанша сенгісі келмесе де өмір солай жайғастырды. Енді қара ағаш та жоқ. Ауыл адамдары отындыққа керек еткендей. Бірге боламыз деп серттескен екі жас енді әр қалада. Қасында Нәйләсі жоқ. Адамның өз жалғыздығы ұшы-қиыры жоқ кеңістікті қабылдап сезінуі, өкініші, қара ағашқа деген сағынышы арқылы беріледі.

Қай шығарманы алмайық кеңістік қазіргі заман. Кейде табиғат кеңістігі мен, ауыл мен қала кеңістігі қатар жүреді. Бірақ табиғатпен астаса суреттелген оқиға желісінің өрбуі сюжет құру теориясынан тыс қалмайды. Сюжеттің белгілі тәртіппен орын алуы болса, қазіргі қазақ әңгімелерінде керісінше. Сюжет шешіммен басталуы мүмкін. Сюжеттің шешімі аяқсыз қалып, орта белінде шешім қабылданып қоюы мүмкін. Бірақ әңгіменің жанрының кейін емес ілгері қадам басуына алып келеді.

Тәуелсіздік тұсындағы шығармалар тек тақырыптық, образдық тұрғыдан ғана емес, көркемдік ерекшелік, поэтикалық стиль тұрғысынан да жаңарып, түлегені байқалады. Жаңа тақырып пен өмір құбылыстарын бейнелеудегі тілдік айшықтар (орнаментальді) арқылы да қаламгерлердің даралық қолтаңбасы айқындалады. Адам және оның өмір сүріп, тіршілік етер ортасындағы заттық әлем арасындағы қарым-қатынасты суреттеу көркем әдебиетте үзіліп қалған үрдіс болатын. Бұл кемшілік, әсіресе, ұлттық әдебиеттерде туған жер, өскен орта, ұлттық ерекшеліктерін тануды тұмшалау салдарынан орын алды. Біз осы олқылықты жоюға тырысқан қазіргі қазақ прозасындағы «үй мотивінің» көркемдік мәнін қарастыруға талаптандық. Нәтижесінде бұл мотивтің өзі түрлі сипатта: «киелі орын, адам баласының жалпы мекені» дейтін оң бағытпен қатар, гротескілік, аллегориялық, сатиралық фон ретінде де алынатындығы мәлім болды. Қазақтың жаңа прозасындағы жиі кездесетін жалғыздық, айқай, айна сарынының қолданысына, тақырыптық ерекшеліктеріне талдау жасау арқылы философиялық және психологиялық ой-түйіндер мен дәстүр жалғастығы жөнінде ой қорытындылары жасалды.

Қорыта келгенде, тәуелсіздік тұсындағы қазақ прозасы жаңа көркемдік белеске көтеріліп, өзгеше өрнек қалыптастыру жолына түсті деп ой түйіндеуге болады.

### ***Пайдаланылған әдебиеттер тізімі***

1. Қабдолов З. *Жанр сыры*. —Алматы: Жалын, 1964 - 214 бет.
2. *Әдебиеттану терминдер сөздігі*. —Алматы: Ана тілі, 1998. – 321 бет.
3. Омаров Т. *Әдебиет жайлы ойлар*. - Алматы: Қазақ университеті, 1992. —352 бет.



**Ибадуллаева С.Ж.,**

б.ғ.д., профессор, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,  
Қызылорда қ., salt\_i@mail.ru

**Майгельдиева Ш.М.,**

п.ғ.д., профессор, Sharban56@mail.ru

**Раманова Л.Б.,**

PhD докторант, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,  
Қызылорда қ., ramanova1988@gmail.com

**Жандавлетова Р.Б.,**

б.ғ.к., аға оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,  
Қызылорда қ., raihanzhandavletova@mail.ru

## КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫ – ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ

***Түйін.** Бұл мақалада Қазақстандағы көптілді білім берудің дамуы талқыланады. Авторлар көптілді білім беруді демократиялық ойлау мен мінез-құлықтың, коммуникативтік дағдылардың және әлеуметтік субъектілердің өзара іс-қимылындағы толеранттылықтың дамуына ықпал ететін тиімді механизм болып табылатынын атап көрсетеді. Осыған орай, авторлар көптілділікті инновациялық идея және білім беру мекемелеріндегі оқыту жүйесі ретінде қарастырылғаны жөн деп дәлелдейді.*

***Резюме.** В данной статье рассматривается вопрос о развитии полиязычного образования в Казахстане. Авторы отмечают, что полиязычное образование представляет собой действенный механизм, способствующий развитию демократического типа мышления и поведения, коммуникативных навыков и толерантности во взаимодействии субъектов образовательного процесса. Исходя из этого, авторы констатируют, что полиязычие необходимо рассматривать и как инновационную идею, и как систему обучения в образовательных учреждениях разного уровня.*

***Summary.** This article discusses the development of a multilingual education in Kazakhstan. The authors note that multilingual education is an effective mechanism that promotes the development of a democratic type of thinking and behavior, communicative skills and tolerance in the interaction of social actors. The authors suggest that polyglotism is viewed as an innovative idea and as a system of education in educational institutions.*

Көптілді тұлғаны қалыптастыру көпұлтты еліміздің зайырлығының ғана шарты емес, сонымен қатар өркениет көшінде бәсекеге қабілетті мамандарды даярлаудың алғышарты десек, көптілді ортада білім беріп жүрген ұстаздардың біліктілігін арттыру, түптеп келгенде Елбасы назарындағы «Қазақстан – 2050» Мәңгілік ел стратегиясының іс жүзіне асуындағы іргелі факторларының бірі екені даусыз.

Ғылыми әдебиеттерде «көптілді білім беру - білім ошақтарында оқыту пәндерін екі немесе одан да көп тілде аудармасыз игерту. Дегенмен де, жаратылыстану білім негіздерін игеру келешектегі басты мақсат болғандықтан, көптілділіктің маңыздылығын кеңінен насихаттап, білім беру стандартының мазмұнын түгелдей түсіндіру, нәтижеге бағытталған алдыңғы қатарлы оқыту әдістемелерін қалыптастыруды қажет етсе тәжірибеде аудармасыз оқыту түгелімен оң нәтиже беріп отыр деп айту қиын. Аудармасыз оқыту көптілдікті қалыптастырудың содан кейінгі сатысы. Яғни бұл жөнінде айтпағымыз, егер бірден аудармасыз оқытудан бастайтын болсақ, білімде де, көптілділік үрдісінде де ілгері жылжи алмауымыз мүмкін. Ағылшын тілі уақыт өткен сайын саны артып келе жатқан түрлі мемлекеттердің өкілдері үшін халықаралық, ұлттаралық, әмбебап, жаһандық қарым-қатынас құралы ретінде қарастырылып отыр. XX ғасырдың орта кезінен XXI ғасырдың бас кезіндегі халықаралық байланыстардың қарқынды дамуы себепті әлемдік аренада ағылшын тілінің деңгейінің жоғарылауы ғылыми қоғамда оның кеңінен таралуы, мәдениеттер, ұлттар арасындағы оның ролі туралы сұрақтардың туындауына ықпал етті. Осы себепті, ағылшын тілінің заманауи өмірдегі ролі, қызметі, статусы туралы түрлі теориялар жарық көрді. Мысалы, Р. Филлипсон ағылшын тілінде сөйлейтін мемлекеттерді орталық (core) және шеткері (periphery) деп бөлді. Осыған байланысты, Б. Качру үш шеңбер түрінде бейнеленген ағылшын тілінің кеңінен таралуын сипаттайтын «үш концентрацияланған сақина» теориясын жасап шығарды:

1) Ішкі шеңбер (the inner circle) ағылшын тілі ана тілдері болып саналатын АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Австралия, Жаңа Зеландия және Ирландия секілді мемлекеттермен көрсетілген

2) Сыртқы шеңберге (the outer circle) ағылшын тілі мемлекеттік тілмен қатар ресми тіл статусына ие елдер жатқызылған. Әдетте бұл елдерге мультилингвальді өмір сүру ортасы тән болады. Бұл елдерге негізінен, бұрын Ұлыбританияның колониясы болған Үндістан, Сингапур, Малайзия және басқалары жатады.

3) кеңеюші шеңберге (the expanding circle) ағылшын тілі білім беру ортасында негізгі оқытылатын шетел тілі болып саналатын елдер жатады. Бұндай елдерге, Қытай, Ресей және басқалары жатады.

Танымал лингвист Д. Кристал «кеңеюші шеңбер» терминін 1980-ші жылдары енгізілгендіктен анық емес деп санайды және орнына «кеңейген шеңбер» терминін қолдануды ұсынады, себебі, қазіргі күні саяси, экономикалық, әлеуметтік факторлардың әсерінен әлемдегі барлық дерлік елдерді аталған үдеріс қамтып отыр. Бұл шеңберлердің шекаралары шетел тілі ретінде ағылшын тілін қолданатын елдердің саны толастамай өсіп келетіндіктен қозғалмалы және біркелкі емес болып отыр. Ағылшын тілін екінші тіл ретінде қолданатындардың саны бұл тілді ана тілі ретінде қолданатындардан саны жағынан басымырақ деген де пікір бар[1].

Ағылшын тілінің кеңінен таралуын ғалымдар жаһанданумен байланыстырады. Ағылшын тілінің таралуына саяси, экономикалық, стратегиялық одақтар, ғылыми, мәдени бірлестіктер, масс-медиа құралдары, мультинациональді корпорациялар, тұлғаның кәсіби және жеке өмірінің интернациональдануы едәуір әсер етті. А. Гардт және Б. Хуппауф жаһанданудың түсінігінің өзін ағылшын тілімен байланыстырады: «Жаһандану ағылшын тілін екінші тіл ретінде қолдануды бүкіл әлем бойынша кеңінен таратып, басқа тілдердің шетел тілі ретінде оқытылуын азайтумен көрінеді»[2].

Ағылшын тілінің «әлемдік» тіл ретінде пайда болуы – салыстырмалы жаңа құбылыс, яғни аталған құбылыстың маңызыдылығына байланысты түсіндірмелер мен тұжырымдардың жоқ дегенде бір-біріне қарсы келі қалыпты құбылыс. Және бұл тұжырымдарды бағалаудың өзі де эмоциялық бояуға қанық болып отыр. Осыған байланысты зерттеліп отырған құбылыс турасында ойлар мен пікірлер екіге жарылған. Ағылшын тілінің таралуына қарсылық білдіретіндер өздерінің көзқарас тұрғыларын «антикапиталистік және антиимпериалистік себептермен, сондай-ақ адам мен қоғам құқықтарын қорғаумен байланыстырады»[2]. Осыған орай, Р.Филлипсон ағылшын тілінің басқа тілдері үшін қауіпті болуының мүмкін екендігін әрі ағылшын тілінің артып жатқан басымдылығы «лингвистикалық империализм» ретінде қарастырылуы ықтималдылығын атап өткен[3]. Басқа зерттеушілер, экологиялық позицияларды ұстанады, тілдік әртүрлілік, саясат, экологияны біртұтас деп қарастырып, тілдің өміршеңдігін белгілі бір елдің халқы және мәдениетімен байланысты дейді. Осылайша ағылшын тілінің әлемдік жаһандық тілге айналуы көптеген қайшы пікірлер тудырды, оның ішінде, делдал тіл ретінде оң көзқарастың басым болуына қарамастан, ұлтаралық қатынастарда түрлі ұлттардың өкілдерінің ағылшын тілін басқа тілдердің дамып, таралуына кері әсерін тигізетін «киллер-тіл» деп санайтындары да жоқ емес.

Ағылшын тілінің кеңінен таралуының жарқын мысалдарының бірі, жалпы білім беру және ЖОО білімді интернационалдандыру үрдісінде шешуші рольді ағылшын тілі атқаратын білім беру саласы болып табылады. Танымал лингвист А. Пенникук бұл жағдайды оқушылардан ұлтаралық қарым қатынас үшін керек ағылшын тілін үйренуін талап ететін академиялық ұтқырлықпен байланыстырады [4]. Дж. Колеманның пікірінше, қазіргі таңда жоғарғы білім брендке айналған университеттермен сипатталатын жаһанданған нарыққа тиесілі. Білім берудің нарықтық сипатына саны артып келе жатқан академиялық ұтқырлық, оқу ақысының қымбаттығын, сұраныстан ұсыныстың көбейгенін келтіруге болады. Осыған байланысты, Дж. Колеман жоғарғы білімнің демократиялық еуропалық аймағын құру үшін жасалған Болондық декларация білім беру жүйесінің халықаралық маркетингизациялануының көрінісі деп айтып өтті[5]. Осылайша, нарықтық қарым-қатынас жағдайында білім беру саласында ағылшын тілінің барған сайын маңызы артып жатыр.

Д. Граддолдың пайымдауынша, әлемдегі ең маңызды білім беру тенденцияларының бірі ағылшын тілін қолдану арқылы жүргізілетін курстар болып табылады[6]. Белгілі бір пәндерді өз туған тілінде емес, ағылшын тілінде оқуға ықыластың болуы да түсінікті: мысалы, ғылымда әлемдік тілде жарияланған заманауи оқулықтар мен ғылыми мақалалардың қолжетімділігі едәуір жоғары. Ағылшын тілінде оқыған студенттер, кейін университет бітірген соң да күнделікті өмірде осы тілді қолданатындықтарынан, олардың балалары да ағылшын тілінде сөйлеуі нәтижесінде туған тілдерінен ағылшын тіліне оп – оңай ауысып кетеді.

Дж. Колеман ағылшын тілі оқыту тілі болып бекітілген бағдарламалар мен курстардың енгізілуінің себептерін 7 категория бойынша бөліп қарастырады:

- 1) пәндік-тілдік біртұтастандырылған оқыту
- 2) интернационализация
- 3) студенттермен ауысу

- 4) білім беру, зерттеу материалдары
- 5) профессор-мұғалімдік құрамның академиялық ұтқырлығы
- 6) бітірушілердің жұмысқа тұрғызылуы
- 7) халықаралық студенттер нарығы

Пәндік-тілдік біртұтастандырылған оқыту кезінде оқушылар шетел тілін табиғи түрде меңгереді, яғни пәннің мазмұнын делдал тіл арқылы оқып меңгереді. Қазіргі таңда әлемнің барлық дерлік университеттерінде жетекші тенденцияға айналған интернационализация үрдісі ЖОО – лардың, оқыту сапасының, мәдени сананың, оқытушы мен оқушының келешегінің жаңаруына ықпал жасайды. Көптеген европалық зерттеушілердің пікірінше, ағылшын тілін оқыту пәні ретінде таңдаудың жиі себебі оқу бойынша ауысу бағдарламалары болып табылады. Дж. Колеман пайымдауынша, шетелдік студенттер мен халықаралық білім беру қызметкерлерін қабылдау, сол ЖОО-ның беделінің арта түсуіне, ғылыми жобалар мен зерттеулерге қаржыландырудың тартылуына, сонымен қатар сол ЖОО-ны бітіруші түлектік әлемдік нарықта бәсекеге қабілеттілігінің артуына оң әсер етеді[5]. Осылайша, институционалды және жеке мүдделер профессорлық – мұғалімдік құрамға да студент үшін де сәйкес келіп отырады. Жалпы алғанда, білім беру саласында ағылшын тілінің ролін байланысты жасалған жұмыстар сараптамасында көптеген ғалымдардың ағылшын тілінің академиялық әлеуеттілігін жергілікті деңгейдегі болсын, жаһандық болсын, мойындауын байқаймыз.

Дегенмен, білім беру саласындағы ағылшын тілін меңгеруге кедергі болатын әрі қиындық тудыратын факторларды атап өткен жөн:

- сөйлеу дағдыларының жеткілікті дәрежеде игерілмеуі және оқытушылар мен оқушыларды дайындау қажеттілігі;
- туған тілдің ғылым тілі ретіндегі статусы мен мәдени даралығына қатер төнеді деген пікірден туындайтын идеологиялық қарсылықтар;
- жергілікті қызметкерлердің ағылшын тілінде оқыту үрдісін жүргізуге ықпалсыздығы;
- әлемдік нарықта ағылшын тілінде сөйлейтін мамандардың аздығы;
- ағылшын тілі ана тілі болып саналатын оқытушылардың шетелдік студенттерге бейімделуге қабілетсіздігі;
- халықаралық студенттердің жеткілікті дәрежеде білікті болмауы;
- ұйымдастырушылық мәселесі мен әкімшілік инфрақұрылым;
- жергілікті студенттердің ықпалсыздығы;
- өз-өзіне сенімділіктің болмауы және жаңа ортаға бейімделе алмаушылық;
- шетелдік студенттердің мәдени біртұтастығының болмауы.

Көрініп тұрғандай, жоғарыда аталғандардан, ағылшын тілін меңгеру меңгеруші адамнан белгілі бір қабілетті, ықпалды қажет ететін кешенді құбылыс болып табылады.

Осылайша, білім беру саласындағы ағылшындану (Englishization) үрдісі бүкіл әлемді шарпыды. Ағылшын тілінің Қазақстан Республикасының білім беру кеңістігінде ілгері жылжығанына салыстырмалы түрде көп уақыт өте қоймады, осыған орай, білім беру жүйесінің әрбір сатысында едәуір өзгерістер орын алып жатыр.

Әлемдік біртұтастану жағдайында, инновациялық технологиялардың қарқынды дамып, ақпараттық кеңістік ұлғайып жатқан кезеңде Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі де көптеген өзгерістерге ұшырауда. 2012 жылдың 27 қаңтарындағы «Әлеуметтік – экономикалық модернизация-Қазақстан дамуының басты бағыты» атты жолдауында Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстандағы адам капиталының сапасының өсуіне баса назар аударған, яғни ең бірінші, білім беру жүйесін модернизациялауға көңіл аудартып отыр[7].

Қазіргі таңдағы ЖОО оқытушысының негізгі мақсаты- нарықтық бәсекеге қабілетті өмірден өз орнын таңдай алатын және өзара қарым-қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделе алатын, белгілі бір ғылым саласында өз біліктілігін көрсете алатын, көптілді және көпмәдениетті құзіреттілікті игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру. Жалпы білім беретін орта мектептерде көптілді білім беру үшін тілді терең меңгерген мамандар даярлау қажет.

Көптілді білім берудің бүкіл әлемде болып жатқан өзгерістер мен жаңалықтарға бейімділігін қалыптастыратын лингвистикалық біліктілігі жоғары жетілдірілген жастардың бейімделуге ықпалы мол. Көптілді тұлғаны қалыптастыру мақсатын жүзеге асыруда жоғары оқу орнының рөлі зор, себебі негізгі құндылықтар мен өмірлік қағидалар осы уақытта қалыптасады. Ұлттық мұраны және өзге мәдениетті құрметтейтін, үш тілді жетік меңгерген, іскер, шығармашыл, дүниетанымы мол, интеллектуалды тұлғаны қалыптастыру жұмысы болашақта да университетіміздің негізгі міндеттерінің бірі ретінде жалғасын таба бермек.

«Тіл саясаты ағылшынша language policy – ұлт саясатының ажырамас бөлігі; белгілі субъектілердің

(мемлекеттік билік, қоғамдық топтар, партия т.б.) тіл дамуына саналы әрі мақсатты түрде ықпал етудің теориясы мен практикасы. Тілдердің қызмет етуіне мақсатты және ғылыми негізде басшылық ету жәнәтiлдiк қатынас құралдарының жаңа түрлерін жасау және жетiлдiру; ұлтмәселесi бойынша тiлге қатысты мемлекеттiк саясаттың аспектiлерi. Тiлдiк саясат имплициттi (қаулылармен қабылданған құжаттар, iс – шарасыз және практикалық тұрғыдан жүзеге асырылатын) немесе эксплициттi (заң актiлерi, мемлекеттiк бағдарламалармен жетiлдiрiлген) болады[8].

Тiл саясатын жүзеге асыру үшiн өскелең ұрпақтың бiлiмдi болуы шарт екенi даусыз. Қазақстандағы тiл саясатын ғылыми негiзде зерделеу үшiн О.Б.Алтынбекованың, М.М.Ареновтың, Г.А.Базарбаеваның, Л.А.Байдельдинов А.И.Баскаковтың, Г.Досмухамбетованың, С.З.Зимановтың, Р.К.Қадыржановтың, А.Т.Қайдаровтың, Қ.Е.Көшербаевтың, С.О.Оразалиновтың, Ж.С.Смағулованың, М.С.Сужиковтың еңбектерiнiң маңызы зор. Н.Б.Мечковскаяның ойынша тiл саясатын жүзеге асыру, бiрнеше сатылы әрекеттерге негiзделуi керек: концепциялар жасау, тiлдердiң әрекеттесуiнiң заңгерлiк регламентациясын жасау, тiлдердi әкiмшiлiк тұрғыда реттеу [9].

Қазақстан Республикасында бұл әрекеттер мына заңдармен бекiтiлген: Қазақстан Республикасының Ата заңы (1995); Қазақстан Республикасының тiл саясаты концепциялар туралы заң (1996); «Қазақстан Республикасындағы тiлдер жөнiнде» (1997); Тiлдердi дамыту мен қолданудың мемлекеттiк бағдарламалары (1998-2001ж.), Мемлекеттiк тiл қолданыс аясын кеңiту, 2007-2010 жылдардағы бәсекелестiгiн көтеру, Қазақстанның ұлттық бiрлiгi доктринасы (2010ж.) және мемлекеттiк-құқықтық аспектiлерiн реттейтiн өзге де заңдар. Қазақстандық социолингвистердiң пiкiрiнше (Э.Д.Сулейменова, Д.Х. Аканова), Қазақстанда жасалып жатқан тiл саясаты орталықтандырылған (себебi, бұл iске тiкелей мемлекет араласады, барлығын мiндеттейтiн шаралар өткiзедi), перспективтi (себебi, қазiргi тiл ахуалын өзгертуге құрылған), демократиялық (себебi, әлеумет топтардың барлық қырын ескередi), ұлтаралық (себебi, атқаралып жатқан шараның негiзгi бағыты қазақ тiлiн дамыту, орыс тiлiн, және де басқа да этностардың тiлдерiн дамытуды көздейдi), конструктивтi (себебi, тiлдi қолдану салаларындағы тiл функцияларын дамытуға бағытталған және әдеби қазақ тiлiнiң кең таралуы мен әлеуметтiк-қолданбалы рөлiн дамытуға бағытталған)[10].

Қазiргi уақытта Қазақстан Республикасында негiзгi тiлдiк ахуал қалыптастырып отырған қос тiл: қазақ және орыс тiлi. 2009 жылғы халық санауы бойынша, Қазақстан Республикасындағы халықтың 63,1 пайызы қазақ ұлты, солай бола тұра, халықтың 94 пайызы орыс тiлiн түсiнедi, 85 пайызы орыс тiлiнде еркiн жазаалады, ал қазақ тiлiне келер болсақ, жалпы халықтың 74 пайызы қазақ тiлiн түсiнедi, 62 пайызы қазақ тiлiнде еркiн жаза алады. Қазақстанның тiл саясатында ресми тiлге берiлген дәреже бойынша, оны мемлекеттiк құрылымдарда және жергiлiктi өзiн-өзi басқару органдарында пайдалануға құқылы. Тiл саясаты тұрғынан орыс тiлiне ресми тiл дәрежесiн берiп, арнайы баппен ерекшеленуiнiң рөлi зор және әлеуметтiк жағынан маңызды. Қазақстандық ұлтаралық татулық моделiнiң нәтижелi болуының негiзгi факторы елдi мекендеушi басқа да этникалық топтардың талап тiлектерiн ескерiп, тепе-теңдiктi сақтау, бiреуiне ерекше мүмкiндiк туғызып басқалардың құқығын шектеуге жол бермеу. Қостiлдiлiк саясатын тең ұстау осыған өте ыңғайлы.

«Үштұғырлы тiл» бағдарламасын жүзеге асыру тұрғысында болашақ мамандардың тiлдiк құзiреттiлiгiн жоғарылату өзектi мәселелердiң бiрi болып отыр. Қазақстанда 130 астам ұлттар мен ұлыстар мекендейдi. Осыған сәйкес оқу үдерiсiндегi негiзгi мақсат көпұлтты және көптiлдi ортада жеке тұлғаны қоғамның белсендi де жан-жақты, халықаралық аренада бәсекелестiкке қабiлеттi етiп даярлау. Дегенмен жылда жасалатын шетел тiлiн меңгеру деңгейiн анықтайтын мониторинг әлi де бұл тұрғыда жасалатын жұмыстардың көп екендiгiн көрсетедi.

Бүгiнде елiмiздегi орта, кәсiптiк және жоғары бiлiм саласындағы ағылшын тiлiн оқыту жұмысы әлемдiк талапқа сай емес. Мұндағы бiлiм алушылардың шетел тiлiн меңгеру құзiреттiлiгiнiң төмендiгiндегi негiзгi мәселелер: Оқу орындарындағы бөлiнген сағат санының аздығы, сабақ жүргiзетiн пән мұғалiмдерiнiң әлi де болса тiлдiк құзiреттiлiгiнiң төмендiгi, орта мектептерден шетел тiлiн меңгеру деңгейiнiң төмендiгi, кәсiби пәндерге арналған оқулықтармен қамтамасыз етiлуiнiң өте төмен деңгейде болуы. Әсiресе қазақ тiлдi оқу топтарына арналған ағылшын тiлiндегi арнайы пәндер оқулықтарының елiмiз бойынша өте төмен көрсеткiшi негiзгi себептердiң бiрi болып отыр. Кәсiби бағытталған шетел тiлi пәнi барлық оқу орындарында Россиялық баспалардың оқулықтарымен жүргiзiлетiнi баршамызға аян. Тiптi қазақ тiлдi оқу топтарына арналған оқулық жарық көргенiмен оның таратылуы бәсең жүргiзiлуде.

Көптiлдi бiлiм беру жүйесi аясында бiз орта, кәсiптiк және жоғары бiлiм саласындағы оқу-әдiстемелiк құралдарды қайта қарастыруымыз қажет. Себебi осы саладағы бiздiң ағылшын тiлiн оқыту жұмысымыз әлемдiк талапқа сәйкес келмейдi. Осыған байланысты бiз алдағы уақытта көптiлдi бiлiм беру жұмысын әлемдiк деңгейде мойындалған әдiстемелiк құралдар бойынша ғана жүргiзетiн боламыз.

Жоғарыда аталған мәселелерді есепке ала отырып, көптілділік күзіреттілікті қалыптастыру үшін барлық мамандықтар бойынша тиімді ақпараттық-әдістемелік кешендер даярлау қажет. Келешекте осы мәселені шешу жолында нақты іс-шаралар белгіленбек. Қазақ және орыс тілдерін ағылшын тілін оқытудың халықаралық жүйесімен бірдей моделін жасап шығару қажет. Еліміздегі көптілді білім беру жүйесін енгізудің заңнамалық базасын әзірлеу қажеттілігі, осы мәселені үйлестіруші республикалық орталықты құрудың кезек күттірмес мәселе екендігін айқындап берді.

### **Әдебиеттер тізімі**

1. *Michaela Sepesiova CLILL lesson planning. CLIL in foreign language education - 2015*
2. Прошина З.Г. *Вариантность Английского языка и межкультурная коммуникация// Международный журнал социальных и гуманитарных наук - М., 2010. –С.26-28*
3. Philipson R. *English for the Glohe, or only for Glohe-Trotters?The world of the EU// The Politics of English as a World Language: New Horizons in Postcolonial Cultural Studies.-2003 V.7-p.19.*
4. Pennycook A.D. *The cultural politics of English as an international language-London: Longman,1994*
5. Coleman J.A. *English-Medium Teaching in European Higher Education// Language Teaching.-2006 V.39,#1 pp.1-14*
6. Graddol D. *The future of English. London British Council 1997*
7. Н.Ә. Назарбаев «Әлеуметтік – экономикалық модернизация- Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан Халқына Жолдауы, 27.01. 2012
8. [https://en.wikipedia.org/wiki/Language\\_policy](https://en.wikipedia.org/wiki/Language_policy)
9. Мечковская Н.Б. *Семиотика: Язык. Природа. Культура: Курс лекций. Учебное пособие для вузов – М., 2007*
10. Сулейменова Э.Д., Аканова Д.Х. *Языки и культуры в Казахстане: фактор интеграции и взаимодействия. – Алматы, 2007*
11. Майгельдиева Ш.М., Калманова А. *Полязычие как инновационная идея и система обучения //Международная научная конференция «Тенденции современной науки» –г.Шеффилд, 2015.- С.33-38.*

**Майгельдиев Ш.М.,**

п.ғ.д., профессор, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,  
Қызылорда қ., Sharban56@mail.ru

**Байұлов Ғ.Б.**

PhD докторант, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,  
Қызылорда қ., baiuli@mail.ru

**Абдрахманов Е.А.**

Қызылорда облысының мәдениет, мұрағаттар және құжаттама басқармасының басшысы

## **ЖАҢА КЕЗЕҢДЕГІ МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ ДАМУЫ**

*Түйін.* Бұл мақалада Тәуелсіз Қазақстандағы музыкалық білім дамуының мәселесі қарастырылған.

*Резюме.* В данной статье рассматривается вопрос о развитии музыкального образования в период независимости Республики Казахстана.

*Summary.* This article examines the development of music education in modern Kazakhstan.

Тәуелсіздік мәртебесін алғалы Қазақстан Республикасының білім жүйесін жетілдіру үдерісі жүріп жатқаны мәлім. Бүгінгі білім, ғылым мен мәдениетті жаһандандыру кезінде әр мемлекет өзінің рухани мәдени құндылықтарын сақтай отырып, әлемдік өркениетке кірігуге ұмтылуда. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында Ұлт көшбасшысы: «Біз үшін ортақ тағдыр – бұл біздің Мәңгілік Ел, лайықты әрі ұлы Қазақстан! Мәңгілік Ел – жалпы қазақстандық ортақ шаңырағымыздың ұлттық идеясы. Бабаларымыздың арманы», – деп тұжырымдайды [1].

Бүгінгі таңда білім, өнер, мәдениет салаларында жасалып жатқан шаралардың барлығы – жастарға жалпы адамзаттық және ұлттық игіліктер негізінде тәрбие мен білім беру ісін неғұрлым жоғары деңгейде көтеруге ықпал етуде. Қазіргі қоғамдық өмірді демократияландыру және ізгілендіру басталған кезде ұлттық ерекшелігімізді айқындайтын рухани мәдениетімізді жетілдіру қажеттілігі туындап отыр. Ұлттық менталитетімізді қалпына келтіріп нығайту және өркениетті елдер қауымдастығының ортасынан орын алу – ұлттық мемлекетіміздің қалыптасуымыздың басты алғы шарттарының бірі екенін ұмытпағанымыз жөн. Рухани мәдениетіміздің тарихына айрықша назар аударатынымыздың себебі де осы. Бұл процеске қоғамтанушы ғылымдармен қатар тарихшылар, филологтар, философтар, психологтар сонымен қатар, педагогтар мен музыканттар да ат салысуда. Бәрінің мақсаты – тамыры тереңде жатқан ұлттық өзіндік философиялық ой-сананың ерте дәуірден күні бүгінге дейінгі тарихына ой жүгірту, оның дамуына өзіндік үлес қосу.

Қоғамның жаңа деңгейге көтерілуімен байланысты оның қозғаушы күші болып отырған – жастарға білім беру ісінде өткен тарихты тәжірибелерді ой-елегінен өткізіп, жаңа заман талабына сай қолданудың жолдарын қарастыру, сөйтіп Тәуелсіз Қазақстандағы музыкалық-педагогиканың зерттелуі бүгінгі күнгі қажеттіліктердің бірі болып отыр. Осыған орай, мақаламызда Тәуелсіз Қазақстандағы музыкалық жоғары білімнің қалыптастыру мен дамуының негізгі себептерін айқындаймыз.

1991 – 2003 жж. – жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларда Қазақстан Республикасында музыкалық жоғары білімнің дамуы. Бұл кезең Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет ретінде орнауы, Кеңестік социалистік Республикалар одағының ыдырауымен және соның салдары ретінде кеңестік идеологияның бұзылуымен сипатталады. Сәйкесінше, Қазақстан Республикасында болған саяси және экономикалық өзгерістер білім жүйесіне де әсер етіп, бұл инновациялық өзгерістерге алып келді.

90-шы жылдардың басындағы халық дәстүрлері, салттарының қайта жаңғыруы музыкалық жоғары оқу орындарында жаңа мамандықтар ашуға алып келді. Мысалы, Қызылорда педагогикалық институтында 1990 жылы «Дәстүрлі музыкалық өнер» кафедрасының негізі қаланды. Білімнің мемлекеттік емес секторының дамуы жоғары оқу орындарында, оның ішінде музыкалық бағыттарда оқитындардың, студент жастардың саны ұлғаюына ықпал етті (Академиялық инновациялық университет, «Болашақ» Университеті, Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті, «Сырдария» Университеті, Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Қазақ-Қытай институты, Халықаралық гуманитарлық-техникалық университет).

1998 жылы ірі саяси-экономикалық қадам - астанамыздың Астанаға көшуі болды, бұл республика экономикасының өсуіне, облыс орталықтарының келбеті өзгеруіне, астананың мәдени өмірі жоғарылауына ықпал етті. Айталық, Қазақстан Республикасының Президенті Н.А. Назарбаевтың бастамасымен және қолдауымен 1998 жылдың 31 наурызында Астана қаласында үздіксіз өнбойығы оқытатын керемет оқу орны - Қазақ Ұлттық музыка академиясы (ҚазҰМА) құрылды. 90-шы жылдардың ортасында мамандықтардың жіктемесі мен мемлекеттік стандарттың пайда болуы еліміздің педагогикалық институттарындағы музыкалық-педагогикалық білімді ұйымдастырудың басқы жағына тән музыкалық мамандықтардың атауындағы саналуандықтан («Музыка және ән салу», «Музыка және хореография», «Бастауыш оқыту әдістемесі қосымша музыка мамандығымен» және т.б.) бас тартуға әкелді, алайда бұл олардың мазмұнын біріктіруді емес – керісінше, мамандық мазмұнына бірнеше музыкалық бағыттарды біріктіру туралы дәлелдеді. Осылайша, кеңестік идеологияның бұзылуымен, Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет боп орнауымен байланысты үшінші кезең музыкалық жоғары білімнің ұлттық жүйесі орнауымен сипатталады.

Кәсіби білімнің жаңа шарттары мен талаптарына байланысты музыкалық жоғары білімнің мақсаты қайта қаралды, ол бәсекеге қабілетті, құзыретті мамандар даярлауды көздейді. Осыған орай, білім ұйымдарын ұйымдастыруда, оқыту үдерісті басқару мен стандарттауда, мамандық Жіктеуіштерін халықаралық стандарттарға жуықтатуда, музыкалық жоғары білімнің интеграциялық әлеуетін кеңейтуде өзгерістер болды, оқытудың инновациялық формалары мен әдістерін белсенді түрде енгізу, үздіксіз білімді дамыту жүрде.

Келесі кезең - *2004-2010жж.* - әлемдік білім кеңістігіне ену жағдайларында музыкалық жоғары білім жүйесін жаңғырту кезеңі ретінде белгіленді. 2004 жылдың ақпан айында Қазақстанның Үкіметі ҚР білім жүйесін 2015 жылға дейін дамыту тұжырымдамасын мақұлдады. Тұжырымдама негізінде Қазақстан Республикасында 2010 жылға дейін білімді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. 2005-2010 жылдарға арналған білімді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасына [2] сәйкес Қазақстанның көптеген жоғары оқу орнындарда (ЖОО), оның ішінде музыкалық ЖОО-да әлемдік тәжірибеде қабылданған кредиттік оқыту жүйесіне көшу жасалды, оның жетістіктерінің бірі студенттердің танымдық қызметінде белсенділік пен өз бетіншелікті күшейту болып табылады. Мысалы, 2004 жылдан бастап консерватория кредиттік оқыту жүйесіне жоспарлы түрде көшеді, жаңа кафедралар мен мамандықтар (арт-менеджмент, музыкалық білім педагогикасы мен психологиясы) ашылады. Сонымен бірге 2004/2005 оқу жылында Қыздар педагогикалық институты кредиттік оқыту жүйесіне көшті. Сол жылдарда мамандар даярлаудың халықаралық талаптарын - «бакалавриат – магистратура» көпдеңгейлі жүйесіне көшуді енгізуге алғашқы қадамдар жасалды. Оқу үдерісінің сапасын арттыру мақсатында 2004 жылдан бастап Қазақстанның ЖОО-да, оның ішінде музыкалық ЖОО-да «Сапа менеджменті» жүйесі ресми енгізілді.

Қазақстанның ЖОО-ы халықаралық ынтымақтастық желілерін кеңейте түседі, бұл болып жатқан жаһандану процестерімен шартталды. Консерватория, мысалы, консерваториялардың Еуропалық Ассоциациясымен және Париждегі штаб-квартираның музыкалық жоғары мектептерімен, «Түркі халықтарының музыкасы» Халықаралық Ассоциациясымен және т.б. ынтымақтастық жасайды. Музыкалық-педагогикалық факультеттер де халықаралық ынтымақтастық көкжиектерін белсенді кеңейтеді, мысалы, сол кезеңде Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті АҚШ-ғы Азиялық орталықпен (Нью-Йорк); Агахан Қорымен (Женева, Швейцария) және т.б. ынтымақтастық жасайды.

Музыкалық жоғары білімнің мазмұны мен ғылыми-теориялық негіздерін жетілдіру мақсатында Қазақстан Республикасында жасалып жатқан музыкалық жоғары білімді дамытудың прогрессивті қадамдарын атап өту қажет. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасында сол мерзімде енгізіліп жатқан 2007-2012 жылдарға арналған «ҚР музыкалық білімін дамыту» жобасы [3] қалыптасқан ұлттық музыкалық білім мен әлемдік музыкалық мекемелердің мойындалған тәжірибесі синтезінің негізінде музыкалық білімді заманауи дамыту тұжырымдамасын түзуді көздейді. Осылайша, аталған кезең мен зерттеу нәтижелерінің талдауы қазіргі тәуелсіз Қазақстанның ЖОО-ы қоғамның әлеуметтік сұраныстарын ескере отырып, қарқынды дами түскен ахуалға дер кезінде жауап беретінін көрсетті.

Келесі кезең – *2011ж. бастап қазіргі уақытқа дейін* - шетелдік тәжірибені ескере отырып (бакалавриат- магистратура – PhD докторантура), жаңа формациядағы бәсекеге қабілетті, құзыретті музыкалық-педагогикалық мамандар даярлаудың көпдеңгейлі жүйесін ұйымдастырумен сипатталады[4]. Қазақстан Республикасының білім жүйесі әлемдік білім кеңістігіне енуіне байланысты халықаралық ынтымақтастық, студенттермен алмасу және оқытушы-профессор құрамының халықаралық тағылымдамалары күшейе түсті. Қазақстандағы музыкалық жоғары білімді ұйымдастыру

және одан әрі дамытудағы оң тәжірибені жинақтап, талдау бізге оны жетілдірудің келесі жолдарын белгілеуге мүмкіндіктер берді:

- Қазақстан Республикасында музыкалық жоғары білімді дамытудың ұзақ мерзімді мемлекеттік бағдарламасын әзірлеу қажет;

- жалпы білім беретін мектептердің 12 жылдық білімге көшуіне және бейінді мектептің дамуына байланысты оқыту әдістемесі мен инновациялық технологияларды білу деңгейі жоғары музыкалық-педагогикалық мамандарды даярлауды жетілдіру қажет;

- жалпы білім беретін мектептермен және түрлі шығармашылық бейінді мектептермен, мектептентис мекемелермен ресурстық орталықтар ролінде өзара іс-қимыл жасайтын республиканың шығармашылық және педагогикалық жоо-ы халықаралық стандарттарға сәйкес келетін ынтымақтастық бағдарламасын әзірлеу қажет;

- өскелең ұрпақты музыкалық тәрбиелеу және білім беруді дамыту, ауылдық жерлерде музыкалық мәдениетті қайта жаңғыртып, дамыту мақсатында ең дарынды ауыл жастарына гранттық мақсатты қолдау жасауды қарастыру;

- музыкалық-педагогикалық мамандардың шетел тілдерін үйрену сапасын арттыру мақсатында арнайы бағдарламалар жасап, материалдық-техникалық жарақтандыруды күшейту қажет;

- қазіргі композиторлық шығармашылықты дамыту, құзыретті музыкалық-педагогикалық мамандарды даярлау мақсатында компьютерлік технологияларды студенттердің шығармашылық және практикалық қызметтерінде қолдану икемділіктері мен дағдыларын, білімдерін жетілдіру. Музыкалық білімнің өзіндік ерекшелігін ескере отырып, музыкалық ЖОО-ың студенттері үшін информатикадан инновациялық музыкалық-компьютерлік бағдарламаларды әзірлеу;

- музыкалық білімнің қазіргі жаһандану жағдайларында студенттермен және оқытушылармен алмасу бойынша халықаралық байланыстарды күшейту, қос дипломды музыкалық білімді ұйымдастырып, дамытуды қарастыру, халықаралық ынтымақтастық түрлерін кеңейту, халықаралық тағылымдамаларға, әсіресе педагогикалық жоо-да гранттық қолдау жасау қажет;

- біліктілігі жоғары, бәсекеге қабілетті мамандар даярлау сапасын арттыру мақсатында қысқа мерзімді қосымша білім, қашықтықтан оқыту бағдарламаларын әзірлеу қажет[5].

Қорыта келгенде, қазір, біз Болон процесінің жүйесіне етене енген шақта, оның үстіне, озық 30 елдің қатарына кіруге тырысып жатқан кезімізде, республиканың білім жүйесінің алдында музыкалық оқыту үдерісіне қатысты да жаңа міндеттер қалқып шығуда. Бізге бір нәрсе түсінікті: біз музыка бойынша шетелдік белді ЖОО-ң оқу жоспарларын ұстануымыз және еуропалық білім бағдарламаларына бағдарлануымыз тиіс.

#### **Әдебиеттер:**

1. *Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына жолдауы Астана, 2012*

2. *Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы – Астана, 2014*

3. *Қазақстан Республикасының 2007-2012 жылдарға арналған «ҚР музыкалық білімін дамыту стратегиясы» - Астана, 2006*

4. *Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы – Астана, 2010*

5. *«Мәңгілік ел» жалпы ұлттық идеясын жүзеге асыру жағдайындағы тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері – Астана, 2014*

6. *Байұлов Ф.Б: Қазақстандағы музыкалық педагогиканың дамуы мен қалыптасуына ықпал еткен факторлар//Қазақтың ұлы ғалымы, тарихшы, этнограф, саяхатшы және ағартушы Ш.Уалихановтың 180 жылдығына арналған «ШОҚАН ОҚУЛАРЫ-19» Халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференция материалдары,17-18 сәуір 2015ж.-55-59 бб.*

7. *Байұлов Ф.Б.Тәуелсіз Қазақстанда музыкалық педагогиканың қалыптасуы және білім берудегі социомәдени ретінде қарастырылуы// Materials of the II International scientific-practical conference «Intergration of the scientific community tu the global challenges of our time» March 7-9, 2017 - Osaca, Japan. Volume III. -159-164 p.*



**Оспанов Бахтияр Есенгелдіұлы**  
PhD докторант, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,  
Қызылорда қ., baktiar\_aa@mail.ru

## **СЫР СҮЛЕЙЛЕРІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ИМАНДЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

***Түйін.** Бұл мақалада Сыр сүлейлерінің шығармашылығындағы имандылық мәселелері қарастырылған, атап айтқанда, рухани-адамгершілік қасиеттер мен діни көзқарастарды тәрбиелеу мәселері.*

***Резюме.** В данной статье автор анализирует отражение в творчестве акынов-сказителей земли Сыра проблемы воспитания нравственности, духовности и отношения их к религии.*

***Summary.** In the article the author analyzes the reflection in the works of the Syrland Poet-storytellers the problems about their spirituality, their hospitality and their religion.*

Сыр елі - жыр елі. Еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Сыр Алаштың анасы» дегеніндей: Тарихы тереңге тамырлаған осынау топырағы киелілік пен көнелікке бай, дархан да жомарт сыр бойы сонау ғасырлардан бері өлең-жырға толы болған. Сыр бойының өнері, жырау, жыршылық дәстүрі, акындардың шығармашылығындағы діни танымын қозғау, бұл арнайы зерттеуді керек ететін дүние. Сыр сүлейлерінің шығармашылығын тілге тиек етпес бұрын әуелі шығарманың дүниеге келу себебі, авторлары мен халық арасына жеткізушілері туралы білген жөн. Демек, Сыр сүлейлері туралы айтқанда, олардың поэзиясы туралы айтқанда, олардың ерекше суырып-салмалық дарыны туралы сөз қозғамай кету үлкен қателік болар еді. Ақын-жырауларды шығармашылығына қарай ерекшеліктерін анықтап, олардың шығармашылығындағы жыршылық мектебін, жыраулық дәстүрін ажыратып, қарастырған тақырыптары мен ондағы ойысты мәселені айқындап алу қажет.

Дегенмен бір аумақтың барлық ақын-жырауларын бірден алып бір еңбекке сыйдырам деу ол әншейін елірмелік болуы мүмкін, нәтижесі де нан жегізерлік болуы екі талай. Бұл зерттегелі отырған тақырыпты саяздатып жіберуі мүмкін. Бұл тақырыптың төңірегінде еңбек жасаған дарынды ғалым ағаларымыздың еңбектері зор. Олардың қатарында М.Байділдаев, Ә.Қоңыратпаев, Ә.Айсауытов, Р.Бердібаев, А.Алматов, Б.Кәрбозұлы, Қ.Еркөбек, Б.Жүсіпов. т.б. өз халқының рухани мәдениетінің өзегінен сусындаған, ұлт өнерін ұлықтаудан шаршамай, ұлттық рухты асқақтатып келе жатқан ағаларымызды атап айтсақ болады[1,2,3].

Том-том болып тарихтың тасасында қалған жырауларымыздың еңбектерін архивтерден қазбалап, сыни көзбен қарап санаңа сызат түсіретін солақай саясаттан тайсалмай, ауыл-ауылды аралап, халық аузында айтылып жүргендерінен жинақтап ұлттың болашағы үшін өмірін, алтындай уақыттарын сарп еткен ағаларымызға алғысымызды айта кету қателік болмас. Ал сыр сүлейлерінің діни танымы ол өзалдына тың мәселе. Сыр өңірінің ақындық, жыраулық, термешілік өнерінің зерттелмеген тұстары әлі де өте көп. Соның бірі сырдың ақын-жырауларының еңбектеріндегі діни танымдық қыры. Осыдан келіп сыр сүлейлерінің жыраулық еңбектеріндегі жеке өздеріне тән ерекшеліктерін айқындап, әр қайысының сүлейлік сипатқа дейін кемелденуінің ұзақ та қиын жолдарына, әр ақынға жеке-жеке тоқталып кетуді жөн көрдім. Исі қазақтың ұлттық, халықтық рухани байлықтарының арасында, ата-баба мұраларының ішінде ойыстай орыны білініп тұратын жыраулар шығармашылығының жөні бір бөлек. Ақындық өнердің (мейлі жазба болсын, мейлі суырып-салмалық болсын) ең көне түрі - бұл жыраулық болып табылады.

Жалпы «жырау» - сөзі өте ертеден келе жатқан сөз. Мысалы, Қырғыз ағайындар қазақ тіліндегі «жыр»-сөзін «ыр»-дейді. Түркілер заманынан келе жатса да таң қалмас едік. Өйткені Қазақ жырауларының аталарының бірі болып табылатын Қазтуған он бесінші ғасырдың орта шенінде өмір сүрген оны өз заманында да жырау деген. Ал сөздің тілдік ассимиляцияға ұшырап түбегейлі өзгеріп кетуіне үш-төрт жүз жылдың өзі аздық етеді. Осыны ескерсек «жырау», «жыр» сөздері Қазтуған аталарымыздың алдында бірнеше ғасырлар бұрын да пайдаланылған деуге болады.

«Жырау» сөзі ХІ ғасырларда өмір сүрген, бүкіл түркі халқының ортақ данышпаны Махмуд Қашқаридың сөздігінде де кездеседі екен. Ақын-жыраулар ескіліктің көзі болатын діни хиссалар мен батырлар туралы аңыздар, тарихи шежірелер және жыр дастандарды жаттап отыратын тарих пен әдебиеттің тірі бұлағына пара-пар кісілер етін.

Олай демегіміз, аяқ астынан өлең, жыр, толғау шығарып айту осы екі бағыттың да қамтитын қасиеттер болса керек. Жыраулар туралы алғаш хатқа түсуі ХІ ғасырларда басталса керек. Жалпы жыраулар елді патриоттыққа шақырушы адамдар болған. Тарихқа үңілсек қазақ даласында елдің

жоғын жоқтап, зарын зарлап елді бірлікке шақырып ұрандаушы, батырларымыздың батырлығын жырлап, олардың даңқын асқақтатып қазақ ерлерін жігерлендіріп, патриотизмге шақырып отырған. Сан ғасырлардан бері Қазақ жері ұлан ғайыр территорияны алып жатыр. Сол ұлан ғайыр жеріміз тарихтың небір нәубатын бастан кешіріп келе жатқанын біз жақсы білуіміз керек. Сақ дәуірінен бері тізбектемей ақ, кешегі Шыңғысқанның жорығымен кеңес дәуірі аралығында көрген зарымыздың өзі жетіп артыларлықтай. Мысалы: Шыңғысқан жорығы кезінде сол заманда кітап қоры жағынан дүниежүзінде екінші болып табылатын Отырар кітапханасының отқа жағылуы, сол кездегі орта азия халықтарының түгелдей дерлік мәдениетін, дінін, ғылымын отқа жаққанмен пара-пар нәрсе болды. Жері жұмсақ, шөбі шүйгін ұланғайыр Қазақ жері және сол жермен бірге мыңдаған шақырымға жанасып жатқан жібек жолы, Айдахардай ақырған елдің, аюша бақырған елдің және жауыздықты жалау қылған Жоңғарлардың көз күйігіне айналды. Жүздеген жорықтар болды, қанды қырғындарды бастан кешірдік. Діні мұсылманның баласымыз деп білген Қазақ ерлері қайткен күнде де өз туған жерлерін қорғай білді. Оған сол кездегі қазақ жырауларының алтыннан қымбат жауһар жырлары куәлік болады. Соның бірі он сегізінші ғасырдағы қазақ ақын-жыршысы Тәттіқараның мынадай өлең шумақтары осыған дәлел болатын сияқты:

«Кебеже қарын кең құрсақ,  
Артық туған Абылай,  
Көтере көр бұл істі.  
Көп қытайдың жылқысы  
Тұрымтайдай құнысты .  
Жау жағадан алғанда,  
Ит етектен алғанда,  
Ер Абылай қорыққан жоқ,  
Әншейін еңкейе бере жылысты.

Бәсентиін Сырымбет

Оқ жіберіп ұрысты.

Ақыл қалмас қашқанда,

Дегбір қалмас сасқанда, Баяндай ерді көрмессің

Бұрылып жауды шанышқанда." [4.69-б]

Деп жырлаған бабамыз қазақ батырларының ерліктерін паш етіп Қазақ халқының еңсесін көтеріп бірлікке шақырады .

Мынадай өлеңдерді естіген де қай Қазақтың баласы болмасын делебесі қозып тұратыны біздерге жақсы белгілі. Ислам дінін хақ дініміз деп білген аталарымыз шариғи амалдарды жетік білген. Қазақ батырлары «отан сүю иманнан» деп білді. Отанды жәй батыр болып емес, иманды батыр болып жүріп қорғауды мақұл көрді. Осы жолда жүріп, отан үшін, елдің болашағы үшін құрбан болатын өлімді аңсады. «Ел қорып жүріп ерлікпен өлмесең, үйінде жатып қорлықпен өлерсің» деген аталарымыздан қалған нақыл сөз осыны меңзейтін сияқты. Даланың халқымыз, Тәңірдің пендесіміз, Тәңір бізден төзімділікті, қайсарлықты талап етеді деп жүрген даланың қайсар ұлдары болып табылатын түркілерге Ислам дінінің келуі нұр үстіне нұр болды. Бір ғана жаратушының бар екенін біліп, және оны Тәңір деп топшылап жүрген халыққа сол жаратушының нағыз есімі АЛЛА екені мәлім болып оның соңғы кітабы (кәләм- сөзі) Құран және соңғы пайғамбары Мұхаммед (с. а. у) екені белгілі болғанда жүректері жібіп сала берді.

Біз тарихтан жақсы білетін Хараханидтер тоғызыншы ғасырда Ислам дінін «мемілекеттік дін» деп жариялады. Қай кезде болмасын қандай оқиға болмасын ақын-жырауларымыздың алатын ролі жоғары болған. Он сегізінші ғасырда өмір сүрген Қазақтың айтулы жырауы Үмбетей Тілеуұлының «Бәкеге» деген өлеңінде мынадай жыр шумақтары кездеседі:

Дін пұсырман баласы

Адамдықтан жерімес

Тіл пұсырман қарашы

Арамдықтан шегінбес. [4.73-б]

Бұл шумақтың мазмұнынан сол замандағы Қазақ халқының мұсылманшылықты: адамгершіліктің, адалдықтың ақ туы етіп көтергенін байқаймыз. Сонымен қатар мұсылманшылықтың, АЛЛА ұғымының тілде емес жүректе бекуін өсиет еткенін көре аламыз.

Қазақ поэзиясының тарихында орыны тайға таңба басқандай ерекше көрінетін он жетінші-он сегізінші ғасырларда өмір сүрген Бұқар жыраудың «Тілек» деген өлеңінде мынадай шумақтар кездеседі:

Бірінші тілек тілеңіз,  
Бір АЛЛАға жазбасқа.  
Екінші тілек тілеңіз,  
Ер шұғыл пасық залымның  
Тіліне еріп азбасқа .  
Үшінші тілек тілеңіз,  
Үшкілсіз көйлек кимеске,  
Төртінші тілек тілеңіз,  
Төрде төсек тартып жатпасқа.  
Бесінші тілектілеңіз,  
Бес уақытта бес намаз  
Біреуі қаза қалмасқа. [4.82-б]

Ақтабан шұбырынды, Алқакөл сұламаның заманында қарындасыңды, әйелің мен қызыңды күн ал өзінді құл қылып жатқан қанды қырғын нәубәтшілікте өмір сүрген Бұқар атамыз бұл шумақтарда, жан түршігерлік күнді бастарынанешіріп жатса да халқын сабырлылық пен иманына берік болуға шақырған. Осындай дәстүрде сабақтасып келген дәстүрді жалғастырушылар болып табылатын, он тоғызыншы, жирмасыншы ғасырларда Сыр өңіріне аты мәлім, көпшілікке танымал, айтулы ірі көптеген ақын-жыраулар өмір кешкен. Олардың жыраулық өнері мен дәстүріне көз жіберіп қарасақ, бәріне тән бір ортақ белгілерді байқай аламыз. Демек бір ғана жырау-жыршылық дәстүрдің төңірегіне топтасқандық және бір сарын әуенділігі, жазбаша да, ауызша да өлең шығарғыштық. Жыраулар көбінесе өздеріне ғана тән әуенділік, шешен сөзділік, жырлар жыраулардың сауаттылары көп болуы себепті кейде жазбаша түрде шығармалар қалдырған. Замана мен дәстүр туралы айтпас бұрын оның диалектикалық байланысына тоқталған жөн болар еді. Әрбір ұрпақ өздеріне дейінгілерді еңбектеріне саралап қарайды. Сөйтіп жақсысын үйренеді, жаманынан жиренеді.

Қазақтың жыраулық өнер тарихына көз жіберсек, жалғасып жатқан біртұтастық байқалады. Ертедегі жыраулардан орта ғасыр жыраулары, тіпті Күлтегін, Тоныкөк бабаларымыздың шығармашылығын да осы сарынға жатқызсақ болады. Олардан кейінгі кезеңдердің жыраулары мен ақындары өкшелеп келеді. Осындай түбі бір ұрпақтар арасында тарихи жалғастық, үйлесімділік, дәстүрлі түрлері мен мазмұны өсіп, жетілу заңдылығы талассыз шындық. Қазақ халқы ғасырлар бойы қадірлеп, әр сөзін бойтұмарындай қастерлеп, көздің қарашығындай жадында сақтап жеткізді. Ұрпақтарының дүниесі іспеттес, ел қазынасы ретінде сары алтындай сақталып келді. Бабаларымыз қалдырған татымды терме тұтымды үгіт, адамгершілік өсиет әр кез ақын-жырауларын тебіrentкен аса құнды туындылар.

Мысалға алып қарайтын болсақ, сүлейлер секілді Қазақстанның басқа өлкелерінде жыраулар мектебі болмаған. Себебі қалған өңірлер де орыстандыру процесі қатты жүріп ата баба шежіресінен қол үзіп қалды. Қызылорданың астана болуымен сонда кіші баспалардан азын аулақ басып шығарылып. Осылай сақталды. Он тоғызыншы, жирмасыншы ғасырларға жеткен біраз тобы Сыр бойын мекендеп өскенін білеміз. Сыр жырауларының дәстүрінде қалыптасқан жүйрік тілді, сурып салма ақындық өнердің биігінен көрінген сыр сүлейлерінің көпшілігі Қармақшы, Арал табанындағы елдімекендерде туып-өскен.

Сыр өңірі - қазақ халқының ең ертеден келе жатқан ата қонысы. ХІХ-ХХ ғасырларда Сырдың бойының төменгі ағысы Арал маңында өмір сүрген ақын-жыршыларымыздың арасында қисынды сөз бен ширатпа шумақтардың, арнау-толғау және жыр-дастандардың шамшырағы атанған Қарасақал Ерімбет Көлдейбекұлының алар орны ерекше. Жыраудың жинағында көптеген діни-философиялық, дүниетанымдық ғибраты мол, өлеңдері және арнау-толғаулары, «Мұхаммед пайғамбар туралы хикая», «Атымтай жомарт» және көптеген басқа да дастандары танымал. Сонымен қатар «Ісболмас жаратқансыз бір халі-хал» сынды қысқа шумақты терең ойлы, діни танымдық өлең жырлары көп.

Қазақ елі осындай теңдесі жоқ өнер иелеріне мейлінше бай болды. Асқар арман мен санаға сіңімді болатын тұңғыық терең ойдан тұратын халықтың зары мұңын айтатын өзіне сай трагедиялық сипаты да мол болды. Өз елінің болашағы мен ұрпағының ұяң болып қалмауын ойлаған аталарымыздың еңбек жырлары беймәлім болып келгені ішті қынжылтады әрине. Әйтеуір асыл ерлеріміз бен ғибратты ғалымдарымыздың арқасында, біздерге қайта бұйырды. Қазақстан республикасының жері мен байлығының сан ғасырлардан бергі иесі, ол - қазақ халқы болып табылады. Сондай егелік қылып қалатын және бір байлығымыз ол қазақ фальклоры болып табылады.

Олай демегіміз қазақ жерінде қалыптасқан қоғамның сан ғасырлық дамуының белгілі тұтастарын жүргізілген ішкі және сыртқы саяси іс әрекеттердің, алапат соғыстар мен ел басына тускен сан түрлі қайғы қасіреттерді, жаулаушылар жасаған қуғын-сүргіндердің зардабынан кейбір зиялылардың өздері

тұрмақ, сөздері де жойылып, тарих беттерінен мәңгілікке аластатылып, халқымыздың ой-санасынан сылынып тасталынды. Осындай жаратылысы бөлек тарлан таланттарды – Қорқыт атамыз сияқты даналардан бастап, небір көреген көсемдерімізбен сөздің майын тамызған шешендерді, халқымыздың тарихы мен оның мәдени-рухани құндылықтарын, қазақтың қай баласының болмасын бойынан табылуы тиіс адамгершілік пен патриоттық мәні зор өлеңдермен өрнектеп, халық санасында мәңгі өшпес із қалдырған ақын-шыйырлар мен жыршыларды тудырған алтын құрсақ, құт –береке дарыған аймақтардың бірі және бірегейі Сыр бойы мен Арал өңірі десек, артық айтқандық болмас. Қорқыттың зираты, оның үстіне қазіргі ұрпақ орнатқан зәулім ескерткіші Сыр бойында тұр.

Сайып келгенде Сыр өлкесіндегі жыраулар мектебінің тарихы тереңде жатыр. Өнерді өлтірмей жалғастырып келген көптеген жыраулар ұрпақтары өмір сүріп келеді. Жоғарыда аталған ақын – жыраулар мен сүлейлеріміздің әрқайсысы өз алдына арнайы зерттеуді қажет ететін айтулы тұлғалар.

Жалпы дін атаулының адамзат өмірі үшін маңызы өте зор. Дін –адам баласының басты тірегі болғандықтан, қай жерде де маңызды рөл атқарып келеді. Сыр өңірі де дәстүрлі діндердің қазақ даласындағы екінші отанына айналды. Сыр өңірінің ақын-жырауларының әдеби мұраларды жинақтап, оларды ұрпақ кәдесіне жаратуға сіңірген күллі Қазақ үшін жасалған еңбек деп бағалау керек[5,6].

Айта кететін болсақ он тоғызыншы ғасыр мен жирмасыншы ғасырдағы сыр сүлейлерінің қазақ әдебиетінде тарихында айрықша ерекшелігі бар ақын-жыраулар. Сыр бойындағы сыр сүлейлерінің шығармалары көп мәселені қамтыған. Сүлейлер өз өлең- жырларын насихатқа құралған арнау өлеңдерден бастап, дінитанымдық және ағартушылық бағытқа келді. Сонымен қатар, кеңес заманының жаңа тұрмысын жырлаған шығармалары арқылы қазақ әдебиетіне үлкен үлес қосты. Сондықтан, ақын-жыраулардың творчествосындағы имандылық мәселесін зерттеудің мәні қазіргі заманда өте зор.

#### **Әдебиеттер тізімі:**

1. Айсаутов Ә. *Сыр елінің өнер өрендері.* – Қызылорда, 1999
2. Еңсегенұлы Т. *Сыр бойы ақын жыраулары.* – Алматы: Білім, 2000
3. Шораяқов О. Шайыр . – Алматы: Жазушы, 1984
4. *Бес ғасыр жырлайды.* – Алматы: Жазушы, 1989
5. Оспанов Б.Е. *Сыр бойы ақын-жыраулар шығармашылығының тәрбиелік сипаты// II-ші Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары, Осака қаласы, Япония, 7-9 наурыз 2017 .*
6. Оспанов Б.Е. *Сыр сүлейлері шығармаларындағы Жаратушы мен адамзатқа деген махаббат//Ғылым және инновация атты IX Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. - Польша, 15-қазан 2013 ж. - .84-89бб.*
7. Жанбердиева Ұ. Н. *Тал жібектей таза сөздің тарланы.* – Қызылорда: Тұмар, 2006

**Бекболатова Қ.М.**

Абай атындағы ҚазҰПУ, Өнер, мәдениет және спорт институты  
6D010700-Бейнелеу өнері және сызу мамандығының 3-курс PhD докторанты,  
sunkarz@mail.ru

## **ЗАМАНАУИ ӨНЕР САЛАСЫНДАҒЫ ЭКОДИЗАЙН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ АТҚАРАТЫН ҚЫЗМЕТТЕРІ**

**Аңдатпа:** Бұл мақалада көркем білім берудегі өнер мамандарының экологиялық бағытылығының маңызы мен қажеттілігі баяндалып, экодизайн ұғымы түсіндіріледі. Болашақ өнер мамандарына көркемдік білім беруде қоршаған орта мен ондағы табиғат құбылыстары мен қайнар көздер алғашқы адамзат дамуында қызмет атқарғанын айта отырып, қазіргі еліміздегі төртінші өнеркәсіптік төңкеріс үдерісіндегі заманауи өнер саласындағы экодизайн технологияларының мүмкіндіктері сипатталады. Экодизайн тақырыбына зерттеу жұмыстарын арнаған алыс, жақын шетелдік ғалымдар еңбектеріне сілтемелер беріледі. Көркем білім берудегі дизайн саласының заманауи экодизайн технологияларының сән дизайнда пайдалану жолдары айтылады. Экодизайн материалдарының ертеден-ақ қазақ халқы тұрмыстық бұйымдарында табиғи, таза болғаны жайлы мәліметтер беріліп, бүгінгі нарықтағы экологиялық таза материалдар арқылы сәнді бұйымдар дайындаудың қолжетімділігі талданады. Заманауи өнердегі стилдер алуантүрлілігі айтылып, ұлттық өнеріміздің негізін жоғалтпай дамытудағы экодизайн технологиялары атқаратын қызмет түрлері сипатталады. Болашақ жастарды экодизайн технологиялары арқылы жаңаша көзқарастар мен шығармашылық жұмыстарға үйрету мен оны жасаудың ізденушілік, жобалық, конструкторлық, технологиялық, әдістемелік, жүйелік қызметтерін дамыту мәселелеріне арналады. Дизайндағы экологиялық көзқарастар шетелдік дизайн мектептері мысалдары негізінде талданып, экодизайнның бес негізгі қағидаларына өзіндік пікірлері беріледі.

**Кілтті сөздер:** экодизайн, қоршаған орта, дизайн, костюм, сәулет, қыш, экодизайн технологиялары.

**Аннотация:** В настоящей статье дается разъяснение понятия экодизайна и смысловой необходимости экологической направленности специалистов-искусствоведов в области художественного образования. Автор статьи рассказывает о функциях и источниках окружающей среды и влиянии природных явлений на развитие человечества в процессе преподавания художественного образования будущим специалистам искусства, а также описывает возможности технологии экодизайна в области современного искусства в процессе четвертой промышленной революции имеющей место в нашей стране. Приводится анализ научно-исследовательских работ ученых дальнего и ближнего зарубежья, посвященных теме экодизайна. Здесь также говорится о способах применения современных технологий экодизайна в дизайне моды в процессе преподавания художественного образования. Представлены сведения о природе и чистоте материалов экодизайна, таких как бытовые изделия казахского народа, которые использовались еще на раннем этапе развития, анализируется простота изготовления модных изделий из экологически чистых материалов, имеющих место на современном рынке. Автор также подчеркивает разнородность стилей в современном искусстве и старается показать разновидность функций технологий экодизайна при развитии национального искусства, не утратив при этом национального колорита. Целью сданной статьи является обучение будущего поколения творчеству и проявлению у них нового взгляда с помощью технологий экодизайна, развитие функций поиска, проектирования, конструирования, технологии, методики и систематизации при разработке. На примере зарубежных дизайнерских школ проанализированы экологические взгляды в дизайне и представлены собственные взгляды на пять основных принципов экодизайна.

**Ключевые слова:** экодизайн, окружающая среда, дизайн, костюм, архитектура, керамика, технологии экодизайна.

**Annotation:** This article explains the meanings of ecodesign and sense need of environmental orientation of the specialists-art experts in art education. Article's author tells about functions and resources of environment and impact of natural phenomena on human development during art education teaching to future specialists- art experts as well as describes ecodesign technology opportunities in modern art during the fourth industrial revolution available in our country. Research works analysis of the near and far-abroad scientists devoted to ecodesign theme is held. Here is also says about the methods of application of ecodesign modern technologies in fashion design during art education teaching. Information of nature and purity of materials for ecodesign such as household goods of Kazakh nation used during even early stage of development is provided, the ease of fabrication of fancy goods of environmentally-green materials available on modern market is analyzed. Also, the author accents the styles diversity in modern art and tries to show variety of functions of ecodesign technologies when developing of national art without losing of national color. This article's goal is education of future generation to artwork and show them a new look using ecodesign technologies, research functions development, designing, projection, technology, methods and systemization when their developing. Environmental looks in design are analyzed using an example of foreign design schools and own looks on five main ecodesign principles are represented.

**Key words:** ecodesign, environment, design, costume, architecture, ceramics and ecodesign technologies.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты жолдауының негізгі бағыттарының бірі - табиғи ресурстарды басқарудың түбегейлі жаңа жүйесіне сәйкес экологиялық қалдықсыз таза өндіріске назар аударатын отырып, ұлттық бәсекеге қабілетті брендтер құру [1]. Соған орай, экодизайн дамуы бүгінгі таңда қоғам қажеттілігіне қарай маңызды мәселе болып отыр. Экология ұғымы қазіргі үшінші жаңғыру мен төртінші өнеркәсіптік төңкеріс жағдайында өзекті болып отыр. Себебі, ғылым мен техниканың әлемдік өркендеп дамуы да, экологияның сақталуына әсерін тигізуде. Осыған байланысты экология мәселесінің шешілуіне өзіндік ықпалы бар көркемдік білім беру саласындағы бейнелеу өнері және сызу мамандығының болашақ мұғалімдерінің экологиялық сауаттылығы мен экологиялық тәрбиесі, экоөнері немесе экодизайн

бағытында қоршаған орта беретін өнер түрлері бар. Себебі, өнер дамуы өзінің бастауын табиғаттан алады. Қоршаған ортамыздың құбылыстары мен ондағы тыныс тіршіліктер өнердің жаңалығына да, дамып, өркендеуіне де ықпал етеді. Бүгінгі қоғамның экодизайн мәселесіне келуінің себебі ресурстарда экологиялық тұрғыдан таза күйінде қолдану алдыңғы шекте тұрады. Экологиялық кризис жағдайында экодизайн көркем жобалау бағыты болып танылады. Экодизайн технологияларын тиімді пайдалану арқылы адам өз өмірінде қолданатын заттар мен киім үлгілерін табиғатпен байланыстырады. Әрине ол өнімнің сәндік қолданбалы құрылысын тиімді пайдалануда анықталғаны айғақ. Дамыған елдерде экодизайн табиғи ресурстарда сауатты да тиімді пайдаланумен өлшенеді. Экологиялық тұрғыда экология маңызын қарастыра отыра адам мен табиғаттың тығыз байланысын беруде адам өміріне қажетті дәстүрлі табиғилық көріністерді байқаймыз. Адам қолданысында түрлі континентте пайда болған материалдар мен технологиялар өз дамуында жаңаша бағытта өрістей бастайды. Ертедегі аңыз әңгімелердегі баяндалған табиғи таза тастар, ыдыстар, ағаш қыш, былғары заттары экологиялық тұрғыдан өңдеу тұстары жүйелі өзгерістерге ұшырап, формаларын өзгерте бастайды.

Жалпы экология ұғымына тоқталатын болсақ, экология (грек *oikos* - үй, тұрғын, тұрғылықты жер), өздері және қоршаған ортаны құрған организмдер мен қоғамдастықтардың өзара қарым-қатынасы. «Экология» термині 1866 жылы неміс биологі Э.Геккелмен ұсынылған болатын. Экология - тірі ағзаларды қорғау мен табиғатты орнымен қолданудың ғылыми негізі болып есептеледі. 20-шы ғасырдың 70-ші жылдарында мынадай ғылымдар іріктеледі: адам экологиясы, әлеуметтік экология, қала экологиясы және т.б. болып. Кең мағынада, экология жиі адамзаттың өмір сүру стратегиясының ғылыми негізі ретінде қарастырылады [2, 481 б.].

80-ші жылдары нарық жетістікке қол жеткізіп, «жасыл» дизайнды ең пайдалы жағынан ашып, ойластырылған таңғаларлық техникалық шешімдер мен көркем-философиялық шешімдерге үлесін қосатын жобалар пайда бола бастады. 80-ші жылдар экологиялық шешімдерді қайта қарастыру функционализмін, сонымен қатар жаңа материалдардың пайда болуы ғана емес, бізге жеңіл және үнемді дизайн жасауға, жобаның қызметін әрі оның ролі мен қоршаған ортаны сақтап қалу мүмкіндіктерін туғызды [3, 32 б.].

Экодизайн бағытына зерттеу жүргізген Ресейлік ғалымдар Уваров А.В. экологиялық дизайнның көркем жобалау процессіндегі зерттеу тәжірибесін қарастырса, Забалоцкая З.М. заманауи экодизайн костюмдерінде Якут елінің ұлттық киімдеріндегі дәстүрлі элементерін қолдануын, ал Шумская О.Р. судағы тұрғын үй құрылысының принциптері: тарихи-мәдени және экологиялық жағын өнертанушылық көзқарастарымен зерттеулер жүргізеді. Педагогикалық көзқараспен экологиялық мәдениет пен құзырлылық жағынан зерттеген ғалымдарды атап кетсек, олар: Глазачева А.О., Глованова Е.Н. Өзіміздің отандық ғалымдарымыздың зерттелулеріне тоқталатын болсақ, Ж.С. Сихынбаева студенттердің экологиялық білімін арттыру мәселесін қарастырса, К.Ш. Бакирова экологиялық мәдениетін қалыптастыру жақтарын қарастырған болатын.

80-жылдардың соңында экологиялық білім екі бағыт бойынша (жалпы және кәсіби) енгізіле бастады. Бірінші бағыт мектептерде экологиялық мәселелерді зерделеу, биология, химия, география сабақтарында табиғатты сақтау сияқты экологиялық білім беру мен тәрбиелеу тұжырымдамасына қатысты болды. Ал, екінші бағыт экологиялық білім беруді қосымша пәндер арқылы енгізуді көздейді. Оған мысал ретінде, ЖББ-ін мектептерде және кәсіптік лицейлерде «Табиғи ортаны қорғау» жаңа интеграцияланған курсы қолдана бастады. М.С.Павловтің жұмысында кәсіптік білім беру мектептерінде экологиялық білім берудің жаңа тәсілін бейнелеп, оның деңгейлерін жан-жақты қарастырылады [4].

Дизайндағы экологиялық көзқарастың тағы бір мысалы - Жапон дизайн мектебі (әсіресе 1980 жылдардағы жапон дизайнерлерінің алғашқы түлектері), адам мен табиғаттың бірлігін растайтын танымал жапон дәстүріне негізделген. Шығыс елдеріне тән адам мен табиғат арасындағы байланысты орнатумен қатар, сұлулық пен әсемдікті суреттеу арқылы ішкі әлемін білдіруге ұмтылу еді. Сондықтан да табиғат әлемі мен адам әлемі, осы екі қағида жапон мәдениетінің дамуынан бері басты мәселелердің бірі болды. Адам өмірі үнемі табиғаттың өмірімен, циклдерімен, ырғақтарымен теңестірілген. Ежелгі Грецияға қарағанда (және Батыс антика мәдениетінің мұрагері), адам «барлық заттардың өлшемі» болған, ал шығыс өнерінде ол табиғаттың кішкене бөлігі ғана болған. Бұл жағдай ұзақ уақыт бойы Жапониядағы өнердің барлық түрлерін дамыту ерекшеліктерін анықтады. Жапон өнерінің жолы - бұл көрінбейтін және алғашқы өмір арқылы сұлулықты түсіну тәсілі. Табиғатты жаулап, өзгертуге ғана емес, онымен үйлесімді өмір сүруге деген ұмтылыс. Жапон өнері - табиғаттың сұлулығы секілді, қаншалықты қарапайым болса, соншалықты қарапайым. Жапон суретшілері өздерінің өнер туындысының негізі «табиғат» болып табылатын тақырыпқа ешқашан еркіндік бермейді. Олар

табиғаттың бойында бар сұлулықты алға шығарады. Олардың ұраны: «Сұлулықты ойлап таппа, оны таба біл» [5, 13 б.].

Біз жоғарыда талдау жасаған зерттеулерде айтылғандай экодизайнның бес негізгі қағидаларын белгіледік.

- ең бірінші және негізгісі экодизайнның табиғатпен тікелей байланысын атауға болады. Бұл қағидалардың әр адамның эко жүйені түсінуге өз өмірінде тиімді қабылдап, бағыттағыны анық.

- табиғи заттардың қолдану қажеттілігі ағаш бұйымдары, тас, табиғи маталар, табиғат ресурстарынан алынған металл түрлері адам бойына тек жағымды энергия береді. Яғни, аталған материалдар адам денсаулығына зиян келтірмей тек оның жақсартуына әсерін тигізеді.

- экодизайнның этникалық стилін сақтау дәстүрі. Дәстүрлі мәдениетпен қолданыста болатын материалдарды көне тарихи, мәдени, салт-дәстүрімізден қалған дүниелер негізін ала отырып, жаңаша заманауи пішінде ерекше бұйым орындап шығу.

- затты өңдеудегі шығармашылық көрініс. Экодизайн көрінісінде табиғи материалдарды тиімді қолдану.

Аталған қағидаларды ұстанатын өнердің бір түрі – костюм дизайнына тоқталғанды жөн көріп отырмыз. Костюм дизайнындағы экологиялық бағыт 1970-шы жылдары ең алғаш экологиялық апат қаупі туралы әңгіме қозғалған кезде пайда болды. Сол жылдары суретші-моделерлер «сафари» стилін жасау арқылы технологиялық революциясының теріс салдарына назар аударды. Аталмаш стилдің негізі ретінде африкалық аңшылардың киім үлгісі алынып, заманауи үлгідегі киімдерде табиғи материалдар мен (сарғыш түсті «хаки») түстерді қолданған. 1980 жылдары «Экологиялық стиль» дизайнерлердің жұмысында «қоқыс дизайны» деп аталатын екінші деңгейдегі ресурстарды пайдаланатын баламалы дизайн түрінде көрініс табады. 90-шы жылдары экологиялық дағдарыстың қарқындылығы осы мәселеге дизайнерлердің назарын қайта аударады. Бірақ бұл жолы экологиялық проблема адам қызметінің барлық түрлеріне, «экологиялық өмір салты, экологиялық мәдениет, өндіріс пен тұтынуды экологияландыру, адам экологиясы» және т.б. түсініктеріне байланысты қозғалады. Экологиялық жобаның лейтмативі - адамның қоршаған ортамен қарым-қатынастарын үйлестіру болып табылады [5, 12 б.].

Өздеріңіз білетіндей, дизайнның басты мақсаты - жайлы өмір ортасын құру. Ал киім болса, аталмыш ортада өмір сүру жағдайын жасайды. Күрделі және кең ауқымды бағыттағы мәселелерді шеше отырып, жобалау-дизайны осы мақсатты да шешуге септігін тигізеді. Тағы бір дизайнның ерекшелігі, ол қазіргі үлгілерді бейімдеуге емес, мәселені шешуге, жаңа көзқарастарды көздейді, сонымен қатар эстетикалық тартымды әрі технологиясы жағынан тиімді, болашағы зор жобалар жаңа өнімдерді дамыту болып табылады. Қазіргі киім дизайны жаңа деңгейде жаңаша үлгіде, сонымен қатар, дәстүр мен салт-дәстүрге жақындастыра отырып, ұлттық киімдерді көшіруді емес, «жаңа ғасырдың адамы» бейнесін қалыптастыруды көздейді. Бір жағынан, мұндай талпыныстар мүлде басқа киім сапасына әкеп соғады, дәстүрлі еуропалық және этникалық жағынан айырмашылығы бар нәрселерді жобалауға мүмкіндік береді, сонымен қатар барлық адамдарға киім-кешекте өзін табуға әрі өзінің образын толықтыруға мүмкіндік береді.

Емдік қасиеттері бар маталар түрлі бағытта қызмет атқаруы мүмкін, яғни олар: бактерияға қарсы, аллергияға қарсы, қан, теріні тазарту, витаминдері бар маталар, аминқышқылдары бар, иммунитетті арттыратындар. Емдік қасиеттері бар маталарежелгі Үндістанда пайда болғанын атап айтқан жөн. Қазіргі кездері емдік қасиеттері бар маталарды өткен заманның технологиясынмен жасауды жандандыруда, сонымен қатар, аталмыш маталар кішігірім шеберханаларда тек қол еңбекпенбарлық жұмысты жасауда. Осындай емдік қасиеттері бар маталар бүкіл әлем бойынша таралуда [5, 17 б.].

Ал архитектурада болса, Хундертвассер экологиялық қаланың жұмыс істеуі үшін жүйе әзірледі, ол ғимараттардың төбесін, ағаштан жасалған қылтималарды сонымен қатар, қаланың көгалдандыруын барынша арттыруды ұсынды. 1976 жылғы қоқыс үйінің «ағаш-тұрғыны» идеясы «үйде өмір сүру» тұйық циклын қамтамасыз етті, мұнда құрылыс барысында адам ағзасына әсер еткен ағаштар, сондай-ақ, тұрғын үйде адам табиғатпен көрнекі және физикалық байланыста болуы керек. Көгалдандыру құралдарымен қоршаған ортаны тазалау идеясы Хундертвассер жұмысының көпшілігінен өтті. Ең танымал жұмыстардың бірі «шоссе» жобасы болды. Сонымен қатар 1998-2000 жылдардағы «орманды спираль» атты жобасы автордың ең жарқын шығармаларының бірі болды [3, 38 б.].

Экодизайн элементтерін архитектурада көрінісін тапқан, оған мысал ретінде, *В.А. Курочкиннің* 2004 жылы «Румата» (Екатеринбург) фирмасына арналған экологиялық кеңсенін айта кеткен жөн. «Румата» негізінен май, жанармайлармен айналысатын фирма болғандықтан, аталмыш кеңсенің қызметкерлеріне қауіпсіз және ыңғайлы таза қоршаған орта имиджін, жасау кезінде, ішкі көрінісін табиғаттың элементтерін ала отырып, жиһаздардың панельдерін ақшыл жасыл түсті етіп, табиғаттың

фотосуреттерін, жалюздерге өсімдік нысандарын, тірі гүлдер қою арқылы кеңсенің атмосферасын экодизайн элементтерімен көрсете алды. Сонымен қатар, Bleu Nature студиясының көркемдік жетекшісі Франк Лефевбраның «Louis Crusoé» кәнапесі табиғи қоқыстардан қолданып жасалған жиһазы тағы бір мысал ретінде бола алады. «Louis Crusoé» жиһазының қаңқасы теңіз жағажайынан табылған ағаштар яғни, өңдеуді қажет етпейді. Судың бетіндегі ағаштарға теңіз суының тұздары қатып, жиһаздар мен аксессуарлардың әр түрлі формалары пайда болып, өзінше жеке дара, қайталанбайтын дүние болады. Бұл жобаның экологиялық маңыздылығы - теңіз жағалауларында қоқыстардың азаюында. Қоршаған ортаны тазартып қана қоймай, табиғат салдарынан пайда болған қоқыстарды қолдану арқылы таза өнім алу.

Сонымен қатар, экодизайн тағы бірнеше танымал шешімдерде: өсімдіктерден модульді құмыраларда; табиғи тақырыптағы арт-объектілерде; өсімдіктердес мотивтерде; антропоморфты және зооморфты мотивтерде; қайта өңделген өнімді жаңа дизайн-объектілерде қолданғанда; табиғат ресурстардан алынған табиғи материалдардан көрініс таба алады.

Ал, экодизайнның керамика мен қыштағы қолданысын мысалға келтіретін болсақ, Хансом Копердің керамикадан табиғилылықпен орындалған жұмысы табиғи текстураның көрнекі қабылдауына ғана емес, сонымен қатар қайта өңдеуге ұшырамаған жерлері одан бетер әсерін күшейтіп қана қоймай, материалдың табиғилылығын барынша анық көрсете білген. Біз тек ыңғайлы формаларды ғана мысал ретінде көрмей оның фактурасын, визуалды және көрнекілік тұрғыдан қабылдаймыз. 1970 жылы «Leaping salmon» Бернард Лэтчемнің жобаланған құмыраны (вазаны) бедерлеп керамикадан орындап, сары балықты графикалық көріністе орындап шықты. Автор табиғи нысанды ғана емес, сонымен қатар технология мен графиканы ала отырып, бұрынғы өнеркәсіптік керамика үлгілеріне ұқсата отырып, сол арқылы бізді табиғат пен өткен күндерге саяхатқа кеңелткендей әсер туғызды. Біз көп жағдайда табиғат пен тарихи метафораны туындыларда көп байқаймыз. Соның мысалы ретінде, «Ясон» орындығы Карл Якобсонның 1950 жылы жасаған туындысынан байқауға болады [3, 50 б.].

Сонымен, қорыта келе, экодизайнды архитектурада, бау-бақшаларда, зергерлік бұйымдарды жасауда, мүсін құюда кездестіруге болады. Яғни, экодизайн деген сөз ол тек таза материалдардан жасалған дүниелер емес, экодизайн элементтерін көрсете алуда болып тұр. Адам ағзасына зиян келтірмейтін материалды ала отырып, экодизайн элементтерін қосу деген сөз. Экодизайн элементтері арқылы адамзат өзін табиғат аясында, табиғатпен байланыста отырғандай әсер алу керек. Кез келген өнер туындысын экодизайн технологиялары мен материалдарын қолданарда орындаушының кәсіби шеберлігінің деңгейіне де байланысты. Оның бұйымды жасау барысындағы ақауларды не болмаса пластикалық ерекшелігін сезіне отырып түзету, жалпы материалды сезіну арқылы басынан аяғына дейін жоғары деңгейде орындап шығудың өзі кәсіби шеберлікті қажет етеді.

Кез-келген жаңа бұйымның жобалауына кірісу кезінде дизайнер осы бұйымды қолданатын адамды үнемі ескеруі қажет. Адам туралы ойымен, ол туралы қамқорлығымен, елестер байлығын, технология білімін және қолдық шеберлігін қолдана отырып, дизайнер әрқашанда жаңалық, одан да прогрессивті шешім таба алады [6, 9 б.]. Дизайнердің экологиялық білімі болған жағдайда өзінің қарамағында қызмет істеп жүргендерге және бұйымға тапсырыс берген тұтынушыға қоршаған ортаға жауапсыздықпен қарамауға, бойына экологиялық мәдениет дағдысын қалыптастыруға, істеген еңбегі арқылы табиғатты қорғауға, жақсартуға, экологиялық білімді насихаттауға үлесін қосады. Яғни, экологиялық тәрбиенің негізгі мақсаты болып, жастардың экологиялық көзқарасын, санасын, табиғатқа үлкен парасаттылық, жауапкершілік, қарым-қатынасын қалыптастыру. Осы тәрбие арқылы адамның мәдениеттілік сезімі, экологиялық санасы қалыптасуына септігін тигізеді.

#### **Әдебиеттер тізімі**

1. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті. Қазақстан Республикасы Конституциясының 20 жылдығына арналған. «Қазақстан Республикасының Конституциясы – қазіргі заманғы құқықтық феномен» атты Жоғары оқу орындары аралық студенттер конференциясының материалдары. –Пертромавл, 2015. - 220 бет
2. «Казакстан» Краткий энциклопедический словарь. – Алматы: ТОО «Алматыкітап», 2006. – 496 стр.
3. Уваров А.В. Экологический дизайн: опыт исследования процессов художественного проектирования: дисс...канд.искусств-я. – М., 2010.
4. Павлова М.С. Экологические аспекты профессионально-технического образования //Методолого - теоретические проблемы развития профессионального образования. – СПб.: Радом, 1995. – С.77–82.
5. Забалоцкая З.М. Использование традиций народной одежды якутов в экодизайне современного костюма: дисс...канд.искусств-я. - Санкт-Петербург, 2010.
6. Байешов Б.Т., Байешов Б.Б., Сейтпахиева А.Т. Дизайн тарихы мен теориясы. –Тараз: Тараз университеті баспасы, 2014.



**Уринбаева Б.Б.**

кандидат педагогических наук, ст. преподаватель Западно-Казахстанского  
медицинского университета им. Марата Оспанова

**Дербисалина А.К.**

преподаватель Западно-Казахстанского медицинского университета им. Марата Оспанова,  
likerova\_raushan@mail.ru

**Кулмухамбетова Г.К.**

преподаватель Западно-Казахстанского медицинского университета им. Марата Оспанова

## **СУЩНОСТЬ КОММУНИКАТИВНО-РЕЧЕВЫХ УМЕНИЙ В АСПЕКТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

***Аннотация.** В данной статье авторы уделяют внимание актуальным вопросам коммуникативно-ориентированного обучения русскому языку с учетом учебно-познавательной деятельности обучающегося в их будущей профессиональной деятельности, а также как основного мотива в сфере профессионального общения.*

***Аннотация.** Осы мақалада авторлар болашақ кәсіптік қызметінде білім алушылардың білім беру және танымдық белсенділігін ескере отырып, сондай-ақ кәсіби қарым-қатынас саласындағы негізгі мотивтерді ескере отырып, орыс тілін коммуникативтік-бағытталған оқытудың өзекті мәселелеріне назар аударады.*

***Annotation.** In this article, the authors pay attention to topical issues of communicative-oriented learning of the Russian language, taking into account the educational and cognitive activity of the learner in their future professional activity, and also as the main motive in the sphere of professional communication.*

***Ключевые слова:** коммуникативное обучение, коммуникативная компетентность, коммуникативное общение.*

***Кілт сөздері:** коммуникативті-бағытталған оқыту, коммуникативті құзыреттілік, коммуникативтік қарым-қатынас.*

***Key words:** communicative learning, communicative competence, communicative communication.*

Лингводидактика, как любая другая наука, находится в постоянном развитии. Истоками ее формирования являются эффективный методический поиск, обобщение лучшего педагогического опыта, новые данные лингвистики, педагогики, психологии, социо-психолингвистики и других наук. На этой основе совершенствуются методические системы обучения технологии овладения неродным языком. При всем развитии технических средств речь остается главным инструментом общения. В этой связи речевое общение и коммуникация – это уникальный, специфический вид деятельности, мотивирующий профессиональное становление будущего специалиста. В перспективе мы определяем коммуникативную компетентность как элемент профессиональной квалификации.

Приведем в подтверждение положения современных исследований в этом направлении.

«Современному человеку, – по мнению З.В. Баишевой, – необходимо владеть искусством слова, техникой аргументации, чтобы успешно действовать в обществе, в котором важные решения принимаются в условиях конкуренции и дискуссии» [1, с. 44–46].

На современном этапе преподавание русского языка в национальной аудитории рассматривает коммуникативно-ориентированную организацию обучения, которая опирается не только на лингвистические, а преимущественно на функционально-психологические основы с доминированием личностно-деятельностных ориентаций обучающихся.

Преподавание русского языка в казахской аудитории сопровождается уточнением коммуникативных целей обучения, установлением требуемого уровня владения коммуникативной и языковой компетенциями. Сравнительно новые понятия, развитые в теории речевых актов и в прагмалингвистике, явились своеобразной реакцией на проблему соотношения языковых знаний и речевых (коммуникативных) умений в процессе обучения и владения языком.

В коммуникативно-ориентированной организации обучения русскому языку актуальны психолого-педагогические компетенции в овладении профессиональными умениями, которые обеспечивают конструктивную, организаторскую и коммуникативную деятельность преподавателя и обучающегося.

Коммуникативно-ориентированная организация обучения русскому языку обусловлена, в основном, способностью преподавателя создавать на занятии и вне его ситуации, в которых язык является активным средством и способом организовать актуальное для обучающегося педагогическое сотрудничество. Такое взаимодействие (сотрудничество) основывается на таких аспектах, как взаимодействие педагога и обучающегося, взаимодействие обучающегося друг с другом в совместной учебно-

профессиональной сфере деятельности, также во взаимодействии педагогов в системе межпредметных связей.

В коммуникативно-ориентированном обучении русскому языку, основанном на коммуникативной и профессиональной компетенции оправданы интерес к изучению реальных коммуникативных целей и стратегий как первопричине речевой деятельности, с учетом учебно-познавательной деятельности обучающегося на занятиях русского языка с их профессиональной деятельностью, в сфере профессионального общения как основного мотива.

Изучение языка на современном этапе теснее увязывается с социальным заказом общества, в этом аспекте актуальна позиция исследователя А. Зиновьевой: «Лингвистическая компетенция... становится в условиях рыночной экономики неотъемлемой частью общепрофессиональной подготовки менеджеров организаций любой формы собственности, а также экономистов, финансистов, управленцев всех уровней» [2, с. 113].

Ю.Н. Карпова, рассматривая интеграцию философских знаний в лингво-образовательный процесс как средство активизации профессионального и духовного развития личности специалиста, формулирует вывод: «Мыслительная и речевая деятельность по освоению предметного плана, обладающего духовным содержанием, стимулирует духовное усилие обучающихся и задает духовную направленность их учебно-познавательной и учебно-профессиональной деятельности» [3, с. 101].

У.А. Жанпеисова и Л.К. Тогжанова, исследуя проблему развития профессиональной компетенции обучающихся в системе среднего профессионального образования, утверждают: «Владение русским языком на уровне профессионально ориентированных коммуникативных навыков выделяется как один из функциональных компонентов будущей деятельности специалистов научно-технических, социально-экономических и других сфер деятельности» [4, с. 156]. Далее подчеркивается общеразвивающее значение коммуникативной компетентности: «Профессиональная компетенция специалиста связана с принципом учета специальности. Повышение и углубление профессиональной компетенции учащихся за счет осмысления ими профессионально значимой лексики, обсуждение способов и средств ее выражения, возможность использования в речи при обсуждении проблем избранной специальности – одна из задач не только практического курса русского языка, но и совершенствования личности учащихся» [4, с. 159].

По нашему мнению, владение нормами общения и речевой коммуникации для будущего специалиста обуславливает не только коммуникативную, но и профессиональную компетентность. Последняя определяется в энциклопедическом словаре «Образование и наука» как «сфера профессионального ведения, постоянно расширяющаяся система знаний, позволяющая выполнять профессиональную деятельность с высокой продуктивностью, круг решаемых проблем или вопросов». Одна из ее качественных характеристик, отмечено в словаре, – коммуникативная, т.к. «пополнение знаний или практическая деятельность всегда осуществляются в процессе общения или взаимодействия» [5, с. 137].

Для того чтобы быть понятым, нужно уметь слушать и говорить, формулировать вопросы и ответы, действовать аутентично, искренне и открыто, гибко менять стратегии и выбирать разнообразные приемы психологического влияния на партнера по деловому взаимодействию.

Одним из главных ценностных ориентиров современного специалиста должно стать оптимальное в любой жизненной ситуации *речевое поведение*, складывающееся из речевых поступков.

Речевой поступок – это намеренно созданное высказывание, которое отражает нравственную позицию коммуниканта в определенной кризисной ситуации общения.

Безусловно, данные понятия близки: оба – составляющие речевой деятельности, представляют собой мотивированные и целенаправленные высказывания. Но есть и актуальные отличия:

- 1) речевое действие – процесс, речевой поступок – результат;
- 2) речевое действие может совершаться на уровне автоматизма, речевой поступок – всегда сознательно совершенный;
- 3) речевой поступок непременно отражает нравственную сторону речевого поведения; речевое действие не всегда являет собой речевой поступок, который совершается, как правило, в кризисных ситуациях;
- 4) речевой поступок всегда предполагает рефлекссию (самоанализ, анализ оценки окружающих), в речевом действии рефлексия может отсутствовать.

Речевое поведение (комплекс речевых поступков) связано с реализацией программы поведения. Такая программа представляет собой ассоциативную структуру субъектов коммуникации, на основе которой формируется определенный тип мышления. Таким образом, речь – это последовательный переход от одного образа к другому в ассоциативной сети. Так как их содержание разное у каждого человека, возникают речевой, языковой и смысловой конфликты. Причина всему – разные поведенческие

программы и типы мышления коммуникантов.

Таким образом, в условиях оптимального речевого поведения специалист не только компетентен и эрудирован, но гибко оперирует своими знаниями, добиваясь заданной цели. Это умение, определяется совокупностью качеств: гибкостью мышления, быстрой переключаемостью с одного вида деятельности на другой, конструктивностью общения с оппонентом, способностью преодолевать «аудиторный шок» в официальном общении. В связи с этим специалиста, недостаточно владеющего профессиональной речью, не способного выразить свои мысли связно, доходчиво, убедительно, не умеющего организовать общение и расположить к общению собеседника, трудно назвать компетентным.

В психологии общения рассматривается в качестве одного из факторов, обуславливающих те или иные индивидуальные психические проявления. Психологи В.М. Бехтерев, Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, Б.Г. Ананьев рассматривают общение как важное условие и одновременно – как результат психического развития человека, его социализации и индивидуализации, формирования личности. Изучение воздействия общения на психические явления и рассмотрение процесса воздействия общения на динамику психических характеристик его участников как целостной системы показали взаимосвязанность компонентов друг с другом. Это, в свою очередь, способствовало содержательному анализу самого процесса общения, изучению его специфики как сферы индивидуального бытия человека, выделению базовых параметров, лежащих в его основе и проявляющихся в любой ситуации взаимодействия человека с человеком.

Общение представляет собой сложный и многогранный процесс, который, по мнению Б.Д. Парыгина, может выступать и как информационный процесс, и как процесс взаимодействия, взаимоотношения, взаимовлияния индивидов. Следовательно, под общением следует понимать психическое взаимодействие людей во всех его формах, включая информационно-коммуникативное, рецептивное и суггестивное [6, с. 176].

Общение можно рассматривать как субъект-субъектное взаимодействие, характеризующееся тем, что субъектом и объектом по отношению друг к другу выступают люди, отличающиеся активностью, способностью сознательного целенаправленного планирования и организации своего поведения и жизнедеятельности в целом, оказывающие взаимные воздействия, определенным образом воспринимающие и оценивающие друг друга.

С позиции деятельности подхода общение рассматривается как один из видов деятельности, ее сторона или специфическая форма. Анализируя данную позицию, А.В. Петровский отмечает, что необходимо различать два момента: «Если мы понимаем взаимоотношения людей как опосредованный субъект-объектный процесс, то здесь деятельность выступает как сторона коммуникативного акта; если мы понимаем их как субъект-субъект-объектный процесс, тогда общение – это сторона, часть деятельности» [7, с. 203].

Общение представляет собой неоднозначно интерпретируемое понятие, которое в одних случаях трактуется как деятельность социальная, предметом которой является социальное взаимодействие, в других случаях как деятельность индивидуальная. В том случае, когда говорят о деятельности речевого общения, то имеют в виду индивидуальное общение: «Деятельность речевого общения обязательно включает в себя определенную мотивацию или, вернее, потребность в общении, формирующуюся у коммуникатора благодаря тем или иным внекоммуникативным факторам и в процессе ориентировки в проблемной ситуации – преобразующуюся в мотив деятельности общения. Одновременно формируется коммуникативное намерение, вычленяется коммуникативная задача. Осуществляется ориентировка в условиях этой задачи, благодаря чему становится в дальнейшем возможным планирование речевых (и вообще коммуникативных) действий» [8, с. 25–26].

И.А. Зимняя рассматривает общение как форму взаимодействия людей в процессе реализации их общественно-коммуникативной деятельности. В профессионально ориентированном общении определяющим является тот фактор, который обуславливает эффективность общения, то есть умение ставить и решать коммуникативно-речевые задачи.

Умение человека общаться, овладение коммуникативной стороной деятельности является необходимым условием ее результативности, эффективности и успешности, так как:

– любая деятельность человека связана с умением человека общаться;

– значение данного умения (коммуникативная сторона деятельности) в профессии будущего специалиста приобретает особое значение, так как именно умение общаться позволяет ему утвердить себя в определенной социальной сфере, обеспечивать результативность и эффективность решения профессиональных задач [9, с. 149].

В контексте нашего исследования особого внимания заслуживает ситуативный уровень, который

предполагает умение применять языковые знания и способности (лингвистические, а также обусловленные национально-культурным, энциклопедическим уровнями) адекватно ситуации. Причем в ситуативных переменных наибольшим весом обладают социально-профессиональные роли: они накладывают ограничения на характер коммуникативного акта и на действие других переменных.

В теории общения мы находим подтверждение сказанному. Так, общение существует не само по себе, а связано с производственной деятельностью людей, определяющих социальные отношения. Следовательно, целесообразно говорить не о чисто коммуникативных потребностях, а о коммуникативно-деятельностных, обусловленных всей парадигмой социально-деятельностного поведения личности, охватывающей также ее интересы, мотивы, цели и ценности.

Таким образом, возникает необходимость перехода от уровня владения языком к понятиям «коммуникативная компетенция», «коммуникативная компетентность», «коммуникативно-речевые умения». В теории общения мы находим подтверждение сказанному. Так, общение существует не само по себе, а связано с производственной деятельностью людей, определяющих социальные отношения. Следовательно, целесообразно говорить не о чисто коммуникативных потребностях, а о коммуникативно-деятельностных, обусловленных всей парадигмой социально-деятельностного поведения личности, охватывающей также ее интересы, мотивы, цели и ценности.

Таким образом, при всем развитии технических средств речь остается главным инструментом общения. В этой связи речевое общение и коммуникация – это уникальный, специфический вид деятельности, мотивирующий профессиональное становление будущего специалиста.

Сформулируем **вывод**. Потребность во взаимодействии и общении с другими людьми – базовая для личности обучающегося. Поэтому обучение с учетом личностного смысла должно строиться на идее диалога и сотрудничества. Общение в этом случае направлено не только на само взаимодействие обучающихся в целях личностного роста, но и является основным для учебного процесса, направленным на организацию усвоения профессиональных знаний (при изучении базовых и специальных дисциплин), а также на формирование на этой основе коммуникативно-речевых умений (при изучении комплекса речеведческих дисциплин).

В ситуации развития глобальных социальных, в частности, межкультурных взаимодействий, языковая личность будущего специалиста, отличающаяся высоким уровнем развития коммуникативно-речевых умений:

а) демонстрирует коммуникативно-речевую эрудированность субъекта – богатство и разнообразие словаря, ясность, точность, понятность, чистоту и правильность речи, ее адекватность коммуникативным намерениям и ситуации общения;

б) отражает наличие нравственной позиции коммуниканта, соответствия форм речевого поведения этикетным нормам и морали;

в) позволяет судить о специалисте как человеке зрелом и социализированном, способном идентифицироваться с той или иной социальной группой, но также настойчиво отстаивать свою индивидуальность, вырабатывать новые и оригинальные формы речевого поведения.

### Список литературы

1. Баишева З.В. Место риторики в системе воспитания будущих юристов // *Риторика в системе гуманитарного знания: тез. VII междунар. конф. по риторике*. – М., 2003. – С. 44–46.
2. Зиновьева А. Риторическая культура делового иноязычного общения как управленческая категория // *Риторика в системе гуманитарного знания: тез. VII междунар. конф. по риторике*. – М., 2003. – С. 112–115.
3. Карпова Ю.Н. Интегрирование философских знаний в лингвообразовательный процесс как средство активизации профессионального и духовного развития личности специалиста // *Языкознание и литературоведение в синхронии и диахронии и методика преподавания языка и литературы. (Альм. современной науки и образования)*. – Тамбов, 2007. – № 3, вып. 3 (Ч. 3). – С. 99–102.
4. Жанпейсова У.А., Тогжанова Л.К. Развитие профессиональной компетенции учащихся в системе среднего специального образования // *Материалы республик. науч.-практ. конф.: «Современные подходы к модернизации системы образования», посвящ. 70-летию Ш.Ш. Шаяхметова*. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2009. – Т. 1. – С. 156–160.
5. *Образование и наука. Энциклопедический словарь / гл. ред. Ж.К. Туймебаев*. – Алматы, 2008. – 448 с.
6. Парыгин Б.Д. *Как реализовать компетентностный подход на уроке и во внеклассной деятельности: практ. пособие*. – М.: АРКТИ, 2007. – С. 176.
7. Петровский А.В. *Новое педагогическое мышление*. – М., 1989. – С. 203.
8. Выготский Л.С. *Собрание сочинений: в 6 т. // Проблемы развития психики*. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3. – С. 25–26.
9. Зимняя И.А. *Психология обучения иностранным языкам в школе*. – М.: Просвещение, 1991. – С. 149.

## МАЗМҰНЫ

### ПЕДАГОГИКА

Алметов Н.Ш., Бекжанова С.Ж. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ МЕКТЕПТЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ-БІЛІМДІК ІС-ӘРЕКЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУ .....	7
Нуриев М.А., Советканова Д.М., Айнакулова А.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАШЫЛДЫҚ .....	11
Алметов Н.Ш., Азизханова Д.К. БОЛАШАҚ ХОРЕОГРАФТАРДЫҢ КӘСІБИ ҰТҚЫРЛЫҒЫ НЕГІЗДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ .....	15
Ахметова Г.Б., Ижапқұлова А.Т., БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ-ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ .....	18
Бейсембаева А.А., Кошербаева Г.Н. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА .....	23
Дүйсенбаев А.Қ., Шаштығарин М.М. ДАРЫНДЫЛЫҚТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ .....	27
Кудебаева Г.С., Тленбаева А.А., Бейсембаева А.А. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ МОДУЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ.....	30
Берденова С.Ж. К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДВУЯЗЫЧИЯ .....	35
Булатова М.Б. КОНВЕРГЕНТНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СМИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН .....	37
Берденова С.Ж. ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКОВЫМ ДИСЦИПЛИНАМ В 5 КЛАССЕ.....	41
Сүлейменова Қ.Қ. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚЫРМАНДЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ – ӘДЕБИЕТТІ ОҚИТУ ӘДІСТЕМЕСІНДЕГІ МАҢЫЗДЫ МӘСЕЛЕ .....	44
Мұзартбек Ш. М., Жақашбаев Б.Ж. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІН МАТЕМАТИКА ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУ БАРЫСЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-ҚАТЫНАСТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ .....	50
Абишова П.Б. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИИ ВРАЧА .....	53
Ташимова Ф.С., Нуртаева М.М. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НАРЦИССИЧЕСКИХ ЧЕРТ ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ АЛМАТЫ И ЕЕ ПОВЕДЕНИЯ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ .....	57
Булшекбаева А.И., Кашаганова Т.У. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА .....	60
Жанұзакова Қ.Т., Панзабек Б.Т. ЖОО-ДА ӘДЕБИЕТ САБАҒЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР .....	63

Танкиева Н.Ш. КВЕСТ КАК ОДНА ИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ .....	67
Избулсинова М.Р., Жанат А.М., Умбетярова Л.Б., Атанбаева Г.К., Кулбаева М.С., Белходжаев А.А. ИССЛЕДОВАНИЕ КРАТКОВРЕМЕННОЙ И ДОЛГОВРЕМЕННОЙ ПАМЯТИ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА .....	70
Жангазинова З.С., Хамзина Б.Е. ПИСЬМЕННЫЙ ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРС В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИОЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ.....	79
Қиясова Қ.Қ., Бахрамова Г.А., Абуова Б. Д., Сихынбаева Ж.С., Сихымбаев Қ.С. ЖАҢАШЫЛ МЕКТЕПТЕГІ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҰМЫСТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ .....	80
Raimova Z.A., Hamzina B.Y. THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING IN ENGLISH LESSONS .....	83
Нұрланова У.Н. ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ДИЗАЙН САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ .....	87
Бахрамова Г.А., Есназар А.Ж., Исалиева Н.С., Карахмедова Д.С., Аташева Э.Б. ЖАҢАШЫЛ ПЕДАГОГТАР ТӘЖІРИБЕСİNДЕ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТТІ БЕЛСЕНДІРУ ЖОЛДАРЫ .....	94
Пузикова С.М., Андреева Н.А., Кудро Н.М. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИДЕИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ ТРЕНАЖЁРОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СПОСОБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ .....	97
Қиясова Қ.Қ., Бахрамова Г.А., Абуова Б. Д., Сихынбаева Ж.С., Сихымбаев Қ.С. 12 ЖЫЛДЫҚ МЕКТЕП МҰҒАЛІМІ - ЖАҢА ТҮРПАТТЫ МҰҒАЛІМ.....	105
Пузикова С.М., Кудро Н.М., Диканбаева А.М. ФАКТОРЫ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ КАЗАХСТАНСКОГО ВУЗА ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ.....	109
Бахрамова Г.А., Есназар А. Ж., Қаратаев Н.С., Райымжанова Д.И., Елмуратова А. С. МҰҒАЛІММЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗАРА ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	113
Булатова М.Б. ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ В ИНТЕРНЕТ - ПРОСТРАНСТВЕ КАЗАХСТАНА.....	117
Жатқамбаева Ж., Андрюшин В.И. МЕТОДИКА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЕ «КОМПЬЮТЕРНОЕ КОНСТРУИРОВАНИЕ ОДЕЖДЫ».....	122
Сүгірәлиев Д.Т., Сүгірәлиева Г., Кенжеғалиев Қ.К. ТАРИХИ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨРКЕМ БЕЙНЕСІН ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТİNДЕ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ .....	127
Майгельдиева Ш.М. ПРОБЛЕМА ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА К ОБУЧЕНИЮ ЯЗЫКАМ В СОВРЕМЕННОЙ ДИДАКТИКЕ И ЛИНГВОДИДАКТИКЕ .....	131
Жұманова Г.Ж., Абдрахманова Қ.М. АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНІҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ РӨЛІ .....	135

Есетова А.Т., Атембаева Г. А. УЧЁТ СПЕЦИАЛЬНОСТИ В ВУЗОВСКОМ КУРСЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РУССКОГО ЯЗЫКА .....	138
Қажғалиева А.М., Нұржанова Ә.С. БИЛИНГВИЗМ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК КӨРІНІСТЕРІНІҢ СИПАТЫ .....	142
Есентаева А.К. ГЕНЕЗИС РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ .....	146
Наренова С.М., Еспенбетова Ш.О., Балыкбаева Г.Т. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ НА ЛЕКЦИОННЫХ ЗАНЯТИЯХ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ.....	150
Аульбекова Ж.С., Курманбаева Ж.Ш., Мырзабекова М.Ж., Калдыкозова С.Е., Бүркіт Ә.Қ., Исакова Г.О.АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ .....	153
Аульбекова Ж.С., Курманбаева Ж.Ш., Мырзабекова М.Ж., Калдыкозова С.Е., Бүркіт Ә.Қ., Исакова Г.О. ОҚЫТУДА КӨРНЕКІЛІК ПРИНЦИПТІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ .....	157
Onalbekov E.S., Suleimen M.M. ART TECHNOLOGY OF PREVENTION OF SOCIAL PHOBIAS OF YOUTH.....	161
Қудайбергенова К.С. КВАЛИТОЛОГИЯНЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ .....	165
Ишкалова Г.И., Исакова Г.М. ТАРИХ ПӘНІ БОЙЫНША ҒЫЛЫМИ ЖОБАНЫ ҚҰРАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ .....	168
Ibrayeva K.Zh., Kozhakhmetova Zh.K. PERSONAL FORMATION PROFESSIONALISM.....	171
Толубекова Р.К., Нұрпейісов Н.Т. ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ – СТУДЕНТТЕРДІҢ АЗАМАТТЫҚ ҰСТАНЫМЫН ДАМУЫНЫҢ КЕПІЛІ .....	179
Krutko I.S., Suleimen M.M. SOCIAL PHOBIAS OF YOUTH.....	184
Баймахова А.Ш. МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ БҰЗЫЛУ СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ЖАҒЫМСЫЗ ӘДЕТТЕРДІҢ ПАЙДА БОЛУЫ.....	187
Баймахова А.Ш., Мынбаева А.П., Ортаева А ӘҢГІМЕ ЖАНРЫНДАҒЫ УАҚЫТ ПЕН КЕҢІСТІКТЕ СУРЕТТЕЛЕТІН ОҚИҒАЛАРҒА МІНЕЗДЕМЕ .....	190
Ибадуллаева С.Ж., Майгельдиева Ш.М., Раманова Л.Б., Жандавлетова Р.Б., КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫ – ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ.....	193
Майгельдиев Ш.М., Байулов Ғ.Б., Абдрахманов Е.А. ЖАҢА КЕЗЕҢДЕГІ МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ ДАМУЫ .....	198
Оспанов Бахтияр Есенгелдіұлы СЫР СҮЛЕЙЛЕРІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ИМАНДЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ .....	201
Бекболатова Қ.М. ЗАМАНАУИ ӨНЕР САЛАСЫНДАҒЫ ЭКОДИЗАЙН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ АТҚАРАТЫН ҚЫЗМЕТТЕРІ .....	205

Уринбаева Б.Б., Дербисалина А.К., Кулмухамбетова Г.К.  
СУЩНОСТЬ КОММУНИКАТИВНО-РЕЧЕВЫХ УМЕНИЙ В АСПЕКТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО  
РАЗВИТИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ..... 209



**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»  
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»  
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»**

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.  
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз)  
2009 жылдан бастап жылына 6 рет шығады.

Международный научно-популярный журнал  
(Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,  
Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г.)  
Периодичность издания журнала выходит 6 раз в год.

**Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.**

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған заңтану, филология, педагогика, өнертану ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

**Мақалада отандық авторлардың еңбектеріне міндетті түрде сілтеме берілу керек.**

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

**Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года № 1082 рекомендован для научных публикаций.**

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: **юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.**

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы. Материалы редакцией не возвращаются.

**В статье обязательно сопровождение ссылок на работы отечественных авторов.**

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

---

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ**  
**Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал**  
**№ 4 (61) 2018 жыл**

**Бас редактор:**

**«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов**

Басуға 05.06. 2018 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.  
Сандық басылыс. Көлемі 25 б.т. Таралымы 500 дана. Тапсырыс №97.

Редакция мекенжайы: Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау,  
Түлкібас көш., 49 үй, web-site: [www.nauka-zan.kz](http://www.nauka-zan.kz), e-mail: [nauka-zan@mail.ru](mailto:nauka-zan@mail.ru)